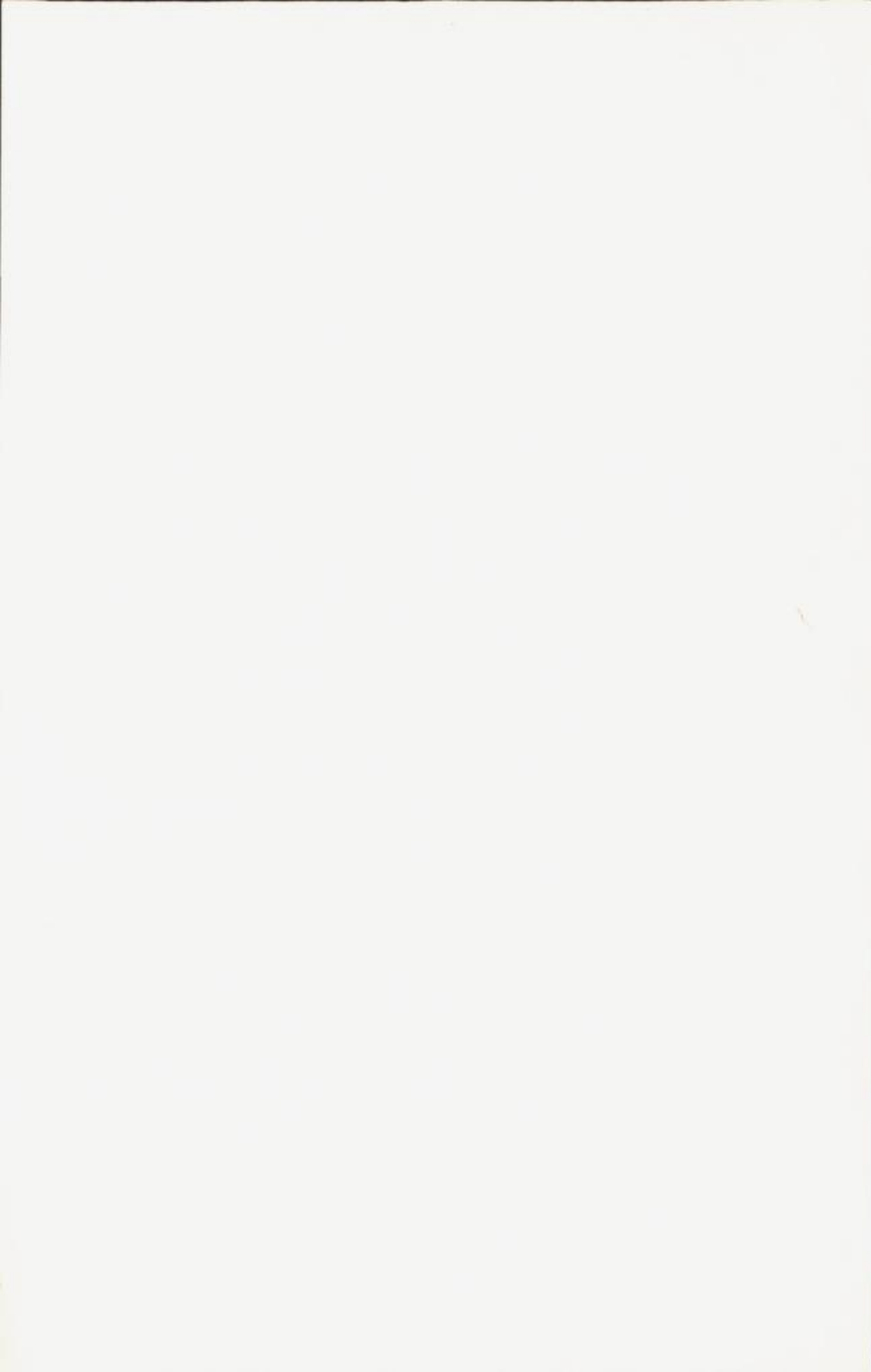

351

KRISTIANIAS HISTORIE

UTGIT TIL

300-AARS JUBILEET 1924

AV

KRISTIANIA KOMMUNE

KRISTIANIA MCMXXIII

I HOVEDKOMMISSION HOS J. W. CAPPELEN

KRISTIANIAS HISTORIE

BIND IV

1814—1877

AV S. C. HAMMER

MED 231 BILLEDER OG KARTER I TEKSTEN

UTENRIKSDEPARTEMENTETS BIBLIOTEK
JURIDISKE AVDELING

8/500

KRISTIANIA MCMXXIII

I HOVEDKOMMISSION HOS J. W. CAPPELEN

9-21

Trykt i A. W. Brøgers Boktrykkeri A.S
Klicheerne leveret af A.S Cliché
Billedredaktion ved
A. Bugge

INDHOLD

	Side
Kristiania i grundlovsåret	1—26
Mennesker og forhold i de første selvstændighetsaar	27—46
Sociale og kulturelle modsætninger	47—66
Byen og statsmagterne	67—78
Branden paa bordtomterne	79—90
Kristiania-oppositionen av 1821 og forudsætningerne for den	91—106
Hovedstaden og 17. maj til og med Torvslaget	107—124
Vekst i kultur og selvfølelse	125—140
Kongeboligen og byen	141—156
Økonomiske tiltak og forskyvninger gjennom 1820-aarene	157—174
Arbejderkaar og arbeidsforhold i 1820- og 1830-aarene	175—188
Hovedstaden og den nye tidsaand	189—210
Kommuneforhold i de to siste tiaar før formandskapsloven	211—226
De første kommunestyre og deres grunnsyn, socialt og økonomisk	227—244
Reguleringsproblemet og den offentlige mening	245—258
Strømninger og bølgejer henimot slutten av Wergelandstiden	259—276
Sociale og kulturelle nydannelser i 1840-aarene	277—296
Storfolk og smaafolk i 1840-aarene	297—312
Tanke- og følelsesliv fra Wergelands død til gjennombruddet av pietismen	313—328
Romantik og skandinavisme i krig og fred	329—348
Fra solsiden og skyggesiden for og under koleratiden	349—366
Byen og kampen om byutvidelsen	367—386
Høikonjunktur og formuer	387—404
Byen og samfunnsforholdene ved midten av 1850-aarene	405—422
Branden 14. april 1858	423—438
Havnen og havnelivet fra 1830- til 1860-aarene	439—458
Tidsaanden og forholdene før og efter branden	459—482
Vicekongedjyllen og kampen om Stortingsbygningen	483—504
Træk av næringslivet og folkelivet i 1860-aarene	505—520
Kristiania-skandinavismen og de nationale minder	521—538
Det store tidsskifte	539—554
Byutvidelsen av 1877 og forudsætningerne for den	555—572
Kristiania ved overgangen fra smaaby til storby	573—584
Person- og sted-register	585—596
Illustrasjonsfortegnelse	597—604

KRISTIANIA I GRUNDLOVSAARET

De bekjendte begivenheter i 1814, som førte til gjenreisningen av Norge som selvstændig stat, fik av let forklarlige grunde først og størst betydning for Kristiania.

I de 190 aar, som var gaat siden Christian IV gav Oslos brandlidte borgere ordre til at flytte over paa vestsiden av Bjørviken, hadde det nye byanlæg som han suverænt hadde knyttet sit navn til, vist sig i besiddelse av særdeles faa utviklingsmuligheter. En række omstændigheter av politisk, økonomisk og social natur hadde i forening bidraget til at hitføre dette beklagelige resultat. I praksis artet forholdet sig paa den maate, at borgerne i Christian Fredriks og borgerne i Christian IV's Kristiania levet og virket under saagodt som de samme ydre omgivelser. Kristiania var, med andre ord en stillestaaende, uinteressant og traditionsløs smaaby, som bare i navnet var en hovedstad, selv om de syv begivenhetsrike aar umiddelbart forut for 1814 hadde git den en mere fremskutt plads end tidligere i den almindelige bevissthet.

Med grundlovs-aaret begynder et nyt avsnit i Kristianias historie. Byen faar en hovedstads rang og stilling og dermed de opgaver og forpligtelser, som et slikt forhold fører med sig. I Kristiania opfanges fra nu av som i et speil det ypperste av hvad det nye Norge straalte ut av evner og viljer; her fortættes som i et uveirs-centrum alle taakebankerne fra vor politiske og sociale ufuldkommenhet; her tændes de tanke-lyn, som skulde bære fremtidsbud til vort folk. Dette gjensidighetsforhold mellem byen og landet; denne vekselvirkning mellem kræfter utenfra og kræfter indenfra; denne vekst fra en likegyldig provinsby til en hovedstad av betydning — i alt dette ligger historien om, hvorledes Kristiania fik sit nuværende politiske, sociale og økonomiske fysionomi; hvorledes den blev vort kulturelle midtpunkt og nerve-centret i vort nationale liv. Fra nu av er der en organisk sammenhæng i smaat og stort mellem Kristiania og Norge.

Aaret begyndte paa en maate, som med en gang vækker følelsen av noget usedvanlig, og som fik sit mere og mindre naivt-karakteristiske

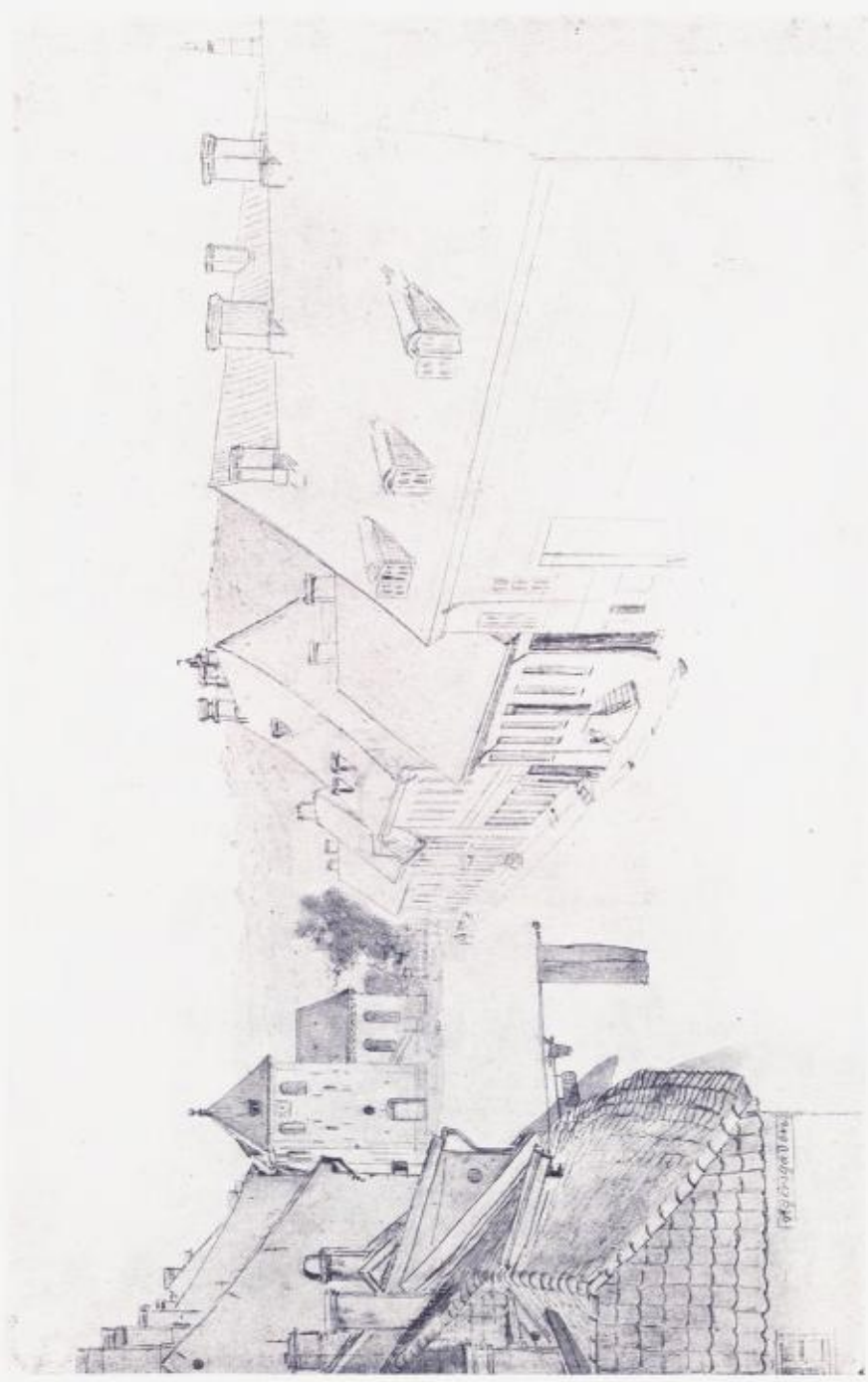
uttryk hos tidens leilighets-poeter og dagboks-forfattere. Man befandt sig i Kristiania — som neppe nogensteds i Norge — under indtrykket av en sjelden oprevet tid. Til de økonomiske forstyrrelser, som de sidste aar hadde været saa overvældende rik paa, var der i slutten av 1813 ogsaa kommet alvorlige politiske bekymringer. Napoleons nederlag ved Leipzig i oktober, som først langt om længe blev kjendt i Norge, vakte uro og ængstelse her i byen, selv om der ogsaa var dem, som triumferte.¹ Han hadde jo i en aarrække været vor eneste allierte, og nu, da han var utenfor — i det mindste foreløbig — var der grund til at frygte det værste. Fienden stod jo allerede i Holsten, færdig til at oversvømme Jylland. Der ligger som en dis av uro over by og land — en fortættet stemning av haab og tvil, som faar folk til at bygge op — og rive ned — sine trøstegrunde, midt i et stadig indsig av rygter, som ingen vet hvor kommer fra.

Samtidig var naturen ubarmhjertig haard.

I snart to menneskealdre — siden det berygtede aar 1740, som der endnu gik frasagn om — hadde Kristiania ikke hat make til fimbul-vinter. Den lille by med sine 1- og 2-etages hus — bare nogen yderst faa hævet sig høiere — synes at trues med at bli begravet i sne. Indbyggerne reiser hvite barrikader i centrum og ute i forstæderne. Kulden, som naar op i 25 grader R., gir dem et panser av is. Nordenvinden slaar ned med yre kast, hvirvler sneen op i nye fonner og faar folk til at hutre og skjælve i de usle rønner i Piperviken og Vaterland, i Fjerdingen og oppe paa det blaasende Hammersborg. Gamle utslitte huseiere overgir sig paa naade og unaade til fattigvæsenet — eksempelvis en stakkars snekker i Piperviken, som i en annonce byr det sit hus og indbo mot at faa frit ophold for resten av livet for sig og sin gamle hustru paa et av byens fattighjem. *Christiania Provideringskommission* støtter fattigvæsenet ved at skaffe billig brændsel til de mindst bemidlede; bakerne leverer gratis brød efter rekvisition fra byens magistrat; etpar foretagsomme borgere har med støtte av Christian Fredrik oprettet hvad vi med et moderne ord vilde kalde »et privat suppekjøkken«, som to ganger om uken serverer nærende og velsmakende middag til fattigfolk; den private godgjørenhet hjelper til efter evne, bl. a. med veldædighets-forestillinger i teatret i Grønsehaven. Men det er paatagelig, at det hele er præget av den rene tilfældighet. »Tiden er gaat av led« — for at tale med Hamlet — og der er foreløbig intet spil av samvirkende kræfter til at bringe forholdene i orden.

Det gjælder for det store flertal bare at skaffe sig det nødvendigste til livets ophold — eller bokstavelig talt brød. Men priserne paa alt mulig er saa urimelig høie og — hvad der er næsten likesaa ilde — saa uophørlig

¹ Jvfr. Pavels dagbok, 25. novbr. 1813. — Slaget fandt sted i dagene 16.—19. oktbr.

Grønsen med Vor Frelsers kirke.
Efter tegning af J. C. Dahl 1844.

skiftende, at det er umulig at gjøre nogensomhelst beregninger. Der anstilles betragtninger i *Tiden* over det urimelige i, at priserne skal være saameget høiere i Kristiania end i Bergen; men der gives ingen tilfredsstillende forklaring, og imidlertid fortsætter besværingerne. Husmødrene gjør — som altid i slike tider — de bitreste og mest omfattende erfaringer. Mange av dem har liggende garn og uld, som kunde gjøre god nytte nu i den svære vinter; men trods den nød og mangel, som er tilstede inden arbeidsklassen — »vel ikke mindst paa spindesiden» — som det heter i en notis i *Christiania Intelligenssedler* —, er det en erfaring blandt husmødre, at det aldrig har været vanskeligere at faa noget vævet eller spundet. Som grund nævnes, at mange av de fattige mangler et varmt værelse, som det er mulig at arbeide i, mens andre foretrækker at ta fast dagsarbeide i de mere velstillede privathus, hvor de har det lunt og godt og i det mindste faar gratis kost. Kort sagt, paa alle omraader føler man, hvorledes det herskende system knirker. De dyptgaaende sociale motsætninger, enevoldsstyrets politiske ufuldkommenhet; krigsaarenes lidelser og profitbegjær; den officielle letlivethet og det haabløst forvirrede pengevæsen — altsammen slaar en sterkt og umiddelbart imøte fra de samtidige beretninger og danner en alt andet end tiltalende bakgrund for de begivenheter, som den nærmeste fremtid skulde bli saa rik paa.

Et blik paa bekjendtgjørelserne i Intelligenssedlerne under overskriften *Bortkomne Sager* — en mere hensynsfuld, end egentlig korrekt fællestitel — viser, hvorledes der stjæles i denne by, som paa dette tidspunkt endnu ikke var naadd op i 11000 indbyggere. Det gaar utover rik og fattig — uten persons anseelse: 5—600 pund tobaksblad fra den bekjendte stor-kjøbmand Paul Thrane; en mørkeblaa verkenskjøle fra en fattig tjenestepike i Oslo; en messingmørtel fra et almindelig borgerkjøkken; en brandstige fra en huseier. Man frisker paa sine slunkne vedbeholdninger ved at forsyne sig paa egen haand fra andre folks gjærder og indhegninger; en ballastskuffe kan ikke staa i fred paa et snelæs; man kan likesaa godt først som sidst si farvel til en sæk, som man glemmer efter sig i en slæde. Disse enkeltheter, som allesammen refererer sig til de første fire-fem uker av 1814, og som med lethed kan suppleres med beretninger om ran og omfattende indbrudstyverier kaster et grelt lys over forholdene; men samtidig er det ikke vanskelig at finde den naturlige forklaring til alle disse uregelmæssigheter. Foruten de almindelige aarsaker, som vi allerede har nævnt, er det tilstrækkelig at peke paa de usikre fængsels-forhold, som jevnlig medførte, at en eller anden dristig »slave» befandt sig paa fri fot; de ofte tvilsomme elementer av hvervet militær som optraadte i byen, og endelig det uforholdsmæssige antal tiggere, som

Kristiania hadde været berygtet for i aarevis, og som den usedvanlige vinter ganske naturlig gjorde baade griskere og mere paagaende i deres begjær.

Kjøbmændene hadde sig selv at takke for, at det ikke saa sjelden gik utover deres lagre. De rummet — efter annonserne at dømme — en næsten udfordrende mængde av alle livets goder — for folk, som hadde noget at betale med. Kolonial- og fetevarer; korn- og melvarer; uld- og bomuldsvarer; jern- og staalvarer — altsammen specificert i mere eller mindre utførlige opregninger fylder godt op i Intelligenssedlernes spalter to ganger i uken ut igjennem januar. Det er overflødig at nævne, at der ogsaa er bastante lagre av vin, brændevin og tobak, som naturligvis faar den omtale de har krav paa, efter tidens opfatning. Værre er det at kjøbmændene — ialfald delvis — synes at ha en viss tilbøielighet til at holde paa sine varer for at drive priserne iveiret, samtidig med at priserne aldrig averteres, saa at kunderne kan ha noget at holde sig til. Det er et forhold, som paatales fra flere hold; men det er aabenbart ikke let at ændre det, og foreløbig ser det ut til, at omsætningen udelukkende reguleres efter toppris-systemet og hensynet til sælgerens tarv.

Under disse omstændigheter er det ikke at undres paa, at bekjendtgjørelser om auktioner over faste eiendommer og løsøre av forskjellig slags begynder at øke i tal. Folk er nødt til at innskranke sig paa alle kanter — ikke mindst for at kunne svare de nødvendige skatter og avgifter — og da det store flertal har knapt med indtægter i en tid, da pengenes kjøpeevne er reduceret til et minimum, er det nødvendig at reise ny kapital av alt som paa nogen maate kan undværes. Det blir jo forresten bare en galgenfrist — en kort nødhjælp til livets ophold fra uke til uke. Men netop derfor er der noget stille gripende i alt det, som disse annonser bringer for en dag, selv om mangt av det, man er nødt til at skille sig ved, ikke kan betegnes som særlige nødvendighets-gjenstande — set fra et nutidsstandpunkt. Som et typisk vidnesbyrd om, hvorledes tidernes tryk ogsaa gjør sig gjældende opover, kan nævnes de fyldige annonser under rubrikken *Kjøretøier*. Stadig averteres der — vi holder os fremdeles til januar 1814 — ikke av fabrikanter og sadelmakere, men av private, at der er tilkjøbs — en mere diskret betegnelse for *tilsalgs* —: spidsslæder, bredslæder, dameslæder, kapkjøreslæder, bjørnefelder og ulvefelder. Bare en sjelden gang forekommer en arbeidsslæde. Det hele bærer bud fra en verden, hvor man har moret sig til det sidste, men hvor alvoret nu endelig engang synes ifærd med at sige ind.

Det kunde ogsaa trænges.

Aldrig har der slaat vort folk imøte et mere isnende gufs av haabløshet og ensomhet end i disse pinefulde uker paa begge sider av Kielerfreden,

da vinteren og Europa blokerte os med sine forenede kræfter. Det virket nedstemmende paa humøret helt ind i Palæet, hvor julen 1813—14 hadde været feiret med en sorgløshet, som vakte berettiget kritik paa flere hold, ikke mindst inden kredsen av de mange fremtrædende repræsentanter for landets næringsliv, som var kommet ind til hovedstaden efter anmodning av statholderen for at raadslaa om oprettelsen av en egen norsk bank. Saa sent som 5. januar var der endnu jubel og sang i Palæet i anledning av denne bankplan, som forøvrig paa grund av omstændighetene aldrig kom til at træde ut i livet, og »Norges og Danmarks fremtidslykke blev erindret ved fyldte bægere« — som det heter i Tidens referat. Men det varte ikke længe før stemningen slog om. Pavels som er gjest i Palæet ved et selskap 12. januar, noterer i sin dagbok, »at alt er overmaade stille«. Samtalen glider hviskende langs bordet, »og kun nu og da talte prinsen nogen ord«. Der ligger et helt tidsbillede i denne enkle skildring — en egen dyster stemning, som sænket sig over by og land med spørgende, halvhoie ord. Men netop i denne gjensidige trang til at drøfte Norges stilling stiger ubevisst det første varme pust av den borgeraand, som skulde bli en livsbetingelse for byens og landets fremtid.

Midt i denne forventningsfuldhet i hus og hytte — mens snedriverne fyldte alle spor og dæmpet alle lyd — svinget ved 8-tiden om aftenen den 24. januar 1814 en fornem bredslæde op foran indgangen til Palæet, og en høiere-staaende dansk officer lot sig melde. Han het major Römer og var generaladjutant hos Hs. Maj. kong Fredrik VI.

Majoren, som var kommet landeveien gjennom Sverige — det var den første overraskende nyhet, som strøk gjennom Palæporten utover byen — hadde vigtige tidender til Christian Fredrik; uten sammenligning de vigtigste, som vor historie har at melde om. De bestod av to aktstykker, hvorav det ene var et brev fra Fredrik VI, datert Hindsgavl paa Fyen 17. januar. Det gik ut paa, at kongen ved omstændigheternes magt var blit nødt til at slutte »en uheldig fred«; at denne freds-slutning gjorde svenskerne til herre over Norge, og at Christian Fredrik som følge av de forandrede forhold hadde at forlate Norge og begi sig til Danmark. Til brevet sluttet sig et utdrag av Kieltraktaten, som alene i forbigaaende omtalte den berygtede artikel IV, som handler om selve avstaaelsen av Norge.

Christian Fredriks dagbok, som paa saa mange punkter kaster vigtige streiflys, ikke bare over Norges, men ogsaa over Kristianias historie i 1814, gir et sterkt og umiddelbart indtryk av det sindsoprør han kom i ved disse overvældende efterretninger. Han er med engang paa det rene med, at det er hans pligt som mand av ære at bli paa sin post og ikke at svigte det folk, som har sat sit haab til ham; men da han selvsagt maa

ha nogen at meddele sig til, gaar der i løpet av en times tid bud til endel av de mest ansete mænd i byen, deriblandt stiftamtmand Thygesen, Carsten Anker og oberst Hegermann, om uopholdelig at indfinde sig i Palæet. Hvad der blev forhandlet under dette samvær er aldrig blit oplyst, da der blev avkrævet de tilstedeværende et taushetsløfte, saa ubrytelig, at de senere ansaa det for sin skyldighet at ta sin hemmelighet med sig i graven. Men der skal ikke nogen særlig gjettevne til for at skjønne hvad det gik ut paa. Sikkert er det, at dette hemmelighetsvæsen ikke gagnet nogen offentlig interesse. Dagen efter var det kjendt over hele byen, at der hadde fundet et vigtig raadslagningsmøte sted i Palæet, og da saa Tiden i et ekstrablad, 26. januar, i skruede vendinger, bragte det glade budskap: *Fred, Fred i Norden!* — uten at tilføie nærmere enkeltheter — varte det ikke længe, før sandheten brøt igjennem paa trods av alle officielle skranker.

Virkningen var overvældende. Man stod, som Inteligenssedlerne uttrykte det — overfor »tildragelser av den natur, at, hvis de var fortalt os i et eventyr, vilde man anse dem for fantasiens spil og drømmeverk«. Her hadde man — utestængt fra verden i uker

og maaneder — levet paa rygter, »som bares til os likesom paa vindens vinger«. Snart var fienden rykket frem til én by i Jylland, snart til en anden; specielt visste man dag og datum for indtagelsen av Aalborg. Der var kjæmpet med vekslende held av kongen av Danmark og hans allierte motstandere; der hadde vist sig kosakker helt oppe i Fladstrand. Kort sagt, der var intet, som ikke rygtet hadde visst at fortælle.

Og saa viste det sig nu — »da tæppet omsider drages op — at intet av alt dette er passert«. Kong Fredrik stod fremdeles paa Fyen; der var overhovedet ikke kjæmpet i Jylland. Allikevel har kongen »ved et

*Christian Fredrik.
Efter pastel av Chr. Horneman.*

pennestrok fraskrevet sig 900 000 av sine tro undersaatte, som i fem aar har lidt meget og spist barkebrød . . . Ubegripelig!»

Folk gaar omkring som levende spørsmaaltegn. Men ett er de alle sammen paa det rene med — det var ikke en slik utgang de hadde ventet sig. Men rundt om paa adskillige husvægger lyser allerede Tidens ekstrasblad:

— *Fred, Fred i Norden!*

Ordene vækker ikke lenger glæde, men harme, og »det falske dokument« rives med foragt. Men fremdeles kommer der ingen meddelelse fra offisielt hold. Paa et tidspunkt, da Christian Fredrik allerede har tiltraadt sin berømte Trondhjemsfærd, og hovedstaden lever og aander i en atmosfære av politik, har man allikevel ikke noget positivt at holde sig til. Selv en saa vel underrettet mand som Pavels erklærer i de sidste dage av januar, »at saken blir mere og mere ubegripelig, og at der skal et kløgtig hoved til at finde ut av denne labyrint . . . Man begynner i publikum sterkt at ane en proformahandel i den hele fredsslutning og avstaaelse«.

Imidlertid vedblir byen at seigpines av denne offisielle taushet, som vækker sterk misbilligelse endog i kredser, som staar Palæet nær, »og mere end nogensinde forhen er de mennesker at undskylde som spaar det værste«. Rygtene vokser i tal og fart under det betydelige indsig av landsfolk fra forskjellige kanter, som kommer ind til markedet i første uke av februar. »Alle politiserer nu« — noterer professor Platou i sine optegnelser fra disse dage — »og allevegne gjøres utkast og plan til Norges tilkommende konstitution.« Der er grund til at gi disse ord den videst mulige rækkevidde. Landets skjæbne har utvilsomt ikke været mindre indgaaende drøftet i markedsboderne og under forstads-rønnernes lave tak end i de høie saler i centrum.

Først tre uker senere — i dagene omkring 20. februar eller, med andre ord, efter Trondhjemsfærden og Notabelmøtet paa Eidsvold — faar hovedstadens borgere og med dem nationen i sin helhet, officiel besked om de nærmere omstændigheter i forbindelse med Kielerfreden. I dette korte tidsrum, som allikevel har været langt nok for dem, som gik i stadig uvisshet, har begivenheterne utviklet sig med rivende fart. Det viser sig ikke minst i Intelligenssedlernes tidligere bundfrosne spalter, som pludselig begynner at sprudle med patriotiske rim — for ikke at si digte. De handler om »kjærlighet til fædrelandet; om altere og offere av guld og sølv; om frihet og selvstændighet; om sverd og blod« — for at tale med en kritisk indsender, som ikke føler sig særlig tiltalt ved alle disse utgydelser. Men de er allesammen stemnings-utbrud, som har sit historiske værd som vidnesbyrd om, hvorledes det gjærer i sindene. Kielertraktaten er

allerede paavei til at bli et dødt bokstav, og i de berømte proklamationer av 19. februar, som danner grundlaget for selvstændighetsreisningen, trær dette forhold i dagen paa en maate, som er overbevisende for alverden. Samtidig aapnes rækken av aarets lysende dage, og det ene mindeblad efter det andet føies ind i hovedstadens historie, som hittil har været uten interesse — nationalt set — men som fra nu av blir en del av Norges.

Et par dage senere — 22. februar — proklamerer Christian Fredrik sig som prinsregent. Det er en begivenhet i to akter, saa at si.

Første akt foregik i Palæet, hvor alle civile, geistlige og militære embedsmænd i byen var tilsagt til møte kl. 12, og hvor statssekretær v. Holten efter en tale av prinsen, læste op Fredrik VI's aapne brev og kundgjørelse til nordmændene; derefter Kielexertraktaten i dens helhet og Christian Fredriks proklamationer av 19. februar. Samtidig blev de viktigste av disse dokumenter læst op rundt om i byen av herolder, ledsaget av militær. Anden akt av høitideligheten var Christian Fredriks utrykning fra Palæet

i spidsen for sin stab umiddelbart efter møtet med autoriteterne. Veien gik op til »byens store torv«, hvor borgerbevæbningen og garnisonen paraderte, og hvor prinsregenten holdt et par kortere taler. Veiret var straalende og begeistringens overvældende. Kort sagt »en merkværdig dag« — som Pavels uttrykker det. »Det er dog en herlig tidsalder vi lever i.«

Men den er allikevel at betrakte som et forholdsvis enkelt forspil.

Tre dage senere — 25. februar — fulgte den nationale bededag, som til alle tider vil staa som et av de skjønneste minder i Kristianias historie. Det var en herlig vinterdag, fuld av liv og høitidsstemning. Mellem kl. 10

E x t r a - B l a d.

Tirsdag d. 22de Jan.	} Siden. {	No. 53. 1814.
Et offentlig Blad af Blandet Indhold.		
den kongelige tryk. Anstalt til Forsættelse med de kongelige Skræver. Compt. af Peter H. Wulfsberg. Christiania, trykt hos E. Grønbech.		

Den væerde og for menneskelige Dine uigjennemtrængelige Taage er opløst, og et Glimt af Solens Klarhed blænder næsten det glade stirrende Øie.

F r e d , F r e d i N o r d e n !

Dette glade Budskab, som Udgyveren er dempnødig at kundgjøre, ligger her hermed at meddele.

Følge altseds paalidelige Efterretninger ser Præliminærene for Freden til Landts og Bauds affluttede imellem Hs. Majestæt Kongen af Danmark og Norge og de allerede Nægter.

Om Fredsvilkaarene kan Udgyveren Intet tilføie, da han ikke kender dem, og ha de rimeligvis i den Skynding, hvormed dette vigtige Budskab er dragt op, ei kunde blive fuldstændigen meddeelte; men det faaie Haab vilke vi nære, at de ikke kunne vare vanærende, og ikke skulle vorde ødelæggende for Danmarks, for Norges Lykkelighed. Saa freidigen stole vi paa Gud, der er Herrens Herre, og paa den Kraft, der ligger i begge Nationers Venski, at vi uden Vanghed ser sig Fremtiden imøde.

Tidens ekstrablad 25. januar 1814, gjengit i halv størrelse

og 11 ringet alle kirkeklokker, og byens folk gik i skarer til Vor Frelzers kirke, som der var utstedt over 4000 billetter til. To rækker militær paraderte i sammenhengende linje fra Palæet til kirken, og mellem dem red prinsregenten ved 11 tiden ut fra Palæet ledsaget av Det gule kor¹ og en avdeling jægere tilhest. Ved indgangen til kirken blev han mottat av endel av de høieste embedsmænd, som fulgte ham til hans plads. Over den var der anbragt et sverd og en oljegren og en inskription, som beegnet prinsregenten som *Norges kraftfulde styrer i krig og fred.*

*Biskop Bech.
Efter maleri av Jacob Munch.*

Biskop Bech utførte den dag alle sogneprestens forretninger; kirkesangen var overdraget et spesielt kor fra Det musikalske lyceum med akkompagnement av orgel og violin. Over det hele hvilte en betagende stemning, som naadde sit høieste, da prinsregenten fra en forhøining, som var anbragt i hovedgangen op til alteret, personlig henvendte sig til menigheten i fædrelandets navn. Der var smil, der var taarer; der var tindrende lyksalighet. Selv de mest nøkterne blev revet med. Fra Vor Frelzers kirke gik veien til Garnisonskirken, hvor Pavels forrettet. Underveis blev prinsregenten hyldet overvældende av tette folkemasser.

Mødre løftet sine barn iveiret forat de skulde se ham, og disse smaa barnehænder, som bevæget sig »likesom klappende i den almindelige jubel«, viste paa en betegnende og betagende maate »styrken av folkets sindsbevægelse«. Høitideligheten i Garnisonskirken hadde ganske naturlig en enklere karakter end høitideligheten i Vor Frelser; men den var neppe mindre gripende. Slutningssalmen: »Det er fuldbragt den store dag« dirret gjennom sindene, længe efter at selve høitideligheten var forbi, og da aftenen sænket sig over byen, følte alle at de var et livsminde rikere.

Det nationale gjennombrud hadde nu naaet en styrke, som ikke vilde vite av hindringer, og som suverænt feiet enhver motstand overende.

¹ Byens beredne borgergarde, opprettet 1788. Navn efter uniformen.

Hvad der skedde fra nu av stod som aldrig før i selvstændighetens tegn. I de første dage i mars foregik valget av Kristiania bys repræsentanter til Riksforsamlingen paa Eidsvold — professor Georg Sverdrup og toldprokurør Christian Frimann Omsen¹ — og utnævnelsen av den første norske regjering. Den traadte i funktion 3. mars 1814, kl. 1 eftermiddag, med forretningerne fordelt paa fem departementer. Fra det tidspunkt er det nye Norge en selvstændig stat, og Kristiania rikets officielle hovedstad.

Efter alle disse opsigtsvækkende begivenheter, som rykket byen fuldstændig ut av dens vante folder, indtraadte der nu en betydelig roligere periode. Den strakte sig over flere maaneder, og det interessante ved den er, at der kan spores en tydelig avklaring i begreperne. Rigtignok hersket der paa mange hold en utpræget uvilje mot enhver, som ikke tok del i hvad Jacob Aall kalder »de patriotiske sværmerier og høie talemaater om nationens kraft, regentens visdom og andre nationers ugudelighet«; men paa den anden side var stemningen inden de brede lag av hovedstadens befolkning aldrig præget av nogen virkelig kraftpatriotisme. De anonyme inse-rater paa vers og prosa i Intelligenssedlerne ut igjennem mars

*Slotsprest Pavels.
Efter litografi.*

og april tyder tvertimot paa, at der er brytninger tilstede, og at der holder paa at utskille sig vigtige elementer til en fremtidig opposition.

Samtidig begynnder vinterens grep at løsne. I en bekjendtgjørelse i Intelligenssedlerne, datert 8. mars, anmoder politiet byens huseiere at skaffe bort »den utenfor deres hus opbyggede sne for at forebygge at gaterne ved intrædende tøveir skal oversvømmes av vand«. Samme dag retter havnefogden en energisk opfordring til alle, som har kusker og kjøregutter i sin tjeneste om at paase, at de ikke velter sne- og søpellæs og anden urenslighet ned paa isen utenfor fisketorvet og bryggerne til skade for havnen. I begge annonser tilføies det — betegnende nok — at

¹ Desværre er intet billede bevaret av denne hovedstadens anden repræsentant paa Eidsvold.

man allerede tidligere har avertert det samme; men at ingen synes at ta hensyn til det. Men nu faar det nok være slut. Hvis ikke sneen skaffes væk av huseierne, vil den bli fjernet av det offentlige paa huseiernes bekostning, og de som lar sine kusker og kjøregutter trodse havnefogdens forbud, faar finde sig i at bøte for det til fordel for beboerne ved fisketorvet. Ved denne ganske originale foranstaltning, som forøvrig synes at ha hjulpet, blev beboerne av dette strøk dobbelt interessert i at holde skarp utkik med eventuelle overtrædere av forbudet.

Georg Sverdrup.
Efter pastel av Chr. Horneman.

I slutten av mars er vaaren i fuld utfoldelse. Det synes at virke paa humøret, paa priserne, paa fremtidsutsigterne — kort sagt, paa alt og alle. »Der kan ikke herske et ypperligere foraaersveir end det vi nu har«, noterer Pavels i sin dagbok 29. mars. En ukes tid iforveien nævner han, »at tiderne synes at bedres; at priserne paa næsten alle utenlandske varer falder, og at spekulanterne nodes til at komme frem med sine beholdninger«. Intet under, »at kjøbstadsborgerne glæder sig over isens bortgang og uhindret tilførsel«. Man synes formelig at se, hvorledes hovedstadens stivfrosne handelsliv utad endelig engang tør op.

Samtidig begynner forskjellige politiske aktstykker at komme i handelen, deriblandt i første række det Adler-Falsenske grundlovsforslag. Det averteres første gang 22. april og faaes »smukt indbundet« hos Grøndahl. Tiden utsender i særavtryk to av sine numre (24 og 25), som væsentlig indeholder prinsregentens taler og proklamationer i forbindelse med aapningen av Riksforsamlingen paa Eidsvold og Riksforsamlingens takkeadresse til prinsregenten. Det er altsammen nyt av aaret — aktuelle bidrag til forstaaelse av de helt forandrede forhold man befandt sig i, og som man aabenbart fulgte med den mest levende interesse. Samtidig begyndte man at gi aviserne politiske tilnavn. Tiden blev kaldt »Ministerialtidenden« og *Intelligenssedlerne* »Oppositionsbladet«. I sidste uke av

*Waterlands bro.
Efter tegning af William Edy ca. 1800.*

april efterlyses i dette organ »det blad Riksforsamlingen siges at utgi om sine forhandlinger« ; videre klages der over, at landets eneste officielle blad (*Budstikken*) endnu saa sent som 14 dage efter aapningen av Riksforsamlingen »ikke er kommet videre end til opregningen av Riksforsamlingens medlemmer«. Pavels undskylder det med at forholdet »vel nærmest maa tilskrives vore boktrykkeriers maadelige forfatning og deres beskæftigelse med andre uopsættelige ting« — en uttalelse, som kaster et karakteristisk streiflys over kulturforholdene i det daværende Kristiania. Men under alt dette vedblev meningsbrytningerne at gaa stadig dyper, og i dagene omkring 20. mai var der enkelte »indsendere«, som saa fuldstændig rodt.

Saalangt hadde forholdene utviklet sig, da den nyvalgte konge holdt sit indtog i Kristiania, søndag 22. mai — aarsdagen for sin ankomst til byen. De sidste Eidsvoldsdage hadde været vidne til et fuldstændig gjennembrud av den sommer, som hadde latt vente paa sig saalænge, og i det mest straalende veir laa den idylliske lille hovedstad nu smykket til fest. Arrangementet var enkelt og uten særlig oppfindsomhet fra autoriteternes side; men meningen var utvilsomt den bedste, og aldrig er en konge hyldet mere loyalt og mere umiddelbart end Christian Fredrik ved denne leilighet. Tidens referat staar her som det mest ugjendrivelige vidnesbyrd — uten en falsk tone i sin beundring og sin naivitet.

»Med hoitidelig og frydefuld forventning« — heter det — »saa Christianias indvaanere den dag imote, da en monark som folkets hjerter hadde valgt, vilde holde sit indtog i Norges hovedstad.« Efter at ha utviklet dette forhold nærmere og i store træk skissert forberedelserne til indtoget, som blev ledet av »stadens magistrat og repræsentanter assistert av flere mænd av smak og driftighet«, gaar bladet over til en utførlig skildring av alt hvad der knytter sig til selve indtogsdagen. Vi faar høre, hvorledes en flerhet av byens embedsmænd sammen med en hel del Akerssogninger møter kongen allerede ovenfor Grorud; hvorledes nye korporationer stoter til, navnlig av høiere-staaende militære »og adskillig høie standspersoner fra Christiania saavel som den kongelige borgergarde og det akershusiske ridende jægerkorps«. Efter en frokost paa gaarden Sinsen satte saa selve festtoget sig i bevægelse, og »klokken 2 slet eftermiddag« naadde det Vaterlands bro, som i de dage betegnet »indgangen til forstæderne eller grænsen av stadens politi-jurisdiktion«.

Processionen tog sig imponerende ut. »Den kongelige borgergarde aapnet toget; derpaa fulgte fæstningens kommandant og øvrige honora-tiores næst foran Hs. majestæts høie person; Hs. majestæt var tilhest og blev ledsaget av staben; et detachement av det ridende jægerkorps sluttet toget.« I samme øieblik drønnet saluten fra Akershus. Ved en æreport

*Lille Kirkebakke med Vor Frelsers kirke.
Efter gouache af Jacob Munch ca. 1830.*

like indenfor broen blev kongen mottat av byens magistrat og repræsentanter og 24 unge damer, døtre av byens embedsmænd og borgere, som strødde blomster for hans fot. En av dem rakte ham en eke-krans med indskriften *Fortjent hæder*; en anden overrakte ham med ordene *Fra taknemlige borgere* en liste over frivillige sammenskud, tegnet inden byen. Kongen var overvældet, og i et stemningsutbrud, som karakteriserer ham bedre end adskillige statshandling, lot han falde de bekjendte ord, som senere har været citeret saa ofte: »Det hulde kjøn forskjønner enhver fest; forskjønner livet; taknemmeligen skal jeg erkjende enhver blomst det vil strø paa min vei.« Inde i æreporten stod hvitklædte damer paa begge sider, og fra æreporten helt frem til Vor Frelsers kirke stod borgervæbningen, marinetropper, landkadetterne og forskjellige andre militærstyrker opstillet *en haie*. Begeistringens var ubeskrivelig. Et uavbrutt og entusiastisk fryderop fulgte Hs. majestæt paa hans tog ind i staden.*

Ved indgangen til Vor Frelsers kirke blev kongen mottat av regjeringens medlemmer og geistligheten og ledsaget til kongestolen, som var prydet med riksvaabnet og det kongelige navneziffer paa to skjold i rødt felt med en kongekrone over. Det var et øieblik, som vel kunde mane til eftertanke. For mindre end tre maaneder siden hadde Christian Fredrik fra det sted hvor han nu sat, tat hovedstadens borgere i ed paa at de vilde være med paa at verge landets selvstændighet, og for sit eget vedkommende hadde han git de mest bindende forsikringer om det samme. Nu var han — for han endnu var blit nødt til at indfri et eneste av sine løfter — hævet op paa »Norges gamle kongestol, som Adelsstener og Sverrer beklædte, og hvorfra de med visdom og kraft styret gamle Norge«. ¹ Men det var ikke længer stemningen fra 25. februar, som behersket sindene; selv Tidens lojale referat gjør ikke noget forsøk paa at løfte denne gudstjeneste op i rækken av de store minder. Fra andre hold vet vi, at den var alt andet end imponerende. Særlig var biskop Bechs præken undermaals og »holdt os just ikke varme og vaakne; snarere det motsatte« — for at tale med Eidsvoldsmanden, provst Schmidt. Til gjengjæld gik der en likefrem hurrabølge gjennom kirken, efterat kongen hadde tat ordet til en kort tale. »Det fattedes kun at man ogsaa skulde klappe!« noterer Pavels i sin dagbok. Begge disse øieblikksfotografier er like illustrerende. Vi ser hvorledes officielle fraser og reflekterte og ureflekterte følelser begynder at slynge sig om det nye kongedomme allerede paa dette tidlige tidspunkt.

Efter gudstjenesten var der stor middag i Palæet for de høieste embedsmænd. Taler og sange fulgte hverandre i broget rækkefølge, og lojaliteten

¹ Av præsident Sverdrups tale paa Eidsvold 17. mai 1814.

og fædrelandsfølelsen gav sig alle de uttryk som overhovedet er tænkelige ved en anledning som denne; samtidig blev de fattige bespist i byens syv fattighus. Om aftenen var der folkefest i Palæhaven, som var rikt illuminert. I bakgrunden av hovedgangen lyste i transparent en støtte med kongens krone og navnesiffer og med sinbillede paa enighet, standhaftighet og troskap; som uttryk for sidstnevnte egenskap — en hund. Pavels, som hadde faat i opdrag at levere et passende vers til

*Porten til Palæhaven.
Efter originalfotoграфи.*

transparentet, hadde utført sit hverv med en selvkritik som gjør ham ære, og vi ser av hans dagbok, at han følte sig særdeles litet tiltalt av arrangementet. Men de brede lag av befolkningen hadde aabenbart en storartet aften og nat. Der blev servert punsch, øl og brød, og ved halv 11-tiden kom kongen selv ut i haven og utbragte, under salut fra Akershus, Norges skaal «under folkets vedvarende glædesytringer og hurra-rop, som gjenlød fra fjeldene». Paa havnen utenfor laa flagsmykkede skibe — indenlandske og utenlandske — og særlig var det, som laa nærmest utenfor Palæhaven prægtig illuminert. Folketrængselen i haven var likefrem faretruende; men overalt hersket der en saa umiddelbar glæde, at selv de mest kritiske iagttagere holdt paa at bli revet med.

Men allerede dagen efter slog denne overstrømmende lyksalighet over i sin motsætning.

Foranledningen var den bekjendte masse-utnævnelse av hofffunktionærer, som Christian Fredrik foretok paa selve indtogsdagen. Ialt blev der utnævnt — eller som provst Schmidt uttrykker det »fabrikert« — 18 kammerherrer og 12 kammerjunkere, foruten en overhofmarskalk, en hofmarskalk og en staldmester. Kammerherre-nøkler var naturligvis ikke at opdrive i Kristiania dengang; de maatte rekvireres fra England; men før de naadde hit, var Christian Fredriks kongedømme tilende, og det blev hans efterfølger Karl XIII's statholder, som kom til at aapne pakken med »denne luksuriøse overflod av Christian Fredriks naadegaver«. ¹ Det var en skjæbnens ironi, som naturligvis ingen kunde tænkt sig muligheden av dengang; men det gjør samtidens sunde sans ære »baade i hovedstaden og utover landet — at den reagerte saa sterkt og umiddelbart overfor dette ganske upaakrævede anstaltmakeri. Det var et skridt, som gav den roligere del av folket en utsigt til fremtiden, der maatte nedslaa dens forhåbninger«. ¹

Pavels' dagbok bærer fra nu stadige vidnesbyrd om, hvorledes stemningen efter hvert slaar om. Inden de brede lag av befolkningen kan den endnu — stort set — betegnes som urokket; men hos selvstændighetspartiets repræsentanter paa Eidsvold, og ikke mindst hos byens egen repræsentant professor Sverdrup, begynder den tanke mere og mere at tvinge sig i forgrunden, at Eidsvolds-linjen ikke lar sig holde. Denne opfatning fik øket styrke under de forhandlinger, som nogen uker senere fandt sted mellem Christian Fredrik og den britiske regjerings specielle repræsentant Mr. Morrier, privatsekretær hos Lord Castlereagh. Det var en høflig og velvillig herre, som ikke la skjul, hverken paa sin sympati overfor Norge, eller paa sin ringeagt for Karl Johan — en optræden, som naturligvis gav stof til adskillige rygter og forlydender. Men i sine samtaler med Christian Fredrik saavel som i sine officielle skrivelser hævdede han det britiske standpunkt uavkortet i henhold til de instrukser han hadde med sig hjemmefra.

Paa denne maate avtvang han tilslut Christian Fredrik det bekjendte løfte av 9. juni om, at der — saasnt det lot sig gjøre — skulde sammenkaldes et overordentlig storting, som skulde faa sig forelagt spørsmålet om indgaelsen av en union mellem Norge og Sverige. Dermed var det skridt tat fra Christian Fredriks side, som i sin konsekvens forte til Mossekonventionen og 4. november; men som han i ukevis kviet sig ved at gjøre almenheten bekjendt med. Men det siger sig selv, at det ikke kunde hol-

¹ Jacob Aalls uttryk.

des hemmelig — likesaa litt som meddelelserne om Kielerfreden et halvt aars tid iforveien. Følgen er at det fra og med de sidste uker av juni begynder at bli politisk livligere i hovedstadens aviser, og da specielt i oppositionsbladet *Intelligenssedlerne*, end tilfældet har været paa en tid.

Sidste dag i juni fik byen en ny sensation. Der kom et overordentlig stormagt-gesandtskap paa fire medlemmer: Fra England Mr. August Forster; fra Rusland grev Orlov; fra Østerrige og fra Preussen baronerne v. Steigentesch og v. Martens. De tok ind i Collett-gaarden paa hjørnet av Toldbodgaten og Kirkegaten, og dagen efter hadde de sin første audiens hos Christian Fredrik paa Ladegaardsøens hovedgaard — nu Bygdo Kongsgaard. De lot med en gang Christian Fredrik vite at de agtet «at drive igjennem i sin helhet indholdet av Kielertraktaten og de vilkaar vore fyrster har garantert». Men det viste sig snart, at dette standpunkt ikke lot sig opretholde. Eidsvoldsverket stod iveien, og i løpet av de syv dage gesandterne opholdt sig her i byen, optat med stadige konferanser med Christian Fredrik, gik dette forhold mere og mere op for dem. Da de stillet sit bekjendte ultimatum av 7. juli¹ hadde de i realiteten opgit Kielertraktaten og akseptert Christian Fredriks tilbud om at nedlægge kronen og sammenkalde et overordentlig storting som skulde forhandle om en union med Sverige. Hvis gesandterne kunde ha arbeidet sig frem til et saa fordomsfrit standpunkt at de ogsaa hadde frafaldt kravene om, at den norske hær skulde rømme hele landet øst for Glommen, og at Kongsvinger, Fredriksten og Fredrikstad skulde besættes av svenske tropper — vilde situationen med en gang været klar. Men saa langt var det umulig at naa foreløbig. Et senere forslag til kompromis, som bl. a. frafaldt kravet paa rømningen av Kongsvinger, førte heller ikke til maalet. Dermed blev krigen en kjendsgjerning — udelukkende som følge av det svenske krav om adgang til Norges fæstninger. Det var et indgrep i nationens suveræne ret, som det alt overveiende flertal av den var bestemt paa at avvise med vaaben i haand i henhold til eden av 25. februar.

Det siger sig selv, at stormagt-gesandternes ophold i Kristiania blev fulgt med levende interesse av befolkningen, og at den offentlige mening lot sig høre i aviserne med stigende styrke. Baade oppositionen og selvstændighets-partiet vilde ha et ord med — ikke mindst den første, som praktisk talt var blit tvunget til taushet siden 17. mai; men som nu — under de ændrede forhold — hadde en naturlig trang til at gi sine følelser luft.

¹ Det gik i hovedsaken ut paa, at Christian Fredrik skulde avgi en bindende forsikring til kongen av Sverige og Stormagterne om, at han vilde nedlægge sin myndighet i Stortingets haand og arbeide for at faa det norske folk med paa en union med Sverige; desuten at landet øst for Glommen og hovedfæstningerne skulde besættes av svenske tropper.

— Det er rimelig, hævder en indsender i Intelligenssedlerne 8. juli, at der i en nation paa ca. 1 million mennesker hersker forskjellig opfatning med hensyn til arten og rækkevidden av de farer, vi er omgitt av, og likeledes med hensyn til de muligheter vi har for at bestaa i kampen. Men skal ufordrageligheten drive det dit, at der blir en despotisk menings- tvang, og man blir nødt til »ængstelig at veie sine ord i ethvert muntert samvær, ethvert fortrolig vennelag av frygt for, at der skal være en angiver tilstede» — da har vi i virkeligheten ikke mere nogen frihet og selvstændighet at kjæmpe for.

En anden indsender, som meget snart blev avsløret som general W. N. de Seue — en mand med et litet berømmelig rulleblad fra krigen i 1808 — er endnu bitrere. Han spør i et opsæt, som vidner om en fremtrædende mangel paa formel evne, »om vi ikke engang har faat nok av skryt og kjækhet — hele dette poetiske raseri, som kun skaper helte ved et spækket bord og ved fyldte glas». Tror man, at den del av nationen, som er nødt til at slite i smaa kaar for det daglige brød, som utbyttes av borgere og bønder, som hver dag lider under nye utslag av »aager og forhøiede priser» — tror man at denne del av nationen endnu er »like troste- fuld, like ubekymret, like henrykt» ved den blotte tanke om selvstæn- dighet og uavhengighet, og like villige til at paata sig de nødvendige offere for at seire?

Disse betraktninger, som vilde været betydelig mere værdifulde, hvis de hadde stammet fra et mindre ophøiet socialt hold, kaster et grelt, men vistnok ikke usandt lys over forholdene. Der var nemlig — som vi alle- rede har gjort opmerksom paa — en ganske dyptgaaende social nød i byen. Den talte stilfærdig og uavbrutt gjennom Intelligenssedlernes auktions-annoncer, som holdt sig uhyggelig indholdsrike fra vinter og vaar ind i sommer mot høst; den blev understreket gjennom tyveri-annon- cerne, som florerte trods sol og blaa himmel. Men der var allikevel en dyp sammenheng mellem den sociale nød og fædrelandsfølelsen. »De folk som hadde levet av barkebrød og utstaat hunger og elendighet i to aar» — som en indsender uttrykker det i Intelligenssedlerne — saa ganske naturlig sine egne gjenvordigheter og sin egen gjenreisning i forbin- delse med fædrelandets. Det var dette rent personlige moment, som under- bygget fædrelandskjærligheten i de brede lag av hovedstadens befolkning og gav den det islæt av refleksion og overbevisning, som krævet lofterne indfriet — nu da tiden til handling endelig engang var inde.

Under disse omstændigheter maatte Christian Fredriks »krigsførsel», som man dengang bare hadde anledning til at bedømme efter dens ytre resultater og ikke — som nu — efter dens indre sammenheng med Christian Fredriks politik, ganske naturlig fremkalde et voldsomt tilbakeslag.

Samtidig begyndte man paa ledende hold inden selvstændighetspartiet mere og mere at helde til den opfatning, »at kongen og riksforsamlingen og vi allesammen ikke har handlet klokt«. Ordene er av Pavels, som utbredte sig over dem i sin præken i Garnisonskirken søndag 7. august. »Kirken var overmaade fuld«, og det er ikke vanskelig at forstaa hvilke følelser der rorte sig i menigheten. De ytre forhold gjorde sit til. Der raadet paa flere hold den opfatning, at det bare var et tidsspørmaal naar svenskerne vil være i Kristiania og la byen opleve et nyt 1716, og mange foretrak under disse omstændigheter at bringe sig og sine i sikkerhet, mens det endnu var tid. Kort sagt, de brede lag hadde hver dag anledning til at gjøre personlige sammenligninger mellem værdien av ord og handling.

Det begynder at koke i sindene.

Forræder-navnet slynges ut mot general Staffeldt i dagene omkring 9. august; snart naar det ogsaa kongen.

»Ubehagelige rygter og formodninger opfylder byen . . . Alle er yderst mismodige.« oplyser Pavels. I løpet av de nærmeste dage utvikler begivenheterne sig med rivende fart, og før man ved ord av det, staar man overfor den kjendsgjærning, at svenskerne midt i et tilsyneladende seiersløp er fremkommet med et tilbud til vaabenstilstand, som er akseptert av Christian Fredrik. Kristiania finder begge dele like ubegripelige, og da kongen i sit bekjendte oprop av 16. august — utstedt fra Moss — gjorde nationen bekjendt med de grunde, som hadde bevæget ham til at gaa ind paa Mossekonventionen to dage i forveien, lot lidenskaperne sig ikke styre lenger.

Natten mellem 16. og 17. august blev der flere steder rundt omkring i byen opslaat krænkende uttalelser om statsraad Haxthausen, som man beskyldte for at være bestukket av svenskerne. Det var paa en maate en slags fortsættelse av etpar inserater i Intelligenssedlerne, som gik ut paa, at »forrædere og uslinger« var skyld i hærens uheld. Der blev i disse natlige plakater rettet direkte opfordring til befolkningen om at stene Haxthausen, og om aftenen den 19. august begyndte man at eksekverer dommen — først utenfor hans hus i Raadhusgaten, hvor nogen ruter blev slaat ind; senere ute paa hans løkke »Lille Frogner«. Han hadde tilfældigvis selskap samme aften og gjesterne sat endnu tilbords, da der lød hurra-brøl nede i haven, og de første ruter klirrende faldt ind i stuen. Det lykkedes imidlertid en av gjesterne, generalauditor Bergh, at faa mængden beroliget efter langvarige underhandlinger med hovedmændene, »hvis sprog og haandtak overtydet ham om, at de ikke hørte til almueklassen«.¹

¹ Pavels beretning (medd. paa anden haand).

Langt mere alvorlige var nogen optøier senere paa aftenen utenfor traktor Carstens' bekjendte »traktorsted« paa hjørnet av Kongens gate og Raadhusgaten, hvor den svenske general Björnstjerna var tat ind sammen med en del av sine officerer. Han var kommet paa vegne av den svenske konge for at paase, at betingelserne for vaabenstilstanden blev ordentlig overholdt. Men det var mere end folk vilde finde sig i. Der samlet sig i en fart en betydelig menneskemængde utenfor huset, og da en av de svenske officerer stak hodet ut av vinduet i første etage for at se hvad der var paa færde, fik han av en murersvend — paa opfordring av en student — en kilevink med murskeene, saa han tumlet tilbake. Det lykkedes en stund statsraad Rosenkrantz, som tilfældigvis kom tilstede, at tale folk tilrette, men mængden øket og tilslut viste det sig umulig at stoppe den længer. Svenskerne blev nødt til at rømme sit losji i forklædning, og dagen efter forlot general Björnstjerna byen med den fantastiske trusel, at han skulde lægge den i ild og blod, hvis man vaaget at forgripe sig paa nogen svensk undersaat.

Det siger sig selv, at disse utskeielser blev enstemmig misbilliget av alle forstandige borgere; men det gjør allikevel et taltalende indtryk at støte paa en saa helt igjennem fordomsfri artikel som den, som stod at læse i Intelligenssedlerne for 23. august 1814. Forfatteren begynder med at indrømme det forklarlige i, at der hersker gjæring inden de store masser i en tid som denne, da »de mest heftige følelser av forskjellig art maa opfylde enhver norsk borgers barm«. Det motsatte vilde vidne om en sløvhetsstilstand hos nationen, som var skikket til at indgyde alvorlig bekymring. Men paa den anden side er det ogsaa skikket til at vække bekymring, hvis folket med tilsidesættelse av respekt for lovene og for regjeringsmyndigheten hengir sig til utskeielser og bringer den nationale samdrægtighet i fare. Regjeringen har ret til at kræve ro og sindighet hos nationen i farens stund; til gjengjæld har nationen et billig krav paa, at regjeringen »med kraft og uten persons anseelse . . . paa det noieste lar undersøke, om krigstildragelsernes uheldige gang har sin grund i uundgaaelig nødvendighet eller i forræderi, feighet eller forseelse fra noget for lovene ansvarlig individ«. Forfatteren, som er av den opfatning, at vore hjelpekilder endnu ikke er uttømt, tænker sig den mulighet at krigen kan bryte ut paany, og han henstiller i den anledning til regjeringen at sørge for, at der blir stillet i spidsen for hæren en general, »hvis navnkundighet og krigserfarenhet kan maale sig med den hærførers, hvis talenter Sverige skylder sit held«. Som bekjendt indtraadte ikke nogen saadan eventualitet, men innsenderens henstilling er ikke derfor mindre karakteristisk, og det er en kjendsgjærning, at den fik tilslutning i vide kredser.

Imidlertid var Christian Fredrik 17. august vendt tilbage til Ladegaardsøens hovedgaard fra Moss via Drøbak tvers over fjorden for at undgaa at komme indom Kristiania. Han kom hjem, nedbrutt paa sjæl og legeme — »som gal«, efter hvad han selv oplyser i slutten av sin dagbok. Men med sit lyse humør kom han allikevel fort over krisen, og en maaned tid senere var han istand til at feire sin fødselsdag — 18. september — med et animert selskap med damer. Men politisk og menneskelig set var han i tiden mellem Mossekonventionen og Stortingets sammentræden hvad man populært kalder »færdig«. I begge henseender brøt den offentlige mening staven over ham med en enstemmighet, som vor historie neppe har noget sidestykke til. Intet var Kristianias befolkning mere likegyldig end hvad Norges nylig saa for-gudede konge tok sig til ute paa Ladegaardsoen. Selv i det lojale Tiden var der dødsstilhet om hans navn.

September maaned kaldte Kristiania borgere til valg for anden gang i løpet av et halvt aars tid. Mangt og meget hadde nu bidraget til at skape en mindre paagaaende stemning end før. Man var fremdeles — utenfor de overbevisningsfaste unions-venners kreds — ikke paa

nogen maate begeistret for utsigterne til en forening med Sverige. Men paa den anden side hadde »fornuften« nu gjort saa store erobringer inden alle stænder, at praktisk talt ingen længer var stemt for at sætte selvstændighets-kravet paa spidsen.

— Hvad skulde det forresten være til? ræsonnerte man.

Her fik man jo alt hvad man kunde ønske sig. Grundloven av 17. mai blev reddet; den union, som blev stillet i utsigt, blev fra officielt svensk hold motivert saa hensynsfuldt — eller som Pavels uttrykker det »i en saa ædel og passende tone«, at det var utilbørlig at forhærde sit hjerte. Den svenske agitation i pressen, som fortsatte ganske livlig ut igjennem

*General F. G. Haxthausen.
Efter maleri.*

september gjorde sit til, og da oktober maaned gik ind kan utviklingsprocessen i virkeligheten siges at være fuldbyrdet for hovedstadens vedkommende. Meget betegnende skriver derfor Bergensrepræsentanten Peter Motzfelt de bekjendte ord i sin dagbok, 5. oktober: »Tonen er her anderledes end jeg hadde ventet. Mængden taler om en forening med Sverige paa billige vilkaar som det eneste der er at gjøre.»

Dette oieblikksfotografi av den politiske stemning i hovedstaden maa sees mot bakgrunden av de sociale og økonomiske forhold i byen for at komme i det rette relief. Efter alle de bevægede begivenheter, som befolkningen hadde været med at opleve paa nært hold i de sidste tre fjerdingaar, og som bl. a. hadde øvet en fuldstændig lammende indflydelse paa næringslivet, var den nu naadd henimot slutten av sine hjælpeklender. Skatterne var trykkende; betleriet holdt paa at utarte til et utaalelig uvæsen under indsig av talrike tigger-elementer utenfra; løsgjængeri og tyverier florerte; der blev aagret med enkelte madvarer, eksempelvis av »de capricieuse slagtere«, som negtet at sælge kjøt i pundvis. Rigtignok medførte den betydelige kornindførsel til landet i løpet av september, at brodet hos byens bakere blev dobbelt saa stort som det hadde været kort tid iforveien, og at priserne gjennomgaaende faldt. Men det risikable var, at denne lettelse i den almindelige omsætning delvis blev kjøpt med et kreditforhold til Danmark, som i løpet av nogen aar skulde bli skjæbnesvangert for den norske handelsstand. Kort sagt, ikke bare politisk, men ogsaa socialt og økonomisk var hovedstadens befolkning paa det rene med, at den befandt sig i forhaabningernes løvfaldstid, og med en sindsro, som var et produkt av vor historiske utvikling fandt flertallet sig i det uundgaaelige.

Det overordentlige storting holdt sine møter i Kristiania katedralskolesgaard — paa hjørnet av Prinsens gate og Dronningens gate — som i vore dage er revet for at gi plads for endel av det svære Posthus-kompleks. Skolens store høresal blev benyttet som stortingssal, og biblioteket til lagtingssal. For tilhørernes skyld blev der anbragt en dør ind til den saakaldte generalstabsbygning, som senere i en lang aarrække tjente som lokale for Finansdepartementet. En trappegang førte op til galleriet, hvor der var plads for omtrent 100 tilhørere, og som der blev utstedt billetter til — som regel én billett for hver stortingsmand. »Galleriet løper paa den ene side av salen i en noget flattrøkt halvcirkel,« skriver en indsender i en av tidens aviser nogen aar senere, »og inde i halvcirkelen sidder repræsentanterne paa amfiteatraliske bænke.« Midt i salen var der en forhøining, hvor præsidenten hadde plads, og ret over præsidentpladsen et vindu. Indsenderen finder at det stoter oiet »da det ligner dem man bruker i staldene«.

Arrangementet med Katedralskolen var fra først av tænkt som ganske midlertidig; men det blev — som vi senere skal høre permanent i over en

menneskealder. Men det hindret ikke, at denne efter nutidens krav sparsomt utstyrte sal meget snart fik sine traditioner. Her tog Christian Fredrik 8. oktober 1814 afsked med det norske folk i den historiske tale, som blev oplæst av statsraad Rosenkrantz paa vegne av den fraværende konge, og som blev paahørt av flertallet med en utpræget kjølighed. Her blev unionen med Sverige besluttet 20. oktober, mens en ildevarslende ugle lot sig høre fra Vor Frelsers kirketaarn; her blev Karl XIII av Sverige 4. november enstemmig valgt til Norges konge. Men oppe paa det lave galleri i hoide med præsidentstolen saa en interessert og undrende samtid utover salen, og mere end én Kristiania-borger kunde gjøre Pavels' ord av 8. oktober til sine: »Nu har jeg da set og hørt hvad jeg for mindre end et aar siden aldrig hadde ventet at se eller høre — et folks repræsentanter hoitideligen forsamlet for at avhandle dets vigtigste anliggender.«

Under alt dette var Kristiania kommet dypt ind i den graa høst. Det blaaste og regnet, og ute i forstæderne var sølen, praktisk talt, bundløs. I en notis i Intelligenssedlerne for 18. oktober anbefales det folk som vil »passere forstaden Grønland tilfots, enten paalangs eller paatvers, at være forsynet med stylder«, og

der er grund til at tro, at situationen ikke var det ringeste bedre onsdag 9. november, da Karl Johan og hans søn Oscar holdt sit indtog i byen. Det var en begivenhet, som naturligvis var imoteset med adskillig forventning blandet med en viss følelse av utryghet, og der behøves ikke nogen særlig fantasi for at skjønne, at den har været et vigtig led i mange politiske samtaler og drøftelser rundt om i hjemmene, særlig hvor der var indkvartert stortings-repræsentanter — som f. eks. hos mange av byens embedsmænd og mere velstillede borgere.

Indtogs-dagen kom — og for anden gang i løpet av mindre end et halvt aar, skulde denne hovedstad, som aldrig hadde været forvænt i retning

*Karl Johan.
Efter kobberstik.*

av fyrstebesøk, hilse landets virkelige konge velkommen. Forskjellen var overvældende. Aarstiden, politikken og menneskenes sind — alt var anderledes. Der var ingen høi og blaa himmel længer; ingen tindrende sol. Regnet høljet ned, isnende med snefiller imellem, fra et lavt, graat skytak, og istedenfor hvitklædte unge piker, som straalet av lyksalighet, paraderte en avdeling sure, gjennemblotte mandfolk ved Vaterlands bro. Det var militæret og borgerskapet, som tok stilling kl. 3¹/₂ om eftermiddagen og maatte vente like til klokken 8 om aftenen.

Endelig faldt saluten fra Akershus — ni skud — hovedstadens første hilsen til Karl Johan med det samme hans vogn, eskortert av det gule kor og jægere tilhest kom frem gjennom Ekeberg-svingen. Paa avstand tok det hele sig fortrinlig ut, opplyser øienvidnet provst Schmidt. Fakkelskinnet la en rød dis over Ekeberg, som mindet om en fjern brand, og snart »hoppet faklerne som lygtmænd nedover bjerget i den belgmørke aften«.

Da toget naadde Vaterlands bro, faldt saluten atter ind — nye ni skud fra Akershus. Generalstaben, fæstningens kommandant og en del av byens autoriteter hilste kort og formelt paa kronprinsen, som svarte med nogen faa ord fra sin vogn uten at reise sig. Endel av mængden begyndte nu at rope hurra; »men det blev ei almindelig,« opplyser Motzfelt, »og borgerskapet og militæret ropte ikke«.

Derfra gik toget videre den sedvanlige vei til Palæet, og, »med et slags skræk hørte man de svenske vogner rulle gjennom gaterne«. Efter initiativ av stiftamtmand Talbe var der arrangert illumination fra kl. 5¹/₂ til 11 om aftenen; men arrangementet hadde langt fra vundet almindelig bifald, og som helhet maa derfor illuminationen betegnes som litet vellykket. Selv de nærmeste gater var en skuffelse, og »skjønt prinsevognen kjørte tæt forbi mig,« sier Schmidt, »fik jeg dog intet se av herligheten, fordi det var mørkt i gaten og vognen tillukket«.

Men utenfor Palæet, hvor folk langsomt presset sig frem i uføret, oppfanget Schmidt et brudstykke av en samtale, som han var saa klok at notere ned. Det var etpar matroser, som diskuterte politik.

»Nu begynner vel vor ulykke,« sa den ene.

»Det skal du« — bandte den anden — »ikke si. Er han en riktig potentat, kan vi bli ganske lykkelige.«

I disse to umiddelbare uttalelser av etpar ukjendte representanter for det menige folk, ligger hele 1814-aaret uttrykt, saaledes som det fortonet sig for hovedstadens vedkommende, hvor man stod begivenheterne nærmest.

Politisk, socialt og økonomisk mundet alt ut i dette ene — at faa »en rigtig potentat«.

MENNESKER OG FORHOLD I DE FØRSTE SELVSTÆNDIGHETSAAR

De syv uker, som endnu var igjen av aaret, blev i flere henseender en ganske bevæget tid for Kristiania; særlig gjælder dette de første tre-fire uker efter kongevalget og indtogsdagen.

Stortinget sat sammen til og med 26. november, og i hele denne tid og endnu etpar dage til opholdt de kongelige sig i byen. Der var edsavlægelse i Stortinget til forfatningen paa kongen av Sveriges vegne i hans egenskap av Norges konge med en svulmende tale paa fransk av Karl Johan og en avbleket gjengivelse av den paa svensk av prins Oscar; der var takkegudstjeneste til ære for Unionen i Vor Frelzers kirke, hvor biskop Bech i overvær av de kongelige, statholderen, regjeringen, Stortinget og en talrik menighet endnu engang fik anledning til at demonstrere sin tillempningsevne overfor nye tider og nye magthavere; der var bal i Palæet, hvor 450 gjester bevæget sig mellem hverandre i en næsten kvælende trængsel; der var brand paa Reperbanen, hvor kronprinsen fandt en bekvem anledning til at imponere mængden ved at »lægge umiddelbar haand paa« — som det heter i Intelligenssedlernes referat — og »ta sproitestraalen og lede den dit, hvor ilden var farligst«. December blev indledet med at stortingsdeputationen med præsident Christie som formand suste avsted gjennem snedrivene ut av byen paa den mindeværdige Stockholmsfærd, som er beskrevet av Akershusrepræsentanten, sogneprest Neumann¹ — og sluttet med at byen paa aarets sidste dag hadde sit første ordinære stortingsvalg. Det var likesom alt skulde prøves og opleves indenfor rammen av dette ene, merkelige aar. Allikevel er disse enkeltheter uten betydning for det samlede indtrykk av det. Kristianias historie i 1814 er likesom Norges historie i samme aar bestemt ved de begivenheter, som ligger mellem Kielerfreden og kongevalget av 4. november. Nu var eventyret ute — ugjenkaldelig — og i en stilhet som stak eiendommelig av mot den almindelige lystighet tolv maaneder iforveien, gik hovedstadens befolkning ind i det nye aar.

¹ Jfr. kvartalskriftet Saga, II (1817), pag. 138—204.

En række omstændigheder av rent almenmenneskelig og politisk saavel som av social og økonomisk natur forklarer med tilstrækkelig tydelighet hvorfor denne indgang nødvendigvis maatte fortone sig i graatt. De begivenheter Kristiania hadde været midtpunktet for ut igjennem 1814 hadde paa en gang været saa hurtig skiftende, saa overvældende fulde av mot-sætninger og — for det store flertal — saa historisk umotiverte, at folk ganske naturlig trængte en viss tid til at summe sig — nu da det hele var over. Det man populært kalder hverdagslivet begynder atter at sænke sig over den lille hovedstad, og sammen med det alle de økonomiske bekymringer fra tidligere dage, som uvilkaarlig var trængt i bakgrunden for de politiske begivenheter i selvstændighets-aaret. At disse begivenheter hadde git et slutresultat som var en dyp skuffelse for mange, er et forhold, som vi allerede har nævnt i det foregaaende, og det er neppe noget isolert tidsbillede, naar en poetisk indsender i Intelligenssedlerne i begyndelsen av 1815 fortæller, at han ofte sitter og sturer

— — — — — i patriotisk harme
og ønsker sig til bruk Sterkodders tre par arme.

Men sandsynligheten taler allikevel for, at han i tilfælde neppe vilde ha benyttet dem til at slaa løs paa Unionen. Der forelaa for Kristianias vedkommende et andet, langt viktigere og mere nærliggende spørsmål end det storpolitiske, som hadde fundet sin avgjørelse ved de sidste maaneders begivenheter — et socialt onde, som byen hadde slæpt paa siden sin officielle grundlæggelse; som hadde hemmet den i veksten og hindret utviklingen av et livskraftig borgersamfund; men som først nu traadte skarpt i dagen i lyset av den nye forfatning og de synsmaater, som laa til grund for den. Det er ingen tilfældighet, naar enkelte av tidens dagbokforfattere og indsendere oftere omtaler Kristiania-befolkningen som »en hoist æret pøbel»; det hænger sammen med det beklagelige forhold, at byen i det oieblik den begyndte sin selvstændige tilværelse som hovedstad i det nye Norge, var uten en gnist av social samfølelse og borgeraand. Praktisk talt rummet den nærmest en forfinet overklasse, hvis økonomiske grundlag allerede var svigtende og en underklasse, som levet i de mest fortrykte kaar. Til denne klasse hørte — for at nævne et nedslaaende eksempel — en ikke liten del av byens haandverkerstand og mindre handlende. Det var disse folk, som kanskje følte sig mest skuffet ved slutresultatet av begivenheterne i 1814, — netop fordi de under følelsen av sin sociale og økonomiske fortrykthet hadde set det nationale gjennombrud mere intenst i forbindelse med sine egne interesser og forhaabninger end de kredser, som blev de bestemmende, og hvor Pavels hentet stof til sin dagbok.

Grundstemningen i Kristiania i de første selvstændighets-aar blir under disse omstændigheter præget av en paatagelig nervøsitet, som staar i en

karakteristisk motsætning til byens idylliske omgivelser og dens beskedne omfang. Der er en stadig gjæring — kulturelt, socialt og økonomisk — en daglig brytning av kræfter, som ser sig stillet overfor nye spørsmål og uventede kjendsgjæringer. Men derfor er ogsaa den ensformighet, som der stadig berettes om, mere tilsyneladende end virkelig, og jo dypere vi lodder i hovedstadspressen med dens virvar av opsæt og inserater om likt og ulikt — fra de værdigste og mest berettigede til de likegyldigste

*Biblioteksalen i Palæet.
Efter originalfotoграфи.*

og mest tanketomme emner — jo mere blir vi overbevist om den gjennomgripende betydning av begivenheterne i 1814 baade offentlig og privat. Kristiania i 1815 er skilt fra Kristiania i 1813 ikke ved et aar, men ved en menneskealder. Det vilde være uhistorisk at si, at folk tænker og føler væsentlig anderledes; men uten at flertallet gir sig tid til at reflektere synderlig over det, er der gjennom begivenheternes egen utvikling skapt et stadig insig av nye kjendsgjæringer, som var utelukket under de tidligere forhold, og som man likefrem blir tvunget til at ta standpunkt til, eller uvilkaarlig blir revet med av. Følgerne uteblir ikke. Indenfor rammen av det kjendte billede — smaabyen, som dører i idylliske

omgivelser — holder der paa at vaakne en samfundsaaend med evne til at omskape det hele, selv om der endnu skulde kræves slegtleds arbeide for at gjøre den til en magt.

Fra naturens haand var der intet, som henviste Kristiania til den fortsatte smaaby-tilværelse i trange kaar, som hadde været dens lod i foreningstiden med Danmark. Til fordelene ved sin sjelden gunstige beliggenhet ved bunden av en dyp fjord med let adgang til havet og et folkerikt opland bak sig, føiet den nu ogsaa den at være blit hovedstad i et selvstændig rike. Naturen la sin skjønhed ind med ødsel haand, og som fjorden laa der en sommerdag med sine skogklædte øer og holmer, sine bugter og indskjæringer og sine trange sund frembød den et billede av harmoni og ynde, som vakte alle fremmedes beundring.

»Hvilket maleri!» utbryter en svensk reisende, borgermester Alin i Sala, som besøkte Kristiania i 1818.¹ »Den vakre fjord belivet av kommende og avgaaende seilere; dens bugtende strand likesom hele dalen bebygget med yndige landsteder. Øiet overskuer det hele med den tilløkkelse, som nydelsen av et skjønt maleri vækker hos beskueren.« Eller som en utenbys brevskriver uttrykker det i Morgenbladet paa eftersommeren 1819 efter en tur op til Uranienborg, som han betegner som »et passende maal for en aftenvandring«: »Her nyter man en smuk utsigt til den bak grønne enge, mellem trær og haver sig utbredende stad. Baggrunden er Ekebjergets høie væg; tilhoire gjenskiner den dalende sol fra fjordens klare vandspeil. . . . Prægtig er ogsaa synet fra selve Ekebjergets over det vel dyrkede folkerike land.« Tyskeren, professor Schubert, som nyter utsigten fra Ekeberg en høstaften i 1817 i blændende maaneskin, mens det blinker av lys fra byen og havnen og omgivelserne rundt omkring, er ikke mindre henrykt. Ogsaa vinteren har sin skjønhed forsikrer den danske docent F. P. J. Dahl, som var knyttet til Universitetet i aarene 1816—1818.² Han har en kjøretur ut av byen i spidsslæde en søndag i februar i straalende solskin og passelig kulde. Veien gaar langs nordøstsiden av Akerselven, som »paa en strækning av en halv mil ved idelige fald driver tredive sagbruk, papirmøller, teglverk osv.« Terrænet stiger stadig; »snart er man kommet saa høit over fjorden som toppen av Ekeberg,« og i det vakre stille veir har man en straalende utsigt. Kort sagt, der lyder i byens første aar som selvstændig hovedstad de samme uforbeholdne lovord over dens

¹ Alin møtte som deputert for borgerstanden i den svenske riksdag ved Karl Johans kroning i Trondhjem. Hans skildringer av færdene, som begyndte i Kristiania, er offentliggjort paa norsk av Yngv. Nielsen under titelen: Svenske reisebrev fra Norge i 1818. — Jvfr. Nidar, 1887, pag. 217—240 og 279—296.

² Jfr. F. C. B. Dahl: Brev fra docent F. P. J. Dahl, Chr.ania 1816 (Personalhist. tidsskrift 5 r, 1 bd.).

*Kristiania set fra Eiterstad ca. 1820.
Efter maleri i Bymuseet.*

naturskjønne omgivelser og dens fortrinlige beliggenhet, som vi senere skal høre gjentat fra slegt til slegt.

Den by, som snart hadde døset væk to aarhundreder i disse idylliske omgivelser, frembød ved dette tidspunkt et billede av uskjønhet og fattigdom, som endog slog samtiden med forundring. »Det er almindelig erkjendt,« skriver en innsender i Intelligenssedlerne midtsommers 1815, »at man ikke lettelig finder endog et langt mindre sted saa elendig bebygget som Kristiania. Det skal endog ha hændt en reisende, da han kom paa stadens torv, at han spurte sin ledsager, om de hadde langt igjen til Kristiania. Han kunde — selv paa dette noget nær anseligste sted i byen — ikke indbilde sig andet, end at han var i en forstad eller flekke.« Denne opfatning støttes bl. a. av Dahl, som finder byen »meget slet bebygget«, og som navnlig besværer sig over den forældede byggemaate med svalganger, som løper rundt gaarden indvendig og »ofte gjør kommunikationer mellem værelserne helt ubekvem«, — for ikke at tale om at disse ganger er vanskelige at holde tørre for regn og sne. »Næsten alle gaarder paa to etager,« fortsætter han, »er saa forkjert bygget, at eierne ikke kan hjelpe sig med en etage, men gjerne har deres stasværelse ovenpaa.« Værre var det allikevel, at mesteparten av husene var 1-etages — et forhold, som i forbindelse med de altfor snevre bygrænser førte til det hoist moderne problem, som vi kjender under navnet boligspørsmålet, fik en merkelig aktualitet ogsaa i de dage. I virkeligheten kan det siges, at Kristiania i de nærmeste aar efter 1814 led under en likefrem kronisk bolignød, og følgerne var nøiagtig de samme i vore oldeforældres tid som dem vi selv har hat anledning til at stifte bekjendtskap med. Husleien blev drevet op »over al maate og rimelighet«, som innsenderen i Intelligenssedlerne uttrykker det, samtidig med at eiendomspriserne naadde en høide som gjorde det umulig for andre end rikfolk at skaffe sig hus.

Etpar eksempler til belysning av disse forhold er saa karakteristiske at de fortjener at nævnes. Den bekjendte kaptein Ludvig Mariboe, eieren av den saakaldte »Mariboegaard«, som ved siden av kjøbmand Ringsgaard og delvis Krigsskolen var den eneste 3-etages bygning i det daværende Kristiania, beregnet sig en leie av 200 for en enkelt etage. En anden huseier, som hadde leiet ut en bekvemmelighet for 6 000 riksdaler om aaret, lot sommeren 1815 sin leieboer vite, at han fra flyttetid maatte betale 28 000 riksdaler, hvis han ønsket at beholde leiligheten. Vi skylder at tilføie, at det var »den synkende valuta« — riksdalerens stadig svigtende kjøpeevne som her spillet ind. Men forholdet er ikke derfor mindre betegnende.

For Universitetet, som netop nu holdt paa at ordne sig og organisere sin virksomhet, blev disse forhold meget byrdefulde og paaførte det stadig

økede utgifter, og først efter adskillige vanskeligheter og lange forhandlinger lykkedes det fra april 1814 at sikre det en etage paa 10 værelser (anden etage) hos Madame Annichen Moestue, enke efter den rike raadmand Jens Moestue, som eiet gaard paa hjørnet av Østre gate og Kirkegaten.¹ Leien blev sat til 1 500 rbd. s. v. *plus* en forholdsvis del av gaardens skatter, efterat Madame Moestue først hadde forlangt 1800 rbd. s. v. for leiligheten. Professor Sverdrup, som bodde hos skrædder Schouw i

Ekebergsvingen.
Efter litografi av P. F. Wergmann.

Toldbodgaten 28 — den endnu eksisterende lille gaard skraas overfor Grøndahls bokhandel — fik fra 1813 til 1815 leien øket fra 400 til 800 rbd. s. v. Kort sagt, forholdene bekræftet i et og alt den karakteristik av Kristiania, som forekommer i den indstilling som blev avgit sommeren 1812 av *Bygningskommissionen for Universitetet i Norge*. Her betegnes Kristiania som »en by, hvor husleiligheterne er saa vanskelige at bekomme og saa overmaade dyre«, at det vil »bli høist besværlig om ikke umulig« at skaffe de vordende professorer passende bekvemmeligheter uten trykkende utgifter paa grund av den høie leie.

¹ Den nuværende (1922) post- og telegrafbygningens tomt.

Indsenderen i Intelligenssedlerne, som øiensynlig er en mand, som har gjennemtænkt boligproblemet, er under disse forhold endog inde paa tanken om bolig-rationering — et aarhundrede før vore autoriteter tok sporsmaalet op til rationel behandling. Men han avviser den med en gang som helt absurd. »Det er umulig,« siger han, »at befale dem, som har mere husrum end de behøver, at leie ut til andre.« Den eneste utvei han oiner, er en utvidelse av byens handelsomraade, ved at forstæderne i rimelig utstrækning blir trukket ind i det, og desuten en mere planmessig bebyggelse med høiere hus, som kan gi rum for en talrikere befolkning.

Det var under disse trykkende boligforhold, at den første folketælling fandt sted i det nye Norges hovedstad sommeren 1815. Den gav som resultat at byen hadde en samlet befolkning paa 10 866, hvorav 5 461 mænd og 5 425 kvinder — et forhold som, statistisk set, skulde bli betydelig forrykket ned igjennem aarhundredet. Der blev ved denne leilighet ikke — saaledes som tilfældet var i 1801 — optat nogen særlig fortegnelse over folkemængden i forstæderne sammenlignet med folkemængden i den egentlige by; men det fremgaar med tilstrækkelig tydelighet av de opgaver, som foreligger i Krafts bekjendte beskrivelse av byen av 1820,¹ at den utvikling, som man allerede hadde været istand til at følge gjennem et længere tidsrum, fremdeles var tilstede i utpræget grad. Forstæderne paa byens grund utviklet sig med ildevarslende hast paa bekostning av den egentlige by. Rigtignok blev der gjort etpar beskedne forsøk paa at hemme denne utvikling — først ved en kgl. resolution av 16. september 1817, som utvidet det egentlige bydistrikt med et tomtareal paa den nedre del av Akershus fæstning, beregnet paa to kvartaler; og dernæst ved en kgl. resolution av 18. januar 1819, som gav eierne av otte tomter paa nord-siden av Grønsegaten adgang til at faa sine gaarder indlemmet i byens handelsdistrikt mot at svare en passende avgift til bykassen. Men i praksis fik ingen av disse resolutioner nogen større betydning. Den første av dem blev i løpet av 1830-aarene praktisk talt ophævet av myndighetene selv; fordelene ved den anden blev nærmest illusoriske, fordi bare et mindretal av de gaardeiere den tok sigte paa, fandt det stemmende med sine interesser at benytte sig av de rettigheter, den gav adgang til. Folgen var at byen endnu i en lang aarrække kom til at lide under det onde, som det store flertal av dens befolkning hadde oinene oppe for, men som man av rent egoistiske hensyn allikevel ikke vaaget at bryte med. Man frygtet nemlig for at fattigbudgettet, som allerede var stort nok iforveien — bare i aarene 1816 til 1818 viste fattigskatten en stigning fra ca. 12 000

¹ Jens Kraft: Topographisk-statistisk beskrivelse over Kongeriget Norge, Christiania 1820, trykt hos Chr. Grøndahl, 6 bind. — For Christiania, se I, pag. 166—237.

*Kristiania set fra Ekeberg.
Efter maleri av J. Flintoe.*

til over 18 600 spd. — skulde bli aldeles overbelastet under trykket av de talrike trængende i forstæderne.

Det er under disse omstændigheter ikke at undres over, at det gik særdeles smaat fremover. Endnu saa sent som i 1820 — efter de utvidelser vi har nævnt — hadde Kristiania ikke mere end 479 hus, hvorav 419 laa i de fire »kvarterer«, som byen fra gammel tid var inddelt i, og som støtte sammen i krydset paa hjørnet av Kongens gate og Toldbodgaten. De øvrige 60 laa i Storgaten, Vaterlandsgaten (nu Brogaten) og rundt Vaterlands torv (nu Lilletorvet). Mesteparten av alle disse hus var 1-etages murhus, som for den egentlige bys vedkommende strakte sig langs brede, like, gjennomgaaende noksaa mangelfuldt brolagte gater, som skar hverandre i rette vinkler, og hvis mest karakteristiske træk var de alt andet end vakre og bekvemt beliggende »brønder« — store, aapne, firkantede træbassiner, forsynt med en vandpost — som fylgte op paa de viktigste gatehjørner.

Indover mot landsiden laa, ilde anset, »forstæderne paa byens grund«. De bestod av en forvirret samling av uanselige hus — ofte rene rønner — som bugtet sig langs krumme gater og trange smug, som aldrig hadde været forstyrret av nogensomhelst regulering. De bidrog ogsaa til at gi Kristiania det uregelmæssige utseende, som flere reisende opholder sig ved, og som Kraft med rette betegner som »tvertimot hensigten med denne stads anlæg«. Nogen av disse forstæder — f. eks. Vaterland, Fjerdings, Grænsen med Akersgaten og Rakkergaten — nu Pilestrædet saa langt op som til det nuværende Rikshospital — støtte umiddelbart op til byen og fortonet sig som ett med den; andre som Piperviken og Hammersborg med Møllergaten var skilt fra den ved mere eller mindre bestemte grænser. Dette gjaldt i endnu hoiere grad saa forholdsvis fjerne utkanter som Ruseløkken og Enerhaugen, hvor der i løpet av de nærmeste aar efter 1814 vokste op to nye forstæder, som ikke hadde faat navn saa sent som i 1819. Længst ute i landskapet laa en spredt bebyggelse omkring (Gamle) Akers kirke og en større husklynge ved Sagene — altsammen, som det vil sees, paa vestsiden av Akerselven. Østsiden av elven — hvor Grønland med Leret, og Lakkegaten med Smalgangen støtte umiddelbart op til byen — hørte dengang, og endnu i over en menneskealder senere, ikke ind under hovedstadens jurisdiktion, og befolkningen herute blev derfor heller ikke tallet med i Kristianias folkemængde. Tilsammen hadde alle disse forstæder ikke bare et betydelig større antal hus end den egentlige by — 561 mod 479 — men de var ogsaa trods sin uanselighet gjennomgaaende bebodd av langt flere personer. Videre gav folketellingen oplysning om, at der i Kristiania var: 23 geistlige, 68 civile og 140 militære embedsmænd; desuten 676 borgere, 846 militære, 144 sjøfolk og fiskere,

374 fattige, som nød understøttelse, og endelig 274 forbrydere, som var under bevogtning.

Disse tal, som er gjengit efter Kraft i den orden de er opført i af forfatteren, kaster i al sin enkelhet et ypperlig streiflys over de sociale og økonomiske forhold i byen. De fortæller det ganske betegnende faktum, at der av en befolkning paa omtrent 11 000 mennesker bare var 820, som gjorde produktivt nyttig arbeide, mens 846 — eller 26 flere end det samlede antal borgere, sjøfolk og fiskere — ikke tilførte samfundet nogen- somhelst virkelig værdi. 377 personer — eller næsten halvparten saa mange som det arbeidende borgerskap — laa byen direkte til byrde. Var

*Galgeberget.
Efter akvarell av Peter Blix.*

det at undres paa, at fattigskatten steg? Iberegnet de militære embedsmænd utgjorde militæretaten indpaa 10 procent av byens samlede befolkning. Det var et ganske uforholdsmæssig tal; men det belyser ialfald en av grundene til byens langsomme vekst. Saalænge Kristiania nærmest var en officer- og soldaterby, var den henvist til at stagnere, selv om gunstige konjunkturer nu og da kunde tilføre den et blaf av økonomisk velvære som førte den et stykke fremover. Ogsaa dette forhold begyndte der nu at dæmre en viss forstaaelse av inden de næringsdrivende klasser, og i løpet av nogen aar fik de ved forholdenes egen utvikling herhjemme saavel som paa grund av hele tidsaanden i Europa en stadig voksende opfatning av sin egen betydning.

Økonomisk set var Kristiania knyttet til træløstbedriften som neppe nogen by i Norge med undtagelse av Drammen. Den hadde et tømmerdistrikt, som omfattet hele det daværende Akershus stift og tilgrænsende bygder — eller med andre ord, mesteparten av det utstrakte areal, som optages av Glommens, Laagens og Vormens nedslags-distrikter. Langs

disse elver duret i de nærmeste aar forut for 1820 over 240 sagbruk med en samlet aarsproduktion paa 42000 tylvter, som Kristiania var det naturlige eksport-sted for. Mesteparten av denne produktion kom ind til byen paa vinterforet og blev lagret paa det svære tomt-areal, som strakte sig fra Akerselven til Lille Strandgate, og som mot nord blev begrænset av den gate, som allerede dengang hadde faat det karakteristiske navn Tomtegaten, men som oprindelig het Lille Strandgate i Vaterland.

Disse bordtomter, som med andre ord optok hele det areal paa vestsiden av Akerselven som nu utnyttes av Hovedbanen og Statsbanerne, og hvor Østbanestationen ligger, var i virkeligheten byens eneste seværdighet i de dage; men til gjengjæld omtales de med den mest uforbeholdne beundring av alle fremmede. Den berømte tyske geolog Leopold v. Buch, som besøkte Kristiania mot slutten av høikonjunkturen, har git en skildring av dem, som er blit klassisk; docent Dahl,¹ som først fik se dem, efterat nedgangsperioden var sat ind, er ikke mindre imponert. Han skildrer den endeløse række av tommerslæder som kommer humpende nedover de bratte bakker mot Oslo, som regel én kjører med 3—5 forspændte slæder efter sig. Tommerstokkene furer op veilegemet og skaper de forunderligste faldgruber; men heldigvis forstaar hver enkelt hest med beundringsværdig sikkerhet og et aldrig svigtende instinkt at indrette sin gang og sine bevægelser noiagtig efter den hest som gaar forrest. Vi ser hvorledes bordstablene vokser i hoide og bredde, trods tidernes tryk, og vi har et samtidig vidnesbyrd om, hvorledes de fortonet sig, f. eks. i december 1816. »Man behøver bare at beskue Kristiania kjøbmænds bordtomter,« skriver en indsender i Nationalbladet, »og man kan bli overbevist om, at der staar træløst for millioner specier.«

Naar vaaren stundet til, og skibene begyndte at hale ind til de forskjellige brygger eller »pirer« som de kaldtes — langs bordtomterne der gjerne hadde navn efter de forskjellige, mere fremtrædende eksportører, var det sjømandslivet, som la farve over billedet. Kort sagt, Kristiania hadde sine bordtomter med sig gjennem alle aarstider og konjunkturbevægelser. De satte sit præg paa dens sociale og økonomiske liv; paa dens kultur og dens humor.

Imidlertid forelaa det beklagelige faktum at træløstbedriften i de nærmeste aar før og efter 1814 befandt sig i en likefrem hølgedal. I 1812 utgjorde træløsteksporten fra Kristiania en ubetydelighet; i 1813 og 1814 var den saagodt som indstillet; men samtidig lagret eksportørerne svære beholdninger med freden for øie og i haab om et opgaaende marked vaaren 1815. »Man haabet« — som en indsender uttrykker det i National-

¹ Se ovenfor s. 30.

bladet aaret efter — »ved freden at faa handelen i de vante former . . . , og alle paaskyndet avskibning saa tidlig som mulig for at komme først i et godt marked. Men mange var saa uheldige, at alt gik bort i told, fragt og omkostninger; ja maatte gi penger til.«

Grunden til dette forhold var i første række den, at England siden 1809 var slaat ind paa en likefrem prohibitiv toldpolitik overfor norsk trælast til fordel for den kanadiske, med den følge at den norske vare blev for-

Grønlandsteret.
Efter akvarel av Peter Blix.

dyret over alle rimelige grænser;¹ og for det andet var det britiske marked paa dette tidspunkt vi her taler om, fuldstændig overlæst av norske produkter. Der blev fra privat hold i England gjort uttrykkelig opmærksom paa dette forhold, og i forretningsbrev, offentliggjort i Intelligenssedlerne og Nationalbladet i 1815—16, kan vi læse indtrængende henstillinger til de norske eksportører om ikke at overlæse det britiske marked i utrængsmaal, da denne stadige tilgang paa norsk trælast ikke førte til andet end at trykke prisene ned til et ganske meningsløst lavmaal.

Til en begyndelse ser det ut til, at disse advarsler gjorde sin nytte. Trælasteksporten fra Kristiania til Storbritannien og Irland, som i 1815

¹ Efter Finansdep.tets beregninger av 1836 (jfr. Dept.-tidende s. 93—94) medførte disse toldforholdelser at varerne paa utskibningsstedet blev fordyret med 150—300 o/o.

utgjorde 19674 trælastlæster, fordelt paa 140 skibninger, gik i 1816 ned til 5129 læster paa tilsammen 37 skibninger. I 1817 og 1818 gik eksporten op i henholdsvis 12197 og 25233 læster, mens den i 1819 utgjorde omtrent 17000 læster — et forhold, som naturligvis maa sees i forbindelse med den bekjendte brand paa bordtomterne som vi skal komme nærmere tilbage til. Samtidig gik ogsaa trælasteksporten til Frankrike betydelig op. Den havde selv paa toppen av hoikonjunkturen i 1804—1806 været særdeles beskeden, og naadde i 1815 ikke utover et kvantum paa 537 læster fordelt paa fire skibninger. Nu steg den pludselig i 1816 og 1817 til henholdsvis 2619 og 4280 læster, fordelt paa 24 og 36 skibninger.

Disse enkeltheter viser med tilstrækkelig tydelighet, hvor energisk Kristiania arbeider i disse aar for at holde sin hovednæringsvei oppe — trods mislige handelskonjunkturer, et vaklende pengevæsen og trykkende skatter. Samtidig glemte den ikke sine mindre eksportartikler, hvorav jern og glas var de viktigste, selv om jerneksporten hadde mere at si for byen i den indenlandske handel end i handelen med utlandet. Begge disse produkter viser en betydelig vakling navnlig i aarene 1816 og 1817, og for glasvarers vedkommende ogsaa i 1818; men den samlede eksportværdi for jern og glas i sidstnevnte aar naar allikevel saa høit op som i henholdsvis 24896 og 11329 spd. Det kan i denne forbindelse tilføies, at bare et faatal av de skibe, som besørget Kristianas eksport i de dage, horte hjemme i byen og dens distrikt. Det overveiende antal var fra kystbyerne paa strækningen Tønsberg til og med Arendal.

Kristiania var imidlertid ikke bare det naturlige eksportsted for store og folkerike distrikters produktion av trævirke og tildels av jern og glas. Det var ogsaa det naturlige import-centrum for de samme distrikter og hadde desuten en betydelig handel med byerne paa Sør- og Vestlandet. Gjennemsnittlig kom der hvert aar til Kristiania etpar hundrede fartøier fra Kristianssands, Bergens og tildels Trondhjems stift lastet med tørfisk, saltfisk, sild, laks og tangaske. Her i byen tok de ind jern, glasvarer, brændevin, humle, papir og utenlandske fabrikvarer. Det var en handel som ganske naturlig satte merker i byens økonomiske liv, selv om den paa langt nær kunde maale sig i betydning med Oplandshandelen.

Her hadde Kristiania en position som ingen anden by i det sydlige Norge. Det hadde fordelene ved et opland, som bestod av Akershus, Hedemarkens og Kristians amt med en samlet befolkning (1815) av indpaa 183000 mennesker. Fra disse distrikter blev byen forsynt med korn og mel, smør og talg, slagtekvæg og vildt; men disse tilførsler var allikevel langt fra tilstrækkelige til at dække dens behov, og betydelige mængder av disse varer blev indført andensteds fra, navnlig fra Danmark. Kristianas viktigste indførselsartikel var naturligvis korn og kornvarer,

som i aarene 1815—1818 gjennemsnitlig utgjorde 37 619 tønder. Det var et forhold, som paa den ene side skyldtes den tiltagende brændevinsbrænding, og paa den anden side uaret 1818, som nødvendiggjorde en betydelig import av korn. I løpet av de samme aar, men navnlig i 1818, blev der indført betydelige mængder av kaffe, sukker, brændevin, vin og tobak. Bare i 1818 — for at nævne et eksempel — blev der importert varer til Kristiania til et beløp av 954 418 spd., hvorav kornvarer for 341 042 spd. Derefter kommer som de fire vigtigste artikler: kaffe for 111 628 spd., sukker for 66 574, brændevin og vin for 58 454 og tobak for 43 979 spd. Toldintraderne, som i 1815 utgjorde 104 350 spd., steg i 1818 til 126 713

Fjerdingen.
Efter akvaret av Peter Blix.

spd. — eller over 15 300 spd. høiere end i rekordaaret 1806. Til sammenligning kan nævnes, at de i 1816 var nede i 88 441 og i 1817 i 87 939 spd. Disse tal gjælder imidlertid ikke bare importen; de omfatter ogsaa trælastavgifterne og bidrar derved til at supplere de oplysninger vi allerede har meddelt vedkommende denne næringsvei. I det store skibningsaar 1815 utgjorde eksportavgiften paa trælast 34 602 spd.; i reaktionsaaret 1816, da det britiske marked laa dødt, og man praktisk talt endnu ikke hadde opdaget det franske, gik den helt ned i 18 916 spd. Men i 1817 indtraadte der en rask opgang; trælastavgifterne steg til 37 592 spd., og i 1818 til 53 038 spd. Samme aar utgjorde byens konsumtionsintrader¹ 12 252 spd., mot 2 257 spd. i 1805.

Midt i denne energiske kamp for tilværelsen fra borgernes side, levde Kristiania som kommune betragtet kummerfuldt fra haanden til munden. Den var i likhet med landets øvrige byer i de dage bebyrdet med utgifter

¹ Forbruksavgift av varer, som blev tilført byen ved den indenlandske trafik.

som ifølge sin natur ikke kom den ved — eksempelvis de saakaldte delikventutgifter, eller omkostningerne ved paatale av offentlige forbrydelser. Det var en utgiftspost, som bare i treaarsperioden 1815—17 steg fra 480 til 2 250 spd. — et ganske karakteristisk vidnesbyrd om forbrydervæsenets utvikling, som forresten hadde noget av et rekordaar i 1817, da en mængde protokoller og dokumenter blev stjaalet fra Riksarkivet paa Akershus og solgt av tyvene som makulatur rundt om i byen.¹ Som garnisonsby hadde Kristiania at bære de betydelige utgifter, som knyttet sig til indkvarteringen, og som utgjorde gjennomsnittlig 9 081 spd. om aaret. Til dækning av disse poster saavel som til dækning av de almindelige administrationsutgifter i forbindelse med vedlikehold og utvikling av byen hadde kommunen forskjellige skatteindtægter, som vi skal komme nærmere tilbake til længer ute i vor fremstilling; herav var byskatten, som omfattet grund- og næringsskat, den viktigste. Den blev i 1816 og 1817 utlignet med et beløp paa henholdsvis 30 576 og 31 292 spd., mens den i 1815 — saa floket som forholdene endnu var — ikke blev opført med mere end 6 457 spd.

Den bekjendte lov av 14. juni 1816 om opprettelsen av Norges Bank, som bl. a. gik ut paa, at midlerne til grundlæggelsen av banken — 2 mill. spd. — skulde reises ved tvungne indskud, hvis det ikke lykkedes at faa dem utredet frivillig, kom under disse omstændigheter meget ubeleilig for Kristiania. Den paaførte byen en byrde paa ikke mindre end 170 325 spd., efterat borgerne i en stemning, som svinget mellem tvil og haab med hensyn til det nye foretagende, forgjæves hadde tegnet 537³ 4 aktier à 200 spd., for at undgaa tvangs-alternativet. Men den betydeligste og mest varige av de byrder, som blev paalagt byen i disse aar fra det offentliges side, er allikevel den, som hadde sin hjemmel i lov av 1. juli 1816 om skattevæsenet, og som for byernes og ladestedernes vedkommende er blit historisk under navnet «Kjøbstadskatten». Den var bestemt til at tjene som tilskud til bestridelse av de ordinære statsindtægter, og kan i faa ord betegnes som en direkte næringsskat til staten. Den blev utlignet paa kjøbstæderne og de ladesteder, som hørte ind under dem — *in casu* Kristiania med Drøbak, Soon og Hølen — og likeledes paa enhver, som drev borgerlig næring eller utskibning paa et av disse steder, selv om han ikke hadde fast bopæl der. Ligningen blev foretat av en nævnd, som bestod av et like antal medlemmer fra byen og dens ladesteder; de første valgt av byens eligerede mænd; de sidste av de handlende i ladestederne. Ligningen, som blev foretat for tre aar ad gangen, regnet fra 1. juli 1815 — 1. juli 1818, blev for Kristianas vedkommende første gang sat til 18 891 spd. om aaret; for næste treaarsperiode blev den opført med 16 828 spd.

¹ Jfr. Paul Holmsen: Kristiania politis historie 1624—1884, pag. 155.

Av ligningsprotokollen over kjøbstadsskatten for budgetaaret 1. juli 1817—30. juni 1818¹ fremgaar det at byen hadde 1372 skatydere, som var ilignet en samlet kjøbstadsskat paa 18 908 spd. 12 sk. Paa de enkelte bydeler fordelte skatten sig saaledes:

Østre kvarter hadde 140 skatydere, som betalte 4680 spd. i skat; Søndre kvarter 122, som betalte 3 259 spd. 96 sk.; Vestre kvarter 82 som betalte 807 spd. 102 sk.; Nordre kvarter 120, som betalte 3 188 spd. 80 sk. I skattedistriktet Storgaten, Fjerdingen, Saugbanken og Vaterland betalte 248 skat-

*Mariboegaarden.
Efter originalfotograf.*

ydere 3 138 spd. 36 sk. i skat; herav blev over to tredieparter — eller noiagtig 2 367 spd. 54 sk. utredet av Storgatens 77 skatydere, som tallet inden sin midte en række av byens mest solide kjøbmænd og haandverkere. Skattedistriktet Møllergaten, Grænsen, Akersgaten, Piperviken, Sagene og Fæstningen — en ganske eiendommelig kombination for en moderne opfatning — var ulike mindre velstillet. Her betalte 186 skatydere ikke mere end 162 spd. 66 sk. i skat. Som »utenbysboende« er opført 26 skatydere med en samlet skat paa 616 spd. 60 sk., og som »Landkræmmere« 28 med en skat paa 481 spd. 60 sk. Under den noget uensartede hovedtitel

¹ Jfr. dokumentsamlingen »Regnskab over Christiania Stadsintrader 1815—1819« i Christiania magistrats arkiv: Statsarkivet.

»Skippere og leieboere» møter vi et antal av 309 skatydere, som svarte i alt 1 427 spd. 100 sk. i skat; herav utgjorde de egentlige skippere ikke mere end 14 med en samlet skat paa 150 spd. 102 sk.; de øvrige 295, som skattet tilsammen 1 276 spd. 118 sk., bestod for en overveiende del av militære — navnlig løytnanter — departementsfolk og almindelige kontorister. Skattelisterne slutter med: Grønland, Lakkegaten og Oslo. Her bodde ialt 109 skatydere, som svarte en samlet skat paa 345 spd. 60 sk.

Man skulde tro at en by som hadde at kjæmpe sig frem under saa vanskelige forhold maatte være præget av et visst mismod, som virket dæmpende paa humøret og kastet skygge over det almindelige samkvem; men der foreligger i de samtidige skildringer fra navngivne forfattere og anonyme indsendere intet som tyder paa en saadan grundstemning. Det kan snarere siges at byen trods tidernes pinagtighet bevarte et fond av godt humør, som ikke var til at ta feil av, og en tro paa fremtiden, som hadde sin naturlige forklaring i dens nye stilling. Til fordelene ved at være universitetsby, regjeringsby og samlingsstedet for Nationalforsamlingen kom i 1815 ogsaa den, at byen blev sæte for rikets Høiesteret. Det var fire led i styrkebeltet om Kristiania, som hver hadde sin selvstændige betydning, og som tilsammen vel var værd endel økonomiske offere fra kommunens side. Bare i én henseende fik Kristiania ikke det organ, som tilkom den i kraft av de nye forhold. Landets nationalbank blev lagt i Trondhjem, fjernt fra de statsmyndigheter, som det hadde sin betydning at staa i bekvem og hurtig forbindelse med, og ikke mindre fjernt fra den økonomiske utvikling, som ingen kunde tvile paa, at byen hadde væsentlige betingelser for, bare tiderne vilde rette litt paa sig. Foreløbig saa det ilde ut, og det er visselig ingen overdrivelse naar en indsender i Intelligenssedlerne i februar 1818 opsummerer sine indtryk i de betegnende ord: »Aldrig i min levetid har jeg nogensinde formerket en saa almindelig klage over en almindelig pengemangel som den nærværende.» Men det utelukker ikke, at repræsentanterne for det livsglade, pragtelskende, religiøst indifferente og socialt eksklusive Kristiania, som trær os imøte i fru Dunkers »*Gamle Dage*» var tilstede fremdeles, og at de var bestemt paa at hævde sine traditioner, selv om formerne antok en mere avdæmpet karakter end tidligere.

Allikevel vilde det være historisk uriktig bare at fæste opmerksomheten ved de ledende klasser inden det lille bysamfund. De mindre bemidlede klasser var efter en række samtidige vidnesbyrd at dømme, gjennemsyret av den samme aand. De hadde i spekulationsaarene 1810—1812 nydt hoikonjunkturen i fulde drag uten at bekymre sig om den dag imorgen; men særlige omstændigheter, deriblandt i første række statsbankerotten i 1813, hadde rammet dem paa en maate, som virket ensidig uretfærdig.

Pipersviken.
Efter kobberstik hos P. Gaimard.

»Norge har faat mange fattige borgere i krigens aar,« klager en indsender i Intelligenssedlerne i de sidste dage av 1814, »men ogsaa mange rike, ja meget rike . . . og disse har intet bidraget uten med skatter.»

I denne uttalelse dæmmer et socialt krav, som endnu finder en behersket form. Men det var ikke altid tilfældet. Av og til kunde den sociale og økonomiske misnøie komme til utbrud paa en maate, som virker nær sagt revolutionær — som naar en indsender i Nationalbladet i februar 1816 utbreder sig over, hvorledes den bleke hunger ofte stod og lyttet utenfor, mens de rike skraalte sine fædrelandssange ved bredden bord. At de fattige da »ikke gik ind for at se, om der var noget igjen i glassene og med knivene anatomerte tarmene paa dem (∴ de rike) — det turde religionen, som de (fattige) endnu respekterer, ha litt del i«. Paastanden kan neppe betegnes som objektiv rigtig; men uttalelsen i sin helhet er ikke derfor mindre illustrerende som et uttrykk for stemningen, ialfald paa enkelte hold inden de fattigere klasser av befolkningen. En anden sak er det, at slike uttalelser praktisk talt ikke gjorde noget indtryk, hverken opover eller nedover, fordi samfundets brede lag endnu var uten baade evne og vilje til at træde i skranken for sine interesser og foretrak at glemme dem i de faa og ukultiverte nydelser, som den lille hovedstad hadde at by paa.

Det er alt dette, som gir os ret til ikke at ta de mange klager over tidernes pinagtighet altfor høitidelig, trods deres utvilsomme berettigelse i og for sig. De synes i en række tilfælde at være diktert, mere av en viss subjektiv uvilje over, at høikonjunktorens herligheter ikke længer er tilstede end av en almindelig forstaaelse av, hvorfor de nødvendigvis maatte ta slut.

SOCIALE OG KULTURELLE MOTSÆTNINGER

Det var disse forhold og omgivelser Norges nye statholder grev Essen var henvist til at finde sig tilrette i, da han efter Karl Johans tilbakereise til Stockholm 29. november 1814 saa sig som kongemagtens overste repræsentant i Norge og formand i den norske regjering.

Han var paa den tid seksti aar gammel, og hadde allerede av den grund mindre let for at lempe sig efter forholdene i et samfund som i flere henseender var saa eiendommelig som det daværende Kristiania. Han var vant til rummelige forhold og hadde ført et begivenhetsrikt liv. Her var smaat og trangt, og det var git paa forhaand, at han ikke vilde komme til at oppleve noget. Han hadde indvilget i at gaa til Norge som statholder, ikke fordi stillingen interesserte ham, men for at gjøre Karl Johan en tjeneste, og han gjorde sig ingen illusioner med hensyn til behagelighetene ved den, likesaalitt som han selv anstrengte sig for at behage nogen. Han var en særdeles reservert og tilknappet herre, en mand »med en fyrstelig *air*« — fortæller Pavels — i motsætning til grevinden, som »saa ut og tedde sig som en simpel borgerkone og ingenlunde som en frue, hvis mand kronprinsen kalder *mon cousin*«. Hans statholdertid, som kom til at strække sig over et tidsrum av vel tyve maaneder, var derfor en stiv og kjedelig tid for Kristiania-societeten, da statholderen utenfor de større festligheter i forbindelse med fødselsdage inden kongehuset sjelden indbød andre end officerer og de høieste embedsmænd.

Disse fester udmerket sig ved en næsten spartansk enkelhet, sammenlignet med de straalende tilstelninger av lignende art, som Kristianias *upper ten* hadde været vant til i prinsen av Hessens og Christian Fredriks dage. Belysningen var slet og »maten, som bestod av fire retter, for det meste kold, naar den kom paa bordet«. Alene punschen var fortræffelig, men allikevel ikke saa god, at den fristet alle de norske gjester til at tømme et glas for *Konungen vår stormästare*. »Flere drak kongens skaal med tomt glas, og sagtens er han vel ikke en bumpert værd, den gamle Karl, hvis lange usle liv generer mange og fryder nok ingen uten ham selv.« Uttalelsen, som er hentet fra Pavels dagbok for 12. april 1815, er et typisk

uttryk for Kristiania-societetens følelser overfor den første unionskonge, mens grundtonen i interiøret er præget av hele den likegyldighet man endnu var besjælet av overfor det officielle Sverige, som man saa pludselig hadde faat tæt ind paa sig.

La os tænke os tilbake et øieblik til det daværende Kristiania.

Det er vinter, og den lille by ligger som den pleier i et mægtig teppe av sne. I de »reelle gater«, hvor sneen er skuffet op paa begge sider, er det upaaklagelig fremkommelig; men ved aftentid gjælder allikevel at være forsigtig — særlig hvis man er mindre godt kjendt. Brøndene ved gatekrydsene er nemlig ikke helt ufarlige, og naar det er høi sne, hænder det, at folk tumler op i dem. I forstæderne, hvor sneen praktisk talt faar lov at ligge som den falder fra naturens haand, fylder den op i smug og stræder og stiger i hvite skavler mot de fattige rønner, hvis takskjeg snart gaar i ett med dem. Det er disig, saa solen har vanskelig for at bryte gjennom, og over byen ligger der, sier Dahl, stadig »en sterk røktaake, hvis rødladne skjær næsten overgaar Kjøbenhavns«; som grund til den anfører han — med rette eller urette — den omstændighet, at der over hele byen fyres med granved, som indeholder en mængde harpiks. Byen er indefrosset som sedvanlig paa denne aarstid, og fra isen stiger en sterk skodde, som ligger som et hvitt slør over fjorden og som siger langsomt indover dalen. Denne skodde »naar sjelden over en hoide av 150 alen, og mens byen og færdselen paa isen er usynlige i den hvite sky«, ser man oppe i høiden »de hoie fjeldtoppe klart som sedvanlig med de hvite snepletter omstroet mellem de mørke graner«.

Men en dag løsner vinterens grep, og vi faar den »Christianiensiske vaar«, som Welhaven har levert en saa ypperlig skildring av i sin bekjendte essay av 1834;¹ men som har akkurat samme gyldighet i den periode vi nu har for os; atten-nitten aar bakover eller fremover gjør ingen forskjjel i de dage. »Landskapet fremviser et kaos av skidne tinter, fra den hvitgraa i sneplettene paa bjergaaser og ved elvebredden til det dunkelgrønne i granholtet. Kystene er islagte; veiene danner bundløse kloaker; løvtrærne ytrer intet liv; ti endnu i mai pleier isen at holde sig ved deres rotter. Ved denne tid synes dog naturen at fortryde sine halve forholdsregler; den sætter sig nu i heftig bevægelse og inden fjorten dage er sommeren der ... Ved denne flytter man ut paa landet og rustificerer sig for alvor.«

Saa kommer sommerens idyl, som vi alt har skissert den; de tidlige hostmaaneders skjønhed, naar alle farver skifter, og maanen seiler stor og rød op over Ekeberg; den triste regntid i oktober og november under

¹ »Christiania Vinter- og Sommerdvale«, jfr. Vidar 1834, nr. 91 og 94.

en lav, graa himmel, som synes at knuge den lille by i sin klamme favn. Det var dette Kristiania, som man maatte ha levet sig ind i gennem is-taake, vaarbrud, sommersonne og høstbløite, for at holde av det og finde sig tilrette her, som grev Essen aldrig blev fortrolig med; og skjønt han røgtet sin stilling paa en maate, som endog indbragte ham officiel anerkjendelse fra Stortingets side, skiltes han og Kristiania-societeten nærmest med en følelse av gjensidig lettelse, da han fratraadte i august 1816.

Hans efterfølger grev Mörner forstod fra første stund at skape et helt andet liv omkring sig. Han var jevnaldrende med grev Essen, og hadde likesom han bare tat stillingen som statholder efter indtrængende henstillinger fra Karl Johans side. Men til gjengjæld var han bestemt paa at gjøre det bedst mulige ut av den, naar han engang hadde tat den, og her hjalp hans gemytlige natur ham langt paa-vei. »Han minder om en gammel sjømand som har levet sit liv ombord, og som er litet hofvant,« var Pavels indtryk av ham, og til dette jevne borgerlige ytre foiet han en personlig elskværdighet, som erobret Kristiania-societeten, og som skaffet ham en utstrakt popularitet ogsaa inden de bredere lag av

*Grev Essen.
Efter maleri i Bymuseet.*

befolkningen. Hans bekjendte tilnavn, »Skipper Børre«, er en maalestok i saa henseende, og alt synes at tyde paa, at han ikke bar det forgjæves.

Grev Mörner hadde liten eller ingen interesse for politik og var til daglig en meget søvning herre, som ikke likte at bli forstyrret i sin slummer. »Det var hans sedvanlige tur om eftermiddagen at vandre fra Palæet op til grev Wedel, finansdepartementets chef, som bodde i den saakaldte Mariboegaard . . . Her passierte han en stund, men sank saa hen i en blid slummer, for efter sin opvaagnen at vandre hjem. I Palæet opførtes de samme sovescener.«¹ Til gjengjæld var han mere end lysvaaken ved

¹ Jfr. Yngv. Nielsen: Træk av selskapslivet i Christiania i aarene 1816—18 (Ny ill. tid. 1874).

festlige anledninger. Han hadde likefrem sjeldne egenskaper som vert og forstod at knytte sine gjester til sig personlig, uten hensyn til deres sociale stilling eller deres alder. Han var den samme overfor studenter og kadetter som overfor forretningsverdenens representanter og de hoieste embedsmænd, og hadde et uuttømmelig fond av historier og anekdoter — ofte ganske saftige — som slog udmerket godt an og atter vakte den glade stemning, som Kristiania-societeten hadde maattet savne saa længe, og som kom godt med i disse dystre tider.

*Grev Mörner.
Efter maleri i Bygmuseet.*

Der var seks fødselsdage inden kongehuset, som grev Mörner samvittighetsfuldt feiret med et større eller mindre selskap; vi nævner dem i kronologisk orden: Kronprinsens (Karl Johans) 26. januar, prins Oscars 4. juli, dronningens 7. juli, kongens (Karl XIII.s) 7. oktober, hans søster prinsesse Sofia Albertinas dagen efter og endelig kronprinsessens 8. november. Desuten holdt han jævnlig mindre selskaper flere ganger i uken — sjelden paa under tyve personer — navnlig i den første tid, da det var ham om at gjøre at skaffe sig bekjendtskaper blandt byens folk og at komme ind i forholdene. Likeledes holdt han uvægerlig en

»statsraadsmiddag« efter hvert statsraad og glemte heller ikke 4. november.

Hans middager var i enhver henseende førsterangs. En slik smak og eleganse i dekorationer og servering, en slik fylde av retter og en saa utsøkt samling av vine og likører hadde man ikke tidligere været vidne til. Han slog igjennem med ett slag allerede paa sin første store fest — Karl XIII.s fødselsdag 1816. Selv professor Skjelderup, hvis kritik var almindelig frygtet, lot sig henrive til et likefrem beundringsutbrud overfor sin vert: »Det er mand, som forstaar at traktere!« Grev Mörnors baller var ikke mindre berømte; navnlig ett som han gav 26. januar 1817 i anledning av kronprinsens fødselsdag, og som blev holdt i Det dramatiske selskaps teater i forbindelse med en teaterforestilling og en

ballet, som ikke mindre end 120 personer tok del i. Forestillingen, som begyndte kl. 6 om eftermiddagen, bestod av et skuespil som var valgt av grev og grevinde Mørner, og som het »Et landsbyteater«. Det var i fem akter og hadde ikke mindre end atten »forvandlinger«, som gav anledning til at utfolde en betydelig pragt baade med hensyn til dragter og dekorationer, og det var antagelig netop av den grund at det var valgt. De ledende roller i stykket blev spillet av byens damer og herrer av det høieste selskap, og societeten var ikke mindre fyldig repræsenteret i balletten. Særlig virkningsfuld var en maskerade, hvor navnlig grevinde Wedel vakte opmerksomhet som marketenterske ved sin straalende dragt — en efterligning av den svenske hestegardes — hvit silke besat med sølv og zobel, og pelsverk over skuldrene; men ogsaa de øvrige dragter udmerket sig ved eleganse og smak, selv om de ikke kunde kappes med grevindens. Sidste akt sluttet med en *surprise*, som bestod av en stilfuld ballet, danset av otte unge piker. Umiddelbart efter dansen reiste sig bak dem et fjeld ved hvis fot en »bjergmand« stod mørk og stur med ledig værktøi. Saa traadte en ung pike frem med fakkell i haand og bad ham ikke staa slik længer, men med freidig mod ta sit yrke op igjen i haab om bedre tider under en god og mild konges styre. Manden følger raadet og begynder paany at hamre løs — og allerede ved de første slag revner fjeldet, og i transparent stiger kronprinsens medaljon frem, omgitt av en laurbærkrans og ordene: *Norges ven*. Det lojale publikum er rørt til taarer. Lommetørklæderne maa frem en stund for at dæmme op for den almindelige bevægelse.

Efter forestillingen, som sluttet ved halv 12-tiden, samledes de 120 deltagere i stykket og balletten til et straalende bal i Palæet; desuten var indbudt 400 gjæster av begge kjøen og alle aldre, og som særlige repræsentanter for den mandlige ungdom 100 kadetter, studenter og elever av Latinskolen. Festen blev indledet med en splendid souper, og umiddelbart efter tok dansen sin begyndelse, og gik med liv og lyst til kl. 3—4 om morgenen, da de ældre aarsklasser trak sig tilbake. Ungdommen blev igjen og fortsatte til klokken halv 9, da der blev baaret ind i salen tre langbord besat med forskjellige retter, deriblandt en mængde østers. De blev ryddet med straalende præcision, og efterat en av selskapet — en yngre forretningsmand — hadde sunget etpar kupletter til kronprinsens ære, endte festen med, at ungdommen under almindelig begeistring drak kronprinsens skaal, som blev tømt under hurrarop og sang. Klokken var da henvend 10 om formiddagen — »dagen derpaa«.

Efter denne enestaaende festlighet indtraadte der ganske naturlig en længer stans i selskabeligheten i Palæet, saameget mere som statholderen umiddelbart efter tiltraadte en større reise, som strakte sig over flere

maaneder; men da han kom tilbake igjen, fik selskapslivet atter fart. Han begyndte med et bal, som efter hvad han selv oplyser *var mycket bra och gik afsjäl och hjärta* og fortsatte med en større fest paa dronningens navnedag 22. mars. Den bestod av en slædetur til Frogner, som han hadde faat overlatt av eieren Morten Anker; her blev der git en dejeuner med dans til klokken 5 om eftermiddagen, da veien atter gik tilbake til Palæet, hvor en utsøkt middag sluttet dagen. Utpaa sommeren flyttet statholderen ut til den gamle hovedgaard paa Ladegaardsøen, hvor han trivedes udmerket, da der rundt omkring var »en god société«, som sikret ham en behagelig omgang, samtidig med at han bekvemt kunde besørge sine embedsforretninger i byen. I mellemtiden undergik Palæet en omfattende reparation under overopsyn av hofmarskalken, baron Wedel. Det var en foranstaltning som var høist paakrævet, ikke bare fordi bygningen var begyndt at forfalde adskillig, men fordi den led av væsentlige mangler som privatbolig og desuten hadde vist sig mindre formaalstjenlig baade som officiel embedsbolig for statholderen og som kongebolig, naar kronprinsen og arveprinsen var i byen. Grev Mörner var under sit ophold paa Ladegaardsøen sommeren 1817 forhindret — paa grund av sygdom — fra at utfolde den selskabelighet, som han gjerne hadde ønsket; men paa arveprinsens fødselsdag, 4. juli gav han allikevel en splendid middag for 200 personer, som spiste ute i haven i et straalende sommerveir; inde i byen blev dagen feiret med procession, *Te Deum* i Vor Frelzers kirke og festkantate. Om høsten, efterat reparationen i Palæet var over, og statholderen var flyttet ind igjen, tok selskapslivet atter fart og fortsatte, indtil Karl XIII.s død i februar 1818 skaffet byen en »kongesorg«, som virket lammende paa selskabeligheten utover resten av vinteren og vaaren.

Med sit minimum av interesse for politik overløt Mörner alt som vedkom statsstyret til grev Wedel. Selv saa han det som sin største og viktigste opgave at forsone nordmændene mest mulig med de nye forhold som var skapt ved foreningen med Sverige, og her var han ikke i tvil om at en utstrakt selskabelighet var noget av et universalmiddel. Det virket ikke bare paa dem som i første række fik nyte godt av det, men ogsaa dypere ned i befolkningen. *Huru de tänkt förut, är mig lika, endast de nu tänka väl*, sa han ved en leilighet, og efter festen paa kronprinsens fødselsdag var han overbevist om, at han gjerne *skulle kunne släppa Christian lös*, uten at risikere noget.

Uttalelsen rummer neppe nogen overdrivelse. Christian Frederiks tidligere venner hadde forlængst forsonet sig med de nye forhold; men ikke det alene — de formelig kappedes om at vise sin lojalitet overfor kongehuset og Sverige og kom dermed til at indlede hele den utvikling, som i sit videre forløp førte til, at Kristiania i næsten tre kvart aarhundrede blev

den unionelle hovedfæstning i Norge og det mest solide vakthold om de konservative interesser. Det er dette forhold, som gir selskapslivet i Kristiania i grev Mørners tid dets historisk-politiske interesse, samtidig med at det rent menneskelig set er et illustrerende kapitel til belysning av »eksemplets magt«, særlig naar det faar anledning til at virke ovenfra nedover i et litet samfund med primitive forhold og forutsætninger.

Det var — som vi har paavist i det foregaaende — hævet over tvil, at grundlaget for Kristianas økonomiske liv holdt paa at gli unna i de aar vi her har for os, og det er en kjendsgjerning, at bare de aller rikeste — deriblandt i første række den bekjendte trælastgrosserer Otto Collett paa Ullevold — endnu var istand til at utfolde en selskabelighet i stor stil og i overensstemmelse med de glade traditioner fra høikonjunktorens gyldne tid. Ellers gik det private selskapsliv avgjort tilbake, og vi har professor Schuberts ord for, at »overdaadighet i mat og drikke er utelukket«, og at man i de almindelige lag nøiet sig med »nogen faa, men kraftige og vel tilberedte retter«. Til daglig levet man gjennemgaaende overordentlig enkelt — sjelden mere end suppe og én ret av noget

*Otto Collett.
Efter maleri av C. Vogt.*

bord — altsammen en sterk motsætning til overdaadigheten før og under krigen. Til gjengjæld ser det ut til, at savnet av de mange retter ikke gjorde noget skaar i selskabeligheten i og for sig, naar man først var kommet sammen. Alle fremmede er enige om at berømme selskapslivet i Kristiania for dets muntre, utvungne tone, saa velsignet fri for al etikette; og ikke mindst føler de sig tiltalt av, at sang og musik hørte med til underholdningen saagodt som overalt.

Byens folk hadde i de dage praktisk talt ingen anden moro end den kunde skaffe sig selv — et moment som maa tages med ved bedømmelsen av den almindelige selskabelighet. Konserter eksisterte ikke — en øket opfordring naturligvis til at dyrke musik og sang i hjemmene — og det

var i det hele tat smaat bevendt med den musikalske interesse inden de brede lag av befolkningen. Det store publikum maa nærmest karakteriseres som absolut ukultivert paa det musikalske omraade, hvad de interesserte og aktive medlemmer inden Det musikalske lyceum, hvorav flere omtales paa en særdeles anerkjendende maate, fik hoste sorgelige erfaringer for. Naar der en sjelden gang i sæsonen blev opført et syngespil med ouverture og mellemaktsmusik, sat publikum og længtet efter at tæppet skulde gaa op. Musikken var der ingen som hørte paa. Man foretrak at gape eller spise, eller snakke saa høit, at man praktisk talt overdøved orkestret, eller i det mindste odela ethvert indtryk av det.

Til gjengjæld hadde teatret fra gammel tid en hoi stjerne inden alle kredser av befolkningen. Det laa i »Grænsehaven» og var en efter tidens forhold stilfuld bygning. Over indgangen lyste i forgyldte bokstaver ordene FOR VID OG SMAG, og inde i den vakre teatersal, som rummet 500 tilskuere — damerne hadde plads i parterre og herrerne stod — løp der et galleri, baaret av syv soiler; den midterste prydet med en buste av Enevold Falsen. Paa scenetæppet var der et skuffende naturlig perspektiv av Svinesund ved midtsommers med den norske kyst i forgrunden tilvenstre. De optrædende spillet, siger Dahl, »usedvanlig godt for et privatteater; enkelte mesterlig». Disse teaterforestillinger, som naturligvis var henlagt til vinteren med sæsonen delt i to — før og efter nyt-aar — var overordentlig populære; 10 ledige pladser kunde der være optil 100 abonnenter paa. Indskuddet var for én sæson — engang for alle — 50 rbd., n. v., og aarsabonnementet for en herre — eller en *chapeau* som det het — 24 rbd., og for en dame 10 rbd. Opførelsen av et nyt stykke var bestandig noget av en begivenhet, og dagen efter blev kritikkens svøpe svunget i alle kredser med en nidkjærhet, som ikke lot noget tilbake at ønske, selv om det ofte var smaat bevendt med de literære og kunstneriske forutsætninger for kritikken. Undertiden — f. eks. i markedstiden — blev der spillet flere ganger i uken til indtægt for de fattige efter en entré av 3 rbd. billetten. Huset var propfuldt hver gang, og i det hele tat gik en teateraften ind som et led i ethvert nogenlunde kultivert markedsprogram. Det var en oplevelse for folk fra smaabyerne og fra landet — et minde som alle vilde ha med sig hjem.

Markedet, som tok sin begyndelse første tirsdag i februar, og varte »trio heile dagar tilende» var dengang — som det længe hadde været, og som det skulde fortsætte at være i mange aar fremover — aarets største begivenhet. Det hadde ikke bare økonomisk interesse som et handelsstevne av rang i en tidsalder, da samfærdselsmidlerne var litet utviklet, og det hadde sin vanskelighet at komme langveis fra til byen mere end én gang om aaret. Det hadde ogsaa sin sociale betydning med den udmerkede

anledning det gav til ett utvidet samkvem mellem alle samfundsklasser til fornyelse av gamle bekjendtskaper og indledning av nye. Man kom til byen ikke bare for at sælge og kjøpe, men ogsaa for at more sig, og markedsgjesterne som var fra nær sagt alle landsdele, hørte hjemme inden alle samfundslag. De la beslag paa alt hvad der fandtes av ledige værelser i byens to mere fashionable »logi-hus« — hos traktør Carstens og Madame Werner — saavel som i bondestuerne ute i Storgaten og i alle de mindre herberger i forstæderne. Men ikke det alene; markedsgjesterne tok i ikke liten utstrækning ogsaa ind i de private hjem, hvor man mottok dem med aapne armer hver i sin kreds, og i Intelligenssedlerne kunde man fra nummer til nummer læse navnene baade paa de besøkende og deres vertsfolk.

Vi er saa heldig at ha en skildring av markedslivet i Kristiania netop fra den periode vi her har for os. Den gjælder markedet i 1816 og er forfattet av docent Dahl, hvis skarpe iagttagelsesevne og livfulde fortællermåte her kommer fortrinlig til sin ret. »Paa torvet, hvis sydøstlige side sluttes av kirken,« siger han, »opreistes dagen iforveien to rader træhus til butikker; næste morgen var alt i fuld stand, og varerne opstillet og op-hængt i den mest indbydende orden. I den brede gate mellem butikkerne vrimler der nu av mennesker, enten gaaende eller langsomt kjørende saavel i spidsslæder som i slædevogner, o: kareter sat paa slædemeier — et almindelig kjøretøi her om vinteren.« Han skildrer, hvorledes markedspublikumet bevæger sig frem gjennem al denne herlighet; hvorledes man beundrer snart det skinnende sølvtoi i en av disse boder — eller butikker — snart de glitrende guldringer, som fylder væggen i en anden av dem. Etsteds kjøper man sukkertøi, eller ryster paa hodet av den høie pris paa en ulv- eller bjørneskindspels; et andet sted staar en mand og prøver en hat omstændelig og under mange forsøk; længer borte ser man bondejenter som smiler fornøiet over de røde silkebaand de har kjøpt. Det er knakende koldt, og eierne eller eierinderne av boderne gaar hutrende frem og tilbake i sine svære pelser; men saasnart der nærmer sig en kunde, som gjør en aldrig saa flygtig forespørsel, »er kulden glemt, og man er lutter agt-somhet og høflighet«. Han vier ogsaa »hestehandlerne ved enden av butikraderne« en speciel omtale, og fremhæver særlig deres »skjønne spidsslæder og bredslæder med smakfulde farver og forgyldning sæletøier i samme manér; altsammen vakkert«.

Men hele dette markedsliv i gaten mellem butikkerne, »hvor den egentlige *beau monde* er i bevægelse,« er allikevel for litet eller intet at regne i sammenligning med det liv, som utfolder sig bakom rækken av boderne paa nordsiden av torvet. Man staar overfor en fuldstændig sceneforandring; som ikke kunde være mere virkningsfull paa noget teater.

røkskyer slaar her ut av de lave butikker; det er der man beverter bønderne med punsj. Mens Bacchus saaledes betjener sig av smaa glas, har lyk-kens guddom opslaat sin trone paa en tønne i nogen faa skridts avstand.* Av slike tønner er der en mængde, fortæller forfatteren. Man tar bare en tønne, vender den med bunden i veiret og sætter op paa den, enten et bord til at spille kegler paa; et terningbret, eller især det saakaldte *rosa* — et rundt konkavt stykke bord med en opstaaende kant og en fordypning i midten, malet med en rose og omgit med en hel del andre fordypninger. Pointet er at faa en elfenbenskule, som kastes mot den indvendige side av kanten til at falde ned i et eller andet av disse huller, som er betegnet med tal, men naturligvis aller helst ned i *rosa*. Det er imidlertid ikke disse forskjellige smaatræk, som særlig interesserer forfatteren. Hvad han fæster sig mest ved, er de prægtige bondetyper fra alle Norges dal-fører — »alle forskjellige i karakteren av ansigt, figur, bevægelser, sprog og dragt». Mange av dem trasker omkring i svære ulve- og bjørneskindspelser med knipper av ryper og hvite harer slængt over ryggen; andre sælger skind og huder eller har hele slæder fulde av prægtige træarbeider av forskjellig slags. Men særlig hersker der et broget liv om aftenen, naar lyset tændes i de mange boder, og byens folk kommer ut for rigtig at gaa markedsgang. Da slaar moroen høit iveiret overalt, og paa teatret drukner mellemaktsmusikken — »en deilig Haydnsk symfoni» — i de stadige glædesutbrud fra publikum, hver gang en eller anden, eller flere paa en gang opdager venner og kjendinger, som de maa hilse paa og ønske velkommen til markedet. »Den fjerde dag bryter alle op; man spør hverandre, om man har gaat markedsgang — og det er ikke rigtig, hvis man ei i de dage har spist mange honningkaker.»

Skjønt markedet kunde glæde sig ved en popularitet inden alle samfundsklasser som ingen anden institution i det daværende Kristiania, var det allikevel i første række en institution for de brede lag og præget av deres milieu. Disse markedsdage, da alle forretninger hvilte, og folk fra landet, som hadde noget at gjøre i byen, kom hit som til en termin, var i virkeligheten de eneste dage i aaret, da de menige av byens befolkning hadde anledning til at slaa gjækken løs og nyte livet i fulde drag. Ellers var de ved alle større anledninger henvist til at være statister. De var ute som tilskuere, naar de kongelige var i byen; naar Stortinget aapnet eller sluttet, eller naar statholderen gav fest. De hadde sin plads paa isen vinteren igjennem hver søndag eftermiddag, naar veiret gav anledning til det, og byens sportsmænd — i første række trælastgrosserer Jacob Meyer — var ute og viste sine travere paa Bjørviken. De brede lag hadde litet raad til at gaa i teater og de var — som vi har hørt — endnu ganske uimottagelige for musik. Markedet derimot hadde noget at by paa for

alle. Her var linedansere og »sterke mænd«; her var pantomimer og vokskabinetter og anden moro. Men fremfor alt var enhver sin egen lykkes smed i markedsdagene, og de brede lag forstod kunsten at smie, mens jernet var varmt.

Markedstiden var en gylden tid for byens svirebrødre og slaaskjæmper og andre tvilsomme eksistenser av begge kjøen, og paa dansesalene og skjænkestuerne ute i forstæderne — eksempelvis den berygtede *bule Weideras* i Vaterland — fandt der sted optrin som vidner nedslaaende om de primitive politiforhold og følgerne av en fuldstændig ukontrollert adgang til nydelsen av brændevin. Selv under normale forhold artet livet sig temmelig vildt i disse aar inden de brede lag. Der forefaldt jevnlig blodige optrin paa gater og stræder saavel som rundt om paa de forskjellige kneiper. Beklagelig var det ogsaa at det store flertal og militæret stadig levet paa en likefrem krigsfot med hverandre — et forhold, som ikke sjelden ledet til bruk av blanke vaaben.

Der er ingen grund til at anta at de brede lag av hovedstadens befolkning stod særlig under det forholdsvis lave kulturnivaa som flertallet av Norges bybefolkning dengang befandt sig paa; men denne by fik paa grund av sin stilling som landets hovedstad og gjennom sit aarlige marked et navn rundt i Norge som ingen anden. De mundtlige fortællinger om markedslivet i forbindelse med avisernes beretninger om forholdene — ikke mindst de mange tyveriannoncer i Intelligenssedlerne, som hadde noget av en blomstringstid efter hvert marked — bidrog til at sætte byen i et likefrem drastisk lys. Det varte ikke længe, før vi ser den omtalt av indsendere i tidens aviser med en viss følelse av ængstelse, men samtidig med noget av en hemmelig beundring. Denne by, som endnu ikke har naadd op i over 12 000 indbyggere fortøner sig for den landlige indbildning som »det vellystige Kristiania«, hvor der ikke findes den luksus, som

*Jacob Meyer.
Efter maleri i Bymuseet.*

ikke gaar i svang; hvor søndagen er teatrets og dansens dag fremfor nogen anden; hvor den egteskabelige moral befinder sig paa et lavmaal; hvor latinskoleelever offentlig spiller elskerroller i tvilsomme stykker;¹ hvor kvinderne majer sig ut, saa det er en skam.

»Er det ikke aandsfortærende«? utbryter en indsender i Nationalbladet i begyndelsen av 1817, »at høre folk, der aldrig ofret nogen skjerv paa fædrelandets alter, at klage i høien sky over hvad de er pligtet og pligter

*Haagen Mathiessen.
Efter maleri i Bymuseet.*

at betale til bank, byskat, fattigskat osv. — i samme øieblik da deres unødvendige hester, vogner, lysekroner, baller, gjestebud og allehaande narrefjæs opsluker langt større summer?... Lad os forsage Windsor-sæpe, palmesæpe, arabisk tandpulver, eau de Cologne, haarolje, pomade, tyl, prinsregentens skovoks, hvalfinshatter og hele det lange register paa det tant, der fordærver vor tænkemaate, knækker vor sundhet og rømmer vor pung.«

En anden indsender i samme blad foreslaar at enhver tarvelig norsk bonde, som kom ind til »det vellystige Kristiania-skulde hædres med indbydelse til de fornemste hus i byen, og at politiet skulde utstyres med tjærekoster, saa de kunde gi »ethvert utmajet kvindfolk et godt

strøk over ryggen«. Det vilde hjælpe bedre end alle forordninger, mener han.

Disse uttalelser, som med lethed kunde suppleres med en hel del andre, har sin betydelige interesse, baade i det faktiske og i sine overdrivelser. De viser, hvorledes Kristiania allerede paa dette tidlige tidspunkt holder paa at erobre sig en plads i den almindelige bevissthet, og hvorledes byen allerede før 1820 staar i forgrunden av den offentlige kritik. Det er ingen overdrivelse at paastaa, at Kristiania føres frem i aviserne som noget av en national syndebug, belæsset med al tidens forfængelighet.

¹ Der foreligger ett konkret eksempel i saa henseende, som øieblikkelig blev paatalt av en indsender i Intelligenssedlerne.

Men alle disse anklager og jeremiader hjalp allikevel ingenting. Byen var og blev sig selv trods al moralpræk, ikke fordi den var saa meget værre end det øvrige land, men fordi — som vi har antydnet — det øvrige land ikke var det ringeste bedre end byen. Her er »En fjeldmand« i Nationalbladet virkelig retfærdig. »Vi taler ivrig om kjøbstadsmandens luksus og klædedragt,« siger han, »men tiltusker os venskabelig hos ham for vore produkter klæde, guld- og sølvsnorer og kniplinger, silke og bomuldstørklær, lærred og dreiel, sukker og kaffe... og mangfoldige andre ting, hvis unyttighed vi ikke glemmer høit at forkynde.«

Handelsmoralen i by og paa land var det hip som hap med. Der foreligger en række autentiske beretninger om, hvorledes »kræmmer- og høkeraanden« har undergravet moralen og ansvarsfølelsen i byernes forretningsliv i en utstrækning som er skikket til et vække alvorlige bekymringer, og der er ingen grund til at tro, at Kristiania dannet nogen undtagelse fra den almindelige og beklagelige regel.¹ For landdistrikternes vedkommende indrømmer »Fjeldmanden«, »at de værste handlere og prangere findes blandt os selv; at de i sværmer gennemstryker landet paa

Jørgen Pløen.
Efter maleri i Bymuseet.

langs og tvers« og ødelægger forholdene »ikke saa meget ved at opskrue varepriserne som ved at utbrede løgn, snyteri, letfærdighet«. Han finder derfor, at selv om de handlende bærer brorparten av skylden for de forvirrede forhold og den sunkne moral, maa allikevel landsfolket ogsaa ta sin del av ansvaret, en indrømmelse, som fortjener at tages med som bidrag til en upartisk bedømmelse av forholdene.

Psykologisk set er hele denne mangel paa aandelig balanse særdeles forklarlig. De overvældende begivenheter, som den tids mennesker hadde været med at opleve; de autoritetsbegreper, som de hadde faat veltet paa

¹ Jfr. Pavels' dagbok 21. august 1815.

det religiøse og politiske omraade; den fantastiske hoikonjunktur de hadde været hvirvlet op i og endelig den reaktion de var styrtet ut i ved statsbankerotten av 1813 med alle de muligheter den bød paa i retning av at fri sig for sine gjældsforpligtelser eller klemme sine kreditorer til det yderste — alt dette hadde skapt en kjølig, egoistisk aand, hvis naturlige aapenbaringsform var sarkasmen, og som blev yderligere stimulert ved den vidtgaende trykkefrihetsbestemmelse i grundlovens § 100.

»Med trykkefriheten gaar det som sedvanlig,« siger Dahl; »den brukes og den misbrukes.«

Disse ord gjælder i fremtrædende grad det daværende Kristiania. I denne primitive lille hovedstad, hvor alverden kjendte hverandre; hvor privatlivets fred var et praktisk talt ukjendt begrep; hvor gatebetegnelser og husnumre snarere virket villedende end veiledende, og hvor enhver litt mere fremtrædende reisende dagen efter sin ankomst til byen gjorde den opdagelse, at han var en kjendt størrelse, som man alt hadde begyndt at beskjæftige sig med — i dette lille samfund fandt man en likefrem grusom fornoielse i at avgjøre private mellemværender i form av bekjendtgjørelser i byens aviser. Man tok sig ogsaa den frihet, ret som det var, at blande sig i ganske uvedkommende forhold — tilsyneladende for at vareta den offentlige moral, men i virkeligheten for at tilfredsstille en personlig skandaltrang. Vi læser i Intelligenssedlerne i begyndelsen av 1816 om langfingrede frøkener, som stjæler hansker i butikker, og faar os forelagt spørsmålet om, hvad der helst bør gjøres med slike individer. Vi hører om kjøbmænd og andre, som forlanger ublu priser; om studenter og militære, som forløper sig; om egteskabelige uregelmæssigheter og tvilsomme kjæresteforhold med beklagelige følger. Av og til — ikke saa sjelden forresten — slipper det op med prosaen, og vi støter i Nationalbladet paa et dystert vers som dette:

Den kjøbmand, som sælger uspiselig sild,
fortjente en forsmag av helvedes lid,
da maaske han endnu vendte sig om
og hastig til syndens erkjendelse kom.

Eller vi læser — likeledes i Nationalbladet — en høistemt »Ode til en oksestek« med tydelig adresse til en eller anden:

Firbens oxen tidt fra spiddet
til det samme taffel kom,
hvor en tobent nys har siddet,
mens hans broder stegt gik om.

Kort sagt, der er intet man ikke tillater sig i retning av *chronique scandaleuse* i denne indsendernes guldalder. For os idag ligger alt dette gulnet og dødt i de gamle aviser, uten noget personlig moment; men for

samtiden i den lille by hadde det liv og aktualitet. Vi hører sladderens summe; ser nogen ærgre sig og andre le.

Ved siden av det rent personlige kommer imidlertid ogsaa adskillig almenmenneskelig frem — ønsker og forhaabninger, tvil og skuffelser, en nidkjær reformtrang og ikke mindst en lys tro paa fortrinligheden ved de mange projekter. Ogsaa paa dette omraade er hovedstadens smaa aviser — før 1819 har vi bare Intelligenssedlerne, Nationalbladet og Rigestidende — rene guldgruber. Men samtidig med alt dette glider der ogsaa ind en række faktiske oplysninger og smaatræk, som ikke kan vurderes høit nok i forbindelse med Kristiania bys historie ved de streiflys de kaster over forholdene paa nær sagt alle omraader.

Vi faar vite — i begyndelsen av 1815 — at Norge i almindelighet, og Kristiania i særdeleshed, er rikelig forsynt med brændevin for en rum tid fremover paa grund av den energiske import som har fundet sted i slutningsmaanederne av 1814. Vi hører, at Borgerskolen fra begyndelsen av skoleaaret 1815 har set sig nødt til at forhøje skolepengene fra 9 rbd. 36 sk. til 15 rbd. n. v., dels av hensyn til den stadig synkende valuta, dels

*Michael Skjelderup.
Efter maleri av Jacob Munch.*

for at skaffe sig bedre lærerkræfter. Vi læser midtsommers 1816 — at »folk pleier at henlægge baater, fustager og planker paa byens gater og pladser«, og sommeren 1817 om »den uskik, som har indsneget sig« at byens borgere rider ind eller kjører ind sine hester paa den saakaldte Hestegaard rundt Vor Frelzers kirke. Vi hører — i august samme aar — at byens stemmeberettigede borgere »indkaldes ved trommeslag« for at vælge medlemmer til ligningskommissionen, men at desværre bare et faatal gir mote. Et lignende tilfælde anføres fra 1818; en indsender i Intelligenssedlerne spør i den anledning, om ikke det er slik, at kærnerassistenten eller hans fuldmægtig »gaaende, kjørende eller ridende 2 à 3 ganger ukentlig har at kræve skatyderne her i byen eller i forstæderne«. Men det ser ikke ut til,

at det blir gjort — og isteden averterer man. Fra havnen klages der over «raa sang ved salttønders opheisning, især naar fruentimmer gaar forbi».

Politimesteren er en av de flittigste annonsører; hans klagemaal er mange og utvilsomt berettigede. Snart er det slagterne, som sætter sig utover maksimalpriserne paa kjøt — eksempelvis høsten 1817 — og stik imot alle forutsætringer gaar omkring og falbyr det privat i husene; snart er det publikum, som ikke tar skyldig hensyn til de offentlige forordninger. Der akes aldeles meningsløst i gaterne; der blir kjørt grassat — tildels uten bjelder. I juletiden vrimler det av maskerte personer rundt i byen trods alle forbud mot at gaa julebuk. Det er en moro, som ikke mindst ungdommen inden overklassen hengir sig til, og det er ikke sjelden, at velagtede borgere av byen pludselig faar stuen fuld av disse uventede gjester. Kort sagt, man lever og indretter sig i den lille by som i en liten fristat, og føler sig mindst av alt imponert av autoriteterne.

Der var i dette snurrige lille samfund særlig ett element, som hadde alle betingelser for at komme til at øve en bestemmende indflydelse paa byens liv. Det var studenterne — en samfundsklasse, som var ukjent i hovedstaden før august 1813, da det første studenterkuld tok fat paa sine studier efter at være blit immatrikulert i juli. Etpar maaneder senere — 2. oktober — fulgte grundleggelsen av Det norske studentersamfund som skulde faa en saa epokegjørende betydning for hovedstaden og landet.

Til at begynne med var der ikke mere end 18 studenter i byen; men det varte ikke længe før de øket ganske betydelig i tal. I juni 1814 tok 21 studenter artium, og desuten overførte ikke saa faa norske studenter sine studier fra Kjøbenhavns universitet til universitetet i Kristiania. I 1815 blev der ikke immatrikulert mere end 9 studenter; men til gjengjæld blev der i hvert av de to aar 1816 og 1817 immatrikulert 22 studenter og i 1818 og 1819 henholdsvis 21. Det vil si, at byen i de nærmeste aar før 1820 hadde indenfor sine snevre grænser en studenterungdom paa adskillig over halvandet hundrede¹ — en livsglad flok, som vi kan se begyndte at gjøre sig gjældende allerede paa et meget tidlig tidspunkt av den periode vi har for os.

Den første følge av dette aarvisse indsig av studenter var naturligvis den, at det blev endnu trangere end før om husrum, og at logipriserne blev drevet slik op, at det praktisk talt blev umulig for mindre bemidlede studenter at opholde sig i Kristiania. Det akademiske kollegium hadde fra første stund opmerksomheten henvendt paa dette forhold, og i aarene

¹ I en offieiel indberetning til Det akad. kollegium fra L. Stoud Platou, datert 4. novbr. 1817, opplyses det at det samlede antal studerende beløper sig til 179, og funksjonærer (professorer og andre) til 93; ialt 272 personer.

1814 og 1815 blev to gaarder — Grønland no. 3 og Grønland no. 6 — som var indkjøpt i 1813, indrettet til studenterboliger. De studenter, som var henvist til at bo herute — paa »Regensen« som det het — levet under yderst knappe kaar, »og det skal ha hændt, at to kontubernaler tilsammen kun besad en anstændig klædning«. Konflikter med de stridbare elementer i dette mindre ansete strøk var heller ikke utelukket, og da engang en student — som senere naadde frem til at bli professor — henvendte sig til en truendemængde utenfor med de utfordrende ord: »Ærværdige pøbel og borgerlige beboere av Vaterland« — varte det ikke længe før han fik svar paa tiltale. Det begyndte at suse med sten mot »Regensens vinduer«, saa taleren skyndsomt maatte trække sig tilbake.

Slike optrin virket langt fra nedslaaende paa humøret; tvertimot. Studenterne i de dage var en stridbar slegt, som gjennemgaaende hadde større respekt for en kamerat, som »førte en proper næve« end for en som hadde et godt hode. De søkte sine fornøielser, hvor de kunde finde dem, paa en tid da det videnskabelige studium endnu var en sjeldenhet, og livet i Studentersamfundet var præget av et alvor som stængte munterheten og de materielle glæder ute.

Regensen, hvor studenterne bodde uten opsig og kontrol, var under disse omstændigheter det rene Eldorado for unge mennesker med trang til at skaffe sig avløp for sin overstrømmende livsglæde. »De besøkte flittigen vertshus og danseboder,« opplyser Pavels i sin dagbok for 22. oktober 1821, »og holdt venskap med politiet, saa at naar andre blev paagrepet eller utjaget, beholdt de som Musernes sønner marken fri.« Men i det store hele tat maatte disse forhold komme til at virke nedsættende paa studenternes navn og rygte. Det varte heller ikke længe før de blev alles syndebukker og fik skylden for de hyppige natte-spektakler, som i en aarrække forstyrret de gode borgere i deres søvn, selv

*Høiesteretsjustitiarius J. R. Bull.
Efter maleri av Jacob Munch.*

i tilfælder, hvor disse spektakler bevislig var sat iscene av »natteranglende præliminarister¹ og officerer«.

Hvad specielt officererne angik, virker denne uttalelse nærmest som et tidsbillede. Endnu stod der enkeltvis en viss glans av de officerer, som hadde været med i krigen i 1808; men den fjorten dages »kattekrig« i 1814 hadde nærmest git officersstanden et knæk i den offentlige bevissthet, og dette forhold i forbindelse med den ændring i opfatningen av militærstanden som indtraadte over hele Europa ved utgangen av Napoleonskrigene kunde ikke undgaa at sætte sine merker. Officererne begyndte at bli betragtet som en samfundsklasse paa retur — folk med forældede rets- og æresbegreper, som av gammel uvane kunde tillate sig visse friheter, som man var godmodig nok til at bære over med, men som man var bestemt paa ikke at taale nogen virkelige overgrep av.

Den gjennomgripende reduktion av hæren i aarene 1816—1819, som førte til at antallet av linjetropper blev nedsat fra 23631 til 12000 mand menige foruten befal, var et nyt og farlig stot mot officersstanden. Generalstaben saavel som den øvrige officers-etat blev reducert i forhold til den formindskede hær — eller med andre ord til omtrent det halve; dermed begyndte ikke bare økonomisk, men ogsaa socialt en nedgangstid for officersstanden, som i aarenes løp nødvendigvis maatte faa sine følger i en by som Kristiania.

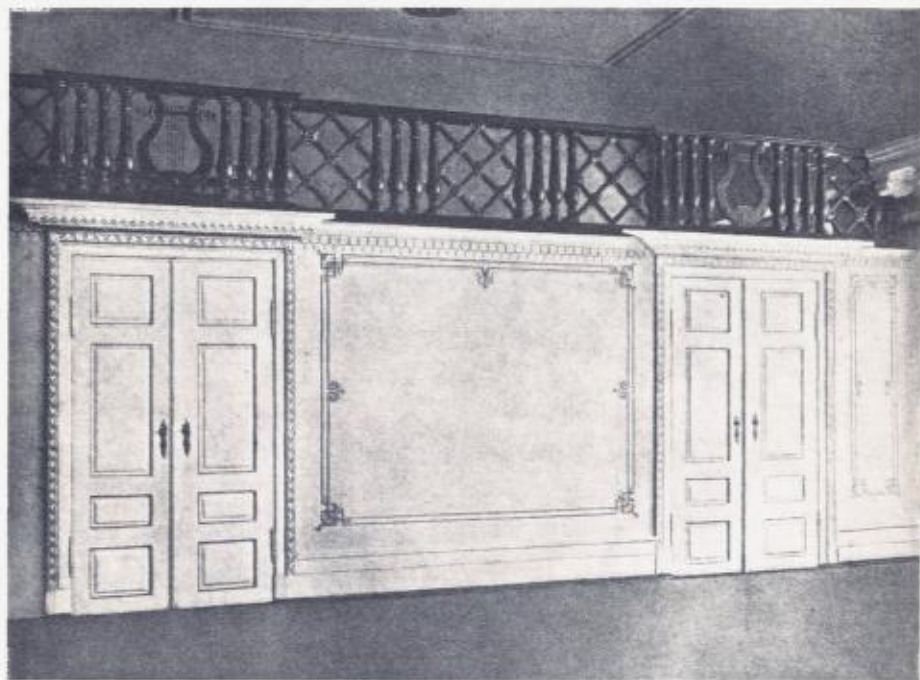
Under disse omstændigheter virket det som en likefrem utfordring til den offentlige mening at officererne ved et nyt uniforms-reglement kom til at blænde som aldrig før. »Hvo kan bare sig ved at smile?« skriver en indsender i Nationalbladet i februar 1817, »ved at se vore officerers uniformer saa besatte med guld og sølv, at endog sømmene paa benklæderne er garnert paa en tid, da den frivillige bank ikke er kommet istand av mangel paa disse metaller. Lettelig kan vore officerer komme til at spille Ranudo de Colibrados' rolle.« Uttalelsen er et typisk uttryk for en utbredt opfatning inden hovedstaden og byerne i det hele tat, som ved vernepligtsloven av 1816 hadde faat grundlovsbestemmelsen om den almindelige vernepligt læsset over paa bønderne, og som dermed gav en god dag i det nationale forsvar.

Et samfunds-element, som stod adskillig høiere i det almene omdømme var Universitetets professorer og sammen med dem de høiere embedsmænd, navnlig assessorerne i Høiesteret. Til dette embedsaristokrati, som skulde komme til at danne grundstokken i den fremtidige Kristiania-

¹ Kandidater ved en midlertidig oprettet eksamen (præliminær-eksamen), som aapnet adgang til at studere jus og medlein uten forutgaaende artium. Avskaffet ved Tillægsloven til universitetsfundatsen av 17. september 1845.

societet, sluttet sig fra sidste halvpart av 1820-aarene en række fremtrædende repræsentanter for den yngre slægt, som i denne tid kom ind til Universitetet — deriblandt mænd som Welhaven og P. A. Munch for at nævne de to betydeligste.

Gjennem alle de træk, som vi her har skissert til belysning av de sociale og kulturelle motsætninger i tiden og de meningsbrytninger de gir anledning til, blir de nærmeste aar efter 1814 et mere betydningsfuldt av-

*Festsalen i Palæet med musiktribunen.
Efter fotografi.*

snit i Kristiania bys historie end det ved første oiekast ser ut til, efter de lilleputagtige forhold at dømme. I disse aar grundlægges med Palæet som midtpunkt de traditioner, som skulde knytte Kristiania-societetet til unionskongedømmet og derigjennem præge byens politiske fysionomi i over to menneskealdre. I samme periode blir der ved den opposition, som kom tilorde i Nationalbladet skapt de første betingelser for et virkelig politisk liv. Samtidig er vi vidne til at det gamle handelsaristokrati, trods alle anstrengelser for at hævde stillingen, mere og mere bevæger sig paa gyngende grund, uten at der endnu synes at være de nødvendige elementer tilstede for utviklingen av en handelsstand med et moderne grundsyn i

sammenhæng med den nye tids ideer om fri konkurranse og et utvidet samkvem mellem by og land. Inden den fattigere befolkning i hovedstaden er der selvsagt endnu ikke noget gjennembrud at spore; men ogsaa for denne samfundsklasse fortoner livet sig mindre ensformig end før. Imidlertid gjør den frie presse sin gjerning fra uke til uke, og midt i den forvirrede diskussion, vi har nævnt som noget av det mest typiske ved tidsalderen, styrkes det store flertal umerkelig i opfatningen av sin sociale betydning, selv om det endnu i over en menneskealder skulde staa ganske uforstaaende med hensyn til maal og midler. Kort sagt: der er over hele linjen en tydelig fremadskridende bevægelse ikraft av økonomiske, sociale og kulturelle faktorer, som sætter os istand til at se de forskjellige begivenheter, som knytter sig til dem, som led i en fælles tidsretning.

BYEN OG STATSMAGTERNE

Av de institutioner, som paa den mest slaaende maate markerer forskjellen mellem Kristiania efter og før 1814, var der ingen som indtok en mere fremtrædende plads i den offentlige bevissthet end Stortinget. Rigtignok sad nationalforsamlingen i de dage og endnu et halvt aarhundrede fremover bare sammen hvert tredje aar; men til gjengjæld satte den et præg paa byens liv, som vi nuomstunder har vanskelig for at gjøre os den rette forestilling om. Særlig var dette tilfældet, saalænge Stortinget var en helt ny institution, som det gjaldt at finde plads til — koste hvad det vilde — paa trods av al bolignød. Det var under disse omstændigheter man var henvist til at hjælpe sig paa den maate, at Staten fra 1814—1822 la beslag paa Katedralskolens bygning hver gang Stortinget møttes, samtidig med at Katedralskolen flyttet ut til Mangelsgaarden i Storgaten. Det var en ordning, som av mange grunde var alt andet end ideel, og det var derfor et stort fremskridt, da Katedralskolen i 1823 overlot sin gaard til Staten, som derefter lod den undergaa endel nødvendige reparationer og bl. a. »forskjønnet» den med fire træsoiler foran indgangen, hvis uskjonhet kritiseres av flere reisende. Ikke mindre vanskelig var det at skaffe stortingsmændene logi enkeltvis, bl. a. av den grund at de av byens folk, som hadde værelser at leie ut, ikke sjelden utnyttet de vanskelige boligforhold paa en litet tiltalende maate.

Det var Kristiania magistrat, som i de dage hadde i opdrag at skaffe logi til stortingsmændene. Efter § 6 i lov av 14. juni 1816 »angaaende underholdningspenger, skyssgodtgjørelse m. v. for valgmænd og repræsentanter» skulde en stortingsmand ha »foruten opvartning, lys og brænde, et anstændig møblert værelse og et sovekammer med seng, og — om han har tjener — et sengekammer med seng for denne». Loven gav enhver repræsentant fri adgang til selv at sørge for sin indkvartering, naar han sendte ind underretning om det paa forhaand; men for de flestes vedkommende blev saken overlatt til Kristiania magistrat, som paa denne maate fik et ganske betydelig ekstra-arbeide.

For det første gjaldt det naturligvis at være ute om sig itide, baade underhaanden og i pressen. Som eksempel kan nævnes, at magistratens avertissement om logi til de tingmænd, som skulde møte ved det »andet ordentlige storting«, som skulde træ sammen i første uke av februar 1818, stod indtat i Intelligenssedlerne første gang 27. november 1817. Formen var utsøkt høflig til begge sider. »Enhver av denne bys indvaanere,« heter det, »som maatte ønske at motta i logi en eller flere av d'hr. repræsentanter ved næste storting . . . bedes skriftlig anmelde alt nærmere til magistraten.« Men selv om det lykkedes magistraten at ordne det hele paa en gjennomgaaende tilfredsstillende maate, var ikke dermed alt besørget. De, som hadde leiet ut sine ledige værelser, holdt sig — ikke til stortingsmændene, men til magistraten, og paa denne maate kom Kristiania kommune til at staa i forskud til Staten, ogsaa paa denne konto. Av kommuneregnskaperne fremgaar det, at det var ikke saa ganske smaa summer det her gjaldt. Som eksempel kan nævnes, at Kristiania magistrats utlæg for logi til stortingsmænd for tingssessionen 1818, utgjorde over 14 000 spd. Herav gjenstod ved slutten av aaret 6 019 spd. 48 sk., som blev anvist til utbetaling av zahlkassen 31. december s. a.¹

Selve aapningen av Stortinget var i de tider og endnu etpar menneskealdre fremover forbundet med et ceremoniel, som uten overdrivelse maa betegnes som pompøst. Dagen før begivenheten skulde finde sted, blev den officielt forkyndt av herolder i statelige dragter, som red omkring i byens gater ledsaget av militær og læste op det kongelige brev om Stortingets aapning. Fra først av var der ingen fast bestemmelse om heroldernes dragt, men ved en kgl. resolution av 1845, som vi skal komme tilbake til længer ute i vor fremstilling, blev der fastslaaet et kostume, som virket særdeles middelaldersk, og som stadig gjorde et sterkt indtrykk paa mængden. Selve aapningshøitideligheten, som indtil 1866 fandt sted i den gamle stortingssal, gik i alt væsentlig for sig efter følgende program:

Veien fra Palæet til Stortinget var belagt med træbretter, som var beklædt med rødt tøy. I gaterne paraderte Kristiania borgergarde, kadetterne og garnisonen; militærmusikken spilte, og rundt om i alle vinduer og paa gaterne var der fuldt av tilskuere. Utrykningen fra Palæet fandt sted kl. 11 om formiddagen. Kongen eller — i hans fravær — statholderen sparserte fra Palæet til Stortinget ledsaget av statsraadet, Høiesteret, Universitetets professorer og en række andre av de høieste civile, geistlige og militære embedsmænd. Paa begge sider var der opstillet *en haie* en dobbelt række av forskjellige militære korps. Proccessionen blev mottat av

¹ Jfr. skr. av 7. januar 1819 fra Finansdept.s chef grev Wedel til Kr.ania magistrat (i saml. -Regnskaber over Chr.ania kommunes statsintrader 1815—1819.-)

en deputation av Stortinget, og efterat alle hadde indtat sine pladser, oplæste kongen eller statholderen det kongelige brev om Stortingets aapning og anmodet derefter en av statsraaderne om at læse op »Beretningen om rikets tilstand«. Det fremgaar med tilstrækkelig tydelighet av tidens aviser — eksempelvis av et opsæt i Morgenbladet for 10. februar 1821 — at folk var levende interessert i at høre nyt fra Stortinget, baade hvad selve aapningshøitidelighetene og forhandlingerne angik; men før 1820 var »de efterretninger jeg har læst i de offentlige blade, helt ufuldstændige« — som indsenderen uttrykker det. Før den lille hovedstads vedkommende var Stortingets aapning ganske naturlig altid noget av en begivenhet, og de som var saa heldige at sikre sig plads paa stortingsgalleriet traadte ind der »med en viss høitidelig stemning« — den samme som senere inspirerte Wergeland til hans bekjendte Stortingshymne med indledningsstrofen: »Norges høitidsstund er kommen.« Alt dette viser, hvorledes begivenheterne i 1814 har forrykket forholdene i byen; hvorledes Stortinget fra nu av griper ind i dens liv og over sin indflydelse paa den ikke bare offentlig, men ogsaa inden hjemmene.

Det første ordentlige storting, som blev aapnet 5. juli 1815 av statholder grev Essen paa Karl XIII's vegne, blev under disse omstændigheter indledningen til en ganske interessant tid i byen; ikke mindst fik det sin betydning at Nationalbladet netop i de dage traadte frem som den første virkelige repræsentant for den offentlige kritik og hjalp til at lede den i en bestemt retning. I løpet av første halvår 1815 hadde det jevne Kristiania ikke hat stort at snakke om utenfor de begivenheter, som stod i forbindelse med hverdagslivet, og som nu og da kunde friskes op med en usedvanlig affære — eksempelvis et sammenstøt i Møllergaten 4. mai 1815 mellem endel berusede artillerister og civilister, som endte med at et helt hus blev ramponert og plyndret. Inden de høiere klasser var man til en begyndelse optat med at diskutere spørsmålet om studenternes forhold til byen, som man ikke var ubetinget fornøiet med. Man fandt paa flere hold, at studenterne førte et vel flot liv — følgerne av »en stor og luksuriøs by som universitetsæde«. Uttalelsen, som forekommer hos Pavels som uttryk for en opfatning han ikke deler, er et nyt bevis paa de uforholdsmæssige dimensioner Kristiania indtok i samtidens bevissthet. Man diskuterer en stund frem og tilbake om ikke Universitetet bør flyttes til et mindre sted, hvor forlystelserne er mere sparsomme og ikke fuldt saa kostbare. Men diskussionen førte naturligvis ikke til noget, og en vakker dag først i mai fik man noget andet, mere viktig at tale om. Det rygtes at Napoleon er kommet tilbake fra Elba, og straks faar den politiske diskussion fart inden alle kredser. Man spør, hvad følger denne begivenhet vil medføre for Norge; om vi kan bli utenfor; om hvilket parti vi

bør ta? »Det er et spørsmål,« bemerker Pavels ironisk, »som kanskje ikke Karl Johan kan greie; end sige agent Nielsen, Sverdrup eller Treschow.»

Det var oprindelig paa tale, at Karl XIII skulde komme til Norge i løpet av sommeren 1815 — han hadde tænkt sig slutten av juli — for at la sig krone som Norges konge. Saken var flere ganger oppe i norsk statsraad i Stockholm, og endnu saa sent som 19. juni efterat kroningsplanen var opgitt, var det kongens tanke at begi sig til Kristiania, saasnt den svenske riksdag hadde sluttet sine forhandlinger. Men hans svake helbred

*Stortingsbygningen.
Efter tegning av Peter Blix 1879.*

hindret ham i at realisere planen, og i den trontale, som blev oplæst i forbindelse med aapningen av det første ordentlige storting, fik endelig det norske folk besked om, at den meget omtalte reise ikke vilde finde sted.

For Kristianas vedkommende blev denne meddelelse noget av en offentlig skuffelse. Der var indkaldt en hel bataljon soldater — 644 mand — som gik her og drev og ventet i sommervarmen til ingen nytte, istedenfor at de kunde været hjemme og hjulpet til i hø-aannen, som en indsender utvikler det i Nationalbladet. Lojaliteten hadde ogsaa anstrengt sig forgjæves og bl. a. reist en æreport ved Vaterlands bro for den konge, som aldrig kom. Følgende samtidige vers viser, at den ikke var ubetinget populær paa visse hold:

DET FØRSTE ORDENTLIGE STORTING

Nu kneiser en æreport nær det sted,
hvor Vaterlands bølger monn' true;
ve, hver en nordmand, der øl blev hed,
saa tidt hans øine den skue.

Men om Karl XIII ikke kom i juli, hadde man Karl Johan og prins Oscar at glæde sig til i august; æreporten kunde fremdeles gjøre sin nytte. Men desværre; her var man atter uheldig. Kronprinsen og hans søn overrumplet Kristiania ved at komme to timer for tidlig — netop som man

*Stortingssalen.
Efter tegning av I. L. Løsting 1836.*

holdt paa at pynte op æreporten med kranser, og musikken endnu ikke var kommet tilstede, og heller ikke det lojale kor av unge piker, som skulde sunget til ære for de kongelige. Til gjengjæld gav den svenske regjeringsraad Wahlström to dage senere en frokost for Stortingets medlemmer, hvor der blev sunget og skaalet saa utfordrende, at folk samlet sig i store flokker paa gaten. Det fremgaar med tilstrækkelig tydelighet av Pavels' dagbok, at stemningen var sterkt ophidset, og det var tilsyneladende ikke mere end «baaten bar», som det heter.

I virkeligheten hadde man mange ærgrelser den sommer, og i Nationalbladet blev de opsummert fra uke til uke paa en maate, som enhver forstod. Man ærgret sig over den utpræget svenske retning, som unionen

allerede hadde tat paa trods av den uttrykkelige forutsætning om begge rikers likestilling, som dannet grundlaget for foreningen av 4. november. Man var misfornøiet med det nye orlogsflag (det svenske flag med et liggende hvitt kors i rødt felt i det øverste hjørne nærmest stangen) og betegnet det som en haan mot grundlovens § 111 med dens uttrykkelige bestemmelse om Norges ret til eget orlogsflag med unionsmerke. Men særlig var man forbitret over den systematiske utryddelseskrig mot den nationale røde farve i armeen. Alt skulde nu være blaatt. Soldaterne stod vakt ved blaa skilderhus og gjorde honnør for officerer som passerte forbi i blaa uniformer. »Der saaes ikke en rød kjole at se i den hele sal,« noterer Pavels i sin dagbok efter en »cour« i Palæet 22. august 1815. Med de nye farver fulgte ogsaa en overdaadighet, som man ikke tidligere var vant til i retning av »guld, fryndser, dusker og alskens snurrepiperier«. Det overdrevne ordensvæsen, som var en av de første praktiske følger av unionen, og som utviklet sig med en likefrem forbausende frodighet i løpet av 1815 var ogsaa en kilde til ærgrelse. »Det er merkelig,« noterer Pavels i januar 1816, »hvor mange folk der nu er dekorert. For 6—8 aar siden var en ridderorden en sjeldenhet her i landet; nu ser man næsten i hvert selskap hvert andet menneske behængt med 1 à 2 ordener.« Alt dette er illustrerende til supplerings av de forhold, som vi har skissert i det foregaaende kapitel, samtidig med at det gir et bidrag til forståelsen av den politiske atmosfære i hovedstaden i det øieblik det første ordentlige storting traadte sammen. Der skulde aabenbart ikke stort til for Stortinget kunde risikere at miste sin popularitet, og i løpet av de tolv maaneder det sad samlet, fik det — som bekjendt — rikelig anledning til at stifte bekjendtskap med den offentlige utaknemmighet baade i og utenfor hovedstaden.¹

Det spørsmål, som først av alle meldte sig for det nye storting, og som det straks tok energisk fat paa, var grunnleggelsen av landets finans- og pengevæsen. Det var et økonomisk problem av den mest indviklede natur, først og fremst paa grund av de sjelden vanskelige tidsforhold, og dernæst fordi man ikke hadde nogensomhelst erfaring at bygge paa. Man var, som Jacob Aall uttrykker det, »omgit av mørke fra alle kanter,« og dette forhold satte ganske naturlig sit præg paa debatterne i Stortinget. De er uklare og vidløftige med skiftende standpunkter og en grundstemning som svinger fra svartsyn til den mest overdrevne tro paa landets kræfter. Alt dette hører hjemme mere i Norges end i Kristianias historie; men det har allikevel sin specielle betydning for hovedstaden, at den blev det naturlige brændpunkt for denne diskussion, som blev fulgt med en

¹ Jfr. M. Birkeland: Historiske skrifter, I, pag. 210—211.

saa enestaaende opmerksomhet fra samtidens side. Spørsmålet om pengevæsenet og ordningen av det gav støtet til en efter omstændighetene betydelig litteratur; bare i 1815 utkom der i Kristiania henvend tyve brochurer til belysning av det,¹ foruten at Rigstidende, Nationalbladet og Intelligenssedlerne indeholdt jevnliges opsæt om det fra nummertilnummer. Hos tidens dagboksforfattere bryter emnet igjennem ikke mindre heftig. Kort sagt, man har følelsen av at befinde sig i et samfund, som trods alle sidesprang i retning av fornøielser og luksus er behersket av et stort økonomisk problem, som kræver sin løsning i en eller anden form, og som det ikke faar fred for, fordi det rent instinktmæssig forstaar, at det er en livsbetingelse for selve byens fremtid.

Oprettelsen av Norges Bank blev under disse omstændigheter en dyr affære for Kristiania. Byen blev i den anledning ilignet en tvangsskat, som efter de daværende forhold maa betegnes som betydelig. Fristen for inddrivningen av den var meget kort; men gjennemgaaende hadde man allikevel al grund til at være tilfreds med resultatet. I motsætning til de talrike officielle klager fra nær sagt alle kanter av landet over de svære tyngsler, som den nye ekstraskat la paa befolkningen, foreligger der ingen klager av denne art fra Kristiania. Dermed følger selvsagt ikke, at man hadde let for at bære denne nye byrde; man hadde bare en viss naturlig ulyst til at beklage sig in corpore.

Vi har i andet kapitel av vor fremstilling gjort nærmere rede for de viktigste av de forhold, som nødvendigvis maatte virke svækkende paa byens økonomiske evne i det lange løp. De opplysninger vi har git om skatteforholdene i budgetaaret 1817—18 vidner om, at her ikke var stort at ta av for indtægtens vedkommende; det samme fortæller det stadig svulmende fattigbudget, de fyldige restancelister over ubetalt skat, som findes i de kommunale regnskaper, og ikke mindst de vedholdende, undertiden næsten begrædelige klager fra kærneren i byens aviser over, hvor ynkelig smaadt det gaar med at faa skatten ind. Hvad formuen angaar, er det ikke det ringeste bedre — et forhold som trær grelt i dagen, naar man gjennemgaar stillingen i de Kristiania-boer, som blev gjort op i aarene 1814—18, eller med andre ord netop i den økonomiske avslutningsperiode vi her har for os.

Av disse oppgaver fremgaar det, at der av et samlet antal paa 90 boer var 14 fallitboer. Deres aktiva og passiva utgjorde henholdsvis 8762 og 18229 rbd. n. v. — eller gjennemsnittlig rundt om 626 rbd. n. v. i aktiva og litt over 1300 i passiva. Seks av boerne, hvis samlede brutto utgjorde 1858 rbd. n. v., gav absolut intet utbytte. Av de øvrige 70 boer, var der

¹ Jfr. N. Rygg: Norges banks historie I, pag. 73, hvor titlerne paa dem er opført.

10 dødsboer med en samlet brutto paa 105924 rbd.; herav faldt ikke mindre end 60000 rbd. paa et enkelt bo.

De resterende 60 boer viste en brutto paa vel 458000 rbd. og en netto paa ca. 330600 rbd. n. v. Det vil si, at naar alle utestaaende fordringer var gjort op, vilde der ordinært ikke være mere end 5510 rbd. igjen i hvert bo. Men selv denne beskedne forutsætning brister helt, naar vi i disse opgaver finder opført fem boer med et samlet bruttobeløp ca. 246000 rbd.

*Greve Wedel.
Efter maleri av Jacob Munch.*

og et nettobeløp paa 181000 rbd., altsaa i begge tilfælde adskillig over halvparten av totalsummen for de øvrige fem og femti boers vedkommende. Dette viser, hvorledes den økonomiske undergrund er fuldstændig utullet; hvorledes der ikke længer findes en kompakt masse av mindre skatydere, som bærer det hele, men alene en faamandsklasse av rikfolk, hvis hovednæringsvei praktisk talt er blokkert, og som hvad dag det skal være, kan bli rammet av den katastrofe, som en brand altid betød i de dage.

Under disse omstændigheter var det mere end nogensinde paakrævet, at nationen fik et økonomisk pusterum; men desværre, 1818 blev et yderst ugunstig aar for byerne, og dermed ogsaa for Kristiania. »Ufordel-

agtig handel, de fleste indbringende næringsveies kummerlige gang, slet pengekurs, en overordentlig stor pengetrang m. m. trykket nationen i det hele og anrettet ikke faa ødelæggelser i mange familiers private lykke», skriver oberst Nicolai Tidemand i sine bekjendte *Optegnelser*. . . . »Forfærdelig er den indtrufne revolution inden den norske handelsstand, hvis forrige store rigdom er forvandlet til en armod, som baade utkræver tid og heldige konjunkturer for at hæves.» Disse ord har i fremtrædende grad gyldighet for Kristianas vedkommende paa grund av de stadig større krav, som blev stillet til denne by i dens egenskap av landets hovedstad; ikke mindst gjælder det i forbindelse med de mange uforutsette utgifter,

som kom til at falde ind i 1818 paa grund av kronings-festligheterne, og som gjorde det til et dyrt aar ogsaa for privatfolk.

Om aftenen den 10. februar — vel en ukes tid efterat Stortinget var traadt sammen — kom der kongelig kurér fra Stockholm med bud om, at Karl XIII var avgaat ved døden, og at Karl Johan hadde bestegget tronen. Det var en begivenhet, som ifølge sin natur var skikket til at vække opmerksomhet, selv om ingen følte nogetsomhelst ved den. Efterat de første

officielle sørgefraser var utvekslet mellem statholderen og Stortingets præsident i stortingsmøtet 11. februar, fandt man sig derfor med sindsro i det uundgaaelige og samledes i ønsket: *Gud bevare Kongen og hans Riger* — den første officielle hilsen til den nye konge. Dagen efter var der sørgegudstjeneste i Vor Frelzers kirke i overvær av statholderen, regjeringen, Stortinget, Høiesteret, en række andre autoriteter og en talrik menighet. Biskop Bech forrettet og kundgjorde fra prækestolen »Høiselig kong Karl XIII.s forløsning fra det jordiske livs trængsler og kong Karl Johans tronbestigelse«. Sammedag blev der avlagt »troskaps- og hyldningsed« til den nye konge av alle geistlige, militære og civile embedsmænd i byen saavel som

Præsident Christie.

Efter tegning av J. W. Gertner (omkr. 1840).

av garnisonen og borgerkorpserne »med bøn om at forsynet med held maatte krone Høitssammes oprigtige bestræbelser for Rigernes vel.«

Utover vaaren og sommeren fik Kristiania i stigende utstrækning føle tyngden av det økonomiske tryk som vi alt har skissert. I mai skriver en poetisk indsender i Intelligenssedlerne følgende, som maa betegnes som et virkningsfuldt tidsbillede, som der ogsaa er prosa-kommentarer til:

Nu pantes der fra en og hver;
men hvad vil dette sige?
Den lod nu træffer hver især;
nu blir vi alle lige.

I september heter det i en artikkel i samme blad: »Man hører om usedvanlig mange oppbud og fallitter i denne tid, og man hører ikke mindre beklagelse og medynk derover; just ikke over disse mange og nye spekulanter, som intet har eiet, og hvis hele bestræbelse gaar ut paa at tilvende sig andres penger paa hvad maate de kan. Derimot ynker man mange gamle hus, som har eiet formuer, og som nu er ruinert. Men ligger ikke aarsaken til deres ulykke som oftest hos dem selv? Letsindige i at leve over deres inkomster er de aldeles ubekymret for fremtiden.» Disse betragtninger har sin specielle interesse paa det daværende tidspunkt. Man befandt sig midt i tronskiftets hvetebrødsdage, saa at si, med Karl Johan som det faste midtpunkt for den offentlige hyldest og kroningshoitidelighetene i Trondhjem som det forestaaende eventyr, som vakte gamle historiske minder tillive og fik døgn-poeterne til at forsøke sig i kongekvad-stil.

Karl Johans første ankomst til Kristiania som konge sammen med sønnen kronprins Oscar fandt sted 11. august 1818. Den dannet en virkningsfuld motsætning til hans første ankomst som kronprins, den historiske 9. november 1814 og likeledes til den mislykkede mottagelse 22. august 1815. Denne gang var alt stemt i den rette tone, og arrangementet første-rangs. »Ledsaget av et antal av Akers sogns bønder, under ledelse av lensmanden, og av Kristiania bys ridende borgergarde, som var møtt frem ved Prinsdal skiftested, ankom de kongelige« — heter det i Rigs-tidendes referat — »om aftenen kl. 8 til Oslo, hvor de steg av i Peder Lumholtz' gaard.« Et kor av unge damer fra Kristiania og omegn tolket sine egne og andres følelser i to vers. Det til kongen begyndte saa:

Velkommen elskte Karl Johan
til Sverres kongesæde.

Til kronprinsen het det:

Hil dig, du faderhertets lyst
og tvillingfolkets glæde.

Efter en fortræffelig »gouter« fortsatte de kongelige til byen og blev ved Vaterlands bro, hvor der var reist en illuminert æreport, mottat av stiftamtmanden i Akershus, Kristiania magistrat og eligerede mænd. Paa veien gjennom Storgaten og de øvrige gater frem til Palæet blev de kongelige livlig hyldet av mængden. Husene var illuminert, og der hersket aabenbart de mest lojale følelser paa alle hold. Ved Palæet blev de kongelige mottat av statsraadets medlemmer og Stortingets præsidentskap, og dagen efter gav kongen audiens for alle byens autoriteter. De blev allesammen mottat »paa det huldrireste« — heter det — og til glæde for de fattige, som Karl Johan aldrig glemte ved officielle anledninger, var der arrangert bespisning ved alle fattighjennene i byen.

Etpar dage senere — 14. august — meddelte kongen i et aapent brev til Stortinget — at han i begyndelsen av september agtet at reise til Trondhjem for at la sig krone overensstemmende med grundlovens § 10.¹ Han tilfoiet, at han gjerne vilde ha samlet hele Stortinget om sig ved denne høitidelige anledning, men »siden det ikke vilde kunne ske uten betydelige uleiligheter og skadelig avbrydelse av Stortingets vigtige forhandlinger«, hadde han bestemt sig til »naadigst« bare at indby en deputation for Stortinget.

Under de kongeliges ophold i byen, hvor man ellers »savner synet av det liv og den luksus, som man venter at finde i en hovedstad« — for at tale med Alin² — hersket der denne gang en selskabelighet, som gav fremmede en udmerket anledning til at stifte bekjendtskaper.

Mandag 17. august gav kronprinsen et straalende bal i Palæet for ca. 500 gjester, som »ikke skiltes før henimot morgenen«. Tilstede var »blomsten av det smukke kjøen i Kristiania og omegn, hvorav mange udmerket sig ved skjønhet, de fleste ved deres ynde og smakfulde dragt«. Palæhaven var festlig oplyst, og for »de kavalerer, som ikke fandt plads ved tafferne i kongens og kronprinsens værelser«, var der arrangert souper i de to paviljoner som hele byen kjendte, og som altid blev benyttet som reservorum ved særlig høitidelige anledninger. Dagen efter gav Stortinget middag for de deputerede, som skulde reise til kroningen og likeledes for de øvrige høiere norske og svenske embedsmænd som befandt sig i byen paa gjennemreise til Trondhjem.

Avreisen til Trondhjem fandt sted 25. august kl. 11 om formiddagen efter en splendid frokost hos grev Mørner, som de kongelige, regjeringens medlemmer, Stortingets præsidentskap og byens høieste embedsmænd var indbudt til. De kongelige blev eskortert ut av byen av borgergarden tilhest og en avdeling av Akershusiske jægere. Hele Kristiania var paa benene — eller som det heter i Rigstidendes lojale referat: »Alle gater var fyldt med tilskuere, og luften gjenlød av hurrarop. Enhver haandverker hadde forlatt sit verksted for at se sin konge under forbikjørselen. Ved utgangen av staden hadde magistraten og stadens embedsmænd indfundet sig for at ta avsked. I samme øieblik hørtes kanonernes dunder fra fæstningen.«

Efter denne begivenhet indtraadte der ganske naturlig en liten pause i festprogrammet; men Rigstidende sørget fra nummer til nummer for at holde kroningsreisen i frisk erindring hos publikum. Lørdag 5. september bragte bladet i et tillægsnummer en skildring av reisen saa langt som til

¹ Ophævet 1908. — Efter denne paragraf traf kongen personlig alle arrangementer vedkommende kroningen.

² Se ovenfor, pag. 30.

Roros. Onsdag 9. september — to dage efter kroningen — kom referatet fra slutten av kroningsturen med en utførlig skildring av den høitidelige mottagelse i Trondhjem. Samtidig kunde det lojale Kristiania paa første side i Rigestidende finde sine følelser tolket i et digt med overskriften *Den 7. september 1818*, som i form og indhold er ganske ulæselig for et moderne menneske.

I samme nummer faar vi ogsaa besked om hvorledes »den betydningsfulde og glade» dag blev feiret her i byen. »Hele staden saavel som forstæderne var om aftenen illuminert. Nabo kappedes med nabo for efter evne og med bedst mulig smak at anbringe denne glædeslysning. Skarer av glade tilskuere gjennemvandrede gaterne for at nyte det smukke syn. Sedelig munterhet og tilfredshet oplivet alles sind. Især dvælet oiet gjerne og længe paa de emblematiske transparenter med hosføiede inskriptioner.» Særlig beundring vakte transparenterne paa Stiftsoverrettens gaard, Fri-murerlogen, Krigsskolen og Departementsgaarden.

Dette var kroningsdagen — saaledes som den fortonet sig for de brede lag av hovedstadens befolkning. I bladets næste nummer faar vi høre, hvorledes det officielle Kristiania og societeten i det hele tat feiret dagen. Programmet var anstrengende og ikke særlig avvekslende. Der blev git ikke mindre end 2 middager — den ene »av en stor del embedsmænd og borgere i Kristiania» for statholderen og Stortingets præsidentskap; den anden av »Stortinget og dets præsidenter«. Ved begge middager blev der utbragt en række skaaler for de forskjellige medlemmer av kongehuset og sunget diverse sange. Om aftenen var der festforestilling i teatret til indtægt for de fattige — og tilslut et muntert bal. Som en passende avslutning paa alle disse festligheter bragte Rigestidende i sit nummer for 16. september en officiel liste over ordens-utnævnelserne paa kroningsdagen. Den omfattet udelukkende forhenværende og nuværende medlemmer av regjeringen, og desuten høiere geistlige, civile og militære embedsmænd; derimot ikke en eneste repræsentant for Kristianias forretningsstand eller nogen av byens eligerede mænd.

Fra et kommunalt synspunkt var kronings-arrangementet ensbetydende med et nyt forskud fra bykassen til Staten i form av »utgifter til indkvartering av Hs. Maj. Kongens og Hs. kgl. Høihet Konprinsens suite«. Det var en post paa 1309 spd., som kommunen gjorde krav paa i en skrivelse til Indredepartementet av 13. november 1818, og som departements-chefen statsraad Collett erkjendte rigtigheden av i en skrivelse av 4. december.

BRANDEN PAA BORDTOMTERNE

Kroningsfestligheterne i september 1818 var det sidste utslag av lojaliteten og livsglæden hos det Kristiania, som trods alt fremdeles hadde ubrutte traditioner fra de gode gamle dage. En maanedstid senere blev »det andet ordentlige storting« opløst av statholderen, som umiddelbart efter traadte tilbage fra sit embede og blev efterfulgt av den bekjendte grev Sandels. Med ham begynder i flere henseender et nyt tidsskifte i Kristiania bys historie, ikke fordi han personlig knyttet sit navn til nogetsomhelst, men fordi der under hans statholdertid indtraf en række begivenheter, som skulde komme til at gripe epokegjørende ind i utviklingen. Flere av dem har sin plads ikke bare i Kristianias, men i selve Norges historie — eksempelvis de mange dramatiske episoder, som knytter sig til Stortinget i 1821.¹ Men for hovedstadens vedkommende er der allikevel ingen, som tilnærmelsesvis kan sammenlignes med den begivenhet, som er blit udødelig i dens annaler under navnet: Branden paa bordtomterne.

Vi har i andet kapitel av vor fremstilling skissert beliggenheten av disse tomter og pekt paa den økonomiske betydning av dem; men emnet er ikke uttømt med det. Det gjælder ogsaa at faa øie paa, hvorledes de nærmest interesserte saa paa dem, og de planer, som de omgikkes med for at sikre sig i tilfælde av en katastrofe. Det er et litet kapitel av Kristianias historie, som samtidig har sin selvstændige plads i vor assurancehistorie, og som derfor med god grund har krav paa en særskilt omtale.

Saalænge foreningen med Danmark bestod, var eierne av bordstablerne betrygget, forsaavidt som de kunde forsikre dem i Assurance-Compagniet i Kjøbenhavn; men efter unionsbruddet tegnet ikke dette selskap længer policer paa Norge. Det var et forhold, som ganske naturlig skapte en utbredt følelse av utrygghet og reiste spørsmålet om at finde de nødvendige botemidler. Av etpar inserater i Rigestidende og Intelligenssedlerne vaaren 1816 ser vi, »at brave mænd i Kristiania« har diskutert spørsmålet om

¹ Jfr. det følgende avsnit.

oprettelsen av et assurance-selskap som tegnet forsikringer ogsaa for varebeholdninger ved siden av de to brandkasser man allerede hadde for faste eiendommer. Men der kom — væsentlig av to grunde — aldrig noget ut av disse raadslagninger. For det første vilde de virkelig kapitalsterke firmaer i byen — oplyser indsenderen i Rigestidende — nødigg sætte penger i en indretning, som under de daværende konjunkturforhold løp en uforholdsmæssig stor risiko; og for det andet var det paa grund av pengenes svigtende værdi meget vanskelig at foreskrive bestemte regler for hvorledes det eventuelle forsikringsselskaps midler skulde gjøres frugtbringende paa en forretningsmæssig maate. Disse to væsentlige omstændigheter forklarer grunden til, at branden paa bordtomterne traf Kristiania ganske uforberedt og skapte en situation, som paa alle hold blev oppfattet som noget av en landsulykke.

La os forsøke — paa grundlag av det utførlige brandforhør, som fylder over 160 sider i »Brandcommissions Protocoll 3»¹ — at tegne et billede av situationen paa bordtomterne hin skjæbnesvangre dag og at farvelægge den med samtidige opplysninger fra andre kanter.

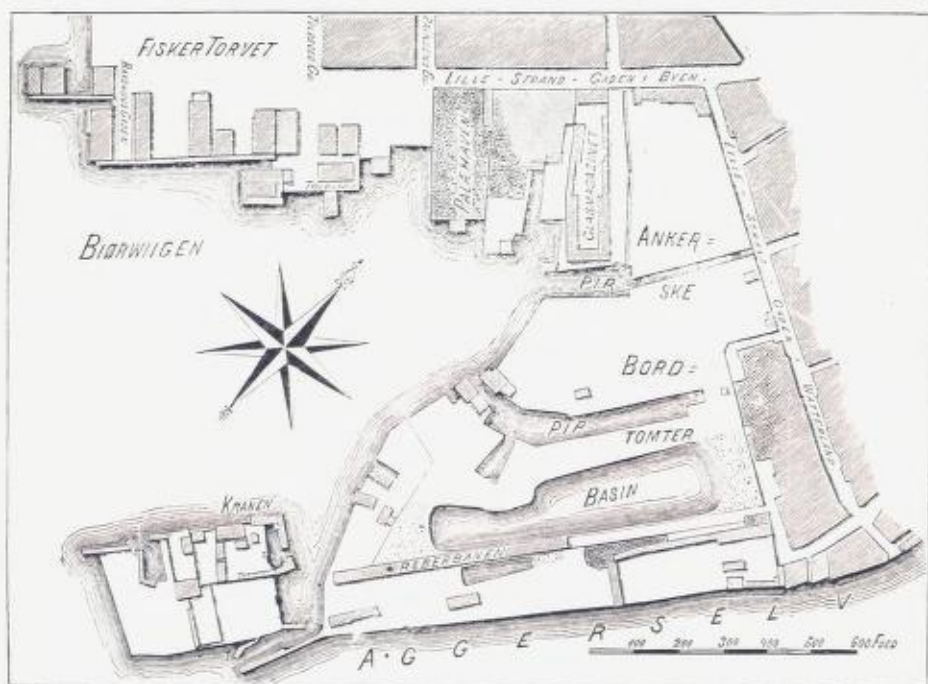
Det er tirsdag 4. mai 1819 — en vakker vaardag med en temperatur av 7—8 grader reaumur og en luftning av sydvest. Arbeidet paa bordtomterne gaar sin regelmæssige gang til henimot middag, da de nærmestboende arbeidere gaar hjem for at spise — nogen endog før det ringer — mens andre faar bragt maten ned til sig og søker sig en kort døs etterpaa mellem bordstaberne. I arbeiderhjemmene i Vaterland og Fjerdingsgen staar konerne over matgryterne, mens de nu og da kaster et blik utover de svære bordstaber, som bare her og der gir et gløtt mot sjøen. Det kryr av barn i trappe-opgangene; der lyder rappe ordrer ut gjennom dørene. En pike paa tolv aar blir sendt ned paa tomten for at passe fars verktøi, mens han er hjemme til middag; en anden skal ned der med sin lille søster; nogen koner gaar med matspand til sine mænd. Over paa Torgersens reperbane, hvor der den dag ikke blev kokt tjære — et punkt som der blev ført uomstøtelig bevis for under forhørene — dør de sidste hammerslag ved 12-tiden. Langs bryggerne ligger danske-jagterne »Anna Dorothea» og »Birgitte Kristine» av Aarhus, skonnert »Coureren» av Aalborg, galeasen »De tvende søstre» av Altona og sluppen »Smakken» av Kjøbenhavn — en karakteristisk illustration til havnelivet i de dage — allesammen indklart dagen iforveien, nogen med korn og fetevarer; andre med korn alene. Vaarsolen gløder i vinduerne i Palæet, hvor statholderen netop er kommet tilbake efter en længere ferie, og hvor der samme dag skal være stor middag. Den smule forretningsliv, som er til-

¹ Jfr. Christiania Brandcommissions Protocoll nr. 3 (1798—1820). I Statsarkivet, Kristiania.

stede i de nærmeste gater omkring havnen, bevæger sig i et utpræget smaaby-tempo. Idyllen forhoies ved at en mand ute ved Anker-Piren holder paa at rigge til en baat for bordskriver Nerdrum — en av funktionærerne ved Det ankerske fideikommis.

Klokken ringer tolv. Det begynder at bli folksomt paa bordtomterne.

Gjennem de utførlige vidneprov, som med tillægs- og atter tillægsforklaringer naar op i halvandet hundrede, kan vi se, hvorledes folk kommer

Kartskisse over bordtomterne.
Efter tegning av kaptein Patroclus Hirsch 1794.

og gaar over tomterne — bordskriverer, fuldmægtiger, arbeidere, barn, kvinder, fremmedfolk — blandt de sidste et ektepar fra Svelvik som er underveis fra Enerhaugen ind til Departementsgaarden, hvor de har et erend at utrette. Det er strengt forbudt at røke paa disse tomter, og en række vidner forklarer, at de aldrig har set nogen gaa med pipe her. Men denne forsigtighetsregel blir illusorisk, naar man hører at tomterne ikke er indgjærdet, og at der praktisk talt gaar en alfarvei over dem. Avstanden mellem bordstablerne var desuten mangesteds saa liten, at intet var lettere end at forstikke sig mellem dem for en som hadde ondt isinde. Det uhyrlige i at nogen virkelig kunde være besjælet av en slik tanke øker den almindelige sorgløshet, og mens ingen ser det ringeste mistænkelig

den dag — ikke vakten, ikke funktionærene, ikke nogen av arbeiderne, kort sagt: ingen av dem, som var bedst kjendt paa tomten, og som hadde de bedste forutsætninger for at opdage, om der var noget usedvanlig paa-færde — luret der inde imellem bordstabel no. 3 og 4 en fare, som det ganske uvedkommende egtepar fra Svelvik skulde komme til at avgi det mest virkningsfulde vidnesbyrd om.

De kom ind paa tomten ved 12-tiden og befandt sig nogen minutter senere i nærheten av »gang 3«, som skilte mellem de to bordstabler.

»I Guds navn; hvad er det for en røk?« utbryter manden forskrækket.

»Det er vel nogen, som tjærer baater,« svarer konen som aabenbart har været av et meget rolig temperament.

Dette er Svelvik-mandens direkte forklaring. Ifølge et andet vidne, som blev avhørt tidligere, og som oplyste at hun hadde talt med Svelvik-manden dagen efter branden, var det konen, som først opdaget røken. Men det ser ikke ut til at den gjorde noget større indtryk paa hende.

»De koker nok tjære her!« sier hun.

»Er du gal!« svarer manden. »Koker de tjære mellem bordstablerne? Det maa nok være skade-ild.«

I samme øieblik dukker en mand, som de ikke kjendte, frem av den trange gang mellem bordstabel 3 og 4. Han ber dem rope *Brand*. De etterkommer opfordringen; imens loper den fremmede mand. De ser ham ikke mere og er heller ikke istand til at kjende ham igjen, da de konfronteres med ham under forhøret i skikkelse av en sterkt mistænkt arbeider Ole Olsen Østbye med opnavnet »Niefing« — paa grund av sit defekte antal fingrer.

Svelvikfolkenes brandrop ljoner mellem bordstablerne og høres av manden, som holder paa at rigge til Nerdrums baat. Det synes at ha været fulgt umiddelbart av skriket fra en ung pike, som i samme øieblik hun opdaget ilden, saa to smaafugler smutte ut mellem bordstablerne. Det gjentages av brølende mandfolkstemmer bortover tomten.

— Ild! Brand!

Med et pludselig gjennombrud som efter en omhyggelig forberedelse slaar luerne med en gang høit i veiret.

— Ild! Brand!

Det vokser til et forfærdelsens rop. Folk styrter avsted efter de slukningsredskaper de har. Omtrent samtidig falder det første brandskud fra Akershus; straks efter det andet; saa det tredie. Alarmtrommen gaar; storklokken i Vor Frelzers kirke begynder at klemte, samtidig med at et rødt flag stikkes ut fra taarnet i retning av brandstedet. Snart vet hele byen det forfærdelige:

— Det brænder paa bordtomterne!

De ni timer, som nu fulgte, hører efter alt at dømme til de mest bevægede i byens historie indtil da. Av de yderst mangelfulde skildringer av branden i samtidens aviser — Morgenbladets referat er i virkeligheten det eneste, som der er nogensomhelst interesse ved — fremgaar det ikke, hvorledes branden, stort set, forløp. Men av de forskjellige spredte enkeltheter som foreligger, kan vi allikevel saa nogenlunde rekonstruere os et situationsbillede av katastrofen.

Vi har nævnt at disse bordtomter tok sin begyndelse ved det nuværende jernbanetorv; la os tilføie at dette »torv» paa den tid og endnu mange aar senere var optat av et fuldt bebygget kvartal, hvis sidste rester, som laa mellem den nuværende jernbanestation og Palæet, først er revet i vor egen tid.¹ I samtidens aviser uttrykkes forholdet derhen, at branden opstod paa de tomter som ligger mellem byen og forstaden Vaterland, og dermed er det ogsaa sagt, at den rummet den samme overhængende fare for begge.

Efter brandordningen av 24. februar 1714, som med endel ændringer og tilføielser vedblev at danne grundlaget for bestemmelserne om brandvæsenet i Kristiania i næsten to hundrede aar fremover,² hadde byen et efter datidens forhold ganske effektivt brandkorps. Dets officielle navn var det borgerlige brandkorps, og dets menige styrke var rekrutert væsentlig av folk fra smede-, snekker-, tømmermands- og murerfaget og — siden 1807 — ogsaa fra den egentlige arbeiderstand. Kort sagt, disse »brandsvender» — som de kaldtes — var folk som i sin daglige gjerning var vant til kropslig arbeide; som hadde et praktisk grep i en snever vending, og som fremfor alt ikke gik iveien for hverandre. De visste, hvor de hørte hjemme — i sproitekorpsset, i nedbrytningskorpsset eller i vandlangningskorpsset — og de var gjennom øvelser efter branddirektørens nærmere bestemmelse trænet til at gjøre nyttig arbeide, naar det virkelig gjaldt. Det var disse folk, som nu møtte frem i hui og hast, hver i det kvarter, de hørte hjemme for at motta nærmere ordrer med hensyn til utrykningen.

Den overvældende magt og hurtighet som ilden grep om sig med, gjorde det meget snart indlysende for enhver, at her maatte alle kræfter mobiliseres. Fra fæstningen rykket endel av garnisonen til undsætning; borgerskapet stillet sine bedste mænd; frivillige kom strømmende tilhjælp fra alle kanter. Sprøiter blev halt gjennom gaterne fra de forskjellige sprøitekvarterer, som byen var inddelt i; vognmandslauget, som hadde at besørge vandkjøringen, møtte op med alt hvad det eiet av kjøretoier. Alle, som kunde »krype og gaa», tok samme vei — iberegnet statholderens middagsgjester,

¹ Paa endel av det ryddede tomtareal staar nu Den norske Amerikalinjes gaard.

² Ophævet ved »Lov om brandvæsenet» av 15. august 1908, som traadte i kraft 1. januar 1909.

»bebaandede og bestjærnede herrer«,¹ som virket uvant i disse omgivelser. Tilslut var byen i et eneste oprør. Der var ingen standsforskjel længer. Det stod om hus og hjem for de fattigste i Vaterland som for de rikeste i de »reelle gater«.

Bordstabel efter bordstabel fænget og brændte og øket omfanget av det vældige baal. Overfor de kræfter, som her var sluppet løs, var det uraad at tænke paa at gaa angrepsvis tilverks. De to 4-toms træledninger, som byens vandledningssystem bestod av, og som populært gik under navnet »Gammelverket« og »Mellemverket«, var selvsagt ikke beregnet paa en katastrofe som denne, og meget snart var man paa det rene med, at det eneste man hadde at gjøre var at holde sig til defensiven — seigt og planmessig — og forresten haabe paa byens gode genius.

Time efter time gaar, og det uhyre baal synes stadig at samle nye kræfter. Her er næring nok for den graadigste ild. Bordstablerne til Det ankerske fideikommis, til firmaet Collett & Son, agent Nielsen, statsraad Carsten Anker, overkrigskommissær Carlsen, kjøbmændene Even Stenersen, Hans Thoresen, Ole Rein Holm, Ole Eger og Christian Eger, saavel som de bordstabler, som tilhørte Glückstads bo og Daniel Ellefsens bo, allesammen blev de favnet av flammerne og fortæret med samme umættelighet. Paa Torgersens reperbane henter ilden nye kræfter. Den fraadser i hamp og tjære, i drev og olje og hvirvler sorte røkskyer hoit i veiret. Flammerne smelder og knitrer med øredøvende larm; det er som om en fiendtlig hær har tat byen under beskytning. Folk synes det blaaser; men i virkeligheten kan man ikke noksom være forsynet taknemlig for det rolige veirlig, som fandt sted under næsten hele branden.² Det var flammerne selv, som skapte den vind, som var — et forhold som ofte iagttages under svære brander — men dermed fulgte ogsaa at vinden »varierte fra alle kanter, ja hvirvlet rundt omkring og syntes næsten at bestemmes av de store og vidt utstrakte ildmasser og røkskyer, der søkte utvei hit og dit«. Men én hovedretning hadde de allikevel; de søkte stadig indover, og paa det mest kritiske tidspunkt stod de »dels like paa selve byen, dels paa forstaden Vaterland og satte derved indvaanerne i megen frygt og uro«.

Glasmagasinet gaard, som laa paa endel av den tomt som nu optages av Østbanestationens bygning, var sammen med nogen bordstabler og etpar hus ytterst i Vaterland det eneste, som stængte veien til den centrale del av Vaterland og selve hovedbyen. Det gjaldt derfor at sætte alle kræfter ind paa at holde denne sidste skanse. Ingen anstrengelser blev

¹ Jfr. A. Munch: Barndoms- og ungdomsminder, pag. 46.

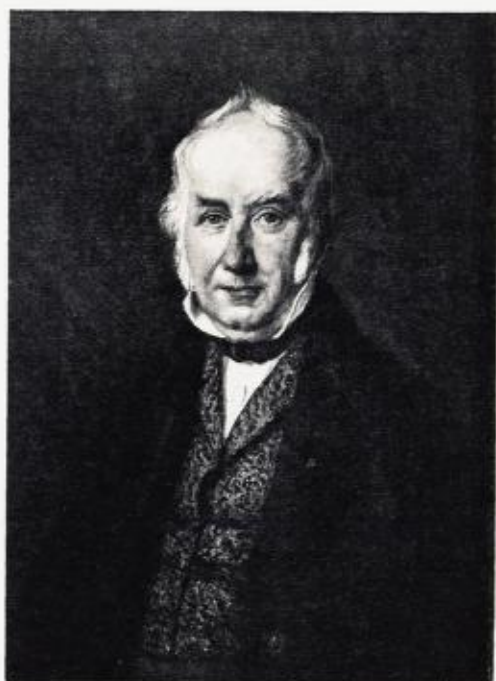
² Dette og de følgende citater i nærv. kap. (hvor ikke anderledes anført fra Morgenbladet nr. 126 og 128, 1819.

spart. Paa tak og bordstabler var folk paafærde med at strække seil; »en mængde vel anbragte sprøiter» holdt det gaaende med vandmasser, som synes at ha imponert; poser blev langet fra mand til mand. Ute i Vaterlandt faldt etpar mindre hus, helt eller delvis for nedrivningskorpsets økser og taug. Kort sagt, »mangfoldige mennesker av alle klasser og stænder viste et sandt heltemot og den mest udmerkede utholdenhet ... paa de farligste steder». Paa det militære sykehus blev der bragt ind 1 underofficer og 3 menige, som hadde traadt spiker ind i føtterne paa sig; desuten kom nogen civile tilskade, men heldigvis ikke værre end at de kunde begi sig til sine hjem.

Ved 9—10-tiden om aftenen var den værste fare over, og der var nu anledning til at ta et slags overblik over stillingen. Luerne slog ikke længer høit i veiret; det knitret og smeldte ikke mere som før; der var ingen truende magt i luftdraget. Ilden holdt paa at fortære sig selv, fordi der ikke var noget brændbart som gav den næring. Det var de døende flammers tid, som nu var inde, og mens vaarnatten slæpte sig hen fra time til time laa det uhyre baal »som et hav av ildsluer, der bølget svakere og sterkere». Og mens ildhavet vugget og vugget »førte en dertil bestemt avdeling av borgerkorpset, brandfolkene og garnisonen opsyn med ilden».

Da det grydde av dag var det hele forbi, og om eftermiddagen var ilden slukket saa fuldstændig, »at man kunde passere overalt paa brandtomten». Det hele var »aske, grus og noget kul», og bare her og der, hvor grunden hadde været tømmerflaater, trak endnu nogen røkskyer over tomtene.

Man skulde tro, at en saa overvældende begivenhet som denne hadde sat et sterkt spor i samtidens presse; men det er paafaldende, hvor hurtig hovedstadens smaa aviser er færdig med den. Efter etpar dages forløp

*Kjøbmand Hans Thoresen.
Efter maleri av J. Gorbitz.*

nævnes den ikke mere — antagelig av den grund, at aviserne ikke hadde andet at fortælle end hvad hele byens visste; og da hadde det jo ikke længer nyhetens interesse. Det synes at ha været den almindelige journalistiske opfatning dengang av alt nyhetsstof, som ikke paa en eller anden maate stod i forbindelse med begivenheter vedkommende kongehuset.

Til gjengjæld tok autoriteterne saken med stor grundighet. Allerede 6. mai — dagen iforveien var Bededag — blev den befalede brandkommission sat paa stadens raadhus . . . for at søke opplysninger om den brand, som 4. ds. omtrent kl. 12¹ + em. utbrøt paa den saakaldte Ankers tomt og ødelagde alle derværende beholdninger av bord og planker samt reberbanen, tjærelagret og flere pakboder. Forhørene, som varte til og med 11. september — altsaa i over fire og en halv maaned — byr paa et rikt variert persongalleri og har allerede av den grund sin rent menneskelige interesse. Men det er allikevel først gjennem de mange smaaatræk og tilfældige opplysninger, som den gamle protokol er saa rik paa, at det ydre milieu faar hele den lokale farvetone, som lar personerne træde frem lys levende for os i deres daglige omgivelser.

De gamle Vaterlands-gaarder reiser sig igjen i broget rækkefølge. Vi titter ind i Kraabolgaarden, Løgstergaarden, Vognmandsgaarden, Fideikommissets gaard, rebslager Torgersens leiegaard, som vender nærmest ut mot Vaterlandstomten med Reberbanen, og endnu adskillige andre. Der er folksomt overalt. I Kraabolgaarden f. eks. bor det celebre egtepar Ole Niefing og hans kone Anna Paulsdatter — utvilsomt det mest omtalte i byen den sommer av grunde, som vi straks skal komme tilbake til; desuten kjøbmand Jens Hansen med kone og to børn, matros Christian med kone og børn, fisker Gudmund med kone og to børn, urmaker Ploen med kone og børn, fragtemand Hansen med kone og børn; kort sagt gaarden synes at ha været en slags «Noahs ark» — «med flere utganger,» opplyses det, saa det ikke var saa let at holde rede paa hvem der kom og gik. Men det er ikke bare folksomt; der er ogsaa trangt om plads. En kone deler kjøkken med Niefings; en kanthugger ved Det ankerske fideikommiss logerer hos matros Sondberg i Smalgangen, som naturligvis selv har det knepent nok. Men trods mangelen paa husrum synes der at ha raadet en merkelig elasticitet; fremmedfolk blev villig tat ind for natten, selv naar de kom som en hel familie — mand, hustru og nogen børn. Det er paafaldende hvor faa av vidnerne det er, som er født og vokset op i Kristiania; de fleste er fra länddistrikterne i de nærmeste amter. Det er like som der endnu ikke har faat tid til at utvikle sig nogen stedegen Vaterlands-befolkning med typer og typiske traditioner; men det fremgaar med tilstrækkelig tydelighet av forhørene, at der var gode muligheter tilstede for den.

Det varte ikke længe før mistanken samlet sig mot »trettende deponent-Ole Niefing, som dagen før branden var blit avskediget av bordskriver Nedrum paa grund av forsømmelighet i arbeidet. I retsmøtet 10. mai blev det besluttet at arrestere ham, og forhørene tok fra nu av sigte paa at samle mot ham alt hvad der kunde tænkes at foreligge av bevismateriale. Hele Vaterland blev praktisk talt ført som vidne — arbeidskamerater fra bordtomterne, bordskrivere, arbeidsformænd, kjørekarer etc.; leieboere i Vaterlands-gaardene, nærmere og fjernere bekjendte; ikke mindst kvinder. Det gjaldt navnlig at faa rede paa to ting — for det første, hvor Ole hadde opholdt sig før kl. 12 formiddag den ulyksalige 4. mai; og for det andet, hvorvidt han den formiddag hadde hat paa sig en blaa troie, som var sterkt lappet i ryggen. Man kan si, at det første spørsmaal var det mest aktuelle i den første maaned av forhøret, mens det andet var det dominerende i de tre sidste. Ole, som var særdeles vanskelig at ha at gjøre med, blev hele tiden støttet energisk av sin hustru Anna Paulsdatter. Begge indviklet sig gjentagne ganger i selvmotsigelser; men det var allikevel ikke let at faa irettelagt noget positivt bevismateriale mot dem paa grund av de mange svævende, tildels stik motsatte vidneutsagn, og det siger sig selv at baade angjældende og hans hustru søkte at utnytte det forhold bedst mulig. Endel av vidnerne hadde slet ikke set Ole Niefing paa tomten den dag; andre hævdede med største bestemthet, at han hadde været der, deriblandt en kone, som delte kjøkken med Niefings og som hadde set, at han hadde været hjemme om formiddagen og kokt tjære og forlatt huset med en tjærepøs og en bundt drev i haanden og tat veien over tomten ned til Riisebryggen for at arbeide paa sin baat. Hans ven Lars Frøling med tilnavnet »Bonaparte« støtter ham efter evne; men hans utsagn lyder ikke overbevisende, og alt tyder paa at sandheten er den, som Justisdepartementet senere uttrykte det i en motivert resolution vedkommende sakens retslige behandling — »at arrestanten bevisligen var paa bordtomten, da ilden utbrøt«, og at han »sandsynligen har anvendt den kokte tjære og det medbragte drev til at antænde bordstabler, efter i hine brændbare materialer først at ha stukket ild«.

I retsmøtet 9. juni — paa en tid da troiespørsmaalet var begyndt at bli det mest aktuelle — var man trods alle anstrengelser ikke naaet lenger, end at retten fandt sig opfordret til at utlove en belønning paa 200 daler til den, »der bevisligen opgiver ophavsmanden til branden paa bordtomterne den 4. f. m.« Nu maatte det da la sig gjøre at faa rede paa Ole Niefings troie. Men nei. Endel vidner hævder med største bestemthet, at han like før branden hadde paa sig den blaa arbeidstroie, som hele Vaterland kjendte; andre tør ikke paastaa det; atter andre kan ikke huske det. Ole og hans kone benegter det gang paa gang; men de kan paa den anden

side ikke gi nogen tilfredsstillende forklaring paa, hvor ialverden der er blit av den. Vidner kaldes ind og konfronteres med angjældende. Anna er under skarp eksamination ikke mindre end fire ganger. Det hjælper ingenting. Paastand staar mot paastand. Ole Niefings troie er tidens store problem, og man maa kjende menneskenaturen daarlig for ikke at skjønne, at den har interessert Vaterland og Fjerdingen — for ikke at si en større del av Kristiania — betydelig mere end den samtidige opgjørs-sak med Danmark som regjeringen netop holdt paa at stræve med. Retten selv var av den mening, at Ole Niefing eller hans hustru simpelthen hadde brændt den famøse troie umiddelbart efter at han var kommet hjem, straks branden brøt ut, og at dette var grunden til at troien ikke kunde findes længer, og at Ole ikke hadde den paa sig om eftermiddagen. Det er en antagelse, som unegtelig synes at ha adskillig for sig, og det er ihvertfald sikkert, at Oles sak ved avslutningen av de langvarige for-hør stod mildest talt slet.

Justisdepartementets opfatning av saken er ikke til at ta feil av. I den resolution, som vi allerede har citert et utdrag av, heter det tilslut: »Mistanken mot Ole Niefing som gjerningsmanden bestyrkes ved de bevislig løgnagtige utflugter han under forhøret har benyttet i henseende til saadanne faktiske omstændigheter, hvis rigtighet han gjerne kunde ha tilstaar, naar han hadde været *in bona fide* og ei forsætliggen søkt at lægge skjul paa sandheten.» Departementet var derfor av den opfatning, at der forelaa tilstrækkelig grund til at reise aktion mot arrestanten; men det fandt samtidig at der ikke var nogen grund til, »at regjeringen i dette mere end i andre tilfælde skulde utøve en actus, der hører under overøvrighetsens funktion«. I henhold hertil resolverte regjeringen i statsraad 16. november 1819, »at Akershus stift . . . selv i egenskap av overøvrighet haver paa lovelig maate at foranstalte i denne sak hvad der videre maatte anses fornødent«.

Det var en anvisning, som man skulde tro var bestemt nok; men desværre delte ikke stiftamtmanden i Akershus justisdepartementets og regjeringens opfatning. Han hadde allerede tidlig stillet sig paa det standpunkt, at saken hørte hjemme under Kristiania magistrat, siden branden i virkeligheten var »et attentat mot stadens sikkerhet«; men magistraten paa sin side hadde i en skrivelse, som nu ikke findes længer, sendt dokumenterne tilbake igjen til stiftet med en begrundelse, hvis form og indhold stiftet fandt at burde paatale under henvisning til §§ 16 og 19 i magistratens instruks vedkommende hans forhold til stiftet. Magistraten som efter utfærdigelsen av regjeringsresolutionen naturligvis foretrak at holde sig passiv, lot nu departementet og stiftamtmanden tumle med saken, og efter en ganske vidtloftig korrespondanse mellem disse to autoriteter —

E N I R R I T E R E N D E F R I F I N D E L S E

samtidig med at dokumenterne gaar paa vandring fra departementet til stiftet og omvendt — fik saken tilslut det utfald, at der blev nedsat en speciel kommission til at behandle den.

Denne kommission, hvis forhandlinger det ikke har lykket at finde blandt sakens dokumenter hverken i Riksarkivet eller i Statsarkivet, avsa sin dom 18. april 1820. Heller ikke dommen og dens begrundelse findes længer blandt sakens dokumenter; men av Kristiania magistrats

*Tomtegate.
Efter tegning av H. Helliesen 1887.*

journal for 16. august 1820 fremgaar det, at dommen samme dag er oversendt stiftet fra Kristiania magistrat. Dommen gik ut paa, at Ole Nieffing blev frifunden for videre tiltale mot at utrede aktionens omkostninger. Disse omkostninger, som ialt beløp sig til 140 spd., søkte Ole umiddelbart efter at faa eftergit under henvisning til, at han var aldeles uformuende og desuten til, at hans lange arrestation hadde tat saa paa hans helbred, at han ikke vilde være i stand til at utholde det kronarbeide, hvormed han venter at komme til at avsone hine omkostningers beløp. Men denne begrundelse virket aabenbart irriterende paa justisdepartementet, som sikkert hadde ventet sig et andet utfald av saken, og i sin indstilling til regjeringen om at andragendet ikke maa indvilges, betegner

departementet det som »et produkt av supplicantens og concipistens uvidenhed».

Dette blev det ganske usedvanlig magre utfald av de langvarige undersøkelser angaaende branden paa bordtomterne. Det tilfredsstillende, som rimelig var, ikke samtiden, og endnu mindre tilfredsstillende er det for efterverdenen, at vigtige dokumenter, som kunde tjene til at bringe fuld klarhet i forholdet ikke længer findes i de samlinger, hvor de efter sin natur hører hjemme, og hvor vi hadde al grund til at vente at finde dem.

Paa denne maate staar branden paa bordtomterne fremdeles som et mysterium i Kristiania bys historie. Men i det røde skjær av den falder der allikevel et skarpt lys over mennesker og forhold, og adskillig som vi ellers kanske aldrig vilde faat oie paa, eller bare har skimtet i dunkle omrids, blir paa en gang merkelig levende og rykker nær indpaa os.

KRISTIANIA-OPPOSITIONEN AV 1821 OG FORUTSÆTNINGERNE FOR DEN

Det er et av disse tilfælde som ser ut som en tanke, at grev Sandels skulde ta ind i Palæet 1. mai 1819 — tre dage før branden paa bordtomterne.

Han var — som vi har hørt — utnævnt til statholder ved grev Mörners fratræden høsten 1818 og hadde dengang opholdt sig en kortere tid i byen. Saa hadde han begit sig til Stockholm med en længere orlov, og nu kom han tilbake til Norges hovedstad netop tidsnok til at bli vidne til en av de mest opskakende begivenheter i byens historie. Men ikke det alene. Branden paa bordtomterne sætter et skille ogsaa i de svenske statholders historie i Norge. Økonomisk saavel som kulturelt arter forholdene sig anderledes efter 4. mai 1819. Det merkes ikke med én gang, men efterhaanden, og selv om al sandsynlighet taler for, at den økonomiske opløsningsproces, som var tilstede i Kristiania før branden, vilde ha gaat sin uforstyrrede gang, selv uten denne begivenhet, blev den uundgaaelige ruin nu fuldbyrdet saameget hurtigere og saameget mere dramatisk. Det er dette som er det interessante ved grev Sandels statholdertid, og som gjør den til en saa betydningsfuld brytningstid i byens historie.

Grev Sandels, som var født i 1764 — samme aar som Karl Johan, — var en ganske anderledes utpræget personlighet end sine to forgjængere i embedet. Efter en fremtrædende deltagelse i den finske krig i 1808—09, som bl. a. har skaffet ham et navn i *Fänrik Ståls Sägner*, hadde han knyttet sin skjæbne til Sveriges nye kronprins Karl Johan og senere fulgt ham under de begivenheter, som førte til Kielerfreden, Mossekonventionen og 4. november. Han hadde derefter kastet sig ind i politikken, som han hittil hadde staaet helt utenfor, og hadde snart skaffet sig et anset navn i rigsdagskredser ved sin behændighet og sin evne til at vinde mennesker. Som præsident i krigskollegiet hadde han samtidig lagt for dagen fremragende administrative evner. Det var derfor av mange grunde naturlig at Karl Johan ansaa grev Sandels for særlig skikket for statholderstillingen i Norge. Kongen selv ønsket at indlede sin regjeringstid med et systemskifte, og grev Sandels gik paa forhaand ind i denne tankegang i

kraft av sin personlige karakter. Han var ikke tilfreds bare med statholdertitlen og stillingens ydre glans; han vilde være den ledende aand og øve en bestemmende indflydelse ogsaa inden det norske statsraad. I det hele syntes han «ikke at ville indse at han som formand i statsraadet ikke hadde samme myndighet som i sin forrige stilling som præsident i det svenske krigskollegium»,¹ som statsraad Holst uttrykker det. Ogsaa statsraad Motzfeldt besværer sig i sine brev til Christie over Sandels' mangel paa evne til at bedømme rækkevidden av sin myndighet og til at finde de rette former for utøvelsen av den; men han indrømmer paa den anden side, at Sandels ikke var uten evne til at lempe sig efter forholdene og ta lærdom av begivenheterne i det lange løp. Holst kommer med tiden til samme resultat, og spesielt noterer han, at der fra slutten av 1824 indtraadte «en paafaldende forandring» i statholderens optræden.

Det var i flere henseender et ganske andet Kristiania grev Sandels hadde at indrette sig i end det grev Essen og grev Mørner hadde hat at gjøre med. Essen hadde været stillet overfor et resignert Kristiania, som ikke hadde let for at lægge skjul paa sine virkelige følelser. Mørner hadde sat sig til opgave at faa folk til at *tænka väl*, og stort set maa det siges, at det hadde lykkes ham ialfald for de høiere klassers vedkommende. Med Palæet som midtpunkt hadde der i aarene 1814—19 utviklet sig de første elementer til en konservativ grundopfatning, samtidig med at der ved grundlæggelsen av *Det norske nationalblad*² var skapt væsentlige betingelser for utviklingen av en virkelig opposition. Det er — for at uttrykke det saa kort som mulig — brytningen mellem Palæet og Nationalbladet, som sætter sit karakteristiske præg paa de første fire aar av Kristianias historie efter 1814 og gjør dem til den betydningsfulde periode som vi allerede har gjort opmerksom paa. Det er ikke det mindst vigtige ved den, at oppositionen vinder i styrke samtidig med at der finder en økonomisk tilbakegang sted inden de kredser, som ifølge sine traditioner er de naturlige repræsentanter for det konservative grundsyn. Endnu hadde denne opposition ikke erobret sig en saadan magt i den offentlige bevissthet, at dens repræsentanter var istand til at ta ledelsen inden byen og sætte sit præg paa utviklingen; men i det øieblik branden paa bordtomterne la det gamle samfund økonomisk i aske, blev stillingen i væsentlig grad en anden. Det er derfor ingen tilfældighet, at Kristiania-oppositionen faar sit første egentlige gjennombrud i 1821, samtidig med at virkningerne av brandkatastrofen begynder at træde overvældende i dagen. Det interessante er, at den ogsaa har sin utpræget politiske side, og at den i likhet med

¹ P. C. Holst: Efterladte Optegnelser etc., pag. 134.

² Se ovenfor, pag. 69; jfr. pag. 104.

oppositionen rundt om i landet forøvrig i væsentlig grad er et produkt av unionsutviklingen i de nærmeste aar efter 1814, som man her i byen hadde lettest for at følge i dens forskjellige ytringsformer.

Det hadde fra første stund av været de svenske statholdere om at gjøre, at indarbeide 4. november i den offentlige bevissthet; men det fremgaar med tilstrækkelig tydelighet av Pavels' dagbøker, hvor traat det gik, og hvilken likegyldighet dagen blev omfattet med inden de brede lag. Kanonerne dundret ved middagstid fra Akershus; militærmusikken spillet gjennom gaterne, og paa torvet paraderte borgergarden for statholderen. Om aftenen var der bal i Palæet for »den store og galante verden«, som her »traadte hverandre paa tærne i den kvalme dansesal». ¹ Men allerede i grev Sandels' første statholderaar begynder der at bli større magt i dagen end tidligere — et forhold, som vistnok i ikke liten grad staar i forbindelse med tronskiftet aaret iforveien og den anledning, som nu bød sig til at hylde Karl Johan som »Foreningens stifter«.

Festlige dag!	I solskin og torden,
Jubel dig moder	i held og i nød,
fra hjertes som gløder	i liv og i død
for Scandiens sag!	ved hinandens side
Din herlige glans	skal Svea og Nor
vil skjaldene synge	-----
-----	forenede staa.

Disse strofer, som er hentet fra et 4. november-digt i Morgenbladet for 1819 er en karakteristisk prøve paa den stemning, som nu holdt paa at arbeide sig frem og et ikke mindre typisk eksempel paa den forlorne jargon, som senere 4. november-poeter varierte gjennom næsten et aarhundrede med saamegen ordpynt og saa faa nye tanker.

I 1820 var man allerede naaet saa langt, at klubselskapet *Enigheden* — en privat forening uten nogensomhelst officielle forpligtelser — fandt sig opfordret til at høitidelig holde dagen. Men man var paa enkelte hold inden klubben allikevel ikke istand til at goutere hvadsomhelst i retning av overdrivelser. Til 4. november-festen det aar var der skrevet en »sang for dagen« — forfattet av Morgenbladets redaktør Niels Wulfsberg — som bl. a. indeholdt følgende uforsigtige strofe:

Helten skred	bød os fred
frem ad sin seirvante bane,	med venskabs hvilde fane.

Dette var mere end grosserer Marcus Pløen, en av byens tingmænd og i det hele tat en av de mere fremtrædende personligheter i det daværende Kristiania vilde taale. Han protesterte høilydt og energisk; flere sluttet

¹ Av Pavels' dagbok 5. novbr. 1816.

sig til ham; andre tordnet imot — kort sagt, der utviklet sig i løpet av nogen minutter en scene, som stod i den mest skjærende motsætning til klubbens navn og »gjenstanden for dagens høitidelighet«. Motzfeldt, som ikke var tilstede ved anledningen, har i et av sine brev til Christie git en noksaa indgaaende skildring av denne eiendommelige 4. november-fest; og selv om han nærmest er tilboelig til at betrakte hele optrinnet som et utslag av hvad man i de dage kaldte en »perial«, fremgaar det allikevel med tilstrækkelig tydelighet, at det maa ha vakt en ganske betydelig opsigt i byen.¹

Det var forresten ikke bare 4. november, striden gjaldt; den kom ogsaa ind paa personer, og da i første række paa grosserer Pløen. Han maatte to ganger høre sig betegnet som en »slyngel« — første gang av en høiere officer, anden gang av en »krambodkarl«. Grunden ligger ikke langt borte. Pløen, som nylig var valgt til stortingsmand for byen, hørte til Nationalbladets folk, og dette blad, hvis opposition blev mere og mere paagaaende, hadde ved stortingsvalget kort tid iforveien dokumentert sin indflydelse paa en maate, som ikke var til at misforstaa. Det hadde besat tre av Kristiania-bænkens fire pladser med sine partifæller. Foruten med Marcus Pløen — eller Lord Hovik som folkevittigheten hadde døpt paa grund av hans utpræget engelske sympatier og hans landsted i Bærum — kunde oppositionen møte op paa Stortinget i 1821 med den rike kjøbmand Jørgen Young og mægler Even Stenerssen. Det var et forhold, som virket irriterende inden de mest forskjellige kredser, og allerede nu synes det at være blit noget av en jargon at rive ned paa de av byens tingmænd, som repræsenterte oppositionen. Det skal villig indrømmes, at de hadde sine svagheter, og at de ikke sjelden gav sig blottelser, som gjorde det let at angripe dem; men de gaar allikevel ind som en naturlig bestanddel av den opposition, som ved sin optræden paa Stortinget i 1821 kom til at øve en bestemmende indflydelse paa utviklingen i retning av at styrke den nationale selvfølelse. Det var en følelse, som der var bruk for, ogsaa naar det gjaldt utviklingen av selve Kristiania by, og det var saaledes i god overensstemmelse med hele tidsretningen, at disse repræsentanter var sendt paa Stortinget for at tale Kristianias sak. Vælgerne hadde ingen grund til at mistvile. Kristiania var trods den midlertidige nedgang paa vei opover.

Aaret 1821 blev indledet med, at Kristiania — allerede før Stortinget traadte sammen — fik meddelelse om »den for Norge uheldige og uhæderlige vending av Bodøsaken«, som var indtraadt i sidste halvpart av 1820, og som i virkeligheten var godkjendt i sammensat svensk-norsk statsraad

¹ Jfr. P. Motzfeldt: Breve og optegnelser, pag. 124—128.

13. januar.¹ Det var en begivenhet som vakte sorg og harme i vide kredser, og som sammen med alt hvad der forresten hadde hopet sig op av misnøie, fuldt ut forklarer de alvorsord statsraad Motzfeldt indleder sin dagbok med. »Det tredie ordentlige storting samles idag,« skriver han 1. februar 1821. »Landets virkelig mislige økonomiske stilling og som følge derav gemytternes uro og utilfredshet, vil gjøre dette stortings forretninger dobbelt ubehagelige og maaske vanskeligere end noget foregaaende stortings . . . Ja visserligen! Utsigterne er litet lystelige.« Det er et tidsbillede som har like stor gyldighet for hovedstadens som for landets vedkommende — alene med det forbehold, at den økonomiske side ikke maa understrekes altfor ensidig.

Allikevel tegnet det til en begyndelse noksaa lovende — ialfald for det gjensidige forhold mellem byen og Stortinget. Kristiania magistrat utstedte indbydelse til at danne en klub, som skulde bestaa av tingmænd, embedsmænd og byens borgere, og statholderen var saa elskværdig — eller om man heller vil, saa personlig interessert — at han overlot klubben »den store sal i Palæhavens pavillon« til lokale. Der tegnet sig i en fart »femti stortingsmænd og

omtrent likesaa mange embedsmænd«, opplyser Motzfeldt. »Det kan maaske være ganske godt,« tilføier han, »at stortingsmændene og folk utenfor, især embedsmændene kommer saaledes sammen;« men han tviler paa at eksperimentet vil føre til noget, fordi vi her hos os endnu »savner den engelske aand at diskutere eller med koldt blod at disputere om offentlige gjenstande. Stortingsmænd anser og ansaa de høiere embedsmænd som et fiendtlig korps, med hvilket de ei tør ha nogen kommunikation.« Det er et forhold, som forklarer adskillige av de foreteelser, som knytter sig til dette mindeværdige stortingsaar, og samtidig kaster et streiflys over byen.

*Grev Sandels.
Efter maleri i Bymuseet.*

¹ Jfr. J. E. Sars' fremstilling, Norges historie VI, I, pag. 175—178.

Ikke mindre illustrerende for forholdene er de politiske sammenkomster, som fandt sted i løpet av februar — ialmindelighet hos traktor Carstens, hvis politiske principfasthet var saa stor, at han i motsætning til verten i *Collegium Politicum* negtet alle, som tillot sig at ytre avvigende meninger fra hans egne, at spise ved sit bord. Allerede i de nærmeste dage for Stortinget traadte sammen, organiserte Nationalbladpartiets folk sig. De bestod paa den ene side av bønderne og paa den anden side av handelsstandens repræsentanter — eller rettere sagt den overveiende del av dem. Handelsstanden og bønderne var nemlig i like grad misfornøiet med de svære skatter og de øvrige økonomiske vanskeligheter, som hvilet trykkende over landet, og begge klasser saa dem under en like snever synsvinkel.

Grunden til dette forhold var i ikke liten grad den, at den overveiende del av handelsstanden, ialfald for Kristianias vedkommende, var utgaat av bondestanden, og at selve handelslivet paa dette tidspunkt, trods tiltaket med børsen, endnu ikke var kommet nævneværdig utover bondehandelens primitive nivaa. En mand som Jørgen Young kan her nævnes som et typisk eksempel. Han var av bondeæt — født og opvokset paa Kongsvinger-kanten — og folte sig hele sit liv knyttet til bondestanden. Hans voksende rigdom og indflydelse i et samfund, hvor den ene efter den anden av de tidligere store gik overende, lokket ham ikke ut paa glatis. Han fik ingensomhelst »honette ambitioner» og optraadte i motsætning til Marcus Pløen hverken som mæcen eller som angloman. Derfor fik han fra første stund et sikkert tak paa bondeoppositionen. Han indledet stortingssessionen med et stort kalas for en del av sine politiske venner og meningsfæller i sit hus i Storgaten. Det blev holdt 31. januar 1821 — dagen for Stortinget traadte sammen — og det siger sig selv, at der hverken blev sparet paa mat eller drikke. Men ikke det alene; det skapte i virkeligheten en præcedens, forsaavidt som det kom til at gi støtet til de sammenkomster vi har nævnt hos traktor Carstens. Ved disse sammenkomster var Drammens-repræsentanten P. P. Flor, som motte første gang paa Stortinget i 1818, og som nu i 1821 blev valgt til præsident i Lagtinget, den ubetinget mest fremtrædende personlighet. »Han slog i bordet saa glassene danset og kunde holde ,et Satans hus'. Hans venner fartet byen rundt og hilste paa hverandre . . . og ropte *Victoria*, naar de møttes.»¹ Kort sagt, der var alle muligheter tilstede for en bevæget tingsession, og da Karl Johan — som bekjendt — heller ikke hadde sin styrke i rolig overlæg, var utsigterne til sammenstøt mellem statsmagterne likefrem git paa forhaand.

¹ Jfr. Yngv. Nielsen, Norges historie efter 1814, I, pag. 378.

Det første spørsmål av betydning blandt de ikke mindre end 530 forslag som var indleveret til Stortinget, var spørsmålet om adelsloven. Det hadde været oppe paa stortingene i 1815 og 1818 og forelaa nu til behandling for tredje gang. Kongen ønsket spørsmålet utsat til roligere tider av hensyn til de utrygge forhold i Europa, og i sine brev til Sandels gjør han utførlig rede for sine argumenter. Sandels paa sin side bearbejdet Stortingets adelskomite¹ og andre tingmænd under hyppige møter i Palæet, hvor stortingsmænd av alle partier gik ind og ut, og hvor-

*H. A. Bjerregaard.
Efter maleri av J. Munch.*

*Henriette Bjerregaard, f. Hansen.
Efter maleri av Richter.*

fra rygter og forlydender av mange slags stadig sivet ut over byen. En tid saa det ut til, at oppositionen vilde opgi sin motstand mot at utsætte behandlingen av adelsloven; men ved lovens behandling i Odelstinget 26. april, hvor bl. a. Pløen tok ordet for øieblikkelig realitetsbehandling, blev utsættelsesforslaget forkastet. Utfaldet, som kom som en pinlig overraskelse for statholderen, vakte til gjengjæld likefrem begeistring hos oppositionen, som under debatten hadde argumentert med, »at om ikke for andet, saa burde loven antages blot for at vise, at Stortinget kan gi love tiltrods for kongen«. Young feiret utfaldet med et dundrende lag

¹ Man hadde ikke dengang faste komiteer, men nedsatte specielle komiteer i hvert enkelt tilfælde. Under tingperioden i 1821 var antallet av komiteer paa et enkelt tidspunkt oppe i ikke mindre end 110.

paa sin løkke utenfor byen og lot endog salutere med kanoner til ære for beslutningen.

Men sporsmaalet var allikevel yderst tvilsomt, saalænge Lagtinget endnu ikke hadde sagt det avgjørende ord, og i de nærmeste fjorten dage blev der drevet en energisk underhaandsagitation for og imot utsættelse. Det hele vidnet om, at byen var kommet ind i nye forhold, og at den trods sin tilsyneladende ubetydelighet var intet mindre end brændpunktet for den offentlige mening i nationen. Det hadde vist sig — hvad Motzfeldt hadde forutset — at Sandels' politiske klub i Palæhavens pavillon ikke var istand til at faa tilstrækkelig fotfæste, og efter utfaldet i Odelstinget blev der nu truffet skridt til at skape et nyt samlingssted for de folk som ønsket adelsloven utsat. Føreren for denne fraksjon blev ipgen ringere end Christian Magnus Falsen — »Grundlovens far» — som samlet sine meningsfæller i en klub, som holdt sine møter i en have ved Ullevoldsveien. Det var et landlig sted, langt utenfor den almindelige bebyggelse; men det hindret ikke, at klubben fik stor tilslutning. Allerede ved den første sammenkomst skal der ha været over 40 stortingsmænd tilstede.

Samtidig med at adelslovens behandling i Lagtinget samlet alle interesser om sig, var der under opseiling et andet sporsmaal av langt større rækkevidde — den saakaldte opgjørssak med Danmark, som paa dette tidspunkt allerede hadde været under forberedelse i flere aar. Adelsloven kom til behandling i Lagtinget 9. mai under en spænding fra befolkningens side som betegnet noget nær et gjennembrud i dens interesse for Stortinget og dets forhandlinger. Lagtingets trange galleri var fyldt til trængsel av de lykkelige, som hadde været istand til at sikre sig billet; ned gjennom trapperne og ute paa gaardspladsen var der sort av folk, som ventet taalmodig i timevis og med begjærlighet slukte de efterretninger, som fra tid til anden fandt vei ut. Debatten, som selvsagt ikke har nogen interesse i forbindelse med Kristiania bys historie, fik — som bekjendt — det utfald, at utsættelsesforslaget faldt.

For oppositionen blev denne seier en kjærkommen anledning til at rope *Victoria* endnu engang. Young samlet sine meningsfæller til et nyt lag, hvor det ikke gik mindre lystig til end i det forrige — efter hvad en av deltagerne opplyser i et brev av 15. mai. »Iforgaars var hele den saakaldte opposition samlet hos Young til stor gala,» skriver han. »Det var mellom 30—40 repræsentanter; men slikt kalas har jeg neppe været i for. Der blev drukket og sunget politiske sange med hurra for hver skaal, saa man hørte det i flere gater omkring. Jeg tror dette selskap hadde en viss hensigt,» tilføier brevskriveren; »ti manden er ikke ræd.» Opplysningen er like betegnende for gjesterne som for verten. Oppositionen hadde et overskud av kampmot, som den følte trang til at la komme til utbrud.

Imidlertid var opgjørssaken med Danmark gjenstand for en indgaaende behandling baade i komitemøter i Stortinget og i specielle partimøter, og i slutten av mai rykket den et væsentlig skridt frem mot den endelige avgjørelse. Realitetsbehandlingen fandt sted i et yderst bevæget møte 29. mai, som drog ut til klokken to om natten, da Stortinget med 54 mot 21 stemmer besluttet, at Norge skulde anerkjende sin gjældsforpligtelse overfor Danmark med et beløp paa 3 mill. spd. Samtidens hovedstadsaviser gir ikke nogetsomhelst billede av den spænding, som behersket sindene, og de utslag den gav sig fort væk; men fra andre hold vet vi, at det gik varmt til. Galleriet som var fylldt til trængsel, var ikke mindre demonstrativt end det pleiet, og det siger sig selv, at det gjennemgaaende stod paa oppositionens side.

Men der var endnu en begivenhet tilbake, som i særlig grad skulde gjøre 1821 til et mindeaar i Kristiania bys historie.

Allerede i anden halvpart av februar — samtidig med at Stortinget fik sig tilstillet den kongelige proposition om utsættelsen av adelsloven — mottok det som en tillægsproposition, som ikke var til at misforstaa, og som ihvertfald gav folk noget at tænke paa. Den gik ut paa, at Stortinget skulde bevilge midler til at sætte landet i forsvarsstand for alle tilfældes skyld. Betydningen av denne proposition blev i løpet av vinteren og vaaren stadig fremholdt for Stortingets medlemmer av grev Sandels, som paa hvert eneste punkt var à jour med kongens opfatning og hans syn paa stillingen; men det gik allikevel meget traat med at overbevise tingmændene om nødvendigheten av den. Til gjengjæld blev Karl Johan ved begivenheternes egen utvikling mere og mere bestyrket i opfatningen av at der nødvendigvis maatte foretages et eller andet, og i en skrivelse av 11. mai underrettet han grev Sandels om, at han agtet at ha en leir i Norge. I en ny skrivelse av 19. mai meddelte han, at leiren skulde bestaa av 6000 mand norske og svenske tropper — halvparten fra hvert land — og at den skulde samles paa et passende sted i nærheten av Kristianiafjorden. Det er denne leirsamling, som er blit berømt i hovedstadens og landets historie under navnet: Lystleiren paa Etterstad.

Motzfeldt nævner planen første gang i sin dagbok for 20. mai og kommer tilbake til den mere utførlig i sine optegnelser 13. juni. Det staar for ham som at der ponses paa et attentat mot selve forfatningen. »Vore militære lar sig let besnakke til at raabe bifald til sligt,« skriver han; »det holder ei saameget av den nuværende forfatning — tak være Stortingets daarskaper og skriblernes nederdrægtighet. Og naar nu 6 000 norske og svenske soldater paa Ekeberg skriker, at hvad man foreslaar av forandringer er altsammen saare godt, hvor er da den stemme, som *med virkning*¹

¹ Uthævelsen av Motzfeldt.

kan hæve sig derimot og forhindre dem? Det eneste jeg stoler paa, eller dog endnu oier noget haab i, er vedkommendes (∴ Karl Johans) ustadighet og maaske mangel paa resolution til at utføre nogen decisiv strek.»

Der var paa dette tidspunkt ingen reel grund for kongen til at fastholde planen om lystleiren paa Etterstad. Det officielle Europa hadde ikke tat noget anstøt av Stortingets beslutning i adelsloven, og vi vet nu, at det samme Europa var tilfreds med avgjørelsen i oppgjørssaken med Danmark. Grev Sandels henviste i sin skrivelse til kongen av 30. mai til utfaldet i Stortinget dagen iforveien og henstillet indtrængende til ham at la planen om lystleiren falde, da den jo nu var ganske overflødig og bare vilde paaføre landet unødige omkostninger; men kongen holdt paa sit. Lystleiren var ugjenkaldelig besluttet.

I sin dagbok for 21. juli noterer Motzfeldt, at der nu er kommet 300 svenske husarer og 400 dragoner; dagen efter løp en svensk orlogsbrig ind paa Kristianias havn. Den vakte stor opsigt og gav anledning til adskillig folkesnak; men hele det erend den hadde bestod i at bringe hit det telt med tilbehør, som kongen skulde bruke til gjestebud oppe ved leiren, og allerede 23. juli stod briggen ut fjorden igjen. I løpet av de nærmeste dage var leiren i fuld orden, og alle mand paa plads. Den eneste, som endnu lot vente paa sig, var kongen, som var brutt op fra Stockholm 17. juli, ledsaget av et anselig følge av generaler, admiraler og fremmede diplomater. Turen gik betydelig langsommere end det var nødvendig selv i de dage, og det behøver neppe nogen nærmere forklaring, at ogsaa dette vakte opmerksomhet og gav anledning til kommentarer av forskjellig slags. Nu vet vi at grunden var den, at kongen av helbredshensyn var nødt til at iagttå en viss forsigtighet.

Endelig 29. juli kl. 7 om aftenen »ankom Hs. Majestæt, vor elskede konge, i høieste velgaaende hit til hovedstaden» — som det heter i Morgenbladets referat — »eskortert av Christiania borgergarde, der hadde mott Hs. Majestæt en mil utenfor staden». Ved foten av Ekeberg blev kongen mottat av statholderen og kommanderende general i leiren med deres officerer, og ved Oslo Ladegaard, »hvor det behaget Hs. Majestæt først at træde av,» blev han hilset velkommen av byens autoriteter med deres damer. Et damekor hyldet ham med en sang, og paa veien videre ind mot byen blev han — likeledes ifølge Morgenbladet — »hilset med de lydeligste fryderop av tropperne, mens tropper fra Etterstadleiren stod opstillet *en haie* like fra Ladegaarden til Palæet». Efter denne fremstilling at domme, ser det ut som om indtoget var ganske ualmindelig vellykket; men vi vet nu, at der maa tages et litet forbehold.

Ankomsten fandt sted i hølende regn. Oslo og Grønland var sedvanlig i et slikt veir noget av en myr, og »baade kongen og alle der tilhest geleidet

ham, saa derfor helt desperate ut, da de kom frem» — siger Motzfeldt. »Vi statsraader,« tilføier han, »stod efter gammel skik paa trappen i porten i Palæet for at motta kongen og faa vore kys. Men kongen sprængte gjennem porten ind paa gaarden, og i et oieblik var han ad en anden indgang inde i salen for os. Han hilste os dog ganske venligen; men kys fik vi ikke.« Ved den store audiens i Palæet dagen efter, hvor kongen blev »opvartet« av hele Stortinget med præsidet Arntzen i spidsen, var stemningen heller ikke den bedste, selv om kongen »ei egentlig var vred«. Det samme var tilfældet etpar timer senere ved »den almindelige cour for autoriteterne«. Den gik i en fart; kongen indlot sig ikke synderlig med dem.

Men overfor det store publikum hadde kongens nærvær i byen en ganske merkelig virkning trods alt hvad der var hendt i det sidste, og efter at han hadde sanktionert adelsloven og Stortingets beslutning i oppgjørssaken, slog stemningen avgjort om. Dette forhold kommer navnlig tilsyne i et opsæt i Morgenbladet for 23. august 1821, av en indsender, som ironisk undertegner sig: *Halvtilfreds*. Han har læst for en tid siden i Nationalbladet, siger han, at der skulde herske saamegen utilfredshet i denne tid, og han har i den anledning »foretat sig adskillige ekskursioner i og utenfor staden for at skaffe sig lys i saken«. Nu ønsker han at lægge frem sine resultater.

Efter Nationalblad-indsenderens uttalelser hadde hr. Halvtilfreds ventet at finde folk klædt i sæk og aske, eller i det mindste gaa omkring med hængehoder og sure miner. Men virkeligheten viste noget ganske andet. Det ene kjøretøi prægtigere end det andet rullet gjennem gaterne, opfyldt med pyntede damer og velklædte herrer; der var flokker av spaserende av begge kjøen, »hvis festlige dragt og muntre adfærd ingenlunde lignet titlen av en begrædelsernes bok«. Det var ikke blot de høiere klasser, som var med i det muntre liv; der var ogsaa i hobetal av venner og bekjendte »av en likesaa simpel ekstraktion som indsenderen er det selv«. I butikkerne raadet samme travle liv. Disse »kramboder, som i sorgens, utilfredshetens og mangelens dage« ofte hadde været sørgelig blottet for kunder, mens »krammeren« selv sturet med haanden under kinden, eller spaserte filosofisk omkring indenfor disken, »støttende sig paa den ubrukte alen,« var nu fulde av et kjøpelystent publikum. Man formelig kappedes om at tømme hylderne for de fineste og mest kostbare varesorter. I hjemmene raadet den samme lyse tilfredshet. Næsten overalt hadde man besøk av venner og slegtninger. »Man spiste godt og drak godt og moret sig ved sang og musik og uskyldig spøk,« og ikke nogensteds var indsenderen istand til at opdage nogensomhelst »bitterhet at ligge paa bunden av bægret«.

Alle tanker synes at samle sig om lystleiren og veiret, fortsætter han.

»Tror De ikke vi faar godt veir iaften?» spør en ung dame »med en stemme, som kunde røre en sten, endsi indsenderens smørhjerte.« Og uten at vente paa svar tilfoier hun: »Min oncle har lovet at kjøre os op i lystleiren, hvor vi skal faa høre den kalmarske musik og hvor vi venter at faa se kongen ganske nær ved.«

Indsenderen blir tilslut saa overvældet av den almindelige livsglæde omkring sig, at han følger med op til leiren, hvor han ser »tusen glade ansigter omringe kongen, som var tilfreds med tropperne, og utvilsomt er tilfreds med den hele norske nation«.

Der er grund til at tro, at sidste del av indsenderens opsæt nærmest refererer sig til det straalende bal som kongen gav i lystleiren 19. august for ikke mindre end 700 indbudne, og som varte til den lyse morgen.¹ Men det har, efter hvad der foreligger av oplysninger fra andet hold, utvilsomt ogsaa sit værd som helhetsbillede — i det mindste for Kristianias vedkommende. Derimot er Morgenblads-indsenderen neppe berettiget til at avgi nogen garanti for kongens tilfredshet med nationen ialmindelighet. Den var det vistnok bare saa som saa bevendt med, efter hvad det fremgaar av slutnotaterne i Motzfeldts dagbok.

De sidste dage av kongens ophold i byen — fra Stortingets opløsning 21. august til avreisen fem dage senere — var alt andet end behagelige for hans omgivelser trods etpar baller og middager, og som sedvanlig var statsraadets medlemmer de, som fik undgjælde for hans onde lune. De fik sig tilslut »en meget lang og tildels ret droi og uartig tale«, som de forresten var saa kloke ikke at svare paa. Den »var det nok ei heller værd« — tilfoier den sindige dagboksforfatter.

En ukes tid senere stod der overst på første spalte i Intelligenssedlerne en notis som lød saaledes: »Skade, at hr. *Halvtifreds* kun gjorde sin ekskursion i hovedstaden og lystleiren; ti var han kommet ut paa landet i de mange sogn, fra hvilke man . . . bortsælger flere hundrede fækreaturer, hester, faar og gjeter, foruten en mængde husgeraad, møbler, kakkelovner m. m. — alt utpantet for skatter — saa vilde han neppe ha fundet mange av sin slegt og venner, der var enten heltifreds eller halvtifreds.«

Det var en fortjent korreks til dette eiendommelige Kristiania, hvis opposition altid syntes at staa i en viss sammenhæng med Karl Johans avstand fra Vaterlands bro; men som endnu ikke hadde oplevet hvad der uten overdrivelse maa betegnes som aarets viktigste begivenhet. Vi sigter til stansningen av Det norske nationalblad 12. september 1821, som berovet hovedstaden og landet dets eneste virkelige organ for et frit ordskifte

¹ Referert utførlig i Rigtidende nr. 69, 1821.

Det Norske Nationalblad

af blandet Indhold.

1815, Juli 17de.

1ste Hæfte No. 1—2.

Bladets Plan.

Det er blandt et frit Folks herligste Rettigheder, at hver Borger kan offentlig give sin Ermenne tilkjende i Nationens vigtigste, som i sine egne Anliggender. Folkets Mænd ville ved Agregatet af saadanne Ytringer erholde fuldere Visshed om deres Mandanters sande Villie. Constitutionens Hellighed vil finde et Værn deri, den offentlige Retfærdighed fremmes, Uordener forebygges, ærværdigt Frihedssind, og derved National-Kraft og National-Land bevares. Det herlige England er et talende Exempel herpaa. Igjennem dertil egnede Tidender udtaler der Folket høit sin Villie, advarer, reußer. Man kalder saadanne Blade Oppositionsblade, fordi de i en vis Maade staae i Modsetning mod den executive Magt, — Skjøndt denne Modsetning kun er tilsyneladende, da hver god og liberal Regjering gjerne lader sig underrette om Folkets Onsker, gjerne seer sine Foranstaltninger anstændigen bedømte fra forskjellige Synspuncter, for derved enten desto nsiere at overbevise sig om sine Foranstaltningers Gavnlighed, ved

paa et tidspunkt, da et saadant organ var mere paakrævet end kanske nogensinde.

Grundlæggelsen av Nationalbladet sommeren 1815 hadde — som vi har præcisert i et tidligere kapitel — git hovedstaden dets første oppositionsorgan. Det hadde baade sin almenpolitiske og sin lokale berettigelse ved siden av de to absolut farveløse organer Rigstidende og Intelligensed-

*Niels Wulfsberg.
Efter miniaturportræt av Dorothea Follestad.*

lerne, og dets aarganger indeholder en række karakteristiske bidrag til belysning baade av Norges og Kristianias historie. Det beklagelige var, at redaktøren, Hans Abel Hielm — en bror av den bekjendte Jonas Anton — fra første øieblik stillet sig utenfor den redaktionelle ledelse av sit blad med den karakteristiske begrundelse, »at det intet skulde indeholde, uten hvad dertil vorder indsendt«. Dermed hadde Nationalbladet git sig indsenderanarkiet i vold, og i løpet av nogen aar utviklet forholdene sig derhen, at oppositionen, trods de heftige utslag den kunde gi sig i virkeligheten var hoist ufarlig. Dette gjælder ikke mindst for Kristianias vedkommende. Den samme Young — f. eks. — som fandt sig opfordret til at proklamere sin opposition med kannon salut, var den første til at foreslaa en æreport ved Vater-

lands bro ved Karl Johans ankomst til byen. Man maa være enig med Motzfeldt i, at han ikke gir stort for denslags oppositionsfolk.

Den omstændighet, at 4. november allerede var blit en fast mindedag i byen, selv i oppositionskredser, trækker i samme retning. Veien laa utvilsomt aapen for en utjevningsspolitik, og selv om en saadan politik ikke faldt helt sammen med den gjestebudsspolitikk grev Mørner hadde indført, maatte den ihvertfald ta sigte paa at hindre de mere og mindre uensartede oppositions-elementer fra at forene sig til et samlet hele. Det er derfor ingen tilfældighet, at de saakaldte »trykkefrihets-aktioner«, som knytter sig til Nationalbladets første tid, døde fuldstændig bort i de sidste aar av

Karl XIII.s regjering. Indsender-anarkiets ukrutt kvalte i virkeligheten enhver livskraftig opposition. Det var bare Karl Johans altfor livlige fantasi i forbindelse med de vink han fik fra Den hellige alliances repræsentanter om at passe paa ytringsformerne for den offentlige mening i Norge, som forledet ham til at tro, at den norske opposition rummet nogen virkelig fare for Sveriges overtak inden Unionen.

Grundlæggelsen av Morgenbladet, 1. januar 1819, skapte ingen forandring i oppositionens stilling.

Redaktøren, Niels Wulfsberg, var mindst av alt nogen oppositionsmand, og hans nye blad tok ikke sigte paa at være noget andet og mere end det gav sig ut for — «en daglig avis av alle slags indhold». En anden sak er det, at Morgenbladet, fordi det i en lang aarrække var hovedstadens og landets eneste dagblad, efterhaanden svinget over i oppositionen, efterhvert som de første utvekster ved den begyndte at tape sig under indsiget av tidens liberale ideer og utviklingen av en mere personlig og ansvarsbevisst journalistik. Dette forhold kom ikke til at øve nogen indflydelse i 1820-aarenes Kristiania, og endnu saa sent som i 1827 blev Morgenbladet under en debat i Stortinget karakterisert som et blad som «læses med interesse paa sengen, da det indeholder kundgjørelser om auktioner m. m., anekdoter, o. desl.» Men dette utelukker ikke, at det i egenskap av daglig nyhetsorgan og gjennom sine stortingsreferater — indledet fra 1821 — allikevel koncentrerte den offentlige mening om Kristiania paa en maate som har faat betydning i byens historie.

Karl Johan hadde allerede samme aar han tiltraadte regjeringen — paa et tidspunkt da stormagterne, efter hvad han selv oplyser, endnu ikke hadde begyndt at beskjeftige sig med den norske presse — fremsat proposition for Stortinget om et tillæg til Riksakten vedkommende presseforsøelser. Det var overensstemmende med den sedvanlige regel for grundlovsforslag henvist til behandling paa næste storting (1821). I mellomtiden ophørte ikke Karl Johan at interessere sig for den norske presse, og i hans brev til Sandels i disse aar foreligger der et ganske interessant materiale til belysning av hans syn paa forholdene.

Grev Sandels hadde allerede i 1819 anbefalt Karl Johan at møte den norske presse med dens egne vaaben — det vil si, med at grundlægge et blad som skulde ha til hovedopgave at forsvare regjeringen og de bestaaende institutioner, deriblandt ogsaa Unionen, mot de mange direkte og indirekte angrep fra Nationalbladets side. Denne tanke blev imidlertid hurtig opgit, og isteden forsøkte man gjennom en henvendelse til redaktionen av Rigstidende at faa dette helt upolitiske nyhetsorgan omdannet til et konservativt regjeringsorgan med et bestemt politisk program. Men heller ikke denne plan førte til noget, og ved Stortingets sammentræden i

1821 var Nationalbladet fremdeles oppositionens ledende organ med en indflydelse som aldrig før.

Under disse omstændigheter var det en moralsk styrkelse av betydning for Nationalbladet, at Stortinget 31. mars 1821 enstemmig forkastet Karl Johans presselovforslag med den hovedbegrundelse, at det princip forslaget hvilte paa — nemlig at pressesaker skulde paadømmes ved en jury — ikke lot sig forene med de almindelige principper for Norges øvrige kriminallovgivning. Dette utfald gav oppositionen blod paa tand, og i løpet av mai fremkom der i Nationalbladet en række angrep paa Christian Magnus Falsen, av en saa nærgaaende art, at regjeringen tilslut fandt sig opfordret til at skride ind mot redaktør Hielm; litt tidligere hadde regjeringen under dissens fra Motzfeldts side — fratat Nationalbladet den nedsættelse i postporto, som var en likefrem livsbetingelse for et blad i de dage. Aktionen mot Nationalbladet endte med, at bladet gik ind under de mest energiske protester fra Hielm, som av samtiden blev oppfattet som intet mindre end en martyr for pressefrihetens sak. Vi vet nu, at grunden til at Nationalbladet gik ind var av en mindre ophøiet natur. Den nidkjære repræsentant for pressefriheten lot sig simpelthen kjøpe av Karl Johan for en sum av 300 spd. om aaret til at indstille en virksomhet, som altfor længe hadde irritert monarken.

Nationalbladets endeligt betegner for Kristianias vedkommende avslutningen paa det hoist bevægede aar 1821. Stort set, kan det siges, at Stortinget hadde seiret i kampen med kongemagten; men til gjengjæld hadde kongemagten gjort Kristiania-oppositionen og dermed ogsaa landsoppositionen vergeløs ved at slaa Nationalbladet ut av hænderne paa det. For en overfladisk betragtning kunde forholdet saa nogenlunde siges at gaa op i op; men foreløbig var det kongemagten som vandt paa det.

HOVEDSTADEN OG 17. MAI TIL OG MED TORVSLAGET

Nationalbladets betydning for utviklingen av den offentlige diskussion kan ikke maales bedre end ved det tomrum det efterlot sig, da det gik ind. Det blev med en gang saa underlig stille i landet; det var som hverken indsendere eller avisutgivere længer hadde noget paa hjerte. I over to aar efter — heter det i en samtidig karakteristik av presseforholdene — var »gamle anekdoter og fortællinger de hovedretter, hvormed de fleste blade opvartet, og til dessert fremsattes opkokte utenlandske efterretninger«.

Denne uttalelse, som naturligvis i første række har gyldighet for Kristianias vedkommende, gir en forklaring paa det ganske eiendommelige forhold, at der tilsyneladende hersket fuldstændig likegyldighet for det offentlige liv paa et tidspunkt, da kongemagten hadde grundlovsforslag under utarbeidelse, som tok sigte paa ikke bare at ændre, men likefrem paa at omstøpe forfatningen. Men i sit hjerte var Kristiania-oppositionen og almenheten utover landet like ængstelige over den retning utviklingen hadde tat, og de saa med bekymring, »at al politisk skrivelyst lot til at være drevet i landflygtighet«. Derfor hilste man sommeren 1823 med glæde etterretningen om, at der fra begyndelsen av næste aar skulde begynde at utkomme et blad, som lovet at opta »frimodige« bidrag. Det fik navnet *Tilskueren*, men avslørte sig snart som et regjeringsblad med et minimum baade av overbevisning og frimodighet; det samme var tilfældet med et nyt oppositionsblad, *Patrioten*, som meget hurtig avløste det, men som viste sig ute av stand til at tilfredsstille endog datidens beskedne krav. Inden utgangen av aaret laa det helt under i konkurransen overfor det blad, som Mariboe i løpet av 1824 hadde begyndt at utgi i Drammen under navnet *Patrouillen*, og som med rette har en anset plads blandt foregangs-organerne inden den norske presse.

De muligheter, som var tilstede ved midten av 1820-aarene for utviklingen av en levedygtig opposition i hovedstaden og landet var ganske anderledes gunstige end de som var tilstede et halvt snes aar iforveien. Allerede av den grund var *Patrouillen* bedre stillet end Nationalbladet —

for ikke at tale om at Mariboe personlig stod betydelig over Hielm baade i evner og kultur. I motsætning til sin forgjænger satte han sig fra første stund til opgave at motarbeide indsenderanarkiet og selv at være den bestemmende i sit blad. Dermed blev han efterhaanden istand til at lede den offentlige mening ind i en bestemt retning, og i sidste halvpart av 1820-aarene over Patrouillen, som fra 1826 blev overflyttet til Kristiania, en særdeles betydningsfuld indflydelse paa udviklingen.

Vi har i det foregaaende set forskjellige eksempler paa, hvorledes 1820-aarene betegner indgangen til rummeligere forhold end tidligere for Kristiania, og det er let at paavise, hvorledes denne udvikling skaper nye betingelser for den som oppositionsby. Foreløbig vil dette ikke si andet end at Kristiania er paa vei til at erobre sig en stadig bredere plads i den nationale bevissthet. Begivenheterne i 1821 blev et yderligere moment til gunst for Kristiania, og da arbeidet for at reise 17. mai i nationens bevissthet tok sin begyndelse i tiaaret for grundlæggelsen av det nye Norge, var det selvsagt at hovedstaden kom til at gaa i spidsen. Dens optræden blev bestemmende for det øvrige land.

Der var én by i Norge, som like fra 1815 høitideligholdt mindet om 17. mai; det var Trondhjem. Men denne ene svale hadde ikke gjort nogen sommer, og først i 1824 kom tanken op om at høitideligholde dagen i Kristiania. «Saavidt jeg vet,» siger statsraad Holst i sine Optegnelser, «stillet Stortinget sig i spidsen for dette foretagende. Man hadde sikkerligen herved intet andet for øie, end at man vilde lægge for dagen den glæde man følte ved erindringen om en for landet saa vigtig dag og over de heldbringende følger den hadde medført.» I disse nøkterne ord av denne utpræget lojale embedsmand har vi et absolut paalidelig vidnesbyrd om opfatningen inden de ledende kredser, og hele hans fremstilling av forholdet¹ er en yderligere bekræftelse i saa henseende. Allerede i første uke av mai talte man meget i Kristiania om at «celebrere» nationaldagen, og der gik ialmindelighet det rygte, at dagen skulde mindes med en større fest hos kronprins Oscar, som for ikke længe siden var utnævnt til vicekonge, og som nu opholdt sig i Kristiania for første gang sammen med sin unge hustru Josephine.

De var kommet til byen 11. april kl. 11 om aftenen og hadde faat en jublende mottagelse. Det vrimlet av folk i gaterne, og begeistringens gav sig luft i et «skingrende hurra, der fulgte de elskede med stigende styrke fra Lakkegaten til Palæet».² Der var illumination og transparenter med

¹ Jfr. P. C. Holst, Optegnelser etc., pag. 161—163.

² Morgenbladet, nr. 104, 1824, som indeholder et utførlig referat av indtoget og de øvrige festligheter i forbindelse med det.

emblemer og vers i tidens stil, og dagen efter et fakkeltog av studenter til kronprinsparret — en speciel hyldest til vicekongen i hans egenskap av Universitetets prokansler. Senere hadde det været forholdsvis stille om kronprinsparret — i det mindste efter aviserne at dømme — indtil rygten nu begyndte at sætte deres navn i forbindelse med den første feiring av 17. mai. »Om noget saadant nogensinde har været paatænkt, vet

*Førlystelsesstedet Sorgenfri.
Efter tegning av Alb. O. v. Hanno.*

jeg ikke,« skriver Holst; »men vist er det, at denne i sig selv uskyldige sak, blev fremstillet for kronprinsen fra et hoist odiøst synspunkt.« Det vil med andre ord si, at hoitideligholdelsen av dagen blev fremstillet som en gjenoplivelse av erindringen om Christian Fredrik og som en protest mot Unionen av 4. november, og dermed er det selvsagt, at der ikke blev nogen 17. mai-fest hos vicekongen. Til gjengjæld blev dagen feiret av »et betydelig antal akademiske borgere« med en middag kl. 3 eftermiddag i Det venskabelige selskabs lokale paa Sorgenfri. »Sand entusiasme for statsforfatningen og uskrømtet hengivenhet for kongehuset besjælet alle og forhoiet dagens munterhet,« heter det i Morgenbladets referat dagen

etter; derimot har den halv-officielle Rigestidende — betegnende nok — ikke et ord om begivenheten. Paa denne maate fik 17. mai sin indvielse i den kongelige unaades tegn, og i løpet av nogen aar skulde begivenheterne utvikle sig derhen, at det blev Kristiania, som i ordets bokstavelige forstand kom til at *slaa* dagen frem til seier.

17. mai 1825 blev i motsætning til aaret iforveien feiret i stilhet; men til gjengjæld blev 17. mai 1826 saa meget mere virkningsfull. Morgenbladet har et referat paa to sider om alt hvad der passerte »paa denne i mere end én henseende mindeværdige dag«, som blev feiret inden alle samfundslag »paa den værdigste maate«. For første gang hører vi, at Bjerregaards »kronede nationalsang«, som var digtet i 1820 og hadde faat sin melodi i 1821, er slaat igjennem som folkesang. »Sønner av Norge« lyder jublende utover havnen om aftenen, mens ordene *Eidsvold 17. mai* lyser i flammeskrift fra et skib like utenfor toldboden. Denne ene opplysning er mere værd end hele referatet forresten. I det oieblik nationalsangen blev det umiddelbare uttrykk for selvstændighetsfølelsen og 17. maiglæden, var det bare et tidsspørsmål, naar dagen vilde bryte seirrik igjennem.

Aaret etter er der en magt i den som aldrig før.

»At 17. mai er og vil fremdeles bli alle nordmænds høieste festdag, derom er der sikkert ikke mere meget delte meninger,« heter det i et opsæt i Morgenbladet 15. mai 1827. Indsenderen redegjør paa ikke mindre end 8 spalter for dagen og dens betydning og minder om hvad der er gjort for at løfte den baade i Kristiania og utenbys. Han tar ordet for reisen av det Eidsvoldsmonument, som endnu ikke i vor tid er blit til virkelighet, og anbefaler indtrængende, at Staten hurtigst mulig tar skridt til at indkjøpe Eidsvoldsbygningen, for at det ikke engang i fremtiden skal hete: »Tidens ødelæggende tand har fortæret dette merkelige hus, som folket manglet aand til at bevare.« Indsenderen minder ogsaa om de mange vakre utslag av privat interesse for dagen, som man jevnlig var vidne til, og nævner i denne forbindelse specielt »kjøbmand i Christiania, Anthon Petersens *Constitutionsveste*, der symbolisk fremstiller et constitutionsminde, en granitblok med paaskrift XVII mai, av hvilke en fønix reiser sig omgivet av en gloria«. Indsenderen »og mange flere« — tilføies det — »betragter gjerne denne vest som sit bedste hoidtsplag. Han ønsker, at den maa »reglementeres til bruk ved alle uniformer, saalænge disse forfængelighetsmasker skal bæres utenfor militæretaten, og at enhver embedsmand og enhver borger, der har frit valg av sin dragt ikke vilde forbigaa den«. Alt i alt er der en magt og sikkerhet i dette i flere henseender karakteristiske opsæt, som tydelig vidner om, at indsenderen har noget av en folkemening bak sig.

Under disse omstændigheder er det ikke at undres paa, at 17. mai 1827 maatte bli en sukses av rang.

At alle samlet er, jeg skal forkynde —
Saa lad nu dagens festlighed begynde

heter det i Bjerregaards festprolog ved forestillingen paa det offentlige teater, som var besøkt til trængsel av et begeistret publikum. De samme strofer sætter Morgenbladet som motto over sit utførlige festreferat, som

optar næsten hele bladets nummer for 19. mai 1827. Det som er det centrale ved denne 17. mai, var at dagen blev feiret «av det nu forsamlede stortings samtlige medlemmer med et festlig middagsmaaltid i Stortingets eget lokale». Dagens første skaal — foreslaat av Stortingets præsident Christian Krogh — gjaldt «Kongeriket Norges Constitution» og blev ledsaget av en sang, forfattet av Kristiania-repræsentanten kaptein Hermann Foss. Derefter fulgte de sedvanlige skaaler for kongehusets medlemmer, De forenede riker, regjeringen, Høiesteret, Universitetet, den norske krigsmagt — og tilslut en skaal for «alle lovelige næringer». Forøvrig var der fest rundt omkring i alle byens samfund og foreninger — Studenter-

*Chr. Krogh.
Efter maleri av Jacob Munch.*

samfundet, Enigheten, Harmonien, Borgerforeningen og Sommerselskapet, og overalt hersket der en lykkefølelse, som gav sig de mest lojale og umiddelbare uttryk. «Det skjønneste veir var festens ven,» heter det i slutten av Morgenbladets referat, «og først da dagen gryet kunde denne høitid siges at være endt, som hver nordmand haaber stedse at skulle gjenkomme med usvækket værd.»

Men, som bekjendt, var det saa langt fra, at alle vanskeligheter nu var fjernet, at man tvertimot hadde de værste hindringer foran sig.

17. mai 1827 var imidlertid ikke blitt feiret bare i Kristiania. Fra Bergen og Trondhjem saavel som fra en hel del andre byer foreligger der

beretninger om stemningsfulde 17. mai-festligheter; det samme er tilfældet for enkelte landdistrikters vedkommende — eksempelvis Norderhov og Elverum. Kort sagt, der finder et likefrem gjennembrud sted i opfatningen av dagen, og det er forklarlig, at Karl Johan fra sit standpunkt nærmest maatte staa uforstaaende overfor det. Det kom med en styrke og umiddelbarhet, som han ikke kunde finde nogen rimelig forklaring til, og som derfor vakte baade uvilje og mistanke hos ham, og den som nærmest fik undgjælde for hans onde lune var naturligvis hans repræsentant i Norge — hs. exc. statholderen.

Sandels hadde — som vi alt har nævnt — i aarenes løp arbeidet sig frem til et forholdsvis fordomsfrit syn paa stillingen i Norge, og lært at indse det ukloke i den politik, som blev hævdet av Karl Johan og det officielle Sverige. Han hadde derfor i 1821 indstændig fraraadet Karl Johans uheldige lystleir-projekt, og han hadde likeledes i en samtale med ham i mars 1827 — sidste gang kongen var i byen — søkt at faa ham til at opgi sin motstand mot 17. mai. Samtalen hadde mundet ut i den »misforstaaelse» fra statholderens side, at Karl Johan fra nu ikke hadde noget at indvende mot, at nordmændene feiret 17. mai, mens kongen paa sin side bare mente at uttale, at han ikke agtet at gripe ind overfor høitideligholdelsen av dagen, naar den bare blev feiret rent privat. Det var denne misforstaaelse, som ledet Stortinget og regjeringen til at tro, at der var fuld enighet mellem kongen og statholderen om, at der ikke lenger var noget iveien for en almindelig høitideligholdelse av 17. mai. Der skulde under disse omstændigheter bare en gnist til for at faa den kongelige misnoie til at slaa ut i lys lue, saameget mere som Stortinget gjennem flere beslutninger — fremfor alt gjennem beslutningen om riksstiltale mot statsraad Jonas Collett — hadde samlet et ganske betydelig materiale til et generalopgjør med kongemagten og i videre forstand med det officielle Sverige.¹

Gnisten kom — som den altid kommer — fra et hold, hvor man mindst ventet den, og før Kristiania visste ord av det, stod ikke bare 17. maispørsmålet, men ogsaa 4. november-spørsmålet i lue.

Foranledningen var ganske eiendommelig.

I en artikel i Patrouillen høsten 1824 hadde en indsender tat ordet for opprettelsen av et offentlig teater i hovedstaden med den begrundelse, at den halvofficielle privatkomedie ikke egnet sig lenger for en by saapas stor som Kristiania nu var blit. Nogen aar senere — i januar 1827 — blev denne tanke sat ut i livet av en foretagsom svensk teatermand Peter Strömberg »for en del ved ædle medborgeres uegennyttige bistand» som

¹ For en utførlig fremstilling, jfr. Y. Nielsen, Norges historie efter 1814, II, pag. 221—264.

direktøren uttrykte det i sin tale til publikum ved aapningsforestillingen 30. januar. I løpet av året utfoldet det nye teater en meget energisk virksomhet og hadde bl. a. en overordentlig vellykket forestilling 17. mai — takket være Bjerregaards festprolog *Folkefesten d. 17. mai*, med sang og dans. Men da Strömberg vilde gjenta eksperimentet 4. november, og selv optraadte som forfatter med et stykke, som han kaldte *Foreningen eller Fredsfesten*, »divertissement blandet med sang og dans» — løp det mindre tilfredsstillende av. Publikum, som hadde fylldt teatret til sidste plads i forventning om en teaterskandale — noget som der hadde gaat rygter om flere dage iforveien — fik mere end fuld valuta for sine penger. Det Strömbergske »divertissement», som stod sidst paa programmet, blev — som en indsender uttrykker det i Morgenbladet nogen dage senere — »bedømt særdeles forskjellig» under opførelsen. »Bravo, klappen og skraldende piper (hvorav især én udmerket sig paa en eklatant maate) lod om hinanden.» Kort sagt, Kristiania oplevet sit første teater-slag. Tilslut endte det allikevel med forsoning mellem klapperne og piperne. Efter tæppets fald blev der fra tilskuerpladsen utbragt et »Hurra for kongen og tvillingriket», som det lojale publikum sluttet sig til uten en mislyd.

Det taler til fordel for grev Sandels' sunde sans, at han ansaa det overflodig at komme ind paa denne begivenhet i sine embedsmæssige rapporter til kongen. Men gjennom aviserne og uttalelser i private brev til svensker, som befandt sig i kongens nærhet, og som mere end gjerne vilde gjøre sig interessante, kom den allikevel meget snart til hans kundskap. Karl Johans livlige fantasi saa naturligvis straks det hele i forstørrelsesglas. Nordmændenes »separatistiske aand«, som han aldrig kjendte sig tryk for; 17. mai-begeistringen og den politiske krise, som endnu ikke var over; statholderens merkelige taushet, som han ikke kunde forklare sig — altsammen fik Karl Johan til at tro, at der var noget ganske usedvanlig paa færde i Norge, og i en fart sendte han den ene kurér efter den anden til Kristiania — deriblandt endog en saa høitstaaende mand som statssekretær Due — for at indlede undersøkelser paa aastedet.

Før nogen av disse kuréerer kunde naa frem, hadde imidlertid grev Sandels forlatt Kristiania — 7. november — for at tilbringe vinteren i Sverige, i henhold til en permission, som var indvilget nogen tid iforveien. Han møtte kuréererne underveis og indsendte sin første rapport fra Kristinehamn. Hans møte med Karl Johan i Stockholm blev selvfølgelig meget bevæget, og skjont han synes at ha faat ham til at indse, at affæren i Kristiania var av langt mindre dimensioner end hs. majestæt forestillet sig, hadde kongen paa forhaand engagert sig saa sterkt, at grev Sandels ikke var i tvil om hvad han hadde at gjøre. Han indgav sin

avskedsansøkning og fik den indvilget i statsraad 26. november 1827 i de mest anerkjendende uttryk — et karakteristisk vidnesbyrd om uberegneligheten hos stemningsmennesket Karl Johan.¹

Til statholder i Norge efter grev Sandels hadde Karl Johan i sin første opbrusende heftighet utset grev Baltzar von Platen. Han var født i 1766 og hadde i en lang aarrække spillet en betydelig rolle i sit hjemland, hvor hans navn for alle tider er knyttet til anlægget av Götakanalen, som han imidlertid ikke skulde opleve at se fuldført. I Norge var han kjendt som en energisk forkjæmper for en nøiere forening mellem de to riker end den som var etablert ved Riksakten, og det var saa langt fra, at han la noget skjul paa denne opfatning, at det snarere maa siges, at han markerte den paa unødig udfordrende maate i forbindelse med sin utnævnelse. Det var derfor ganske naturligt, at han ved sin ankomst til Kristiania 5. jan. 1828 blev mottat «med nogen prævention» — som statsraad Holst uttrykker det; men statholderen selv var allikevel villig til at indrømme, at der ikke var noget at utsætte paa befolkningens optræden ialmindelighet. Den grundstemning av kjølighed, som præget det første møte mellem v. Platen og Kristiania, blev typisk for hans statholdertid, skjønt hans ydre ubetinget talte til fordel for ham hos befolkningen. Han var en ny «skipper Borre» og mindet baade i tale og manerer om en gammel sjømand.

Et av de første spørsmåal han tok op til behandling med medlemmerne av den norske regjering, saasnaert han hadde orientert sig litt, var naturligvis det stadig omstridte spørsmåal om feiringen av 17. mai. Det kunde ikke være tvilsomt for nogen, navnlig efter den enestaaende 17. mai aaret iforveien, at utviklingen gik avgjort i retning av en seier for nationaldagen; men grev Platen hadde nu engang sat sig i hodet, at han vilde faa strømmen til at snu, og med den uforfærdethet, som var et karaktertræk hos ham, lot han ikke nogen leilighet gaa forbi til at bearbeide andre og søke at faa dem over til sine meninger. Det er overflodigt at fortælle, at det ikke lykkedes; men det er betegnende for, hvor energisk han arbeidet, at han endog gik løs paa den officielle almanak, som blev utgit av Universitetet — dengang som nu. Han tvang igjennem den forandring i den, at aaret 1829 blev regnet for det 15de «efter Constitutionens indførelse og kongerikerne Norges og Sveriges forening under en fælles konge»;² mens 1828 og de foregaaende tretten aar hadde været regnet «efter Constitutionens indførelse av 17. mai 1814».

¹ Jfr. Y. Nielsen, Norges hist. efter 1814, II, pag. 355—364, som bl. a. indeholder en utførlig omtale av den pressekamp, som (indledet fra svensk hold) reiste sig paa begge sider av grænsen i anledning av teaterslaget 4. novbr.

² Grev Platens redaktionsforandring stod med en uvæsentlig, formel ændring ved magt til og med almanaken av 1905.

Karl Johans instinktmæssige uvilje mot nordmændenes høitideligholdelse av 17. mai hadde navnlig faat næring ved, at Stortinget hadde været med at feire dagen i 1827. Noget saadant maatte selvsagt ikke gjenta sig i 1828, og utover hele vinteren og vaaren foregik der et energisk underhaandsarbeide fra autoriteternes side *mot* feiringen av 17. mai, mens der paa andre hold, navnlig inden studenterverdenen, blev arbeidet likesaa energisk *for* den. I virkeligheten kan det uten overdrivelse hævdes, at disse maaneder stod i 17. mai-kampens tegn, og at der ikke var en familie i Kristiania, som ikke paa en eller anden maate var berørt av den. Efter hvert som dagen rykket nærmere, blev statholderen mere og mere paagaaende. I en rundskrivelse av 26. mars, som blev tilstillet en række embedsmænd og andre autoriteter rundt om i landet, og som meget snart blev gjengit i flere aviser — eksempelvis i Morgenbladet for 9. april — gav statholderen en utførlig fremstilling av sit syn paa begivenheterne i 1814 og henstillet til Norge og Sverige at samle sig om en fælles nationaldag, som maatte være enten 14. august, 20. oktober eller 4. november. «Den 17. mai bør begge folk glemme,» tilføiet han. Vi skylder at indrømme, at statholderen ikke gjorde sig overdrevne forventninger om den positive nytte av sin rundskrivelse; men han mente allikevel, at han kunde stole paa embedsstanden og at han ogsaa vilde ha militæret og politiet med sig, hvis det skulde bli nødvendig at skride ind — i første række overfor befolkningen i Kristiania.

Under disse bevægede forhold traadte det overordentlige storting sammen 16. april i henhold til en kongelig kundgjørelse av 29. januar. Etpar uker senere, 29. april kl. 6¹/₂ em., hadde man «den lykke at se hans kongelige majestæts ankomst her til staden». Mere finder Morgenbladet det ikke paakrævet at ofre paa den begivenhet — et ganske karakteristisk

Grev von Platen.
Efter maleri i Bymuseet.

litet vidnesbyrd om stemningen i øieblikket. Nogen dage senere fandt der en vigtig konferanse sted i Palæet mellem kongen og Stortingets præsidentskap med grev Wedel som ordfører. Konferansen formet sig som noget av et generalopgjør fra begge sider vedkommende spørsmålet om 17. mai. For Stortingets vedkommende var der ingen grund til at lægge skjul paa forholdet. Grev Wedel gav derfor en værdig og nøktern fremstilling av hvorledes 17. mai-spørsmålet blev opfattet av det norske folk og anførte navnlig med hensyn til Stortingets høitideligholdelse av dagen aaret iforveien, at der ikke var fattet nogen formelig beslutning i saa henseende, men at alle Stortingets medlemmer hadde tat del i festen, fordi man gik ut fra, »at hans kongelige majestæt intet hadde at indvende imot nysnævnte dags høitideligholdelse«. Som begrundelse anførte Wedel den uttalelse fra grev Sandels' side, som vi har nævnt i det foregaaende, og som av kongen blev karakterisert som en beklagelig misforstaaelse. Ogsaa kongen talte rent ut — aabenbart med offentligheten for øie — og bevæget mindet han bl. a. om de tre mest smertefulde øieblikke i sit liv: det første, da han maatte trække sverdet mot Frankrike av hensyn til pligterne mot sit nye fædreland Sverige; det andet, da han var nødt til at betræde Frankrikes jord med vaaben i haand — og det tredie, da han bragte i erfaring, at Stortinget i 1827 hadde forenet sig om at høitideligholde 17. mai.

Men han lot det ikke bli med dette. Han kastet sig ogsaa personlig ind i striden for hele landets øine, og skjønt det var dobbelt overflødig at foreta noget aktivt skridt efter statholderens rundskrivelse, utstedte han 7. mai 1828 den berygtede proklamation mot 17. mai, som navnet *Christiania* for alle tider er knyttet til. Den blev efter kongens vilje indtat i statsraadsprotokollen og oversendt Stortinget som et kongelig dokument.

Stortinget hadde imidlertid nedsat en komite til behandling av 17. mai-spørsmålet. Den blev færdig med sin indstilling 12. mai. Indstillingen, som blev enstemmig vedtat, gik ut paa at man skulde imotekomme kongens ønske om ikke at feire 17. mai, og at man skulde meddele ham denne beslutning i en adresse; dermed var det ogsaa git, at adressen — som i forbigaaende bemerket er monstergyldig i form og indhold — skulde været tilstillet kongen en av de nærmeste dage. Men her reiste der sig nye vanskeligheter, delvis paa grund av den bearbeidelse, som kongen var gjenstand for fra de medlemmer av den svenske statsraadsavdeling, som opholdt sig sammen med ham i Kristiania. De raadet ham likesaa avgjort fra at motta Stortingets adresse som den norske regjering raadet ham til. Enden blev at han besluttet at ta imot adressen — men først efter 17. mai. Det maatte for almenheten se ut som at det var den kongelige

proklamation av 7. mai — ikke Stortingets beslutning av 13. —, som var grunden til, at 17. maidagen gik hen i stilhet.¹

Dermed var dagens skjæbne beseget — i det mindste for dette aar. 17. mai 1828 kom til at staa i uhyggens tegn. Stortingets beslutning magtstjal alle andre. Endog Studentersamfundet vedtok — omend med et saa respektabelt mindretal som 28 stemmer mot 53 — ikke at feire 17. mai. Over byen ruget der en næsten ildevarslende stilhet. Selv Karl Johan var i mindre godt humør, og da han klokken 10 om formiddagen stod i fuld uniform i Palæet og spændte sin sabel om livet, ytret han de historiske ord, som nu virker nærmest parodisk: »Gud give, at jeg idag ikke maa blive nødt til at drage den av skeden!» Som bekjendt hændte der ikke det ringeste — fra nogen voksen mands side i byen. Derimot kunde nogen latinskolegutter, som laa og kikket oppe i et av vinduerne i Katedralskolen ret overfor Palæet ikke dy sig, da de saa etpar svenske lakeier komme ut.

— Vivat 17. mai! skingret det gjennem den stille gate.

Det var en »Haupt- und Staats-affaire«, som selvsagt ikke kunde gaa upaataalt. Gutterne blev indkaldt til forhør i overvær av de høieste autoriteter — kirkestatsraaden, stiftamtmanden, biskopen og kommandanten paa Akershus — og fik sig naturligvis en alvorlig advarsel og maatte være glad, de slap med det.

Men menneskets hukommelse er kort — som bekjendt — og aaret efter var det hele kommet saapas paa avstand, at praktisk talt bare hovedstadens autoriteter og embedsmænd fandt at burde overholde det kongelige forbud mot 17. mai. Hovedmassen av byens befolkning forlangte sin uskyldige moro fra 1827 og tidligere. Man vilde ha frihet til at spasere i gaterne med konstitutionsvester paa og gi sine følelser luft i sang og hurrarop og tømme et glas i et festlig lag mellem venner. Særlig var Studentersamfundet paa det rene med, at det ikke agtet at opretholde sin tamme optræden fra aaret iforveien. Allerede saa tidlig som i første halvpart av januar kom spørsmålet om 17. mai op i Samfundet og behersket diskussionen i hele fire maaneder fremover indtil det endelig blev avgjort i møte 9. mai i oppositionens aand.² Samtidig raadet der almindelig bevægelse rundt om i hjemmene. Studenter-ungdommen var under energisk bearbeidelse av forældre og foresatte, som indtrængende la de unge fusentaster paa hjerte ikke at ødelægge sin fremtid ved at trodse kongens bud. Mange »tok fornuften fangen« og bøiet unna itide, og gjennem de

¹ Adressen blev overrakt kongen ved en deputation 19. mai. — For sakens beh. i Stort., jfr. St.tid., 1828, pag. 50—66.

² Jfr. Fredrik B. Wallem: Det norske studentersamfund, pag. 99—105.

masseutmeldelser, som fandt sted i løpet av kvartalet, blev Studentersamfundet saa ribbet, at det led et likefrem knæk i det almindelige omdømme. »Av hele hovedstadens befolkning fandtes kun omtrent 20 studenter, der hadde den haardnakkethet bestemt at ville ha selskap paa denne dag,« erklærer en indsender i Morgenbladet 19. mai. Denne paastand kan neppe betegnes som objektiv rigtig. Der var utvilsomt endel gjæring tilstede i de brede lag; ellers vilde man neppe nogen nætter iforveien fundet »17. mai«-lapper strødd rundt omkring i gaterne, og »17. mai« skrevet paa diverse porter og gatedører. Men noget mere skedde heller ikke, og det hele maatte derfor siges at være av en særdeles uskyldig karakter. Det var under disse forhold et unødig anstaltmækeri av politiet at sikre sig assistanse av ikke mindre end 50 av byens »sindige og agtværdige borgere«, som det heter i politikamrets officielle rapport.

17. mai faldt i 1829 ind paa en søndag. Det var en straalende vaardag med tindrende sol, og en mængde mennesker var paa benene. Byens eneste park i de dage var den nuværende Børshave, som gik under navnet »Grønningen«; her pleiet byens borgere at ta sig sin søndagspromenade og høre paa militærmusikken, som spillet utenfor »Byens vagt« — det gamle toldvakterhus, som endnu vil være i frisk erindring hos den ældre slekt, da det først blev revet saa sent som i 1884.

Her var ogsaa mange folk denne søndag; men der hændte ikke noget, som kunde tiltrække sig politiets opmerksomhet før henved kl. 6—7 om eftermiddagen, da dampskibet *Constitutionen* kom paa sin sedvanlige tur fra Kjøbenhavn. »Fra den første begyndelse av dampfarten,« skriver indsenderen i Morgenbladet, »har det været sedvanlig at en stor mængde mennesker har samlet sig saavel paa fæstningsvoldene som paa bryggerne, dels fordi fæstningsvoldene er en smuk promenade, dels for at nyde det stolte syn at se dampbaaten i fuld fart, og dels for at motta de reisende, og om mulig at opdage bekjendte. Likesaa almindelig har det været at dampbaaten er blit mottat med et levende hurrarop, hvortil saavel det skjønne fartøi som det for nordmænd saa kjære navn har git anledning. Alt dette indtraf ogsaa i gaar.«

Der hadde gaat et merkelig rygte nogen dage iforveien om, at der vilde tilstøte *Constitutionen* et uheld i Fredriksvern 17. mai, og at dampskibet *Prinds Carl* skulde komme op til Kristiania isteden; ogsaa av den grund var der større sammenstimling av folk end sedvanlig. Endelig kom baaten tilsyne, og da det viste sig, at det virkelig var *Constitutionen*, blev den hilset med likefrem stormende ovationer. Der blev salutert med geværer fra land og likeledes fra de mange flagsmykkede baater, som det vrimlet av paa fjorden — allesammen fulde av glade, festklædte mennesker. Fra dampskibet blev der hilset og viftet igjen. Da *Constitutionen* rundet

Akershus indover mot Toldboden, begyndte en lirekassemand at sveive paa sit instrument, og de kjendte toner av »Hvor herlig er mit fødeland« lod utover vandet. Alle ombord, »som ikke var officerer eller embedsmænd, istemte sangen, som vedlikeholdtes indtil fartøiet hadde ankret«. Paa bryggerne og ombord paa de skuter, som var fortøiet langs dem, var der et yrende liv, og hurraropene fulgte hverandre med beundringsværdig utholdenhet. Paa toldbodbryggen istemte mængden »Sønner av Norge« med nogen studenter som forsangere; ombord i fartøierne sang folk med. De eneste, som ikke lot til at finde sig rigtig vel, var statholderen grev Platen, som optraadte civil med ordensdekoration, og fæstningens kommandant, baron Wedel Jarlsberg, som var i uniform sammen med politimester Gjerdrum og hans adjutant. »Jeg saa ham (Wedel) række haanden til en fredeligssindet og av alle agtet borgermand,« skriveren indsender i Morgenbladet; »men da han fik oinene paa den grønne vest, vendte han sig pludselig om og løp som om han var blit slaat av et solglimt fra en blank speile.« Samme indsender opplyser ogsaa, at baronen stadig rystet paa hodet under sangen, »saa man næsten skulde tro, at den

*General, baron Wedel Jarlsberg.
Efter træsnit.*

virket paa hans hjerne, som ogsaa katastrofen viste senere paa aftenen«.

Endelig, efter vel en halv times forløp trak størsteparten av mængden med en flok studenter i spidsen op gjennom Toldbodgaten i retning av Studentersamfundet, som hadde sit lokale i Madame Delphins gaard paa hjørnet av Øvre Slotsgate. I den officielle kommissions-rapport nævnes blandt de studenter, som gik i spidsen for toget, og som hadde været forsangere paa bryggen, baade Wergeland, Welhaven og Dunker; men det blev meget hurtig opplyst, at dette ikke er rigtig for Dunkers og Welhavens vedkommende.¹ Til gjengjæld var Wergeland med fra først til sidst, og

¹ Jfr. Dunkers og Welhavens personlige erklæringer henholdsvis i nr. 148 og nr. 153 (1829) av Morgenbladet.

det er en bekjendt sak hvilken bred plads minderne fra »Torvslaget« skulde faa i hans liv.

Da studenterne var kommet ind i Samfundet, blev porten slaat igjen, mens en stadig større folkemængde samlet sig utenfor. Politiet kom nu trækkende med sin mandsterke civile assistanse — de 50 agtværdige og sindige borgere — som imidlertid ikke var noget frivillig ordensvern; men simpelthen leiet — »efter sigende for 6 mark pro persona« — for at hjælpe politiet. Det var for det meste haandverkere og marketentere, eller med andre ord folk, som ikke stod særlig høit i det almindelige omdømme dengang.

Trods gjentagne opfordringer fra politiets side om at fortrække, fandt mængden ingen grund til at gaa sin vei. Folk mente de hadde ret til at staa, hvor de vilde, naar de forholdt sig absolut rolig, og der foreligger heller ikke nogen beretning om nogensomhelst rolighetsforstyrrelser utenfor Studentersamfundet. Men tilslut blev det for kjedsomlig bare at staa og glo paa Madame Delphins gaard og paa politimesteren og hans drabanter. En flok brøt op og drog gjennom Nordre gate og Grænsen til Stortorvet. Fra Torvet, hvor der stadig blev livligere med folk, drog en anden sværm ut Storgaten og tok veien gjennom Vaterland, forbi bryggerne, op Raadhusgaten og derfra tilbake til Torvet. Paa dette tidspunkt — klokken var nu omkring 10 om aftenen — meldte politimesteren til stiftamtmanden, at han ikke længer var istand til at opretholde den offentlige orden. Klokken halv 11 indfandt magistraten sig paa torvet. Han læste først op grundlovens § 99, som gaar ut paa at militærmagt *ikke* maa anvendes mot norske borgere, medmindre nogen forsamling forstyrrer den offentlige rolighet og ikke oieblikkelig skilles, naar de bestemmelser i landsloven, som vedkommer oprør, er oplæst tre ganger av magistraten »høit og tydelig«. Derefter fulgte oplæsningen av disse bestemmelser — Norske lovs 6—4—13, som gaar ut paa intet mindre end tap av ære, liv og gods for den som selv sætter sig op, eller raader andre til at sætte sig op mot kongens befalinger, naar de forkyndes paa ting eller andensteds. Scenen var ikke uten sin komik; men folk fik snart føle at det var alvor. »Pludselig høres hestetrev,« skriver et øienvidne nogen dage senere i Morgenbladet; »baron Wedel gir ordre til at adsplitte folket. Kavaleriet rider i karriere ind paa disse stakkels mennesker, som søker beskyttelse langs med husvæggen; men heller ei her lar man dem i fred. Kavaleriet rider paa samme maate saa nær trapperne som mulig. Kun enkelte trapper frembød endnu et vern mot Wedels tapre krigere. . . Fotfolket kaldes til; de lader gevæerne i folkets paasyn; hvad hestene ei kunde kaste overende eller sondertræde, skal altsaa være en gjenstand for skytegevæernes morderiske ild. Men oprørerne er ikke saa farlige;

det kom ei saa vidt.« Imidlertid vedblev kavaleriet at jage rundt Torvet og op Grænsen og de tilstøtende gater og slaa om sig som rasende. Det gaar utover kjendte og ukjendte — uten persons anseelse — grosserere, kopister, prokuratorer, marketentere, studenter og handelsbetjenter. Nogen faar kolbeslag i ryggen og stik i maven av bøssepiper; andre segner under sabelhug eller faar sine klær flænget. Kort sagt, »fredelige borgere jages som vilde dyr,« som Patrouillen uttrykte det umiddelbart efter. Først mellem 1—2 om natten var alt rolig. Det evig mindeværdige »Torvslag« var endt.

Som episode betragtet er Torvslaget av underordnet interesse i Kristiania bys historie, bl. a. av den grund, at det — som en indsender i Morgenbladet uttrykker det nogen dage senere — »let kan la sig bevise, at pluraliteten av indvaanerne først mandagen (18. mai), erfaret, at det militaire hadde været samlet og utvist bravour mot uskyldige og ubevæbnede medborgere«. Men netop derved fik Kristiania sympatien for sig landet rundt, samtidig med at hovedstadspressen i sin praktisk talt enstemmige fordømmelsesdom over autoriteternes forbløffende mangel paa konduite og sund sans gav et korrekt uttryk for den almindelige opfatning hos byens befolkning. I samme forbindelse maa ogsaa nævnes Kristiania borgerskaps andragende til kongen av 20. mai om at den undersøkelseskommission som straks blev nedsat »i anledning av tildragelserne paa Christiania torv 17. mai d. a.«, maa bli supplert med en ny, eller at der maa tilforordnes flere medlemmer, og at mandatet maa bli utvidet til ogsaa at omfatte »de civile og militære embedsmænds forhold hin aften«. Dette andragende, som blev overlevert Justisdepartementet ved en deputation, som bestod av kjøbmændene N. Andresen og Jacob Meyer og stads-hauptmand Jacob Bølling, blev ikke naadig optat paa visse hold; det gik endog saa vidt, at stiftamtmanden indfandt sig personlig i borgerskapets møte 22. mai og tilkjendegav repræsentanterne, »just ikke i de blideste uttryk,« sin misfornøielse med det skridt de hadde tat. Dette hindret imidlertid ikke, oplyser Morgenbladet samme dag, »at nogle av disse herrer idag er indbudt til middag hos hs. exc. rikets statholder«.

Efterdønningerne av Torvslaget blev under disse omstændigheter meget langvarige; og vi kan tilføie, de gik ogsaa dypt ned. De hvirvlet op mangt og meget, som horer hjemme mere i Norges end i Kristianias historie og lot folk se ikke bare selve 17. mai, men alt hvad der stod i forbindelse med den, i en sterkere refleks end før. De scener og bedrifter som knytter sig til Torvslaget, og som blev utførlig belyst under vidneprovene, er — som det med rette er sagt — »av et lignende slags, som dem vi finder beskrevet i Don Quixote og Peder Paars«; men de horer allikevel med som et »avsnit i en meget alvorlig kamp — en kamp mellem norsk og svensk op-

fatning av Unionens væsen og formaal, mellem svensk kabinetspolitik og norsk nationalpolitik, mellem svenske overhøihetslyster og amalgamations-tendenser og norsk selvstændighets-aand».¹

Som sensationsstof var Torvslaget forsterangs. De nærmeste uker og maaneder blev en likefrem gylden tid for alle indsendere; trykkefriheten blev utnyttet til sine ytterste grænser, og ikke mindst blev general Wedel »en likesaa almindelig som sorgelig gjenstand for den offentlige opmerksomhet» — for at tale med en indsender i Morgenbladet. Han blev heglet igjennem paa prosa og vers og sammen med ham fik militæret ialmindelighet sin rigelige portion av den almindelige uvilje. Fra uke til uke var der rundelig med stof til samtale. Patrouillen holdt det gaaende med referater fra undersøkelses-kommissionen fra 20. mai til og med 5. september — en defilé av over 300 deponenter, hvorav den mest berømte var 27. deponent, stud. theol. Henrik Wergeland. I slutten av september begynder man i Bergen at bli bekymret for, hvorledes »utfaldet vil bli av den i Christiania nedsatte undersøkelses-kommission», og fra Bergens Adresse-Contoirs Efterretninger vandrer bekymringerne atter over i Morgenbladet til over

*Henrik Wergeland som student.
Angivelig efter tegning av Nicolai Wergeland.*

veielse for dets læsere i hovedstaden. Endelig traf kommissionen den salomoniske avgjørelse, at 12 av deltagerne i folkestimmelen, deriblandt Henrik Wergeland, burde sættes under tiltale for sit forhold, og at baron Wedel samtidig burde tilkjendegives hs. majestæts mishag med hans overilede optræden. Men Karl Johan var ikke særlig tilfreds med denne avgjørelse, og i en resolution av 17. februar 1830 — grev Platen var imidlertid avgaat ved døden i Kristiania i december 1829 — gav han autoriteterne en overraskende opreisning; de bare hadde gjort sin pligt.

¹ J. E. Sars, Norges historie VI, I, pag. 236.

Til gjengjæld uttalte resolutionen at al offentlig paatale skulde bortfalde, da hs. majestæt var av den opfatning, at de lovstridige optrin bare hadde fundet sted som følge av ubesindighet, og han gik ut fra, at de som hadde været indviklet i dem, nu indsaa sin vildfarelse og ubetænksomhet.

Men her protesterte Kristiania igjen. Byens befolkning vilde ikke, at der skulde rettes en skygge av bebreidelse mot den for dens optræden 17. mai, og i mars 1830 undertegnet 150 Kristiania-borgere et andragende til Stortinget, som i virkeligheten var ensbetydende med en protest mot den kongelige resolution. Andragendet gik i korthet ut paa at det ikke kunde være hovedstaden likegyldig at se sin fredelige optræden karakterisert som uorden og frækhet og heller ikke at se sig beskyldt for at ha foretat lovstridige handlinger. Man androg derfor Stortinget om at det «i kraft av sit høie kald vil træffe saadanne foranstaltninger, at lignende paa borger-sikkerheten og samfundsordenen brydende foretagender for eftertiden kan forekommes». Dermed glir spørsmålet over fra at være en by-affære til at bli en lands-sak, og har fra nu av sin plass i Norges mere end i Kristianias historie. Slutresultatet blev at Karl Johan, omend med endel fraser, foretok et faktisk tilbaketog overfor Stortinget i spørsmålet om feiringen av 17. mai, og i de nærmeste aar efter blev dagen høitideligholdt under stigende tilslutning. Endog Stortinget var med — uten at kongen la nogensomhelst hindringer iveien.

Utviklingen selv tok Kristiania-borgernes henstilling tilfølge, uten noget direkte skridt fra Stortingets side. Der er bare dette ene «Torvslag» i byens historie.

VEKST I KULTUR OG SELVFØLELSE

Den umiskjendelige økonomiske og politiske opdrift i de nærmeste ti—femten aar efter 1814 er naturligvis i første række at føre tilbage til den nationale is-løsning i dette mindeværdige aar. Men dypere set er den at søke i hele det epokegjørende oplysnings-arbeide paa nær sagt alle omraader, som over-risler de sidste tredive—firti aar av unions-tiden med Danmark, og som har karakteren av et stadig sprudlende opkomme av idealitet og handlekraft. Dermed er det ogsaa sagt, at der er en kulturbevægelse paa bunden av det hele, og jo mere indgaaende en studerer den fra et Kristiania-standpunkt, jo større respekt faar en for det kulturelle arbeide, som trods trange kaar og faa kræfter knytter sig til denne periode av byens historie. Det er et kapitel av utviklingens bok, som fortjener den største opmerksomhet, og som passende kan indledes med en omtale av hvorledes det stod til med oplysningen inden de brede lag av befolkningen i Kristiania.

Det stod for tidens opfatning som en bydende nødvendighet, at almue- og borgerklassens børn fik en elementær-undervisning, som senere kunde gjøre dem til nyttige samfundsborgere. Med dette formaal for øie var der for Kristianias vedkommende, allerede før 1814, optat et ganske effektivt arbeide for friskoler. Av slike skoler var der i Kristiania med forstæder i alt fire; herav laa én i Piperviken, én paa Hammersborg, én i Fjordingen og én i Vaterland. Men i 1806 blev disse skolehus kjøpt av byen, navnlig efter initiativ av biskop Bech, og skolevæsenet kom derved ind under mere betryggende forhold. Hver av disse skolekredser hadde én lærer med henved 100 skolepligtige barn; litt senere fik garnisons-menigheten sin egen skole, som ikke hørte ind under byen.

Opsynet med skolevæsenet foregik paa den maate, at vedkommende lærer straks efter flyttetid (paaske og mikkelsdag) gik omkring i sit distrikt — undertiden ledsaget av rodemesteren i hver rode — og indførte i en protokol navnet paa hvert barn over 7 aar sammen med forældrenes navn og bopæl. Disse barn var dermed skolepligtige indtil sin konfirmation, eller saalænge de opholdt sig i distriktet. I mars og august — for

flyttetdag — blev der fra læreren i hvert skoledistrikt indleveret til magistraten en liste over »de strafværdigste forsømmelser i halvaaret«, og disse lister blev igjen av magistraten ekspedert videre til underfogden med ordre om at inndrive de »lovbestemte mulker«. De utgjorde for »gjenstridige foresatte« første gang 2 mark, og senere dobbelt op for hver gang; hvis det var barnet, som var den gjenstridige, og det ikke paa nogen maate vilde forbedre sig, hadde den verdslige øvrighet, efter anmeldelse av presten, lovlig adgang til at beordre barnet innsatt paa Tugthuset. Det er en tilfredsstillende tilføie, at humanitetsfølelsen allerede var saa fremskreden, at en mand som pastor Garmann uttrykkelig fremhæver, at han aldrig har fundet at burde benytte sig av dette lovsted. »Armodis pjalter« bør der ikke gjøres eksekution i, mener han, »og børn bør ikke henvises til æreløse misdæderes omgang;« derimot har han intet at indvende mot, »at alle gjenstridige og fattige foresatte og deres ulydige børn innsættes paa en vis tid i Tvangs-arbeidshuset, hvor de sidste uten tap paa deres ære eller sedelighet kan tvinges til flid«.¹

De skolepligtige barn var inndelt i tre klasser, som hver hadde to dages ukentlig undervisning fra 9—11 formiddag, og 1—3 eftermiddag; øverste klasse mandag og torsdag, mellemste klasse tirsdag og fredag, nederste klasse onsdag og lørdag. Grunden til denne ordning berodde dels paa, at læreren ikke magtet at undervise mere end høist 30 barn ad gangen; dels paa at forældrene trængte hjelp av sine barn — »om sommeren ved arbeide paa marken, og om vinteren ved tobaksspindierne og paa mange andre maater«. Nederste klasse førte barnene saa langt som til at læse rent i abc'en, til at kjende tal og til at skrive bokstaver og tal med griffel paa en tavle; i mellemste klasse lærte barnene at læse indenad i bok, at forstå katekismen, at regne med de fire species og at skrive med pen efter forskrift; øverste klasse meddelte undervisning i det nødvendigste av grammatiken, rettskrivning, skjønnskrivning, regning, religion og geografi. Det er betegnende at et fag som Norges historie endnu ikke var optat i undervisningsplanen.

Læse- og lærebøkerne var »om end ikke de bedste, saa dog gode og hensigtsmæssige«; de bestod av Hallagers læsebok i mellemste og Thiemes læsebok i øverste klasse; til avveksling blev bibelhistorien benyttet som læse- og lærebok i begge klasser. Der blev stillet ganske betydelige krav baade til lærerens kundskaper saavel som til hans undervisnings-evne og hans konduite forøvrig, og ingen blev ansatt uten efter konkurranse. Som bedømmelseskomite fungerte Inspektionen for almueskolerne, som i de

¹ Jfr. hans utførlige fremstilling: Om skolevæsenets nuværende tilstand i Christiania (Budstikken, nr. 29 og 30, 1821), hvorfra citaterne i nærv. avsnit er hentet.

nærmeste aar før 1820 til og med utgangen av 1835 bestod av kapellanen ved Vor Frelzers kirke og en av byens eligerede mænd. Inspektionen hadde indstillings-myndighet, og av en bekjendtgjørelse i Intelligenssedlerne i august 1821 vedkommende lærerstillingen ved Vaterlands skole fremgaar det, at bare »den dueligste, flittigste og sedeligste blev indstillet til antagelse av den høie stiftsdirektion». Lærerposten var i dette tilfælde avlønnet med 120 spd., fri bolig og fri brændsel »samt en liden kjøkkenhauge»; desuten hadde læreren 20 daler ekstra om aaret som lærer ved Søndagsskolen. Dette var den sedvanlige aarsløn ved byens almueskoler i de dage, og for alle fire lærere gjaldt det, at de var knyttet til Søndagsskolen for en aarsløn av 20 spd.

Søndagsskolen var ikke hvad man ialmindelighet forstaar ved en skole av dette navn — en barneskole som gaar ut paa at meddele undervisning paa det religiøse omraade. Det var en fortsættelses-skole, beregnet paa konfirmerte gutter, som ikke hadde anledning til at skaffe sig den nødvendige undervisning om hverdagen. Den var stiftet i 1802 av daværende tredieprest ved Vor Frelzers kirke Niels Wulfsberg og kateket ved samme kirke, Ludvig Lumholtz. I 1812 holdt skolen paa at gaa ind av mangel paa den frivillige støtte, som var en betingelse for dens eksistens; men takket være Selskapet for Christiania bys vel, som var stiftet aaret iforveien, lykkedes det allikevel at holde den oppe, selv om den i en aarrække førte en noksaa kummerlig tilværelse. Skolens pedel som »ved midtsommers» gik omkring i byen med »en gavebok» til alle, som hadde lovet at tegne bidrag eller som kunde antages var villig til det — har aabenbart ikke været særlig velkommen; navnlig gjælder dette inden haandverksstanden, oplyser Garmann, skjønt ingen stand i virkeligheten hadde større nytte av skolen, da eleverne for størstedelen bestod av konfirmerte haandverkslærlinger og svender. Bare naar der var plass tilovers, blev der optat visergutter og handelsbetjenter. Omkring 1820 balanserte Søndagsskolens budget med rundt om 200 spd., men »det er at befrygte, at indvaanernes tiltagende forarmelse vil ha en sørgelig indflydelse paa skolens økonomi».

Skolen, som var delt i to avdelinger, omfattet fem klasser, hvorav de to nederste i virkeligheten befandt sig paa det almueskole-stadium, som det var forutsætningen at Søndagsskolens elever skulde være kommet utover. Eller — som det heter — »en stor mængde, især av lærlingerne fra landet maa begynde forfra igjen«. Fra tredje klasse blev det bedre, og i femte klasse omfattet undervisningen grammatik, retskrivning, brevstil, bokholderi for haandverkere, regning og tysk. Før oprettelsen av Tegneskolen, som vi skal komme nærmere tilbake til, blev der ved Søndagsskolen ogsaa undervist i frihaandstegning; men dette fag gik nu ut av

planen. Skoletiden var tre timer — om sommeren fra 6 til 9 om morgenen, og om vinteren fra 4 til 7 eftermiddag. Disciplinen karakteriseres som »meget enkel«. Den som i løpet av halvåret uteblev tre ganger fra undervisningen uten at anføre gyldig grund, risikerte at bli utvist; like-saa den som gjorde sig skyldig i »oftere anmeldte forsømmelser og forseelser«; samtidig fik vedkommende elev og mester sine navn offentliggjort i Intelligenssedlerne. Men, som Garmann uttrykker det i en almindelig karakteristik: »Denne skole anbefaler sig ikke alene derved, at den fremmer haandverksstandens opplysning og forædling, men ogsaa derved at den tid av søn- og helligdagene, som ungdommen ellers vilde anvende til mangen skadelig tidsfordriv, nu brukes til gagn. Den har levert mange, vel oplærte, hæderlige mestrer, lærere, kopister og kontorbetjenter, og man kan vistnok regne, at mindst 1500 unge her er blit undervist.»

De barn, hvis forældre horte til den saakaldte borgerklasse, og hvis bestemmelse var det almindelige borgerlige livs sysler, var meget vanskelig stillet. Endnu saa sent som ved indgangen til andet ti-aar av det nittende aarhundrede var der ingen andre høiere undervisningsanstalter her i byen end Landkadetskolen — d. v. s. Krigsskolen — og Katedralskolen. Det var derfor et betydelig fremskritt, da der i 1812 blev grundlagt en offentlig *Borgerskole*, efterat man i nogen aar hadde forsøkt sig med et saakaldt »Forberedelses-Institut«, som blev drevet for privat regning.

Borgerskolen, hvis overstyre var Stiftsdirektionen, var grundlagt ved frivillige bidrag og hadde til og med utgangen av 1826 et aarlig tilskud av kommunen, som blev utredet av Fattigkassen i likhet med hvad tilfældet var med utgifterne til almueskolerne. Skolen, som i de nærmeste aar omkring 1820 bodde tilleie hos Madame Moestue, reiste litt senere sin egen bygning paa den tomt, som nu optages av Kongens gate 22.¹ Den hadde ved dette tidspunkt 70 elever — gutter og piker — fordelt paa tre klasser. Der blev undervist i de rene elementærfag, ganske som i de nederste klasser av almueskolen, saavel som i grammatik, tysk, engelsk, latin, historie, geografi, religion og moral. Hvert barn betalte 27 spd. om aaret i skolepenger med undtagelse av fem, som hadde fripladser. Skolen var efter alt at dømme særdeles anset; men det beklagelige var, at den var saa blottet for midler, at den hverken lot sig utvide til at meddele undervisning til flere elever, eller var istand til at øke sin undervisning med en høiere klasse. Det var et forhold, som følte særlig tungt av »den uformuende del av borgerklassen, der vel kan yde noget, men ikke meget til

¹ Som eksempel paa de dav. tomt- og byggepriser kan nævnes, at vedk. tomt, som blev kjøpt i 1822, kostet 2500 spd., mens bygningen kom paa 20141 spd., altsaa i det hele ca. 90000 kroner i vor nuværende mynt.

deres børns opdragelse», og som nu var henvist til at faa dem anbragt »hos en eller anden, som av nød griper til at holde pugeskole».

Om det kulturstandpunkt, denne borgerstand indtok, skriver en indsender i Morgenbladet i 1819: »Naar jeg skal si min mening om Kristianias indbyggere i almindelighet, kan jeg ikke andet end rose dem for deres kultur og dannelse, hvori de overgaar andre norske byers indbyggere; for den store agtelse de bærer for alt høiere i livet — for videnskap, kunst og boklige sysler — og endelig for den ædlere selvstændighet enhver borgerklasse her har opnaad og vedlikeholder.« Denne opfatning støttes av uttalelser fra andre kanter. Borgermester Alin fæster navnlig opmerksomheten ved det utpræget musikalske liv, som hersket inden de høiere stænder, og tilføier, at tegning, maling og brodering var særlig yndet av byens damer. Den engelske reisende Derwent Conway karakteriserer selskapstonen i Kristiania som fuldt paa høide med selskapstonen i Hamburg, Liège, Glasgow og de større engelske fabrikbyer. Det er en uvægerlig skik ikke at indfinde sig i et større selskap med damer uten i gala — »likesom i de høieste kredser i England« — og man har ikke her i Kristiania »det motbydelige syn, at gentlemen spytter paa gulvet eller i kaminen, som tilfældet er i flere tyske byer, eller endog inden handelsstanden i Paris«. Kort sagt, Kristiania borgersamfund fortsætter efter 1814 paa en værdig maate de kulturelle traditioner, som var skapt av den eksklusive Kristiania-societet i de to nærmest foregaaende menneskealdre, samtidig med at det saa smaat begynder at lægge for dagen virkelig sociale interesser — et forhold, som vidner fordelagtig om den nye tids aand.

Den fortjenstfulde virksomhet, som utfoldes i disse aar av Selskabet for Christiania byes vel, kan her nævnes som eksempel. Det var grundlagt 29. mai 1811 av de indenbys medlemmer av Selskabet for Norges vel med det formaal at »virke tilbedste for indvaanerne av Christiania, Oslo og forstæder i alt hvad lovlig og gavnlig det kunde formaa og iverksætte«. Det fik hurtig stor tilslutning og tallet allerede i 1812 ikke mindre end 440 medlemmer med en aarskontingent paa omtrent 5600 rdl. d. c. I de nærmest følgende fem aar gik det imidlertid rask nedover med Selskapets indtægter baade paa grund av pengereduktionen og det synkende medlems-tal, og i 1817 var den samlede kontingent ikke mere end 220 spd. Men det hindret ikke, at Selskapet i disse aar indla sig betydelige fortjenester av byen paa forskjellig vis. Det viste fra første stund en utpræget interesse for Søndagsskolen og dens gjerning og førte den sikkert utover de vanskelige aar, dels ved hjælp av et rentefrit laan, dels ved hjælp av frivillige gaver. Det hadde æren for at ha tørlagt sumpen mellem Soboderne og byens sydøstlige kvarter og gjort den til en tiltalende offentlig plads, som byens borgere hadde glæde av. Det hadde tat initiativet til brygge-anlægget

ved Revieret — eller med andre ord til den første rationelle utvidelse av Kristianias havn — og paa egen bekostning ført det saalangt frem, at Kristiania kommune, som i mellemtiden var blit opmerksom paa fordelene ved det, selv paatok sig at fullføre det og at erstatte Selskapet de utlæg det hadde hat. Dette var i 1817, og brygge-anlægget ved Revieret figurerer fra nu av som en fast post paa det kommunale budget, indtil det blev helt færdig i 1829. I 1820 indrettet selskapet et flytende badehus, som blev lagt ut hver

*Ludvig Mariboe,
Efter maleri.*

sommer like utenfor Fæstningen, og som meget snart blev særdeles populært. I 1824 tok Selskapet initiativ til at der blev sat op »bænke til hvile for spadserende paa Kongeveien mellem byen og Ladegaardsøen, og at der blev plantet endel poppeltrær, dels ved bryggerne, dels paa veien til Oslo«. I 1825 blev der anskaffet endel redningsapparater, som blev fordelt »paa de bekvemteste steder — ialt 6 — i nærheten av søen«, til hjælp for folk som holdt paa at drukne. Endelig hadde selskapet like siden 1815 — takket være en gave paa 200 rd. d. c. »fra en unævnt velgjører« — set sig istand til at utdele »dels pengeunderstøttelser, dels hæderstegn til tyende av begge kjøen, som ved lang og trotjeneste hargjort sig værdig dertil«. Alt dette gjør

Selskapet for Christiania byes vel til noget av en kultur-faktor av betydning inden det daværende lille samfund, hvis virksomhet sætter tydelige spor til gagn og glæde for mange.

En anden ikke mindre betydningsfuld institution, som staar i nøie forbindelse med de kulturelle bestræbelser i tiden, er Den kgl. tegneskole. Den første tegneskole her i byen var oprettet i 1811 efter initiativ av Mariboe; men da den ikke hadde anden støtte end frivillige gaver, lykkedes det ikke at holde den igang mere end et aars tid. Den efterlot imidlertid et ganske sterkt savn, og i 1818 blev derfor saken tat op igjen av en komite, som bestod av generalmajor Aubert, bergraad Collett, kaptein Munch og

brigade-auditør Linstow. Denne komite utarbeidet et motivert forslag med plan til en fullstendig tegneskole. Den var organisert paa akademisk basis med 6—7 lærere i forskjellige klasser, og dens aarlige utgiftsbudget var opført med 5 000 spd. Statsbudgettet var imidlertid altfor belastet til at der kunde være tale om at gaa til opprettelse av en fullstendig skole med en gang; istedet blev der opprettet en elementærklasse under ledelse av landskapsmaler og kobberstikker H. A. Grosch — en indvandret tysker — som allerede i en aarrække hadde undervist privat i sit fag. Han hadde vaaren 1817 sammen med den bekjendte portrætmaler kaptein Munch og pastor Hansen ved Vor Frelzers kirke foranstaltet den første offentlige kunstutstilling i Kristiania, dels i den hensigt at gi publikum anledning til at se prøver paa det bedste som lot sig opdrive av utenlandsk og indenlandsk kunst, dels for at skaffe de nødvendige midler til den nye tegneskole. Forsøket faldt efter omstændighetene heldig utrods det beskedne arrangement. Publikum var levende interessert, og der kom ind i det hele 270 spd., som dannet et vigtig grundfond for den nye skole.

Allerede i 1819 blev det nødvendig at gaa til en utvidelse av skolen; men den vilde allikevel ikke været istand til at løse sin betydningsfulde oppgave endog tilnærmevis, hvis ikke frivillige lærerkræfter hadde traadt støttende til. Kaptein Th. Broch av ingeniørbrigaden — en anerkjendt dygtig matematiker — foredrog gratis de nødvendigste elementer av geometrien for eleverne i bygningsklassen; maleren Flintoe, som var »uten offentlige eller bestemte inkomster», underviste gratis to timer daglig i konstruksjonstegning; kaptein Munch likeledes gratis i den saakaldte »gips-klasse». Kort sagt, hele arbeidet var baaret av en idealitet og offervilje, som fortjener den største anerkjendelse, og de 120 elever, som skolen tallet ved aarsskiftet 1819—20, synes at ha omfattet skolen og dens gjerning med

*Portræt av en genuesisk dame.
Maleri av Jacob Munch paa kunstutstillingen 1818.*

en levende interesse. »Frugterne av Stiftelsen (d: Tegneskolen) begynder allerede nu at spores,« heter det i en artikel i Budstikken for 17. april 1820. »Haandverkerne erhverver sig en nyttig færdighed; de erholder agtelse og lyst for deres syssel. Selv paa deres moralitet har skolen indflydelse, da den gir dem leilighet til en gavnlig og tillike behagelig anvendelse av de ledige aftentimer. Her burde vel Stortinget yde sin støtte«. To dage iforveien hadde Tegneskolen faat et ganske fremtrædende vid-

Kobberstikker Grosch.
Efter tegning av G. A. Lammers.

neshyrd om den sympati, som dens arbeide var fulgt med i vide kredser. Grev Sandels hadde opstillet endel præmier for de mest fremragende elever. Første præmievinder huskes ikke længer; men anden præmie blev vundet av Thomas Fearnley av gipsklassen. »Han er nu handelsbetjent,« oplyser Budstikken, »men saavidt man vet, agter denne haabefulde unge mand ganske at opofre sig for kunstens studium.« Præmierne blev utdelt personlig av grev Sandels i overvær av en talrik forsamling »av regjeringens og øvrige herværende embedsmænd samt endel av stadens udmerkede borgere«, efterat Linstow »i en skjøn og erudit tale« hadde mindet om skolen og dens betydningsfulde gjerning. Denne Tegneskolens første høitidsdag

er ikke av de opsigtvækkende minder i byens historie; men det er allikevel et av dem som fortjener at noteres.

Vi er nu naadd til begyndelsen av 1820-aarene, og mere og mere viser det sig, hvorledes kulturelle interesser er i sikker vekst. I Budstikken for 13. mars 1823 fremlægger en kvindelig indsender, som undertegner sig *En Norges datter*, den første utførlige plan til opprettelse av en kvindelig industriskole. Det er i sit slags et ganske merkelig aktstykk, som har krav paa en litt utførligere gjengivelse, — bl. a. for det streifflys det kaster over kvindens stilling i det daværende Kristiania. Forfatterinden begynder med at minde om, at hun ofte har hørt alvorlige mænd klage

over »den almindelige tiltagende luksus«, og denne klage har bragt hende til at gjøre sig selv det spørsmaal, om ikke kvinderne her har sit store ansvar. Hun er ikke i tvil om, at saa er tilfældet, og hun utvikler denne opfatning i en længere utredning, som gaar ut paa, at »de stille dyder, som kaldes tarvelighet, nøisomhet og arbeidsomhet«, og som engang stod saa høit blandt Norges kvinder, ikke vil kunne reises igjen, før landets kvinder i det store hele tat blir gjennemtrængt av en ganske anden opfatning end nu av det kvindelike arbeides værd og betydning. Hvorledes kan disse stille dyder trives, spør hun, »naar den unge pike av den simplere og mindre formuende borgerklasse deler opdragelse med damen av rigdom og stand, og anvender sin meste, ja ofte sin hele læretid til at erhverve sig overfladiske kundskaper i tegning, sprog, musik, brodering og alle de finere haandarbeider;¹ naar hun næsten aldeles ubekjendt med de simplere og alvorligere sysler kun beskjæftiger sig med hvad der kan pryde legemet, behage sanserne, forfine smaken og opflamme fantasien?» Under et slikt opdragelsessystem maa »forfængelighet nødvendigvis bli den herskende guddom, og kjærlighet til glimmer, forlystelse og overdaadighet bli følgen«; men det hevner sig i det lange løp, og mange er de kvinder, som senerehen i livet i trange kaar og under savn har beklaget, at de ikke lærte noget nyttig i sin ungdom.

Det kunde være paatide her i Kristiania, at klaveret og broderrammen begynde at gi litt mere plass end hittil for røkken og vævstolen, i likhet med hvad tilfældet er i smaabyerne og paa landet; men endnu ser det smaat ut, og værst er det, at der ikke findes noget sted, hvor der er anledning til at lære husflid. »Megen anledning gives her i Kristiania for

Jacob Munch.
Efter maleri av ham selv.

¹ Jfr. Vilhelmine Ullmann: *Fra tyveaarene*, pag. 49: »Det som optok kvindernes tanker, fantasi og energi, og som var deres egentlige smak og lyst, det var broderi.»

unge piker til at erholde den finere dannelse; de kunstfærdigheder, der bidrar saameget til at forhøje og forædle de selskabelige glæder og paa en behagelig og uskyldig maate at utfylde de ledige timer. Flere instituter anbefaler sig i denne retning. . . . Men forgjæves søger man efter en eneste indretning, hvorved vindskeibelig og husflid kunde bli mer almindelig.» Forfatterinden mener, at det er neppe noget sted i landet, som egner sig bedre som sæte for en kvindelig industriskole end Kristiania, »og

*Ths. Fearnley som ung.
Efter maleri af Berggren.*

min indre følelse maatte aldeles bedrage mig,» siger hun, »hvis ikke nytten derav kunde bli meget stor.»

Hun foreslaar paa disse præmisser, at der oprettes en kvindelig haandgjerningsskole i Kristiania, hvor »saavel børn som unge fruentimmer av embeds- og borgerklassen» for betaling kan faa anledning til at lære linsom og strikning og desuten »alt hvad som horer til forfærdigelsen av de toier av uld og bomuld, der utfordres til daglige husfornødenheter og klæder». For unge piker av den fattigere klasse kræver hun gratis undervisning til bestemte tider.

Det var noget enestaaende i de dage, at en kvinde traadte frem med et projekt som dette, fuldt begrundet og med et praktisk forslag som konklusion.

Men endda mere opsigtvækkende var det, at Selskabet for Norges vel optok forslaget som sit eget og anbefalte det indtrængende. Allikevel lykkedes det ikke at sætte ideen ut i virkelighet. Et halvt aarhundrede maatte gaa hen, før man naadde saa langt; men netop derfor er der dobbelt grund til at minde om dette projekt som et av de tidligste vidnesbyrd om de kulturelle interessers vekst i byen i de første selvstændighetsaar — dette Kristiania »uten karakter, uten tradition, mangfoldig sammensat og bevæget, aiting rotløst», som fru Ullmann uttrykker det.

Forholdet er let forklarlig. Trods de utprægede kulturelle interesser, som hersket paa enkelte hold, og trods de utslag de gav sig, stod allikevel

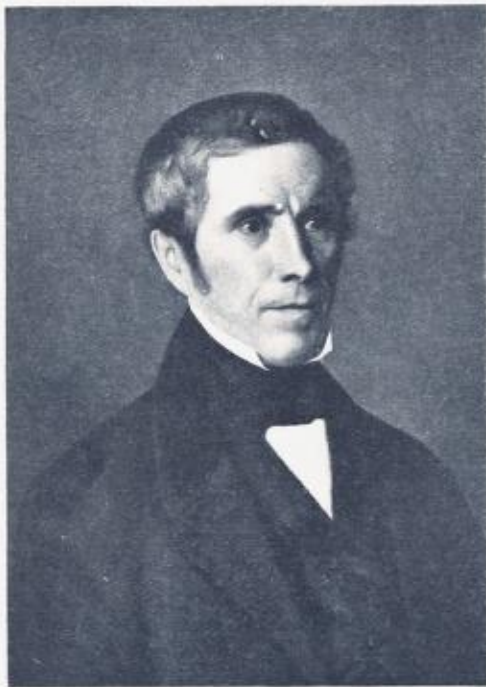
det store flertal uten nogen større forstaaelse av dem. Kristiania hadde aldrig været særlig literært interessert, og den foretagsomhet, som gik ind under begrepet »boghandling«, hadde altid fristet en kummerlig tilværelse. I den periode vi her har for os, hadde byen tre slike forretninger — prokurator Winthers paa hjørnet av Øvre Slotsgate og Østregate; Hartmanns, som laa i Østregate, og Peder Hoppes, som laa i Kongens gate. Av disse var Hartmanns den mest bekjendte og den, hvis navn man oftest støter paa i tidens annonser; men forlagsvirksomheten var av gode grunde indskrænket paa et tidspunkt, da den nationale literatur endnu laa i dvale, og noget større boksalg var der heller ikke tale om paa grund av befolkningens mangelfulde kjøpeevne. Gjennembruddet i 1814 viste imidlertid sine følger ogsaa her. Særlig gjælder dette boktrykkerfirmaet Christopher Grøndahl, som var grundlagt i 1812, og som i løpet av de nærmeste femten aar efter grundlovsaaet erobret sig en fremtrædende plads som utgiver av de fleste offentlige publikationer, deriblandt i første række Norges love og Stortingstidende. Men særlig kjendt blev Grøndahl som trykker og forlægger av religiøs literatur, eksempelvis

*Christopher Grøndahl.
Efter fotografi.*

Hauges skrifter, som der utkom en hel række av i aarene 1815—1824. Grundlæggelsen av Det norske bibelselskab i 1816 og Reformationsjubilæet i 1817 var ogsaa av de begivenheter, som satte merke i byen, selv om det træghetsmoment, som altid maa tages med ved bedømmelsen av de store massers stilling til aandelige bevægelser, spiller ind ogsaa her. Det gjælder derfor ikke at tillægge disse forskjellige kulturbestræbelser for megen betydning; men paa den anden side har det sin interesse at konstatere tilstedeværelsen av dem som karakteristiske bidrag til belysning av byens fysiologi i en periode av grundlæggende betydning i flere henseender.

Allikevel var det endog før 1820 ikke saa sparsomt med bøker i byen, som man skulde tro. I en annonce fra Hartmanns »boghandling» i Rigs-tidende for 1817 finder vi opført Holberg, Baggesen, Oehlenschläger, Heiberg, en række religiøse og sproglige verker, væsentlig danske; desuten en række av Det norske videnskabs-selskabs skrifter; oversættelser, deriblandt av Goethes »Wahlverwandschaften», Schillers »Kabale und Liebe», Lafontaines fabler og Ciceros katilinariske taler; lærebøker i

*Johannes Flintoe.
Efter maleri av Adolph Tidemand.*

fremmede sprog, saavel som paa dansk; Frankenaus Sundheds- og Morskabstidende — en bekræftelse paa fru Ullmanns ord om, at der endnu bare eksisterte tyske og danske morskapsbøker, ikke norske. Tidens gode humør var repræsenteret ved »Lommebog for lystige brødre eller 300 selskabssange». Endelig finder vi ogsaa portrætter av kjendte nordmænd og dansker — blandt de første Nordahl Brun og Georg Sverdrup; desuten Norske prospekter og forskjellige atlaser. Kort sagt, der synes ikke at ha manglet paa anledning til aandelig føde for dem som ønsket den; men der var — maa det indrommes — gjennemgaaende ikke noget større behov for den. Inden de brede lag av byens befolkning trængtes der endnu over en menneskealder, før bøker saa

smaat begyndte at finde indgang; og hvad de mere velstaaende klasser angik synes musikken at ha spillet en større rolle end litteraturen — ialfald i 1820-aarene.¹ Forholdet har sin naturlige forklaring i den omstændighet, at Kristiania-societeten endnu var altfor optat med at dyrke privatkomedien, med at indstudere roller, gaa paa prøver og kritisere hverandre indbyrdes. Privatkomedien var en kunstform, som man tok meget alvorlig;

¹ Jfr. Lars Roverud: Et blik paa musikens tilstand i Norge, Christiania 1815. — R., som var født i Kristiania i 1777 og døde i 1851, var i en lang aarrække en central skikkelse inden hovedstadens musikverden.

den hadde sin tradition og sine forpligtelser, og høsten 1822 blev der en ypperlig anledning til at vise, at der var »folk paa bjerget«.

Holbergs »Politiske kandestøber« feiret sit 100 aars-jubilæum, og selv om man dengang ikke var nøiagtig paa det rene med dagen, holdt man sig her i byen i det mindste saa nogenlunde til aarstiden. I motsætning til i Bergen, hvor dagen blev feiret 11. januar, satte man i Kristiania jubilæumsdagen til søndag 24. november.¹

Stadshauptmand Bølling.

Karen Bølling, f. Preus.

Efter pastel.

I ukebladet *Hermoder*, som utkom her i byen i aarene 1821—1827, og som er det tidligste forsøk paa at skaffe byens befolkning et underholdningsblad med en utpræget literær karakter, findes der for 30. november følgende meddelelse om, hvorledes jubilæumsforestillingen forløp: »Ogsaa paa Christiania privatteater feiredes den udødelige mesters jubilæum som lystspildigter den 24. d. md. ved opførelsen av Den politiske kandestøber, der — som man med grund formoder — er det første av hans stykker, som blev git paa scenen, nemlig i aaret 1722. Et av hr. høiesteretsadvokat Bjerregaard forfattet, til dagens høitidelighet passende forspil aapnet scenen, hvorefter stykket utfortes og vandt det hjerteligste

¹ Den nøiagtige dag er, som bekjendt, 26. september. Se forøvvr. H. Wiers-Jenssen: »Om Holberg-jubilæet i Norge 1822« (Holberg Aarbok 1921, pag. 209—232).

bifald, som er et saa ofte gjentat og nu kun atter fornyet vidne om, at egte vid og satire er alle tiders evig ungdommelige barn.» Det har sin interesse at nævne i tilslutning til denne anmeldelse — en av de saare sjeldne teateranmeldelser i de dage — at »Kandestøberen« i snart en menneskealder hadde staaet paa Det dramatiske selskabs repertoire, og at rækker av dets ledende kræfter hadde feiret triumfer i det. Bjerregaards »forspil«, som bar titlen »Holbergs minde«, synes efter alt at domme at ha slaat an tonen paa den rette maate, og av festreferatet fremgaar det, at stemningen var ypperlig ikke bare under selve forestillingen, men ogsaa ved det efterfølgende »nachspiel«, hvor »Holbergs minde til slutning ihukkommedes med fyldte bægre under lydelig jubel«. Translatør, senere byraacheff Hans Bernhoft, en av byens mere begavede leilighetspoeter, hadde skrevet en sang for anledningen, og jublende heter det i slutningsverset:

Saa drikke vi gravøl ved glassenes klang
til Holbergs hølprisede minde.
Gid aldrig det glemmes, hvor lyst, og hvor sang
et fristed i Norden kan finde.

To aar senere — 27. september 1824 — feiret Kristiania et mere omfattende jubilæum, som hele befolkningen tok del i.

Der var gaaet to aarhundreder, siden Christian IV »funderede denne stad«, og overensstemmende med regjeringens resolution var det bestemt, at der skulde holdes takke-gudstjeneste i Vor Frelzers kirke og Garnisonskirken. Programmet, som var meget detaljert, blev dagen iforveien (søndag 26. septbr.) bekjendtgjort fra prækestolen i begge kirker, og var desuten indrykket baade i Rigstidende, Morgenbladet og Intelligenssedlerne. Efter Stortingets enstemmige forkastelse fire maaneder iforveien av Karl Johans grundlovs-propositioner, som han hadde sat saameget ind paa at drive igjennem, kunde der være grund til at frygte for, at der skulde gjøre sig gjældende en viss misstemning paa høieste hold med dette jubilæum til minde om en dansk konge. Men det blev ikke tilfældet. Jubilæet blev tvertimot feiret i overvær av kronprinsparret, og efter referaterne at domme ser det ut til, at det fik et gjennemgaaende vellykket forløp.

Dagen blev indledet med en salut paa 24 skud fra Fæstningen kl. 7 om morgenen. Umiddelbart efter begyndte Vor Frelzers kirke og Garnisonskirken at ringe med klokkerne og holdt paa like til kl. 8. Fra 8—9 blev der intonert koraler fra Vor Frelzers kirketaarn, og fra kl. 9—10 blev der kimet uavbrutt i begge kirker, dels med den største klokke alene, dels med den næststørste, dels med alle klokker paa en gang. Høitideligheten i Vor Frelzers kirke — i Garnisonskirken hadde den et litt enklere forløp — omfattet præludium paa orglet, bøn i kordoren av pastor Lieungh.

altertjeneste av stiftsprovst Sigwardt, festprædiken av biskop Sørensen og sang av »et fuldt og talrigt chor« fra Det musikalske lyceum under ledelse av kjøbmand L. M. Ibsen — en av spidserne inden byens musikverden.¹ Gudstjenesten blev overværet av kronprinsparret, som om aftenen gav fest i Palæet — »stor diner« — for byens autoriteter og en række fremtrædende borgere. Samtidig blev byens fattige — ialt 818 — bespist

*Akciøshuset ved Klingenberg, indkjørslen til Kristiania fra vest.
Efter maleri av J. Flintoe.*

paa kommunens bekostning, og paa torvet var der folkefest med dans til tonerne fra »et vel besat musikkorps, som musicerte hele aftenen«.

»Med ualmindelig faa undtagelser« — heter det i Morgenbladets referat »var hvert hus i byen illumineret«, og saavel paa Raadhuset som paa Frimurer-logen var der anbragt transparenter. Det første forestillede »Historiens musa, som optegner dagen, da grundstenen til Christiania blev

¹ Lars Møller Ibsen (1780—1846) kjendt som komponist av de i samtiden populære melodier til Schwachs »Mens Nordhavet bruser« og Wolffs »Hvor herligt er mit fødeiland«.

lagt»; den anden viste »en genius, som holder et vaterpas over grundstenen, hvorpaa enighets, visdoms og styrkens attributer var anbragt».

Det behøver neppe at tilføies, at der samtidig var fest i alle byens klubber og foreninger. Stemningen synes at ha faat sit mest typiske utslag i *Enigheden*, hvor der bl. a. blev sunget en festsang til melodien »Ung Adelsten til thinge stod». Den var glad og selvbevisst, uten historisk refleksion eller perspektiv — en naiv hyldest til byen som »Christians datter.»

hvem himmelen fortrin skjænkede,
som glad hver trofast nordmand skatter.

Nu er Kristiania som universitetsby og regjeringsby blit »den første blandt søstre», og dette forhold gir ogsaa Kristiania-borgerens ærgjerrighet et bestemt maal.

Som du blandt søstre ønsker han
at være landets første mand.

I dette umiddelbare utbrudd av lokalpatriotisme har vi et av de første sikre vidnesbyrd om den kulturelle vekst, som vi har karakterisert som det centrale i byens liv; forklaringen til den række av energi-symptomer, som vi har hat anledning til at konstatere paa forskjellige omraader. Men endnu var der noget som manglet. Da var det Kristiania i selve 200-aaret for Christian IV's første spadestik paa byens grund ved et lykkelig tilfælde fik den første anledning til at sprænge de altfor snevre grænser, som han hadde stukket ut for den.

KONGEBOLIGEN OG BYEN

Trods de utvilsomme opdrifts-elementer av forskjellig slags, som vi har skissert i det foregaaende, var der faa eller ingen betingelser tilstede for nogen egentlig byggevirksomhet. I virkeligheten kan det siges, at aarene 1814—1821 praktisk talt er uten betydning i saa henseende. Rigtignok blev der paa grund av den stigende folkemængde opført endel nye hus i forstæderne og foretat endel om-indredninger og forskjønelser inden byen, som virket imponerende paa folk fra »provin-sen« — eksempelvis den tidligere nævnte innsender i Morgenbladet. Men de smaatræk han nævner, hvor tiltalende de er — eksempelvis tørlægningen av sumpen ved »Søboderne« og anlægget av »Grønningen« — over allikevel ingen bestemmende indflydelse paa byens ydre. Her trænges andre, mere gjennomgripende reguleringer — baaret av et bestemt grundsyn og fremlagt som resultatet av en gjennemtænkt kunstnerisk idé. Det var et slikt epokegjørende gjennombrudd paa reguleringsomraadet, som meldte sig i forbindelse med den »Kongebolig«, ¹ som Stortinget gav den første bevilgning til 29. oktober 1822.

Spørsmålet blev reist i form av en kongelig proposition, som blev overbragt av statsraad Treschow i stortingsmote 19. oktober. Det var en sak som baade finansielt og kunstnerisk set hadde en slik rækkevidde, at hverken Stortinget eller nogen anden autoritet i byen eller landet hadde de nødvendige forutsætninger for at gjøre sig op en personlig mening om den. Til gjengjæld er den kongelige begrundelse for propositionen likefrem bestikkende fordringsløs.

»Saavel i hovedstaden som fra flere steder inden riket,« heter det, »har der længe været ytret ønske om, at H. M. kongen hyppigere kunde opholde sig inden Norges grænser,« og intet ønske vilde været ham kjærere at opfylde, hvis ikke de vanskelige boligforhold hadde lagt avgjørende hindringer iveien. Hs. majestæt har derfor besluttet »at henvende Stortingets opmerksomhet paa denne gjenstand og paa nødvendigheten av en passende bolig for statens overhoved, værdig hans ophøiede

¹ En betegnelse, som fra sidst i 1830-aarene begyndte at vike for *Slottet*.

rang og den nation, hvis skjæbne han styrer.» For at skaffe de nødvendige midler til dækning av utgifterne ved det nye anlæg, som blev anslaaet til 150000 spd., foreslog propositionen at utstede obligationer, som skulde svare en halv-aarlig rente av $2\frac{1}{2}$ procent, og som skulde indfries over et tidsrum av 50 aar. Propositionen blev enstemmig anbefalt av «Komiteen angaaende opførelsen av et lokale for det kongelige hus», hvis formand var amtmand Sibbern, og som foruten et andet medlem ogsaa tallet Kristiania-repræsentanten grosserer Young inden sin midte. Stortinget stillet sig ikke mindre lojalt end komiteen, og beslutningen gik enstemmig igjennem med en begrundelse, som er baaret av en likefrem taknemlighets-følelse overfor den ophoiede ophavsmand til ideen.

Desværre foreligger der ingen beretning om, hvor langt Kongebolig-ideen var modnet i Karl Johans hjerne, da han fremla sin proposition for Stortinget. Men saa meget er sikkert, at han hadde stedet paa det rene. Han hadde oprindeligt tænkt paa Akershus slot og hadde senere fæstet sig dels ved Toien-, dels ved Hammersborg-terrænet. Av disse var navnlig det første en tid sterkt i forgrunden — ikke mindst paa grund av Universitetets forhold til Toien og de momenter som endnu paa dette tidspunkt talte for, at de fremtidige universitetsbygninger kunde komme til at faa sin plads der. Men ogsaa disse planer blev opgitt, og tilslut blev han staaende ved det sterkt kuperede hoidedrag «i vest for byen», hvor Slottet nu ligger.

Om dette sted heter det i en beskrivelse fra 1852, som er præget av hele selvsynets friskhet: »Paa vestsiden av Kristiania, omtrent 1500 skridt fra den indtil 1820 bebyggede del av byen, hæver sig til en hoid av $106\frac{1}{2}$ fot over fjordens flate den hoid, hvorpaa Kongeboligen er opført. Denne plads er fra et bratt, med hoider, bjergrygger og smaadale gjennemskaart kupert terræn ved utminering av omkring 8000 kubikfavn sten, hvormed fordypningerne er blit utfylt, omdannet til en mot siderne heldende flate, hvorfra utsigten ikke vilde været skjønnere, end den man i gamle dage nød fra hoiderne av de grønne med tornbusk og St. Hansurt dækkede bakker i denne egn, hvis ikke det friske statsliv, den tiltagende kultur og Slottets anlæg hadde utvidet byen paa en storartet maate i denne retning.»¹

I poesi har denne prosa-beskrivelse sit supplement i den prægtige skildring av Wergeland i hans epilog til *Campbellerne* — utvilsomt den skjønneste hyldest Kristiania nogensinde har været gjenstand for. Hele stedets betagende romantik i fordums tid vækkes til nyt liv ikke mindst gjennom den karakteristiske spørsmåls-form, som ikke glemmer noget

¹ Illustr. Nyhedsblad, nr. 31, 1852.

*Utsigt fra Pilestrødet til Drammensveien — den nuværende Karl Johans gate — i begyndelsen af 1830'erne.
Efter maleri af J. Flintoe.*

moment, eller svækker et eneste av de indtryk, som knytter sig til det, før det blev erobret av mennesker.

Hvor er din sommers brudestas,
 din knoppende vilde rosentorn,
 din fagre pynt til Sanktehans
 de jomfruskjære konvellers krans?
 din vildheds ynde, din ensomheds pragt
 dit slør av blaaklokker og nyklebaand
 saa luftig og fint som gevandt av en aand
 i bølgende folder for vinden lagt?

Det var i disse omgivelser at Karl Johan med et fremtidsblik, som gjør ham ære, bestemte sig til at reise den kongebolig, som nationen lojalt bevilget ham midler til av sin fattigdom. Men det skulde ikke vare længe, før han laa under for den fristelse, som et fransk ordsprog har uttrykt i i de bekjendte ord: *L'appetit vient en mangeant*. Da han først var kommet igang med arbeidet, antog det stadig større og større dimensioner, og en vakker dag i 1826 — paa et tidspunkt da han endnu ikke var kommet længer end til kjeldermurene — stod han overfor det beklagelige faktum, at der ikke var noget igjen av den bevilgning, som oprindelig var beregnet paa det hele bygverk.

Det er ikke vanskelig at forstaa, hvorfor Karl Johan med sit sydlandske temperament og efter de forhold, han var vokset op i, maatte føle sig fristet til at la de arkitektoniske hensyn gaa foran de økonomiske. Han hadde gaat i Napoleons skole og fanget interesse for hans byplaneringer, og denne interesse overførte han paa de nye forhold i Norges hovedstad. Det var under disse omstændigheter ikke nok for ham at bygge en beskeden kongebolig til 150000 spd., som skulde ha den enkle bestemmelse at huse kongefamilien under dens besøk i Norge. Den nye kongebolig skulde ha en videre opgave — den at tjene selve kongedømmets idé; være et slags symbol paa dets magt og en utstraaling av dets glans. Alt dette var utvilsomt i strid med grundtanken i det kongedømme, som det norske folk hadde gjenreist paa Eidsvold; men for Karl Johan, hvis konstitutionelle begreper altid var adskillig uklare, fortonet det hele sig ganske naturligt. Ordene i den kgl. proposition om, at der trængtes «en passende bolig for statens overhoved, værdig hans ophoiede stilling og den nation, hvis skjæbne han styrer», hadde sin bestemte mening. En slik bygning maatte i første række ligge dominerende til. Dernæst maatte den i arkitektonisk henseende bli bestemmende for sine omgivelser, og endelig maatte den lede de fremtidige bygge- og reguleringsplaner i en bestemt retning, som efterverdenen ikke var istand til at bryte med. Det var alt dette Karl Johan tok sigte paa med sit slots-anlæg, og han har derfor med rette faat en plads i Kristiania bys historie i det nittende aarhundrede, som ingen kan gjøre ham stridig.

Efterat spørgsmaalets finansielle side var avgjort av Stortinget, og Karl Johan hadde avgjort spørgsmaalet om beliggenheten, blev 1823 anvendt til indkjøb av forskjellige landeiendommer, som maatte vike plads for den nye kongebolig. Det behøver neppe at tilføies, at eierne ikke lot den forretningsmæssige side ved spørgsmaalet overskygge av nogensomhelst lojale hensyn; tomterne maatte betales med temmelig høie priser. Aaret efter begyndte de egentlige planeringsarbeider, og da vinteren satte ind, var man ifølge en notis i Rigstidende i decbr. 1824 naadd saa langt, at man hadde »plænen, hvorpaa Slottet skal ligge, paa forskjellige sider *en niveau*«. Men der stod allikevel meget minerings-arbeide igjen, før grunden kunde siges at været jevnet. »Endel bygninger er opført,« tilføies det, »som skal tjene til bolig for forskjellige ved arbeidet ansatte betjenter, saavel som smedeverksted; likeledes er mange apparater forfærdiget«. Disse enkelt-heter er av betydelig interesse i forbindelse med spørgsmaalet om selve den tekniske ledelse av anlægget. Endnu saa sent som i 1823 var der ikke ansat nogen arkitekt til det nye bygverk og folgelig heller ikke utarbeidet hverken planer eller overslag; men heldigvis føiet omstændighetene det slik aaret efter, at Karl Johan netop fandt den bygmester han trængte. Dermed fik ikke bare det nye bygverk et avgjørende fremstøt; der blev ogsaa føiet nye træk ind i selve hovedstadens fysionomi.

Bygmesteren, hvis navn var Hans Ditlev Frants Linstow, var født i 1788 paa Sjælland og hadde oprindelig gaat den akademiske vei. I 1812 blev han juridisk kandidat, men kunstnerisk anlagt som han var, hadde han under hele studietiden syslet med arkitektur og maleri. Samme aar som han blev juridisk kandidat, kom han op til Norge og studerte i to aar bergvæsen og tekniske videnskaper paa Kongsberg. Begivenheterne i 1814 førte ham ind i hæren — først som regimentskvartermester og senere som auditor ved Akershus' ridende jægerkorps. Ved hærreduktionen i 1818 blev han brigade-auditor ved kavaleriet og desuten garnisons-auditor og var i denne stilling med at stifte Kristiania kunst- og tegneskole, hvor han i flere aar virket som lærer.

I 1823 foretok Linstow en reise til Stockholm og kom ved denne leilighet i forbindelse med statssekretær Due, som hadde hørt tale om hans kunstneriske anlæg, og som nu benyttet anledningen til at bringe ham i forbindelse med Karl Johan. Det var et fortjenstfuldt skridt. Linstow var ikke bare en mand paa høiden av sin tids kunstneriske dannelse; han var ogsaa fremsynt og idé-rik med evne til at følge Karl Johans frodige gascogner-fantasi og til at trække op de strengt arkitektoniske linjer i det perspektiv, kongen tænkte sig. Det var ikke Linstows skyld at det bare lykkedes ham at sætte en brøkdelen av sine ideer ut i livet. Han visste hvor han vilde hen, og han arbeidet — det viser hans merkelige brochure av

1838 — efter en bestemt og storstilet plan.¹ Men samtiden hadde ikke nødvendige kunstneriske forutsætninger for at følge ham, likesaa litt som Stortinget fandt, at nationen hadde de tilstrækkelige økonomiske midler til at sætte de Karl Johan—Linstow'ske ideer ut i livet.

Imidlertid blev planerings-arbeidene optat igjen vaaren 1825 og fortsat med største energi utover sommeren og høsten, indtil man endelig fandt at kunne bestemme dagen for den høitidelige nedlæggelse av grundstenen til

H. D. F. Linstow.
Efter maleri av Lehman.

den nye bygning; den blev fastsat til 1. oktober. Samtidig blev der utarbeidet planer og overslag baade av arkitektonisk og økonomisk art, saa at den bevillende myndighet endelig engang hadde noget at holde sig til, naar den i sin tid skulde ta stilling til spørsmålet. Men for det overveiende flertal av hovedstadens befolkning var den forestaaende høitidelighet naturligvis et nyt festnummer, som man glædet sig til som en behagelig avveksling — først og fremst fordi baade kongen og dronningen vilde være tilstede.

Karl Johan og Desirée, som var kommet til byen over 3 uker iforveien, hadde i mellemtiden mottat de mest umiddelbare vidnesbyrd om befolkningens overstrømmende følelser. Der

var parader og defilering av de forskjellige regimenter i byen, ikke bare for kongen, men ogsaa for dronningen; der blev salutert med 64 skud i to omganger, og baade de militære og de talrike civile tilskuere — begivenheten fandt sted paa Vippetangen, eller som man den gang sa, Hustangen — formelig kappedes om at rope: »Længe leve vor konge og dronning!» Aller sidst gav Kristiania borgerskap et straalende bal for majestæterne »i et dertil smakfuldt indrettet lokale» i generalkonsul Grünings have. »Hendes Majestæt dronningen» — heter det i Morgenbladets referat — »behaget naadigst at aapne ballet med hr. overkrigskommissær grosserer O. Collett,

¹ Linstow: Forslag til en forbindelse mellem Kongeboligen og Christiania by. — Kr. anla 1838.

og efter taffelet hadde stortings- og borgerrepræsentanten hr. kjøbmand N. Andresen den lykke at danse med Hendes Majestæt.* Under kanontorden og »enstemmig jubel« fra de 400 personer, som tok del i festen, blev der tomt den ene skaal efter den anden for kongehusets forskjellige medlemmer, hver ledsaget av en passende sang paa to eller ett vers, efter vedkommendes betydning. Kongen løftet sit glas paa Kristiania bys velgaaende, og da de kongelige og deres følge forlot ballet ved 3 tiden om morgenen, var der bare én mening om, at man hadde tilbragt en storartet aften.

Det var 29. september. Dagen efter tok man en høist paakrævet hvil, og 1. oktober — en sjelden straalende høstdag — møtte man med nye kræfter til den ganske anstrengende høitidelighet, som nu skulde findested.¹

Det var bestemt, at grundstenen til Slottet skulde nedlægges paa det sted, hvor slotskappellets alter vilde komme til at staa. I en passende avstand fra dette sted var der opført en pavillon for kongen og de fornemste av hans følge; desuten en løvsal paa begge sider av pavillonen. For dronningen var der bygget en loge, dekorert med draperier og festons, og paa begge sider av den, saavel som likeoverfor, var der opført amfiteatraliske siddepladser for en række indbudne damer fra byen. Fra den kongelige pavillon til alteret var der lagt et plankegulv, som rundt om alteret var belagt med klæde. Tolv skridt fra alteret stod den kongelige stol. Med undtagelse av artilleriet, som hadde plads paa Akershus fæstningsvolde, var alt hvad byen eiet av militær tilsagt til parade paa slotspladsen — garnisonen, borgergarden, det borgerlige militære og Krigsskolens kadetkorps.

Selve høitideligheten fandt sted kl. 2¹/₂, da kongen fulgt av regjeringens medlemmer og en række andre autoriteter forlot pavillonen og gik hen til det sted, hvor grundstenen skulde nedlægges. Saasnt kongen hadde tat plads i sin stol, traadte biskop Sørenssen frem og holdt »en til dagens høitidelighet passende tale«. Omkring den kongelige stol stod tilhøire slotsbygningens embedsmænd og funktionærer, tilvenstre arkitekt Linstow »med de ham tilhørende embedsmænd og mestre«. Desuten stod der paa begge sider taburetter med floielsputer paa. Her laa, paa kommissionens side, »urkundene«; paa arkitektens side, endel verktøi og en marmorplate. Urkundene bestod av en samling mynter med kongens brystbillede, præget i hans regjeringstid; desuten en sølvplate, som paa den ene side hadde en indskrift paa latin, paa den anden side en indskrift paa norsk; den meddelte, at paa denne dag (1. oktober 1825) la kong Karl Johan grundstenen til Slottet. Mynterne var indlagt i et aapent etui, saa

¹ Jfr. Morgenbladet 3. oktober (nr. 276) 1825.

at sølvplaten kunde lægges ovenpaa som laag. Alterets fundament var muret op til omtrent $1\frac{1}{2}$ alens høide. I midten var muret ut en fordypning, som var 18 tommer lang, 12 tommer bred, 8 tommer dyp og foret med fløil. Til laag over denne fordypning, som mynterne og sølvplaten blev lagt ned i, var der hugget en hvid marmorsten, 1 tomme tyk. »Denne hvite marmorsten utgjorde den egentlige saakaldte grundsten, som Hs. Majestæt nedlagde.«

Efterat biskopen hadde endt sin tale med at »nedbede himmelens vel-signelse til denne høitidelige act og dens ypperste«, foregik selve nedlægningen av grundstenen. Den gik for sig paa den maate, at kongen

*Stottet efter Linstows oprindelige utkast.
Efter litografi.*

først fik sig overrakt etuiet med mynterne og sølvplaten og derefter marmorplaten og kalken, som etuiet skulde mures ind med. Marmorstenen var glat polert og bar paa den side, som vendte ned mot sølvplaten, kongens navne-træk med krone — »blank paa mat grund samt forgyldt«. Under dette arbeide fungerte Linstow som Karl Johans haandlanger.

I samme øieblik grundstenen var nedlagt, og kongen hadde indtat sin plads igjen, saluterte Akershus med 128 skud. Derefter fik de fornemste av kongens følge »efter hoistsammes tilladelse, en ad gangen, overensstemmende med deres rang« anledning til at »lægge haand paa arbeidet«, og tilslut »traadte fire ens klædte mursvende i deres arbeidskostume til, la en stor marmorsten over grundstenen og tilmuret det hele rundt om med mursten«. Høitideligheten sluttet med en tropperevue for kongen og dronningen, som hadde tat plads i konge-pavillonnen. Efterhvert som tropperne marsjerte forbi, avfyрте de sine geværer i luften, mens tusener av tilskuere, »fordelt paa de omliggende hoider, dannet de mest maleriske grupper«.

Men endnu var det ikke slut med høitidelighetene. Om aftenen gav byens embedsmænd en straalende soiré i pavillonerne paa slotstomten. Den blev overværet av kongen og dronningen og en hel del av byens borgere med deres damer og desuten adskillige fremmede. Aftenen sluttet med et pragtfuldt fyrverkeri, som Kristiania aldrig hadde set make til. Det suste med raketter mot den mørke nathimmel — »stundom en ad gangen, stundom i bundter paa optil 24 paa én gang«. Det lyste i alle farver av soler, fontæner, kaskader, vindmøller og ildroser; det glitret av romerske lys; det samlet sig i form av en prægtig paafuglhale; det viste kongens og dronningens navnetræk med krone over i blaa ild. Tilslut

*Slottet i sin endelige skikkelse.
Efter fotografi.*

blev der kastet ut paa én gang »næsten 1000 sværmere . . . saa at man med sandhet kunde si, at det regnet ild«. Kort sagt, dagen var fra først til sidst saa enestaaende som mulig, og Morgenbladet hadde derfor hele almenheten med sig, da det ved kongeparrets avreise 14 dage senere — med grundstens-høitideligheten som midtpunkt — samlet sin avskeds-hilsen i de enkle ord: »Tak, fordi De var her!«

Det interessante ved grundlæggelsen av Slottet er imidlertid — som vi allerede har antydnet — ikke saameget bygningen selv som den betydning den fik som en bestemmende faktor inden den fremtidige bebyggelse av hovedstaden. »Oprindelig var Slottet tænkt lavere, mere palæ-agtig med utbyggede floier. Nu blev residenskarakteren sterkere fremhævet; det fik en større og roligere façade«, en likefrem følge av de modnere og mere utarbeidede planer for reguleringen, som gjorde sig gjældende, efterhvert som verket skred fremover. Men Linstows planer gik videre. Han brøt ogsaa igjennem forstads-bebyggelsen paa Egertorvet, og dette førte ogsaa logisk til, at Karl Johansgate blev ført videre ned gjennem Kirkeristens

smaabebyggelser. Den nye bys hovedaare blev anlagt . . . ; »det er den dag idag vor stolteste regulerings-bedrift.«¹ Alt dette ligger rigtignok betydelig senere end det tidspunkt vi her befinder os ved, men det er allikevel paa sin plads at nævne det i denne forbindelse som den naturlige følge av den utvikling, som var indledet ved grundlæggelsen av den nye kongebolig.

Arbeidet med Slottet gik derefter sin gang ut igjennem 1826 og naadde saalangt, at hele grunden blev lagt, og opmuringen av kjelderetagen blev begyndt. Men utgifterne til ekspropriation, planering, fundamentering og materialer lop samtidig saa sterkt op, at de slukte først den oprindelige bevilgning paa 150 000 spd. og desuten et forskud paa 30 000 spd., som man endnu ikke hadde faat Stortingets sanktion paa. Det var nu indlysende, at propositionen av 1822 ikke længer hadde noget holdepunkt i virkelighetens verden, og der blev derfor utarbeidet en ny kongelig proposition for det storting, som skulde træ sammen i 1827. Denne proposition, som var ledsaget av detaljerte tegninger og overslag, gik i hovedsaken ut paa, at det hele anlæg — iberegnet hvad der allerede var gaat med — vilde komme paa 600 000 spd., fordelt paa 10 aar. Herav faldt 300 000 spd. paa selve slotsbyggnings-arbeidet og 180 000 paa »indvendig dekoration« — for bare at nævne de to største poster.

Denne proposition kom likesaa uventet som ubehagelig paa Stortinget, og det fremgaar med tilstrækkelig tydelighet av den utførlige behandling den var gjenstand for, hvor pinlig man følte sig berørt ved at træffe en avgjørelse i strid med kongens ønske.² Men, som Akershusrepresentanten Bukier uttrykte det — »vore følelser overfor en elsket konge, der i mange henseender har været en øm far for Norge . . . maa ikke forlede os til at glemme vore pligter imot fædrelandet«. Paa dette grundlag var det komiteens indstilling, som gik ut paa forkastelse av den kongelige proposition, blev vedtat av Stortinget. Men samtidig var Stortinget saa hensynsfuldt, at det i en længere omhyggelig avfattet adresse gjorde nærmere rede for »de grunde, som har nødsaget Stortinget til at gjøre vold paa sin underdanige hengivenhetsfølelse overfor Deres Majestet og ikke at gaa imøte et forslag som det av mange aarsaker inderligen hadde ønsket at kunne understøtte og og bringe i utførelse.«

Men alle disse smukke ord hjalp allikevel intet overfor det faktum, at arbeidet nu blev helt indstillet. Fundamentene blev tildækket, »og efter nogen aar hadde de opførte kjeldermure utseende av ruiner«.

¹ Harry Fett: «Kristianlas fjerde grundlægger og hans arkitekter», pag. 10.

² Jfr. Storth.-Forhandl. 1827, 3. del., pag. 187—257 og 299—305. — Se ogsaa Mgbl. nr. 148 (Tillæg), 1827, hvor en indsender efter en kritisk vurdering av komiteens indstilling bestemte fraraader, at arbeidet indstilles.

Stortingets forkastelse av propositionen om slotsbygningen var selvsagt begrundet i tidernes pinagtighet hjemme og ute. »En formindsket kredit i utlandet, en svækket kraft til at bære statsbyrden hos næsten alle producerende klasser har« — heter det i adressen — »forenet sig med formindskede statsindtægter og forværret landets tilstand i det hele.« Disse ord hadde utvilsomt sin fulde berettigelse nationalt set, og forsaavidt kunde det av hensyn til statsfinanserne forsvares at indstille arbeidet.

Slottet.

Angivelig efter maleri av Linstow og set fra hans hus.

Men paa den anden side var det ikke mindre berettiget, naar det i propositionen blev gjort opmerksom paa, at indstillingen av dette arbeide vilde medføre ganske betydelige praktiske vanskeligheter og paa enkelte omraader — eksempelvis paa grund av kontrakter, som maatte opfyldes — ogsaa føre til nye utgifter. »I nærheten av byggetomten« — heter det i propositionen — »er adskillige hjelpebygninger opført til bruk for de med bygningen beskjøftigede haandverksfolk og arbeidere; flere arbeidsdyr og alskens redskaper er anskaffet for at kunne fortsætte arbeidet. Fra utlandet er flere duedige haandverkere og kunstnere tillokket i haap om, at deres tjeneste længe vilde vorde fornøden, og av landets egne haandverkere er flere blit oplært og øvet i den grad, at trangen til fremmedes

hjælp herefter vil vorde formindsket.« Det kunde ligget nær i denne forbindelse at ha nævnt Kristiania bys navn og understreket den eventuelle fare for kommunen ved at den pludselig blev sittende med et ikke ubetydelig antal ledige arbeidere; men det ser ikke ut til at dette forhold har staat tilstrækkelig klart for den daværende regjering. Det skulde imidlertid ikke vare længe, før utviklingen gjorde det indlysende for enhver.

Slottets første byggeperiode — 1825 til og med 1827 — maa for Kristianias vedkommende betegnes som en meget livlig tid inden bygningsfaget. I en notis i Rigestidende for 5. oktober 1826 heter det saaledes: »I den nu forløpne sommer er der her i staden og dens omegn blit, likesom i de foregaaende aar, mange nye bygninger opført, anlæg av nye gater paa begyndt, og forskjønnelser, utvidelser og forbedringer paa mange maater anbragt . . . Av Rikshospitalet, hvormed en fødselsstiftelse i sin tid skal forenes, er denne sidste kommet under tak, og fundamentet er lagt for bygningen selv, hvorav en fløi er under arbeide . . . Paa den nordlige kant av byen er en smuk stenbro bygget over Akerselven, hvorover hovedpassagen nordenfra herefter skal gaa. Den nye børs er under arbeide.« Allikevel var forholdene i byen alt andet end tilfredsstillende. »En av livets første fornødenheter, husly, er for tiden i Kristiania meget dyrt saavel for eier som for leier,« heter det i en notis i Morgenbladet i januar 1826, og utviklingen snarere skjærper end svækker korrektheten av den. »Eiendommenes pris i Kristiania staar ingeniende i forhold til deres virkelige værdi, men blir, dels som følge av den høie husleie, og dels som følge av at de fleste eiendommer sælges paa lang kredit, uhyre betalt . . . De huseiere, der for et halvt snes aar tilbake var og endnu er i besiddelse av de samme faste eiendommer og tillike har vel vedlikeholdt dem, har derved forøket deres formue betydelig. Uagtet der daglig bygges og uagtet pengenes betydelige forbedring, er dog husleien aldeles ikke i avtagende, men snarere i stigende.«

Det følgende aar — 1827 — bragte et nyt moment ind, som i høi grad bidrog til at forcere den private byggevirksomhet. Helt siden branden paa bordtomterne hadde der været en bevegelse oppe for at skaffe Kristiania en nogenlunde tidsmessig bygningslov, og ved en »provisorisk anordning« av 14. november 1819 var der truffet endel særlig paastrængende bestemmelser til forebyggelse av de værste mangler ved forholdene. Senere var der, saavel i 1821 som i 1824, fremsat kgl. proposition om en almindelig bygningslov for hele riket; men ingen av disse storting fik tid til at ta spørsmålet under behandling. Betydningen av det var imidlertid indlysende for enhver, og for at faa saken til at gli blev der ved kgl. resolution av 7. novbr. 1826 nedsat en kommission paa tre medlemmer — generalmajor Aubert, justitiarius Bergh og kjøbmand

Jørgen Young — med det opdrag at utarbeide en særskilt bygningslov for Kristiania.

Kommissionens utkast, som blev tilstillet Stortinget sammen med den kgl. proposition, blev enstemmig anbefalt til vedtagelse av den stortingskomité, som hadde at avgi indstilling. Begrundelsen gik ut paa, at den nye lov «høiligen vil bidra til Kristiania bys forskjønnelse, bekvemmelighet, sundhet og sikkerhet»; men en stor del av byens huseiere og byggespekulanter var aabenbart av en anden mening. Utsigterne til at faa en strengere bygningslov med skjærpede bestemmelser forekom dem at være alt andet end tiltalende, og for mest mulig at omgaa den blev der ut igjennem hele 1827 — loven blev sanktionert 24. juli 1827 og sat ikraft fra 1. januar 1828 — drevet en særdeles forcert byggevirkosomhet. Det var allikevel bare en galgenfrist, og i lopet av de følgende aar indtil 1834, da slotsarbeidet atter blev optat, indtraadte der en avgjort nedgang i byggevirkosomheten. Grunden ligger for endel i de mindre gunstige konjunkturer, som gjennemgaaende karakteriserer disse aar; men navnlig er den at søke i ophævelsen (1827) av Christiania private brandkasse, som stadig hadde støttet den private byggevirkosomhet med laan.

Under disse omstændigheter laa det nær for de misfornioede huseiere og spekulanter at velte skylden for stagnationen over paa den nye bygningslov, og i 1830 indleverte 351 gaardeiere i Kristiania et forslag til Stortinget om at «loven angaaende bygningsvæsenet i bemeldte by av 24. juli 1827 enten aldeles ophæves eller væsentligen forandres.¹» Som de viktigste grunde til at foreslaa loven ophævet anførte forslagsstillerne, at den ikke syntes at harmonere med grundlovens aand; at den indeholdt motstridende bestemmelser, og at det var ytterst urimelig, at Kristiania, som maatte antages at være bedre betrygget mot brandfare end nogen by i landet, «saa at si skulde være en prøveklut for de øvrige kjøbstæder». Endelig blev det ogsaa anført, at loven av 1827 «ved den pludselige og voldsomme overgang den paabød», virket ruinerende for de fleste av byens indvaanere. Eiendomspriserne gik ned til næsten det halve — heter det — samtidig med at den private byggevirkosomhet stoppet op paa grund av at byggemaaten blev saa altfor kostbar. Kort sagt, «fortjenesten tapes for professionister, arbeidsfolk og andre næringsdrivende borgere».

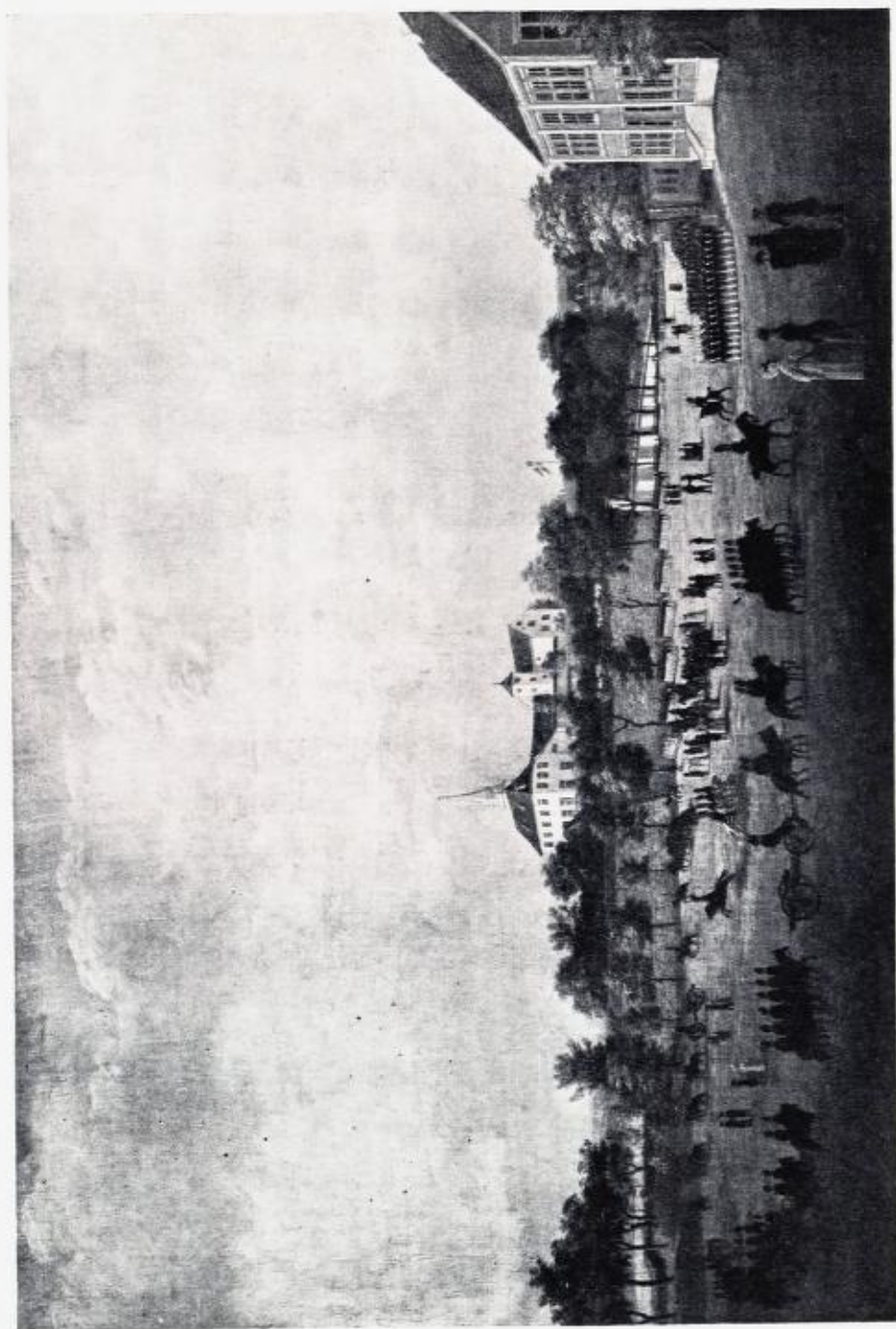
Det skal siges til Stortingets ros, at de 351 Kristiania-borgeres klagemaal blev gjenstand for den mest samvittighetsfulde behandling. Det blev oversendt en specialkomite, hvis formand var grev Wedel, og hvis øvrige medlemmer bestod av kaptein Brock, kjøbmand Linaae og kaptein Mariboe. Indstillingen fra denne komite, som bærer datoen 10. august

¹ Ialt blev der foreslaat forandret eller ophævet ca. 23 parter av lovens 65 paragrafer.

1830, paa viser med overbevisende styrke det uholdbare i protesten mot bygningsloven av 1827 og fastslaar visse grundlæggende synsmaater av betydning i fremtiden. Det er ikke bare lokalpatriotisme og almene samfundshensyn, som her tørner sammen; det er to forskjellige tidsretninger hver med sit grundsyn. Det er dette som gir denne indstilling dens kulturelle betydning, foruten den rent lokale interesse den har ved de førstehaands-oplysninger, som den gir om byggeforholdene i det daværende Kristiania.

Efter at ha paapekt det nødvendige i, at det enkelte individ i samfundet »opofrer en del av sin frihet og eiendomsret for at sikre sig og medborgere besiddelsen av disse goder i almindelighet«, gjør indstillingen den indrømmelse, »at en bygningslov unegtelig indskrænker saavel friheten som eiendomsretten for den enkelte«. Men man kan ikke av denne grund forkaste berettigelsen av en bygningslov, som den der i det foreliggende tilfælde er vedtat for Kristiania. Den er hverken efter sine grundsætninger eller i sin tendens i strid med grundloven; den maa snarere siges at være avfattet »med al den varsomhet og agtelse for eiendommens hellighet som med billighet kan fordres«; videre er det en kjendsgjerning, at utkastet til den er »forfattet av mænd, der selv er stadens indvaanere, . . . og at den er bifaldt og anset gavnlig av samtlige stadens autoriteter og eligerede mænd.« Naar man endvidere erindrer, hvor forvirrede forholdene var paa dette omraade før vedtagelsen av den nye bygningslov, skulde det synes dobbelt paakrævet, at der endelig engang blev git faste og lovbestemte regler.

Saalænge de gamle lovløse tilstande bestod — utvikler komiteen — var man vidne til en usolid bygningsmaate, som indebar betydelige farer for brand. Dette forhold blev yderligere forværret, efterhvert som folkemængden steg, og mangelen paa husrum blev mere og mere følelig. Man bygget efter principet »slet og billig«, og det viste sig at være en lønnende forretning, saalænge antallet av hus ikke var kommet nogenlunde i likevegt med befolkningen. Men saasnaart dette forhold indtraadte, meldte der sig ganske naturlig et fald i eiendomspriserne. Man blev mere og mere opmerksom paa det ulønnende ved at bygge daarlige hus, og forholdet blev yderligere understreket, da der indtraadte pengeforvirring og svigtende konjunkturer, og mange familier blev nødt til at indskrænke sig. Forreften er faldet i eiendomspriserne i slutten av 1820-aarene ikke nogen isolert Kristiania-foreteelse, oplyser komiteen; »overalt er eiendommer sunket i værdi, og i mange, om ikke i alle byer i langt høiere grad end i Kristiania«. Komiteen indrømmer, at den nye lov med sine strengere regler, som nødvendiggjør en kostbarere bygningsmaate, vil føre til en indskrænkning i byggevirksomheten; men til gjengjæld vil

*Parade paa Fæstningspladsen.
Efter materi af F. Gjøs.*

man faa bedre og solidere hus, som i det lange løp vil betinge bedre priser. »Det kan ikke negtes« — heter det i indstillingen — »at det ved første utlæg koster mere at opføre en solid grundmuret bygning end en av træ, sten og kalk i hast sammenklinet; men de idelige flikkerier, denne sidstnævnte tiltrænger, gjør den igrunden kostbarere end hin . . . At loven ikke har stanset alt bygnings-arbeide viser erfaring.« Under disse omstændigheter indstillet komiteen enstemmig paa forkastelse av de 351.s protest mot bygningsloven av 1827, og dette standpunkt blev ogsaa det seirende i odelsting og lagting.¹

Hermed var der slaat et avgjørende slag for en tidsmessig bebyggelse av byen, og i løpet av de nærmeste 10—15 aar skulde man faa tilstrækkelig bevis, ikke bare for det teoretisk berettigede i den nye lov, men ogsaa for de praktiske fordeler ved den.

¹ For en utførlig fremstilling av sporsmaalet, jfr. Stort.forh. 1827, 3. del, pag. 456—559 med henvisninger, og Stort.forh. 1830, 6. del, pag. 903—941, likeledes med henvisninger.

ØKONOMISKE TILTAK OG FORSKYVNINGER GJENNEM 1820-AARENE

Samtidig med disse politiske og kulturelle fremstøt, som kan betegnes som de første famlende forsøk fra Kristianias side henimot løsnin-gen av sin oppgave som selvstendig hovedstad, er vi paa det øko-nomiske omraade vidne til en række foreteelser av lignende art. Ogsaa her kan vi paa vise tiltak og forskyvninger som godtgjør, at forholdene endnu saa langt fra er kommet til ro efter krigsaarenes voldsomme paa-kjending, at de tvertimot fremdeles maa betegnes som særdeles utrygge. Den tilfældige oppgangsperiode i tiden omkring 1825, som vi skal komme nærmere tilbake til, snarere styrker end svækker dette indtryk. Paa denne maate faar grev Sandels' statholdertid, ogsaa økonomisk set, et used-vanlig dramatisk forløp, overensstemmende med den katastrofe som indledet den.

Branden paa bordtomterne gik i første række ut over de ledende firmaer i byen, som paa grund av de fortvilede assuranseforhold ikke hadde været istand til at forsikre sine lagere, og som nu saa sig paaført et tap, som med et rundt tal blev anslaat til £ 40000. Men branden rammet ogsaa i adskillig utstrækning byens arbeiderbefolkning, navnlig i Vaterland og Fjerdingen, »hvorav en stor del personer av begge kjøen hadde sin største og fast væsentligste næringsvei ved arbeide paa bordtomten».¹ Det vilde været av største interesse at ha faat dette forhold nærmere belyst gjennom en skildring av arbeidsklassens kaar i Kristiania som-meren 1819; men denslags problemer gik endnu ikke ind som led i tidens journalistik. Likesom byens aviser ikke hadde noget at meddele om forhørene angaaende branden, bekymret de sig heller ikke om at dvæle ved følgerne av den. Det hadde aabenbart større interesse — ser det ut til av Morgenbladet — at fylde hele numre med oversatte tyske betraktninger over »De farlige øieblikke i det kvindelige liv« og lignende abstrakte emner. Men netop derved faar de gamle skatte- og skifterets-protokoller dobbelt værd for os. Av deres talkolonner stiger et sterkt og

¹ Morgenbl. nr. 128, 1819.

virkningsfuldt billede av forholdene, og sammenholdt med de spredte uttalelser, som foreligger om branden hos forskjellige av tidens dagboksforfattere og brevskrivere, gir de et værdifuldt materiale til bedømmelse av stillingen baade før og efter begivenheten.

Det kan siges som en almindelig bemerkning, at branden ikke kunde ha rammet Kristiania paa et mere kritisk tidspunkt end da. Helt siden byen blev selvstændig hovedstad, hadde den — som vi har paavist i andet kapitel av vor fremstilling — ført en energisk kamp for tilværelsen under sparsomme indtægter og stadig stigende utgifter. De første var en følge av det haabløst forvirrede pengevæsen og depressionen i det britiske trælasmarked, som førte med sig en jevnt svigtende skatteevne hos borgerne; de sidste hang sammen med den kroniske finansnød og de økede krav av forskjellig art, som Staten fandt at kunne stille til landets hovedstad. Vanskelighetene begyndte at melde sig for alvor i 1817, da elleve personer gik fallit, deriblandt 4 kjøbmænd, en høker, en handelsbetjent, en baker og en skrædder. Blandt oppbudsmænd utenfor de egentlige næringsdrivendes tal møter vi en kirurg, en organist og — en natmand. I 1818 blev en kjøbmand, en slagter, en skomaker og en marketenter nødt til at gjøre opbud, og desuten en kvinde, hvis borgerlige stilling ikke er nærmere opgit. Aaret 1819 markeres av grosserer Daniel Ellefsen — en av byens større trælaseksportører — hvis bo var tat under behandling av skifteretten allerede før bordtomtbranden, og fremforalt av Det anker'ske fideikommis, som ikke overlevet denne begivenhet længer end til december samme aar.¹ Sammenlignet med disse samfundsstøtter er det av underordnet interesse, at seks kjøbmænd, en høker, en garver, en baker, en overlærer, en undertoldbetjent og en kjøbmandsenke blir nødt til at gjøre opbud. I januar 1820 indstillet Paul Thrane — for tredje gang — og glider fra nu ut av byens historie; samtidig overgav overkrigskommissær Carlsen, likeledes en av byens større eksportører, sit bo til skifteretten; hans undergang var forresten antydnet i en notis i Morgenbladet like efter bordtomtbranden. Blandt aarets oppbudsmænd finder vi desuten stadsmægler Jeronimus Clausen — et nedslaaende vidnesbyrd om hvorledes det begyndte at gaa tilbake med byens eksport og skibsfart — endvidere to kjøbmænd, en skrædder, en skomaker, en garver, en skipper, en provisor og en undertoldbetjent og endelig to akademikere — en manuduktør i jus og en medicinsk student.

Blandt de fallitter som knytter sig til 1821, er firmaet Collett & Sons² noget av en historisk begivenhet i likhet med Fideikommissets to aar

¹ Jvfr. Dokumenter det Bernt Ankerske fideikommis vedk. (Budstikken, 1823, nr. 5—22).

² For en utførlig skildring av dette bo og dets skjæbne, se: Alf Collett, *Familien Collett*, pag. 299—302.

iforveien, men ogsaa Det norske Søs-Assurance-Selskabs opbud er et nedslaaende vidnesbyrd om hvorledes stagnationen breder sig. I 1822 er der nye mandefald inden haandverksstanden og skipperstanden; vi noterer to snekkere, to skomakere og to skippere. Av byens kjøbmænd blir tre nødt til at indstille. Som bekræftelse paa sandheten av det gamle ord om at »ytterpunkterne berører hinanden«, finder vi statssekretær Hagerup og departementsbud Eriksen blandt aarets opbudsmænd; den største og mest vidtrækkende av aarets fallitter var imidlertid den, som rammet

Paul Thrane.

Fru Thrane, f. Dørcker.

Efter maleri av H. C. F. Hosenfeller.

bergraad Neumann & Søn. I 1823 er høiesterets-advokat Hansteens fallit den mest opsigtvækkende, paa grund av mandens sociale stilling; i 1824 magter ikke grosserer Andreas Glückstad at holde det gaaende længer. Samme aar gaar tre kjøbmænd overende; desuten en skipper, en hattemaker, en skomaker og — en kabinets-kurér. Kort sagt, der er i den første halvpart av 1820-aarene saavel som i de nærmeste aar iforveien en stadig økonomisk utglidning inden alle samfundsklasser. Det var en haard, men samtidig en naturnødvendig proces, hvis der skulde bli plads og levedige kaar for den forretningsstand, som allerede var under utvikling, og som i flere henseender var forskjellig fra den, som hittil hadde behersket byens økonomiske og sociale liv og sat sit præg paa dens kultur.

Repræsentanterne for det handelssamfund, som nu gik over i historien, hadde været med at lægge den nødvendige økonomiske grundvold for Norges selvstændighet. I det øieblik denne selvstændighet var blit til virkelighet, kunde de siges at ha løst sin historiske opgave, og forsaavidt var det bare en følge av utviklingen, at nye kræfter traadte ind istedet. De ældre handelsslegter baade i og utenfor Kristiania hadde sin beskedne oprindelse fra folk i smaa kaar. De stammet dels fra indvandrede utlændinger, dels fra folk av norsk bonde-æt, som hadde fundet vei ind til vore byer under den umiskjendelige opgangsperiode i slutten av det syttende aarhundrede. De hadde med klokskap og dygtighet forstaat at utnytte de muligheter som bød sig paa de forskjellige omraader av næringslivet under de mere ordnede forhold, som blev indledet med enevældet av 1660, og i løpet av det attende aarhundrede — vi holder os i det følgende udelukkende til Kristiania — hadde de erobret en magtstilling inden sit samfund, socialt og økonomisk, som er uten sidestykke i byens historie. Paa overgangen fra det attende til det nittende aarhundrede hadde de i en hoikonjunktur, som danner et av de mest karakteristiske avsnit i Norges handelshistorie, repræsentert sin by og sin stand paa en maate som virket imponerende paa samtiden, og som den mere kritiske efterverden ogsaa har ydet dem sin anerkjendelse for, omend med forbehold. Nu var de typiske repræsentanter for dette handelsaristokrati gaat bort — en for en — og de faa som var igjen, var bare ganske enkeltvis istand til at holde traditionen oppe. Samtidig var det økonomiske underlag blit undergravet ved den langvarige krig og endnu mere ved de forstyrrede pengeforhold og de elendige konjunkturer, som freden til almindelig skuffelse førte med sig. Det var under disse omstændigheter noget av en naturnødvendighet, at der blev tilført byen elementer, som kunde føre utviklingen ind paa nye baner; men det var samtidig ikke mindre nødvendig, at disse nye elementer paa forhaand kjendte sig saa intimt knyttet til byen ved sympati og personlige interesser, at de var istand til at lede denne utvikling saaledes, at der ikke indtraadte noget organisk brudd.

Spidserne inden det handelssamfund, som nu traadte til, var — i likhet med repræsentanterne for den omveltningens tidsalder de tilhørte — folk »uten forfædre«, som Napoleons officerer sa om sig selv. De var i likhet med Westye Egeberg, Tho. Johs. Heftye og Nicolay Andresen indvandrede utlændinger; eller de hørte, som Jørgen Young og Hans Gulbrandsen hjemme paa landsbygden. De hadde i begge tilfælder tat med sig hjemmefra en række værdifulde egenskaper — punktlighet, noisomhet, arbeidslyst og desuten et skarpt blik for de forretningsmuligheter, som tiden og forholdene førte med sig. De kom netop tidsnok til at nyde godt av hoikonjunkturen i begyndelsen av aarhundredet; men de var kloke

nok til ikke at la sig blænde av den, og følgen var, at de hadde noget at tære paa, da de magre aar satte ind.

Ved at slite trængsels-aarene igjennem sammen med sine medborgere hadde de levet sig helt ind i forholdene, og det er derfor ingen tilfældighet, at vi ved indgangen til selvstændighetsperioden finder repræsentanterne for de indvandrede elementer i lojalt samarbeide med mændene av de gamle navn. Ikke paa noget omraade lar det sig paavise, at der fra de nye elementers side føres en bevisst politik med det formaal at trænge bærererne av de gamle traditioner tilside. Det er forhold, som fortjener at understrekes, baade fordi det rent menneskelig set taler til fordel for repræsentanterne for den nye tid, og fordi det gir den nødvendige forklaring paa det faktum, hvis betydning vi alt har præcisert, at utviklingen kunde føres videre uten brud. Det er som følge av denne levende solidaritetsfølelse inden Kristiania handelsstand, at vi i de nærmeste aar baade før og efter branden paa bordtomterne ser den energisk optat med at hævde sine standsinteresser, samtidig med at man ikke glemmer at understreke handelsstandens sociale og økonomiske betydning som samfundselement betragtet. — Der var, saaledes som forholdene laa an i de dage, meget som talte for en saadan optræden. Næringslivet fristet jo de mest kummerlige kaar hjemme og ute. Hvad der var igjen av kapital fra høikonjunkturen, viste en foruroligende tendens til at svinde ind, og mere og mere blev det indlysende for enhver med evne til at gjøre sig op en begrundet mening om forholdene, at det nye Norges hovedstad ikke mindre end landet selv stod ved indgangen til en tid, som stillet betydelige krav til samfølelsen. Det gjaldt i like høi grad at spare, som det gjaldt at skape ny kapital. De uforholdsmæssige skatter, som i ikke liten utstrækning var en følge av de ganske uvedkommende utgifter, som

*Westye Egeberg.
Efter tegning av C. Plotz.*

kommunen var belastet med, maatte ned. De snevre handelsforhold, som var skapt av en ældre tid med andre behov og en anden retsopfatning, maatte undergaa væsentlige ændringer. De nye kommunikationer, som tidens aviser mere og mere begyndte at bringe besked om — fremfor alt dampskibene — maatte gaa ind som et led i arbeidet for at utvide samkvemmet og at skape mere liv og rørelse. Kort sagt, der forelaa nok av opgaver for handelsstanden, enten det gjaldt nydannelser eller

avskaffelse av gamle misbruk.

*Nicolay Andresen.
Efter maleri av Eilif Petersen.*

Et viktig tiltak i førstnævnte retning var grunnleggelsen av Kristiania børs, som blev oprettet ved lov 8. september 1818, og hvis første børs- og handelskomite blev opnevnt 23. februar 1819 av finans-, handels- og tolddepartementet efter forslag av byens borgerrepræsentanter. I denne komite møter vi baade Otto Collett og N. Andresen — eller med andre ord, den mest repræsentative bærer av traditionerne fra det Kristiania, som snart skulde gaa over i historien og en av de grunnleggende repræsentanter for den nye tid. Ved aapningen av børsen, 15. april 1819 i madame Jørgen Pløens gaard i Toldbodgaten i overvær av stiftamtmanden og bor-

gerskapets præsident — selve bygningen, hvis arkitekt var stadskonduktør H. A. Grosch blev fuldført mellem 1826 og slutten av 1828 — holdt børskomiteens formand en tale, som helt igjennem maa betegnes som en appel til handelsstandens solidaritetsfølelse. »Alle stænder har enten et overhoved eller laug,« sa han; »kun handelsstanden, dette vigtige hjul i Staten, har manglet et foreningspunkt. Vi har set følgerne, og jeg vil ikke dvæle derved Handelen og især vareomsætningen vil herefter ei blot i hovedstaden, men ogsaa i rikets øvrige byer faa en mindre vaklende bevægelse Her fra vor handels midtpunkt, her hvorifra liv og virksomhet skal utgaa til landets øvrige egne, bør oprinde en god aand Denne aand vil da snart som det utstrømmende lys utbrede sig i stedse større kredser, og mens fædrelandet i handelsstanden erkjender et

uundværlig led, skal utlændingen lære at agte og forandre sit vistnok ikke fordelagtige omdømme om Norges handelsstand.»

Disse ord er betegnende for den nye aand, som holdt paa at bryte gennem inden handelsstanden. Her indrømmes det uforbeholdent, at alt ikke tidligere har været som det burde, netop fordi der manglet det nødvendige samarbejde og den nødvendige kritik inden standen selv. Det har en viss historisk interesse at høre en dom som denne uttalt fra autoritativt hold

*Børsen.
Efter fotografi.*

saa sent som tre uker før branden paa bordtomterne, og i sin almindelighet kan det siges, at grundlæggelsen av den nye institution gaar ind som et viktig led i byens historie. Handelsstanden er sig fra nu av bevisst, at den ikke bare har personlige økonomiske interesser at vareta, men ogsaa visse sociale forpligtelser, som i sin videre praktiske utforming gang paa gang skulde komme til at gripe ind i utviklingen.

Men det gjaldt ikke bare at forberede noget nyt; det trængtes ogsaa at holde gamle misbruk nede. Ogsaa her var handelsstanden vaaken; det viser et ganske karakteristisk eksempel fra 1821.

I henhold til Kristiania bys handelsprivilegier av 26. september 1749 var det forbudt enhver fremmed — utlænding eller utenbys boende — at drive detaljhandel med almindelige kjøbmandsvarer i konkurranse med byens handelsstand, og det var likeledes forbudt byens borgere at

indlate sig med den slags fremmede handelsfolk. Men i aarenes løp var dette forbud — som saa mange andre av lignende art — gaat i glemmeboken, og der hadde forlængst utviklet sig det forhold, at danske og holstenske skipper kom herop med sine jagter og la til ved byens brygger, hvor den drev en utstrakt detail-handel med kolonial- og fetevarer. Deres viktigste kunder var byens husmødre, som møtte op med kurver og spand og gjorde forholdsvis billige indkjøp hos disse jagteskipper, som hver-

*Thomas Johannesen Hefty.
Efter maleri.*

ken svarte skat eller anden avgift til byen, og som derfor hadde let for at undersælge byens kjøbmænd. Dette forhold, som virket særlig støtende efter ophævelsen av statsforbindelsen med Danmark, var flere ganger i løpet av de senere aar blit skarpt paataalt fra handelsstandens side; men politiet hadde allikevel ikke tat sig av det med tilstrækkelig energi. Følgen var at handelsstanden tilslut tok saken i sin egen haand og sammenkaldte et sammemøte av sine folk. Det fandt sted paa raadhuset 27. april 1821 i overvær av magistraten og resulterte i vedtagelsen av en resolution, som gik ut paa, at handelsstanden »ikke længer vilde finde sig i den fornærmelse og prejudice«, som blev tilføiet den fra utlændingers side ved dette helt

uhjemlede indgrep i byens privilegier. For at gi denne uttalelse yderligere ettertrykk blev der nedsat en særlig »Privilegie-commission« paa tre mand, som fik i opdrag at vareta standens tarv. Til formand i kommissionen blev valgt bankadministrator og kjøbmand Jens Thyholm, som ser ut til at ha været en mand med ben i næsen. I en skrivelse av 5. juni rettet han en saa skarp anke mot politikamret for dets forhold i saken, at daværende politimester Ole Sem fandt sig opfordret til at anlægge injuriersøksmaal.

Politimesteren var en heftig og stridbar herre, hvis ubeherskethet ikke sjelden gav sig luft endog i likefremme ukvemsord overfor byens borgere. Han hadde nylig faat en ganske alvorlig »admonition« under en retssak

mot skomakerlaugets formand, skomakermester L. J. Wergeland,¹ som paa sin stands vegne hadde klaget over det samme, som nu blev paatalt fra handelsstandens side, nemlig at politimesteren »intet reflekterte enter paa byens privilegier eller paa politi-anordningen«. Saken mot handelsstanden blev endnu uheldigere for politimesteren. Retten fandt det bevist, at han i en aarrække bare motvillig hadde varetat handelsstandens tarv, trods de henstillinger han hadde mottat om at raade bot paa et forhold, som ingen kunde benegte, og hvis skadelighet var aabenbar. Det var desuten et faktum, at politimesteren efter handelsstandens masse møte hadde begyndt at foreta indskrænkninger i den trafik som handelsstanden hadde besværet sig over. Dermed var det efter rettens opfatning i hovedsaken bevist, at handelsstanden hadde ret. Thyrholm blev derfor frifundet med glans, og politimesteren idømt alle sakens omkostninger.²

Trods dette resultat, som ganske naturlig virket stimulerende paa handelsstandens selvfølelse og bidrog til at hæve den i almindelig omdømme, siger det sig selv, at det bare kunde ha en viss forbigaaende betydning. Selv den mest samvittighetsfulde hævde av byens privilegier var et forholdsvis underordnet moment for handelsstanden i en tid som denne, da den i virkeligheten gjennemgik en krise av epokegjørende betydning. Et par tal i tilslutning til den specificering vi har git i det foregaaende, siger her mere end mange forklaringer. I 1815 hadde Kristiania 446 handlende, hvorav 12 grosserere, 193 detailister og 241 høkere og vertshusholdere. I 1827 var der 180 grosserere og detailister — de er nu betegnende nok slaat sammen under ett — og 176 høkere og vertshusholdere; eller ialt 356 handlende. Samtidig var folkemængden øket fra henved 11 000 til over 15 500. Det vil med andre ord si, at der blev stadig mindre og mindre at gjøre for handelsstanden trods befolkningens vekst.

Ved loven av 8. juni 1818 om meddelelse av borgerskap til handlende var der tilsyneladende truffet særdeles betryggende garantier med hensyn til rekrutteringen av handelsstanden. For at bli grosserer eller kjøbmand maatte man dokumentere overfor en sakkyndig kommission av »tre av de agtværdigste og dueligste mænd av handelsklassen«, at man kunde skrive norsk ortografisk; at man hadde et nogenlunde kjendskap til et av de europæiske hovedsprog; at man var »kyndig i ordentlig bokholderi«, og endelig at man hadde fire aars praksis som »kjøbsvend« paa et handelskontor eller hos en kjøbmand.

Forutsætningen for denne lov var selvsagt den, at der eksisterte en teoretisk og praktisk utdannet handelsstand med tradition og soliditet. Men netop da loven skulde træde ikraft, gik denne forutsætning istykker.

¹ En farbror av digteren. Jfr. Norsk (Halvorsens) forf.-leks. VI, pag. 544.

² En utskrift av vedk. byrettsdom er indtat *in extenso* i Rigtstid. nr. 38, 1822.

og i løpet av nogen aar bestod Kristiania handelsstand av en række nye elementer, som gjennemgaaende stod betydelig under de gamle. Det var et forhold, som var uundgaaelig i en overgangstid, saa beklagelig det var; og før de unge handelsbetjenter, som betinget sig handelsundervisning hos sine principaler — en ordning som var meget almindelig — førte det selvsagt til, at undervisningen i en række tilfælde blev særdeles mangelfuld, Praktisk øvelse var der heller ikke stort av i denne tid, da butik-

Arkitekt Grosch.
Efter fotografi.

handelen foregik i primitive former og i et gjennemgaaende hendøende tempo. Det hændte at handelsbetjentene »overgit av kjedsomhet la sig paa ryggen paa disken og saa i taket« midt i den saakaldte forretningstid.¹

Privat hadde disse »handelslæringer« — som de gjerne kaldtes — en alt andet end misundelsesværdig tilværelse. De bodde dengang og endnu i mange aar fremover ikke privat ute i byen, men i principalernes hjem, hvor de blev regnet for en del av deres husstand og maatte ta det som det faldt sig. De hadde ikke sjelden sine soverum paa mørke, aapne loft hvor der var rikelig med træk og fugtighet. Kostholdet var gjennemgaaende spartansk; klæddragten likesaa; det var sparsomt med frihet selv om søn-

dagen — for ikke at tale om, at handelslærningen, naar det behaget principalen, blev sat til arbeide som ikke hadde det ringeste med forretning at gjøre — som f. eks. til at male et plankegjærde. Kort sagt forholdene var i det store hele tat av den art, at enhver handelslærning hurtigst mulig søkte at komme over i selvstændig stilling. Paa denne maate kom den overordnede handelsstand til at skape sig fremtidige konkurrenter paa et tidligere tidspunkt, end den ellers efter al sandsynlighet vilde ha mott dem. Det var et forhold, som fik sin betydning allerede

¹ Thorbjørn Frølich: F. H. Frølichs biografi. MS i Kr.ania børs' arkiv.

saa tidlig som ved midten av 1830-aarene, da flere av disse yngre kræfter startet egen forretning og meget snart forstod at gjøre sig gjældende paa en maate som avtvang respekt.

Trods den døde haand som hvilte over byens forretningsliv ved indgangen til 1820-aarene var det allikevel indlysende for enhver, som tænkte litt nærmere over stillingen, at det hele maatte være en overgang. Det gjennembrud, set mot en ny tid, som hadde fundet sted ved begivenheterne i 1814, talte fra aar til aar et stadig tydeligere sprog. Gjennem tidens smaa aviser, saa mangelfulde de var, fik almenheten et gløt ut mot Europa, som gav tankerne flugt; som bragte nye spørsmåal ind, og som fremfor alt appellerte til den solidaritetsfølelse mellem folkene, som kanskje var det mest paatagelige utslag av den nye tid. Stortingets samvær — selv om det var innskærket til hvert tredje aar — samlet den offentlige oppmerksomhet om landets hovedstad; diskussionen i aviserne holdt interessen vedlike i mellemtiden. Livet fortonet sig i virkeligheten ikke saa graat og indholdsløst som det ofte saa ut til. Der dæmret en fremtid for Kristiania som handelsby, som flere og flere blev oppmerksom paa allerede saa tidlig som mellem 1814 og 1820, og samtidig med den økonomiske utglidning foregaar der en stadig rekrutering av Kristianias handelsstand ved hjelp av fremmede saavel som av nationale elementer. Enkelte av disse indflyttere, som f. eks. Peter Duborgh fra Reval og Andreas Grüning fra Hamburg som begge slog sig ned her i 1815, var rike folk allerede i begynnelsen av 1820-aarene; det samme gjælder konsul Ernst Rohde, som kom hit fra Riga likeledes i 1815, men som bare skulde faa en kort glansperiode i byen. Andre — eksempelvis Andreas Tofte fra Hurum, som tok handelsborgerskap i 1819, og som 18 aar senere blev byens første ordfører — tok længer tid for at slaa sig op. Men utviklingen er allikevel ikke til at ta feil av. Der foregaar ut igjennem 1820-aarene og de par første aar av 1830-aarene en fuldstændig omdannelse av hovedstadens handelsstand, saaledes at vi, da processen endelig er avsluttet staar ansigt til ansigt med overveiende nye mænd.¹ Dette ophæver imidlertid ikke den kjendsgjærning, at en række av de mænd, som findes blandt byens største skatydere saa sent som i begynnelsen av 1840-aarene enten direkte eller gjennom sine nærmeste arvinger, stod i samme stilling tyve aar iforveien.

La os se et oieblik paa skatteligningen fra 1823 — for at ta det første oppgangsår efter bordtomt-branden. Vi finder her kjøbmand Jørgen Young opført med 70 000 spd. formue og 6 000 spd. indtægt; derefter følger Grüning & Co. (40 000 — 6 000), Tho. Joh. Heftye & Søn (30 000 — 6 000);

¹ For en utførlig analyse av hele forholdet — jfr. Jacob S. Worm-Müller: Christiania og krisen efter Napoleonskrigene.

Jacob Meyer (45 500 — 5 000), kjøbmand O. C. Brede (40 400 — 5 000), kjøbmand Thor Olsen (20 000 — 5 200), Westye Egeberg & Co. 20 000 — 4 400), kjøbmand Hans Thoresen (75 000 — 4 000), kjøbmand Chr. Eger (10 000 — 3 500), konsul Duborgh (10 000 — 3 500). Av formuer utenfor den egentlige forretningsverden kan nævnes: Statsraadinde Rosenkrantz' bo 100 000 spd., Madame Jørgen Pløens bo 100 000, grev Wedel Jarlsberg 80 000 og Marcus Pløen 80 000. Statsminister Peder Anker paa Bogstad, Wedels svigerfar, som figurerer i byens protokoller ikke bare som skatyder, men ogsaa laangiver til hovedstaden var i 1833 opført med 20 000 spd. indtægt; efter ham fulgte kjøbmand Even Stenersen med 15 000, og som no. 3 den tidlig avdøde konsul Rohde med 10 000 i indtægt og 40 000 i formue.

I og for sig kan disse formuer og indtægter ikke betegnes som betydelig, særlig naar man tar hensyn til den daværende lave kurs paa Norges banks sedler; men det har allikevel sin interesse at fæste opmerksomheten ved dem netop i pusterummet 1823—25, da ikke bare byens handelsstand, men befolkningen i det hele tat begyndte at aande lettere under en voksende følelse av økonomisk velvære. Det er forhold, som har sin betydning ikke bare paa næringslivets omraade.

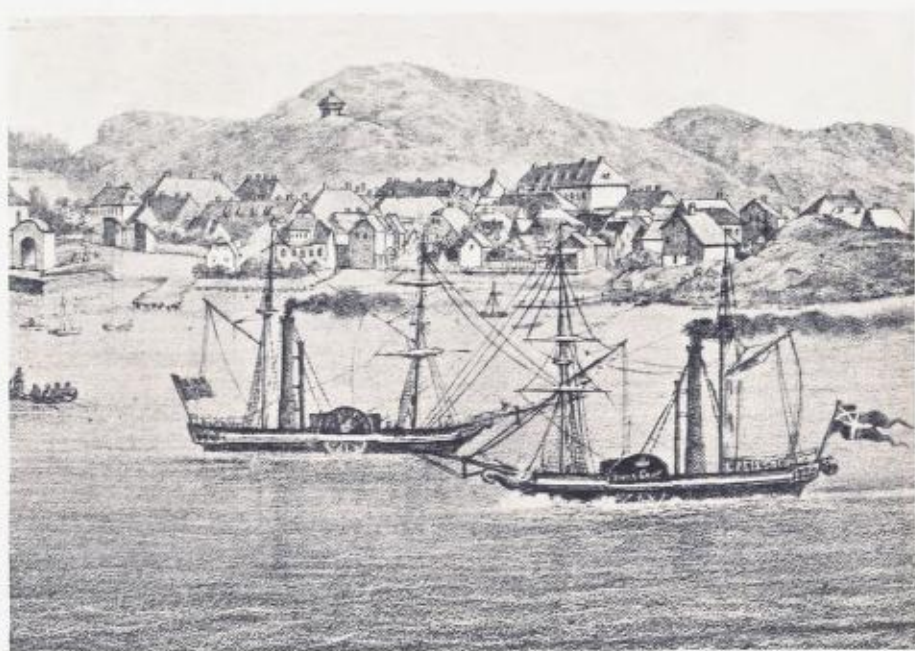
Den trang, som bryter igjennem i disse aar til at feire 17. mai; den tilidsfuldhet, som præger høitideligholdelsen av byens 200-aars jubilæum i 1824; de usedvanlige festligheter aaret efter i forbindelsen med nedleggelsen av grundstenen til den nye kongebolig — alt dette er foruten av andre faktorer ogsaa betinget av et økonomisk moment. Der suser noget av en ny aand i en artikkel som denne i *Handelstidende* høsten 1825 om dampskibsfartens utvikling i den senere tid: »Allerede er der ingen plet mere, hvor disse bølgerne og stormens stolte foragtere ikke snart dristig vil stevne hen. Ingen flod er sikker for dem. Rhinen saavel som Elben; Orinoco saavel som Ganges blir den skatskyldige. Leipzig og Berlin er nu kun fem dagsreiser fjernet fra London. Rusland er rykket ti dagsreiser nærmere mens Atlanterhavet fra Nordamerika» (til England) »gjennemskjæres i fjorten dage . . . Tidens hurtighet river alt med sig.»¹

Det var under disse forhold at statsraad Jonas Collett — paa et tidspunkt da han ikke kunde faa Stortinget i tale paa to aar — en dag i 1825 paa egen haand kontraherte bygning i England av to dampbaater for regning av den norske stat. Det var en begivenhet, som vakte levende interesse, og flere ganger i løpet av 1826 er der meddelelser i aviserne om, hvorledes det skrider frem med bygningen av dem. Endelig nærmet den dag sig, da baatene kunde avleveres og sætte kursen for hjemlandet, og

¹ Norges handelstidende nr. 00, 1825.

utpaa eftermiddagen tirsdag 3. april 1827 stod den største av dem — den som senere blev døpt *Prinds Carl* — indover mot Kristiania havn.

Rygtet var gaat iforveien for den. »Fra tidlig om eftermiddagen,« heter det i Rigtidende, »hadde en stor mængde mennesker forsamlet sig paa bryggerne og fæstningens volde for at se dampfartøiet — det første, som nogensinde er set her i staden. Omtrent klokken fem kunde man ovenfor byen se det passere Nesodden; men endnu saa sent som iaften«

*Constitutionen og Prinds Carl.
Efter tegning av C. F. Wergmann.*

(3: onsdag 5. april) »ligger det ved Ringene« (Hegholmen). Grunden var den, at de vanskelige is-forhold det aar — isen var trods den langt frem-skredne aarstid endnu tre kvart alen tyk — la usedvanlige hindringer iveien. Man hadde holdt paa at skjære raak i flere dage; men først torsdag morgen 5. april var farvandet saa klart, at baaten kunde komme helt ind paa havnen. Det var intet mindre end en begivenhet i byens historie — noget nær utgangspunktet for en ny tidsregning — og i de par dage baaten laa her, indtil den 7. april, la sig ut ved Ringene, og dagen efter gik en ekstra-tur langs kysten til Kristianssand med paaskereisende, var den gjenstand for en enestaaende opmerksomhet. Den blev »tat i oiesyn av næsten hele byen, hvis folkemængde uophørlig strømmet til og fra

bryggerne». Nogen dage senere kom den anden litt mindre baat, som senere fik det populære navn *Constitutionen*, og som dermed blev intet mindre end publikums yndlingsbaat. Ogsaa ankomsten av denne baat blev en begivenhet av rang; for endnu skulde der gaa, ikke bare dage, men aar, før Kristiania befolkning var istand til at bevare sin selvbeher-skelse ved synet av en dampbaat.

Men det viktigste av det hele var naturligvis, at Kristiania ved opret-telsen av den regelmæssige dampskibsfart gjorde det første betydning-sfulde fremstøt paa kommunikationsvæsenets omraade. Ruten blev lagt slik, at *Constitutionen* en gang om uken gik i rute Kristiania—Kristians-sand med anløp av de mellemliggende kystbyer, mens *Prinds Carl* gik i rute Fredriksvern—Göteborg—Kjøbenhavn. Paa tilbakeveien korre-sponderte baatene i Fredriksvern, hvor de av *Prinds Carls* passagerer, som skulde til Kristiania, gik ombord i *Constitutionen*. Aaret efter (1828) begynde en Bergens-baat, som het *Oscar*, og som tilhørte et privat aktie-selskap, en regelmæssig rute mellem Bergen og Kristiania. Det siger sig selv, at disse post- og passager-ruter bare lot sig opretholde om somme-ren, saalænge baatene endnu var hjulbaater; men dampskibstrafiken be-tegner allikevel et enormt fremskridt sammenlignet med den høist usikre samfærdsel i tidligere tider. Nu var det endelig engang mulig for en handelsmand at gjøre sig op virkelig solide beregninger.

Men det var ikke bare handelsstanden det kom an paa, naar det gjaldt at faa byen op av uføret og at skape bedre og lysere kaar for dens befolk-ning. Ogsaa haandverket hadde sin store betydning, og jo før det kunde indta den plads i samfundet som tilkom det, jo bedre var det for alle parter. Men ved det tidspunkt vi her befinner os, fristet det endnu en meget kummerlig tilværelse.

Grunden til dette forhold er at søke i flere omstændigheter, hvorav nogen var samfundets, nogen haandverkerstandens egen skyld. Gjennem hele det attende aarhundrede hadde Kristianas haandverkere savnet den opmuntring og anledning til utvikling, som betinges av en national smaksretning hos de mere velstaaende klasser. Embedsmændene og fremfor alt de store handelsmænd tok baade sine møbler og sine klær hjem fra utlandet — særlig fra England — og den kundekreds byens haandverkere blev siddende igjen med, kom saaledes til næsten udeluk-kende at bestaa av smaaborgere og bønder. Saalænge høikonjunkturen gav denne kundekreds rummelig beskjæftigelse, saaledes som tilfældet var i den nærmeste menneskealder før fredsbruddet, kom dens økede kjøpe-evne naturligvis haandverkerstanden tilgode og hjalp til at hæve dens kaar. Men nogen utvikling av smaksretningen inden dens kunde-kreds lar sig ikke paavise, og da desuten haandverkerstanden stod lavt

i social anseelse, fordi den udelukkende blev rekruttert fra de mindre velstillede klasser, er det let forklarlig at den blev liggende efter baade teknisk og økonomisk.

Forholdene er ikke her som i utlandet med dets store verksteder, hvor 50—100 mand og endnu flere arbeider under ledelse av en duelig mester, oplyser en kritisk forfatter i en indgaaende artikel i Budstikken i december 1820;¹ hos os sliter en mester sig ofte kummerlig igjennem »med en eller to svende og nogle drenge» og da »liten duelighet hyppigen er forenet med mesterens mangel paa dygtighet til at overse og bestyre, maa han fra snyterier og opskruede priser hente noget av den fortjeneste, som en velordnet haandverksdrift paa en sikrere maate skulde forskaffe mesteren«. Dette forhold bekræftes bl. a. av Alin, som i sine optegnelser gjør opmerksom paa, hvor uforholdsmæssig dyrt det er at reparere noget hos haandverkerne i Kristiania. En reparation, som i Stockholm vilde koste 30 riksdaler, maa her betales med 100. »Alt staar høit i pris hos dem, selv det ubetydeligste.»

Den væsentligste hindring for utviklingen av en teknisk dygtig og økonomisk velstillet haandverkerstand ligger efter Budstikke-forfatterens mening i »den uforsigtige redebønhed, hvormed man saa ofte tillater enhver at gjøre mesterstykke og at nedsætte sig som haandverksmester.« Dette »mesterskapsraseri» — som han kalder det — »som nu ved magistraternes og laugsbestyrernes eftergivenhet har indsneget sig hos haandverksstanden, har bl. a. ført til en utbredt mangel paa dygtige haandverkssvender; forfatteren kan ikke tænke sig andet end at magistraterne vilde være forsigtigere end de hittil har været med hensyn til utstedelse av haandverksborgerskaps-bevilling, »dersom de vidste, hvorledes det mangen gang gaar til ved mesterstykkers forfærdigelse, og hvilken betydelig rolle punschebolle og brændevinsflaske ved saadan leilighet spille«. Denne uttalelse, som efter alt at dømme gir et korrekt billede av forholdene, viser hvorledes laugsvæsenet paa dette tidspunkt holdt paa at overleve sig selv og i virkeligheten ikke ydet nogen garanti længer for opretholdelsen av det dygtighets-nivaa, som det var en av dets hovedopgaver at hævde. I praksis førte denne utvikling til, at der blev altfor mange haandverksmestrer rundt omkring i vore byer i forhold til størrelsen av kundekredsen. Kristiania dannet ingen undtagelse fra denne almindelige regel; tvertimot. Hver enkelt av disse mestrer — oplyser forfatteren — »har forholdsmæssig litet arbeide«, og da de næsten allesammen er gift, er

¹ Jfr. Budst. nr. 77 og 78. Artiklen som har overskriften »Om nogen av aarsakerne til haandverksstandens mindre duelighet og ringere anseelse hos os«, er helt igjennem baaret av velvilje overfor standen og maa betegnes som et elevvert og vegtig indlæg i sporsmaalet om at reise haandverksstanden socialt, økonomisk og teknisk.

følgen den, »at mængden av dem maa henleve deres tid i fattigdom og under næringsssorger, der kvæler mod og lyst og gjør enhver utvidelse i deres næringsdrift umulig«.

Det var under disse forhold, hvis rigtighed bekræftes bl. a. av det økonomiske mandefald inden byens haandverkerstand, som vi har skisseret i det foregaaende, at der endelig meldte sig en lysning i første halvpart av 1820-aarene. Stortingsbeslutningen om opførelsen av den nye kongebolig blev en løftestang for Kristiania haandverkerstand ikke bare i økonomisk, men ogsaa i teknisk henseende. Av alle haandverk i byen hadde de som var knyttet til bygningsvæsenet hittil været de mest nødlidende paa grund av befolkningens fattigdom, og det er derfor ingen tilfældighed, at byen stod uten teknisk kyndige haandverksmestrer til at overta ledelsen av det nye bygverk. Man blev — som det understrekes i regjerings-propositionen av 1827 — nødt til at forskrive ikke bare mestrer, men ogsaa svenner fra utlandet, og det var ikke mindst av denne grund at det forekom regjeringen saa betænkelig at gaa til at indstille arbeidet med slotsbygningen, da dette spørsmaal meldte sig. Disse fremmede hadde nemlig — efter regjeringens opfatning — ikke bare den opgave at se at faa slottet færdig; de hadde ogsaa den at virke opdragende paa hovedstadens haandverkerstand og forberede den for den fremtids-opgave, at bære det norske haandverk frem paa national grund.

Samtidig med denne utvikling inden handels- og haandverkerstanden i retning av større samfølelse og rummeligere kaar viste der sig ogsaa en voksende økonomisk sans hos det jevne publikum av smaafolk inden de forskjellige samfundslag. Dette forhold kommer ikke mindst tilsyne i den stadig mere fremskutte plads, som Christiania Sparebank indtar i det offentlige omdømme i de første otte—ti aar av sin virksomhet.

Banken, som var grundlagt i 1822 — subskriptionsindbydelsen er datert 9. april og virksomheten blev aapnet 29. juni — hadde i samtidens øine en likefrem moralsk mission.¹ De fem indbydere — generalmajor Aubert, professor Rasmussen, finanssekretær Rye, portrætmaler Munch og kjøbmand N. Andresen — var overbevist om, at den nye »indretning« vilde hjælpe til at »fremskynde flid og sparsomhet, avverge usedelighet og forekomme mangel og armod hos den arbeidende folkeklasse«. Det samme gjentages i næsten enslydende vendinger i aarsberetningen for 1823; men allerede i de nærmeste aar viser det sig, at banken i »stigende utstrækning blir et opbevaringssted for større summer, tilhørende dels personer av den mere formuende klasse, dels adskillige private og offentlige selskaper og indretninger, hvis midler direktionen ikke finder at kunne avvise«.

¹ Jfr. Jubileumsverket Chr.ania Sparebank gjennem 100 aar (1822—1922).

Denne uttalelse, som kaster et interessant streiflys over forholdene er det første sikre vidnesbyrd om en begyndende kapital-dannelse inden hovedstaden; men de nærmeste aar skulde allikevel bringe mange skuffelser.

De meldte sig med aaret 1827 som indleder noget nær et økonomisk sammenbrud i byen, navnlig inden handels- og haandverkerstanden. I løpet av 1827 og 1828 oplever byen ikke mindre end 47 fallitter, hvorav 27 faldt paa førstnævnte aar. Ti kjøbmænd, fire marketentere og høkere og fjorten haandverkere er nødt til at gi op. Men krisen slaar ogsaa ned inden andre samfundsklasser. Vi noterer: en sjøkrigskommissær, en student, en medicinsk kandidat og en skuespiller — den første opbudsmand inden denne stand i Norge; endvidere er to militære, derav en major og en sekondløjtnant, blandt de faldne. Blandt de mere menige finder vi: en opsynsmand, en tjener, en stuer og desuten nogen kvindelige individer med den generelle betegnelse madame, enke og jomfru.

I 1829 og 1830 noterer vi tilsammen 27 fallitter, hvorav syv inden handelsstanden og fire inden haandverkerstanden. Inden skuespillerstanden møter vi en ny opbudsmand — et yderligere bevis paa de vanskelige kaar, som denne stand fristet i slutten av 1820-aarene og som maa sees i forbindelse med den saakaldte »Strømbergske teater-misère«, i flere henseender et særdeles betegnende kapitel i vor kulturhistorie.¹ Stagnationen inden bygningsfaget illustreres ved at vi møter en bygmester blandt opbudsmændene; blandt kvindelige fallenter er der et par piker, en kone og en jomfru. Det overveiende antal av disse boer er selvfølgelig ganske smaa, og i en række tilfælde er de opgjort inden utgangen av det aar de er aapnet i. Men det er allikevel betegnende for forholdene at ikke mindre end 74 personer er nødt til at gjøre opbud i løpet av fire aar i en ikke større by end det daværende Kristiania.

Et endnu mere nedslaaende tidsbillede er det, at firmaet Collett & Son, som hadde faat sit bo ekstradert til fri raadighet i 1823, atter er nødt til at begjære det tat under behandling av skifteretten i 1828. Resultatet var, at dets prægtige eiendomme blev slaat under auktion for røverkjøp, og eieren, Otto Collet, døde som en fattig og nedbrudt mand. Samme aar blev den kjendte kjøbmand og trælasthaner Ole Rein Holm nødt til at indstille, og samme skjæbne rammet kort efter det gamle ansete trælstafirma, som var knyttet til statsraad Rosenkrants' navn. Kort sagt, inden alle omraader av næringslivet føles tidens tryk meget tungt, og hvad specielt trælstafirma angaar — »fordum byens rigdoms-kilde« som stiftamtmanden uttrykker det i sin første officielle femaars-beretning, »vedblir den at avkaste mindre og mindre, og synes paa meget faa undtagelser

¹ Jfr. T. H. Blanc: Chr.ania theaters historie, pag. 26—28.

nær kun at foregaa for at avbetale dens gjæld, i hvilken byens kjøbmænd staar til utlændingen».

Det var under disse fortvilede omstændigheter, at det overordentlige storting i 1828 trods sine smaa resourcer og sin strenge økonomi fandt sig opfordret til at træde støttende til ved optagelsen av et statslaan paa 300000 spd. Det var et spørsmaal, som satte sindene i sterk bevægelse, og som blev indgaaende drøftet, navnlig i Patrouillen, hvor Mariboe i en artikel-række med overskriften *Pengemangel*, gjorde gjældende den opfatning, som var raadende paa mange hold, navnlig inden oppositionen, at private ikke har nogetsomhelst krav paa offentlig støtte for at komme ut av de forlegenheter de er kommet op i, enten paa grund av uforskyldte uheld eller uforsigtige spekulationer. Denne betragtning fandt fuld tilslutning i princippet hos den komite, som Stortinget nedsatte til behandling av spørsmaalet med grev Wedel som formand, og som av Kristiania-repræsentanter tallet kjøbmand Heftye inden sin midte. Naar komiteen — om end under dissens — allikevel fandt at burde anbefale, at staten traadte støttende til, var grunden den, at der i det foreliggende tilfælde var særlige omstændigheter tilstede, som tillot en undtagelse fra det almindelige. Der forelaa nemlig det eiendommelige tilfælde, at enkelte av landets viktigste artikler — deriblandt trælask — viste en stigende eksport i nedgangs-aarene 1825 til og med 1827; et forhold som alene kunde forklares paa den maate, at de næringsdrivende under presset av den herskende pengemangel hadde anstrengt sig til det ytterste for at opdrive de nødvendige kontanter og realiser sine beholdninger, uanset om de bragte tap. Det var selvsagt en risikabel handelspolitikk for et samfund som ikke var mere kapitalsterkt end det daværende norske, og navnlig for en by som Kristiania som endnu ikke var kommet utover følgerne av sine økonomiske sammenbrudd.

Under disse omstændigheter er det ikke at undres paa at stiftamtmanden ser noksaa bekymringsfuldt paa byens fremtid, og at han helder til den opfatning at den »trykkende pengemangel», som gaar igjen i alle forhold antagelig vil føre til, at mangt og meget vil bli »liggende i dvale», som ellers maatte ha betingelser for at komme op i en by som Kristiania.

ARBEIDERKAAR OG ARBEIDSFORHOLD I 1820- OG 1830-AARENE.

Nedgangen i bygge-virksomheten i byen paa overgangen fra 1820- til 1830-aarene er det indflyttede Kristianias første bitre erfaring om, hvad arbeidsløshet i større stil egentlig vil si. Men ikke det alene; den reiser hele det sociale problem, vi kalder fattigondet, som forøvrig var gammelt og indgrodd i byen, og lar os se det i forbindelse med bolignøden og drikketrafikken — to av de værste ulemper, som det daværende samfund hadde at trækkes med. Men fremfor alt er det en vegtig anklage mot det, at det trods sin utvilsomme vekst i almenfølelse navnlig i de sidste ti—femten aar, praktisk talt endnu maa betegnes som ganske uforstaaende paa det sociale omraade. Det var harmen over dette forhold, som i to aarhundreder hadde sat fattigdoms-stemplet paa forstæderne og og deres befolkning, som har inspirert Wergeland til det bekjendte digt av 1836 »Forstædernes klagesang over Kristiania» med de karakteristiske strofer:

Kristiania det lykkens barn
vil bo i hølensloftssale;
men trælle i armodens skarn
maa hendes smaasøskende alle.

Det skal villig indrømmes at forholdet er sat paa spidsen, forsaavidt som Kristiania paa dette tidspunkt endnu ikke hadde været særlig begunstiget av lykken; men motsætningen mellem veksten inden den egentlige by og stilstanden i forstæderne trær allikevel sterkere i dagen i 1830-aarene end nogensinde før og faar baade indfødte og fremmede til at gjøre sine betragtninger.

Da begivenheterne i 1814 gjorde Kristiania til selvstændig hovedstad, var den betydelige indflytning til byen, som i løpet av det nærmeste ti-aar skulde vokse op til noget av et samfundsspørsmal, endnu i sin første begyndelse. Men »retningen var god og farten upaaklagelig» — som det heter med et slagord fra en langt senere tid — og endog før 1820 stod Enerhaugen og Ruseløkken som vidnesbyrd om en utvikling, som ikke var til at ta feil av. Selv paa saa klassisk jord som Vaterlands hadde

fremmede begyndt at gjøre foruroligende erobringer — et forhold, som faar sin karakteristiske belysning under vidneforhørene angaaende branden paa bordtomterne. Kristiania fik tilsig fra alle kanter inden sit vidtstrakte opland saavel som fra de nærmeste byer. Den begyndende byggevirksomhet i hovedstaden allerede i 1821 gjorde Kristiania til et meget søkt arbeidsmarked — et forhold som understrekes bl. a. i indbydelsen til grundlæggelsen av Christiania sparebank.

*Gregers Fougner Lundh.
Efter maleri, angivelig av Flintoe.*

»Her er megen leilighet for den flittige og duelige arbeidsmand til daglig erhverv,« heter det, »og derfor søker folk av den arbeidende og tjenende klasse herind allevegne fra; men« — tilføies det — »her gives ogsaa altfor mange fristelser til at forøde dagens eller ukens fortjeneste, og derfor tæller vi bestandig flere og flere trængende iblandt os.« Eller som en indsender i Intelligenssedlerne uttrykker det høsten 1822: »Det har ofte været mig et sørgelig syn at se, hvorledes arbeiderne flokkevis styrter hen til markententerne for med graadig likegyldighet for de i deres usle boliger hungrige koner og børn at fortære deres som oftest betydelige fortjeneste.« Dette viser, hvorledes indflytterfolket allerede paa dette tidlige tidspunkt er ifærd med at synke ned til det samme ni-

vaa av moralsk og økonomisk forkommenhet, som Kristianias forstadsproletariat allerede befandt sig paa iforveien. Det var et forhold, som ganske naturlig maatte tiltrække sig opmerksomhet ogsaa hos statsmagterne og faa en fremskutt plads i diskussionen om det netop dengang særdeles aktuelle spørsmåal om fattigondet og drikketraffiken.

Til behandling for Stortinget i 1824 forelaa der et forslag om forhøielse av brændevinsavgiften, som var fremsat av professor Gregers Fougner Lundh og »vedtat som eget« av Kristiania-repræsentanten, kjøbmand N. Andresen. Hensigten var, om mulig, at faa sat en stopper for det stadig overhaandtagende misbruk av brændevin og »i forbindelse med et

nyt paalæg paa utenlands fra indførende vine og brændevine at forskaffe kommunerne en lettelse i deres fattigvæsens-utgifter*.

Efter de oplysninger, som blev fremlagt av forslagsstilleren, og som vedkommende stortortingskomite, som avgav indstilling i saken, ikke hadde noget at bemerke til, var der i Norge i 1822 ialt 110 kjøbstadsbrænderier med en samlet aarsproduktion paa mindst 4029000 potter; herav blev ca. 1573000, eller adskillig over en tredjepart produceret ved hovedstadens 18 brænderier. Den samlede avgift, som Kristiania-brænderierne hadde at betale til Staten var 5933 spd. 16 sk., eller $\frac{1}{3}$ sk. pr. pot. Produktionsprisen beløp sig til 15¹/₂ skilling pr. pot, mens utsalgsprisen i detail stod i 24 skilling. Det var dette ublu forhold forslagsstilleren vilde raade bod paa ved at forhøie brændevinsavgiften til Staten, saa at prisen kom op i 28 à 30 skilling pr. pot i detail, eller — hvis dette ikke hjalp — ved at indføre igjen den kongelige resolution av 1. mars 1805, som satte et paalæg av 1 skilling pr. pot av alt kornbrændevin, som blev produceret i Norge. Dette vilde med en aarlig produktion av 1500000 potter gi Kristiania fattigvæsen en aars-indtægt paa 12500 spd., eller 6250 spd., hvis ikke man vilde gaa høiere end til et paalæg av en halv skilling pr. pot.

Det var en indtægt, kommunen trængte i høi grad, og som vilde hjulpet udmerket paa finanserne; men komiteen for handels- og næringsfriheten, som hadde forslaget til behandling, vilde ikke gaa med paa det i sin almindelighet, og følgen var at den gamle ordning blev opretholdt i en aarrække fremover. Grunden til komiteens holdning, som ogsaa blev Stortingets, var for det første den, at man ikke fandt at kunne medgi, at der var indtraadt nogen nævneværdig forværring i forholdene ved loven av 1. juli 1816¹; dernæst frygtet man for, at de vanskeligheter, som flere brænderier, »især maaske de i Christiania og Moss,« hadde hat ved at faa sine produkter avsat, skulde øke uforholdsmæssig ved at der blev paalagt brænderi-bedrifterne nye byrder. Paa denne maate kunde man jo tilslut risikere »at den besværliggjorte avsetning vilde foranledige de norske brænderiers undergang«.

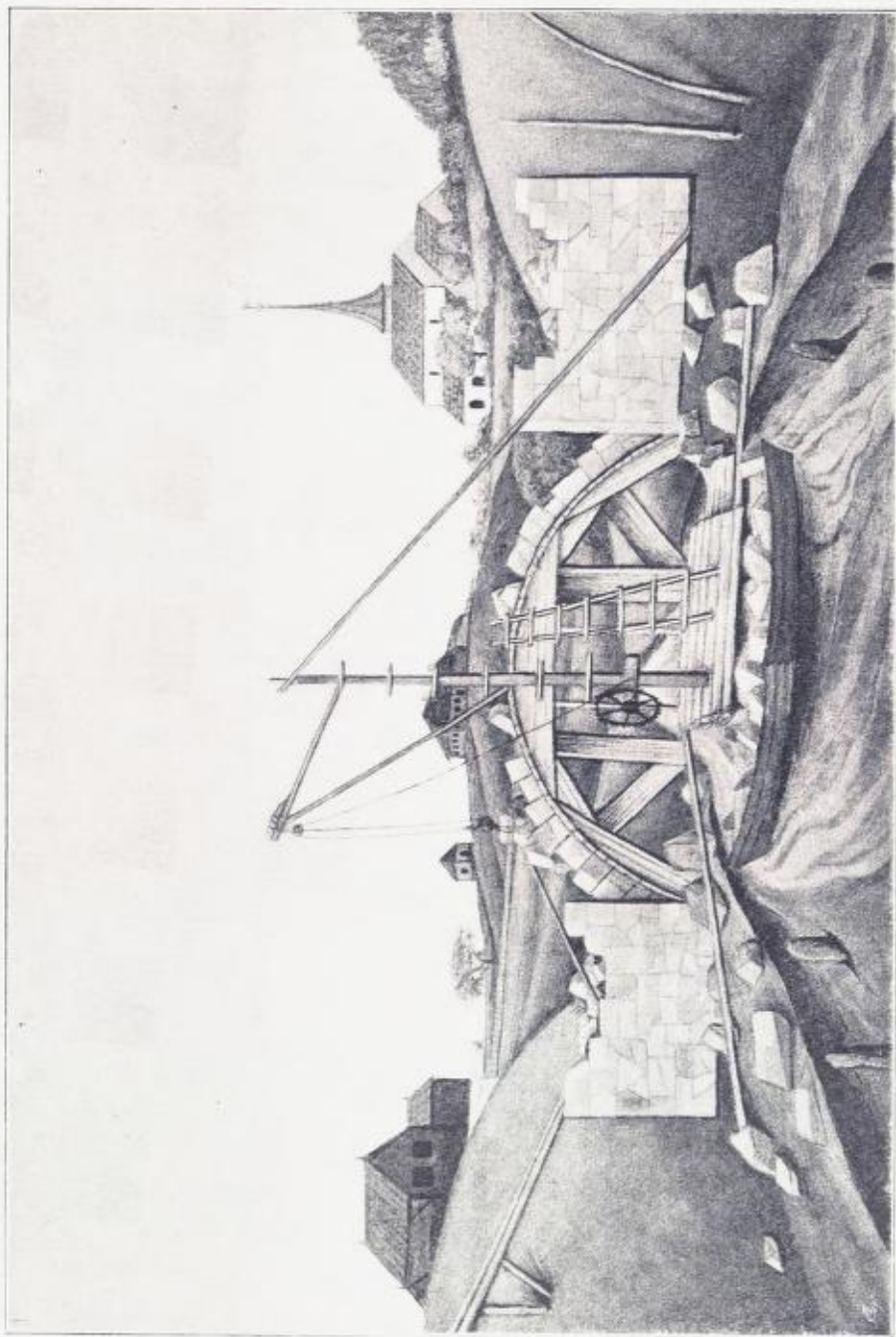
Med en slik opfatning av stillingen siger det sig selv, at komiteen maatte ta avstand fra professor Lundhs forslag, selv om den i princippet var enig i den betragtnings-maate, som laa til grund for det — at da brændevin for en væsentlig del er skyld i fattigdom, er det bare ret og rimelig at brænderi-bedriften hjælper til at lette byrderne ved fattigvæsenet. Det

¹ En oplysning av historisk interesse, da man senerehen er gaat ut fra som selvsagt, at denne lov, som praktisk taht gav brænderinæringen fri, altid er blit oppfattet som ødelæggende i sine virkninger.

maatte nemlig — set fra et eksklusivt Kristiania-synspunkt — fremstille sig som det mindste av to onder at la fattig-byrderne i byen vokse fra aar til aar paa skatteborgernes bekostning, fremfor med én gang at berøve byens næringsliv en vigtig indtægts-kilde, som i virkeligheten var at betragte som dens eneste industri av betydning, og som direkte og indirekte skaffet en ikke uvæsentlig del av befolkningen dens daglige underhold. Det var nemlig ikke bare selve brændevins-fabrikationen, som hadde sin betydning; utsalget av produktet var en ikke mindre vigtig indtægt for hundrevis av smaafolk i forstæderne. Der var adskillige som mente, at det var dette forhold — vel saameget som loven av 1816 — som var skyld i den overhaandtagende drukkenskap inden de brede lag av befolkningen.

Ved en forordning av 3. juni 1803, som endnu stod ved magt, var der git de saakaldte »sø-enroullerede« anledning til at sælge øl og brød fra sine private hjem uten nogensomhelst bevilling forøvrig. I aarenes løp var brændevin litt efter litt gledet ind i denne omsætning, og ved midten av tyve-aarene var forholdet det, at der »under skin av at sælges øl og brød, utsælges brændevin, om ikke i de fleste, saa dog i mangfoldige hus i byerne«. Uttalelsen, som staar for regning av en indsender i Morgenbladet høsten 1826, rammer med andre ord ikke nogen speciel Kristiania-foreteelse; men det er selvsagt at indsenderen først og fremst tænker paa forholdet her i byen, og det har sin interesse at tilføie, at han anser det for umulig at raade bot paa det, selv med »det mest aarvaakne politi«. Endog fremmede reisende er opmerksom paa uvæsenet, eksempelvis tyskeren F. W. Otte, som var her i 1831. »Endel av forstædernes befolkning,« sier han, »nærer sig paa grund av den snevre næringsfrihet av øl- og brændevinsutskjænkning.« Følgerne uteblev ikke hverken moralsk eller økonomisk. Nær sagt overalt var den »skrækkelig overhaandtagende brændevinsdrik et oprørende syn« — som Morgenblads-indsenderen uttrykker det — og den »ytrer allerede sine følger med haarde tryk paa kommunerne.« Ogsaa her var Kristiania særlig vanskelig stillet, væsentlig av den grund, at byen trods de mange betingelser den syntes at by arbeiderne, nærmest var at betegne som et yderst utrygt arbeidsmarked i det lange løp.

Her staar vi i virkeligheten ved hovedaarsaken til Kristiania-arbeidernes sociale og økonomiske elendighet i de dage. Byen hadde utviklet sig hurtigere i folketal end i evne til at skaffe de nødvendige eksistens-betingelser for sin voksende befolkning, og dermed indtraadte der i virkeligheten en periodisk arbeidsløshet i byen, som faldt uvægerlig sammen med den strengeste aarstid. Den kunde være mere eller mindre følelig, eftersom vinteren artet sig; men den var altid tilstede navnlig i de nærmeste aar omkring 1830, og lot sig faktisk ikke avhjælpe, saalænge byens

Nybroen under opførelse 1836.
Efter tegning af M. Daub Glessing.

almindelige næringsliv pulserte saa svagt som i denne periode, og saalænge skattetrykket endnu var saa merkbart over hele linjen.

Det er i denne forbindelse overordentlig illustrerende hvad en kritisk indsender i Morgenbladet oplyser i april 1831 om arbejdsforholdene i Kristiania sammenlignet med arbejdsforholdene i Bergen.

Man finder ved at gjøre en sammenligning mellem arbejderklassen i de to byer, siger han — heri ikke iberegnet »de egentlige haandverkere med deres svende og drenge» — at der næsten er en likesaa stor arbejderbefolkning i Kristiania som i Bergen, »uagtet at denne stad har etpar tusen indvaanere mere«. Arbejderne i Kristiania søker sit arbeide paa bordtomterne og paa bryggerne, ved sagbrukene langs Akerselven og ved de øvrige fabrikanlæg, og endelig ogsaa som fiskere; den kvindelige del av arbejderbefolkningen ernærer sig for det meste ved vask og rengjøring og forskjellig slags haandarbeide. Kristiania-arbejderen er med andre ord i overveiende grad knyttet til den lokale fabrikdirift, mens Bergens-arbejderen i første række er avhængig av den rørelse, som staar i forbindelse med handelen. I Kristiania er det let at skjønne, selv ved et flygtig blik paa de tomme brygger og bordtomter, hvor litet arbeide sjøhandelen gir anledning til i vintermaanederne — omtrent halvparten av aaret; dermed indtrær ogsaa en formindsket arbejdsfortjeneste, som holder sig vinteren igjennem, indtil »isen synker i havnen,» og det hele »opløser sig i et blidere skue av næringsdrift og flid«.

I Bergen avløser den ene aarstid den anden, uten at der gjør sig gjældende nogen synderlig nedgang i den almindelige virksomhet — kanske med undtagelse av de to sidste maaneder i aaret. Specielt er de tre første maaneder av aaret en usedvanlig travl tid. Sildevirkningen gaar uavbrutt, og alle arbeidshænder er i virksomhet, saaledes at mangt arbeide er nødt til at hvile indtil sildesæsonen er over, og det forsømte kan indhentes igjen. Paa denne maate indtrær ingen tvungen arbeidsledighet med de fristelser og farer, som en saadan situation fører med sig.

»Hvorledes har nu Kristianas arbeidere det i disse tre maaneder? Desværre langt anderledes; ti idet utgifterne er formert ved et større forbruk av brændsel, er indtægterne for de fleste nedsat til under det halve. Ikke i nogen aarstid kan Kristianas almue siges at ha saa megen fortjeneste som den, hvorover almindelig misnøie vilde opstaa hos den Bergenske.«

Men det er ikke bare brændselen, som faar utgifterne til at stige for de brede lag i Kristiania. Prisen paa de viktigste levnedsmidler med undtagelse av kjøt og flekss ligger i Kristiania uforholdsmæssig høit over priserne paa de samme levnedsmidler i Bergen — eksempelvis brødkorn 50 procent og poteter 100 procent. En artikel som smør er Kristiania-arbejderen praktisk talt nødt til at gi avkald paa, fordi det er »næsten

ARBEIDERKAAR I KRISTIANIA OG BERGEN

ukjøbelig for almuen*; samtidig har Kristiania-arbeideren ikke den bekvemme anledning som den bergenske arbeider har til at skaffe sig billig sild og sei — begge et ypperlig næringsmiddel.

Følgen av alt dette er, at der endog i det rent ytre er en væsentlig forskjel mellem arbeiderne i Kristiania og arbeiderne i Bergen. Arbeiderne i forstæderne til Bergen — oplyser indsenderen — bor i smaa, men pyntelige og nymalte hus, og modrene og deres store barneflokk ser sunde og friske ut. Arbeiderne i forstæderne til Kristiania frembyr et billede av

*Det ældste rikshospital og Fødselstiftelsen.
Efter fotografi.*

menneskelig elendighet som virker forstemmende, og de, som »frygter for at se armoden i dens asyler«, vilde sikkert hurtig vende sig bort med en følelse av »vapeurs«.

Rigtigheten av denne nedslaaende skildring av Kristiania-arbeidernes kaar bekræftes direkte og indirekte fra flere hold.

»Vore fattige har allerede kolonisert sig,« skriver en indsender i Morgenbladet høsten 1828. »Ser De ei den mængde hytter der likesom en mur omringer Christiania? Jo, jeg har set dem og deres dype fattigdom.« I sin officielle fem-aarsberetning for første halvpart av 1830-aarene uttaler stiftamtmanden, »at arbeidsklassen i og omkring Kristiania er saa talrik, at de fleste sikkerligen ei ofte har beskæftigelse;« men han gaar ut fra som git, at selv om de hadde arbeide, vilde det ikke hjelpe stort paa

grund av den almindelig utbredte drukkenskap. Han fremhæver i denne forbindelse navnlig arbeiderbefolkningen i »forstæderne Grønland, Lakkegaten, Smalgangen, Leret og Oslo«, som han karakteriserer som »ualmindelig meget fattig«. Den engelske reisende John Barrow, som var her i 1831, uttaler om befolkningen i almindelighet, at »de brede lag« (*common people*) »er slusket klædt og bærer præg av fattigdom«, og den ting, at mandfolkene bærer haaret langt, saa det hænger ned over frakkekravene paa dem, øker indtrykket av den. I det hele tat ser det ut til at fattigfolk her har det meget ondt (*an air of great discomfort*). F. W. Otte er likeledes inde paa de utrygge livsvilkaar, en stor del av befolkningen lever under, og han tilføier i denne forbindelse, at indstillingen av arbeidet med den nye kongebolig har bidrat til at øke fattigbyrderne i byen, saa at den nu er »en kilde til almindelig bekymring og klage«. Men navnlig fæster han oppmerksomheten ved den moralsk nedbrytende virkning, denne fattigdom har i det lange løp paa forstædernes befolkning, som ikke øiner nogen vei ut av den.

Den som aller skarpest har paavist sammenhængen mellem Kristianiaarbeidernes usle livsvilkaar og deres lave moralske nivaa er imidlertid ingen ringere end Henrik Wergeland. Han kjendte disse forhold som ingen anden i sin samtids Kristiania med undtagelse av fattigvæsenets folk, og i sit bekjendte blad *For Arbeidsklassen*,¹ som han utgav i aarene 1839—1845, meddeler han en rigdom av enkeltheter til belysning av arbeidernes kaar og stilling i 1820- til 1840-aarenes Kristiania. Særlig interesse har det at se, hvor fordomsfrit han staar i bolig-spørsmålet, og hvor overbevist han er om dets moralske betydning for slegtens trivsel. I en artikkel under overskriften *Fællesboliger for Arbeidsklassen* peker han paa den utilgivelige likegyldighet, som de store arbeidsherrer i almindelighet lægger for dagen overfor de forhold deres arbeidsstok lever under i sine hjem. Allikevel vilde »intet middel være saa gjennemgripende med hensyn til arbeidsklassens sedelige forbedring,« siger han, »som at skaffe den venlige og sunde boliger, og ingen spekulation vilde bringe bedre, endog kontante renter end om de formuende anlagde saadanne«. Derefter gir han følgende karakteristiske tidsbillede, hvis realisme er utvilsom:

»Man kige ind i Enerhaugens, Ruseløkbakkens og flere av disse hyttebyer, og man vil forfærdes over smudsigheten, over mængden, der kryper sammen, og over den uke-husleie de stakler maa betale. Som oftest er det selv en mand av arbeidsklassen, en høker eller deslike som eier disse hus, og de utstykes i familie-leiligheter indtil det ganske utilladelige . . . En familie som for et værelse til sig og sine barn maa betale indtil 4 à 5

¹ Jvfr. Henrik Wergelands Samlede skrifter VII, (Hartvig Lassens utgave), Krania 1853.

mark om uken, søker at indvinde dette igjen ved at ta løse folk ind, som da maa betale overordentlig for sin krok.« Tvilssomme mandspersoner og berygtede kvinder rykker ind, og enhver kan da tænke sig følgerne. Wergeland paaviser dem til overflod gang paa gang i sine artikler. Der vokser op i disse hjem en ungdom, som fra de tidligste barne-aar har set lasten i dens værste skikkelse, og som tar med sig ut i livet egenskaper, som svækker individet og gjør det mindre motstandsdygtig i kampen for til-

*Det senere rikshospital, nu Justisdepartementet.
Efter fotografi.*

værelsen, lar det synke ned i dovenskap og urenhet, aandelig og legemlig. Den yder sin kontingent til betlernes og forbrydernes hær; den gjør det folksomt paa Mangelsgaarden, paa Tugthuset, paa Akershus. Men fremfor alt er denne ungdom uten skjönhetsglæde, og i dens forpinte ansigter lurar onde instinkter — grusomhet og ødelæggelseslyst — som ikke sjelden gir sig utslag paa den mest barbariske maate.

Der er ingen grund til at tro, at Wergeland gjør sig skyldig i nogen nævneværdig overdrivelse av forholdene i sin samtids Kristiania, selv om han fandt det nødvendig at male med sterke farver. Hans kritiske sans, som er merkelig utviklet netop i behandlingen av disse emner, tilsa ham at være sanddru i fremstillingen av dem, hvis han vilde utrette noget med sit opplysningsarbeide inden de brede lag. Derfor ledsager han

ogsaa jevnlig sine paastande og skildringer med eksempler fra virkeligheten, og summen av dem er, at fattigdommen i Kristiania navnlig ut igjennem 1830-aarene var av den art, at flertallet inden de brede lag simpelthen lot sig rive med av den, likegyldig for følgerne. Specielt gjælder dette løsarbeiderne i Kristiania, som han i en artikkel med overskriften *Mangelsgaards-arbeidere* karakteriserer som »i almindelighet likesaa let-sindige og uforsynlige som (Sydens) lazzaroner.« Deres tilflugt er Mangelsgaarden, oplyser han, og skjønt »de hater denne tvangs-indretning, gjør de dog intet sommeren over, naar de har fortjeneste, for at undgaa den til vinteren. Likesom av en hvirvel i vandet, lar de sig i høstukerne, naar arbeidet minker, drage imot dens porte, indtil de forsvinder der bak.«

Det var under disse forhold, skapt av periodisk arbeidsløshet, ufysiske boliger, en meningsløs husleie og abnormt høie priser paa de viktigste livsfornødenheter og sidst og ikke mindst av den ukontrollerte drikke- trafik, at Kristiania høsten 1833 blev hjemsokt av den frygtelige kolera-epidemi, som har gjort dette aar berygtet i byens historie, og som næsten udelukkende herjet inden de fattigere klasser.

Byen hadde længe iforveien hat god tid til at at ruste sig til at ta imot den uhyggelige gjest, og en række forholdsregler var allerede truffet fra det offentliges side. Men det store publikum hadde ingen tro paa, at der var nogen fare paafærde. Der forelaa nemlig det noksaa eiendommelige faktum, at skjønt Drammen var blit herjet av en ganske voldsom kolera-epidemi høsten 1832, hadde sundhetstilstanden i Kristiania været god, uagtet samkvemmet mellem de to byer var likesaa uhindret som noensinde. Da koleraen blusset op igjen i Drammen høsten 1833, vakte den derfor ikke nogen ængstelse hos befolkningen i Kristiania, som tænkte at den skulde slippe likesaa heldig fra den som aaret iforveien. Men dennegang forregnet man sig. Inden to uker var gaat, fandt sykdommen vei hit.¹

Sykdommen holdt sit indtog paa en ganske eiendommelig maate. En bøddelknegt ved navn Ole Gulbrandsen, som 25. september var reist fra sit hjem paa Enerhaugen til Drammen for at være skarpretteren behjælpelig med at utføre kakstrykning, kom tilbake søndag aften den 29., »temmelig beskjenket«. Den følgende tirsdag blev han pludselig angrebet av et ildebefindende, som ytret sig i form av mathet med efterfølgende diarrhoe, brækninger, krampe i ben og laar og utvortes kulde; torsdag morgen døde han. Samme eftermiddag blev hans kone syk under nøiagtig de

¹ Jfr. en række avhandlingar av prof. dr. F. Holst, stadsfysikus J. G. Döderlein, distriktslæge H. G. Wille og cand. med. Chr. A. Egeberg under fællestitlen »Om cholera i Christiania og Agers prestegjeld« i det medicinske tidsskrift *Eyr* 1834, 9. bd., 3. hefte, pag. 220—292.

samme symptomer, og etpar dage senere blev tre børn i alderen 9—13 aar, som tilhørte to forskjellige familier, som bodde i samme hus, angrepet paa lignende maate. Derefter bredte sygdommen sig med rivende fart. Første uke var der 7 tilfælde, anden 21, tredje 118, fjerde 395, femte 553 — eller ialt 1094. Fra og med utgangen av femte uke (4. novbr.) viste sygdommen en avgjort nedgang. Sjette uke hadde 168 tilfælde, syvende 83, ottende 35, niende 23, tiende 22 og ellefte 5. Fra og med 15. december blev ingen mere angrepet av »rene tilfælde av cholera«, og den uhyggelige epidemi, som hadde varet omtrent et fjerdingaar, kunde anses for over. Den hadde angrepet ialt 1430 personer — 734 mænd og 687 kvinder — hvorav 817 med dødelig utgang. Værst var det gaat ut over den egentlige arbeiderstand. Under rubriken »Arbeidere med familier« finder vi 919 anmeldte tilfælde og 598 dødsfald; men ogsaa inden haandverkerstanden var der et uforholdsmæssig antal syke og døde — eksempelvis inden skomakerfaget henholdsvis 58 og 31. Værst gik det ut over befolkningen i forstæderne, hvor de sanitære forhold, som vi alt har antydnet, var overordentlig mislige, og hvor den sterkt utbredte drikfældighet gjorde folk mindre motstandsdygtige; særlig var Enerhaugen, Fjerdings, Bjergfjerdings, Ruseløkken, Tyveholmen og Piperviken haardt hjemsøkt. Derimot blev »den egentlige stad særdeles skaanet«. Under rubriken »Embedsmænd med familier« finder vi saaledes bare 4 sygdomstilfælde rigtig nok med 2 dødsfald og under rubriken »Andre conditionerede« ialt 19 tilfælder og 10 dødsfald.

En engelsk reisende, R. G. Latham, som har notert endel om disse uhyggelige høstmaaneder, har efterlatt os en ypperlig skildring av forholdene.¹ »Det begynder at se sort ut,« siger han. »Samfundet antar et tungsindig ydre. Man hører om folk som sitter inde i ukevis. Andre paa staar dristig, at de ikke eier frygt, og at en klok mand bør være fatalist i en situation som denne. Det blir slut med fornøielser for en stund. Folk blir mere moderate i sin pokulering; de, som tidligere drak drammer, nøier sig nu med et glas portvin. Der tales meget om kamferdrops, og man sætter stor lid til dem. Lægerne er paa post. Kort sagt, koleraen er kommet til Kristiania . . .

Syggdommen brer sig. Der utstedes bulletiner hver dag . . . Den har lagt voldsom haand paa de mere smudsige strøk av byen. En gate er tyndet ut; en anden er næsten avfolket; i et tredje kvarter holder koleraen sig bare paa den ene side av gaten . . . Det er tilsyneladende en god ting at være gentleman; det gir Dem en chance for, at dødsengelen ikke har

¹ Jfr. R. G. Latham: *Norway and the Norwegians*, I., pag. 196—199. (Hans bok som utkom i 1840, er tillegnet hans to norske venner Ludvig Kr. Daa og Henrik Wergeland.)

noget at si Dem; at den blaa djævel vil passere forbi Dem. De som lever i store hus og gaar med fint undertøi, begynder at føle sig ovenpaa; det er bare de fattige og skitne, som dør. En halv sandhet Søn av den franske konsul angripes midt i en dans til forfærdelse for sin dame og deres *vis à vis*. Men det er et ganske let anfald, og han kommer sig igjen.»

Midt i alt dette viste autoriteterne og befolkningen en likefrem beundringsværdig sindsro. »De daglige forretninger i staden utførtes som

Fredrik Holst.

Efter tegning av D. Arnesen 1872.

ellers,» heter det i læge-tids-skriftet *Eyr*;¹ »kirker og undervisningsanstalter var aapne, med undtagelse av Garnisonskirken i nogle uker av mangel paa tilhørere, og flere skoler, fordi man ikke ansaa det forsigtig at la saamange børn, især fra stadens mest angrepte dele, komme sammen i snevre rum; ei heller var teatre og handelsbutikker lukket; forelæsninger holdtes likefuldt ved Universitetet. Danseboderne var lukket en kort tid ved epidemiens begyndelse, men blev siden aapnet, da man fandt, at den del av almuen, som der hadde sin søkning, ellers tydde til vertshusene, og saaledes sammenstimling av mennesker ei kunde undgaaes.» Men det mest avgjørende moment var allikevel dette, at det medicinske fakultet

og lægestanden i byen paa grundlag av sine erfaringer under epidemien kom til det resultat, at kolera slet ikke er saa farlig som man gjør den til. Blandt andre gikk lægerne helt fri; ikke et eneste mistænkelig tilfælde meldte sig endog blandt lazaretlægerne, som bodde i lazarettene og vandret om mellom de syke hele dagen. Derfor heter det ogsaa meget beroligende i *Eyr*, at vistnok kan »cholera likesaa litt som nogen anden epidemisk sygdom i streng forstand frakjendes en vis contagiøs natur; men de her meddelte facta, der endnu kunde mangfoldigen forøkes, vidner ingenlunde om en

¹ Samtlige citater av prof. dr. Holsts avhandling, pag. 256.

saadan grad av smitsomhet, at sygdommen av den grund bør være gjenstand for offentlig opmerksomhet.»

Under disse omstændigheder siger det sig selv, at kolera-epidemien i 1833 bare blev en forbigaaende episode i byens liv — en begivenhet, som ryddet haardhændt op inden de brede lag, saalænge den stod paa, men som ikke vakte nogen større følelse av socialt ansvar hos de ledende. Byen vedblev at være like smudsig som før i de kvarterer, som i særlig grad blev herjet av koleraen; der var de samme stinkende smug, de samme ufysiske gaardsrum; den samme overbefolkning, den samme himmelropende bolignød. Wergelands skildringer viser, hvorledes ondet fik lov til at fortsætte ut igjennem 1840-aarene, og da koleraen næste gang optraadte i byen i begyndelsen av 1850-aarene, var forholdene — som vi skal paaavise længere ute i vor fremstilling — ikke nærværdig bedre for arbeidernes vedkommende. Det hele er en praktisk illustration til digtet om »Forstædernes klagesang over Kristiania,« som vi allerede har citert et vers av. »Den selvkjærlige by« har ingen forstaaelse av sit ansvar likesaa litt som av sine forpligtelser. Den samme elv slynger sin søster-kjede om byen og forstæderne; den samme sjø synger ved den kyst, som var deres fælles vugge. Men alt forgjæves! Elven flyter dorsk forbi, istedenfor at der langs den skulde vokse op »magasiner og hus, hvor den synkende hytteby stod.« Aarsaken er den, at Kristiania ikke er klok og fordomsfri nok til at grunde sin magt paa tillid istedenfor paa tvang og gi forstæderne den ret og de goder, som tilkommer dem. Men en dag vil det ske; »da først du hæve dig kan«. Det er dette digtersyn, som er gaat i opfyldelse i vor egen tid paa en maate, som selv Wergelands fantasi ikke kunde tænkt sig muligheten av.

Imidlertid vedblev den utvikling, som var indledet allerede i 1820-aarene at gaa sin uforstyrrede gang, selv om kriser og stagnation kunde virke hemmende paa den. I Mauritz Hansens Kristiania-novelle *Moderen* av 1832 heter det: »Den der i et decennium har været borte fra det gjenfødte Norges lille hovedstad, vil rigtignok ikke ha vanskelig for at gjenfinde gater og kvartaler; men visselig vil han ved hvert hundrede skridt støte paa en forandring, som smigrer øiet og forhoier hans begrep om stadens værdighet og anseelse.« Statistikken fortæller det samme paa sin vis. I 1825 hadde byen 15360 indbyggere; i 1835 var tallet oppe i 18305. Men samtidig var befolkningen i forstæderne øket fra 7220 til 11005, mens befolkningen i den egentlige by var gaat ned fra 8840 til 7300. Dette viser, hvor forstæderne med deres fattig-befolkning fremdeles utvikler sig ganske uforholdsmæssig paa bekostning av den egentlige by, og forholdet blir endnu mere indlysende, naar vi gjør en sammenligning mellem bygningsmaaten i byen og i forstæderne. I byen er man forlængst

kommet over til den betragtning, som vi hørte fremsat allerede i 1815, at det gjælder at bygge høiere hus, hvis man vil komme bolignøden tillivs; i forstæderne vedblir man at holde sig til jorden med rækker av nye rønner, som føies til de gamle i strid med de mest elementære principper for stil og regulering, og som naturligvis i en fart blir likesaa overbefolket og likesaa usunde.

Dette beklagelige forhold viser, at det ikke er nok at gi arbeiderne utvidet adgang til lønnet arbeide. Der maa ogsaa sørges for, at boligforholdene holder skridt med arbeidsmarkedet, og at den hurtig voksende arbeiderbefolkning ikke blir sittende igjen i hyttebyer, hvis solløshet og indestængthet staar i grell motsætning til byens trivsel og vekst forøvrig. Det var dette vanskelige problem, som Kristiania ikke magtet at løse i den periode, vi her har for os — eller rettere sagt, ikke engang forsøkte sig paa.

Følgen var, at arbeiderbefolkningen i hovedstaden blev liggende efter — socialt, økonomisk og moralsk — i en tid, som forøvrig i fremtrædende grad stod i oppgangens tegn.

HOVEDSTADEN OG DEN NYE TIDSAAND

Ved indgangen av 1830-aarene hadde forholdene i Kristiania — efter alt hvad vi har paavist i det foregaaende — utviklet sig derhen, at ingen længer kunde være i tvil om byens voksende betydning i nationens liv.

Det hadde vist sig ved folketællingen i 1825, at det bare var et tids-spørsmål, naar Kristiania vilde distansere Bergen i indbyggerantal, og samme aar hadde det bekræftet sig, at Kristiania var istand til at slaa Bergen i dens egenskap av Norges største importby, selv om den ikke helt magtet at opretholde stillingen i løpet av det nærmeste tjaar. Men fra og med 1835 er Kristiania, iberegnet sine forstæder, landets største by og vigtigste importsted, og ingen kan længer bestride rigtigheten av Jacob Aalls ord nogen aar iforveien: »Christiania er for den største del av landet det største omsætningspunkt. Der forsølves sedvanligen de tratter, som angives paa utlandet, og fra dette centralpunkt utsendes de rede penge, som understøtter den daglige penge-omsætning i handel og vandel.«¹

Men det var ikke nok at byen vokste i folketal og økonomisk indflydelse; heller ikke at der blev bygget og regulert i en utstrækning som aldrig før. Kristianas største betydning ved indgangen til 1830-aarene er den, at byen er landets aandelige centrum, og dette forhold traadte stadig sterkere i dagen i løpet av de nærmeste aar fremover. En ny generation melder sig til tjeneste i denne tid i byens som i landets historie — en ungdom, som var vokset op i det nye Norge; som hadde faat sine indtryk bestemt av utviklingen i de sidste ti—femten aar, og som sidst og ikke mindst hadde vænnet sig til at koncentrere sin opmerksomhet om Kristiania som landets første by.

Det hadde allerede længe været paatagelig, at Kristiania stod i oppositionens tegn, og hvis der endnu var nogen som var i tvil, fik de ihvertfald syn for sagn, da en anonym indsender i et tillægsblad til Morgenbladet for 29. juli 1829 med uhørt dristighet utfordret den offentlige mening i

¹ Jacob Aalls tidsskr. *Nutid og Fortid*, 1832, I, pag. 50.

en artikel med overskriften: »*Om rævebelgerne*, en nyere politisk fraktion i Norge.« Den gik i korthet ut paa, at bevise at oppositionen gjennem en utilbørlig propaganda hadde sat sig til formaal at nedbryte det gode forhold mellem konge og folk, samtidig med at den paa uærlig vis skjulte sine virkelige hensigter under alskens klingende fraser, som var skikket til at vildlede endog de mere kritiske inden almenheten — for ikke at tale om de brede lag. Videre paaviste forfatteren, hvorledes disse »rævebelger« misbrukte grundlovens § 100 til at skrive nedsættende om kongen og hans raadgivere; at forvanske hans syn paa 17. mai og i det hele tat »i forbund med habile rabulister og riddere av det røde og blaa ræveskind utbrede . . . saadanne ideer, som grænser meget nær til av-sindighet.«

Artiklen, som vakte en eksempellos forbitrelse i byen og holdt den offentlige mening i aande utover hele høsten, samtidig med at regjeringen ogsaa fandt sig opfordret til at ta sig av den — har sin plads mere i Norges end i Kristianias historie. Men som et karakteristisk uttrykk for stemningen i byen fortjener den allikevel at mindes ogsaa i denne fremstilling, og det er et Kristiania-interior av høi rang til belysningen av forholdene, at Henrik Wergeland og seks av hans kamerater om morgenen den 30. juli 1829 — dagen efterat artikelen var fremkommet — begav sig i procession ut til retterstedet paa Galgeberg med et nummer av *Morgenbladet*, som de slog op paa skampælen med 7 spiker — en for hver deltager.¹

Mens »Rævebelg-striden« raste paa det værste, var statholder v. Platen paa reise langs kysten, saalangt som til Kristianssand, og umiddelbart efter avla han et længere besøk i Stockholm, hvor han møtte megen motgang. Han kom tilbake til Kristiania 5. oktober, oprørt og saaret, og fikk straks et saa sterkt og umiddelbart indtrykk av misstemningen mot sig, at han ikke var i tvil om, at det eneste han hadde at gjøre var at indgi sin avskedsansøknung. Men forinden han naadde saalangt blev han kastet paa et sykeleie, som han ikke skulde komme til at reise sig fra. Han døde 6. december 1829, forfulgt til sidste stund av den offentlige forbitrelse, som gjentagne ganger gav sig de mest taktløse utslag. Fem uker senere (10. januar) passerte hans liktog gjennem hovedstadens gater under almindelig likegyldighet fra befolkningens side, mens pressen allerede var optat med at drøfte sporsmaalet om, hvem der skulde bli hans efterfølger. Alle er enige om, at det kan og maa ikke være en svenske; noget slikt er utelukket efter Torvslaget. Der er bare to alternativer, erklærer

¹ For en utførlig fremstilling av hele »Rævebelg-striden« (artikelens forfatter var oberst C. F. Borkenstein, hvis anonymitet først kom for dagen mange aar senere) — se: Y. Nielsen, *Norges historie efter 1814*, II, pag. 383—390.

*Skilderiet*¹ i en artikkel midt i januar — enten at la statholderposten staa ubesat foreløbig, hvad der vil være det mest fordelagtige for statskassen, eller ogsaa besætte den med en nordmand.

En uke senere ankes der i samme blad over, at man endnu ikke har faat nogen officiel besked om kongens og regjeringens opfatning av »de sørgelige begivenheter», som staa i forbindelse med 17. mai 1829, og som har »vakt en sensation som faa eller ingen begivenhet i vort fædreland i de sidste decennier».

I samme nummer av bladet henstiller en indsender til politiet — i anledning av Karl Johans nær forestaaende fødselsdag — at det ikke i likhet med ifjor (1829) sender sine folk rundt til byens borgere med anmodning om at illuminere. Det er meget bedre at la den ting være en frivillig sak. Indsenderen er endog tilbøielig til at tro, at illuminationen dengang vilde været vel saa almindelig, hvis ikke politiet var kommet med sin paatrængende anmodning.

I første uke av februar traadte det nye storting sammen, som var utgaat av valgene 1829; det tok sig straks meget ivrig av de 150 Kristiania-borgeres protestadresse mot den kongelige resolution av 17. februar 1830.² Et

par maaneder senere — 17. mai — viste byens befolkning, at den ikke hadde tat skræk av begivenheterne aaret iforveien, og selv om politiet ogsaa denne gang saa sig opfordret til at ta affære overfor endel urostiftere, vovet det ikke at gjøre om igjen taapeligheten av 1829 ved at tilkalde militær. Det var det første praktiske vidnesbyrd om, at befolkningen hadde seiret overfor autoriteterne i kampen om 17. mai, og at den for fremtiden skulde faa beholde dagen ifred.

Rævbælgmakeren.
Karikatur.

¹ Alm. betegnelse for ukeavisen *Nyeste Skilderie af Christiania og Stockholm* (1826—33), utgitt og redigert som oppositions-organ av bokhandler og redaktør J. Schive.

² Se ovenfor, pag. 124.

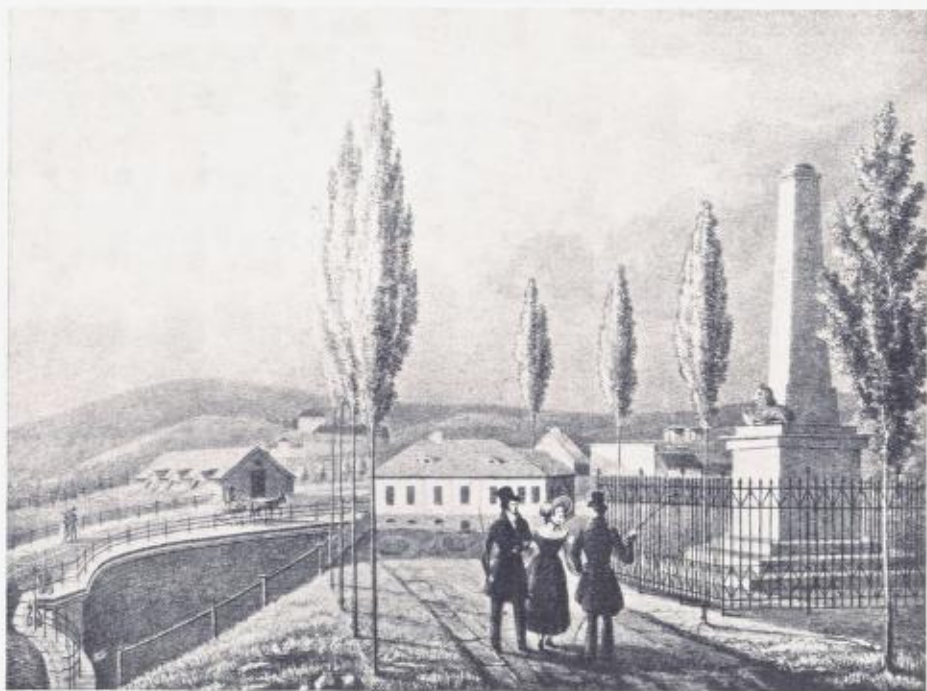
I begyndelsen av august kom de første efterretninger om Juli-revolutionen til Kristiania. Den vakte levende begeistring hos alle, som folte sig i slegt med den nye tid, samtidig med at den øvet en modificerende indflydelse paa den mere konservative retning og tvang dens repræsentanter til at ta op sine synsmaater til revision. Som et uttryk for stemningen blev der i Kristiania som i en række andre byer — efter initiativ fra Fredrikshald — foretat indsamlinger til fordel for de efterlatte efter »de for friheten og oplysningen faldne franskmænd 1830«. Senere paa aaret kom det saakaldte »polske oprør«, som skapte en almindelig begeistring og medfølelse for polakkerne i deres haabløse kamp mot Russland. Det er neppe nogen overdrivelse at si, at Polens sak var den som laa Kristiania mest paa hjerte i de første tre fjerdingaar av 1831, og da efterretningen om Warschaus fald (8. septbr.) naadde hit i slutten av maaneden, skrev Morgenbladet de betegnende ord: »Deltagelsen med polakkernes skjæbne er tydelig at læse paa alles ansigter.« Det var i denne stemning at Wergeland skrev sit bekjendte »Cæsaris«, mens det store publikum offervillig ydet sin skjerv til de landflygtige polakker, som enkeltvis ogsaa fandt veien hit. Aviserne gav villig plads for poeter, som kunde digte til Polens pris, og rundt om i hjemmene spillet man *General Dwornickis marsch* og *General Choplickis polonaise* — for at nævne etpar av de mest populære kompositioner.

Samtidig med at Kristiania paa denne maate beviste sit omfattende hjertelag overfor fremmede og ukjendte og sin utprægede interesse for tidens nye ideer og retninger, hadde der indenfor dets eget begrænsede omraade fundet sted et literært gjennombrud av grundlæggende betydning for det nittende aarhundredes Norge.

Sommeren 1830 offentliggjorde Henrik Wergeland sit mægtige digterverk *Skabelsen, Mennesket, Messias*. Han hadde allerede i længere tid tiltrukket sig en opmerksomhet, som gjorde ham til »en av hovedstadens faa merkverdigheter« — for at tale med Welhaven — og det er karakteristisk for de lilleputagtige forhold i byen, at hans privatliv hadde været gjenstand for en ganske nærgaaende kritik i Morgenbladet endel maaneder iforveien med indlæg og mot-indlæg, som om det gjaldt en landsak av betydning. Nu brøt han igjennem med en magt, som imponerte nogen og irriterte andre, men som fik alle til at tale om ham. Digtet blev en begivenhet i byens historie, som holdt publikum i aande i maanedsviis, navnlig efterat Welhaven 15. august 1830 i et tillægsblad til Morgenbladet hadde offentliggjort det utfordrende digt *Til Henrik Wergeland*,¹ som

¹ Hvorlænge vil du rase mod fornuften,
hvorlænge svinge Don Quixotisk spær? o. s. v.

hører til børnelærdommen i norsk litteraturhistorie. Opgjøret mellem de to motstandere og deres tilhængere blev foreløbig avsluttet ved Wergelands bekjendte Stockholms-tur høsten 1830, som blev fulgt av en tur til England og Frankrike sommeren 1831. Men da Wergeland kom hjem for godt, tok Welhaven striden op igjen, høsten 1831. Den blev nu henlagt til Studentersamfundet, i hvis historie den er blit udødelig under navnet »Stumpefeiden»¹ — en episode, som kan betegnes som første avsnit av den

*Krohg-støtten.
Litografi efter tegning av Boyesen.*

kamp mellem de to aandsretninger, som kulminerte i striden om *Norges dæmring* og fandt sin avslutning i *Campbeller-striden*.

Valgene i 1832 hadde for landdistrikternes vedkommende ført til, at bønderne var kommet tilbake til Stortinget med en styrke som aldrig før, og for byernes vedkommende ventet man en stund, at en lignende bevægelse skulde gjøre sig gjældende til fordel for de mindre næringsdrivende. I Kristiania vilde dette være ensbetydende med, at man vilde faa byen repræsenteret fra de samfundslag, »som feiret kongens fødselsdag paa

¹ For en utførlig fremstilling av hele dette avsnit, se Fr. Wallem: Det norske studentersamfund, I, pag. 129—228.

Hammersborg og i Lakkegaten«. Dette blev, som bekjendt, ikke tilfældet. Det overveiende antal av byrepræsentanterne kom til at bestaa av embedsmænd og større næringsdrivende, og hvad specielt Kristiania angaar, blev byen paa det nye storting repræsenteret utelukkende av embedsmænd.¹

Stortingsmændenes ankomst til byen skapte likesom i 1821 en umiskjendelig atmosfære av politisk interesse, og meget snart blev det skik mellem bonderepræsentanterne at holde regelmæssige sammenkomster — undertiden kaldt »private Storting» — hvor man vistnok oftere diskuterte adskillige av de spørsmaal, som senere kom frem i selve nationalforsamlingen. Disse sammenkomster, som mot slutten av tingsessionen gjerne blev ledet av O. G. Ueland, som denne sommer indviet sin lange og betydningsfulde løpebane i norsk politik, blev som regel holdt hos »Ola-boka«s forfatter John Neergaard. Han logerte hos den senere celebre »kloke kone» Mor Sæther² i Piperviken, og saa hos sig ikke bare medlemmer av den egentlige bondeopposition, men ogsaa andre oppositionelle elementer, deriblandt redaktør av Skilderiet Schive, Sylvester Sivertson, som paa den tid nærmest maa betegnes som redaktionssekretær i Statsborgeren, og fremfor alle Henrik Wergeland, som i denne kreds hentet mange indtryk og oplysninger, som senere kom ham fortrinlig til gode under utarbeidelsen av hans Konstitutionshistorie.

Men tidsbilledet til belysning av det daværende Kristiania er ikke avsluttet med dette. Som viktige træk i byens fysiognomi maa ogsaa nævnes grundleggelsen av etpar nye presse-organer, hvorav Peder Soelvolds *Statsborgeren*, som begynde at utkomme sommeren 1831, meget snart blev det mest frygtede i samtiden;³ desuten den stadig mer maalbevisste høitideligholdelse av 17. mai, som blev understreket som aldrig før ved avsløringen av Krohg-støtten, 17. mai 1833 — det første mere betydningsfulde mindesmerke i forbindelse med det nye Norges historie.

»Til at overvære høitideligheten» — heter det i Morgenbladets referat — »var statsstyrelsens medlemmer særskilt indbudne, nemlig Stortinget, som paa *nogle faa* medlemmer nær var tilstede, samt Statsraadet, Høiesteret og de høistkommanderende for den væbnede magt, av hvilke dog *ingen* møtte. Det norske folk repræsenteres imidlertid i tusenvis.» Avsløringen, som fandt sted kl. 8 om morgenen i straalende veir og under stor begeistring, med det trefarvede flag vaiende over støtten og under tonerne av *Sønner av Norge*, var intet mindre end en begivenhet i byens

¹ Hovedstadens tingmænd i 1833 var følgende: Høiesteretsassessor P. Holst, høiesteretsadvokat S. A. V. Sørenssen, artillerikaptein Herm. Foss og byfoged M. A. Thrap.

² Hendes fulde navn var Anne Nielsen Sæthier.

³ Jfr. W. S. Munthe: *Statsborgeren og Peder Soelvold*, Kristiania 1907.

og landets historie, som fik øket værd ved Wergelands berømte festtale. Der er ikke nogen bedre maalestok for den politiske afstand mellem 1820- og 1830-aarenes Kristiania end en sammenligning mellem 17. mai 1829 og 17. mai 1833 — Torvslaget og avsløringen av Krohg-støtten. Kristiania hadde al grund til at være stolt av fremgangen. Nationaldagen var blit hvad den skulde være — en dag »uten kontrol, uten politi, uten jægere«, som Morgenbladet uttrykker det med en tydelig adresse til autoriteterne.

Det arbeidsprogram, som forelaa til behandling for Stortinget i 1833, var saa betydelig, at det holdt nationalforsamlingen i arbeide helt til slutten av august. Det omfattet en række spørsmaal av største interesse for almenheten — i første række formandskapslovene, som befandt sig blandt de propositioner, som blev overbragt Stortinget allerede i februar, og som alle med sikkerhet ventet en løsning paa i løpet av sommeren. Av saker, som spesielt vedkom Kristiania, maa nævnes Stortingets beslutning av 9. august om en aarlig bevilgning paa 30000 spd. i tre aar til gjenoptagelse av arbeidet med den nye kongebolig og likeledes den viktige lov — nogen uker iforveien — om »Forandring i og tillæg til

loven av 24. juli 1827 angaaende bygningsvæsenet i Christiania«. Det var et emne som hadde vakt livlig interesse i bygningsinteresserte kredser i begyndelsen av 1830-aarene, og det er et av disse tilfælder som ser ut som en tanke, at spørsmålet om gjenoptagelsen av slotsarbeidet og revisionen av bygningsloven av 1827 begge kommer op i samme aar. Uten at staa i direkte berøring med hverandre danner de det fælles utgangspunkt for den intense byggevirkosomhet, som knytter sig til sidste halvpart av 1830-aarene, og som den interesserte samtid ikke uten grund folte sig imponert av.

Et forslag av justitiarius Bergh til lov om by- og fattigskatten i Kristiania, som imidlertid ikke naadde frem til direkte behandling, var ogsaa

Mor Sæther.
Efter litografi.

et emne, som interesserte i denne tid, da skattetyngslerne ikke mindst i form av fattigbyrden var noget av et stadig omkvæd; og hvad specielt handels- og høkerstanden angik, var den sterkt optat av det forslag til lov om handel i Kristiania, som fik kongelig sanktion 9. august. Inden mægler-branchen var man interessert i et forslag fra byens mæglere om ophævelse av den gamle forordning av 1812, som paabød anvendelse av stemplet papir ved slutsedler — en anmodning, som Stortinget tok tilfølge. Kristiania lødser kom med et lovforslag om at milepengene skulde beregnes efter samme tarif i sommermaanederne som i vintermaanederne. Naar vi desuten minder om de vigtige debatter fra dette aar, som staar i forbindelse med gjennomgaaelsen av regjeringsprotokollene, de kongelige grundlovsforslag, toldtarifspørsmaalene og militæretaten, navnlig marinen, behøves der ingen yderligere beviser for, at 1833 var en overordentlig interessant sommer i politisk henseende. Den bød, saa at si, paa noget for alle, samtidig med at stortingsmændene hang i med største ihærdighet sommeren igjennem.

Allikevel var politiken og lovgivningsarbeidet bare den ene side ved det gjennombrud, som har gjort 1833 minderikt i Kristiania bys historie. Den anden side var den brytning mellem de to retninger i nationen, som repræsentertes ved Wergeland og Welhaven, og som endnu paa langt nær hadde kulminert. Avsløringen av Krohgstøtten hadde — som vi har antydnet — været noget av en lokalseier for Kristiania, men samtidig bar den bud over landet om noget av en nationaleier for det norske folk, ved at Stortinget hadde været tilstede praktisk talt in corpore.

Kronprins Oscars besøk i byen i juli — efter ni aars fravær — ikke længe efter at Stortinget endnu engang hadde avvist Karl Johans grundlovsforslag, var et nyt vidnesbyrd om at der begyndte at utvikle sig en stadig sterkere jevnbyrdighetsfølelse hos Stortinget i dets forhold til kongemagten. Kronprinsens ophold i byen gav anledning til en række festligheter av offentlig og privat natur, og litt stas faldt der ogsaa av til mængden, naar kronprinsen var tilstede ved monstringer og teaterforestillinger, eller naar han besøkte forskjellige offentlige indretninger, som Borgerskolen, Tugthuset og Arbeidsanstalten. Under sit ophold i Kristiania foretok kronprinsen flere ganger reiser til andre byer. Paa denne maate bød programmet for det kongelige ophold altid paa forskjellige avvekslinger, som var hyggelige at ta med for byens folk paa en aarstid, som gjerne var noksaa ensformig. Som et korrekt uttrykk for stemningen staar følgende uttalelse i Rigstidende, som bekræftes ogsaa fra andre hold: »Overalt hvor hs. kgl. høihet viser sig, forsamles talrike klynger av mennesker, der ytrer lydeligen den glæde alle nordmænd føler ved at ha h. k. h. iblandt os».

Allikevel er dette kronprins-besøk bare noget av en sommeridyl i 1833-aarets historie; et ukunstlet blad av Kristiania-loyalitetens saga paa et tidspunkt, da byen endnu var »en stor villa, omgitt av alle betingelser for et sommerlig liv.»¹ Det virkelig »historiske» besøk denne sommer er det, som Oehlenschläger avla i byen i de sidste dage av juli og begyndelsen av august; det har sin plads baade i literaturhistorien og i Kristianias historie og stod ogsaa for samtiden som en begivenhet.

I de fire aar, som var gaat siden Oehlenschläger var kronet i Lund av Esaias Tegnér som Nordens digterkonge, hadde »skaldarnes Adam» været gjenstand for en ganske haardhændt kritik i sit hjemland — et vidnesbyrd om at en ny smaksretning var under utvikling. Men her i Norge var der endnu ingen, som hadde vovet at rokke ved hans storhet, og i almenhetens øine var der intet saa uforlignelig som »Hakon Jarl», som netop i de dage blev spillet paa byens teater — eksempelvis 31. juli i overvær av kronprins Oscar og forfatteren. En ukes tid senere blev der, efter indbydelse av endel universitetslærere gitt en æresmiddag for Oehlenschläger i Det musikalske lyceums lokale, hvor han blev hyldet med begeistring. »Man saa her stortingsmænd av alle stænder, embedsmænd, kjøbmænd og studenter,» heter det i Morgenbladets referat. »Ved professor Oehlenschlägers høire side sad Stortingets præsident, paa hans venstre den norske regjeringens første medlem; forøvrig var ethvert spor av rangvæsen forvist.» Til skaalen for digteren, som blev utbragt av professor Sverdrup, knyttet sig en sang av Welhaven — klangfuld i form og indhold. Oehlenschläger takket i et længere, ikke særlig fremragende digt, for alt hvad Norge hadde været for ham. I Morgenbladet var etpar indsendere ute med hyldningsdigte,

*Welhaven som ung.
Efter tegning av ham selv.*

¹ Jfr. Welhavens tidligere omtalte essay.

deriblandt »en ukjent yngling«, den senere bekjendte digter A. Munch — som slutter med at bede den »store skjald« om tilgivelse, fordi han vovet »at byde dig velkommen i vort Nord«.

Men fra Henrik Wergeland lod der i de samme dage en anden hilsen — et impulsivt kampsignal, slynget ut gjennom Statsborgeren 4. august. Der klinger en ny tid i disse strofer:

Det er ei din skyld, skjald,
at du med blomster fodres i den samme stald,
hvor Ewald stod paa halm.
Men jeg vil aabne gluggen; den smigerluft gjør kvalm.

Derefter følger den bekjendte kritik over »Hakon Jarl« og »Aladdins lampe« — og tilslut bebudes det, at der skal komme fortsættelse.

Wergelands angrep paa Oehlenschläger gav utløsning for hvad mange mente; men det maatte indrømmes, at tidspunktet var uheldig valgt, netop som den danske digter opholdt sig som gjest i Norges hovedstad. Den omstændighet, at der ikke kom nogen fortsættelse av kritikken i Statsborgeren, tyder paa, at Wergeland i sit stille sind var paa det rene med, at han hadde overilet sig. Men gjemt var ikke glempt. Den danske digter var ivirkeligheten ikke den mest skyldige i dette tilfælde; men de som ophøiet ham over al maate og tok Shakespeares navn forfængelig gang paa gang i sin kritikløse beundring. Derved blev det danske digterbesøk utgangspunktet for andet avsnit av det Wergeland-Welhavenske opgjør — Dæmringsfeiden — som er den centrale begivenhet i 1834-aarets, og vi kan gjerne si ogsaa 1835-aarets Kristiania, indtil de politiske valg, høsten samme aar, atter tok den offentlige opmerksomhet fangen. Kristiania er i denne tid intet mindre end en literær og politisk kamplads, hvor alle vaaben er tillatt, og hvor de rent personlige ikke spiller den mindst væsentlige rolle, takket være det utmerkede bekjendtskap man rent privat set har til hverandres mere og mindre svake sider. Det er derfor meget naturlig, naar en indsender i Arendals-bladet Den vestlandske Tidende i slutten av februar 1835 protesterer mot, at folk utover landet skal plages i det uendelige med denne strid, som efter indsenderens opfatning ikke er saa litet av en Kristiania-strid med et utpræget privat islæt. »Saalænge Morgenbladet,« siger indsenderen, »fylder sine spalter og sider med recensioner og bemerkninger over disse unge herrers skrevne saker . . . er det vel nok; men naar det nummer efter nummer opvarter med karaktertræk o. s. v. av disse isandhet litet elskværdige ynglinge, og vil, at deres personlighet og bedrifter skulle være gjenstand for bladets mange læseres næsten udelte opmerksomhet, saa er det vel meget.«

Som et konkret eksempel til belysning av det berettigede i denne anke og i det hele tat til belysning av den fremtrædende plads som rene privat-affærer indtok i Dæmringsfeiden, er det tilstrækkelig at minde om den fra literaturhistorien bekjendte strid om bokhandler Johan Dahls livréklædte tjener, som er foreviget i Wergelands farce *Papegøien*. Det er et smaaby-interiør av høi rang, at Norges hovedstad i slutten av 1834 kom i harnisk over, at bokhandler Dahl, som hadde nedsat sig her i byen i 1832, og som nylig hadde forlagt *Norges dæmring*, hadde et livréklædt bud, som besørget bøker og pakker fra forretningen bragt rundt i byen. I den polemik, som utspandt sig i den anledning, meddeler Wergeland den historiske oplysning, »at i Kristiania er livré-tjenere næsten likesaa sjeldne som excellencer,» og da han en dag møtte vedkommende person i hans røde og grønne livré, kunde han derfor ikke dy sig for at spørre, hvilken excellence han tjente hos.

— Hos bokhandler Dahl, svarte manden i livréet.

— Flyver du endnu som papegøie? spurte Wergeland, efter hvad han selv indrømmer litt overilet.

Da manden kom tilbake til forretningen, meldte han naturligvis optrinnet til sin chef. Dahl indrykket øieblikkelig en bekjendtgjørelse i Morgenbladet om, at hr. cand. theol. Henrik Wergeland kunde ta sig til noget nyttigere end at fornærme Dahls »tjenestekarl» paa aapen gate. Wergeland kvitterte med, at Dahl ikke behøvet at løpe i avisen med sine besværinger, »saalænge han var i besiddelse av byens største sladrebod». Dermed var striden i fuld gang, epigrammer og polemiske bekjendtgjørelser knaldet fra nummer til nummer, navnlig i Morgenbladet, og publikum hadde noget at snakke om i ukevis.

I november 1835 indtraf der en begivenhet, som sætter et merke i byens historie. Byens offentlige teater, som laa i den gate som fremdeles bærer navnet Teatergaten, og som Strømberg hadde aapnet saa effektivt i 1827, brændte ned til grunden. Efterat Strømberg hadde været nødt til at gjøre opbud s. a., var den scene, som han hadde ønsket at grundlægge som *norsk*, men som han ikke hadde magtet at skaffe en »indfødt» instruktør, reorganisert som *dansk*, og i de forløpne syv-otte aar hadde han av denne og andre grunde faat høre onde ord baade av publikum og den offentlige kritik. Wergeland og Welhaven var like enige om, at »hovedstadens offentlige teater» ikke hadde noget med kunst at gjøre, og Welhaven tilfoier, at »det bare er at betrakte som et interregnum mellem den tidligere dilettantisme og en fremtidig kunstperiode». Camilla Wergeland er ikke mindre skarp i sin dom.¹ Teaterbranden blev derfor en like

¹ Jfr. *Wergelandiana* i Edda, bd. XVIII, 1922.

kjærkommen begivenhet for de to førere og deres tilhængere, og mens begivenheten stod paa, blev der utspillet scener, som vidner karakteristisk om stemninger og forhold.

Paa programmet stod den aften J. L. Heibergs 1 akts lystspil *Ser jer i speil* og hans far P. A. Heibergs 2 akts syngestykke *Indtoget*, som hadde sin premiere. Forestillingen, som begyndte kl. 7, gik sin uforstyrrede gang til henved 9-tiden, da der midt under *Indtoget* opstod brand i garde-

Johan Dahl.
Efter tegning av J. W. Gertner.

roben, hvor statisterne netop hadde klædt sig paa. Ilden grep om sig med rivende fart. Acteurerne flygtet fra scenen, og tilskuerne strømmet ut av huset, endnu før der gjordes brandalarm. heter det i Morgenbladets referat, og da der bare var litt over 100 tilskuere tilstede, var »trængslen for at komme ut ikke meget stor. I et privatbrev oplyser Jacob Dybwad, at skuespillerne kom ut paa gaten »med store næser, utstoppede maver etc. etc., saadan som de var utmaiet for scenen«, og i et privatbrev av 19. november 1835 fortæller et oienvidne B. Thurmann, at baade Wergeland og Welhaven var tilstede under branden, »der i og for sig var meget morsom«. Wergeland ropte: Brænd ned! Brænd ned! Det norske teater vil reise sig i dit

sted!« Særdeles mange, hvis patriotiske ører ikke kan taale den jydskelæbestemme, ønsket dette med ham og vil ha et norsk teater . . . Skarnet John Welhaven — en i høi grad ubehagelig følelse griper mig ved at omtale en saa nederdrægtig person — skrek av fuld hals paa sit jydskemaal: Lad den hybel brænde! at vi kan faa et anstændig stort igjen! og hans creaturer skrek med ham.¹ Ikke mindst sensation vakte branden over paa den nærliggende Fødselsstiftelse, hvor der tilfældigvis laa

¹ Brev fra B. Thurmann (1816 — 1905), dengang student, senere prest. Citert hos Dybwad, pag. 47, som karakteristisk for omgangstonen. Selv W.s fornavn forvansktes forsættlig.

mange barsekvinder, som sammen med sine spædbarn blev overflyttet til Rikshospitalet. Heldigvis gik alt godt, og det lykkedes likeledes ogsaa at redde de forskjellige bygninger i nabolaget, som var truet ved branden; men en mængde møbler og andet indbo, som blev flyttet ut i hui og hast, blev allikevel sterkt ramponert, saa at mange familier led betydelige tap.

For de stakkars skuespillere, som mistet alt undtagen hvad de stod og gik i av kostumer, blev branden noget av en katastrofe, og da de »naturligvis ikke kunde fordrage sultekur i utide«, fik de tilladelse til at spille etpar ganger om uken paa Det dramatiske selskaps teater. Uttalelsen forekommer i Thurmanns brev, som slutter med en særdeles karakteristisk oplysning om opfatningen av scenekunst og scenekunstnere inden hovedstadens teaterpublikum. »Der er en mængde, som raisonnere saaledes: Comoedie er comoedie og er sgu' ganske morsom, om end den opføres av jyder; og uagtet jeg . . . helst ønsker et norsk teater, saa hører jeg dog næsten til disse sidstes partie, da jeg synes det er ganske comode at bruke jyder til at leke for sig.«

Nogen dage efter fik byen en ny sensation. Der blev holdt valgforsamling paa Børsen til valg av stortings-repræsentanter. »Som sedvanlig ved en saadan leilighet gaar her mange rygter,« heter det i en notis i Morgenbladet,¹ »og deriblandt har det idag gjort mest opsigt, at der skal være omtrent 400 stemmesedler avgivne lydende paa følgende navn« — hvorefter bladet regner op vedkommende valgmænd, ialt 20. Herav var 15 haandverkere, 3 høkere og 2 marketentere — et tydelig vidnesbyrd om den økonomiske og sociale misnøie i byen inden haandverkerstanden og smaahandlerne. »Vi formoder, at dette rygte er høist overdrevet«, uttaler Morgenbladet, øiensynlig bekymret, og opplyser samtidig at »likeledes skal en stemmeseddel med følgende navn i nogen tid ha været ombaaret«. Derefter følger en opregning av 20 samfundsstøtter av utvilsom soliditet. Den omfatter 4 høiesteretsassessorer, 1 høiesteretsadvokat, 3 professorer, 2 høierestaaende militære, 2 bankierer, 1 konsul, 1 stadshauptmand, etpar grosserere og nogen kjøbmænd, 1 høker og 1 haandverker. Det blev med etpar mindre forandringer denne liste, som blev den seirende med et stemmetal fra 601 ned til 267. Ialt blev der av byens 1034 stemmeberettigede borgere avgit 876 stemmer. Ved distriktsforsamlingen 16. november, som for første gang blev holdt for aapne dører, »hvilket vistnok stemmer med vor forfatnings aand«² — blev høiesteretsadvokat Sørenssen valgt til byens første repræsentant og høiesteretsassessorerne

¹ Jfr. Morgenbladet nr. 314 (10 novbr.) 1835.

² Ibid. nr. 320 (17. novbr.) 1835.

Poul Holst og Johan Henr. Rye til anden og fjerde repræsentant. Tredje repræsentant blev artillerikaptein Herm. Foss, som hadde et landskjendt navn fra tidligere, men som paa dette storting naadde høidepunktet av sin berømmelse.

Valget var resultatet av »en særegen merkelighet, nemlig en valgkamp og det den eneste hertillands«,¹ men da det var over, hadde selv mindretallet grund til at være tilfreds. De nye repræsentanter var dygtige og fædrelandssindede mænd med et liberalt syn paa næringslivet og dets krav. De vilde vistnok ikke gaa med paa en hel utskiftning av det unionelle fællesskap; men de var bestemt paa at gaa meget langt i sine krav paa Norges fulde likeberettigelse med Sverige i alt hvad der vedkom behandlingsmaaten av de diplomatiske saker, handelsflaget, orlogsflaget, riksvaabnet, den kongelige titulatur etc. Som et værdig uttryk for denne opfatning staar de fire Kristiania-repræsentanters forslag av 24. mars 1836, hvis detaljer og videre skjæbne hører hjemme i Norges historie.² Men det har sin interesse at slaa fast i forbindelse med Kristiania bys historie, at det var efter initiativ av hovedstadens repræsentanter, at Stortinget slog ind paa den retningslinje i unionspolitikken, som har faat navnet *forhandlingslinjen*, og hvis uholdbarhet først blev ugjendrivelig indlysende ca. 70 aar senere ved strandingen af konsulatforhandlingerne i februar 1905.

Fra et Kristiania-standpunkt set blev 1836 et overordentlig bevæget aar med den ene opsigtvækkende begivenhet efter den anden — alt sammen typiske vidnesbyrd om den nye tidsaand. De blev indledet med at hovedstadens første repræsentant, høiesteretsadvokat Sørenssen, som blev valgt til Stortingets præsident, i likhet med i 1833 lot dørene aapne for publikum umiddelbart efter præsidentvalget, saaledes at debatterne om fuldmagterne herefter kom til at finde sted under fuld offentlighet. Det næste var, at Stortingets repræsentanter indbyrdes blev enige om »ikke at benytte uniformer eller embedsdragter, hvor de fungerer eller møter i egen-skap av stortingsmænd«. Det var en beslutning, som i endnu høiere grad end den første virket tiltalende paa almenheten, og dobbelt tilfredsstilende var det, at initiativet til den var tat av hovedstadens tingmænd. »Norges tingsal bør ikke se ut som en broget samling av uniformer og embedsdragter, blandede mellem almindelige dragter«, heter det i en samtidig artikel i *Den Constitutionelle* — hovedstadens nye dagblad, som

¹ Jfr. Carl Fougstads samtidige brochure *Det norske Storting 1836* med dens analyse av Kristiania-valget, pag. 30—36.

² For en populær fremstilling av forholdet jfr. Yngv. Nielsen: *Norges historie efter 1814*, III, pag. 420—461.

utkom med sit første nummer 1. februar 1836 — samme dag som det nye storting traadte sammen.

Dette blad betegner indledningen til noget nyt — ikke bare i den norske presses, men ogsaa i Kristianias historie. Hittil hadde den norske presse hat en overveiende oppositionel karakter baade indad og utad; selv Morgenbladet, som fra 1831 under ledelse av A. B. Stabell mere og mere hadde utviklet sig fra at være en helt farveløs avis »av alleslags ind-

*Det dramatiske selskabs teater.
Efter tegning av Kielland Torkildsen 1890.*

hold», henimot at bli et organ med bestemte meninger, dannet ingen undtagelse fra denne almindelige regel. Nu kom der med Den Constitutionelle, som til en begyndelse blev redigert av Carl Fougstad, U. A. Motzfelt og A. M. Schweigaard, et virkelig konservativt organ, som accepterte det bestaaende, men samtidig stod fordomsfrit overfor tidens sporsmaal og var bestemt paa at betrygge utviklingen og den nationale velstand gjennem liberale institutioner og praktiske fremskridt. Skjønt »Campbeller-slaget» endnu ikke var levert — det skulde som bekjendt først finde sted i 1838 — stod den literære strid ikke længer i forgrunden. Fra og med 1836 trær Welhaven tilbake for mænd som Schweigaard og Fr. Stang, og naar Wergeland fremdeles staar i forgrunden i den nærmeste tid fremover, er det mindre som digter end som folkeleder og redaktør av Statsborgeren. Derfor er grundlæggelsen av Den Constitutionelle uttryk for

en ny tidsretning inden hovedstaden og landet, og for Kristianias vedkommende er den i første række med at bestemme byens fysiognomi ut igjennem 1836.

Stemningen i Kristiania tok ganske naturlig farve av den stemning, som raadet i Stortinget, og som med ett ord maa karakteriseres som oppositionel. Det ligger nær at anta, at Karl Johan, som jevnlig folte sig irritert, hver gang Stortinget var samlet, dennegang befandt sig i en mere ophidset sindsstemning end sedvanlig, og det er bare billig at indrømme, at han hadde adskillig grund til det. »Meget av hvad der foregik paa Stortinget i 1836 maatte være skikket til at vække hans vrede eller til at sætte ham i ondt lune»¹ — deriblandt fremsættelsen av en række forslag om uforandret gjentagelse av stortingsbeslutninger, som kongen tidligere hadde negtet sanktion men som man nu var bestemt paa at trumfe igjennem i medhold av grundlovens § 79. Men hvad der særlig oprørte kongen var samstemmigheten inden det norske folk og Stortinget i kravet paa unionel likestilling.

Hovedstaden hadde — som vi har paavist — gaat i spidsen med dette krav og hævdet det som en ret som tilkom Norge. Karl Johan forlangte, at det i tilfælde skulde opfattes som en kongelig naadegave, og der er grund til at tro, at hans omgivelser har styrket ham i denne opfatning. En kjendsgjerning er det, at flere av de mest indflydelsesrike organer i den daværende svenske presse tok avgjort standpunkt mot Norge, og det behøver neppe at fortællles, at deres uttalelser vakte en pinlig opmerksomhet i den norske hovedstadspresse, i hvis spalter de blev fyldigst gjengit og kommentert for det interesserte publikum. Dermed er det ikke sagt, at der raadet nogen antiunionel stemning, end si nogen personlig uvilje mot Karl Johan; men man var allikevel i mere forstandige kredser ikke oplagt til at goutere hvadsomhelst i retning av royalistiske overdrivelser. Da saaledes en særdeles ukritisk indsender i mai 1836 ønsket at ta ordet i Morgenbladet for, at man skulde reise »en smakfuld collosalsk ærestøtte» for Karl Johan, som et vidnesbyrd om »nordmændenes beundring, kjærlighet og taknemlighet» for ham, negtet Morgenbladets redaktion at indta opsættet uten som betalt annonce.²

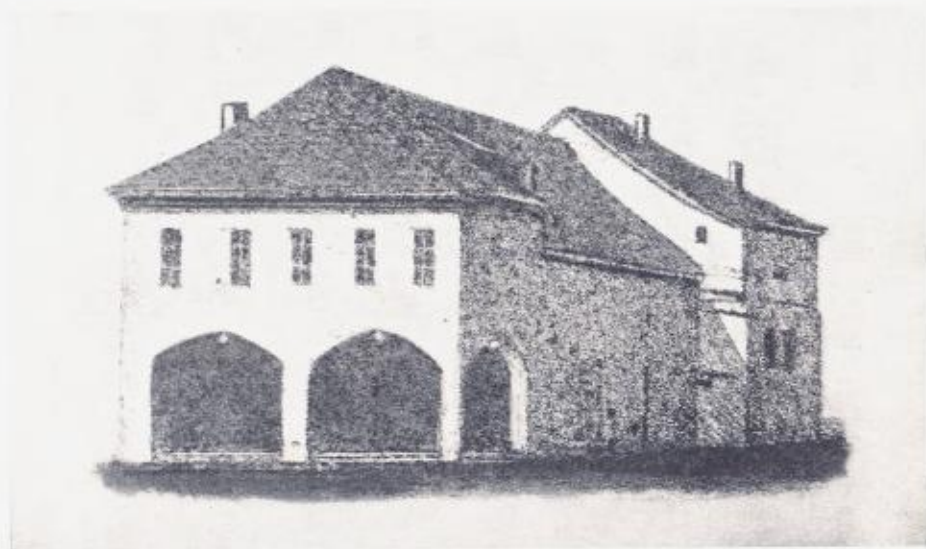
I en redaktionel notis nogen uker senere kommer Morgenbladet tilbake til sakens realitet og uttaler, at selv om det ikke fandt at kunne avvise at trykke vedkommende opfordring »for contante penge», er der allikevel ingen grund til at etterkomme opfordringen. Imidlertid blev spørsmålet

¹ Jfr. J. E. Sars: Norges historie, VI¹, pag. 320.

² Jfr. Tillæg til Morgenbl. nr. 123, 1836, hvor opsættet er indtat under overskriften: *Bekjendtgjørelse*. Til det norske folk fra en nordmand!

uten nogen praktisk betydning. I en skrivelse til statsraad Collett, datert Stockholm 9. mai — tre dage før Morgenbladets artikel — og offentliggjort i Rigstidende, frabad nemlig Karl Johan sig den hæder man hadde tiltænkt ham, og uttalte som sit bestemte ønske, »at der ikke mere maa være spørsmål om iverksættelsen av den idé«.

Med desto større begeistring sluttet almenheten sig til tanken om »Opprettelsen av et nationalmonument til ære for Constitutionen« — eller med andre ord det *Eidsvoldsmonument*, som det norske folk endnu venter

*Strømbergs teater.
Efter litografi av Wergmann 1835.*

paa, og som endog jubilæumsaaret 1914 ikke magtet at gjøre til virkelighet. Tanken fik uttrykk i et oprop til nationen, som blev offentliggjort i Kristiania-pressen i uken før 17. mai, og senere i pressen utover landet. Det var undertegnet av en række tingmænd fra alle landsdele; av fremtrædende Kristiania-borgere, repræsentanter for videnskapen og næringslivet — og hvad der ikke mindst falder i øinene, her møter vi navnene: A. Schweigaard, Fr. Stang og Henr. Wergeland under et og samme oprop. Det viser magten i den nye tidsaand, og ikke mindre karakteristiske er de nærmere oplysninger om, hvorledes man tænkte sig planen realiseret. I »Christiania er subscriptionen begyndt av Stortingets medlemmer,« oplyser Morgenbladet i umiddelbar tilslutning til den officielle indbydelse, »og vil uten stansning bli fortsat ved at ombære indbydelsen fra hus til hus. Det var at ønske, at man i de øvrige kjøbstæder vilde bruke samme

fremgangsmaate.* Under disse omstændigheder siger det sig selv, at 17. mai 1836 maatte bli en høitidsdag som aldrig før baade i hovedstaden og utover landet, og det blev da ganske rigtig ogsaa tilfældet.

Her i byen gik stemningen høit fra den tidligste morgen. »Constitutionsfestens opgaaende sol bestraalte flere tusinde mennesker, som ved stranden av Bjørviken vilde ledsage dampskibet *Constitutionen* med et hurra,« heter det i Morgenbladets referat. Derefter følger en livlig skildring av dampskibets afgang, som fandt sted kl. 5 om morgenen under salut fra skibet og Fæstningen efter en liten rundtur indover langs Bjørviken og derfra ut mot Fæstningsstranden med en musikbaat paa slæp; efter fulgte en flaaete av baater med glade, feststemte mennesker ombord, som stadig gav sine følelser luft i sang og hurraer. Senere drog vaktparaden ut fra Fæstningen med musik, og fra alle kanter strømnet folk til. Efter en runde gjennem byen, hvor der blev stoppet op flere steder og sunget og utbragt forskjellige »leve«, gjorde den improviserte procession holdt foran Stortingsbygningen. Her blev der utbragt et tre ganger tre hurra for Norges Storting, som fik levende tilslutning, »uten at det dog blev besvaret av Stortinget, der nu var sat og behandlet tarifen for utførselstolden.«

Efter denne lovende begyndelse pustet man ut til om eftermiddagen ved 5-tiden, »da en uhyre menneskemasse var samlet ved den bekransede Krohgstotte, hvor musiken spillet og folket sang fædrelandske sange, der ledsagedes av hurrarop«. Senere paa eftermiddagen blev der musicert utenfor *Hotel du Nord*, hvor Stortinget var samlet til en officiel festmiddag, og hvor det blev komplimentert ved en deputation fra Studenter-samfundet. Ved begge middage gav fædrelandsbegeistringen og lojalitetsfølelsen sig de mest umiddelbare uttryk, mens folkelivet i byen og paa havnen var præget av selvbeherskelse og værdighet. »Munterhet saaes overalt; uorden intetsteds.« Den officielle høitideligholdelse sluttet ved 11-tiden med et prægtig fyrverkeri paa fjorden, som blev livlig applaudert av tusenvis av tilskuere langs Fæstningsstranden, »hvorunder tillike et transparent paa søen viste 17. Mai i collosalske bokstaver«. Som en slutningsbemærkning noterer Morgenbladets referent, at der hele dagen vaiet en mængde flag »dels paa og ved havnen og dels paa landsteder«, men han har ikke været istand til at opdage mere end »to stykker av det saakaldte unionsflag, nemlig paa Toldboden og paa en svensk slup fra Lysekil. Man behøver ogsaa kun at være opmerksom paa dette flags bestanddele«, tilføier han, »for at indse, hvor litet det er skikket til tegn paa den norske nationalitet.« Uttalelsen er et typisk vidnesbyrd om, hvilken plads det trefarvede flag har erobret i nationen, og hvorledes man stunder mot at se det helt frit.

Men 17. mai 1836 i Kristiania fortjener ikke bare at mindes for sit usedvanlig stemningsfulde forløp. Der knytter sig ogsaa den rent lokalhistoriske interesse til den, at dette forløp var resultatet av et maalbevisst forhaands-arbeide fra endel borgeres side — et tiltalende vidnesbyrd om, at man nu begyndte at se nationaldagen under en større synsvinkel end hittil.

Aaret iforveien — nogen dage før 17. mai 1835 — hadde nogen av byens borgere traadt sammen i den hensigt at samle ind bidrag til »offentlige forlystelser» paa nationaldagen. Tiden var knap, og det var ikke stort, som lot sig gjøre i oieblikket; men man utrettet allikevel saameget, at man fik henledet opmerksomheten paa dagen; og man glædet sig ved utsigten til forlystelser av en noget ædlere art end den uhyggelige skriken paa torvet og i gaterne, som hittil har utgjort en væsentlig del av 17. mais offentlige fest«. Uttalelsen, som er hentet fra en artikel i Morgenbladet fra 4. mai 1836, faar øket interesse ved den opplysning, at »ogsaa iaar nogen borgere er traadt sammen for at samle bidrag til og foranstalte arrangement av offentlige forlystelser 17. mai«. Det var dette planmæssige arbeide en rum tid iforveien, som gav det utmerkede resultat vi har skissert; men det kan allikevel være værdt at nævne nogen enkeltheter, fordi de vidner saa fordelagtig om borgeraanden i byen. Baade musikken og saluten paa havnen om morgenen saavel som musikken ved Krohgstøtten om eftermiddagen og fyrverkeriet paa havnen om aftenen blev dækket ved de midler man fik ind gjennom innsamlingen; og ikke det alene, innsamlingen var endog tilstrækkelig til, at der kunde arrangeres et middags-maal tid »for byens fattige i fattigstuerne«. Dermed hadde Kristiania tat det første skridt til at gjøre 17. mai til noget mere end privat festdag; nu var den blit en borgerdag med forpligtelse for alle, som hadde økonomisk evne til at yde bidrag.

Nogen uker senere indtraf en begivenhet, som man aldrig hadde tænkt sig muligheten av. Oberst B. H. Hagemann, som nylig var negtet avsked fra sin stilling som kommandant paa Akershus — blev pludselig avsat uten nogen motivering — ene og alene, fordi han hadde latt militærmusikken spille 17. mai. Det fremgaar av forskjellige artikler og inserater, kortere og længere — undertiden tages ogsaa poesien tilhjælp — hvorledes denne begivenhet slog ned i almenheten og gav anledning til kommentarer og sammenligninger, som virker særdeles karakteristiske. Kongen er man hoimodig nok til at bære over med; til gjengjæld gaar det ut over statsminister Løvenskiold og baron Wedel — utvilsomt de to mest upopulære størrelser i det daværende Kristiania. »For etpar søndage siden gik officerscorpserne her i byen efter baron Wedels befaling hen for at complimentere ham som commanderende general«, skriver Morgenbladet i en redaktionel notis i de dage; »idag have ogsaa flere officerscorpser, men

av egen drift¹ gaat hen til oberst Hagemann for at complimentere ham som avsat commandant.

Men, som bekjendt, det skulde ikke bli med denne ene sensation. Onsdag 7. juli bragte Morgenbladet en meddelelse, »om hvis egthet vi skulde ønske, at der kunde reises endog den ringeste tvil: Stortinget skal opløses imorgen.« Der hersket, efter alle samtidige beretninger at dømme, en bevægelse uten like inden alle samfundslag, og det er neppe formeget sagt, at man maa gaa tilbake til de historiske dage umiddelbart efter at Kielerfreden var blit kjendt for at finde et nogenlunde sidestykke. Nu som dengang var byen et eneste stort spørsmåalstegn, og midt i den almindelige uvissheet om »det egentlige motiv til denne hoist uventede kongelige beslutning« summet det av rygter paa alle kanter, samtidig med at der blev anstillet diverse formodninger, som i adskillig utstrækning samlet sig om affæren Hagemann.

Midt i denne almindelige spænding og uro bevaret Stortinget en beundringsværdig selvbeherskelse. Odelstingets møte 8. juli blev sat paa en saa usedvanlig tid som kl. 7 om morgenen, og kl. 10 var man naadd saalangt, at man hadde besluttet riksretstiltale mot statsminister Lovenskiold, fordi han ikke hadde fraraadet den kongelige beslutning om Stortingets opløsning. Klokken 12 indfandt statsraad Collett sig i Stortinget og oplæste det kongelige brev om opløsningen, og som et uttryk for stemningen svarte Stortinget med *ikke* at opnævne nogen deputation for at complimentere regjeringen. I gaterne paraderte som sedvanlig borgerskapet og garnisonen, og store menneskemasser var paa benene. Samme aften var stortingspræsident Sørenssen gjenstand for en enkel, men derfor ikke mindre hjertelig hyldest fra befolkningens side, som med god grund var stolt av den holdning byens første repræsentant og Stortingets øverste tillidsmand hadde indtat i den bevægede tid man nu hadde bak sig. Demonstrationen har sin plads i Kristiania bys historie som det første umiddelbare vidnesbyrd om sympatien mellem Norges hovedstad og Norges Storting i de mange kriser, som Unionens historie skulde bli saa rik paa i de nærmeste to menneskealdre fremover.

Aldrig hadde man oplevet make til sommer i byen. Ikke før var Stortinget opløst, saa blev Riksretten sat. Den holdt sit konstituerende møte 11. juli, og fem dage senere var den officielle riksretsstevning færdig. Den er datert 16. juli og blev offentliggjort i pressen en ukes tid senere; men først en maaned efter — 23. august — tok Riksrettens forhandlinger sin begyndelse med hoiesteretsadvokat Sørenssen som aktor og hoiesteretsadvokat Petersen som defensor. I mellemtiden var byen en eneste

¹ Uthævelsen av Morgenbladet.

politisk diskussionsklub, og aviserne overlæst med »ledere« og inserater og stortingsdokumenter av forskjellig slags. »Hvor lykkelige er ikke I, derinde i hovedstaden, der ved enhver vigtig begivenhet har venner nok ved haanden, med hvem I kunne utbytte tanker og følelser!« Uttalelsen, som forekommer i et samtidig privatbrev fra landet, som Morgenbladet har faat sig overlatt av en indsender, er et typisk uttrykk for, hvorledes Kristiania samler den offentlige opmerksomhet om sig. Selv i utlandet vakte disse begivenheter opsigt — fremfor alt i Hamburg, som vi stod i en saa intim forretningsforbindelse med, og hvis aviser var overordentlig utførlige i sine redegjørelser for krisen i Norge.

Selve riksretstiden — dommen faldt 8. september — var en ny kilde til sensation. Wergeland, som nylig hadde overtat redaktionen av Statsborgeren, begyndte at utgi sine politiske flyveblade, som blev falbudt rundt om i byen av avisgutter. Det var noget nyt i gatebilledet i Kristiania — noget *à la Paris*, som Den Constitutionelle uttrykker det — at se »disse barfodede haandlangere for den ene og saliggjørende folkefrihets prædikanter selv anbefale deres varer som *varme wergelandske vafler*«, og det siger sig selv, at denne nye form for politisk agitation gav anledning til vidtløftige diskussioner baade i pressen og mand og mand imellem. Spændingen fik sin naturlige utløsning i dommen, som blev av sagt for et fuldpakket auditorium. »Jeg kom ikke ind paa galleriet, da Riksrettens kjendelse blev oplæst«, skriver en indsender i Morgenbladet nogen dage senere; »men paa den utstrømmende mængdes glade ansigter kunde jeg læse den«. Litt efter indrømmer han imidlertid, at det bare var saa som saa med glæden. »De fleste synes utilfredse med dommen,« skriver han; »massen sikkerligen fordi den var altfor mild; nogen vistnok ogsaa fordi statsministeren ikke var blit ganske frifunden«. Men dermed er det ogsaa sagt, at dommen gav anledning til langvarige diskussioner, og gang paa gang fremgaar det med tilstrækkelig tydelighet av den samtidige hovedstadspresse, hvor vanskelig sindene hadde for at falde tilro.¹

Allikevel var det paatagelig, at den offentlige mening ikke hadde lyst eller kampmod nok til at motta den utfordring, som det utvilsomt var, at

¹ I sin bok om W. A. Wexels (Chr.ania Videnskapsselsk. forhandl. 1905, no. 4) oplyser D. Thrap følgende: Der var (1836) vistnok ingen, som kjendte til hvad Lovenskiold visste, at det var utenlandske forhold, som hadde bragt kongen til at opløse Stortinget. — I en note til denne oplysning tilføier forfatteren: Vi har læst breve fra statholder Lovenskiold til daværende stortingspræsident, sorenskriver S. A. W. Sørenssen, der viser hvor dypt Lovenskiold folte det tunge i den stilling som kongen hadde tvunget ham ind i ved at true med utnævnelsen av en svensk statholder, som man for enhver pris maatte undgaa. Brevene, der for flere aar tilbake blev mig leveret av statsraadinde Sørenssen, opbevares nu i Riksarkivet under forsegling.

Karl Johan i et diktamen av 26. september avslag at motta Løvenskiolds avskedsansøkning, og at statsministeren derefter indvilget i at bli staaende. Til gjengjæld hadde kongen en ukes tid iforveien utnævnt grev Wedel til Norges statholder. Det var en begivenhet, som ikke kom uventet, og som — da den forelaa — blev mottat med almindelig tilfredshet. Følgen var, at der raadet en forsonlig stemning mellem statsmagterne, da det fjerde overordentlige storting traadte sammen 20. oktober og blev aabnet av den nye statholder paa vegne av kongen. Det sat sammen til og med 24. januar 1837, optat med et intenst arbeide paa en række viktige omraader. Som det største resultat av dette stortings virksomhet staar formandskapslovene av 14. januar, og dernæst det rydningsarbeide for det trefarvede flag, som betegnes ved komité-indstillingen av 20. januar 1837 — i alt væsentlig forfattet av Herm. Foss; endelig har dette storting, fra et Kristiania-standpunkt set, et særlig krav paa at mindes for sit fremsyn i sporsmaalet om reguleringen av den daværende vestkant. Dermed har det øvet en bestemmende indflydelse paa selve retningslinjerne for utviklingen av det moderne Kristiania.

KOMMUNEFORHOLD I DE TO SISTE TIAAR FØR FORMANDSKAPSLOVEN

Formandskapsloven av 1837 er med rette betegnet som det viktigste lovverk i det nittende aarhundredes Norge næst efter grundloven.

Den har samme betydning for det lokale selvstyre som grundloven for det nationale, og for Kristianias vedkommende kommer desuten den omstændighet til, at byen paa grund av sin stilling som Norges hovedstad blev mere alsidig berørt av den end nogen anden by i landet. 1837 er derfor paa samme maate som 1814 et særlig merkeaar i Kristiania bys historie — et nyt led i den utvikling som med nødvendighet fører til et stadig utvidet interesse-forhold mellem Norge og dets hovedstad.

I løpet av de 23 aar, som var gaat siden selvstændighetsaaret hadde byens anliggender været ledet av de samme autoriteter, som den hadde tat i arv fra dansketiden. Ved en kgl. resolution av 23. december 1819 var vistnok byens magistrat, som i 1814 bestod av en præsident, en borgermester og to raadmænd, indskrænket til én præsident og én raadmand, og ved en ny resolution av 24. juni 1828 var det fastsat, at der herefter skulde være én borgermester — en titel, som nu traadte istedenfor præsidenttitlen — og to raadmænd; men disse forholdsvis uvæsentlige personforandringer medførte intet systemskifte. Hovedsaken var, at de saakaldte »eligerede mænd« — den bekjendte 12-mands institution av byens borgere, som daterte sig fra første halvpart av 1730-aarene — vedblev at bestaa som hittil og at øve den samme kontrollerende indflydelse i bevilgningssaker som den efterhaanden hadde erhvervet sig hævd paa.

Ved indgangen til byens selvstændighetsperiode som hovedstad i det nye Norge hadde forholdene forlængst utviklet sig derhen, at der blev opstillet et aarlig budget, og at dette budget var gjenstand for en indgaaende diskussion mellem magistraten og borgerrepræsentanterne. Disse møter blev holdt paa byens raadhus som regel i dagene omkring 20. december — altsaa i det gamle budgetaar; undertiden ogsaa i det nye. Budgettet blev derefter av magistraten ekspedert til amtet¹ for at »approberes«, og

¹ Repræsenteret ved amtmanden i Akershus, som tillike var stiftamtmand for Akershus stift.

naar det kom tilbage — som regel i løpet av nogen uker — blev der holdt nyt møte av magistraten og borgerrepræsentanterne. Til dette møte var fra gammel tid tilkaldt kærneren for det gamle saavel som for det nye budgetaar, en ordning, som vedblev at staa ved magt til og med 1819, da kærnerbestillingen ved en kgl. resolution av 23. december s. a. blev ombyttet med et skattefogedembede, hvis indehaver var ansvarlig for alle oppebørsler vedkommende kommune og stat.¹

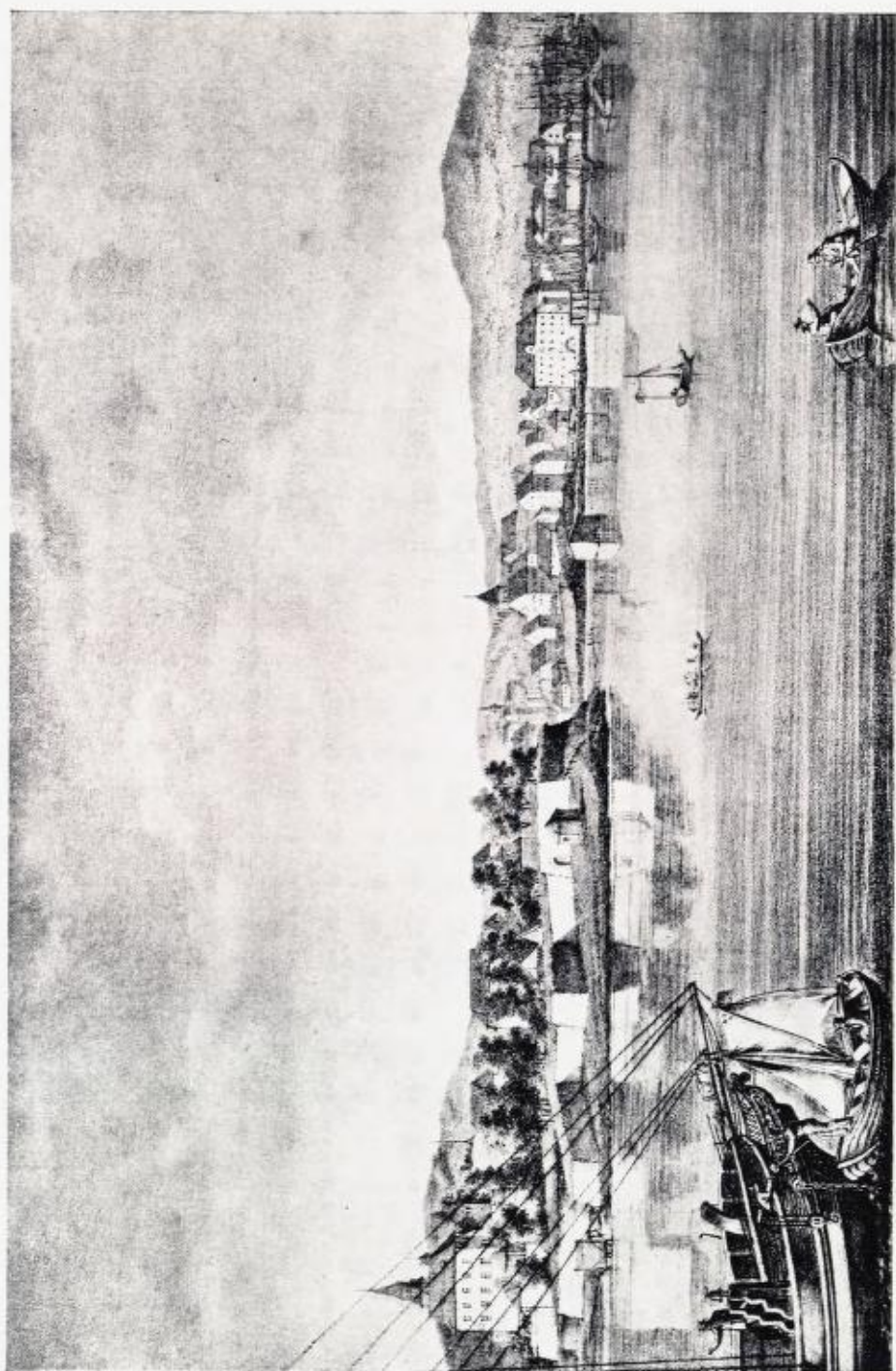
Allikevel vilde det være forhastet at trække den slutning, at borgerrepræsentanterne i nogen nævneværdig grad var istand til at øve indflydelse paa den endelige opstilling av budgettet. Som regel gjælder det, at magistratens vilje blev den avgjørende overalt, hvor han satte noget større ind paa det, og forholdet har den meget likefremme forklaring, at magistraten for den almindelige bevissthet stod som den eneste autoritet, som var utstyrt med virkelig myndighet i kommunale anliggender. Rigtig nok hadde de eligerede mænd ved etpar efter omstændighetene særdeles liberale regjerings-reskripter av 1787 og 1791 faat en større indflydelse end hittil i kommunale anliggender; men det kommunale selvstyreprincip i tiden mellem 1814 og 1837 maa allikevel betegnes som adskillig vaklende, og gang paa gang er vi vidne til at der vedtages love av Stortinget, som griper direkte ind i kommunens bevilgningsmyndighet.²

De forskjellige kommissioner, som blev nedsat allerede i det attende aarhundrede til behandling snart av det ene, snart av det andet kommunale anliggende, og som de eligerede mænd fik sæte i ved siden av magistraten, maa heller ikke opfattes som uttryk for nogen voksende erkjendelse av det kommunale selvstyreprincip. Ved at utnytte den faglige indsigt, som de eligerede mænd sat inde med i spørsmal vedkommende skolevæsenet, fattigvæsenet, havnevæsenet, brandvæsenet o. lign., tok magistraten, som i siste instans hadde avgjørelsen i sin haand, nærmest sikte paa at tilveiebringe en billigere og mere praktisk forvaltning. En anden sak er det, at denne jevnlige deltagelse fra borgernes side i disse forskjellige hverv maa ha skapt en voksende følelse hos dem av medborgerlige plikter og derigjennem en interesse for det kommunale liv,³

¹ Byens 6 sidste kærnerer (saalænge bestillingen var et kommunalt ombud) var: Ole Ring (1814), Even Stenersen (1815), Christen Nielsen (1816), F. Bruun (1817), E. Lystad (1818) og N. Rosenberg (1819). — De var allesammen kjøbmænd og var opnævnt av borgermester og raad. — Byens første skattefoged, som møtte første gang 15. februar 1821 ved fastsættelsen av ligningen for vedkommende aar, var overkrigskommissær J. D. Conrad.

² Eksempelvis loven av 14. juni 1816 om geistligheters og kirkebetjenters indkomster, som i sin § 5 indeholdt en bestemmelse om at den husleiegodtgjørelse, som skal tilstaaes prester og kirketjenere i en by, skal fastsættes av regjeringen efter indstilling av magistraten.

³ Jfr. Kommiss.-indst. av 1806 ang.: Forslag til en forandret ordning av bestyrelsen av Kr.ania bys komm. anliggender, pag. 9—10.

Akershus og Kristiania set fra - Prins Carl - 1831.
Efter litografi.

som i det lange løp har hat sin betydning for samfundsutviklingen i det store hele tat.

Det ligger i sakens natur, at en korporation som de eligerede mænd i Kristiania i tidsrummet 1814—1837 fremfor alt maatte være en utpræget sparsommelig forsamling. Den bestod som regel av seks kjøbmænd, tre høkere og tre haandverkere — eller med andre ord folk, som for den overveiende del selv ikke hadde stort at rutte med. De var med i en tidsalder, som i en lang aarrække var sjelden rik paa økonomiske bekymringer, og de hadde en yderligere opfordring til at spare, fordi byens budget — som vi allerede har antydnet — var belastet med uvedkommende utgifter, som løp betydelig høiere op end nogen av de utgifter, som trængtes ordinært fra aar til aar. Men selv om borgerrepræsentanternes sparsommelighet saaledes var en dyd av nødvendighet, er der ingen grund til ikke at yde dem vor anerkjendelse for den. De har i en tidsalder, som ikke kan frikjendes for at ha levet over evne privat, vist en merkelig selvbeherskelse paa det kommunal-financielle omraade.

Vi har i magistratens paategning til byens budget for 1814 et ganske godt billede baade av samarbeidet mellem magistraten og borgerrepræsentanterne og av grundopfatningen hos dem med hensyn til at holde budgettet mest mulig nede.¹ »De staaende lønninger for byens embedsmænd og betjenter,« heter det i vedkommende protokolltilførsel, som er datert 10. mars, »er beregnet overensstemmende med de grundsætninger, som følges i henseende til de kongelige embedsmænd, som er lønnet av den kongelige kasse. I henseende til vægterne og nogle flere, som staar i klasse med disse, og som igrunden er at anse som tjenestefolk, kan disse regler ikke følges paa samme maate som for tjenestefolk finder sted. Man har derfor set sig befoiet til at beregne for disse en saadan løn, som nogenlunde staar i forhold til tiden, og for hvilken andre formodes at kunne faaes, om de nuværende skulde finde for godt at opsiges sin tjeneste. Endelig er de uberegnelige utgifter sat saa lempelig som mulig. At disse allikevel opløper til den nu angivne sum (37 570 rbd. 15 sk.) reiser sig tildels derav, at beregningerne for 1812 og 1813, som forfattedes i begyndelsen av hvert av de nævnte aar, og som folgelig beregnedes efter de da gjældende priser, ikke var skikket til at holde skridt med de i løpet av bemeldte aar saa overordentlig stegne priser paa ting og arbeide, hvorav nødvendig maatte følge, at byens kasse paadrog sig underbalance.«

Endnu mere detaljert fremgaar dette av raadmand Ingstads paategning til skattemandtals-protokollen av 1816, som gir dette aars budget en

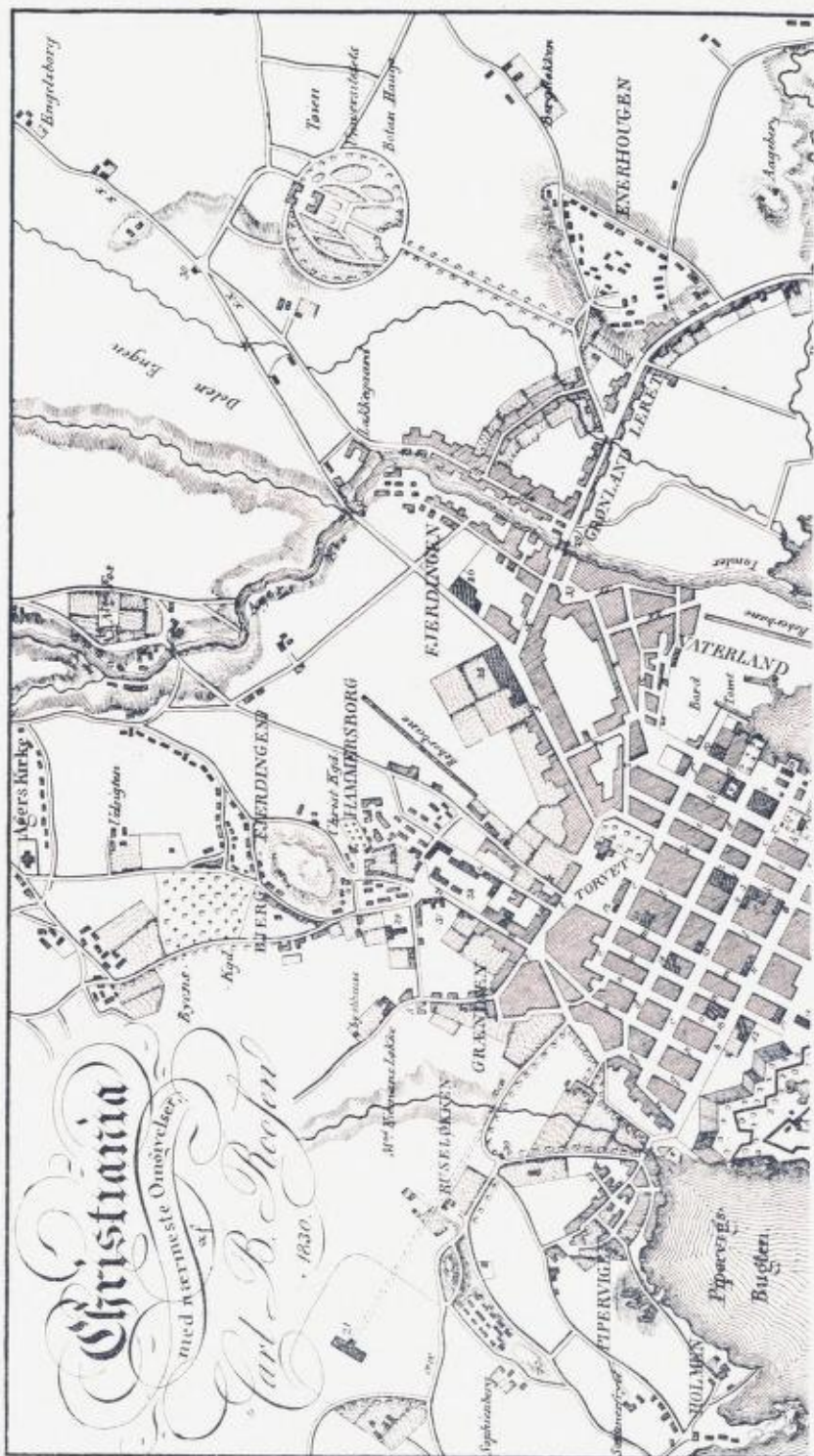
¹ De følgende citater er hentet fra Chr.ania Kommune-arkivs skattemandtalsprotokoller fra aarene 1814—1837.

særlig interesse. Det rummer under litr. *A—M* følgende 12 poster: Lønninger til byens embedsmænd og betjenter; staaende utbetalinger navnlig til generalindkvarterings-kassen; lønninger til byens 28 vægttere, post-makerne¹ og natmanden; utgifterne ved indkvarteringen — i virkeligheten den største post paa hele budgettet, skjønt den jo ifølge sin natur var kommunen ganske uvedkommende. Endvidere: Utgifterne til det militære sykehus, vandvæsenet og brolægningen, delinkvent- og varetægtsomkostninger; utgifter til lys og brænde i raadstuen; avdrag paa byens gjæld og endelig reparations-utgifter vedkommende raadstue-, bytings- og politiværelserne. Omtrent ved hver eneste av disse poster gjør Ingstad mere eller mindre detaljerte bemerkninger, som kaster et betegnende lys over forholdene.

Under litr. *A*: Lønninger til byens embedsmænd og betjenter, som opføres med et totalbeløp paa 3624 rbd. i rede sølv, eller nominelt i sedler 21 744 rbd. — oplyser han, at kommunen ved aarsskiftet 1815—16 stod i gjæld til sine funktionærer. De hadde faat sine gager for 1815 utbetalt efter solvværdien i sedler, hvis kurs selvfølgelig var stadig sviktende, skjønt de efter en kgl. resolution av 1. april 1815 var berettiget til at faa dem utbetalt i rede sølv. Ved litr. *D* — utgifter til indkvarteringsvæsenet som figurerer med et beløp paa 113 877 rbd. n. v. — er han ængstelig for, at det »ikke kan dække de fordringer, som kan gjøres paa byens kasse». Han foreslaar derfor for sikkerhets skyld beløpet forhøiet med mindst 8000 rbd. I samme forbindelse nævnes, at byen endnu staar til rest for indkvarterings-godtgjørelser i 1815 til et beløp av 7500 rbd. Under litr. *M* — reparationer av raadstueværelserne etc., som er opført med 10000 rbd. — gjør han oppmerksom paa, at der »i de fire foregaaende aar har været beregnet en viss sum til de paatænkte forandringer i ovenbemeldte henseende»; men at man hver gang har set sig nødt til at la arbeidet staa hen og har anvendt de bevilgede beløp til andre utgifter, som man har fundet mere paakrævet.

Disse eksempler viser med tilstrækkelig tydelighet, hvilke vanskeligheter magistraten og de eligerede mænd hadde at kjæmpe med i de første aar av byens tilværelse som selvstændig hovedstad, forinden forholdene endnu hadde faat tid til at komme nogenlunde tilro. Statsbankerotten av 5. januar 1813 — det dansk-norske enevældes økonomiske sammenbrud — hadde naturligvis i høi grad bidrat til at forværre stillingen; men i virkeligheten daterte ondet sig helt fra fredsbruddet med England seks aar i forveien. Eller som Ingstad uttrykker det i slutten av sin protokolltilførsel: »Fra begyndelsen av 1807 har erfaring lært, at intet i begyndelsen

¹ D. v. s. arbeiderne ved vandverket (2 mand).

a Brevegaden	1. Skovvegaden	17. Øst Føldegade	1. Skovbøvs Hægt	17. Byens Hæsthus	35. Teglhuset
b. Kvæstvangsgaden	k. Dronningensgade	2. Fjeldtrostet	2. Bag-Diparts- og Dr.	18. Bæben	36. Ch.-Aug. Mand.
c. Toldbodgaden	l. Kirkegaden	3. Grønningegaden	3. Kirkegaden	19. Farsøstade.	37. Byens Iagt.
d. Præstegade	m. Kongensgade	4. Apotekergaden	4. Elphusset Gade	20. Apotekhuset	38. Biskopskolen
e. Kirkestredet	n. Nye Skolegade	5. Grønningegaden	5. Høst da. Nord.	21. Brændevegt	39. Børnseskolen
f. Gadevejen	o. Øst Skolegade	6. Læbørgaden	6. Kjøbstuen	22. Børnseskolebygning	40. Væstergade, Bro.
g. Lille Strømsgade	p. Nordvegaden	7. Hovedgaden	7. Børnseskolen	23. Byens Apotek	41. Arentshus
h. Store Strømsgade	q. Nye Føldegade	8. Hovedgaden	8. Hovedgaden	24. Universitetet	42. Byens Theater
	aa. Hovedgaden	9. Den nye Bro.	9. Hovedgaden	25. Byens Apotek	43. Byens Theater
		34. Den nye Bro.	10. Gadebørnseskolen.	26. Universitetsbibliothek	44. Hovedgaden
			11. Gadebørnseskolen.	27. Offentligt Theater	45. Hovedgaden
			12. Gadebørnseskolen.	28. Offentligt Theater	46. Hovedgaden
			13. Gadebørnseskolen.	29. Offentligt Theater	47. Hovedgaden
			14. Gadebørnseskolen.	30. Offentligt Theater	48. Hovedgaden
			15. Gadebørnseskolen.	31. Offentligt Theater	49. Hovedgaden
			16. Gadebørnseskolen.	32. Offentligt Theater	50. Hovedgaden
			17. Gadebørnseskolen.	33. Offentligt Theater	51. Hovedgaden
			18. Gadebørnseskolen.	34. Offentligt Theater	52. Hovedgaden
			19. Gadebørnseskolen.	35. Offentligt Theater	53. Hovedgaden
			20. Gadebørnseskolen.	36. Offentligt Theater	54. Hovedgaden
			21. Gadebørnseskolen.	37. Offentligt Theater	55. Hovedgaden
			22. Gadebørnseskolen.	38. Offentligt Theater	56. Hovedgaden
			23. Gadebørnseskolen.	39. Offentligt Theater	57. Hovedgaden
			24. Gadebørnseskolen.	40. Offentligt Theater	58. Hovedgaden
			25. Gadebørnseskolen.	41. Offentligt Theater	59. Hovedgaden
			26. Gadebørnseskolen.	42. Offentligt Theater	60. Hovedgaden
			27. Gadebørnseskolen.	43. Offentligt Theater	61. Hovedgaden
			28. Gadebørnseskolen.	44. Offentligt Theater	62. Hovedgaden
			29. Gadebørnseskolen.	45. Offentligt Theater	63. Hovedgaden
			30. Gadebørnseskolen.	46. Offentligt Theater	64. Hovedgaden
			31. Gadebørnseskolen.	47. Offentligt Theater	65. Hovedgaden
			32. Gadebørnseskolen.	48. Offentligt Theater	66. Hovedgaden
			33. Gadebørnseskolen.	49. Offentligt Theater	67. Hovedgaden
			34. Gadebørnseskolen.	50. Offentligt Theater	68. Hovedgaden
			35. Gadebørnseskolen.	51. Offentligt Theater	69. Hovedgaden
			36. Gadebørnseskolen.	52. Offentligt Theater	70. Hovedgaden
			37. Gadebørnseskolen.	53. Offentligt Theater	71. Hovedgaden
			38. Gadebørnseskolen.	54. Offentligt Theater	72. Hovedgaden
			39. Gadebørnseskolen.	55. Offentligt Theater	73. Hovedgaden
			40. Gadebørnseskolen.	56. Offentligt Theater	74. Hovedgaden
			41. Gadebørnseskolen.	57. Offentligt Theater	75. Hovedgaden
			42. Gadebørnseskolen.	58. Offentligt Theater	76. Hovedgaden
			43. Gadebørnseskolen.	59. Offentligt Theater	77. Hovedgaden
			44. Gadebørnseskolen.	60. Offentligt Theater	78. Hovedgaden
			45. Gadebørnseskolen.	61. Offentligt Theater	79. Hovedgaden
			46. Gadebørnseskolen.	62. Offentligt Theater	80. Hovedgaden
			47. Gadebørnseskolen.	63. Offentligt Theater	81. Hovedgaden
			48. Gadebørnseskolen.	64. Offentligt Theater	82. Hovedgaden
			49. Gadebørnseskolen.	65. Offentligt Theater	83. Hovedgaden
			50. Gadebørnseskolen.	66. Offentligt Theater	84. Hovedgaden
			51. Gadebørnseskolen.	67. Offentligt Theater	85. Hovedgaden
			52. Gadebørnseskolen.	68. Offentligt Theater	86. Hovedgaden
			53. Gadebørnseskolen.	69. Offentligt Theater	87. Hovedgaden
			54. Gadebørnseskolen.	70. Offentligt Theater	88. Hovedgaden
			55. Gadebørnseskolen.	71. Offentligt Theater	89. Hovedgaden
			56. Gadebørnseskolen.	72. Offentligt Theater	90. Hovedgaden
			57. Gadebørnseskolen.	73. Offentligt Theater	91. Hovedgaden
			58. Gadebørnseskolen.	74. Offentligt Theater	92. Hovedgaden
			59. Gadebørnseskolen.	75. Offentligt Theater	93. Hovedgaden
			60. Gadebørnseskolen.	76. Offentligt Theater	94. Hovedgaden
			61. Gadebørnseskolen.	77. Offentligt Theater	95. Hovedgaden
			62. Gadebørnseskolen.	78. Offentligt Theater	96. Hovedgaden
			63. Gadebørnseskolen.	79. Offentligt Theater	97. Hovedgaden
			64. Gadebørnseskolen.	80. Offentligt Theater	98. Hovedgaden
			65. Gadebørnseskolen.	81. Offentligt Theater	99. Hovedgaden
			66. Gadebørnseskolen.	82. Offentligt Theater	100. Hovedgaden

Christiania
 1830
 Tegnet af Carl B. Roosen.

av ethvert aar forfattet overslag har kunnet holde prøve ved dets avslutning, og de nærværende tidsbegivenheter synes at bebude, at man ikke iaar forut kan gjøre nogen mere sikker beregning end i de foregaaende.» Han konkluderer derfor med, at han ikke tør ta ansvaret for nogen nedsettelse av de overslag han har opstillet, og alt tyder paa, at han har hat sine kolleger i magistraten saavel som borgerrepræsentanterne med sig.

Budgettet for 1817 — det første som i likhet med alle de følgende budgetter er gjort op i daler og skilling — har følgende indledning:

«Aar 1817, den 7. januar var magistraten tillikemed byens repræsentanter og øvrige autoriteter forsamlet paa Raadstuen for at undersøke og bestemme, hvor stor byskatten bør beregnes for aaret 1817. Efter de desangaaende indhentede og av de tilstedeværende mottagne oplysninger blev saavel magistraten som repræsentanterne enig i, at sammenskuddet bestemmes saaledes«. Derefter følger en opregning av de enkelte poster under litr. *A—L*; de samme som paa forrige aars budget med undtagelse av, at der ikke er opført noget beløp til dækning av byens gjæld. En særlig interesse knytter sig til siste post paa budgettet — »ubestemte utgifter, saasom reparationer i Raadstuen, utgifter til veivæsenet, reparationer ved det militære sykehus, med flere saadanne gjenstande som ikke forut kan beregnes.« Her var der dissens om beløpets størrelse mellem borgerrepræsentanterne, som holdt paa en bevilgning paa 2971 spd. 80 sk., og magistraten som var stemt for et høiere beløp. Resultatet blev, at repræsentanterne fik sin vilje.

I 1818 blev budgettet utvidet med etpar poster. Under litr. *M* støter vi paa et beløp paa 3000 spd. »til de saalænge paatænkte reparationer og forandringer i raadstue-bygningen, som hittil ikke har kunnet bli iverksat, fordi andre paatrængende arbeider har medtat de til denne forandring beregnede summer«. Litr. *N* — 300 spd. til brygge-anlægget ved Revieret — fortjener en særlig omtale som den første utgift paa Kristiania bys havnebudget efter 1814. Som litr. *O* opføres 1000 spd. til »utgifter, som ikke forut kan beregnes«.

1819 aarets budget har samme antal *litra* som budgettet for 1818; men i 1820 kommer der igjen etpar nye poster. Under litr. *O* møter vi denne gang et beløp paa 500 spd. som refusion til statskassen for et laan paa 1000 spd., optat i 1815; som litr. *P* opføres som »uberegnelige utgifter« 4000 spd., hvorav 300 til den nye skattefoged; ved litr. *Q* opføres 2000 spd. »til forskud paa Vaterlands bros enten istandsættelse eller oppbyggelse av nyt . . . under forbehold av byens ret til godtgjørelse av landdistrikterne for den del, samme formentligen bør at tilsvare«.

Paa budgettet for 1821 gaar antallet av *litra* ned med etpar stykker, samtidig med at refusionsbeløpet 500 spd. til dækning av rest paa laanet

av 1815 gaar ut av regnskapet. Den viktigste utgiftspost paa dette aars budget — naturligvis undtat indkvarterings-utgifterne — er utgifterne til vægtervæsenet som opføres med 4000 spd. mot 2000 aaret i forveien. Grunden er den, at der i beløpet er »indbefattet den nye uniform, nemlig kjole, kabudser¹ og støvler for det antal vægttere man allerede har, like- som ogsaa for 18 nye vægttere, som man haaber vil bli antat; tillike er i dette beløp medregnet løn for sistmeldte 18 vægttere«.

Paa grund av at skattemandtals-protokollen for 1822 desværre ikke eksisterer lenger, savner vi adgang til at kontrolere, hvorledes budgettet er specificert for dette aar; men paa budgettet for 1823 møter vi under litr. O et beløp paa 3000 spd. »til Borgerskolens opførelse og til renter av den for samme allerede laante kapital« (9925 spd.). Ogsaa dette tiltak taler til ære for kommunen paa et tidspunkt, da dens økonomiske evne endnu var saa svakt utviklet.

Budgettet for 1824 indeholder intet av særlig interesse; men fra 1825 bærer budgettet tydelige vidnesbyrd om at byen er i sikker vekst, og at der trænges betydeligere midler end før til at administrere den. Under litr. Q møter vi dennegang posten *Refusion*, specificert i fire underavdelinger med et samlet beløp paa 4206 spd., hvorav bl. a. 1000 spd. i »avdrag paa byens obligation til avdøde statsminister Anker« og 280 spd. til »renter av ovennævnte obligation«. Som en ny post, som likeledes vidner om byens vekst, opføres under litr. R en bevilgning paa 1800 spd. til »utgifterne ved den over Akerselven anlæggendes bro for neste aar« (1826), mens litr. S nu samler posten »ekstraordinære og uforutselige utgifter«.

Paa budgettet for 1826 møter vi under litr. S det næste vidnesbyrd om Kristiania bys ambitioner paa havnevæsenets omraade — 2000 spd. »til oppbyggelse av den nye Langbrygge«. Samtidig blev utgifterne til Revierbryggen, som i 1826 var opført med 500 spd., nedsat til 250 spd. og holdt sig paa dette nivaa indtil utgangen av 1829, da anlægget blev færdig. Ialt bevilget bykassen 1250 spd. til denne første utvidelse av Kristiania havn, mens der av Havnekassen og Auktionsfondet — hvis midler kunde anvendes til almennyttige formaal, som ikke vedkom kammernkassen — blev utredet henholdsvis 1250 og 1500 spd.

Det økonomiske vendepunkt, som betegnes ved 1830-aaret, sætter selv- sagt ikke med en gang merke i byens budget. Det vedblir endnu i nogen aar at holde sig paa et beskedent nivaa, men det er paatagelig, at interessen for byens anliggender, og da i første række den økonomiske side ved den er i sikker vekst. Det gjælder eksempelvis budgettet for 1831, som

¹ En slags kappehætte til beskyttelse i uveir; gik i ett med regnkappen.

kan betegnes som noget nær et gennemsnitsbudget for femaars-perioden 1830 til og med 1834.

Under litr. A (Faststaaende udgifter) finder vi følgende poster: Lønninger m. m. for byens embedsmænd og betjenter (3857 spd.); avgift av garnisonens ekcenserplads paa Etterstad (48); kontingent til den alm. indkvartering (908); degne- og mortensaftenspenger til den latinske skole (104); vægternes løn (3144).

Under litr. B (Ubestemte udgifter) er opført: Munderinger og skotøi for vægterne (280 spd.); indkvartering av garnisonens underklasse (10000); udgifter ved vandverkerne (800); do. ved brølægningen (1500); do. ved lygtevæsenet (960); do. ved brandvæsenet og brandvaktens (500); delinkventers varetægt og forpleining (1600); do. ved veivæsenet (200); do. ved ballastens mottagelse og prammenes vedlikehold (650); opsynsmanden ved samme (120); brænde og lys samt reparation ved Raadstuen (700); renter og avdrag av byens gjæld (2000); udgifter til den alm. opmaaling ifl. lov av 24. juli 1827 (500); ekstra-ordinære og uforutsette udgifter (1171).

I anledning av dette utgiftsbudget fremkommer en innsender i Morgenbladet for 8. januar 1831 med endel bemerkninger, som er saa karakteristiske, at de fortjener at citeres.

»Ethvert menneske har sit budget,« siger han, »men at følge det er den store opgave som det blev faa givet at løse. Du har saa og saa meget at leve av om aaret, siger man; følgelig kan du kjøpe dette og lade hint forfærdige. Men naar tiden til betaling kommer, saa er man i forlegenhet. Saaledes gaar det med det enkelte menneske, og saaledes gaar det med staten. Man discuterer budgetter; man strides, man sveder, man regner og calculerer, og facit — beror paa omstændighetene. Likesom mennesket har sine nødvendige og unødvendige udgifter, har ogsaa staten sine«.

»Anvender man det som her er sagt paa det av magistraten og repræsentanterne for Christiania commune opgjorte budget for 1831, saa faar man«, siger innsenderen, »isandhet et ganske artig resultat«. Begrepet om nødvendig og unødvendig oppfatter han helt relativt, og han anser sig derfor berettiget til uten yderligere diskussion at opstille et budget, saaledes som han mener det burde se ut og at ledsage det med de nødvendige bemerkninger. I stedet for de officielle betegnelser: Faststaaende udgifter og ubestemte udgifter sætter innsenderen: Nødvendige udgifter og unødvendige udgifter.

Under nødvendige udgifter opfører han: Vægternes lønninger og deres mundering; vandverket, gatebelysningen, brandvæsenet og delinkventers varetægt — tilsammen 7184 spd. Han finder at »allerede denne sum er meget høi«, og specielt synes han 280 spd. til vægternes munderinger er

ganske drøit. Alle andre utgifter, erklærer han kategorisk, maa betegnes som *unødvendige*, og ved hver enkelt av dem har han sin kritiske bemerkning.

— Lønninger m. m. til byens embedsmænd og betjenter.

»Communen har aldeles ikke raad til at holde betjenter; endnu mindre til at lønne embedsmænd. De er desuten næsten overflødige; thi alt hvad de bestiller, kan paa faa undtagelser nær borger-repræsentanterne, hvor jammerlig disses organisation er, selv utføre ved hjælp av en lovkyndig skriver og nogen bud; og det er en plikt for en fattig mand at være sin egen tjener eller at holde saa faa tjenere som mulig«.

— Utgifter ved garnisonens eksercerplads etc.

»Luksusartikler, som er byen ganske overflødige. Er garnisonen en nødvendighet, saa maa utgiften ved den bæres av den hele stat og ikke av den enkelte commune alene. Hvad der fortælles om fordelene ved en garnison indses ikke. Den er som oftest lastens skole, og den moralske fordærvelse, som den utbreder, veier ei op den ubetydelige fordel, nogle marketentere kunne have.«

— Degne- og mortensaftenspenger til Katedralskolen.¹

»Hvad er dette for en utgift«?

— Brolægningen; veivæsenet.

»Man har betalt saa meget til brolægning, og man tilsiges saa ofte til veiarbeide, at det var at ønske, at der kom en stansning heri«.

— Ballastens mottagelse og opsynsmanden ved samme.

»I sandhet en drøi utgift«.

— Renter og avdrag av byens gjæld.

»Byen bør ingen gjæld ha og ingen renter betale. De eiendomme, som foraarsaker saadanne, bør bære renterne eller sælges«.

— Brænde og lys samt reparation paa raadhuset.

»Ogsaa en drøi utgift; og man kan med sandhet sige: De folk maa sitte varmt inden vægge, som har 5—600 spd. til ved og lys; thi mere end 1—200 spd. kan dog vel ei reparationerne være«.

— Opmaalingen »Overflødig«.²

— Uforutsete utgifter »To trediedelen for meget«.

Indsenderen konkluderer med følgende almindelige bemerkninger: »At endel av disse utgifter i en meget formindsket maalestok er nødven-

¹ En utgift, som var blit hængende igjen fra den tid Katedralskolens elever var forpliktet til »sangopvartning« ved gudstjeneste og ministerielle forretninger utenfor kirken, skjönt denne »opvartning« ved kgl. resol. av 1808 faktisk var gaat over til Waisenhuset som ogsaa oppebar betaling. Jfr. Comm.-betænkn. av 1835 (note næste side), pag. 55.

² Allikevel uundgaelig, da denne post var en direkte følge av bygningsloven av 1827, som paabød opmaaling.

dige, erkjendes; likesom det begripes, at som sakerne nu staar, er de vel alle fornødne. Men hensigten med disse linjer er at bringe denne sak paa bane, forat sakkyndige kan faa leilighet til at ytre sig. Naar Christiania har et budget av 10000 daler, faar det være nok. Desuten falder byskatten saare tung, dels formedelst dens størrelse, dels formedelst det litet antal av indvaanere, hvorpaa den fordeles; thi medens den hele commune betaler 14000 spd. til statskassen, skal omtrent den halve commune betale 27000 spd. til bykassen. Et hoist urigtig forhold, som kommunen ved lov bør søke at faa avhjulpet. Vort hele kommunevæsen trænger høiligen til en reform, og man maa ønske, at der snart sker noget alvorlig i denne hoist vigtige sak.

Det ønske, som indsenderen her gjorde sig tolk for, var hverken nyt eller originalt. Det hadde været oppe i en aarrække — første gang paa Stortinget i 1818 — og der forelaa allerede et ganske betydelig materiale til belysning av sporsmaalet. Paa Stortinget i 1833 naadde man saa langt, at sporsmaalet kom op til praktisk behandling, og at den første beslutning til lov gik igjennem. Men da loven blev negtet sanktion, var man i virkeligheten like nær. Umiddelbart efter blev der »ved kongeligt commissorium« av 30. oktober 1833 opnævnt en kommission paa fem mand, hvorav fire embedsmænd og en næringsdrivende — kjøbmand Jens Linaae, Kristiania — som fik i opdrag at indhente alle fornødne underretninger og oplysninger og »derefter indkomme med forslag til almindelige lovbestemmelser angaaende kommunalvæsenet i det hele saavel i kjøb- og ladestederne som paa landet«. Det fremgaar av kommissionens indstilling,¹ som er datert »Christiania i juni 1835«, at den har tat sin opgave særdeles grundig, og det materiale den har lagt tilrette kaster et værdifuldt lys over de kommunale forhold, ikke mindst i hovedstaden.

Blandt tillæggene til indstillingen er bl. a. ogsaa en »tabellarisk ekstrakt av kjøbstædernes kommuneregnskaper for aaret 1830« — en fortegnelse som vedkommer ialt 21 byer. Her oplyses det f. eks., at Kristiania budget ved utgangen av 1830 balancerte med 48446 spd. 41 sk. Herav utgjorde indtægterne 35640 spd. 85 sk. *plus* en beholdning fra 1829 paa 12805 spd. 76 sk. Utgifterne beløp sig til 36839 spd. 11 sk. *plus* en beholdning paa 11607 spd. 30 sk. Videre gir kommissionsindstillingen endel nærmere oplysninger om arten av de kommunale utgifter og de bestemmelser de støtter sig til, som ogsaa er av betydelig interesse for Kristianas vedkommende.

¹ Dens officielle titel er: Commissionss-betænkning over communeudgifterne og communebestyrelsen — Oplysninger og udkast til betænkning desang. fra den til undersøgelse af denne sag anordnede commission. Chr.anla 1835.

Indtil 1830 kunde Kristiania bys indtægtsbudget opstilles i det væsentlige saaledes: *A. Utlignet skat* (herunder: grundskat, brandvagtpege, avgift av vandspring, næringsskat efter ligning); *B. Adskillige indtægter* (hvorav de vigtigste var byskat av ladestederne Drøbak, Soon og Hølen, indbetaling av decisions-ansvar, renter, bøter, indtægter av solgte effekter etc.). Utgiftsbudgettet omfattet: *A. Faste lønninger og husleiegodtgjørelse* (herunder til byfogden, byskriveren, underfogden, vagtmesteren og slutteren, by- og raadstuetjenere, jordmodrene, branddirektørens og brandvæsenets betjente, vandvæsenets betjente, borgerrepræsentanternes skriver m. fl. og endelig til skattefogden); *B. Andre faste aarlige utgifter* (hvorav de vigtigste naturligvis var Indkvarteringskontingenten); *C. Adskillige utgifter* (herunder især utgifter til reparationer og anskaffelse av inventariesaker, borgerskapets »armatur«, trykningsomkostninger, utgifter ved processer etc.). For fattigvæsenets vedkommende blev der ført særlig regnskap, mens utgifterne til skolevæsenet, som i enkelte kommuner blev utredet av fattigvæsenet, her i byen blev bestridt av kommunen og forsaavidt falder ind under utgiftsbudgettets litr. *A* og *C*.

Men en række reformer var allerede indledet, og flere stod for tur.

Lønningerne til de kommunale embedsmænd og betjenter var ved det tidspunkt, vi her befinder os, regulert ved beslutninger, som var fattet av magistraten og byrepræsentanterne, og som der tildels var erhvervet approbation paa. Enkelte funktionærer kunde med loven i haand kræve et litet ekstra-tillæg til sin løn — f. eks. by- og raadstueskriveren, som førte protokollen i brandretten, »hvorfor ham noget for skrivematerialer tillægges«, og desuten brandinspektøren for sit »tilsyn med brøndene, posterne og vedkommende render«. Men en betydelig del av lønnen til de embedsmænd og betjenter, som var ansat i byerne, *in casu* Kristiania, blev nu utredet av statskassen. Denne post, som i Finansdepartementets regnskap figurerte under overskriften *Overtagne Commune-Udgifter* beløp sig i 1833 for Kristianias vedkommende til 2202 spd.

Forresten var praktisk talt alle byens utgifter bestemt ved en eller anden lov eller forordning. Utgifterne til brandvæsenet, vægtvæsenet og vandverket — for at nævne nogen eksempler — var fastsat i brandforordningen av 1767; vei-, bro- og brolægningsutgifterne støttet sig til veiloven av 1824; delinkventutgifterne til etpar forordninger fra 1740-aarene; indkvarteringsutgifterne til indkvarteringsloven av 1824 o. s. v. Særlig tyngende var utgifterne til fattigvæsenet, som i henhold til et reskript av 1742 for Kristianias vedkommende blev utlignet paa formue og indtægt. Av regnskapet for 1832 fremgaar, at der ved ligning kom ind 22051 spd., og »paa anden maate« — d. v. s. ved gaver — 1882 spd.,

mens utgifterne beløp sig til 21358 spd. Til sammenligning kan nævnes, at grund- og næringsskatten for samme aar blev utlignet med 28314 spd.

Fra 1834 har vi et dokument av særlig interesse til belysning av skatteforholdene i Kristiania. Det er undertegnet av den fungerende ligningskommission for budgetaaret 1. juli 1833—30. juni 1834 og gir en redegjørelse baade for den teoretiske og praktiske side ved ligningen.

For utligningen av byskatten opplyser kommissionen, at den har fulgt de samme regler som for utligningen av kjøbstadsskatten i den utstrækning, begge love er overensstemmende med hinanden, og for at skape det nødvendige grundlag for en retfærdig bedømmelse er der fra kommunen skaffet tilveie til benyttelse for ligningskommissionen »offentlige lister over embedsmændenes gager, over trælasthandlernes utskibning, over antallet av haandverkernes svender og drenger m. m.«. Med hensyn til fattigskatten opplyser ligningskommissionen, at den er utlignet paa næringen efter væsentlig samme principer som kjøpstads- og næringsskatten med — som hovedregel — et tillæg av 50 procent for skatydere, som har en aarsindtægt av over 1000 spd. Den mindste fattigskat var en halv daler — 60 skilling.

En opsummering av de utførlige talkolonner i indstillingen gir som resultat, at Kristiania paa dette tidspunkt hadde 1875 skatydere, hvorav 368 handlende og 375 haandverkere, med en »antagen næring« paa 1116942 spd. Herav bodde i Østre kvarter 282 skatydere (69 handlende, 53 haandverkere) med en aarsindtægt paa 244828 spd.; Søndre kvarter 222 (44 handlende, 22 haandverkere), indtægt 170060; Vestre kvarter 139 (28 handlende, 27 haandverkere), indtægt 83823, og endelig i Nordre kvarter 209 skatydere (48 handlende, 60 haandverkere) med en aarsindtægt paa 140715 spd. Storgaten med 112 skatydere (48 handlende, 19 haandverkere) viste en aarsindtægt paa 102630 spd.; Ridebanen og Grænsen med 271 skatydere (24 handlende, 47 haandverkere) kom op i 121652 spd. Alt i alt hadde de 1235 skatydere, som bodde i disse seks strøk, en antagen aarsindtægt paa 863648 spd.

En særskilt omtale fortjener Vaterland, hvor der bodde et større antal solide skatydere og i det hele tat flere »conditionerede« — som man sa i de dage — end man i almindelighet er opmerksom paa. Strøket, hvis officielle navn var »Saugbanken og Vaterland«, hadde 195 skatydere (16 handlende, 70 haandverkere) med en antagen aarsindtægt paa 75372 spd.

For de øvrige 8 strøk av byen stillet forholdet sig saaledes: Fjerdingen 44 skatydere (4 handlende, 10 haandverkere) indtægt 9180 spd.; Pebervigen 62 skatydere (10 handlende, 6 haandverkere) do. 8100; Byens løkker og Ruseløkbakken 27 skatydere (2 handlende, 5 haandverkere) do.

23800; Saugene 22 skatydere (3 handlende, 1 haandverker) do. 7500; Fæstningen 22 skatydere (3 handlende, 3 haandverkere) do. 10050; Grønland 42 skatydere (19 handlende, 19 haandverkere) do. 18200; Lakkegaten 22 skatydere (7 handlende, 19 haandverkere) do. 7900, og endelig Opsloe 25 skatydere (7 handlende, 8 haandverkere) aarsindtægt 9850 spd. Tilslut er der, under betegnelserne: Utenbys enkeltmænd — Landhandlere — Diverse, opført 179 skatydere (36 handlende, 11 haandverkere) med en samlet indtægt paa 83282 spd. Herav falder paa 31 landhandlere en samlet indtægt paa 25900 spd. — eller en gjennemsnits-indtægt paa litt over 835 spd. — et forhold, som viser at det var ganske lønnende at være landhandler i de dage.

Byens 3 største skatydere var: Kjøbmand Jørgen Young, Jacob Meyer og Tho. Joh. Heftye & Son, som hadde en antagen aarsindtægt paa henholdsvis 16000, 15000 og 13500 spd. I kjøpstadsskat svarte de (med runde tal) henholdsvis 279—255 og 236 spd.; i byskat 470—440—413; i fattigskat 994—912—808 spd. Til sammenligning kan nævnes, at Young alene paa det nærmeste veiet op hele Vaterland i egenskap av skatyder.¹

Samtidig med den utvikling, vi her har skissert, gik der, som allerede nævnt, et energisk arbeide for indførelsen av formandskaps-institutionen. Spørsmålet, som ikke er nogen isolert norsk foreteelse, gaar ind som et led i den kommunale selvstyre-bevægelse, som i første halvpart av 1830-aarene førte til moderne kommunal-forfatninger i England og Frankrike. En stund gjorde man sig haab om sanktion paa loven av 1833; men sanktionen blev negtet, og da spørsmålet kom op igjen paa Stortinget i 1836, støtte det paa en ny hindring. Karl Johans pludselige oppløsning av Stortinget avskar enhver debat om det, og først paa det overordentlige storting høsten samme aar lykkedes det at berge det kommunale selvstyre i havn ved beslutningen av 26. november.

Men Stortinget gjorde mere end dette; det tok ogsaa konsekvenserne av den nye ordning. Ved lov av 17. december 1836 overførte det delinkventsakerne fra kommunekasserne til statskassen og avlastet dermed Kristianias budget for en utgift, som for 1836 anslagsvis var opført med 180 spd. Ved beslutning av 19. januar 1837 — fem dage efter sanktionen paa formandskaps-loven — ophævet Stortinget kjøpstadsskatten, som for Kristianias vedkommende hadde andrat til 7087 spd. om aaret i tiden 1833—36. Endelig blev Kristiania ved loven av 6. april 1839 avlastet for den aller sværeste post paa sit budget, ved at indkvarterings-utgifterne for tropper i garnisonsstederne blev overført fra kommunekasserne til statskassen.

¹ J. Young: Kjøpstadsskat 272 spd. 79 sk. (Vaterland do. 272 spd. 5 sk.); byskat 470 spd. 89 sk. (Vaterland do. 474 spd. 91 sk.); fattigskat 994 spd. 60 sk. (Vaterland do. 1007 spd. 8 sk.).

Det siger sig selv, at disse beslutninger var av største betydning paa et tidspunkt, da det gjaldt at gi den nye institution hvad man med et moderne uttryk kalder »en god start«. Det vilde allikevel være uhistorisk bare at fæste opmerksomheten ved den økonomiske side av spørsmålet; ogsaa andre faktorer øver en bestemmende indflydelse. Selv uten disse økonomiske lettelser vilde det ikke været for meget sagt, at Kristiania ikke kunde ha begyndt sin tilværelse som selvstændig kommune paa et heldigere tidspunkt end i slutten av 1830-aarene.

Den langvarige strid mellem statsmagterne, som i virkeligheten var saa gammel som selve unionen, hadde fundet sin avslutning for den daværende generations vedkommende gjennom det dramatiske sammenstøt paa Stortinget i 1836. Kampen om 17. mai var tilende. »Stumpefeiden« og »Dæmringsfeiden« fik sin epilog i »Campbeller«-slaget av 1838. Samme aar blev det trefarvede flag frigjort paa alle hav. Unionsspørsmålet var henvist til fremtiden gjennom vedtagelsen av forslaget om, at der skulde optages fællesforhandlinger om spørsmålet i en komite av norske og svenske mænd. Kongen var gammel og begyndte trods alt at bli fredelig stemt. Stortingets kampaand blaffet med svigtende styrke. Nationens flertal forlangte et pust i bakken. Kort sagt, de store følelsers tid var forbi — alt det som hadde gjort Kristiania til et boblende interessecentrum for nationens tanker og følelser. Byen befandt sig ved indgangen til en tidsalder, som netop fordi den stod i den begyndende høikonjunkturs tegn og samtidig repræsenterte det seirrike gjennombrud for en ny samfundsøkonomisk opfatning, i fremtrædende grad var skikket til at vække opmerksomhet for de mange praktiske spørsmåal, som meldte sig med stigende styrke fra aar til aar.

DE FØRSTE KOMMUNESTYRER OG DERES GRUNDSYN, SOCIALT OG ØKONOMISK

Der er grund til at tro, at den ordning, som blev etablert ved formandskapsloven, ikke har været følt som nogen større reel forandring i den kommunale magtstilling her i byen.¹ Efter formandskapslovens § 1 (jfr. § 3) skulde Christiania eligerede mænd, som fra begyndelsen av 1826 hadde holdt 8-daglige møter, vedbli at fungere indtil utgangen av 1838. Det er formodentlig av denne grund, at de tok sin forhandlingsprotokol og sin kopibok med sig over i formandskapet og vedblev at benytte den i de første maaneder av den nye institution; samtidig blev saker, som rettelig skulde været stilet til formandskapet, adressert til de eligerede mænd, uten at det kan ses, at denne formelle feil hadde nogen generende indflydelse paa sakernes gang.² Dette utelukker imidlertid ikke, at den nye ordning like fra begyndelsen led av visse grundfeil, som ikke mindst var iøinefaldende for den generation, som var vokset op med det gamle system, og som nu fik at operere med en lov, som, trods de utvilsomme fordele den bød paa, allikevel bare betegner et halvt skridt i retning av en organisert kommunal-administration.

Efter den gamle ordning var der for de almindelige kommuneanliggendes vedkommende bare én autoritet med virkelig myndighet, nemlig magistraten. Det var paa alle de forberedende trin av forhandlingerne om formandskapsloven den almindelige forutsætning, at denne myndighet skulde gaa over til formandskapet, og at denne institution bare i visse tilfælder skulde forsterkes med det tredobbelte antal av valgte repræsentanter.³ Men umiddelbart før loven gik igjennem, indtraadte der en ændring eller — om man vil — en forskyvning i opfatningen, og istedenfor at opretholde formandskapet som den eneste autoritative myndighet skapte man en ny autoritet i skikkelse av repræsentantskapet, som blev utstyrt med kontrollende myndighet overfor formandskapet paa praktisk talt alle omraader.

¹⁻² Jfr. Chr.ania kommune (1837—1886), pag. 17.

³ Paa denne maate fik Kristiania, som hadde 12 formænd (det høieste antal loven tillot), 36 repræsentanter. Denne ordning bestod indtil loven av 29. mai 1880, som foreløbig gav Kr.ania 15 formænd og 45 repræsentanter.

Men samtidig undlot loven at træffe de nødvendige bestemmelser for samarbeidet mellem formandskapet og magistraten — et forhold som meget snart viste sine ulemper, navnlig i Kristiania, hvor magistraten iforveien hadde et vidt arbeidsfelt, og hvor svære opgaver meldte sig fra aar til aar. For at raade bod paa de værste følger av denne mangel paa bestemmelser fra lovens side angaaende forholdet mellem magistraten som kongevalgt embedsmand — uavhengig av baade formandskap og repræsentantskap — og formandskapet, som stod til ansvar for repræsentantskapet, indrettet man sig fra første stund paa den maate, at magistraten tok del i de forhandlinger, som ifølge sin natur vedkom baade formandskap og magistrat. Det var en praktisk ordning, dikteret av forstaaelsen av det nødvendige i, at formandskap og magistrat saavidt mulig optraadte som én samlet autoritet; men der var allerede dengang adskillig tvil om, hvorvidt denne ordning kunde siges at stemme med hvad loven hadde tænkt sig. Kort uttrykt kan det siges, at lovens tanke nærmest synes at ha været den, at magistraten skulde ha den forberedende og formandskapet den besluttende myndighet; men i det oieblik sidstnævnte myndighet faktisk gik over til repræsentantskapet, blev det dobbelt nødvendig, at magistrat og formandskap stod sammen om at hævde den førstnævnte. Men manglerne ved denne selv-etablerte ordning blev ikke derfor mindre; det kan snarere siges, at de traadte stadig sterkere i dagen, efterhvert som utviklingen skjøt fart fra det ene ti-aar ind i det andet.

Længe før den bekjendte kommissions-indstilling av 1866, som er et av de viktigste aktstykker i Kristianas nyere historie, gjorde der sig gjældende inden formandskapet en utbredt opfatning av, at byens kommunale administration lot meget tilbake at ønske.¹ Det var ikke netop behandlingen og avgjørelsen av de enkelte anliggender man beklaget sig over; det var snarere over det tilfældighetens præg, som karakteriserte den. Man sat igjen med det totalindtryk, at det som skedde mere var at betragte som et produkt av omstændighetene end som led i et gjennemtænkt system. Det er en selverkjendelse, som rent menneskelig set taler til fordel for de mænd, som i egenskap av formandskaps-medlemmar sat inde med ledelsen i Kristiania kommunestyre, og det behøver neppe at tilføies, at samme opfatning gjorde sig gjældende inden repræsentantskapet. Det er i denne forbindelse tilstrækkelig at minde om den inkonsekvens i repræsentantskapets myndighets-omraade, at samtidig med at utviklingen gav repræsentantskapet større og større bredde i det kommunale liv, var det utelukket fra deltagelse i decision og revision av kommuneregnskaperne og — hvad der virker endnu eiendommeligere — fra enhver indflydelse i bevilgningssaker,

¹ Jfr. Forslag til en forandret ordning av Krania bys kommunale anliggender (Bilag A Krania formandskaps skrivelse til magistraten av 30. juni 1866), pag. 187.

undtagen hvor det gjaldt spørsmål om lønninger og nye foretagender. Forholdet er selvsagt ikke typisk for Kristiania; men det er en kjendsgjerning, at svakheten ved det ikke nogensteds traadte skarpere i dagen end her, og ihvertfald maa det tages med som et forklarende — for ikke at si undskyldende — moment ved bedømmelsen av feilgrep, som der ikke lenger hersker nogen uenighet om.

Kristiania bys første formandskap bestod — som vi alt har nævnt — av de daværende eligerede mænd. Det var kjøbmændene: Andreas Tofte, Ernst Hjøring (som desuten var branddirektør), Sophus Lihme, Chr. Schou, Christian Benneche, Thorvald Holmsen, Paul Fredrik Bertelsen og Hans Peter Werner, blikkenslager Christopher Monsen Thinn, sadelmakermester, borgermajor Niels Jensen Ytteborg, garvermester Martin Berner og høker Erick Jensen Sætrand. Av disse tolv blev formanden Tofte og viceformanden Ytteborg valgt, henholdsvis til ordfører og viceordfører i formandskapets første møte. Det blev holdt tirsdag 14. mars 1837 og er i sin fordringsløshet allikevel en av de begivenheter, som skal mindes.

Imidlertid var representantvalget avgjort mandag 27. februar. Optællingen av stemmerne, som begyndte 28. februar og sluttet 4. mars, foregik i et lunt tempo. Under 28. februar noterer Morgenbladet: »Ved optællingen av stemmesedlerne for byrepresentanterne for Christiania avanceredes idag til den 155de seddel»; under 1. mars er der ingen positiv opplysning om, hvor langt man er »avanceret»; men av Morgenbladets opregning av de 36, som foreløbig hadde de fleste stemmer, synes man at være naadd frem til omkring stemmeseddel no. 280. I løpet av 2. mars »avanceredes til den 430te seddel» og 3. mars til »den 530te seddel».

Valg-forretningen sluttet om aftenen den 4. mars med følgende utfald: Kjøbmand Nicolai Andresen 547 stemmer, kjøbmand Jacob Glückstad 498, høiesteretsadvokat S. A. V. Sørensen 489, artillerikaptein Herman Foss 470, høiesteretsassessor P. Holst 470, boktrykker Christopher Grøndahl 438, kjøbmand Fredrik Davidsen Hefty 437, kjøbmand Thor Olsen 403, høiesteretsassessor Johan Henrik Rye 374, apoteker Peter Møller 374, marketenter Frederick G. Biermann 342, kjøbmand Johannes Th. Hefty 334, major M. S. Arentz 324, farver Jørgen Stolt 319, stiftsoverretsprokurator Lars Rasch 310, kjøbmand Jacob Dybwad 298, hattemaker L. P. Eckmann 285, konsul Peter J. Duborgh 281, garvermester Ole Forseth 277, høker Erich Erichsen 273, kjøbmand Jacob Nielsen 267, konsul Westye Egeberg 267, høiesteretsassessor Niels Aars 252, tømmermester And. Chr. Benthien 242, konsul Hans Faye 232, kjøbmand M. G. Nickelsen 229, malermester Soren Hesselberg 219, bordskriver Ole Nerdrum 218, kobbersmed Alexander Bergstrøm 218, ritmester Jacob Meyer 217, skibskaptein Mogens Thorsen 216, stadshauptmand Jacob Bolling 215, høker Mons

Eriksen 207, høiesteretsadvokat Fredrik Stang 207, justitiarius J. Chr. Berg 196, ritmester Ole Heyerdahl 183.

Foran dette hovedstadens første repræsentantvalg gik der selvsagt ingen valgkamp i ordets moderne forstand; men av et inserat av en anonym indsender i byens aviser lørdag morgen 25. februar, saavel som av et likeledes anonymt inserat i Morgenbladet for 27. — altsaa samme dag som valget skulde foregaa — fremgaar det allikevel, at der hersket adskillig gjæring, og at intet var lettere end at sætte de forskjellige stænder op mot hverandre, hvis man ønsket det.

Indsender nr. 1 ser ikke ut til at ha hat nogen betænkeligheter i saa henseende. Han hævder som en almindelig opfatning, at »statsborgernes rettigheter bør staa i et passende forhold til deres forskjellige pligter og byrder«, og finder det saa »ioinefaldende urimelig, at de, der litet eller saagodt som intet bidrar til de offentlige utgifter, skal ha en uforholdsmæssig overlegenhet til at fatte beslutning om kommunens anliggender« — at han anser det overflødig at diskutere spørsmålet. Han foreslaar derfor bynæringsskatten for 1836 (14750 spd.) lagt til grund for avstemningen og repræsentantutvalget avgjort efter hvad de respektive klasser betalte i næringsskat. Kjøbmansklassen hvis næringsskat for 1836 var 6050 spd. bør efter indsenderens opfatning ha 15 repræsentanter; embedsklassen (4680 spd.) 12 repr.; haandverkerne (970 spd.) 2 repr.; høkere og markentere (310 spd.) 1 repr., og endelig huseiere og kapitalister m. v. (2740 spd.) 6 repræsentanter.

Disse uttalelser blev skarpt imotegaat av indsender nr. 2, som samtidig meddeler endel valginteriorer av betydelig interesse. Indsenderen oplyser, »at uvæsenet med cirkulerende valglister ogsaa denne gang har fundet sted«, og at han for sin del er i besiddelse av to slike lister. Paa den ene av dem er markentere og haandverkere, kjøbmænd og embedsmænd opført med henholdsvis hver sin halvpart; den anden liste omfatter »en høker, tre haandverkere og forresten embedsmænd, kjøbmænd og gaardeiere.« Om den første liste siger han, at flere av de kjøbmænd og embedsmænd, som er opført paa den, »ikke kan henregnes til de mest ansete i byen«; den anden liste karakteriserer han som »et skrivsammen« av forskjellige navn, som i langt mindre grad maa antages at ha stemningen for sig end andre som er utelatt«. Disse lister er blit til paa den maate, »at nogle haandverkere eller høkere siges at ha slaat hoderne sammen om den første av dem, og at dette eksempel har bestemt nogle kjøbmænd og embedsmænd til at fabrikere og omsende den anden«. Indsenderen finder det naturlig, at enhver stemmer efter sin stand og gjerne vil ha sine egne frem. Men der maa ikke vælges ensidig efter stand og særinteresser, likesaa litet som efter klasseinddeling paa grundlag av skatteligningen. Konsekvensen av

sidstnævnte princip vilde jo bli at »Jørgen Young,¹ som betaler ikke langt fra en attendedel av skatten, vilde faa 2 repræsentanter, Jacob Meyer 1, Heftye & Søn 1, Bertelsen & Hoskiær 1 osv.« Indsenderen opfordrer derfor »enhver stemmeberettiget til paa mandag at vælge uten lister og uten hensyn til stand, blot til egenskaper«. Alene paa denne maate kan der opnaaes et virkelig godt og repræsentativt kollegium av »Christiania bys mænd«. Utfaldet viste, at denne opfatning blev den seirende. Det nye kommunestyre — formandskap og repræsentantskap — maatte siges at være et ganske fyldig uttryk for de vigtigste stænder i byen.

Kristiania kommunestyre holdt sit første møte torsdag 27. juli 1837, kl. 4 eftermiddag paa Børsen under ledelse av ordføreren Andreas Tofte. Det fremgaar ikke av Morgenbladets referat av forhandlingerne, at ordføreren fandt sig opfordret til med et eneste ord at minde om, at byens formænd og repræsentanter her møttes for første gang under en ny kommunalforfatning; det ser ut til, at man er gaat til navnoprop med en gang. Alle formænd og repræsentanter var tilstede paa otte nær; fra major Arentz, kjøbmand Andresen og branddirektør Hjøring var der anmeldt forfald, som blev erkjendt gyldig. Ordføreren »refererte sakerne ekstraktvis«.

Til behandling forelaa som første sak paa dagsordenen: Andragende av 31. mai 1837 fra en mand, som ganske enkelt betegnes som Ole Gulbrandsen »om at vorde overdraget et stykke tomt«. Det fremgaar at saken gjælder et fjeldstykke bakenfor Gulbrandsens gaard i Akersgaten, og at han er villig til at betale 50 à 70 spd. — i avdrag paa 10 spd. om aaret — for »det attraaede bjerg«. Formandskapet hadde med 7 mot 5 stemmer indstillet paa, at Gulbrandsen skulde faa tomten, som hadde et areal paa 280 kv.-alen, for 70 spd. Beløpet skal »uten renters svarelse erlægges med 10 spd. aarlig, og mot at han svarer grundskat av tomten, samt under betingelse av, at hvis det aarlige avdrag ikke erlægges, skal tomten uten lovmaal og dom være hjemfalden til byen.« I repræsentantskapsmøtet blev formandskapets indstilling vedtat med et tillægsforslag av hoker Sætrand om at tomten ikke maatte bebygges med vaaningshus, og et yderligere tillægsforslag om at kjøpesummen skulde nedsættes til 25 spd. Det første av disse forslag gik igjennem med 22 mot 18; det andet med 29 mot

¹ I samme numer som Morgenbladet bringer dette inserat (nr. 56, 1837), indeholder det følgende notis: »Kjøbmand Jørgen Young er idag ved døden avgaaen. Han var formentlig den mest formuende kjøbmand her i byen, ligesom han ved sin virksomhed satte en stor mængde mennesker i arbeide. Han begyndte som en fattig karl og efterlader sig en formue, der nylig skal være takseret til ikke langt fra 1 mill. speciedaler.« — Paa grundlag av Thraps *Erindringer* kan tilføies: Young var ikke bare den rikeste mand i byen men ogsaa den tykkeste. Han hadde et usedvanlig talrik tjenerskap — mandelig og kvindelig. Hver morgen, sommer og vinter — altid saa lysklædt som mulig — kunde man se ham kjøre paa Torvet og proviantere for dagen, for at tilfredsstille en gjestfrihet, som krævet svære forraad.

11 stemmer. Derimot avviste bystyret med 23 mot 17 stemmer et forslag av konsul Duborgh om at byen skulde ha »ret til uten godtgjørelse at benytte den sten, som blev utmineret av bjerget«.

Næste sak hadde betydelig større almeninteresse. Den gjaldt et andragende fra daværende politimester Andreas Richter »angaaende ansættelse av flere gatevægttere i Kristiania by«. Politimesterens redegjørelse for det berettigede i hans andragende var likefrem overvældende. Folkemængden hadde adskillig mere end fordoblet sig i de sidste tyve aar, samtidig med at vægterpersonalet hadde holdt sig uforandret — 42 mand fordelt paa 21 vægterdistrikter. Av vægterne hadde 21 vagt fra kl. 9 om aftenen til 1 om natten, og de andre 21 fra kl. 1 til 5 om morgenen; desuten var der til stadighet 10 mand i brandvagten. Faktisk var der saaledes bare 1 vægter i hvert distrikt, selv i Piperviken, »hvor der bor omtrent 1 400 mennesker, og en betydelig del av garnisonen er indkvarteret« — en særdeles karakteristisk tillægsbemærkning. Følgen var, at forholdene hadde utviklet sig til den rene lovløshet, og at politiet var likesaa avmægtig om dagen som vægterne var det om natten. Eller som det heter i en artikel i Morgenbladet nogen dage efter vedkommende repræsentantskapsmøte: »9 slet lønnede politibetjente, hvorav nogle synes at være oldefædre, og 50 eller 60 vægttere, der trasker avsted i støvler efter mønster av dem, hvormed Jacob v. Thyboe stormet Brabant, . . . er ikke istand til at avskaffe et saadant om sig gripende uvæsen, om de end var særdeles driftige og aarvaakne istedetfor trevne og dorske.« Alt dette var formændene og repræsentanterne selvsagt paa det rene med, og politimesteren kunde til overflod bilægge sit andragende med en skrivelse fra »direktionen for Rikshospitalet« angaaende de »hyppigen forefaldende slagsmaal og gateuordener i Akers- og Hammersborggaten«; lignende klager var kommet til magistraten fra »endel beboere av den saakaldte Theatergate« saavel som fra »endel beboere av Akersgatens øvre del«. Repræsentantskapet gik under disse omstændigheter enstemmig med paa formandskapets likeledes enstemmige indstilling om indvilgning av politimesterens andragende. Det var en utgift paa »temmelig nær ca. 600 spd. om aaret«, beregnet efter 75 spd. pr. mand, »deri indbefattet lønning, beklædning m. v.« Allerede av den grund var der al opfordring til at holde igjen ved næste sak, selv om der ikke hadde foreligget ogsaa andre hensyn.

Sak no. 3 var i virkeligheten ikke andet end sak no. 2 i en utvidet skikkelse. Den gjaldt spørsmålet om et »bidrag av Kristiania kommune til ansættelse av vægttere og lygters anbringelse paa Grønland« og var indleveret til formandskapet gjennom politimesteren »fra Grønlands indvaanere m. fl.« Litt mere detaljert vil dette si, at beboerne av Grønland, Lakkegaten, Smalgangen, Norbygaten og Leret, som siden 1815 laa under

Kristiania bys politijurisdiktion, selv om de forresten hørte til Aker, androg om et bidrag paa 550 spd. om aaret til »indredning av en passende gatebelysning og antagelse av endel vægtere.« Ansøkerne indrømmer, at Kristiania by ikke er »strengt forpligtet, men dog billigen nærmest bør belastes med denne utgift paa grund av dens nære beliggenhet og kommunikation med disse steder« — en uttalelse, som fik tilslutning hos politimesteren.

Formandskapet fandt saken saa vigtig, at det nedsatte en komite paa 3 medlemmer — ordføreren, Ytteborg og Thinn — for at ta den under behandling og avgi indstilling. Flertallet (Ytteborg og Thinn) polemiserer i sin indstilling mot den opfatning, som er gjort gjældende fra Grønlandsbeboerne og Politikamrets side med hensyn til jurisdiktions-spørsmålet. Flertallet fandt, at den omstændighet, at disse forstæder ved en regjeringsbeslutning var lagt ind under Kristiania politijurisdiktion, ikke gav deres beboere noget retmæssig krav paa Kristiania kommune i spørsmålet om utgifter, som i første række vil komme disse forstæder tilgode. I henhold hertil indstillet flertallet paa, »at de her omhandlede forstæders lygte- og vægtervæsen blir byen og dens casse uvedkommende, og at intet herfra contribueres til en saadan foranstaltnings fuldbyrdelse.« I motsætning til denne helt formalistiske opfatning gjorde ordføreren gjældende en betraktningssmaate, som ikke bare vidner om et videre socialt syn, men ogsaa gir et litet bidrag til belysning av Toftes personlighet. Hans indstilling i dette spørsmål — ivirkeligheten det eneste subjektive aktstykke, som foreligger fra hovedstadens første ordfører — har derfor en særlig interesse.

Andreas Tofte var son av krigsraad og proprietær Mads Trulsen Tofte i Hurum, hvor han var født i 1794. I 1819 kom han hit til byen, hvor han tok borgerskap som kjøbmand, og i løpet av de følgende 10—15 aar arbeidet han sig jevnt og sikkert opover, samtidig med at han paa et forholdsvis tidlig tidspunkt blev en av byens eligerede mænd. I 1835 var han saa velstaaende, at han sammen med N. Andresen, Westye Egeberg & Co., Ths. Joh. Heftye og Jacob Meyer samt firmaet Momme Petersen & Son paa Moss kunde kjøpe Sanne og Solli bruk av engelskmanden George Norman, en av hovedkreditorerne i Carsten Tanks bo¹; men allerede længe før den tid hadde han siddet i en utstrakt virksomhet. Men han var ikke bare kjendt som en driftig og dygtig forretningsmand. Han var ogsaa en mand med en levende forstaaelse av at rikdom forpligter, og at der gives noget større end det at samle en formue privat. For efterverdenen er han bedst kjendt gjennem den institution, som gaar under navnet *Toftes gave* — oprindeligg anlagt som en redningsanstalt for moralsk fordærvede barn av begge kjønn²; i sin samtids Kristiania var han kanske mest populær

¹ Jfr. Jacob S. Worm-Müller: Chr.ania og krisen efter Napoleonskrigene, pag. 218.

² For enkeltheter se: Chr.ania kommune (1837—1886), pag. 362.

for sin liberale støtte av *Enerhaugens asyl*,¹ hvis grundlægger, Teofilus Enersen, i en notis i Morgenbladet i 1843 betegner ham som »Enerhaugens største velgjører.« Endelig kan nævnes som et yderligere bevis paa, at Tofte var en mand som fulgte med, at han var den første privatmand her i byen, som eiet en dampbaat. Den het *Carl Johan* og gik i fart mellem Kristiania og Kristianssand; men desværre var den til liten økonomisk glæde for sin eiermand. Tofte var i spørsmålet om Grønlands-

Andreas Tofte.
Efter maleri utført i England.

andragendet enig med flertallet i, at beboerne derute ikke hadde noget retmæssig krav at gjøre gjældende overfor Kristiania kommune, og han dokumenterer med en viss bredde, at der ikke kan tillægges de argumenter, som er anført til støtte for andragendet, nogen særlig vegt. »Derimot kan det ikke negtes«, siger han, »at Kristiania kommune maa ha en *særdeles interesse*² av, at der i dens nærmest liggende forstæder findes ordentlig politiopsyn og gatebelysning; isærdeleshet maa dette være tilfældet med hensyn til Grønland og Leret, hvorigjennem tvende veie, nemlig over Egeberget og Galgeberget, fører ind til byen. Simpel anstændighet tilsiger, at der bør sørges for, at reisende ikke her antastes eller paa anden maate geraade i fare av mangel paa politiopsyn og belysning i mørke høst- og vinteraftener.« Det var et argument, hvis vegt var ubestridelig, og det var heller ikke let at reise indvendninger mot hans paastand om, at Grønland-distriktet økonomisk set er helt ute av stand til at utrede paa egen haand de 500 speciedaler det her er tale om. Han henviser i saa henseende til andragendet, som opplyser, at der »blandt distriktets indvaanere kun tælles nogle faa knapt avlagte embedsmænd og offentlige betjente, henved 50 høkere og marketentere i trange kaar, endel haandverkere og at beboerne forresten hører

¹ Chr.ania kommune (1837—1886), pag. 343.

² Uthævet i indstillingen. — Jfr. Aktstykker Kr.ania kommune 1837—1843.

til den simpleste arbeidsklasse.« Videre minder han om en anden, ikke mindre betegnende opplysning i andragendet — at utgifterne til skole- og fattigvæsenet i distriktet beløper sig til 1500 spd. om aaret, og at man for at faa ind dette beløp »har maattet ligne fattige dagarbeidere, om de end har 3 à 4 børn at forsørge.« Tofte slutter med at foreslaa en bevilgning »indtil videre« paa 200 spd. aarlig av Kristiania bykasse, »uten at man derved vil erkjende nogen forpligtelse for Kristiania kommune til, utenfor hvad denne beslutning medfører, at komme Grønland tilhjelp i dette eller andre kommuneanliggender«. Dette standpunkt fik ogsaa uttryk i formandskapets indstilling. I repræsentantskapet blev indstillingen optat av Foss, Holst, Rye, Rasch og Stang, mens Ytteborg og Sætrand talte mot. Bykassen hadde vistnok — ytret Foss — saa mange utgifter at bestride, at det var nødvendig at gjøre alle fornuftige besparelser; men man burde vogte sig for at gaa til en dadelværdig yderlighet. Saavel sikkerheten som nytten og anstændigheten talte her for en rimelig bevilgning. Debatten endte med, at formandskapets indstilling blev vedtat mot 5 stemmer.

Som fjerde sak paa dagsordenen forelaa spørsmålet om, hvorvidt forstaden Vaterland, eller en del av den, burde meddeles rettighet til at drive kjøbmandshandel — en sak, som var reist i december 1835 i form av et andragende til Kongen fra en række næringsdrivende i Vaterland. Det var et spørsmaal av betydelig rækkevidde, og av den indgaaende behandling det hadde været gjenstand for gjennom hele 1836 og første halvpart av 1837 fremgaar det med tilstrækkelig tydelighet, at det ikke var let at finde en tilfredsstillende løsning paa det. Saa sent som umiddelbart foran det bystyremøte vi her har for os, karakteriserer Morgenbladet saken i det hele som »endnu altfor umoden«, og der er grund til at tro, at denne uttalelse maa betegnes som et korrekt uttryk for opfatningen i byen. Nogen realitetsdebat om saken blev derfor ikke optat i repræsentantskapsmøtet. Man innskrænket sig til at nedsætte en komite som fik i oppdrag at forberede saken i dens helhet og utarbeide et fuldstændig forslag til utvidelse av byens handelsdistrikt. Til medlemmer av komiteen blev valgt: Assessor Holst, kaptein Foss, Thor Olsen, assessor Rye, advokat Stang, prokurator Rasch og Ytteborg. Til denne komite blev ogsaa henvist sak no. 5 paa dagsordenen: Forslag fra kjøbmand N.O. Young om under visse betingelser at utlægge en strækning av sin løkke til en gate mellem Storgaten og Møllergaten — et spørsmaal, som ifølge sin natur ikke bare var et reguleringssspørsmaal, men ogsaa stod i intim berøring med spørsmålet om handelsrettighetene.

Disse enkeltheter fra det første bystyremøte i Kristiania under den nye formandskapslov viser, hvorledes sakerne begynder at hope sig op og nye spørsmaal reise sig; snart gjorde man ogsaa den erfaring, at den ene utgift

direkte og indirekte trak den anden efter sig, og at nye krav meldte sig, efterhvert som man raadet bod — eller søkte at raade bod — paa de værste mangler ved det gamle. Et litet eksempel kan her nævnes til belysning av forholdet. Av hovedstadens 224 lygter — oplyses det i et kommunalt dokument fra begyndelsen av 1838 — var 200 saa gamle og av en saa «maadelig construction», at det bare var et tidsspørsmål, naar en hel del av dem «maaske kunde ansees cassable», og ihvertfald var det nødvendig,

*Møllergatens ældste skolehus.
Efter fotografi.*

at der snarest mulig blev anskaffet 62 nye. I 1837 hadde lygtevæsenet kostet byen — med et rundt tal — 673 spd.; med det økede antal lygter og andre forbedringer vilde det bli en merutgift paa 570 spd. om aaret. Paa andre omraader gjorde man noiagtig de samme erfaringer — eksempelvis paa skolevæsenets, hvor forholdene ivirkeligheten maatte siges at trodse enhver beskrivelse selv i en tidsalder som denne, som ikke kunde beskylde for at lide av nogen egentlig sentimentalitet paa det sociale omraade.

De opplysninger om skoleforholdene i byen, som kom frem i en officiel indberetning til formandskapet fra Almueskoleinspektionens formand, res. kap.

J. J. Lieungh, taler i saa henseende for sig selv. I de par og tredive aar som var gaat, siden der i 1806 var indkjøpt «fire huse paa forskjellige kanter av byen» for at tjene til skolelokaler for «fattige almuesbørn» i Piperviken, Hammersborg, Fjerdingen og Vaterland, var der bygget 1 nyt skolehus — nemlig i Møllergaten i 1827. Men samtidig hadde skolebygningen i Fjerdingen forfalt i den grad, at man hadde været nødt til at rømme den i 1831, og for tiden befandt skolekretsens børn sig i en bygning paa Ankerløkken, som laa aldeles meningsløst til, og som desuten var ganske utjenlig for øiemedet. Paa Hammersborg var bornene stuvet sammen i «en gammel, raatten fattigstue umiddelbart ved siden av fattiglemmernes værelse, hvilket ei alene gir anledning til megen og skadelig commerce mellem skolebørn og fattigstuelemmer, men tillike en saa frygtelig

grad av urenlighet, at læreren neppe om sommeren tør tillate bornene at bevæge sig paa den snevre gaardsplads av frygt for, at de skal fyldes med det opad de ydre vægge selv krypende utoi.« I Piperviken var skoleværelset saa lavt, »at naar kun en del av bornene er tilstede, kan det især om sommeren være at befrygte, at den usunde luft endog kan bli skadelig for dem og lærerens helbred.«

Formandskapet indrømmet fuldt ut det begrundede i alle disse klager, som blev omhyggelig prøvet av en kommunal komite, og for at raade bod paa de værste mangler foreslog det opført paa budgettet for 1839 et ekstraordinært beløp paa 5290 spd.; derav 4000 spd. til et skolehus i Piperviken. Men formandskapet understreker samtidig, at der »ved siden av almueskolevæsenets fordringer gives saamange andre, ikke mindre vigtige krav paa bykassen, at det blir nødvendigt . . . at gaa varsomt og successive tilverks, . . . saaledes at de mest paatrængende forbedringer ved de forskjellige offentlige indretninger foretages først, og derefter de vel ikke mindre ønskelige, men dog mindre presserende fornødne.« Formandskapet meddeler i denne forbindelse den ganske interessante oplysning, at man vistnok til en viss grænse kunde gaa raskere paa i retning av forbedringer »uten for tiden at forøke skattebyrden i nogen nævneværdig grad;« men da maatte man benytte sig av »det altid betænkelige middel at opta nye og betydelige laan, hvis avbetaling for den største del falder paa fremtiden.« Denne vei vil formandskapet ikke ind paa. »Gammel gjæld er den værste arv, der kan overlades efterkommerne, da den naturligen hemmer deres kraft til at fyldestgjøre de mangfoldige krav paa bekostelige forbedringer av ældre og oprettelse av nye indretninger, som ufeilbarligen ogsaa vil gjøres til dem, hvormeget end den nuværende generation maatte ha anstrengt sig.«

Denne grundopfatning, som er uttalt i en formandskapsindstilling av 1838, er bestemmende for kommunestyrets stilling til alle de spørmaal som kommer op i løpet av de nærmeste ti aar — for ikke at gaa længer. Overalt reagerer man overfor utgifter utover de aller nødvendigste, og overalt forbeholder man sig at gaa skridtvis tilverks; samtidig er man energisk paa vagt overfor alle beslutninger fra statsmagternes side, som kan medføre økede utgifter for Kristiania kommune. Det nytter ikke staten i slike tilfælder at henvise til de fordele byen har som »sæte for regjeringen, stortinget, de vigtigste domstole og undervisningsanstalter.« Kommunestyret forhærder sit hjerte og svarer med, at »konkurransen mellem dem, der kappes om at benytte disse fordele, uten tvil maa antages at staa i forhold til selve fordelene, og den enkeltes evne til at contribuere kan saaledes ikke antages større her end andensteds.« Endelig kommer ogsaa den omstændighet til, at ingen av landets byer — i forhold til sin

folkemængde — har saa betydelige kommuneutgifter at bære som Kristiania, og at det derfor »er betænkelig at øke dem mere end høist nødvendigt.« Selv naar der reises et eller andet krav fra statens side, som betegnes som en »æressak« for byen, forbeholder formandskapet sig at fælde sin avgjørelse paa et mere materielt grundlag; »thi skulde man gi begrebet ære en saadan (generel) utstrækning . . . da vilde ingen grænse la sig øine for byens utgifter, men byens ære komme til at opsluke alle dens øvrige, ikke mindre vigtige interesser.« Kort sagt, direkte og indirekte gaar det som en grundtone gjennem alle formandskapsindstillingerne fra 1840-aarene: Far varsomt med skatydernes midler! Gaa ikke for fort paa! Hør ikke paa talemaaterne om hovedstadens ære og forpligtelser; men avgjør hver enkelt sak paa grundlag av rimelighetens krav og de fordele den kan antages at bringe byen. Det er en opfatning, som hadde sin historiske rot i enklere forhold end dem man nu stod ved indgangen til, og psykologisk set var den naturlig hos de daværende kommunerepræsentanter, som for det meste var *selfmade men*, som endnu ikke i praksis hadde prøvet charmen og farerne ved en høikonjunktur. Men det kunde ikke undgaa — og undgik heller ikke — deres opmerksomhet, at byen var paa sikker vei opover, og netop derfor krævet de omtanke og koldblodighet baade av sig selv og andre.

Den første betingelse for en noktern og paalidelig vurdering av forholdene var naturligvis et oversigtlig regnskap over indtægter og utgifter. Til og med 1836 hadde revisionen av Kristiania kommunes regnskaper været foretat av Revisionsdepartementet; men ved indførelsen av formandskapsloven bortfaldt denne ordning, og forutsætningen synes at ha været den, at revisionen skulde besørges ved valgte ombudsmænd. Byens regnskaper var imidlertid allerede dengang saa omfangsrige, at man ikke kunde sætte hvilkenksomhelst nogenlunde regne- og skrivekyndig person til at stelle med revisionen, og formandskapet blev derfor ved en repræsentantskapsbeslutning av 4. april 1838 bemyndiget til at ansætte to sakkyndige revisorer og tilstaa dem en passende løn av bykassen. Til revisorer blev valgt bureauchef Søren Salicath i Revisionsdepartementet og fuldmægtig B. C. Lund i Kirkedepartementet. De avsluttet sit arbeide i begyndelsen av juni 1838 og antydet et samlet honorar paa 600 spd.

Av en indstilling, som kort efter blev avgit av en komite, som hadde faat i opdrag at prøve betimeligheten av dette forlangende, faar vi endel førstehaandsoplysninger, som gir et godt indblik i det kommunale regnskapsvæsen her i byen i tiden omkring indførelsen av formandskapsloven. Det materiale, revisionen hadde at gjennomgaa, bestod av 17 regnskaper, hvorav det første var: Det egentlige bycasse- eller commune-regnskap. Derefter fulgte som no. 2 til og med 7: Regnskap for almueskolevæsenet,

Extract
af Christiania Byes Commune: Regnskab for Aaret 1837.
Indtægt.

1. Beholdning fra foregaaende Aar . . .	Spb. §.	4637 54½.
2. Udlignet Skat:		
a. Grundskat efter Mandtallet, i beregnet Drandvoagtpenge, Grund- og Vandspringes Afgift	16792 Spb. 118 §.	
b. Mæringskat efter Eigningsforretningen	14750 —	31542 118.
3. Indtægter af Byens Jorder og andre Eiendomme:		
a. Løffeskat efter Mandtallet 917 Spb. 28 §.		
b. Afgift af enbeet af Ererstab 16 —		
c. Do. af den ved Ankerløf- ken betiigende Blegedam 47 —		
d. Afgift af den Del af Ankerløkken, som ligger imellem Jærdsingen og den Lændhjemste Kongrovei 17 —		
e. Andeel af Leien af Langbryggaen	487 — 105 ;	
f. Afgift af Slagterbodderne 20 —		
g. Læie af en Tomt til Gjædefelshob	— 60 ;	
h. Forpagtningsafgift af Drog- gen ved Glasmagasinet 10 —		1515 73.
4. Refunderede Forskud:		
a. Refusion for forskudte Delinquentub- gifter	1534 Spb. 51½ §.	
b. Refusion for Ind- quarteringsudgifter 337 —	48 ;	1871 99½.
5. Forskjellige Indtægter:		
a. Byfkat af Læstæderne for 1836:	500 Spb. ; §.	
b. Do. for 1837, i Soon og Hølen 166 —	80 ;	
c. Indbetaling paa By- casens Fordringer 214 —	24 ;	
d. ½ og ¼ pCt. Afgift af Auc- tionsbetøbet for de paa Raadhuset afholdte Auc- tioner	30 — 97 ;	
e. Arresthuueleie fra frem- mede Jurisdictioner	40 — 55½ ;	
f. Ansvar efter Antegneller og Decissioner	305 — 67 ;	
g. Andre tilfældige Ind- tægter	46 — 67 ;	1304 30½.
Saldo i Regnskabsførerens Favør	1357 ;	
Summa Indtægt	42229	15.
Udgift.		
1. Saldo i Regnskabsførerens Favør efter forrige Regnskab	984	29.
2. Faste Lønninger, Huusleiegodtgjærelser og andre bestemte aarlige Udgifter	4109	74.

3. Udgifter ved Vagtervæsenet	8468 ;
4. Do. ved Drandvæsenet	331 ;
5. Do. ved Engrevæsenet	1492 3.
6. Do. ved Landværket	1028 ;
7. Do. ved Brolægningen	3100 ;
8. Do. ved Veivæsenet	333 51.
9. Do. ved Drovæsenet	1679 48.
10. Do. ved Ballastens Nedtagelse m. m.	580 ;
11. Do. til Brænde og Løs samt Repara- tioner paa Raadhuset, Raadstuearresterne og deres Inventarium	563 60.
12. Indquarteringsudgifter	11961 90.
13. Renter og Afdrag af Byens Gjæld	381 87.
14. Udgifter i Anledning af Opmaalinger af Stadens Gods	1300 19.
15. Udgifter ved Almuenskollevæsenet	1900 ;
16. Forskjellige Udgifter	1507 89.
17. Restancer, der føres til Udgift som urechtholdige	147 53.
18. Delinquentomsifningser	1335 64.
19. Beholdning:	
a. Restancer af Skatter:	
Grundskat for Aarene 1830—1836	
1830	322 Spb. 74 §.
— ; 1837 2029 —	83 ;
Summa	2352 Spb. 37 §.
b. Mæringskat for Aarene	
1822—1836 772 Sp. 34 §.	
for 1837 121 —	15 ;
Summa	2293 — 49 ;
c. Løffeskat for 1835—1836	
4 Sp. 114 §.	
for 1837 177 —	59 ;
Summa	182 — 33 ;
d. Læstædernes Huskat for	
1828—1831 506 Sp. 92 §.	
der indbetales i	
Lænsmand Zunn- nes Ho.	
for 1834 urechthol- delig i Drøbat 42 —	74 ;
for 1835 Do 7 —	60 ;
hvilke ere opgivne til Efterlønning, for 1835 i Soon og Hølen Rest. ce 9 —	37 ;
1836 i Drøbat 249 —	111 ;
i Soon og Hølen	57 — 48 ;
1837 i Soon og Hølen 166 —	80 ;
Summa	1130 — 22 ;
e. Udestaaende Afgifter	27 — ;
f. — Arrestlæie	40 — 47½ ;
Summa	6025 68.
Summa Udgift	42229 15.
Extractens Rigtighed bevidner:	
Christiania den 30te Juli 1838.	
Salicath.	D. C. Lund.
Affristens Rigtighed bevidner	H. Gold,
p. t. Oetfæter i Formandskabet.	

veivæsenet, brolægningen, vandverket, ballastvæsenet og leien av Langbryggen. Regnskap no. 8 omfattet: Det egentlige fattigregnskap; no. 9, regnskapet for Arbeidsanstalten; no. 10, regnskapet for Indretningen for sindssvake. Løpnummerne 11 til og med 15 omfattet regnskaperne for første til og med femte fattigforstanderdistrikt; regnskap 16 gjaldt Borgerskolen og endelig regnskap 17: Vor Frelzers kirke. Tilsammen utgjør disse 17 regnskaper — efter hvad komiteen opplyser — et arktal paa

*Borgerskolen, Kongensgt. 22.
Efter fotografi.*

168 med ialt 3167 hovedbilag og henved 2000 underbilag og som et vidnesbyrd om, at man ogsaa i de dage forstod utførlighetens kunst, tilføies det, at »enkelte bilag endog utgjør over 30 ark.»

Efter en generell uttalelse om det indgaaende arbeide, som er forbundet med endygtig og samvittighetsfull revision, uttaler komiteen, at 600 spd. maa siges at være et rimelig honorar for revisionen av kommuneregnskaperne for 1837; men for 1838 indtil videre finder man, at 500 spd. — 250 spd. til hver revisor — kan være et passende belop, bl. a. fordi »indkvarteringsutgifterne» fra 1. januar 1840 er besluttet overtat av staten, og »det egentlige bykasseregnskap,

hvormed indkvarteringsregnskapet følger som bilag», derved vil bli ikke uvæsentlig enklere. Komiteen er klar over, at »Christiania bys regnskaper ved byens tiltagende størrelse sandsynligvis ogsaa vil bli vidtløftigere end nu»; men foreløbig fandt den ingen grund til at gaa utover det belop den har antydnet, og dermed blev det — for omtrent en menneskealder fremover.

Som en liten prøve paa, hvorledes det stod til med kommunens finanser i begyndelsen av 1840-aarene, kan nævnes følgende illustrerende eksempel: *Borgerskolens Bestyrelse* hadde andraget kommunen om et laan paa 600 spd. »for dermed at opføre en tilbygning paa Borgerskolens gaard», mot at skolen selv ydet et tilsvarende belop av sine egne midler. I en anbefaling til formandskapet av dette andragende — som i forbigaaende bemerket gik igjennem i kommunestyret — opplyser magistraten i en skrivelse av 7. mars

1844, at der ifølge sidste kommuneregnskap »paahvilte bykassen som uttællinger vedkommende tidsrummet indtil 31. december 1843 omtrent 2000 spd., og hadde bykassen til samme tid erholdt forskudt av fattigkassen omtrent 4100 spd., altsaa en underbalance av 6100 spd. »Forutsat at samtlige utestaaende restancer til beløp omtrent 2900 spd. indkommer, blir bykassens egentlige underbalance 31. december 1843 ialt 3200 spd.,» til hvis dækkelse for en del man for tiden ikke kan paavise andet end de paa budgettet for indeværende aar til bestridelse av tilfældige utgifter opførte 2154 spd. 96 sk.»

Et av de viktigste og vanskeligste spørsmåal, som meldte sig for Kristiania kommunestyre allerede i de første aar efter indførelsen av formandskapsloven, var spørsmålet om en ny bygningslov. Det var paa alle hold den almindelige opfatning, at bygningsloven av 1827 ikke lenger passet for Kristiania, og ved en kommunestyrebeslutning av 3. december 1839 var det overdraget en komite, som bestod av N. J. Ytteborg, Thor Olsen og Chr. Bretteville »at gjennemgaa de nugjældende bygningslove for Christiania og deri foreslaa de forandringer, som maatte anses enten nødvendige eller i høi grad ønskelige.» Komiteen indleverte sin indstilling 15. juni 1841 sammen med en følgeskrivelse som oplyste, at komiteen hadde hat bistand av »saavel politimester Fougner som statskondukteur Grosch og adskillige andre bygningskyndige mænd her i staden», og at den derfor var av den opfatning, at de fleste av de anker, som blev ført i marken mot de nugjældende bygningslove, vilde bortfalde, hvis komiteens forslag blev til virkelighet.

Denne opfatning deles ikke av en insender i Morgenbladet for 24. mars 1842, som klager over, at man ikke har tat virkelige sakkundige med i kommissionen. Men slik er det bestandig — siger han. »Det er en almindelig syke hos os, at man tror at forstaa sig paa alt, især naar man vet at skvadronere og projektere i et formandskap . . . Da kan man brukes til alt. Det glemmes da, at man godt kan forstaa at sælge russiske erter, garve oksehuder, sælge gaarde, kjøpe obligationer uten derfor at kunne skrive love.» Der skal derfor »ha fundet ganske løierlige diskussioner sted» under behandlingen av spørsmålet, oplyser insenderen. »Det gaar gjerne saaledes, hvor saa forskjellige elementer skal avhandle ting de færreste forstaa. Enhver vil være klok, derfor forandringer og tillæg; den ene vil ikke ha garverier i byen, den anden ikke ølbryggerier, den tredie ikke farverier, den fjerde ikke fiskeblodere; kort, alt hvad der stinker maa banlyses av byen . . . For byens vellugt har vi sørget, idet vi har utgravet en stor del av kirkegaarden til der at anbringe slagterboder paa solsiden. Endnu faar vi taale lystestøperier, skomaker- og skrædderverksteder; men de kan belave sig paa at rappe sig til hin side Akerselven, naar vi næste gang gir love.»

Det er utvilsomt, at denne indsender er en typisk og derfor en ikke helt upartisk repræsentant for den opfatning, at det nye utkast til lov vedkommende bygningsvæsenet i Kristiania gik altfor meget i detaljer med »hensyn til de indretninger og haandteringer, av hvilke ildsvaade fornemmelig kunne befrygtes«; men det er paa den anden side likesaa utvilsomt, at han har ret i den hovedpaastand, at byens regulering og bebyggelse i altfor hoi grad var git tilfældigheten ivold, og at den private gaardeier og spekulant stod altfor frit i utnyttelsen av tomter. »Hvor sjelden, t. ex.«, siger han, »ser man ikke, at de nyopførte hjørnehus ei har brukket hjørne; at gater anlægges skjæve istedenfor rette, at gaten faar en bakke, istedenfor at den ved nogle tommers sænkning hadde blit nær jevn? . . . Man behage at se paa gaten til Kongeboligen, der med rette kaldes Vimmelskiftet nr. 1; dernæst behage man at gaa hen i Akersgaten til Rikshospitalet, hvor man vil finde Vimmelskiftet nr. 2«. Indsenderen er ikke i tvil om, at der maa være en eller anden autoritet i byen, som har at føre »indseende med bygningskommissionens skjøn og med at stadskonduktøren paaser, at bygningsforretningen efterkommes«; ihvertfald maa staten være interessert, mener han. »Det kan ikke være staten likegyldig at se en bys utvidelse foregaa med den uorden som tilfældet er med Christiania.« Selv Kongeboligen holder man nu likefrem paa at ødelægge. Istedenfor at utlægge det ledige jordsmon til park staar man i begrep med at utparcellere det til byggetomter; like under vinduerne til Kongeboligen »opføres hus *pêlé-mêle*; keglebaner og vertshus blir denne boligs nærmeste omgivelser« istedenfor at den skulde ha en fri og isoleret beliggenhet.

Grunden til denne mangel paa fremsyn og skjønhetsans hos byens autoriteter hænger ganske naturlig sammen med de primitive forhold, som flesteparten av kommunestyrets medlemmer var vokset op i, og den ikke mindre utprægede mangel paa tradition netop paa reguleringsvæsenets omraade. Det er i denne forbindelse tilstrækkelig at minde om, at da bygningsloven av 1827 paabød ansættelse av en stadskonduktor, gjorde man den opdagelse, at den stadskonduktorstilling, som faktisk var oprettet i 1714, var forsvundet i løpet av det attende aarhundrede uten nogensinde at være ophævet, og at stadskonduktorforretningerne i de sidste par og firti aar hadde været skjøttet av underfogden. Ansættelsen av Grosch som stadskonduktor fra 1828 overensstemmende med lovens krav om »en i arkitektur og matematik kyndig mand« i spidsen for bygnings- og reguleringsvæsenet betegner derfor et avgjort fremskridt fra det tidligere forhold; men Morgenblad-indsenderens opsæt er allikevel et tilstrækkelig vidnesbyrd om, at det ikke var nok bare at gaa til oprettelse av et embede. Den væsentligste hindring for en rationel bebyggelse og regulering var selve bygningsloven av 1827, som en hel del av byens folk i sin tid hadde

fundet saa altfor streng, men som ivirkeligheten viste sig at by paa en række smuthuller, som bygningsspekulanter og andre naturligvis ikke undlot at benytte sig av. Det var under følelsen av disse mangler ved loven, at kommunestyret i 1839 hadde gaat til at nedsætte den bygningslovkomite, hvis indstilling forelaa i 1841, og som aaret efter blev behandlet i Stortinget og derefter »ophoiet til lov«.

Sammenlignet med bygningsloven av 1827 betegner bygningsloven av 1842 i mange henseender et væsentlig fremskridt. Den fik for det første en betydelig større rækkevidde ved at den trak ind under sit omraade ikke bare »staden Christiania« — deri indbefattet Vaterland, Fjerdings, Hammersborg, Akersgaten, Pilestrædet, Grænsen, Piperviken og Ruseløkbakken — men ogsaa Lakkegaten, Grønland, Tøiengaten, Leret indtil broen ved Munkeklostergaard og desuten strækningen ved den nye bro over Vaterlandselven; for det andet fastslog loven principet om murtvang for hele dette strøk og gav baade bygningsskmissionen og reguleringskommissionen en større myndighet end der tilkom dem efter loven av 1827. I motiverne til lovens § 7 heter det om dette punkt: »Reguleringskommissionen bør derfor straks lade utarbeide planen til gateanlæg paa alle ubebyggede strækninger, der ligger saaledes, at man kan vente dem bebyggede om kortere eller længere tid, og til denne plan bør ufravigeligen tages hensyn ved enhver bygning, som paa disse strækninger opføres, hvad enten den antages at ville foranledige en ny gate eller ikke. Vel opstaar derved et indgrep i eiendomsretten; men skal der nogensinde ventes opnaaet et ordentlig anlæg, saa er dette det eneste middel.«

Det var et helt korrekt princip, og det var saameget viktigere at faa slaat det fast som lov, hvis man skulde faa den fulde nytte av den betydningsfulde beslutning som var fattet i kommunestyrets møte 24. januar 1838 paa basis av komite-indstillingen vedkommende Vaterlandsandragendet og det Young'ske tilbud. Ved denne beslutning, som aaret efter førte til loven av 6. april 1839, var det vedtat at følgende omraade skulde lægges ind under »det til kjøbmandshandel berettigede distrikt av kjøpstaden Kristiania«: Vaterland og Fjerdings med tilstotende tomter og strækninger langs Akerselven; strøket mellem Storgaten, Hausmannsgaten, Møllergaten og Torvet; desuten Vaterlands nye kirkegaard, Møllergaten derfra til Torvet, Akersgaten fra Rikshospitalet og Eugenias stiftelse til Grænsegaten — og endelig strøket »mellem Nordre gate, Grænsegaten og Ruseløkveien og den vei som derfra fører til Sverdfegerbakken«. Ialt blev der ved loven indlemmet i byens handelsdistrikt et areal paa ikke mindre end 386 000 kv.-alen bebygget og 724 000 kv.-alen ubebygget grund.¹

¹ Henholdsvis 15.20 og 28.51 hektarer. — For enkeltheter, se: Dokumentsaml.: Kr.ania kommune 1837—43.

Det var en utvidelse uten sidestykke i byens historie for den store byutvidelse av 1857, og det er bare den omstændighet at almenheten i første række var optat av reguleringsplanerne paa den daværende vestkant — nu strøket omkring den øvre del av Karl Johansgate — som førte til, at beslutningen ikke fik den plads i den offentlige bevidsthed som den utvilsomt hadde krav paa. Det var derfor helt i stilen, at denne vidtgaaende beslutning gik enstemmig igjennem, mens der i samme møte var en ganske indgaaende debat om hvorledes Kristiania kommune burde stille sig økonomisk set overfor statens reguleringsplaner paa byens grund.

Flertalsopfatningen fik et karakteristisk uttryk i en række uttalelser av Ytteborg, Fredrik Stang og advokat Sørenssen, som i hovedsaken gik ut paa, at »da Stortinget altid viser sig meget forsigtig, hvor det gjælder om at bevilge nogen sum til et kommune-anliggende, bør kommunerne paa sin side iagttå den samme forsigtighet«. Der er adskillig, som tyder paa, at denne opfatning ogsaa var den overveiende blandt byens borgere, men selv fra et eksklusivt Kristiania-standpunkt set er spørsmålet ikke uttømt med dette; dertil grep det for dypt ind, ikke mindst paa det private omraade.

REGULERINGSPROBLEMET OG DEN OFFENTLIGE MENING

Noget av det mest interessante ved den intense bygge- og reguleringsvirksomhet, som sætter et saa karakteristisk præg paa 1830-aarenes Kristiania, er den indgaaende diskussion i pressen om de principer, som burde lægges til grund for den. Det var et spørsmål, som bare hadde været streift tidligere, og som derfor praktisk talt stod like uklart for autoriteterne som for publikum; men det fremgaar med tilstrækkelig tydelighet, at diskussionen om det blev fulgt med almindelig opmerksomhet, ogsaa av den grund, at her gjaldt det to parter — Kristiania by og staten — som begge hadde vigtige interesser at vareta, og hvis interesser ikke altid faldt sammen. Nu da de forskjellige praktiske spørsmål, som dengang satte sindene i bevegelse, forlængst er løst paa en mere eller mindre tilfredsstillende maate, er denne diskussion av utelukkende historisk interesse, men i saa henseende har den sin selvstændige betydning ved det ypperlige streiflys den kaster over forholdene baade direkte og indirekte.

Det første, som springer i øinene ved en kritisk bedømmelse av den, er det ganske betegnende faktum, at det endnu saa sent som i 1835 stod ganske uklart for statsmagterne, at anlægget av Kongeboligen kunde faa nævneværdige følger for byens bebyggelse; man øinet heller ikke, at der kunde gjøres noget ut av det svære areal, som var optat av eiendommen Ruseløkken og generalkonsul Grünings løkke, hvorav den første dækket hele den grund, som nu optages av Studenterlunden med Nationalteatret, Universitetet og Universitetshaven, Tullinløkken og kvartalet mellem Tullinløkken og Pilestrædet, mens den anden optok mesteparten av den nuværende Eidsvoldsplads. Dengang var alt dette en førsterangs landlig idyl, og navnlig var den del av eiendommen Ruseløkken, som nu optages av Tullinløkken, avsides og litet befærdet. Terrænet var ulændt og sumpig, fuldt av dype skjæringer og damme, gjennemskaaret av Bisletbækken, som kom rislende nedover paa sin vei mot Piperviksbugten — et jagtfelt for sneppejægere, endnu saa sent som omkring 1830. Men Tornerose-idyllen var der allikevel ingen som vilde bryte — optat som man var med planer paa ganske andre kanter.

Forholdet gjælder i første række staten, som var den mest nødlidende i denne altfor snevre by, hvis fortvilede boligforhold la stadig nye hindringer iveien for dens virksomhet. I en indstilling fra Finansdepartementet av november 1835 meddeles der en række karakteristiske enkeltheter i saa henseende. Den bygning, som staten hadde kjøpt i 1823 og indrettet til stortingsbygning, hadde længe vist sig meget mangelfuld — for ikke at tale om at den virket uanselig ved sit ydre. Høiesteret, som ikke hadde noget eget lokale, var henvist til at leie værelser i et privathus i byen;¹ det samme var tilfældet med Statsrevisionen. Stiftsoverretten var heldigere stillet, forsaavidt som den hadde lokale i den saakaldte Glasmagasinsgaard, som tilhørte staten; men da der allerede var planer oppe om at sælge denne gaard, vilde man kanske meget snart ogsaa her være henvist til at ta sin tilflugt til en privatleilighet. Riksarkivet holdt til i nogen kjeldere paa Akershus øvre fæstning og i Departementsgaarden, »hvilke imidlertid avgir et særdeles maadelig lokale«. Uavhengig av denne indstilling, men til supplerung av den kan nævnes, at Universitetet holdt til i Universitetsgaarden — den tidligere Mariboegaard, som var kjøpt i 1820; samtidig hadde det medicinske fakultet allerede i tyve aar hat lokale i »Anatomi-gaarden«, som oprindelig var bygget og indrettet til brændevinsbrænderi og senere hadde været benyttet til medicinaldepot. Like i nærheten laa det kemiske laboratorium og det fysiske kabinet, mens Universitetsbiblioteket var anvist plads i den bygning, som er bedst kjendt i byens historie under navnet Garnisonssykehuset — en betegnelse, som forøvrig først daterer sig fra 1850-aarene.

Høsten 1835 — paa et tidspunkt da Norges Banks nye bygning ved Fæstningen var færdig — var man naadd saalangt, at det ved en kongelig resolution av 5. oktober blev besluttet at fremsætte proposition for næste storting om en bevilgning av 16500 spd. aarlig til opførelse av en bygning, som skulde »avgi lokale for Stortinget, Høiesteret, Akershus stiftsoverret, Statsrevisionen og Riksarkivet. Bygningen, som stadskonduktor Grosch hadde utarbeidet tegning til, blev foreslaat opført »paa den staten tilhørende og allerede planerte del av Akershus fæstnings glacis, likeoverfor Depotbygningen«, og som en særlig fordel ved arrangementet blev det nævnt, at »herved undgaaes at indkjøpe nogen byggetomt.« Men samtidig blev det ogsaa uttalt, at »bygningen med nogen faa forandringer . . vil kunne placeres paa enhver anden plads« — et bevis paa at departementet ikke hadde tat endelig stilling til spørsmaalet.

¹ I Intelligenssedlerne no. 37, 1820 — for at nævne et karakteristisk litet eksempel paa forholdene — er en utenbys indsender ute og efterlyser Høiesterets justiskontor, som han for-gjæves har spurt efter. Han faar vite (i no. 38), at det ligger paa hjørnet av Storgaten og Vaterlands torv.

AKERSHUS OG REGULERINGSSPØRSMÅLET

Denne regjeringsproposition — eller rettere sagt den officielle meddelelse i pressen om hovedindholdet av den — vakte opmerksomhet i byen, bl. a. fordi der høsten 1835 gik et rygte om, at frimurerne skulde »erholdt tilladelse til at opføre en ny bygning like under fæstningsmuren«, en plan, som med stort held blev realiseret nogen aar senere — og likeledes fordi den teaterdirektion, som umiddelbart efter Strømbergteatrets brand hadde tat initiativet til bygning av et nyt teater, hadde kastet sine oine paa

*Norges Bank.
Efter fotografi.*

»glaciet av Akershus« som et passende sted. Denne »overdrevne lyst til at opføre bygninger like under revetementsmuren av en fæstningsmur, som før tiden synes at grassere«, var det, som i januar 1836 fik en indsender i Morgenbladet til at rykke ut med en længere særdeles karakteristisk artikel.

Det er efter denne indsenders opfatning særdeles beklagelig — fremfor alt av militære grunde — at der i første halvpart av 1820-aarene er foregaaet en likefrem rasering av den nedre del av Akershus fæstning, og at der umiddelbart efter paa det jevnede terræn blev opført en række nye bygninger, deriblandt Ridehuset og Depotet. Senere var der ved en kgl. resolution av 1832 nedsat en befæstningskommission, som hadde faat i opdrag at undersøke spørsmålet om forsvaret av Kristianiafjorden under den forutsætning, at der skulde være en sterk fæstning ved bunden av

fjorden, og indsenderen advarer derfor indtrængende mot, at man gaar videre paa den vei man er slaat ind paa. Omraadet av Akershus fæstning maa ikke indskrænkes mere end det allerede er blit; han er snarere tilbøielig til at foreslaa det utvidet ved at rive endel av de bygninger, som er opført i de senere aar. Han utvikler dette nærmere, men blir imøtegaat av en anden indsender, som oplyser, at ogsaa befæstningskommissionen har været inde paa tanken om, at man skulde gaa til at bygge op igjen »de sløifede brystvern og nedrevne dele av muren om Akershus nedre fæstning.« Noget saadant kan der imidlertid — mener indsender no. 2 — ikke være tale om efter meddelelsen om den kgl. proposition, og han tilføier i samme forbindelse, at man ogsaa har hat planer om at lægge universitet og veterinærskole paa fæstningens glacis og muligens flere andre bygninger, »som længe har været paatænkt, og som man vanskelig vil kunne finde passende plads for andre steder«. Denne uttalelse er et karakteristisk vidnesbyrd om, hvor uklar den offentlige mening endnu stod med hensyn til spørsmålet om den fremtidige bebyggelse og regulering av byen, og den forklarer samtidig, hvorfor man var saa fast bestemt paa at forsyne sig paa bekostning av den gamle fæstning, som autoriteterne og det store flertal av byens befolkning ikke tillat nogen betydning, naar det gjaldt at dække Kristiania fra landsiden.

Men heldigvis var der ogsaa andre opfatninger, som gjorde sig gjældende, og i Morgenbladet for 2. mars 1836 paapeker en tredje indsender det ganske urimelige i den paastand, at der ikke findes anden byggegrund i Kristiania end den nedre del av Akershus fæstning, og at alle offentlige bygninger nødvendigvis maa placeres her. »Har man lyst til« — siger indsenderen — »at vælge et punkt til en offentlig bygning, der ved dets frie og høie beliggenhet vilde fremhæve bygningens arkitektoniske skjønhed og gjøre den til en pryde ikke for den enkelte gate, men for hele staden — saaledes som Slottet vil bli det — da kunde man jo etsteds paa den herlige høide, som ovenfor Rikshospitalet overskuer byen, kjøpe grunde til opførelsen av alle disse offentlige bygninger.« Dette er en av de tidligste anvisninger, som er fremkommet offentlig med hensyn til utnyttelsen av det prægtige Hammersborg-terræn, som i indpaa 85 aar skulde bli liggende som noget av en fortidslevning i byen — alene med undtagelse av den del av det som blev stukket ut til tomt for Trefoldighetskirken — indtil man endelig i 1921 foretok det avgjørende fremstøt i retning av en ny tid, som vi siden har kunnet følge fra maaned til maaned. Forsaavidt har ogsaa denne indsenders opsæt sin interesse som uttryk for en raadende mening i byen, samtidig med at det vidner om, at baade indsenderen og de, som delte hans opfatning, endnu stod forholdsvis uforstaaende overfor konsekvenserne av slots-anlægget.

Da var det slotsintendant Linstow i begyndelsen av mars 1836 gav diskussionen en ny retning gjennom en brochure, som han utgav om den paatænkte teaterbygning. Han hævde her den meget bestemte opfatning, at den eneste del av Kristiania, som er anlagt »med orden og hensigtsmæssighet», er den del som skyldes Christian IV, selv om ogsaa senere tider i nogen grad har »forhutlet» den. »Byens øvrige del», erklærer Linstow, »er planløs kommet til uten mindste hensyn til en almindelig eller fælles interesse. Omfattende byggeplaner er endnu aldeles ukjendte her».

*Frimurerlogen.
Efter tegning av arkitekt v. Hanno.*

Efter at ha omtalt, hvorledes der i Amerika og England ofte utføres hele gateanlæg ved hjælp av private interessentskaper — eksempelvis Brunswick Terrace i Brighton som han karakteriserer som »et velberegnet bygningsforetagende efter en regulair plan» — siger han tilslut: »Et lignende anlæg med fornødent hensyn til andre forhold kunde i Christiania en ny gate, som forbinder Kongeboligen med byen, gi anledning til, naar en hensigtsmæssig arkitektonisk plan dertil blev lagt.»

Dette opsæt vakte med god grund opmerksomhet — for det første fordi det vovet at hævde en saa kjættersk paastand som den, at omfattende byggeplaner var ukjendt i denne by — her hvor man aar om andet bygget for over 100 000 spd., og hvor der netop i denne tid var bragt i forslag saamange og saa betydelige bygninger; og for det andet fordi det helt brøt med den gjængse opfatning om fæstningsprojektet. En indsender i Morgenbladet, som er avgjort uenig med Linstow i den første av hans

synsmaater, uttaler sin fulde tilslutning til den sidste av dem, og i sin almindelighet hævder han, »at ikke bare de, som pligtmæssigen har med Christianias bygningsvæsen at bestille, men hver og en, som har vor stad kjær«, bør gjøre sig bekjendt med Linstows skrift. For denne indsender staar tanken om at fylde op den nedre del av fæstningen med en række nye bygninger som den »deplorableste av alle«; navnlig harmer det ham, at man vil »putte Universitetet hen paa et sted, hvor det faar en fattigstue og en stald til *vis à vis*, og hvor det paa den anden side skal ligge ind under fæstningens graa traurige mure, som for den halve del av aaret skulle betage det solen.« Indsenderen finder tiden inde til »endnu engang at gjenta med saa høi røst som vi her kunne præstere«: Vær opmærksom paa, at Kristiania trods de feil, som er begaaet under utvidelsen av byen, endnu har betingelser for at bli en »taalelig utseende stad«. Nu er tiden til at gripe ind med »kraft og forstand og fyrig vilje«; men hvis øieblikket forsømmes, er anledningen tapt for bestandig, og vi vil faa en hovedstad, »som det ikkun er en ynck at skue«. Derefter stiller han følgende spørsmål: »Skulde det virkelig være ugjorlig at anlægge en ordentlig gate mellem Grænsen og Slottet; at lægge et passende stort torv omtrent over midten av denne gate, og om dette torv at opføre Stortingshuset, Høiestretsbygningen, *Domus academica* osv.« Nei visselig ikke! Grunden er bare den, at autoriteterne fra først av har stillet sig paa det standpunkt: Her er ikke tomter at faa uten saa og saa mange tusen i omkostninger; disse tusener har vi ikke; »ergo er tingen umulig«. Men slik har man ikke lov at ræsonnere i et tilfælde som dette. »Det er bedre, at enhver (av disse institutioner) endnu i 20 aar forblir i sit hul end at vi bygger saaledes, at vi forser os mot al vor efterslegt.«

Ikke længe efter kom der et nyt inlæg i spørsmålet i form av en indstilling fra *Theaterinteressentskabets Bestyrelsescommittee* til repræsentantskapet, undertegnet bl. a. av Fredrik Stang, Thor Olsen og N. J. Ytteborg — for bare at nævne de tre bedst kjendte navne. I denne indstilling heter det — efter en utførlig gjennomgaaelse av selve byggeplanen, at komiteen ikke har været uopmærksom paa de mange uttalelser, som er fremkommet baade privat og offentlig om det onskelige i, at det nye teater »maatte bli placeret i stroket fra Grænsen og henad mot Slottet for der med flere projecterede bygninger i tiden at frembringe et smukt og i arkitektonisk henseende rikt utstyret parti.« Komiteen opplyser, at den endog har mottat en anonym skrivelse med tilbud om en større aktietegning, under forutsætning av at teatret lægges i dette strok, og det tilfoies, at man har grund til at tro, at der kan ventes flere aktietegninger under samme forutsætning. Komiteen finder imidlertid ikke at kunne tillægge denne opfatning særlig værd, navnlig fordi det endnu synes at ha lange

utsigter med utstikningen av den gate, »der fra det indre av staden skulde føres perpendiculair mot Slottets hovedfaçade . . . al den stund hverken Staten eller Communen i de mange aar, hvori denne plan har været paa-tænkt og i hvilke saamange omstændigheter har opfordret til dens fuldbyrdelse, har erklæret sig villig til at bære de dermed fornødne utgifter.« Desuten vilde en tomt i dette strøk komme til at koste betydelig mere end den tomt som man alt hadde sikret sig »likeoverfor murmester Steinerts gaard i Kirkegaten« for en sum av 2000 spd.; hertil kommer ogsaa at selve

*Christiania theater.
Efter gouache av arkitekt Grosch.*

opførelsen vilde falde dyrere paa den eventuelle tomt i retning av Slottet end paa tomten ved Kirkegaten paa grund av selve terræn- og transportforholdene. Under disse omstændigheter fandt komiteen ingen grund til at frafalde planen om »theatrets henlæggelse paa fæstningens glacis« — og som bekjendt blev den ogsaa opretholdt av repræsentantskapet og sat ut i livet i løpet av en kortere tid end man skulde ventet i de dage.

Sommeren 1836 maa tanken om at anlægge en gate fra Grænsen til den nye kongebolig og »omtrent paa midten av den et torv omgitt av skjønne bygninger« siges at være modnet i den offentlige bevidsthet. I en redaktionsnotis for 13. mai karakteriserer Morgenbladet planen »som vakker og værdig«; men først høsten s. a. blev der ved Stortingets beslutning av 28. oktober truffet en endelig avgjørelse i saken. »Commissionen for Kongeboligens opførelse« hadde i en »betænkning« til Stortingets budgetkomite

indtrængende pekt paa nødvendigheten av, at der blev gjort fortgang med »indkjøb av den fornødne grund for at sikre sig et passende veianlæg til den nye kongebolig«, fordi det alt hadde vist sig og vilde komme til at vise sig fremdeles, at jo længer man utsatte med disse indkjøb, jo vanskeligere vilde det være at sikre sig grund, og jo høiere maatte man op i pris. Komiteen hadde ledsaget sin betænkning med en skisse av terrænet mellem Kongeboligen og byen, utarbeidet av Linstow. Den antydet, hvorledes den nye vei i form av en bred allé kunde føres »fra paradepladsen foran Kongeboligen . . . i en ret linje dels over de allerede til Kongeboligen indkjøpte grundstykker, dels over Ruseløkkens grund, indtil den kommer paa den almindelige landevei, som nu fører til byen.« Der var med undtagelse av en strimmel av eiendommen Ruseløkken, som laa hindrende iveien, ingen vanskelighet for at realisere planen i dens helhet, og skjønt budgetkomiteen ikke var i tvil om, at Stortinget med loven i haand kunde tvinge eieren av Ruseløkken til at avstaa vedkommende strimmel, var den allikevel mere stemt for, at man skulde sikre sig den samlede eiendom, selv om man skulde bli nødt til at gaa til en pris av »neppe under 16000 spd.« Det vilde allikevel, mente komiteen, bli en god forretning, da staten efter at ha varetat sine egne tarv kunde utparcellere resten av eiendommen til private; herved vilde man antagelig faa sit oprindelige utlæg dækket, samtidig med at man vilde ha »i sin magt at bestemme, hvorledes de tomter, der støter til veien til Kongeboligen, skal bebygges, og derved at hindre opførelsen av vanzirende bygninger.« Det var denne plan, som blev bifaldt av Stortinget ved beslutningen av 28. oktober, og for yderligere at understreke, at man nu var slaat ind paa en helt ny vei i spørsmålet om bebyggelsen og reguleringen av Kristiania, forkastet Stortinget samtidig den foreliggende proposition om en bevilgning til den paatænkte Stortings- og Høiesteretsbygning paa »Akershus fæstnings glacis.«

For Kristiania kommune blev spørsmålet aktuelt sommeren 1837, da formandskapet fik sig tilstillet de forskjellige dokumenter i saken, hvorav de viktigste var en »forestilling fra slotsbyggnings-commissionen betræffende det intenderede veianlæg fra Slottet til byen«, og en indstilling fra veibestyrelsen støttet til en længere uttalelse fra den fungerende veiinspektør, konsul P. J. Duborgh. Til forklaring av dette forhold er det nødvendig at minde om, at veivæsenet i de dage var ordnet paa den maate, at den administrationsmæssige side ved det sorterte under veibestyrelsen, repræsenteret ved magistraten og politimesteren, mens det praktiske arbeide hvilte paa borgerne, som møtte op enten personlig, eller med hest og kjørekar, efter tilsigelse — under overopsyn og ledelse av en ombudsmand, vei-inspektøren, beskikket av magistraten.

Slotskommissionen gjorde i sin »forestilling» opmerksom paa, at den under utarbeidelsen av sit forslag ikke bare hadde tat sigte paa Kongeboligens tarv, men at den ogsaa hadde ønsket »at skaffe en smukkere og bekvemmere adgang til Christiania paa denne færdselsrike kant end den trange og krokede som nu haves, og at aapne adgang for fremtiden til byens utvidelse og forskjønnelse paa denne side efter en regelmæssig plan.» Kommissionen minder videre om, at følgende eiendomme allerede er indkjøpt for statskassens regning: Fru Tullins forrige løkke Ruseløkken for 16000 spd., avdøde generallieutenants Stabells forrige gaard for 7500 og hanskemaker Halléns forrige gaard for 3000 spd. — eller med andre ord, eiendomme til et samlet beløp paa henved 27000 spd., foruten at man yderligere vil bli nødt til at indkjøpe »høker Eriksens hjørneggaard i Grænsen og et stykke av den nærliggende høker Petersens gaard.» Uten at disse eiendomme tages med, vil det nemlig bli umulig at skaffe den like gate, som var forutsætningen for Stortingets bevilgning. Kommissionen anser sig ikke kompetent til at gjøre noget forslag med hensyn til »Christiania bys større eller mindre deltagelse» i de omkostninger, som vil kræves i anledning av den nye veiforbindelse mellem Kongeboligen og byen; men den finder, at dette anlæg sikrer byen saamange fordele, »at det synes rimelig, at kommunen vil yde et til dens evne og efter billighet avpasset bidrag til denne plans iverksættelse».

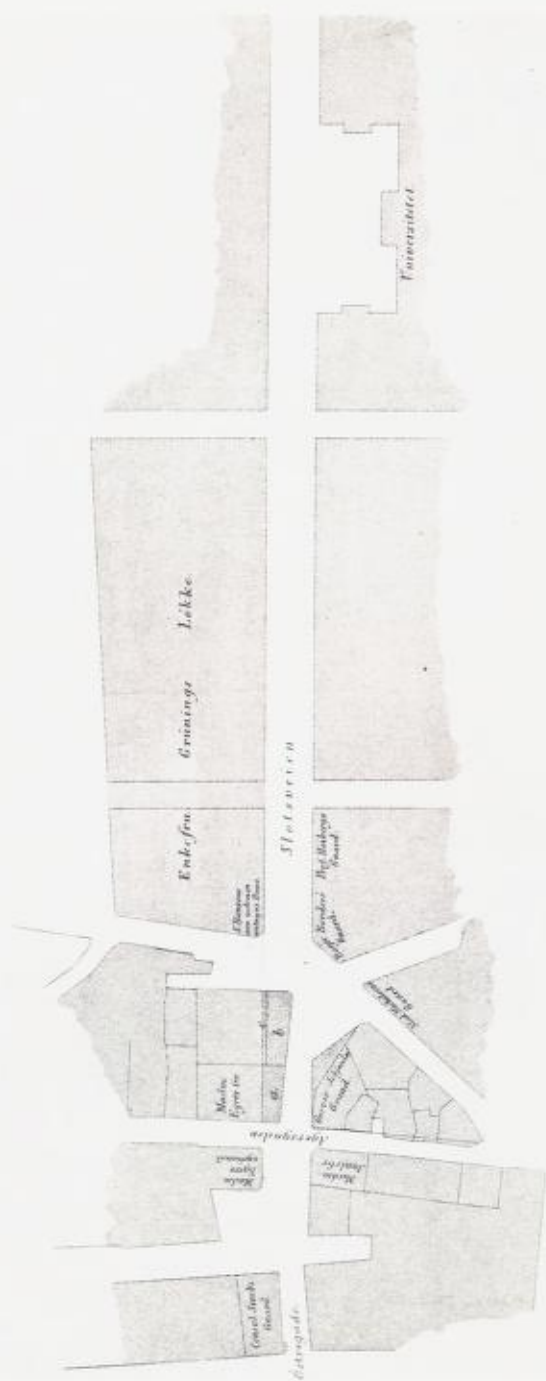
Denne opfatning blev i princippet tiltraadt av vei-inspektøren i en længere begrundelse, men vandt ikke samme paaskjønnelse hos den komite, som blev nedsat av formandskapet for at avgi indstilling i saken. Komiteen, som bestod av Chr. Schou, Ytteborg og H. P. Werner, stillet sig paa det standpunkt, som til overflod er uthævet med sperret tryk i indstillingen, at det bør gjælde som en almindelig regel, at *Christiania kommune ikke bør belastes med nogensomhelst directe eller indirecte udredelse i anledning af slotsbygningen og sammes anlæg paa byens terrain.* Opførelsen av Kongeboligen er efter sin natur et statsanliggende og derav følger ogsaa, at utgifterne »vedkommer det hele store offentlige, d. e. staten og ingenlunde den commune eller bye, hvor anlægget skeer»; slik har man ogsaa forholdt sig i lignende tilfælder tidligere, hvor staten har gaat til indkjøp av gaarder og tomter. Kommunen har holdt sig utenfor. Komiteen er fuldt opmerksom paa flere av de fordele som kommunen vil ha av de paatænkte reguleringer; men den anbefaler, at man ikke lar sig besnære av dem paa forhaand; hver enkelt av dem maa bedømmes paa grundlag av de interesser som knytter sig til dem. Paa disse præmisser indstiller komiteen paa, at staten skal oparbeide veistykket fra Grænsen til den senere Universitetsgate, men at det skal paahvile byen at holde det vedlike, naar det engang blir færdig. Veistykket fra Universitetsgaten til Slottet

karakteriserer komiteen som »communen aldeles uvedkommende» og indstiller paa, at det baade skal oparbeides og holdes vedlike av staten; til gjengjæld finder komiteen, at byen bør overta begge disse forpligtelser for Universitetsgatens vedkommende av hensyn til de utvilsomme fordele, som dette gateanlæg vil bringe kommunen i form av tomtsalg og grundleie. Komiteens indstilling blev enstemmig tiltraadt av formandskapet, og kort efter gik den ogsaa igjennem i repræsentantskapet.

Ved statens indkjøb av Ruseløkken — det første praktiske resultat av stortingsbeslutningen av 28. oktober 1836 — var spørsmålet om de nye universitetsbygninger, som man i de senere aar hadde tænkt sig i stroket langs Raadhusgaten mot Kontraskjæret, kommet i en helt ny stilling. I begyndelsen av 1838 fremla Linstow, efter at være kommet tilbake fra et længere utenlands-ophold, sin bekjendte plan, som han paany hadde gjennemarbeidet og utformet yderligere. Saaledes som den nu blev fremlagt, gik den i hovedsaken ut paa, at der skulde tilveiebringes en direkte forbindelse mellem Kongeboligen og byen i form av en bred, paa begge sider bebygget hovedgate, flankeret paa begge sider av længdegater, svarende til de nuværende gater, Stortingsgaten og Christian IV's gate, og overskaaret av tvergater, hvoriblandt de nuværende gater Frederiks gate og Universitetsgaten. For selve universitetskvartalets vedkommende foreslog Linstow opført 3 bygninger netop der, hvor de blev anlagt nogen aar senere, efterat Stortinget i 1839 var gaat med paa den nødvendige bevilgning til dem i korrekt erkjendelse av, at de nye universitetsbygninger ikke kunde faa nogen vakrere og mere hensigtsmæssig beliggenhet.

Utover vaaren 1840 blev Kristiania vidne til de første praktiske resultater av den nye reguleringsplan vedkommende byens vestkant. I en redaktionsnotis i Den Constitutionelle for 25. mars heter det: »I retningen mot Slottet vil hovedstaden inden føie tid ha erholdt en betydelig forandring og utvidelse. Den første begyndelse hertil er skedd i disse dage, idet man allerede har nedrevet nogen av de av staten indkjøpte hus, hvoriblandt avd. general Stabells, hvilke stod iveien for den gate, som gaar frem fra Kirkebakken i retning næsten like paa Slottets façade. Til samme tid bringes daglig en mængde bygningsmaterialier frem paa den i samme flugt, men endnu et stykke utenfor byen beliggende tomt, der er anvist til opførelsen av de store Universitetsbygninger, hvortil sidste Storting bevilget. Disse bygninger vil sikkert ikke komme til at staa isolerede», tilføier bladet; »men snart vil de nærliggende tomter være bebyggede, hvortil ogsaa allerede begyndelse er gjort med tvende større privathus.»

Det siger sig selv, at denne overordentlige byggevirksomhet, som berørte saamange viktige interesser av offentlig og privat natur, ikke kunde finde sted uten at sætte spor i den samtidige presse, og i løpet av sommeren

Forslag til regulering af Slotsvejen, den nærværende Karl Johans gade, 1836.

1840 støter vi paa flere »indsendere«, som leverer ganske karakteristiske bidrag til belysning av forholdene. I et opsæt i Den Constitutionelle for 1. juni tar en indsender op til behandling spørsmaalet om regjeringens opkjøb av hus paa strækningen fra Kirkestrædet til Slotsveien — eller med andre ord strøket mellem den nuværende Kirkegate og Akersgaten — aabenbart et meget brændende spørsmaal paa det tidspunkt med alle betingelser for at bringe folk i harnisk. Det er efter indsenderens opfatning utvilsomt, at forutsætningen for den meget omtalte stortingsbeslutning har været at gi regjeringen bemyndigelse til at kjøpe alle hus paa denne strækning i den hensigt at skape en *like* forbindelse, og han kan ikke finde nogen fornuftig grund til at man ikke handler i overensstemmelse med denne forutsætning. For oieblikket er imidlertid stillingen den, at det staar tilbake at kjøpe 2 — eller om man vil $1\frac{1}{2}$ — bygninger for at skape en *like* forbindelse; men at regjeringen, efter alt at dømme, ikke agter at ta dette endelige skridt. Følgen er, at man nu staar overfor den mulighet, »at der vil bli tre bøininger paa en gatestrækning, hvor man kunde slippe med en eneste ubetydelig vinkel« ved at rive hvad der staar igjen. Indsenderen ber rette vedkommende betænke, at dette gateanlæg »efter al rimelighet« vil bli det vakreste i byen i sin tid, og naar man desuten ser det i forbindelse med en tidligere plan om at forlænge Kirkestrædet til Akerselven med bro over til Oslo, hvorved man vilde faa en prægtig direkte forbindelse med Gamlebyen, er forholdet endnu mere oplagt. Indsenderen føler sig oprørt ved tanken om at et gateanlæg av slike dimensioner skal »bortskjæmmes med kroker og krumninger«, og advarer mot at der blir gjort noget tiltak, som det senere vil være forbundet med svære omkostninger at faa gjort om igjen. Hvis ikke regjeringen vil indse dette, faar reguleringskommissionen ta affære paa kommunens vegne av hensyn til de betydelige interesser som her staar paa spil. Eller som indsenderen selv opsummerer forholdet: »At anlægge gater og opføre pragtbygninger er intet døgnverk.«

Man skulde tro, at der ikke lot sig indvende noget væsentlig mot disse betragtninger, men en indsender i Morgenbladet, en ukes tid senere, er allikevel langt fra enig. Han peker paa det faktum, at anlægget av den nye gate, saaledes som den er planlagt av Slotskommissionen, allerede har kostet ca. 30000 spd.; skal man nu gaa til at »rive et ganske nyt og paa grund av sin fordelagtige beliggenhet kostbart hjørnehus, vil man antagelig komme op i en yderligere utgift av 20000 spd., da erfaring viser, at man ikke faar stort for materialerne i et hus, som er revet. Som eksempel nævner han, at materialerne i Stabell-gaarden ikke kom op i mere end 400 spd., eller omtrent en tredivte part av hvad gaarden kostet. Desuten vil jo gaten, efter hvad alle indrømmer, komme til at danne en liten vinkel, og

derfor hjælper det ikke »enten man river to, eller to gange to, bygninger« for at faa bugt med de værste ulemper. »Denne pragtgate«, erklærer han ironisk, »vil bli et arkitektonisk misfoster, som kun vil vidne om den planløshet, hvormed Christianias slot i det hele er anlagt, og den ringe skjøn-somhet, som fra begyndelsen har været anvendt, enten paa at spare penge ved opførelsen, eller paa at vælge den hensigtsmæssigste plads dertil — en uklokskap, som den nuværende commission umulig kan raade bod paa.«

Efter indsenderens mening er det i det hele tat noksaa likegyldig, om den nye Slotsvei slaar en bugt eller to paa sig, da den jo allikevel fører dit, den skal. Nei, da er det langt viktigere — »og i virkeligheten mere forskjønnende« — at anlægge »etpar nye gater mellem Slotsveien og Pilestrædet, førend disse gaters utgangspunkter forbygges og saaledes planen for stedse forpurres.« Indsenderen er ogsaa avgjort for en forlængelse av Kirkestrædet¹ helt frem til Akerselven — omend paa andre præmisser end indsenderen i Den Constitutionelle — og han mener, at der paa bordtomterne mellem den nye gate og Tomtegaten maatte kunne reguleres gater, som vilde gjøre sin nytte ogsaa forretningsmæssig set. Det er dette spørsmaal som er det væsentlige ved al regulering, fremgaar det av hans opsæt. »Det vilde i det hele tat være saare ønskelig«, tilføier han, »om vor bys reformatorer vilde slaa ut den tand at gjøre Christiania til en pragtstad, eller at ville skaffe den en eneste pragtgate, eller engang en eneste regelmæssig smuk gate. Der findes neppe formue nok dertil, ikke arkitektonisk smak dertil, og ikke forutseenhet nok dertil hos regjeringen.«

I det hele tat er man, efter indsenderens opfatning, inde paa en fuld-stændig feilagtig vei. Ved at føre en ensidig reguleringspolitikk, som i det foreliggende tilfælde, opnaar man intet andet end at grundeierne driver sine priser iveiret paa en ublu maate, efterhvert som de er sikker paa at faa sine eiendomme realiseret, mens de er mere medgjørilige, naar de er klar over, at kommunen er optat med reguleringsplaner, som fordeler sig over et større omraade. Han mener ogsaa, at det bør medføre visse praktiske konsekvenser, at endel av de gamle forstæder nu er trukket ind i hovedstadens handelsdistrikt. »Det maa i det mindste anses for likesaa nyttig for ikke at si mere nyttig, at der ryddedes litt op i de gamle forstæder, som at der sørges for anlæg utenfor den nuværende by. De gamle forstæder ligger dog bekvemmere for trafikken formedelst nærheten til soen og elven end de nye kvartaler henad Slottet. Paa grund av de svære priser tomterne nu er opskruet til, vilde det være meget nyttig, om enkelte strøk

¹ Betegnelsen Kirkestrædet, som oprindelig var navnet paa strækningen mellem Øvre Slots-gate og Kirkegaten, hvorfra det fortsatte videre under navnet Østre gate, begynder fra nu av at vike for betegnelsen Østre gate for hele strækningen østenfor Øvre Slotsgate (jfr. kartskissen).

av Vaterland eller Fjerdings, f. eks., formedelst utvidelse av gaterne kunde træde i konkurrans med de grundeiere, som ellers utøver et altfor trykkende monopol.« Han fremhæver i denne forbindelse som væsentlige fordele: Større sikkerhet i brandtilfælde, en livligere handelsvirksomhet og en lettere nedkjørsel til Akerselven, hvad der utvilsomt vilde føre til en større utnyttelse av elven som transportvei end nu er tilfældet. Hvis det saa endelig lot sig gjøre »at faa anlagt ét søtorv til, for fisk og ved, etsteds ved Akerselven, maatte dette være langt nyttigere for Christianias indvaanere, end om Slotsveien hadde en vinkel mindre.«

Den diskussion, som vi her har resumeret i hovedsaken, gir os et ypperlig indblik i samtidens opfatning av den intense bygge- og reguleringsvirksomhet, som Kristiania befandt sig i fra slutten av 1830-aarene. De to retninger inden almenheten trær os tydelig imote hos indsenderen i Den Constitutionelle og hos indsenderen i Morgenbladet, mens kommunestyret paa sin side nærmest maa siges at indta et mellemstandpunkt — dikteret av økonomiske hensyn. Det vilde likesaalitt ha en pragtgate til Slottet som en regulering av Vaterland, fordi begge dele uvægerlig vilde bli en kostbar affære i og for sig og likesaa sikkert gi litet vederlag, naar de engang blev færdige. Til gjengjæld hadde kommunestyret vist, at det var opmærksom paa de praktiske fordele, som bød sig ved reguleringer fra statens side paa byens grund, og likeledes at det var villig til at betale for dem; men dermed var det ikke sagt man agtet at gaa statens erender av nogensomhelst utenforliggende hensyn. Det var et advarende vink til staten paa et tidspunkt, da den Linstowske reguleringsplan syntes at opmuntre staten til nye operationer paa Kristiania bys grund, og det er ikke usandsynlig, at vi her har kanskje den viktigste grund til, at planen blev realisert i en saa ufuldkommen skikkelse som tilfældet blev.

Kristiania ønsket fremfor alt at være suveræn paa sin egen grund. Det var byens første indirekte viljesytring overfor staten umiddelbart efter indførelsen av formandskapsloven, saaledes som den kom tilorde gjennem den kjølige, strengt forretningsmæssige behandling av veianlægget til Slottet.

STRØMNINGER OG BAKEVJER HENIMOT SLUTTEN AV WERGELANDSTIDEN

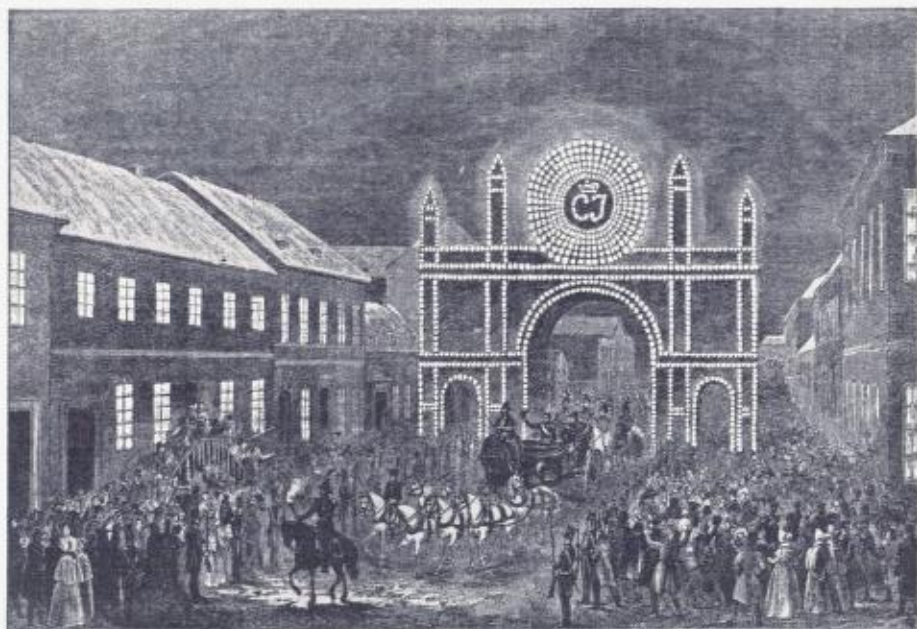
Den motsætning mellem loyalitetsfølelsen og den økonomiske sans, som karakteriserer Kristiania paa overgangen fra 1830- til 1840-aarene, er ikke bare et vidnesbyrd om at man nu er kommet ind i en periode, hvor forstandsproblemer og praktiske sporsmaal spiller en mere fremtrædende rolle end før; den maa ogsaa ses i forbindelse med det ganske væsentlige faktum, at vi efter snart et kvart aarhundredes kamp for at bygge ut den ydre og indre selvstændighet som Grundloven gav os anvisning paa, kunde sies at ha gaat av med seiren i en række vigtige sporsmaal. De kongelige omstøpningsplaner paa det konstitutive omraade tilhørte en fortid, som ikke ængstet mere; 17. mai var blit en nationaldag i ordets videste betydning; det kommunale selvstyre var ført ut i livet paa et bredt demokratisk grundlag. Samtidig hadde der fundet sted en økonomisk vekst i by og bygd som virket imponerende paa samtiden, og som Kristiania var det mest levende vidnesbyrd om. Alt dette skapte en umiskjendelig tryghetsfølelse, som ganske naturlig flot sammen med den almindelige nøkterne tidsbetragtning; men den tapte ikke derfor noget av sit oprindelige væsen — ialfald ikke i første omgang. Det som var født i opposition vedblev at ha oppositionens aand i sig paa trods av den mest utvilsomme og umiddelbare loyalitet hos de store masser — et forhold, som navnlig fortjener at understrekes i forbindelse med Kristiania bys historie i denne overgangstid.

Det første gjennombrud av denne følelse, som ifølge sin natur var en seiersfølelse, var den bølge av jubel, som gik over byen ved etterretningen om frigivelsen av det trefarvede flag og rev med sig de siste krappe brytninger efter Campbeller-slaget et fjerdingaar iforveien. Den kgl. resolution faldt i norsk statsraad i Stockholm 11. april; men først 24. s. m. naadde den officielle meddelelse hit. Øieblikkelig gik flag i top paa Børsen, paa Studentersamfundets lokale og flere andre steder — oplyser Morgenbladet — og om aftenen var der arrangeret en illumination »saa almindelig som den nogensinde vides at ha fundet sted Borgere av alle klasser og stillinger, embedsmænd, kjøbmænd, haandverkere, rike og fattige» — alle

hadde de illuminert; »endog i byens utkanter og nogen av forstæderne var flere bygninger oplyst.« I Studentersamfundet blev der i al hast arrangeret et aftenselskap, som fik stor tilslutning, og rundt om i byens forskjellige klubber blev der likeledes holdt fest. Overalt gik stemningen høit; det sprudlet av vers — naive og umiddelbare, men med en umiskjendelig seiersklang i sig, og særlig fik denne stemning et koncist uttryk i den prolog, som blev oplæst av skuespiller Jørgensen ved forestillingen paa Christiania teater 25. april. »Da teppet gik op, saaes kongens navnetræk *C. J.* i transparent fra en støtte omgitt av norske flag. Paa foten av støtten læstes: Den 11te April 1838. Tilhøire stod en række av personer i matrosdragt; tilvenstre hvitklædte damer.« Prologen forkynder med styrke, at det er den norske almen-aand, som bærer Norges sak seirrik frem, hvergang det gjælder, og at det er den, som ogsaa har ført frem ved denne leilighet. Først i et par slutningsord mindes kongen med tak for at han har lyttet »til folkets ønske og til retfærdis røst.« Et »Kongen leve« — utbragt av skuespiller Jørgensen, umiddelbart efter avsyngelsen av Schwachs flagsang — blev mottatt med begeistring; men det blev ikke det eneste. Ved teppets fald like efter prologen reiste Henrik Wergeland sig og utbragte et »*vivat* for de tre varme talsmænd for flaget: Foss, Hielm og Sørensen.« Publikum svarte med et tre gange tre hurra og haandklap. Man hadde grund til at føle en viss lokalpatriotisk stolthet. To av de tre var jo hovedstadens repræsentanter i Stortinget.

Det var i denne aand hovedstadens befolkning mottok Karl Johan ved hans ankomst til byen 21. december 1838 — efter hele tre aars fravær. Til denne følelse knyttet sig ogsaa den rent menneskelige, at det efter al sandsynlighet var sidste gang man saa Karl Johan i Kristiania. Morgenbladets referat av indtoget er allikevel særdeles nøkternt. »Iaften kl. 8 ankom Hs. Maj. kongen hertil under sedvanlig eskorte og følge. I de gater, hvorigjennem kongen passerte, var husene illuminert og det borgerlige militære og garnisonen av alle vaaben opstillet. Den i Storgaten opførte æreport utmerket sig ved smakfuldhet og glimrende oplysning. Over den brændte kongens navnechiffer, *C. J.* i transparent, omgitt av en glorie.« I et mere begeistret referat i *Skillingmagazinet* — paa den tid og endnu i en aarrække fremover hovedstadens og landets eneste illustrerte ukeblad — oplyses det, at æreporten, »hvis mange tusen lamper kastet deres lysstraaler til alle sider«, var opført i byzantinsk stil efter tegning av stads-konduktor Grosch, og at arbeidet med at reise den bare hadde tatt et par dage. Her var det magistraten officielt mottok kongen i byens navn og ønsket ham velkommen, og herfra fortsatte Karl Johan videre til Palæet under store ovationer fra befolkningens side — en straalende motsætning til hans første indtog i Kristiania hin triste novemberaften i 1814 gjennem

den mørke, mistænksomme, halvt forskræmte by.¹ Dagen efter var der »præsentation og cour« av byens embedsmænd og andre autoriteter for kongen; samme dag gav statholderen stor middag. Det var en begivenhet likesaa forbigaaende som mange andre lignende; derimot har »couren« en viss historisk interesse, forsaavidt som det var første gang efter indførelsen av formandskapsinstitutionen, at Kristiania bys formænd og repræsentanter blev forestillet for landets konge. Byens ordfører var i øie-

*Karl Johans indtog 21. december 1838.
Efter træsnit.*

blikket kaptein Herman Foss, og i et repræsentantskapsmøte paa Børsen for lukkede døre nogen dage før kongens ankomst var den tale ordføreren agtet at holde vedtatt paa forhaand. Dermed er det ogsaa sagt, at talen — bortset fra endel ordpynt, som der forøvrig ikke maa lægges formeget i — var taktfuld og behersket, samtidig med at den koncentrerte sig bestemt om den ene merkesak — den nye kommunallovgivning.

»De betænkeligheter med hensyn til den nye institutions betimelighet og følger, som ytredes imot dens indførelse, savnet ikke den opmerksomhet de hadde krav paa,« uttalte ordføreren; »men de formaaet ikke at avholde Deres majestæt fra at gaa imote et over det hele land almindelig og

¹ Se ovenfor, pag. 26.

længe næret ønske . . . De virkninger, som den nye institution — endnu i sin barndom og lidende under ufuldkommenheter — allerede har vist, og den maate, hvorpaa den er blit mottat, gir de gladede forhaabninger om, at den under fremadskridende utvikling vil vorde et kraftig middel til at fremme Norges hæder og held.» Karl Johan svarte med en tale, som gjennemgaaende var præget av større moderation i formen, end han som regel var tilbøielig til; særlig gjælder dette slutten av talen. »Det er mig særdeles behagelig at finde«, uttalte kongen, »at Christianias indvaanere fremdeles med like erkjendtlighet mindes hvad jeg har utrettet til deres vel. Naar jeg bedømmer denne efter de varme ønsker for stadens vel, for dens offentlige indretningers fremgang, for almindelig orden og for dens indvaaneres lykke, som jeg altid har næret og stedse skal vedbli at nære, saa tror jeg at kunne tilegne mig den. Mine bestræbelser i disse henseender har dog ikke hittil fuldkommen svaret til mine ønsker. Ikke desto mindre har hovedstadens befolkning i de sidste 25 aar mere end fordoblet sig, og utsigterne til dens velvære er av den beskaffenhet, at vi med tryghet kan se fremtiden imøte.«

*Herman Foss.
Efter maleri av Jean Berg.*

end fem maaneder og kom først til avslutning i de sidste dage av mai 1839. I dette lange tidsrum foretok han smaa utflugter til enkelte av nabobyerne — eksempelvis til Drammen — men det sedvanlige var, at der indfandt sig deputationer fra by og land, som hyldet ham med taler og adresser, som gjennemgaaende maa karakteriseres som unødig overdrevne i sin loyalitet. Som et digterisk uttrykk for gjennemsnittsstemningen i nationen staar Wergelands bekjendte digt »Kongens ankomst«, offentliggjort første gang i Morgenbladet for 10. januar 1839; men det kan neppe betegnes som noget korrekt uttrykk for Kristiania-stemningen, hvis typiske drag var nøkternhet. Eller som Morgenbladet uttrykker det i en artikkel nogen dage efter

kongens ankomst: »Det norske folks hengivenhet for kongen er simpel, sand og hjertelig, og den vinder intet ved at fremstilles med superlativ svulst.« Dermed er det ogsaa sagt, at byen bevaret baade sin selvbeher-skelse og sin værdighet under kongens ophold, og at man indrettet sig ganske som ellers. En liten episode, som taler til ære for hovedstadens første stortingsrepræsentant, høiesteretsadvokat Sørenssen, som ogsaa blev valgt til præsident paa Stortinget i 1839, fortjener at nævnes i denne forbindelse som et karakteristisk uttryk for stemningen.

Ved en middag i Palæet like efter sin ankomst hadde kongen, ifølge Morgenbladet, henvendt sig til advokat Sørenssen paa en maate, som advokaten fandt saa støtende, at han lot sig forlyde med, at han ikke mere vilde vise sig ved hoffet. Man vilde naturligvis compromitteres i mange henseender, om Stortingets præsident negtet at indfinde sig ved kongens taffel, og statssekretær Due fik derefter i opdrag at indhente forklaring om den »misforstaaelse« som skulde ha fundet sted og »at indbyde hr. Sørenssen til en audiens hos Hs. Majestæt.« Under audiensen fik Karl Johan ren besked; eller som Morgenbladet uttrykker det: »Hs. Majestæt skal ha overbevist sig om den aapne redelighet, som utmerker hr. S., og som enhver maa erkjende.« Audiensen endte med, at Sørenssen fuldstændig avvæbnet Karl Johan, og som et uttryk for, at kongen ønsket at slaa en strek over det hele, uttalte Karl Johan til avsked, »at han glædet sig ved snart at kunne gi hr. Sørenssen et bevis paa sin agtelse ved at utnævne ham til sorenskriver i Aker.« Dette løfte blev meget hurtig indfriet, og det siger sig selv, at hele oprinnet bare tjente til at styrke advokat Sørenssens position hos hovedstadens befolkning.

Et andet eksempel av en mere almen karakter er ikke mindre illustrerende. Det knytter sig til feiringen av 17. mai 1839 — ti-aarsdagen for Torvslaget. »Herren velsignet folkefesten igaar (fredag) med det skjønneste veir«, heter det i Morgenbladets referat. »En stor mængde mennesker valfartet om eftermiddagen til Krohgstøtten, hvor nationale sange blev avsunget, og hvor der efter solens nedgang gaves noget fyrverkeri. Derefter gik musiken og folket kl. 9 til St. Hanshaugen, hvor under folkesang og hurrarop et ret smukt fyrverkeri avbrændtes fra kl. 10 til 11^{1/2}, hvorefter den meget store skare mennesker adskiltes. At fyrverkeriet, som før har været git paa vandet, igaar blev avbrændt paa St. Hanshaugen, skedde fornemlig av hensyn til Hs. Maj. kongen, der — som bekjendt — ikke ynder 17. maifesten, hvorfor man ikke vilde gi fyrverkeriet paa et saadant sted, at det kunde sees fra Palæets vinduer, eller at folkemassen skulde trække forbi Palæet. Baade den samling mennesker, der fulgte vagtparaden igaar, og de senere spadserende forholdt sig ogsaa aldeles rolige utenfor Hs. Majestæts bolig.« Det karakteristiske referat slutter

med, at 40 stortingsmænd — flesteparten av de øvrige var hjemme i pinsen — havde arrangeret en festmiddag; forøvrig var der, som sedvanlig paa 17. mai »en stor mængde private selskaper, megen kanonade i omegnen, flagen paa samtlige skibe o. s. v.; paa enkelte steder brændte glædesblus.« Alt dette vidner paa en betegnende maate om nationaldagens vekst i sindene i de sidste ti aar og ikke mindre om Karl Johans resignation i nederlaget. Men samtidig er det ogsaa et vidnesbyrd om, at Kristiania nok kunde

Severin Løvenskiold.
Efter litografi.

være hensynsfuld i formen, bare det fik sin vilje ivirkeligheten. En anden sak er det, at kommunestyret som saadant ikke ønsket at stille sig i direkte opposition til kongen under hans ophold i byen.

Aaret efter bragte grev Wedels død et nyt sporsmaal i forgrunden. Hvem skal bli hans efterfølger;¹ eller er det i det hele tat nogen mening i at opretholde statholderembedet?

Morgenbladet gir besked i samme numer som det bringer dødsbudskapet og nekrologen over Wedel. Det maa ikke under nogen omstændighet bli en svenske; »thi hvor mange excellencer, der end for tiden er tjenestledige i Sverige, for hvem præsidiat i det norske statsraad med 14000 spd. aarlig indtægt vilde være en herlig sak, saa er

her dog ikke den fjerneste grund for kongen til nu at vise den norske nation den mistillid og nationalfølelsen den krænkelſe, som ansættelsen av en svensk statholder vilde indeholde, eller for regjeringen til paa en saadan ansættelse at forspilde ethvert spor av popularitet.« Som bekjendt blev dette ikke tilfældet. Det som hadde vist sig umulig ved grev Platens død var i endda høiere grad umulig ved grev Wedels. Paa den anden side var det nær sagt noget av en utfordring overfor Kristiania-opinionen, at Karl Johan omtrent et halvt aar senere utnævnte daværende statsminister

¹ Grev Wedel døde i Wiesbaden 27. august 1840; efterretningen blev kjendt her 7. sept.

i Stockholm, Severin Løvenskiold til statholder i Norge. Morgenbladet lot ogsaa dennegang høre fra sig. »Det var altsaa 27. februar« (1841), skriver det i en artikel nogen dage senere, »at den skjønnede tanke at lykosaliggjøre os med hr. Løvenskiold til statholder bragtes til utførelse.« Bladet finder ingen trost i, at statssekretær Due samtidig er utnævnt til statsminister, og er i det hele tat av den opfatning, at det er likesaa vanskelig at forstaa, at en statholder overhodet kan være nødvendig som det er at bli fortrolig med den tanke, »at hr. Løvenskiold skulde være manden som endelig maatte ha denne post.« Selv Den Constitutionelle, som i likhet med Morgenbladet anser statholderposten for litet paakrævet, finder det »rimelig nok«, at denne utnævnelse »just ikke vil vække nogen almindelig tilfredshet«, skjønt bladet er av den opfatning at Løvenskiolds »impopularitet« her i landet »ingenlunde er saa stor som nogen av vore aviser utgir den for at være.« Begge disse uttalelser vidner om, at oppositions-aanden fremdeles var levende i Kristiania; der er bare en gradforskjel i styrken av den.

Høsten samme aar fandt der sted en begivenhet, som horer til de mere betydelige i byens historie; vi sigter til nedlæggelsen av grundstenen til de nye universitetsbygninger.

Det var 2. september 1841 — tredive-aarsdagen for grundlæggelsen av Universitetet — en straalende dag begunstiget av »den kjærkomne septembersol . . . Saagodtsom den hele by var paa benene, og Ruseløkveien, byggetomten med alle dens tak, stilladser og plankeverk samt de omliggende bakker var tæt besat med tilskuere.«¹ Paa den anden side av veien, likeoverfor indgangen til byggepladsen var endel telte opslaat, hvor *Collegium academicum* var forsamlet for at motta de til festen indbudne, hvis tal var forholdsvis betydelig, da foruten autoriteterne og de fleste embedsmænd, byens formænd og repræsentanter, Den militære høiskoles elever samt de i byen værende fremmede, ogsaa de var indbudt, som i sin tid hadde bidraget til Universitetets oprettelse.

De øvrige universitetslærere, de studerende og de som har studeret ved Universitetet samlet sig kl. 11^{1/2} i den gamle Universitetsgaard, hvorfra de — ordnet parvis, saaledes at universitetslærerne sluttet toget — begav sig i procession til byggetomten gjennom Kongens gate over Torvet og igjennem Grænsegaten.« Processionen var saa talrig, at da de første rækker svinget rundt hjørnet av Torvet og Grænsegaten, var de sidste rækker »neppe kommet ut av Universitetsporten. Da processjonen hadde passeret teltene paa Universitetstomten, sluttet Collegiet med dets formand sig til den; derefter fulgte prokansleren biskop Sørenssen, Regjeringen med statholderen i spidsen, Høiesteret og de øvrige indbudne. Paa tomten var

¹ Av Den Constitutionelles referat dagen efter.

der reist tribuner for damerne, studentersangerne og musiken. Siden grundstenen blev lagt til Slottet, hadde Kristiania ikke oplevet noget lignende.

Hoitideligheten blev indledet med at sangerkoret sang første del av Welhavens kantate: *Her hvor milde engler bære* — med de vakre slutningsstrofer:

Lad de hvide
vintre skride
over skov og urtegaard —
her skal trygge
alfer bygge
hegnet om en evig vaar.

Prokansleren traadte derefter frem og holdt en »kort og hjertelig tale.« Kollegiets formand »overrakte derpaa de til nedlæggelsen i grundstenen bestemte saker — bestaaende av de under vor nuværende konge prægede norske sølvmynter samt en medalje hitsendt for denne anledning av hs. kgl. hoihet, Universitetets kansler, forsynet med høistsammes brystbillede paa aversen og paa reversen en laurbærkrans med inskription: *Memoriæ pignus*.¹ Biskopen la det hele ned i en »dertil bestemt kapsel«, og over den blev der lagt en plate med en længere inskription paa latin.² Byggekommissionens formand, professor Boeck la derefter kapselen med platen ned i »grundstenens kassette«, og stenen blev derpaa muret ind, »først av prokansleren, som nedla den første sten«; dernæst av Kollegiet, Regjeringen og Hoiesteret og de tilstedeværende medlemmer av Stortinget og desuten av en deputation fra Studentersamfundet paa 9 medlemmer. Under denne akt sang koret sidste del av Welhavens kantate. Saa blev den store dæksten væltet over. Biskopen sluttet med ordene: »Vor gjerning her er fuldbragt. — Gud signe arbeidet.« Studenterkoret svarte med: *Fra støvdækket hæver sig*; efter sangen fulgte jublende hurraer.

Ogsaa denne begivenhet blev opfattet som et led i arbeidet for at styrke selvstændighetsfølelsen. Eller som det heter i det officielle festprogram: »National selvstændighet, oplysning og videnskap, disse var de hoiere formaal, der fyldte de norske hjerter, da folket, glemmende sine trængsler og sin fare, bragte rike offere til det vordende Universitet, offere, som den norske nation under heldigere vilkaar har forøket, for at reise høiskolen

¹ Til pant paa min erindring.

² Den lod saaledes: Aar efter Christi byrd 1841 under kong Carl Johans regjering, mens kronprins Joseph Frants Oscar var Universitetets kansler, blev denne grundsten til de nye bygninger for det kongelige Fredriks universitet nedlagt. Et verk fuldført ved borgernes private opoffrelse og statens gavmildhet. — Ps. 128, V. 1: Uden Herren bygger huset, da arbeide de forgjæves som bygge derpaa.

et værdig hus. Derfor skal disse bygninger staa som mindesmerker om et følgerikt moment i vor historie — *opus ex privata civium munificentia et publica civitatis liberalitate perfectum.*¹

Det var denne aand, som den Løvenskiold-Vogt'ske regjering viste sig at være saa litet i kontakt med, at den ved Stortingets aapning i februar 1842 kunde tillate sig en passus som denne i trontalen: »Norge frembyder et i historiens annaler sjeldent eksempel paa et av naturen kun litet begunstiget land» — samtidig med at »beretningen om rikets tilstand» avgav det mest ugjendrivelige bevis for levedygtigheten av landets næringsliv og de hjelpekilder nationen hadde at falde tilbake paa.

Stortinget av 1842 har av flere grunde krav paa en særskilt omtale i forbindelse med Kristiania bys historie. Foran valget, som fandt sted 11. oktober 1841, gik der en overordentlig livlig diskussion, som utelukkende samlet sig om »den paatænkte fjerde repræsentant, professor Schweigaard.» Stillingen var i korthet den, at Kristiania-oppositionen, som fremdeles vidste hvad den vilde, hadde al grund til at være tilfreds med sine repræsentanter fra 1836 og 1839. Sorensen, Foss og Rye hadde en grundfæstet anseelse som frisindede og uavhengige personligheter, som der ikke forelaa nogen grund til ikke at gjenvælge. Holst, som endog hadde vist sig at være temmelig oppositionel, vilde ha været ikke mindre sikker paa gjenvalg, hvis han ikke i mellemtiden var avgaat ved døden. Schweigaard, Kristianias mest navnkundige repræsentant i de følgende 28 aar, kom med andre ord ind nærmest ved et tilfælde. Hans valg blev under hele diskussionen energisk bekjæmpet av Morgenbladet paa et helt saklig grundlag, samtidig med at stemningen inden byen gik høit, og personspørsmålet skapte brytninger av de usedvanlige.

Av en artikel i Morgenbladet 3. oktober 1841 — konfirmationssøndag — faar vi et livlig indtryk av valgbevægelsen. Bladet spaar en særdeles animeret konfirmationssøndag. »da en stor del, for ikke at si de fleste av indvaanerne den dag er paafærde i visitter og selskaper«, og med det nuværende »røre iblandt byens folk med hensyn til det forestaaende valg . . . vil der vist bli tømt mange skaaler paa et heldig stortingsvalg. Hvori det heldige skal bestaa er nu forskjellig efter enhvers smak og anskuelse. I Kirkegaten er Schweigaard, i Bukhornsgaten² er Ytteborg løsenet Hvad der glæder os at erfare, det er den livlighet og interesse, hvormed valget omfattes av alle partier, der holder møter og forsamlinger, skriver

¹ Et verk fuldført ved borgernes etc. — se foregaaende side note 2.

² Jfr. L. Daae: Det gamle Christiania, pag. 42, som oplyser følgende: Mellem andre gater i Vaterland, der paa denne tid (i slutten av det 18. aarh.) opkom, kan merkes Nygaten, der oprindelig beboedes av slagtere, der kastet sit affald paa gaten; derfor kaldtes den en tidlang i daglig tale *Bukkehornsgaten*.

og stryker ut navnene paa deres lister, debaterer og ivrer. Derav tør vi utdrage det haab, at der kun blir faa av byens 1134 stemmeberettigede borgere borte fra valget.» Morgenbladets forhaabninger gik saa nogenlunde i opfyldelse.

Der blev avgit ialt 931 stemmer, hvorav henholdsvis 618 og 604 faldt paa Rye og Sorensen; Herm. Foss var ikke valgmand. Schweigaard kom ind som no. 11 av valgmændene med 463 stemmer, mens Ytteborg opnaaet

A. M. Schweigaard.
Efter materi av K. Bergslien.

at bli no. 7 med 435 st. Ved distriktforsamlingen, hvor Kristianias 22 valgmænd avgav stemme, fik Schweigaard det mindste antal stemmer (13).

Alt dette tyder paa, at begejstringen for Schweigaard ikke var saa stor her i byen paa dette tidspunkt, som fremstillingen hos professor J. E. Sars gir indtryk av. »Det var«, siger Sars, efter en omtale af Schweigaards fremragende evner og egenskaper og de tillidshverv han allerede var hædret med — »en selvfølge, at hans valg i 1842 til repræsentant for hovedstaden blev hilset med jubel«, og han anfører i denne forbindelse, at han blev hyldet av studenterne, da han første gang efter valget traadte ind i universitets-auditoriet, og likeledes, at A. Munch besang ham i et digt, som gik

ut paa at Norge ikke kunde kaldes et fattig land, naar det hadde en slik søn at sende paa Stortinget. Efter vor opfatning kan ingen av disse demonstrationer betegnes som typiske uttryk for Kristiania-stemningen. Mot dem staar stemmetallenes forholdsvis lave siffre og følgende beherskede uttalelse i Morgenbladet: »Uagtet vi har ytret nogen tvil om den nyvalgte repræsentants frisindede politiske anskuelser, har vi dog ikke derpaa villet lægge nogen fortrinlig vegt. Vi vil haabe, at vore tvil gjøres tilskamme.»

Saaledes som forholdene hadde utviklet sig i de senere aar, var det selvsagt, at det rent politiske element traadte i bakgrunden. Aaret 1842

rummer ikke et eneste minde av denne art for Kristiania. Nationaldagen blev ikke feiret længer som før under almindelig deltagelse av hele byen; man innskærket sig til at mindes den inden døre med borger- og foreningsmiddage. Men Morgenbladet fandt allikevel at burde slaa fast at »Norges forfatning er et verk av folket . . . og ikke en velgjerning eller gave av et dødelig menneske.« Adressen var tydelig nok, og bladet glemte ikke at passe paa. En maaned efter uttalte det sin uforbeholdne glæde over hvad det kalder »et erobret haarsbred paa de unionelle rettigheters og de norske selvstændighetsmerkens gebet.« Dampskibet *Prinds Carl*, som kom op til byen fra Kjøbenhavn om aftenen d. 17. juni, strøk utenfor Toldboden »det saakaldte unionsflag, eller det svenske flag med det røde og hvite Andreaskors, og heiste det nye postflag, nemlig det norske flag med postmerke i.« Fra *Constitutionen* svartes med et hurra, som fik livlig tilslutning. »Vi deltar alle i dette hurra«, tilføier Morgenbladet, »fordi det uttaler den sympati, som vi alle føler«.

Aaret efter feiret Kristiania en større begivenhet. Der var gaat 25 aar siden Karl Johan, 5. februar 1818, kom paa tronen i Norge. Det var en begivenhet, som Kristiania-societetet med kommunestyret i spidsen fandt at burde erindre med særlige hoitideligheter, samtidig med at regjeringen med statholderen i spidsen i en loyal adresse forsikret den »stormægtigste, naadige konge« om det norske folks uskrømtede kjærlighet til ham. I pressen strømmet Rigstidende og Den Constitutionelle over med »poetiske og prosaiske proklamationer« — for at tale med Morgenbladet — mens Morgenbladet selv, som ikke følte sig tiltalt av »disse smigreriets hyperboler, som altid stikker sig frem, naar magtens, gunstens og naadens repræsentanter skal hyldes« indtok et overordentlig reservert standpunkt. Samtidig finder bladet anledning til at gi kommunestyret et hip. Det hadde været vel om »byens vedkommende«, som nu er saa ivrige og beredvillige (til at bevilge til disse festligheter), hadde vist litt av det samme sindelag ved konstitutionens 25 aarsjubelæum i 1839. »Formandskapets ordfører, nu sorenskriver Randklev, foreslog da i formandskapet, at dette skulde sætte sig i spidsen for festligheterne; men han fandt intet medhold, ingen deltagelse . . . Men i 1839 gjaldt det Norges konstitution; i 1843 Kongen.«

Selve feiringen av dagen begyndte kl. 12, med salut fra Akershus fæstning; samtidig gik kommunestyret *in corpore* fra Frimurerlogen til Vor Frelseres kirke, hvor der blev sunget en kantate med vakker musik til. »Overhofprædikant« biskop Sørenssen tolket dagens betydning i en festprædiken. Om aftenen gav statholderen en galamiddag, som det samlede kommunestyre var indbudt til, mens bykassen paa sin side »bespiste de fattige.« Over hele byen var der rik illumination; særlig pragtfuld var en stor obelisk, som kommunestyret hadde latt reise paa Torvet. Den

hadde en grundflate av ikke mindre end 64 kv.-alen og hævet sig til en hoide av 32 fot. Fotstykket var smakfuldt utstyrt med en gesims av transparente kuler med gyldne mellemornamenter og blus paa hjørnerne, mens selve obeliskens bestod av fire gyldne søiler med transparenter imellem. Disse transparenter, som dannede siderne i obeliskens, var utstyrt med emblemer og vaabenskjold i forskjellige felter. »Øverst saa man fremstillet: Retfærdighet, visdom, gavmildhet, hvortil sluttet sig kongens navnetræk omgitt av eke- og oljeløv. Nærmest pedestalen var emblemerne for handel og sjøfart, for kunst og videnskap, for akkerdyrking og industri, og i det fjerde felt Norges vaabenskjold.» Desuten var der en række inskriptioner paa obeliskens og i tilslutning til dem 3 vers »forfattet av hr. kst. lektor Welhaven, hvem ogsaa den øvrige anordning med hensyn til de paa obeliskens anbragte inskriptioner etc. skyldes.» Den private illumination karakteriseres i Morgenbladet som utmerket. Der var en smak og eleganse over den, som »maatte vække almindelig bifald»; men det fremgaar tydelig nok av inskriptionerne under emblemerne, som bladet citerer med en litt ironisk omstændelighet, at »smigreriets hyperboler» heller ikke manglet. Bokhandler Dahls transparent forestillet »Saga, der indskriver kongens navn i en granitklippe»; hans kollega, bokhandler Wulfsberg, hadde en transparent med baade svensk og norsk inskription; hos konsul Semb, hvis hus laa fremtrædende til paa hjørnet av Østre gate og Slotsgaten, forestillet transparenten »en klippeegn med kongens buste» og nedenunder ordene *Norges Fjelde velsigne dig*. Paa Christiania teater, hvor forestillingen begyndte kl. 6 om aftenen av hensyn til illuminationen, var der daarlig hus og liten stemning under opførelsen av Deinhardsteins 4 akts dramatiske digt *Hans Sachs*, oversat fra tysk av Oehlschläger. Derimot tok skuespiller Jørgensens pragtfulde stemme som sedvanlig kraftig applaus — denne gang paa fremsigelsen av en prolog av A. Munch. Paa gater og stræder var der utover hele aftenen et yrende folkeliv; navnlig samlet man sig rundt obeliskens, hvor et musikkorps spillet, og dansen gik lystig og feiende.

Men begivenheten var ikke slut med at lysene gik ut, og de sidste transparenter slukket. Den satte efterdonninger, som vidnet om, at den store almenhet ikke var saa tilfreds, som man gjerne vilde gi det indtryk av paa ledende hold. Morgenbladet, hvis sikre tak paa den offentlige mening nylig hadde tillatt det at gaa til en større utvidelse av sit format uten økede omkostninger for abonnenterne, vedblev at holde oppositionsaanden vedlike. Nogen uker efter Karl Johans-jubilæet fik en anonym forfatter plads for et redaktionelt utstyrt opsæt i spidsen av bladet, som formet sig som en overordentlig bitter kritik over det sidste store »stjernefald», som naturligvis ikke var mindst iøinefaldende i Kristiania. Endda vegtigere

er kritikken i en redaktionel artikel litt senere, hvor bladet tar hele Karl Johans-jubilæet op til fornyet drøftelse paa et bredere, meresaklig grundlag.

Artikelen, som er et indlæg i en polemik med Rigestidende, gaar ut paa, at Morgenbladets uttalelser om jubilæumsfestligheterne ikke rummer nogen misbilligelse av dem i og for sig, »men vel av anstalter paa bykassens bekostning istedetfor efter subskription«. Morgenbladet indrømmer villig, at »Norge skylder Karl Johan meget«, men det erklærer paa den anden side likesaa uforbeholdent, at det »ikke deler den entusiasme for Karl Johans regjeringsfortjenester, som Rigestidende og Den Constitutionelle vil ha til at være »hver mands erkjendelse her i landet«. Intet er lettere end at bevise at Morgenbladet »ikke staar alene i saa henseende«, tilføies det. Bladet advarer sine kolleger mot at fremtvinge et historisk opgjøer som nødvendigvis vilde komme til at forme sig som en redegjørelse — like saameget for hvad der var skedd *uagtet* som for hvad der var skedd *formedelst*; »thi ogsaa hos os er der et *quoique* og et *parce que*. . . Der kan vel billigen spørges om, hvilke reformer i Norge der er fremtvinget av folket, og hvilke der er fremskyndet av regjeringen. Er et saadant spørsmal ubeleilig for den royalistiske iver, mens den just kjører i triumfvogn om landet, saa anser vi det dog for godt, at ikke alle har tapt besindigheten.«

Omtrent et aar senere fik Kristiania endnu engang anledning til at vise sin loyalitet overfor Karl Johan. Fredag 26. januar 1844 oplevet den gamle konge sin 80-aars fødselsdag. Dagen blev feiret med stor parade paa Akershus, middag i Det norske selskab og Det dramatiske selskab, bal hos statholderen og i Frimurerlogen. Desuten var der »stor middag i Enerhaugens asyl«,¹ arrangeret av kjøbmand Druckmüller. Wergeland var dagens digter. I Det dramatiske selskab sang de til melodien *Gubben Noah* hans friske hymne til Karl Johans ranke alderdom; paa Enerhaugen lod *Asylbørnenes sang* naiv og umiddelbar, som den bare kunde skrives av en barneven som Wergeland.

Men i anden uke av mars kom der et foruroligende budskap. Stockholmsaviserne av 5., 6. og 7. mars som indtraf i Kristiania om eftermiddagen den 10., bragte meddelelser om, at den gamle konges tilstand var kritisk, og i mandagsaviserne for 11. mars fik hovedstadens publikum den første underretning. Morgenaviserne tirsdag bragte intet nyt; men i løpet av dagen meddelte Morgenbladet i et ekstrablad, at Karl Johan var avgaat ved døden 8. mars.

Det var en begivenhet, som ganske naturlig vakte opmerksomhet i byen. Den kongelige kurér fra Stockholm ankom ved 3-tiden om morgenen den

¹ Jfr. en notis under denne overskrift i Morgenbl. nr. 27 (27. januar) 1844 fra bestyreren av Enerhaugens samfund.

12. mars. Klokken 6 om morgenen blev der holdt statsraad i Stiftsgaarden og derefter nyt statsraad kl. 11. Klokken 12 var der parade paa Fæstningen, hvor garnisonen blev tat i ed. Dagen efter — likeledes kl. 12 — møtte Den ridende borgergarde og Det borgerlige infanterikorps paa Torvet »for at avlægge ed og hylde kong Oscar«, og kl. 1 var der sørgegudstjeneste i Vor Frelsers kirke med tale av biskop Sørenssen. Tilstromningen var overordentlig stor, »og den forargelige trængsel, puffen og skubben for at komme frem«, som man saa hyppig har hat anledning til at iagttå, maatte endnu engang »bringe liv i tanken om nødvendigheten av at denne by forsynes bedre med kirkebygninger, end da folketallet var mindre end halvt saa stort som nu.«¹

Om stemningen i sin almindelighet heter det i en likesaa loyal som reservert og fordomsfri artikel: »En uhyre menneskemasse gik igaar (12. mars) kl. 12 op paa Akershus fæstning. . . Det var som om indvaanerne i Kristiania vilde ta del i denne høitidelige militære akt (∴ Garnisonens edsavleggelse og hyldest til den nye konge) og i det mindste i hjertet sverge kong Oscar huld og tro, saasandt han er Norge en velsindet og retfærdig regent. Man glædedes over kongens titel i den norske proklamation; men man saa med sorg op til det flag, som vaiet paa toppen av Akershus, og haabet, at den nye konge vilde vise den norske nationalfølelse den retfærdighet at bevirke snart avskaffet et flag, der fremstiller Norge som et erobret land. Vi vet, at flere klynger av agtede borgere netop uttalte den samme tanke og det samme haab.«² Som bekjendt skulde dette ønske snart gaa i opfyldelse — en begivenhet som har sin plads i Norges mere end i Kristianas historie — men det lille stemningsbillede fra Akershus i den bleke vaardag, da vintergrepet endnu ikke var løst, hverken bokstavelig eller figurlig talt, er allikevel et av disse smaatræk, som kaster varme streiflys over byens annaler og styrker en i troen paa dens fremtid.

Den mest epokegjørende følge av tronskiftet er allikevel det gjennombrud i feiringen av 17. mai, som nu fandt sted og i særlig grad gjorde sig gjældende i Kristiania.

Efterat nationaldagen i de senere aar syntes at ha gaat avgjort tilbake i interesse hos byens borgere, viste den sig i 1844 pludselig i besiddelse av en samlingsevne, som virket imponerende. I slutten av april tok endel private borgere initiativet til at høitideligholde dagen og vedtok paa et møte, at der skulde aapnes en almindelig subskription paa hoist 24 skilling for hver deltager. I første uke av mai blev der indrykket en bekjendtgjørelse i byens aviser om planen og meddelt, at subskriptionslister var utlagt hos kjøbmændene H. Gulbranson, Schwensen, Schreiner, Ph. Gjørstad,

¹⁻² Morgenbladet no. 150, 1844.

Thommessen og O. Møller; samtidig blev der i avertissementer rettet en anmodning til alle interesserte om at møde paa Børsen mandag 6. mai for at »træffe nærmere avtaale angaaende festen og fatte de fornødne beslutninger«. Paa møtet, som leledes av L. Kr. Daa, og som var talrik besøkt, blev det oplyst, at listerne hadde faat stor tilslutning, og at der alt var tegnet over 60 spd. Efter forslag av justissekretær Sverdrup besluttet møtet at henstille til formandskapet at overta den officielle høitideligholdelse av dagen for at gi det hele et festligere præg; likeledes blev det besluttet, at »de indkomne og indkommendes bidrag skulde stilles til formandskapets disposition«. Desuten blev der ogsaa opnævnt en særskilt festkomite.

Til almindelig forbauselse for byen fandt formandskapet ikke at kunne ta møtets henstilling tilfølge, og en indsender i Morgenbladet for 12. mai 1844 taler i den anledning om »den almindelige misbilligelse av den indolents eller lunkenhet, der har foranlediget formandskapet til ikke at imøtekomme et av en stor pluralitet av medborgere enstemmig uttalt ønske«. Vedkommende indsender redegjør for, hvorledes han for sit vedkommende finder at dagen bør feires; andre indsendere, saavel i Morgenbladet som andensteds, yder supplerende bidrag. Kort sagt, 17. maikomiteen mottar fra alle hold de mest indtrængende opfordringer om at gjøre dagen til en førstærangs høitidelighet. Der var bare en vanskelighet tilstede. Hvorledes skulde 17. mai-glæden og sorgen over »det nylige tap av vor elskede landsfader« finde uttryk paa en maate som ikke virket utfordrende til nogen kant? Festkomiteen fandt en meget enkel utvei: Paa alle *faner og flag bæres en sort sløife*.¹ Det var det eneste vidnesbyrd om »folkesorgen«. Ellers stod dagen bokstavelig og figurlig i de lyse farvers tegn.

*Krohgstøtten med flagstangen.
Efter maleri av Peder Balke.*

¹ Jfr. Morgenbladet nr. 138 (fredag 17. mai) 1844, hvor festprogrammet er indtat in extenso.

Deltagerne i processjonen stillet paa pladsen utenfor Frimurerlogen, hvor de ordnet sig »saavidt mulig efter næringsvei eller korporation« og tok oppstilling langs Kirkegaten — 3 mand i rækken. — I første række blev der baaret et norsk flag; i anden række tilhoire et norsk flag, tilvenstre et svensk. Derefter fulgte handelsstanden og byens endnu eksisterende seks haandverkerlaug, ordnet efter alderen av sine laugsfaner. Saa kom musiken, studenterne, prælimeraristerne og de næringsdrivende bor-

Oscar I.
Efter litografi.

gere, som ikke stod i laug — hver av korporationerne med sine faner ordnet »efter begyndelsesbokstaverne i sin stands navn«. Derefter fulgte »de svenske, danske og tyske og andre fremmede, der som saadanne ville vise det land, hvori de opholde sig, og den forfatning, hvorunder de leve, en frivillig hyldning« — som det heter i det officielle program. Toget sluttet med sjømændene eller, som man i de dage sa, de søfarende.

Klokken 5¹/₂ blev det norske flag i forreste række løftet til avgangssignal, musiken faldt ind med en trompet-fanfare, og det første 17. maitog i byens historie satte sig i bevegelse. Toget var »særdeles betydelig«; Morgenbladet anslaar tallet av deltagerne til »flere tusen«, og med tilfredsstillelse noterer det, at

ogsaa svensker, dansker og tyskere var med. Processjonen gik gjennem Kirkegaten, over Torvet, ut Storgaten til Hausmannsgaten, hvor det »boiet ind i alleen paa høire side av veien« bort til Krohgstøtten. Alle vinduer langs processjonens vei var fulde av tilskuere, og i gaterne stod folk i tette rader. Ved Krohgstøtten blev først *Sønner av Norge* sunget; derefter blev utbragt et »leve« for Norge og for Konstitutionen, hvert ledsaget av en sang, forfattet for anledningen. Saa gik processjonen tilbake til Torvet, hvor der blev utbragt et *Christiania leve*, og derfra videre »gjennem Østre gate og Slotsveien til Slotspladsen«, hvor *Kongen og Foreningen med Sverige* fik sig hver sit leve, ledsaget av

hurraer og leilighetssange, den første forfattet av M. J. Monrad, den senere bekjendte professor; den anden av H. J. Thue som etpar aar senere skulde bli landskjendt som læsebokforfatter. »Derpaa plantedes fanerne«, og processionen opløste sig; »men musikkorpset vedblev at spille, og en talrik menneskemasse forblev samlet paa pladsen indtil kl. 10, da et av festkomiteen arrangert fyrverkeri avbrændtes fra en nærliggende løkke og saaledes paa en vakker og passende maate endte dagens festlighet.« At der samtidig var middag i en række klubber og foreninger, noterer vi bare for fuldstændighets skyld, og det siger sig selv, at der blev talt, sunget og pokuleret til overmaal for dagen og Konstitutionens 30-aars-jubilæum.

Seks uker senere feiret byen en anden begivenhet, som likeledes bar vidne om den nye tid.

Oscar I hadde ved den bekjendte resolution av 20. juni 1844 gaat med paa at la Norge faa det selvstændige orlogsflag, som det var berettiget til efter Grundlovens § 111, og som ifølge samme paragraf skulde være et unionsflag, og det var denne begivenhet, som nu skulde feires i Kristiania. Det blev ordnet slik, at det nye flag skulde heises første gang paa Akershus 4. juli — kongens fødselsdag — kl. 8 om morgenen. Kristiania var tidlig paa benene den dag; byen hadde et festlig utseende, gaterne var fulde av folk og alle butikker lukket om eftermiddagen. Kl. 6¹/₂ drog studenterne, handelsstanden og haandverkerne i procession gjennem gaterne op til fæstningen, hvor der blev sunget og ropt hurra for flaget; derfra gik veien til Slottet, hvor der blev sunget og ropt et hurra for kongen. Christiania teater gav som festforestilling Oehlsenschlägers *Tordenskjold*. Efter teppets fald var der, som sedvanlig ved hoitidelige anledninger, deklamation av skuespiller Jørgensen. Fra scenen, som var smakfuldt dekorert, sang teatrets »samtlige personale« Welhavens hyldningsdigt til kong Oscar, med musik av Halfdan Kjerulf.¹ Det nye flag har, som Kjerulf selv siger, »utbredt en umaadelig glæde . . . Flaget tar sig, uagtet sit brogede unionsmerke, godt ut fra volden, da merket sitter i det øverste hjørne og indtar en saare liten del av det hele.«

Det var i denne feststemning Kristiania nogen uker senere mottok det store naturforskermøte, som samtidig var en propaganda for den gryende skandinavisme, uagtet motet ikke bare bestod av svenske og danske naturforskere — deriblandt Berzelius og H. C. Ørsted, men ogsaa tyskere og engelskmænd, blandt de første den gamle Kristiania-gjest Leopold von Buch. »Herhjemme lever vi, eller rettere har vi levet, i sus og spetakel siden vore naturforskere kom«, skriver Halfdan Kjerulf i et brev 19. juli.²

¹ Et faesimile av Kjerulfs noter til denne sang («Kong Oscar sendte fra sin hal» osv.) er indtat i bd. I pag. 40—41 i Wladimir Moe's bok: Halfdan Kjerulf. Av hans efterlatte papirer.

² H. K., pag. 42 fl., som indeholder utmerkede enkeltheter og stemningsindtryk.

»Imorgen reiser de» . . . Efter endel mere personlige bemerkninger fortsætter han: »Resultatet har igunden overtruffet al forventning . . . Byens fædre og de fremmede har den hele tid levet likesom forenet til ét stort sammenhængende gjestebud. Til middag spistes ved uhyre tables d'hôte i Logebygningen. Her var daglig en masse av byens damer og herrer. Om aftenen soiré i den store oplyste sal. Gratis entré for herrer og 1 mk. for damer for at skaffe dem is og limonade. Her tumledes man om i et prægtig lokale, og det hele hadde præget av noget nyt og næsten utenlandsk.» Den mest opsigtvækkende begivenhet under disse dages samvær var en dampbaat-tur paa fjorden, hvor et dobbelt uheld nær hadde latt stevnet ende med en katastrofe. Først satte lodsens baaten paa grund ute i Bundefjorden, hvor den blev hængende paa et skjær og tok en styg overhaling, men heldigvis gled av igjen næsten med det samme; saa rendte han den paa grund for anden gang ved indløpet til Frognerkilen, hvor den blev sittende fast i over et døgn, mens passagererne maatte berges iland i baat.¹ Byen talte ikke om andet end den fatale tur, og den fest, som var arrangert paa Dronningbjerget i tilslutning til turen, blev under disse omstændigheter præget av en almindelig misstemning trods de bedste og mest ihærdige anstrengelser fra festarrangørernes side. Bedre gik det med en havefest paa Toien arrangert av Studentersamfundet, og som en mængde nuværende og forhenværende studenter og alle de norske naturforskere tok del i mot kontingent, mens de fremmede naturforskere var gjester. Dagen var deilig — oplyser Halvdan Kjerulf som var tilstede — der blev spist under telter, som var reist mellem begge de store drivhus. Musik og sang vekslet med taler og skaaler; der var et uhyre forbruk av cigarer, tobak og kridtpiper. »I begyndelsen var det flaut; men punschen varmet blodet, og tilslut var det næsten brilliant.»

Naturforsker møtet i 1844 er det første selvstændige bud til Europa fra Norges hovedstad. Kristiania er ikke længer den smaaby den var for 10—15 aar siden. Den er vokset ikke bare i utstrækning og folkemængde gjennom anlæg av nye gater og reisning av vakre bygninger. Der er ogsaa blit en anden fart og stemning over byens liv; det er blit indholdsrikere og mere alsidig og har endt med at gi byen en plads i landets bevidsthet som ingen anden, ikke bare paa det politiske og videnskapelige omraade, men ogsaa hvor det gjælder samfunds- og hverdagslivet i dets forskjellige ytringsformer. Det er en utvikling, som er bestemt av saamange faktorer at den har krav paa at behandles i et særskilt kapitel.

¹ Den uheldige lods, som de elskværdige gjester gik i forban for, siden det hele jo var løpet heldig av, blev i decbr. s. a. dømt til et aars tugthus og tap av sit lods-patent.

SOCIALE OG KULTURELLE NYDANNELSER I 1840-AARENE

Den iøjnefaldende forskjel mellem Kristiania ved midten av 1840-aarene og Kristiania et halvt snes aar iforveien er naturligvis i forreste række betinget av byens hurtige vekst og de mange spørsmaal, som melder sig i forbindelse med den. Det er en utvikling, som faar sin første belysning i statistikens tal, og som derefter lar sig følge fra den ene foreteelse over i den anden, indtil vi faar det totalbillede, som er typisk for 1840-aarenes Kristiania. Det er et billede fra slyngelalderen, saa at si — før der endnu er blit den tilstrækkelige fasthet i form og sikkerhet i optræden — en tid, hvor sund sans og usans gror frodig mellem hverandre; hvor der er ærlig vilje, men ikke desto mindre begaaes alvorlige feil; hvor nye slagord baner sig vei, og det almindelige livssyn undergaar væsentlige ændringer.

Ved folketællingen i 1835¹ indskrænket man sig, for den egentlige bys vedkommende, til at tælle befolkningen efter de fire gamle kvarterer — søndre, østre, vestre og nordre — foruten Storgaten og Brogaten; den øvrige befolkning bodde for den alt overveiende del i forstæderne paa byens grund og paa bymarken. For de enkelte hovedstrøk fordelte befolkningen sig saaledes: Vaterland 2925, Fjerdings 878, Grænsen og Pilestrædet 1247, Akersgaten 418, Piperviken 1399, Møllergaten 464, Hammersborg 878, Bjergfjerdings 536, Ruseløkbakken 534, endel av Sagene 430, Fæstningen 645, Bymarken 591.

Folketællingen i 1845 viser et betydelig mere komplicert billede. Den samlede befolkning i «byen med forstæder paa byens grund og Bymarken samt Fæstningen» var da naadd op i 25677. For de enkelte strøk stiller statistiken sig saaledes: Raadhusgaten, Fæstningen, Bankpladsen og Revierstrædet 1942, Toldbodgaten 799, Prinsensgate 606, Østregate, Lille Kirkebakken og Torvet 560, Grænsegaten — Store og Lille — samt Grubbegaten 715, Øvre og Nedre Voldgate 736, Akersgaten fra Fæstningen til Thinns gaard² 1172, Øvre og Nedre Slotsgate 651, Kongens gate 519,

¹ Se ovenfor, pag. 187.

² Paa den tomt, hvor senere Chr.ania katedralskole laa i en lang aarrække (1873—1902).

Kirkegaten 683, Dronningens gate 574, Skippergaten 618, Store og Lille Strandgate 389, Pilestrædet, Theatergaten og Smalgangen 623,¹ Møllergaten 533, Storgaten (til Krohgstøtten) 1520, Brogaten og Nygaten 375, Vaterland 3388, Fjerdingen 1163, Hammersborg 1450, Akersveien 691, Bjergfjerdingen (Damstrædet & Kroken) 433, Vestre Sagene (Maridalsveien og Brønderiveien) 613, Telthusgaten og Sagveien 311, Ullevoldsveien og Gjetemyrsveien 295, Piperviken 1934, Ruseløkkbakken og Ruseløkkeveien 586, Drammensveien 658 og endelig Munkedamsveien 780.

Disse tal er særdeles oplysende for utviklingen i den forløpne ti-aarsperiode; derimot gir de ikke et helt paalidelig billede av byens handelsdistrikt, som i mellemtiden hadde faat en betydelig utvidelse. Ved loven av 6. april 1839 var Vaterland og Fjerdingen, strækningen mellem Storgaten, Hausmannsgaten, Møllergaten og Torvet, og desuten Grubbegaten og Akersgaten i stroket omkring Rikshospitalet, lagt ind under byens kjøbmandsdistrikt. De betydelige reguleringer i løpet av 1840-aarene paa byens daværende vestkant kom imidlertid ikke ind under denne bestemmelse, og paa denne maate staar vi for hele denne periodes vedkommende overfor den meningsløshet, at den øverste del av Akersgaten, Theatergaten, Pilestrædet, Slotsveien og de mellemliggende kvartaler var utelukket fra kjøbmandshandel. Praktisk talt vil dette si, at de vakreste og mest moderne strøk i byen var at betrakte som »forstæder paa byens grund» — et forhold som medførte den økonomiske fordel for huseierne, at de slap med en mindre grundskat, samtidig med at de nød godt av de samme behageligheter som huseierne i de »reelle gater» i retning av, f. eks., nattevagt og belysning.

Det dominerende samfundslag i 1840-aarenes Kristiania er trælasteksportørerne og deres omgangskreds. »Trælasthandlerne er Christiania *nobiles*», siger den engelske reisende E. Hamilton, som var her i 1839 og som har efterlatt os en skildring fuld av bitterhet over deres altfor overvældende magt. »De dræper smaafisk med tømmerstokker og fylder havnen med sagflis», fortæller han, »og utover alle tomter reiser de sine vindtørkede bordstabler, saa der ikke er fri utsyn til nogen kant. Utsigten over den grønne eng, det oplivende pust av blomster, sommerens hoislaatt og høstens neg» — alt dette er stængt for arbeideren. »Nu bor du i det gule mørke bak bordskriverens plankevæg. Ta dig en dram og søk at glemme pengearistokratiets træagtige vælde.» Den sidste opfordring bør kanskje ikke tages altfor bokstavelig, og skildringen er muligens noget ensidig farvelagt. Men totalbilledet er utvilsomt korrekt, forsaavidt som det godtgjør

¹ Smalgangen var navnet paa et trangt, stygt smug, som nu optages av Smedkroken og en del av Arbeidergaten.

*Kristiania marked.
Efter ildet af L. T. M. Broth: 1869.*

— hvad vi vet ogsaa fra andre hold — at byens gamle hovednæringsvei, trælasthandelen, nu endelig engang er kommet ut av sin trængsels-tid, og at dens repræsentanter atter indtar den samme ledende stilling i byens sociale liv som for over en menneskealder tilbake. Det er et forhold, som ikke bare har sin kommercielle betydning for byen, men som ogsaa maa tages med som det historiske resultat av en utvikling, som er blit bestemmende for byens kulturelle liv.

Det betydelige tilsig av fremmede elementer, som Kristianias handelspatriciat mottok i tiden mellem 1800 og 1820, dels fra Tyskland og Danmark, dels fra de norske landdistrikter, maatte — som vi har paavist — nødvendigvis komme til at øve en viss modificerende indflydelse paa det; men samtidig beholdt det sit vesteuropæiske grundsyn uforandret, fordi den fælles næringsvei, trælasthandelen, uvilkaarlig ledet de nye repræsentanter for handelsverdenen ind i samme tankeretning som de gamle. Det var uundgaalig, at dette handelspatriciat maatte bli økonomisk tyndslitt under krigen med England, men ikke det alene — det maatte føle det, som fik det sine kulturnerver overskaaret under denne langvarige avbrytelse av samkvemmet med Vesteuropa. Da krigen sluttet, hadde det valget mellem at forbløde eller at la dem underbinde i Palæet — den første sociale ambulancestation i det nye Norge. De valgte ambulancen — med det resultat som vi har nævnt. Unionen gik handelspatriciatets mænd i blodet, og sammen med den forstaaelsen av vaktholdet om de konservative interesser. Men de berget sit engelske eller — om man vil — sit vesteuropæiske grundsyn og fik en bekvem illusion at leve paa i det kongedømme, som Karl Johan gjennem alle konstitutionelle bakevjer altid forstod at drapere med en flig av revolutionen.

Det økonomiske sammenbrud i begyndelsen av 1820-aarene gik bare delvis utover Kristianias handelspatriciat, og det samme bekræfter sig for sammenbruddet ved slutten av perioden. Talmæssig lar forholdet sig belyse ved det faktum, at de samme mænd, som horte til byens rikeste folk i 1823, da den første storm var over, ogsaa figurerer øverst paa skatteligningen i 1842, da det økonomiske liv endelig engang konsolideres ved at Norges banks sedler naar op i pari. Kulturelt fortsætter utviklingen sin uforstyrrede gang, og skjønt spidserne inden Kristiania forretningsverden ved flere anledninger fik høste bitre erfaringer om engelsk ubønhørlighet i inddrivelse av gjældsfordringer — fremfor nogen anden Otto Collett i 1828 — sker der intet brud i det vesteuropæiske grundsyn hos den. Det kan i hoiden siges, at der indtrær en forskyvning i det fra England over til Frankrike, navnlig efter Julirevolutionen og de stadig utvidede forbindelser med Frankrike paa trælastbedriftens omraade. I 1836 førte denne utvikling til en høikonjunktur av usedvanlige dimensioner, ialfald for de

tider, og samtidig indledet Wedel-Jarlsberg det nationale statholderskap, som for hans eget vedkommende vistnok bare skulde komme til at strække sig over fire aar, men som han til gjengjæld forstod at omgi med en glans, som kastet lysning over byen. Kulturelt havde man raad til at tilfredsstille sine liebhaverier; politisk var man besjælet av noget av en seiersfølelse. Hvad under, at de *upper ten* nød livet i fulde drag, og at Kristianias selskapsliv atter blev hvad det hadde været i begyndelsen av aarhundredet — elegant og eksklusivt med et umiskjendelig pust av det store Europa?

Allikevel var forholdet ikke helt det samme som i Bernt Ankers og John Colletts dage. Kristiania befandt sig en avsats høiere oppe paa slegtens vindeltrappe end dengang; demokratiet hadde en menneskealders utvikling bak sig; ved siden av pengemagten hadde der efterhaanden vokset op en aandsmagt, hvis repræsentanter krævet sin ret i følelsen av sine evner og anlæg og ikke mindst ikraft av sit akademiske borgerbrev. Men deres første og væsentligste betingelse for at bli optat i de ældres kreds og faa adgang til byens bedste familier var

allikevel den, at societeten opfattet dem som naturlige allierte i kampen mot den nationale ukultur. Dermed var alliancen sluttet mellem pengearistokratiet og aandsaristokratiet; men dermed følger ikke at dette aandsaristokrati eiet den intuitive forstaaelse av Kristiania-kulturen, som maatte til for at føre den videre i nye former. Det kan snarere siges, at det misforstod den i en usedvanlig grad. I sin rædsel for den norske »bjørn» skapte repræsentanterne for det nye aandsaristokrati en avart av den europæiske »løve» — Kristiania-løven, *leo troppista*. Paa denne maate fik vi det eiendommelige kulturelle intermezzo, som er kjendt under navnet *troppismen* — en utfordrende, men forholdsviis kortvarig misforstaaelse

*Kusker paa Stortorvet.
Efter maleri av J. Flintoe.*

av det sundeste og bedste i Kristiania-kulturen, som baade societeten og det nye aandsaristokrati maa være med at bære ansvaret for. Det var derfor bare i stilen, at Wergeland mere end nogensinde var lyst utlæg i denne tid, uagtet der lever mere av Kristiania-traditionen og Vesteuropas aand i epilogen til *Campbellerne* end i hele den troppistbevægelse, som tilslut ogsaa fik føle snerten av Welhavens ironi.

Troppismen hadde sin blomstringstid under Wedels statholderskap, da den en stund holdt paa at overgro hele Kristiania med sin unatur. Wergeland har i sin lystige farce *Selskabet Kringla eller Den norske Almack's*¹ reist bevægelsen et minde av umiskjendelig egthet trods karikaturen. Vi ser, hvorledes den gjør sine erobringer ikke bare inden den akademiske verden, men ogsaa blandt den underordnede handelsstand, og at selv høkerstanden ikke er helt uberørt av den. Teologen Smelt opgir teologien og slaar sig paa jus — det eneste virkelig fashionable studium i de dage. Han lar sig frisere »à la vandhund« — en operation som gjerne blev foretat hos frisør Eckhardt — han »bestiller sine klær hos skrædder Kilde og gjør Wessel & Kloed til sin kjøbmand i silke og glacéhansker«; han skaffer sig elegante visitkort, som han avleverer i de fornemste hus; han tegner abonnement paa *Den Constitutionelle* og viser sig i parket i teatret; men fremfor alt, han søker at komme paa grevebal — det trettende og sidste bud i troppisternes katekismus.

Handelsstands-troppismen er hos Wergeland repræsenteret av galanterihandler Madsen — en handelsbetjent, som optrær som Smelts rival til høker Bergers datter Marie — og som, da han ser sig skuffet i sine forhaabninger, bander paa, at han vil oprette egen forretning til Mikkelsdag, og da skal man faa se baade ham og hans kone »i abonneret loge litra C eller D«. Selv madame Berger har sin snev av troppismen, før hun blir kureret ved begivenheternes utvikling. Kort sagt, troppismen gjør sine erobringer inden alle samfundsklasser; men det er uundgaalig, at byen blir latterlig paa det. Den savnet nu engang baade det materielle og kulturelle grundlag for at etablere et Europa i lommeformat, paa den sekstiende breddegrad. »Imidlertid gjorde vi vort bedste; vi fik vor tarvelige Kirkegate omdannet til en *Bond Street*, hvor vor nybakte elegans utfoldet sig hver søndag formiddag; vi hadde vore *Champs Elysées* paa Ladegaardsoen med Straussermusik og limonadetempler, og *Den Constitutionelle* opbevaret mindet om al denne herlighet i elegante feuilletoner«.² I en av disse føljetoner, datert 31. august 1840, heter det under en omtale av forskjellen mellem før og nu:

¹ Opkaldt efter den bekjendte Almack's Club i London (stiftet 1763 av skotlænderen M'Caul; pseudonym Almack), hvis medlemmer hørte til det høieste aristokrati.

² Hartvig Lassen: Henrik Wergeland og hans samtid, pag. 160.

»For tre aar siden indtok konditorier, bestaaende av etpar smaa værelser, hvor man drak punsch og spiste tærte-deig og fandt en nødtørfdig samling av de almindelige aviser, den høieste rang blandt vore offentlige forlystelsessteder; her var ikke et lokale, hvor man uten undseelse kunde by en dame træde ind for at ta forfriskninger, og utenfor byen var der ikke et sted, hvor man om sommeraftenerne kunde ta hen for at more sig, uten at man maatte trække fyldte matposer og flaskekurver med sig. Man

*Piperviken med Observatoriet i bakgrunden i 1830-aarene.
Efter tegning av P. F. Wergmann i litografisk gjengivelse.*

kom dengang i den største forlegenhet, naar tilfældet gjorde, at man fik en aften tilovers. Den herligste maate at tilbringe den paa var at spasere paa Volden, eller at sitte og klinge inde hos en konditor; at samles med familie og damer paa offentlige steder var noget uhørt.« Nu derimot er alt dette helt forandret; aviserne indeholder fra numer til numer bekjendtgjørelser om musikalske aftenunderholdninger saavel i byen som i omegnen, »og det varer vist ikke længe«, spaar en kronikor i Morgenbladet, »forinden man blir opvartet med taffelmusik paa spisekvartererne og bade-musik paa Hygea.« Hovedæren for at ha git Kristianias ute-liv dette merkelige fremstøt tilkommer efter kronikørens opfatning de to foretagsomme

restauratører H. J. Lorange og Jacob Sanne, som navnlig sørget for de mere velstillede klassers behov, mens deres kollega, N. Caspary tok sig av de brede lag. Men det er klart at aarsaken ligger dypere. Det er Kristiania-befolkningen selv, som i slutten av 1830-aarene sprænger de hittil altfor snevre baand om hverdagslivet og kræver nye omgangsformer i pagt med tidsaanden. Fra den »ioinefaldende mangel paa samliv og social sammen-nyden«, som Welhaven klaget over nogen aar iforveien som noget av det mest typiske ved Kristiania, kommer vi i begyndelsen av 1840-aarene over i et Kristiania, hvis befolkning uvilkaarlig føler sig imponert av sin by og alt hvad den har at by paa i retning av komfort og fornøielser. Man beundrer i like grad lokalerna i den »nye Frimurerloge ved Fæstningen«¹ og de bekvemmeligheter som dette etablissement hadde at by paa, som man glæder sig over den landlige idyl paa Ladegaardsøen, som gaar under navnet *Karenslyst*. Samtidig fik *Klingenberg*, hvis tradition som forlystelsesetablissement ikke gaar lenger tilbake end til aar 1825, noget av et gjennembrud. En anden sak er det, at denne beundring ikke deles av fremmede reisende, som var vant til større forhold.²

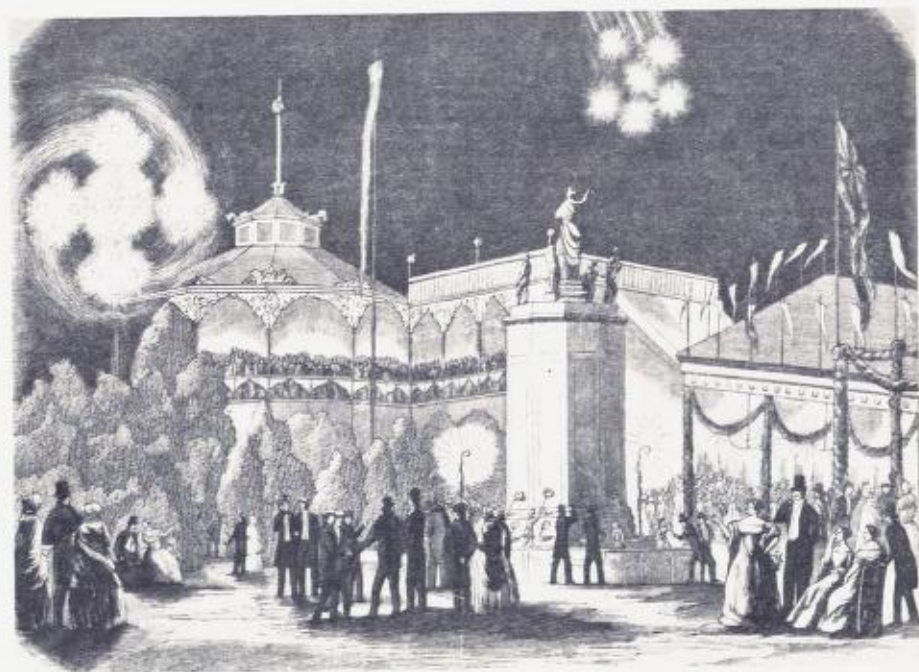
Paa det mere private omraade undergik selskapslivet en forandring, som gav det en helt anden karakter end for 10—15 aar siden. Kristiania-societeten hadde — som vi gjentagende har paavist — altid forstaat at more sig, og selv i nedgangstider lot den ikke leiligheten gaa fra sig til at gjøre sig gjældende. Ved et bal i 1828, hvor Derwent Conway har anledning til at møte henved 100 damer, deriblandt endel stortingsmandsfruer og deres døtre, slaar det ham, hvor enkle og landlige disse damer tar sig ut i sine hjemmesyddede kjoler sammenlignet med »hovedstadens skjønne« (*the belles of the metropolis*) i deres smakfulde toiletter. Men utenfor slike særlige anledninger var der baade dengang og ut igjennem mesteparten av 1830-aarene noget visst enkelt, gemytlig og spidsborgerlig over byens selskapsliv. Gjesterne møtte op med god appetit og godt humør, og vert og vertinde var lykkelige over at tilfredsstille baade deres legemlige og aandelige behov. Man proppet sine gjester med mat og drikke og lot maaltiderne krydre med utvungen skjemt og lystige indfald, og selv om denne konfekt ikke altid var av fineste sort, gjorde den derfor ikke mindre lykke. Det siger sig selv, at det heller ikke manglet paa sange og viser. En av de mest populære var Zetlitz' *Mit fulde glas og sangens raske toner*; forresten var der et kjendt og rikholdig utvalg hos Rahbek

¹ Den gamle Frimurerloge laa i Kongens gate 11, et hus som var kjendt av hele byen under betegnelsen *Casparys forrige gard*.

² For et detaljert billede av hele denne tid — jfr. de samtidige skildringer (*Skizzer av Hovedstadslivet*) i Morgenbladet, nr. 43, 44, 46, 61, 73, 123 av H. J. Thue, forfatter (1846) av den i samtiden bekjendte Thues Læsebog.

OFFENTLIG OG PRIVAT SELSKAPELIGHET

og Tode. Efter middagen samlet mandfolkene sig »med en rykende pipe i munden omkring den dampende punschbolle» og gav sig til at drøfte statens og byens anliggender, mens »fruentimmerne i et andet værelse avhandlede husholdnings-affærer og *chronique scandaleuse*». Det var denne mere robuste selskabelighed med dens hoirostedede utslag, som gik av mode paa overgangen fra 1830- til 1840-aarene, ialfald inden de hoiere klasser. Man fik isteden »alskens réunions . . . dinées og soirées, mati-

Klingenberg.
Fra studenterfesten 1852.

nées og goutées, og Gud vet hvad det altsammen het¹ — kort sagt, en mere luftig, æstetisk og diskret selskabelighed, som ikke tok saa sterkt paa kræfterne.

Den private selskabelighed var imidlertid ikke indskrænket til hjemmene. Den blev dyrket med større og mindre held av en række »selskaper», eller foreninger, hvorav den mest fashionable var *Balselskabet av 16. december 1838*, som Wergeland i et vittig øieblik gav økenavnet *Kringla*.²

¹ Jfr. Camilla Collett: Amtmandens dotre.

² Se ovenfor note, pag. 282. Jfr. likeledes artikelen *Wergeland* i Norsk (Halvorsens) forfatterleksikon, pag. 496.

Selskapet, som opstod paa ruinerne av Det musikalske lyceum, vakte til en begyndelse sterk motstand, væsentlig av to grunde. For det første mente man, at det nye selskap var stiftet »for at skille bukkene fra faarene for at danne en egen utvalgt hjord av dem»; for det andet fandt adskillige av den ældre slekt — folk med solide traditioner i matveien — at det nye program, som blev stillet op, at man skulde nøies med »thevand og kringler», eller i det hele tat ganske lette forfriskninger paa et bal, ikke lot sig gjennomføre. Men det viste sig snart, at de gamle fik uret. Det nye selskap lot til at trives utmerket; man opdaget, at det gik an at more sig uten et overlæsset traktement av mat og drikke, og tilmed at det kunde være ganske gemytlig, »selv om statsraader var tilstede». Wergelands økenavn paa selskapet gjorde ikke noget skaar i dets popularitet. Navnet *Kringla* blev optat med godt humor endog av medlemmerne selv, og blev langt mere gjængs end den officielle betegnelse. *Kringla* blev av folk, som ikke kjendte det, ofte opfattet som et »lapseriets og selskapsaristokratiets egne sæte — et yndlingssted for dandyer, lapser og troppister». Men det er ganske feilagtig, opplyser Thue. Virkelige troppister »hygger sig ikke ret i *Kringla*, fordi de finder sine fortjenester altfor litet vurdert».

Kringla hadde sit lokale i Hotel du Nord.¹ I samme lokale, til tonerne av det samme orkester danset til andre tider medlemmerne av selskapet *Kavringen*. Ogsaa dette navn var et opnavn, men det blev antat av medlemmerne som det naturligste av verden, fordi det saa utmerket markerte motsætningen til *Kringla*. I *Kavringen* færdedes alle, som ikke kunde bli med eller vilde være med i *Kringla*, men som allikevel gjerne vilde danse, konversere og spille kort. *Kringla* var »finere» end *Kavringen*; men til gjengjæld var traktementet i *Kavringen* mere solid, og navnlig vanket der sterkere drikkevarer — et forhold, som naturligvis hadde sin betydning for mange.

Byens tredje mere betydelige forening var Det dramatiske selskab — eller *Dramatiken* som det het i daglig tale. Den omfattet i sin tid alt hvad byen eiet av talent, dannelse og aand, og endnu saa sent som i siste halvpart av 1830-aarene blev traditionerne fra *Dramatikens* blomstringstid holdt ilive paa den gamle scene, selv om de forlængst hadde tapt sin kunstneriske berettigelse.² Nu var scenekunstens tid forbi for bestandig, og *Dramatiken* bestod utelukkende som et selskap for dans og kortspil. Under tiden blev ogsaa salen leiet ut til omreisende gjøglertrupper, og den scene, som engang spredte liv og lystighet over en dannet kreds, blev da benyttet

¹ Se nedenfor, pag. 295.

² Av et avertissement i *Intelligenssedlerne* i februar 1837 fremgaar det, at selskapet var optat med at spille Holbergs *Den stundesløse*. — For en utførlig historik, se: Conradine Dunker: *Det dramatiske Selskab i Christiania* (medd. ved Francis Bull). St. Hallvard, 1915.

Kristiana ca. 1830.
Efter originalbilledet af Pahlkrantz i litografisk aftegning.

som »skueplads for markskriker-præstationer«, som Thue betegner dem.¹ Foruten disse selskaber havde byen en række klubber av høiere og lavere rang, hvorav den vigtigste var Det norske selskab, som var rekonstrueret i 1818. Derfra gik veien videre »nedad gjennem Enigheder, Harmonier, Gode hensigter osv., om hvilke man vet litet mere end at de eksisterer«. Som helhet kan de karakteriseres som »gode borgerlige samlingssteder for kortenspil og punsch, nogen aviser og en liten smule politik samt et bedre forraad av børs- og byhistorier«; men de viser allikevel, hvorledes det tidligere saa eksklusive lille Kristiania-samfund vider sig ut og blir mere og mere demokratisk under indflydelse av den nye tid. Det siger sig selv at denne gjennomgripende forandring i samfundslivet ikke fandt sted uten kamp, — eller som Thue uttrykker det: »Kristiania har hat sine selskabelige patriciere og plebeiere, der har leveret hinanden hidsige bataljer, inden en roligere tingenes orden har kunnet danne sig.« Men han mener, at »den egentlige krisis« nu (1841) synes at være forbi. Patricierne har, som det altid gaar, været nødt til at gi efter. De har gjort det, dels av tvang, dels av sund fornuft, og »kun faa og ubetydelige er nu de personer, som endnu anstrenger sig for i selskapslivet at gjøre et paa rang, fødsel, stilling eller manerer grundet eksklusionssystem gjældende«. Men derved bortfaldt selve grundlaget for troppismen, og »det temmelig vage, ofte begrepsvekslende og derfor av mange for aldeles begrepløst ansete navn *troppister*« blir mere utglidende end nogensinde. Det er en oplysning av betydelig historisk interesse, fordi den i tid falder sammen med Welhavens *Soirée-Billeder*, som var likefrem dræpende for troppistbevægelsen.

Allikevel vilde det være urigtig at frakjende bevægelsen enhver berettigelse og tro, at den bare var repræsenteret av ubetydeligheter. Det faktiske forhold er, at den tallet inden sin midte en række mænd, som senere skulde faa et navn i det offentlige liv og i embedsverket — eksempelvis Fredrik Stang, Chr. Birch-Reichenwald, Bernh. Dunker, amtmand W. Morgenstjerne, professor L. Langberg og den i Kristianas historie bekjendte raadmand Ole Falk Ebbell, som efter sin »løvetid« blev dypt religiøs og en trofast tilhænger av Wexels. Hvad der blev sittende igjen efter bevægelsen, da den kunde betegnes som et tilbakelagt stadium, kan derfor ikke betragtes som værdiløst. Inden alle samfundsklasser begyndte der at gjøre sig gjældende en voksende forstaaelse av den formelle side ved livet. Med den mere belevne maate at optræde paa fulgte en mindre hoirostedt ytringsmaate — færre dundrende ord, og ikke mindst færre eder. Til henimot 1840 gik banding ind som et naturligt element i samtalen ogsaa inden de dannede klasser, oplyser sogneprest D. Thrap i sine

¹ Jfr. note, pag. 284. Hvor ikke anderledes anført, er citaterne hentet fra Thues Hovedstadsskisser.

Erindringer.¹ Man trængte disse eder for at faa uttryk for sine tanker — et forhold som Cathrinus Bang har forsøkt at forklare filologisk under henvisning til, at det norske sprog er saa svakt utstyrt med interjektioner. Uten at komme ind paa denne side av spørsmålet kan det være tilstrækkelig at peke paa det faktum, at banding mere og mere gled ut av omgangssproget i lopet av 1840-aarene. Man sluttet med at bande, ikke av religiøse grunde; men fordi man var blit mere kultivert. Samtidig med at ederne gled ut av konversationen, forsvandt snapserne mere og mere. Avholdssaken var vistnok ikke særlig langt fremme paa dette tidspunkt; men der var dog — det viser brændevinsloven av 1845 — en ganske anden forstaaelse av den end tidligere. Brændevinet var paa retur i den almindelige bevidsthet, og som et resultat av denne opfatning maa det anses at en hel del av byens ledende kjøbmænd i en annonce i Intelligenssedlerne vaaren 1837 bekjendtgjør, at de har vedtat herefter ikke at sælge brændevin under fem potter. Ogsaa i klædedragten indtraadte der i lopet av 1840-aarene en kjendelig forandring. Troppisternes elegance — deres blanke høie hat, deres sirlige stivetoi, deres brune, blaa eller graa frakker med de store, skinnende knapper — kunde almindelige folk selvsagt ikke konkurrere med — for ikke at tale om at der skulde en viss belevenhet til at føre denne elegance, som ikke var hver mands sak. Men synet av den skapte uvilkaarlig en trang til at gaa pent klædt, som heldigvis lot sig tilfredsstillende. Det nationale pengevæsen var iorden ved at Norges banks sedler nu var kommet op i pari; samtidig hadde maskinvævningen i England gjort beklædningsgjenstande ganske anderledes billige end før. Det var ikke nødvendig længer, at barn fra arbeiderhjem optraadte i pjalter paa gaterne og fyldte fremmede med uhyggelige anelser om nødtilstanden i Kristiania; samtidig var det mulig for de bedre stillede hjem at ofre barnenes klædedragt større opmerksomhet end tidligere, før de sendte dem ut paa gaten.

Trods hele dette gjennembrud i retning av »samliv og social sammennyden« er det allikevel paatagelig for de mere kritiske iagttagere i samtiden, hvormeget der manglet Kristiania paa det aandelige omraade. Byen beherskes til daglig fra den bekjendte bygning paa hjørnet av Dronningens gate og Prinsens gate.² »Her holder Stortinget sine forhandlinger; her radbrækkes det gamle Romersprog i de skuespil, man sommetider opfører under navn av licentiat- og doctordisputatser; her samles byens honoratiorenes etpar ganger om aaret paa universitetshøitiderne for at gape over en latinsk tale, hvorav nogen forstaa litt, andre slet intet, og — til syvende

¹ Disse *Erindringer*, som beror i Riksarkivet, har betydelig værd som kildemateriale til Kristianias historie i det 19. aarhundrede.

² Se billede, pag. 70.

og sidst — her er hovedsættet for den norske regjering, der imidlertid hist og her i byen har nogen filialavdelinger, der ikke kan rummes i hovedkvarteret.»

Regjeringskontorerne beherskes av juristerne, hvis studium er det som er mest paa mode i samtiden. Grunden til at teologen Smelt i Wergelands *Kringla* »changerer studium» og slaar sig paa jus er nærmest den, at »en teologs lykke er forvisning, og nu blir Kristiania altfor behagelig». Det

Ole Falk Ebbell.
Efter fotografi.

gjælder at sætte sig fast i dette kulturcentrum, som efterhaanden blir deres »egen som en synderlig ting», og som de behersker fra regjeringskontorerne. Disse kontorer er »et samlingssted og utgangspunkt for alle mulige nyheter» av offentlig og privat natur. Her faar de, saa at si, sin avpudsing og passerer derfra videre utover byen, hvor de selvfølgelig gir anledning til kommentarer og fortolkninger av forskjellig slags. Paa dette punkt — i retning av *chronique scandaleuse* — er Kristiania endnu den fuldstændige smaaby. Man finder stadig et kjærkomment og uuttømmelig stof til underholdning i sin næstes privatanliggender.

Denne intense nyhetstrang hos byens befolkning kommer paa en mere fordelagtig maate

tilsyne i den sterkt utbredte avislæsning inden alle klasser. De tre ledende aviser i Kristiania i begyndelsen av 1840-aarene var Den Constitutionelle, Morgenbladet og Granskeren; de kunde paa sin vis nok allesammen kaldes liberale — »ingen av dem vilde vel f. eks. raade til eller ønske indrømmelse av det absolute veto» — men de trak allikevel forskjellige konsekvenser av liberalismens begrep og var uenig angaaende maaten og midlerne at gjøre den til virkelighet paa. Smaabyen stak igjennem ogsaa i den offentlige diskussion; den omstændighet, at der endnu ikke hadde dannet sig virkelige partier med skarpt avgrænsede programmer, gjorde sit til at gi diskussionen en noget snever karakter. Naar det slap op

for saklige argumenter, tok man noksaa ugenert — og selvfølgelig — sin tilflugt til personligheter. Men et eller andet av disse tre blade utgjorde næsten enhver dannet Kristiania-borgers læsning i de dage. »Man gaar ikke gjerne til sine forretninger, førend man har set, hvad bladene siger til godt; deres indhold er et av de almindeligste konversations-emner, og de spørsmaal, de bringer paa bane, drøftes paa offentlige og private steder baade *pro* og *contra*.« Utenfor kredsen av disse organer var Intelligenssedlerne det mest populære blad i byen — »alle gamle kjærringers trøst, de ærlige næringsdrivende borgeres kjæreste lektüre, organet for alle auktionsholdere, leiesøkende og leietilbydende osv.« Denne karakteristik rummer ikke nogen overdrivelse. I Intelligenssedlernes annoncespalter speiler det daværende Kristianas hverdagsliv sig likesaa intenst som i nogen av bladets tidligere aargange — alle disse smaating om torvpriser, politiforanstaltninger, byens belysning, gjødselkjøring i gaterne og en mængde andre spørsmaal, som interesserte huseiere og menigmand og gav stof til samtaler for byens tjenestepiker, naar de møtte op paa gatekrydsene for at hente vand.

Sammenlignet med bladlitteraturen fristet litteraturen i egentlig forstand likefrem kummerlige kaar. Hensynet til pekuniær fordel skal ikke friste nogen i dette land til at bli forfatter, siger Thue; »den usleste daglonner faar sit arbeide bedre betalt«. Nogen egen norsk dramatisk literatur med emner fra vort eget liv og vore hjemlige forhold er vi fremdeles foruten, og saalænge Christiania theater beherskes av danske skuespillere, vil det heller ikke lykkes at skape nogen. »At høre det fremmede tungemaal lagt i munden paa personer, som skulle leve og færdes i Norge, vilde være en altfor voldsom forstyrrelse av illusionen.« De faa mindre stykker, som har søkt at føre publikum ind i norske omgivelser, synes foreløbig ikke at opmuntre til at fortsætte forsøkene. Grunden ligger for en stor del i stykkerne selv, men for en ikke liten del ogsaa hos publikum. Det mangler den aandelige kultur, som maa til for at gjøre sig op en selvstændig mening om et dramatisk arbeide og som vover at hævde den. Hovedstadens teaterpublikum »borger som oftest sin dom over et stykkes værd eller uværd fra fremmed autoritet; hvad der paa utlandets større teatre har gjort lykke, skjænker man ogsaa her *ex officio* sit bifald, mens de stykker, med hvilket det motsatte er tilfældet, aldrig kan gjøre regning paa nogen applaus her. Hvor publikum er sat i den nødvendighet at dømme uten at ha nogen autoritet at gaa efter — dette er især tilfældet ved de originale stykker — der vakler det; enhver ser paa sin nabo, og man vet ikke ret, om man skal klappe eller pipe.«

Denne karakteristik, hvis rigtighet der ikke er nogen grund til at betvile, forklarer med tilstrækkelig tydelighet aarsaken til en begivenhet som

»Campbeller-slaget«. Det var forfatterens person og ikke hans dramatiske arbeide, som var stridens kjerne og som fik klapperne og piperne til at gaa løs paa hverandre med tørre næver — en affære, som vilde været udelukket, hvis der hadde eksisteret en virkelig teaterkritik med evne og vilje til at veilede publikum og skuespillere. Men den eksisterede ikke, likesaa litet som der var nogen skjønliterær eller videnskabelig kritik av betydning. Grunden er meget enkel. Forholdene var for smaa til, at der endnu kunde eksistere særlige organer, som tok sigte paa at utvikle de aandelige interesser; og selv om forholdene virkelig hadde været rummeligere, vilde det neppe hjulpet stort paa grund av den stadig sterkere materielle tendens i tidsalderen. Eller som Thue uttrykker det: »Man tænker mere paa at beplante sin have med kaalrabi og poteter end paa at smykke den med blomster.« Under disse omstændigheter er det ikke at undres paa, at man var adskillig usikker, bl. a. paa det skjønliterære omraade, og foretrak at holde sig til en rigtig *fin* forfatter. I saa henseende var der ingen, som overgik lord Lytton Bulwer, den mest yndede forfatter inden Kristiania-societeten i de dage. Hans romaner med deres førstehaands skildringer fra det engelske aristokrati var som skapt til at nydes av hovedstadens *beau-monde*, og vi har madame Bergers ord i *Kringla* for, at de ogsaa holdt paa at trænge gjennem i de bredere lag. Madamen liker ikke at se sin datter sitte og læse »denne Bulwer eller Pulver« og minder om, at smaksretningen her i byen var en ganske anden i hendes ungdom. Da læste alle mennesker Lafontaine;¹ men hans romaner er nu saa utslitt i leiebibliotekerne, oplyser hun, at der knapt er et eksemplar igjen av *von Halden*.

Den samme mangel paa kritisk sans og selvfølelse, som er saa fremtrædende paa det literære omraade, kommer ogsaa tilsyne, naar det gjælder utsmykningen av hjemmene. »Porcellænsdukkerne er atter kommet i mode«, skriver en kronikor i Den Constitutionelle midtsommers 1841,² »og Rococo-smaken fra Ludvig XV.s tidsalder er inddraget i dette brogede, fra saamange egne og tider sammenlaante allehaande, hvorefter den litet originale nutid danner de utallige gjenstande, der horer til livets luksus og komfort«. Han priser den enkle, plastiske græske stil, som var paa mode endnu for etpar decennier siden, før gotiken kom med sine katedral- og kapelmotiver og »man dyppet sin pen i en taarnkrone og gjemte svovelstikker i et relikvieskrin«. Men meget snart blev denne retning fortrængt

¹ August Lafontaine (1777—1831), tysk romanfabrikant (150 romaner), repræsentant for den borgerlig-sentimentale retning. — Den roman madame Berger sigter til er *Die Familie von Halden*, som utkom i 1797.

² *Welhaven*, som — aabenbart fordi han ikke vil støte den Kristiania-elite, i hvis hjem han vanker — dennegang optræder anonymt. — Vedk. kronik, som har titelen *Rococo*, er indtatt i W.s Saml. skr. VII, pag. 49—58.

av pompeianske ideer; det blev paa mode at dekorere alt mulig med overmaling, »og skrikende farvefelter kom atter for en dag og admireredes i vore vinterlige, tilrøkedede stuer«. Saa svinget man pludselig ind i den elegante franske renæssancestil, som likesaa fort igjen blev fortrængt av »den skjæve overbelæssede rococoform, hvis grundtypus er en vag konkyllieform, hvortil alskens blad- og blomsterverk er klæbet og oprasket«. Forfatteren paaviser, hvorledes disse hurtig skiftende smaksretninger har

*Karenslyst paa Ladegaardsøen.
Efter fotografi.*

altid gjort folk usikre, ikke bare her i landet, men ogsaa i utlandet. »Den fine verden i de tonegivende land« er imidlertid istand til at bringe en viss harmoni ind i denne brogede mangfoldighet, forsaavidt som de har raad og som regel ogsaa smak nok til at dekorere hvert enkelt værelse i en speciel stil. Herhjemme tar vi det mere letvindt. »I det samme rum sætter vi alleslags uformelige façonner om hinanden; ved siden av lave orientalske divaner har vi høiryggede lænestoler; omkring en græsk vase stiller vi kinesiske dukker og alskens gotisk støpegods. Paa et papirtapet, der er malet efter en væg i Herculanium, hænger vi oljemalede portrætter i massive rococo-rammer.« Men hvad er folgen? Jo, simpelthen den, at »naar det

heter om en eller anden av vore private saloner, at den er overordentlig »smakfuld« og moderne, da kan man som oftest være forberedt paa, at den nærmest ligner en marchandiserbod eller et pulterkammer«. Naar det ikke stod bedre til med smaksretningen inden Kristiania-societeten, er man ikke berettiget til at stille særlige fordringer til middelstanden og de brede lag. I virkeligheden var forholdet det meget enkle, at deres ydre person, deres hjem og alt hvad de trængte i sin daglige gjerning holdt paa at bli erobret av Tyskland eller rettere sagt av Hamburg, som aldrig har været nogen eksponent for det virkelig værdifulde i den tyske kultur. »Hatter og luer, børster og kammer, tøfler og støvleknægter, skjorter og skjorter — kort sagt, alt hvad der hører til livets ophold kommer fra Hamburg«, oplyser den tyske reisende Theodor Mügge, som besøkte Kristiania i 1844. »Det samme gjælder møblementet i stuerne, tapetet paa væggene, verktøi, kjøkkentøi og beklædningsgjenstande.« Man forsøker rigtignok at reagere mot dette forhold, ikke mindst inden de høiere samfundsklasser i hovedstaden, hvor man nærer utpræget engelske sympatier; men det vil ikke nytte stort, mener han. Tyskerne har sat sig fast i Norge ikke bare økonomisk, men ogsaa kulturelt. Universitetsordningen og den maate studierne drives paa taler her sit tydelige sprog.

Det er let at skjønne, hvorledes Mügge kunde komme til denne slutning, naar man erindrer, at en række av den yngre generations mænd inden den daværende handelsstand var indvandrede tyskere, eller sønner av tyskere, som var indvandret en generation iforveien; men Mügges paa-stand blir ikke derfor mindre ukorrekt. Personlig hadde Kristianias forretningsverden den største interesse av at lægge byens økonomiske liv paa en sikker national grund — det viser de økonomiske tiltak, som i løpet av nogen aar skulde bli sat ut i livet av foreningen *Handelens venner* — og hvad det kulturelle liv angaar, vet vi fra andre hold,¹ at studenterne trods Universitetets væsentlig tyske organisation ikke var bukket under for nogen av de »taapelige retninger og vaner« (*silly propensities*), som man føler sig besværet av i de tyske studenterbyer. I Kristiania er der ingen »korps- eller burscheaand« blandt studenterne, oplyser Laing; ikke noget uniformsvæsen; ingen brutale manerer. Studenterne gaar klædt som andre folk; de omgaaes byens borgere paa en jevn og hyggelig maate; mange av dem gir timer i sprog eller underviser privat i elevernes hjem. Ogsaa Robert Bremner uttaler sin uforbeholdne tilfredshet med den likefremme maate studenterne optrær paa.

Det var av mange grunde naturlig, at Kristiania fra begyndelsen av 1840-aarene fik større tiltrækning end før for fremmede. Forbindelsen

¹ *Samuel Laing: Journal of a Residence in Norway, during the years 1834—1836, London 1837.*

med Kontinentet og England over Kjøbenhavn og det stadig utvidede jernbanenet ute i Europa gjorde en tur til Norge til en ganske anderledes bekvem affære end tidligere, samtidig med at Kristianas stigende betydning, navnlig som importby, ledet til et livlig besøk av handelsreisende fremfor alt fra Tyskland. Disse forhold, som var resultatet av en længere utvikling, fremtvang efterhaanden en avgjort forandring i byens primitive hotelvæsen. Istedetfor tracteur Carstens' logihus, som Derwent Conway

*Hotel du Nord.
Efter litografi.*

i 1828 karakteriserer som *one of the most execrable hotels in Europe*, fik man allerede samme aar *Hotel du Nord*. Det laa i Dronningens gate ved siden av Krigsskolen og var ivirkeligheten det ledende hotel i byen i en menneskealder fremover; dets gjester var i stor utstrækning engelske, og det samme var tilfældet med priserne, oplyser Mügge. Eller som Latham uttrykker det »Alle reiser samme vei og bor paa samme hotel. Den første jeg møtte paa bryggen var en engelskmand; den første jeg støtte paa i billardsalen var en engelskmand; de første navn jeg saa paa tavlen over de reisende var engelske, og da jeg talte til verten paa tysk, svarte han mig paa engelsk.» Selskapet ved middagsbordet, siger han, bestaar gjerne av

et halvt dusin landsmænd (o: engelskmænd), nogen tyskere, nogen ungkars-kjøbmænd fra byen og en del universitetsprofessorer. Latham fik ikke anledning til til at stifte bekjendtskap med nogen av stortingsmændene, fordi Stortinget ikke sat sammen under hans ophold her; men av Bremners skildring fremgaar det, at Hotel du Nord hadde en livlig søkning av tingmænd. Det er kraftige kjernesunde karer, oplyser han; men der er ikke stort at faa vite av dem, da de »ekspederer sin mat likesaa fort som sine lovforslag«. Om aftenen var det altid livlig paa hotellet. Man hører klangen av bægere og hurraer for Norge, hvis skaal jevnlig blir drukket. »Fuld eller ædru, nedslaat eller i godt humør har nordmanden landets selvstændighet som sit kjæreste emne.»

Det var hele denne kulturelle ufærdighet, som endnu ikke er kommet utover selvbeundringens og de nationale hurraers tidsalder, som Kristiania lægger av mere og mere i første halvpart av 1840-aarene. Det er uundgaalig, at byen i en slik tid mere end engang »dumper paa sin egen is«; men samtidig staaer det ikke til at negte, at disse ufrivillige volter gir stof til selvkritik og øker sansen for en sikker optræden. Byens stadig voksende forstaaelse av forholdenes egen ufuldkommenhet faar den uvilkaarlig til at bli sparsom med hurraerne for et uforlignelig Norge. Til gjengjæld samler dens borgere sig, som aldrig før, om utviklingen av næringslivet.

STORFOLK OG SMAAFOLK I 1840-AARENE

Den umiskjendelige opgang i landets næringsliv, som vi har betegnet som noget av det mest betydningsfulde ved 1830-aarene, viste sig for Kristianias vedkommende først og fremst i gjenreisningen av byens gamle hovednæringsvei, trælasthanhandelen. Endnu saa sent som ved slutten av 1820-aarene laa denne næringsvei fuldstændig nede; og ikke det alene, det saa ut til, at de fleste hadde opgit troen paa, at den overhodet vilde ta sig op igjen. Selv fremmede fik et saa sterkt og umiddelbart indtryk av forholdet, at de likefrem følte sig oprørt paa vore vegne — eksempelvis Derwent Conway, som ikke nøler med at si sine landsmænd sandheten og lægge ansvaret der, hvor det hører hjemme. »Det er synd at se et folk bragt til randen av fallit«, erklærer han, »paa grund av handelsbestemmelser, som ikke er til nogen nytte for den nation, som dekreterer dem«. Men det var — som vi har paavist — ikke bare trælasthanbedriften det gik tilbake med i 1820-aarenes Kristiania. Der var en økonomisk utglidning over hele linjen, som mere end opveiet de fordele, som den ikke uvæsentlige forøkelse av folkemængden skaffet byen i retning av større indtægter. Til en begyndelse stod ikke følgerne av denne utvikling klart for almenheten, og der var dem, som mente, at byens fremtid var betrygget ved den stadig større indflydelse den erobret sig i nationens liv som regjeringsby og universitetsby. Men som en insender meget riktig paaviser i Norsk Handelstidende vaaren 1829 — det er ikke »embedsmændenes, pensionisternes og de studerendes utgifter, men utlændingernes begjærighet efter norske produkter«, som skaper kapitaldannelse. Det var utilstrækkeligheten i dette begjær, som fik Kristiania til at stagnere i 1820-aarene; omvendt var det den omstændighet, at det meldte sig med voksende styrke fra begyndelsen av 1830-aarene, som bragte byen paa fote igjen.

Opsvinget skyldtes Frankrike, som ved dette tidspunkt hadde overstaat de værste følger av den langvarige økonomiske utmattelse efter Napoleonskrigene, og som nu atter begyndte at finde vei ind i det norske trælasthanmarked. Forholdet fik øket betydning for os paa grund av Englands umedgjørighet, og i løpet av 1830-aarene utviklet det sig mere og mere

derhen, at Frankrike blev hovedmarkedet for Kristianias eksport av planker og bord og ivirkeligheten det betydeligste marked for norske skogprodukter i det hele tat.¹ Det var en udvikling, som med god grund vakte opmærksomhet, og som skapte en hittil ukjendt interesse for Frankrike inden Kristianias forretningsverden, samtidig med at den øket sympatien for det inden de kredse, som hittil bare hadde beundret det som revolutionens land. Efter nogen aars fremgang indtraadte der i aarene 1836—37

Mogens Thorsen.
Efter maleri af C. M. Ross.

hvad man med et moderne faguttryk kalder en *boom*. Det blev en gylden tid for skogeiere og trælasteksportører — en høikonjunktur med opskrudde værdier og dristige spekulationer, som smaafolk gjorde bedst i at holde sig utenfor. Eller som den kloke og sindige Jacob Dybwad uttrykker det i et privatbrev av 1836: «Vi spurve kan neppe komme ind i den slags affairer.»² I disse aar fuldbyrdes den økonomiske evolution, som var indledet i begyndelsen av 1820-aarene, og som truet med at bli avbrutt av kalamiteterne i slutten av perioden, og i skatteligningen for 1842 møter vi som de rikeste folk i byen ikke bare rikfolkene fra 1823, men ogsaa endel andre, som er kommet op i mellemtiden. Hele dette opsving, som endelig hadde ført

til, at Norges banks sedler hadde faat fuld værdi, maa imidlertid ikke bedømmes som et isolert økonomisk fænomen. Det maa ogsaa ses i forbindelse med de liberale strømninger i 1830-aarenes politik og de kulturelle brytninger, som betegnes ved navnene Wergeland og Welhaven. Alene paa denne maate er det mulig at faa hele perioden ind under en fælles synsvinkel. Det er ingen tilfældighet, at Wedels statholderskap kom til at danne den officielle ramme om høikonjunktoren og

¹ Jfr. A. Schweigaard: Norges statistik, pag. 166.

² Jfr. Bertram Dybwad: Kjøbmand Jacob Erasmus Dybwad, pag. 79.

troppismen — det overmodne produkt av den, — samtidig med at trælasthandlerne naadde frem til at bli, hvad de engang var, »*Christiania nobiles*«. Den kosmopolitiske Wedel med sit vesteuropæiske livssyn og sin *air de grand seigneur* hadde staaet sammen med dem i gode og onde dage, og netop som statholder faldt det i hans lod at gjøre en større praktisk indsats for dem end nogensinde. Det var dette forhold som lot trælasteksportørerne vokse i magt og selvfølelse under Wedels statholdertid, og ved indgangen til 1840-aarene stod de bedre rustet end nogensinde til at ta fat paa de mange opgaver, som forelaa privat og offentlig, selv om deres næringsvei netop befandt sig i noget av en bølgedal.

Efterat hoikonjunkturen 1836—37 hadde overløst fremmede markeder, navnlig det franske, med norsk trælast, samtidig med at top-priserne hadde skapt en rovdrift, som gjorde den mindre skogeier til et let bytte for storkapitalen i et eventuelt synkende marked, stod man nu overfor dette beklagelige prisfald. 1830-aarsperioden gik ut under særlig ugunstige konjunkturer for trælastbedriften, og begyndelsen av 1840-aarene maa ogsaa betegnes som en skuffelse. Men i praksis gik dette forhold i langt høiere grad utover leverandørerne end over eksportørerne. Byens trælasthandlere trykket priserne for skogeierne under henvisning til de synkende priser i det utenlandske marked, mens skogeierne paa sin side var nødt til at fastholde — for ikke at si forcere — den rovdriftspolitik, som de engang hadde slaat ind paa, hvis de overhodet vilde bli av med sit tømmer. Følgen var at nedgangsperioden ikke satte mere end én Kristiania-eksportør ut av virksomhet, og i sin almindelighet kan det siges, at der ikke indtraadte nogen nævneværdig nedgang i det tømmerkvantum, som blev tilført byen. Derfor hadde eksportørerne ypperlige chancer med det samme markedet gik op, og i aarene 1843 til og med 1847 blev de utnyttet paa en maate, som gav byen et sikrere økonomisk grundlag end nogensinde før.

Samtidig med dette betydningsfulde opsving inden trælastbedriften meldte der sig ogsaa en avgjort fremgang for skibsfarten — et vidnesbyrd om, at den sammenheng, som tidligere hadde været tilstede mellom disse to næringsveie, ogsaa gjorde sig gjældende under de nye forhold. Den kommer tilsyne allerede i slutten av 1830-aarene og omtales i reserverte ordelag i amtets femaars-beretning; til gjengjæld gaar der en mere tillidsfuld tone gjennem den følgende femaars-beretning, bortset fra omtalen av aarene 1841 og 1842, da fragterne »ikkuns var maadelige« paa grund av stagnationen i trælastmarkedet. Men i 1843 indtraadte der en avgjort bedring. Utfragterne fra Kristiania gik op væsentlig paa grund av »den stigende eksport av trælast især til franske havne«. Men ikke det alene; sammen med de stigende fragter ikke bare i hjemmemarkedet, men ogsaa i det internationale fragtmarked meldte der sig en voksende

interesse her i byen for skibsrederi i det hele tat. I første halvpart av 1840-aarene blev der indkjøpt til Kristiania fra utlandet flere, tildels større far-toier, som med fordel blev placert i utenlandsk fragtfart, væsentlig fra Østersjøhavne, hvor fragterne dengang var ualmindelig høie. Rederi-bedriften her i byen i de dage hadde, med andre ord, en utpræget speku-lativ karakter — et forhold som belyses av det faktum, at man foretrak at kjøpe færdige skibe i utlandet og sætte dem ind i markedet med en

Thor Olsen.
Efter maleri av J. Gorbitz.

gang fremfor at bygge dem i det hjemlige tolddistrikt. Med undtagelse av en bark og en brig, som gik paa vandet i 1841, blev der til og med utgangen av 1847 — altsaa gjennem hele opgangsperioden — ikke bygget andet end jagter i Kristiania. Men paa dette omraade var pro-duktionen nær sagt overdreven livlig.

Vi har fra 1842 — altsaa umiddelbart foran indgangen til hoikonjunkturen — to sær-deles karakteristiske opgaver til belysning av forholdene. Den ene er en fortegnelse over de 24 største skatydere i byen; den anden er en liste over de far-toier, som vaaren 1842 horte hjemme ved Kristiania toldsted, med opgave over deres størrelse og navnene paa forerne og re-derne av dem.¹ Den første av

disse fortegnelser oplyser følgende: Byens rikeste mand er Jacob Meyer med en formue paa 250 000 og en indtægt paa 15 000 spd.; derefter kom-mer Tho. Joh. Heftye med 200 000 i formue og 21 000 i indtægt og som nr. 3 Andreas Tofte med henholdsvis 150 000 og 13 000; som nr. 4 og 5 staar Niels Young og kjøbmand O. C. Brede med henholdsvis 150 000 og 100 000 i formue og 8 500 og 4 000 spd. i indtægt. Under 100 000 ned til 12 000 spd. i formue og med indtægter fra 12 000 ned til 4 000 staar følgende firmaer og private næringsdrivende: Grüning & Comp.

¹ Jfr. Morgenbladet, henholdsvis nr. 1 og nr. 79 (tillæg), 1842.

(90 000 — 12 000), kjøbmand Hans Gulbranson (80 000 — 10 000), do. Thor Olsen (80 000 — 4 500), konsul Bertelsen (60 000 — 7 000), kjøbmand Chr. Benneche (60 000 — 6 000), do. Gulbrand Hendrichsen (60 000 — 5 000), stadshauptmand Ytteborg (60 000 — 5 000), Westye Egeberg (50 000 — 7 000), skibsreder Mogens Thorsen (50 000 — 4 500), kjøbmand J. L. Tiedemann (40 000 — 6 000), do. H. L. Møller (40 000 — 5 500), do. H. F. Nicolaysen (30 000 — 5 000), do. Jacob Dybwad (25 000 — 4 000), N. Andresen (25 000 — 4 000) og kjøbmand O. M. Hauge (12 000 — 5 500).

Til sammenligning med disse private formuer og indtægter har det sin interesse at notere, at Christiania sparebank var lignet efter en formue paa 44 000 og en indtægt paa 6 500 spd. Utenfor det egentlige næringsliv møter vi som byens to rikeste mænd statholder Lovenskiold og professor Søren Rasmussen, hver med en formue paa 70 000 og en indtægt paa henholdsvis 14 000 og 3 500 spd. Sidst blandt byens »største skatydere« stod apoteker Peter Møller med en formue paa 8 000 og en indtægt paa 4 000 spd. Det er betegnende for forholdene, at det endnu ikke har lykket nogen av byens haandverkere, med undtagelse av Ytteborg — »haandverkerfyrsten«, hvis garverprofession blir borte under den velklingende stadshauptmandtitel — at naa frem i første række blandt byens skatydere.

En række av de mænd, vi her har nævnt, kan ogsaa betegnes som grundlæggere av en virkelig skibsrederibedrift her i byen. Efterat byens flaate var odelagt under krigen med England, og Kristiania i en lang aarrække efter 1814 hadde været henvist til at la sin eksport besørge av fartoier fra andre norske byer, hadde der endelig meldt sig en paatagelig opgang i første halvpart av 1830-aarene. I 1837 hørte der hjemme i Kristiania told-distrikt en flaate paa 98 fartoier med en samlet drægtighet av 4 269 komm.-læster; i 1842 hadde byen 82 fartoier med en drægtighet av 5 286 læster.

*Jacob Erasmus Dybwad.
Efter silhouet.*

Der er med andre ord i disse fem aar en stigning i gjennemsnittsdrægtigheten fra ca. 43 til 64 læster. Det er ikke dimensioner, som er skikket til til at imponere nutiden; men de godtgjør allikevel den retning utviklingen gaar i. Som byens ubetinget første skibsreder — den eneste som utelukkende holdt sig til større dimensioner — møter vi Mogens Thorsen. Han eiet barkskibene: Tegnér 226 komm.-læster, Zephyr 182¹/₂, Andreas 173¹/₂, Johannes Tønder 169, Juno 158 og Annette & Henriette 90. Jacob Meyer kunde rose sig av at eie byens største fartøi *Spes & Fides* 252¹/₂ komm.-læster; men utenom dette skib og barken Holmestrand paa 120¹/₂ læster, var hans flaate litet drægtig og bestod utelukkende av nogen smaa brigger og skonnerter, en galeas, en kof og en jagt. Firmaet Grüning & Comp. eiet Kristianas tredje største fartøi, fregatten Fortuna, 202 komm.-læster, men forresten bare briggen Solid, 56¹/₂ læster. Tho. Joh. Heftye & Søn hadde et eneste større fartøi, barken Vilhelmine paa 142¹/₂ komm.-læster; forøvrig holdt firmaet sig i likhet med Jacob Meyer til mere beskedne dimensioner — to smaabrigger, en galeas, en slup og en foringsbaat — Løven — 11¹/₂ læster. En av disse brigger — Thomas — har forresten krav paa at erindres i Kristiania sjøfarts historie. Efterat der i en lang aarrække ikke hadde været ekspedert et eneste fartøi direkte fra Kristiania til nogen uten-europæisk havn, blev Thomas, som var paa 64 komm.-læster, høsten 1835 sendt direkte til Brasilien efter et parti sukker. Det var en begivenhet saa betydelig, at amtet med rette har fundet plads for den i sin femaars-beretning som utgangspunktet for en tid, da det nye Norges hovedstad atter knyttet direkte oversjøiske forbindelser.

Av byens øvrige skibsredere staar A. Tofte som den betydeligste. Han eiet «sammen med flere» barken Familien, 149¹/₂ komm.-læster. Som ene-reder eiet han briggerne Christiane 76, Mathilde 75, Apollo 59 og Modellen 40¹/₂ komm.-læster; desuten skonnerten Norden paa 82¹/₂. Personlig og dels i fællesskap «m. fl.» stod G. Hendrichsen som reder av endel mindre fartøier, deriblandt briggen *Jonas Anton Hielm*, 57¹/₂ komm.-læster, som er besunget av Wergeland. Jacob Dybwad eiet sammen med etpar andre det forholdsvis store fartøi *Londons Paket* paa 144 kommerce-læster; J. H. Schwensen, som hadde grundlagt en butikhandel i Prinsensgate i 1827, og som i de forløpne femten aar hadde arbeidet sig godt opover, eiet sammen «m. fl.» *Nordstjernen* — byens største brig; den var paa 129¹/₂ komm.-læster. Derimot stod en mand som grosserer N. O. Young saagodt som utenfor skibsrederibedriften og eiet bare to smaa skonnerter — Juno og Phonix — paa henholdsvis 49 og 39 komm.-læster. Det var denne flaate Kristiania hadde at sette ind i markedet, da opgangstiden meldte sig, og som byens redere styrket ved indkjøp av nye fartøier, samtidig med at byens eneste skibsverft, som beskæftiget en arbeidsstyrke paa 12—14

mand, væsentlig var optat med reparationer eller med at bygge jagter. Totalbilledet er tydelig. Kristianias seilflaate vokser utad og indad — for de større som for de mindre dimensioners vedkommende. Mens flere og flere barker og brigger fører Kristianias navn over havet, staar flere og flere jagter og slupper med navnet *Christiania* i agterspeilet ut og ind fjorden. Trafiken er saa betydelig, at den endog blir bestemmende for utvidelsen av Kristianias havn. Særlig er vedjagterne mange. Alene i femaars-perioden 1841 til og med 1845 blev der indført gjennemsnitlig 31 629 favner ved, fra isen gik op om vaaren til den la sig om høsten og dermed gjorde slut paa trafikken ved bryggerne. Landværts kom der ikke mere end vel etpar tusen favner.

Samtidig med denne betydningsfulde utvikling inden trælastbedriften og skibsrederiet hadde der inden den egentlige handelsstand vist sig flere og flere omstændigheter, som tydet paa, at den var i sikker økonomisk vekst. De gamle utrivelige butikker med sine trange, ofte kjelderhals-lignende indgange, hvor der om dagen hersket et jevnt halvmørke og om aftenen den aller tarveligste belysning, begyndte motslutten av 1820-aarene at vike for lysere, mere bekvemme lokaler. Rigtig-

nok hadde man fremdeles i overveiende grad de mest forskjellige varer i en og samme butik — et forhold som staar i naturlig sammenheng med den utstrakte bondehandel, som dengang og endnu i en lang aarrække fremover satte et saa karakteristisk præg paa byens handelsliv; men utviklingen i 1830-aarene gik allikevel avgjort i retning av at utskille beklædningsgjenstande som en egen branche. Et avertissement i Intelligenssedlerne i februar 1837 fra en handelsbetjent, som søker plads, og som henviser til, at han er vel øvet baade i manufaktur- og bondehandel, gir et litet vink om, hvor langt forholdene hadde utviklet sig, og det er en bekjendt sak, »at der i løpet av

*Nils J. Ytteborg.
Efter maleri av Peter Petersen.*

1830-aarene nedsatte sig en betydelig mængde detaljister i byen, særlig i manufakturbranchen¹. Dette var af flere grunde et meget uheldig forhold, navnlig fordi tilgangene paa penge her i byen var likesaa faa som formaliteterne for at faa fat i dem var mange og besværlige.¹ Her ligger den væsentligste aarsak til det yderst beklagelige »endossementsrytteri», som allerede i anden halvpart av 1830-aarene fik alle erfarne forretningsmænd til at ryste paa hodet, men som blev sorgløst utnyttet av den voksende skare av nye handelsmænd, som nærmest var optat med at spekulere paa, hvorledes de bedst skulde undersøge sin konkurrenter.

Følgerne meldte sig naturligvis meget snart. Midsommers 1836 klager Jacob Dybwad over, at »handelen gnaver daglig noget ind« under den stadig tiltagende konkurranse; men »vi skal altid krafse os igjennem«, tilføier han tillidsfuldt og med god grund. Værre var det med manufakturhandler Madsen og hans konkurrenter — den ferske kjøbmandstype, som vi stifter bekjendtskap med i *Kringla* — folk, hvis honnøtte ambition var større end deres kapital og forretningsdygtighet, og som bl. a. hadde travelt med at fiffe paa sine navn, snart ved at putte ind en stum *h* i et norsk bondenavn, som endte paa *dal* eller *berg*; snart ved at forandre et navn med en utvilksom norsk *k* til et navn med *ch* — eksempelvis Henriksen til Henrichsen. Det er et utslag av opgangsperiodens snobberi; men det hevnet sig. Man maa uvilkaarlig mindes den halvt komiske, halvt alvorlige advarsel hos Holberg mot »at forandre sine kristelige navn» — manden, som var døpt Peter, men endelig vilde kalde sig Peiter; men som til straf faldt ned og brækket begge ben »og døde siden udi stor elendighed«. Kristiania-detaljisterne fra 1830-aarene fristet figurlig talt i adskillig utstrækning en lignende skjæbne. De magtet ikke at overleve nedgangsaaarene i slutten av perioden og efterhaanden gik ikke mindre end ca. 40 av dem fallit, væsentlig fordi de hadde benyttet sin altfor utstrakte kredit i Hamburg til at »overforsyne« sig med manufakturvarer, som de siden maatte skille sig ved til underpris.

Det var en sund og nødvendig utrensning, som gjorde det av med vildskuddene inden handelsstanden og regulerte dens vekst. Utviklingen i 1830-aarene hadde nærmest været unormal. Fra 370 selvstændige handlende ved indgangen av perioden var antallet steget til 423 i 1835 og til 735 ved utgangen av 1840. Fem aar senere tallet byen 771 selvstændige handlende, samtidig med at antallet av betjente, som i 1840 utgjorde 391, hadde vokset til 429. Disse tal leverer allesammen et avgjørende vidnesbyrd om, at byens handelsliv trods alt endnu befandt sig paa et forholdsvis litet fremskredet stadium; men de fortæller ogsaa den ting, at

¹ Se nedenfor pag. 307. — For en utførlig fremstilling, jfr. Morgenbladet no. 1; desuten no. 23, 26 og 27, 1841.

principalen i de dage — enten han var grosserer, kjøbmand eller hoker — hang i tidlig og sent. Principet var at greie sig med mindst mulig hjælp; men naar det lykkedes at føre det igjennem med saamegen dygtighet, skal byens handelsmænd allikevel ikke ha hele æren. En væsentlig del av den tilkommer deres utrættelig arbeidende hustruer, hvis slitsomme dag betegner en innsats i hjemmenes og derigjennem i hele byens økonomi, som ikke kan vurderes høit nok. Det samme gjælder hustruerne i haandver-

*Skillebæk.
Efter fotografi.*

kerhjemmene. Forholdet satte sit præg paa byens ydre. Her er merkelig livløst i gaterne, klager Bremner; næsten ikke et skjort at se. Det ser ut til at kvinderne i denne by ikke liker at spasere — hverken de fra de velstillede eller fra de mindre velstillede klasser. Ser man noie efter, kanskje man kan møte 4—5 i løpet av en dag. Skildringen er naturligvis sat noget paa spidsen; men i hovedsaken er den korrekt. En Kristianiahusmor i de dage levet i overveiende grad et liv inden døre. Men fra sit sybord paa forhøiningen ved karnapvinduet hadde hun et ypperlig overblik over gatens liv og kunde gjøre sine iagttagelser — eksempelvis med hensyn til trafikken hos fatters konkurrent paa hjørnet. Jacob Dybwad hadde en slik konkurrent, som hans hustru stadig holdt øie med — en energisk klædeshandler, som sjelden lot nogen kunde slippe fra sig. »Gik de uten

at kjøpe noget, blev de hentet igjen av ham personlig ute paa gaten¹ — et ypperlig interiør fra hovedstadens handelsliv i slutten av 1830- og begyndelsen av 1840-aarene, mere veltalende end mange og lange beskrivelser.

Der var i de dage en række omstændigheter, som stillet sig hindrende iveien, selv for den driftigste handelsmand med den bedste utdannelse og den ærligste vilje til at opfylde sine forpligtelser. Det kostet de største anstrengelser at reise den nødvendige kapital, og ikke mindre vanskelig var det at holde en forretning gaående. Konkurrenterne var mange og paagaaende; markedet til daglig noksaa litet. Men det værste var kanskje de stadige auktioner, som ved midten av 1840-aarene hadde tat aldeles uforholdsmæssig overhaand. Grønland har ét, Vaterland ét, og selve byen tre faste auktionslokaler, oplyser en forfatter i Morgenbladet i december 1844, og utenfor der kan man etpar gange i uken høre auktionsklokken ringe menigheten sammen. »Desuten gives der etpar andre auktionssteder, hvor trafikken dagligen foregaar, nemlig Børsalen og i denne tid Hotel du Nord's store sal, hvor man hver eneste hverdags eftermiddag hører en av altfor megen opraaen hæs stemme at opraae *non plus ultra* av fortrinlige varer, mestendels kjøbmandsvarer.» Man skulde tro, at tvangsauktioner maatte florere i denne by, men det er ikke tilfældet, da denslags auktioner i likhet med dødsboauktioner som regel holdes paa aastedet. Grunden er snarere den, at der gjennemgaaende hersker en forcert luksus; at der leves over kræfterne, og at dette forhold har endevendt de økonomiske begreper hos mange av byens folk.

Det gjælder at utnytte krediten mest mulig for at holde sig oppe i »den ekstemperede og vanskelige stilling, hvori man er kommen«, og man bryr ikke sit hode stort med at overlægge, »om man har raad til at anskaffe sig en ny ting, eller om man erholder den for en billig pris«. Den gamle indbildning at auktionskjøp skal være saa fordelagtige, ser det ut til at være umulig at faa utryddet; men faktum er, at flesteparten av dem, som render paa auktioner tidlig og sent, forregner sig merkelig — et forhold, som skulde synes indlysende allerede av den grund, at der ved ethvert auktionskjøp svares 12¹/₂ procent av tilslagssummen. Men det bryr ikke publikum sig om. Hovedsaken er at man faar kredit, hvis man ikke er saa heldig at ha tilstrækkelig kontanter. I sidste tilfælde faar man forresten paa stedet salgsbeløpet diskontert av auktionarius; »vil man være en rigtig søkt auktionsmester«, siger Morgenblads-forfatteren, »maa man nemlig altid ha saameget at rutte med, at man kan forstrække sælgeren med penge«. Men paa forfaldsdagen er naturligvis størsteparten av sælgerne værre stedd end nogensinde. Dermed er den saakaldte *circulus*

¹ Jfr. Bertram Dybwad: Kjøbmand J. E. D., pag. 32.

vitiosus i fuld sving; den ene auktion trækker den anden efter sig; det florerer med utpantninger, og stadig nye gjenstande kastes ut i markedet til skade for den almindelige omsætning hos kjøbmænd og haandverkere.

En auktionsforvalter i de dage var en mand, som var mere frygtet end agtet; bare en inkassator stod et trin under ham i det almindelige omdømme. I og for sig skulde jo ikke den ting at indkræve penge paa vegne av en anden være istand til at skille en mand ved hans medborgerlige agtelse, men saaledes som forholdene hadde utviklet sig i det daværende Kristiania, kviet enhver hæderlig sakfører sig ved at drive inkassoforretning. Inkassator og *flaæer* stod for den almindelige opfatning som ensartede begreper, og da kreditsystemet hadde bredt sig utover alle rimelige grænser, og enhver kjøbmand og haandverker, som vilde skaffe sig kunder, var nødt til at følge strømmen og gi henstand med betalingen til kreti og pleti, hadde inkassatorerne i likhet med auktionsmestrene en likefrem guldalder i 1840-aarenes Kristiania — i det mindste i første halvpart av perioden. Vi skylder at tilføie, at statsmagterne allerede hadde begyndt at beskjeftige sig saa smaat med inkassatorvæsenet, men endnu var der ikke truffet nogen virkelige skridt mot det; foreløbig var det inkassatorernes store haap, at sakførernæringen skulde bli git fri, og at de ved hjælp av den over 30 aar gamle preliminær-eksamen eller norsk-juridiske embedseksamen skulde kunne bane sig vei op i rækken av de almindelige sakførere. Men her kom universitetsfundatsen av 1845 iveien for dem¹ og neutraliserte dermed paa forhaand virkningen av loven av 1848 om frigivelsen av sakførernæringen ved underretten og overretten.

Hovedaarsaken til disse i længden ganske uholdbare tilstande var i første række at søke i de abnorme forhold i pengemarkedet. Kristiania hadde dengang tre autoriserte offentlige »diskonto-indretninger«: Norges banks afdeling, Christiania sparebank og Diskonteringskommissionen. Den sidste befattet sig utelukkende med diskontoforretninger, mens de to første ogsaa ydet laan mot pant. Efterat Skien og Drammen hadde faat egne filialer av Norges bank — henholdsvis i 1835 og 1837 — og Fredrikshald hadde faat en diskonteringskommission i 1843, var Kristiania blit henvist til at være det naturlige pengemarked for Akershus amt og de to Oplandsamter. Til de offentlige laane-indretninger i Kristiania maa ogsaa regnes Akers sogns sparebank, som var opprettet i 1844, og som hadde sit kontor i byen. Morgenblads-forfatteren mener at kunne gaa ut fra som en nogenlunde korrekt beregning, at disse fire laaneavdelinger aar om andet hadde et samlet beløp paa ca. 1 million spd, i markedet, dels i form av diskontolaan, dels i form av utlaan mot personlig kredit. Han

¹ Jfr. note, pag. 64.

regner, at tre femtedele av dette beløp — eller rundt om 600000 spd. — gaar til Kristiania, paa hvis 25000 indbyggere der saaledes skulde komme en gjæld til de offentlige indretninger av 24 spd. pr. individ. Dette skulde synes at tyde paa, at forholdene i laanemarkedet var ganske rummelige, og naar dertil kom at diskontopræmien stod i 5 procent, virker det i første oieblik likefrem ubegriplig, at der skulde være et saa overdrevent behov for private diskontorer og bankierhus, saameget mere som disse herrer aldrig beregnet sig mindre diskonto end 9 à 10 procent; forinden forretningen var op- og avgjort, hadde de gjerne tjent yderligere etpar procent. Som eksempel paa, hvorledes den rene aager gik i svang, kan nævnes at veksellaan her i byen i begyndelsen av 1840-aarene maatte indfries efter en rente av 2 procent pr. maaned, og for tiden er det almindelig — oplyser den senere bekjendte forlagsbokhandler Chr. Tonsberg i en artikel i Morgenbladet høsten 1844 — at der beregnes baade 2, 3 og 4 procent pr. maaned.

Grunden til dette beklagelige forhold var den, at de offentlige laaneindretninger var omgitt med saa rigorose bestemmelser, at de folk, som skulde været deres naturlige kunder — i første række handelsstanden og haandverkerstanden — praktisk talt var avskaaret fra at kunne benytte sig av dem, naar de ønsket laan. Der hadde i aarenes løp indarbeidet sig den praksis med hensyn til kravene til endossenter, at den egentlige endossent skulde være en Kristiania-mand, og at han skulde være hvad man kaldte »suffisant for hele laanet«, selv om de utenbys endossenter var aldrig saa velstaaende. Desuten bestod styret i de officielle laane-indretninger gjennemgaaende av ældre, yderst forsigtige folk — embedsmænd og grossererere, som kjendte 1820-aarenes og tildels 1830-aarenes Kristiania ut og ind, men som begyndte at tape oversigten i en by, som allerede var paa vei opimot 30000 indbyggere. De kunde aldrig faa nok navn paa papiret.

— Flere endossenter, hvis Dere vil ha laan!

Dermed var ordren git, og den private smaahandler eller haandverker maatte ut paa nye ekspeditioner. Men underveis stoter han selvfølgelig paa den private diskontor — en omgjængelig herre med utstrakte forbindelser og en horisont, som ikke begrænses av Ekeberg i øst og Frogner i vest. Det er ham likegyldig, hvorvidt endossenten bor i Kristiania eller i Holmestrand, bare det er en solid mand; han gir en god dag i den kjede av endossenter, som kræves i de offentlige laaneindretninger, netop fordi han har et ganske anderledes personlig kjendskap til det nye Kristiania, som vokser op omkring ham. Kort sagt, de offentlige laaneindretninger gjør ved sin overdrevne forsigtighet og sine forældede laanemetoder Kristiania til et unødigt dyrt pengemarked ved at jage de private laansøkere i armene paa diskontorer, hvis maal gjennemgaaende ikke er at støtte dem, men at plyndre dem.

Følgerne uteblev ikke. Kjøbmandsstanden søkte i stor utstrækning til Hamburg efter kapital; der blev et nyt Hansavælde i landet, uværdig ikke bare Norges hovedstad, men selve det norske folk. Den norske handelsstand, og ikke mindst handelsstanden i Kristiania, var ufri i sine dispositioner. Den arbeidet fra haanden til munden i et samfund, hvor alt var indstillet paa kredit. Pengene kom i ny og næ fra indenbys kunder og utenbys forbindelser, og selv var forretningsmanden i lommen paa sine

*Observatoriet.
Efter fotografi.*

Hamburger-kreditorer, som hadde alt at vinde ved at holde spillet gaende. De forsynte Norge i almindelighet og dets hovedstad i særdeleshed ikke bare med kolonialvarer og tyske industriprodukter, men ogsaa med engelske og franske fabrik- og manufakturvarer, saaledes at vor handel ivirkeligheten var mere indirekte end nogensinde.¹ Theodor Mügges skildringer viser paa en likefrem uhyggelig maate, hvor langt dette uværdige forhold hadde utviklet sig; men stort set hadde handelsverdenen endnu ikke faat øinene op for det. Byen skiltet med sin avhengighet. Da Hamburg brændte i 1842, holdt der paa at bli panik i Kristiania; der blev sat igang indsamling som til en nødlidende velgjører; der blev holdt bekymrede møter i et hotel, som nylig var oprettet, og som naturligvis het *Hotel Stadt Hamburg*.

¹ Jfr. A. Schweigaard: Norges Statistik, pag. 157.

For byens haandverkere var stillingen i flere henseender næsten vel saa fortvilet som for kjøbmandsstanden. Haandverkerstanden var utvilsomt en stand i fremgang, baade økonomisk og teknisk. Allerede i amtets femaarsberetning for første halvpart av 1830-aarene omtales byens snedkere meget anerkjendende; det beklagelige er bare, at de ikke er istand til at producere saa billig som sine fremmede konkurrenter. Følgen er, at der stadig indføres en mængde møbler fra utlandet. Men i anden halvpart av 1830-aarene gaar denne import avgjort tilbake paa grund av snedkernes stadig stigende dygtighet, samtidig med at en række andre haandverkere — eksempelvis guldsmede, hattemagere og bokbindere — leverer arbeider, som i enhver henseende staar paa høide med utlandets. De mange bygverk, som reiser sig rundt om i byen i løpet av 1830-aarene, eksempelvis Observatoriet og dets nabo, statsraad Petersens (senere Bervens) løkke, gir murerfaget og tømmersmandsfaget et betydelig fremstot; der kommer en række dygtige haandverksvende til byen, hvorav flere liker sig saa godt, at de slaar sig ned her for alvor og tar borgerskap i løpet av nogen aar.

Utviklingen fortsætter uforstyrret i aarene 1840—45, nye haandverk kommer til; Kristiania faar i dette tidsrum sin første kirurgiske instrumentmaker og sin første professionelle stolmaker. Det er overflødig at tilføie, at antallet av haandverkere stiger sterkt. I 1835 hadde byen 524 haandverksmestre; derimot foreligger ingen statistikk over antallet av svende og gutter; i 1840 var der 701 mestre og 1410 svende og gutter; i 1845 henholdsvis 659 og 1616. Det stadig vanskelige problem, som er sterkt fremme ogsaa i perioden 1846—50, er sporsmaalet om avsetningsmarkeder. Snedkerne naar saa langt, at de for at lette avsetningen av sine varer oppretter et mobelmagasin, hvor de møbler, som utstilles, underkastes bedømmelse av en sakkyndig jury; men konkurranceforholdene er ødelæggende. Samtidig med at Kristiania har en stigende omsætning av haandverksarbeider til de mindre byer og landdistrikter, kaster haandverkere fra landdistrikterne en hel del simplere haandverksarbeide ind i Kristiania-markedet og undersælger derigjennem byens haandverkerstand. »Byhaandverkeren maa derfor nedsætte prisen paa de mere kurante varer, saa at han kun tjener ubetydelig, mens de arbeider, der utfordrer større dygtighet, heller ikke avgir saa stor fordel, at denne kan erstatte den ringere fortjeneste de simplere arbeider avgir.»¹ Endelig var ogsaa utlandet fremdeles en ihærdig konkurrent.

Det var alle disse omstændigheter i forbindelse med den dyre husleie og de høie arbeidslønninger, som gjorde livet saa surt for haandverksmestrene i 1840-aarenes Kristiania. Forholdene hadde ivirkeligheten

¹ Av amtets femaarsberetning 1846—50.

utviklet sig derhen, oplyser en haandverksborger i Morgenbladet vaaren 1841, »at haandverksborgere med familie ofte i stort antal falder kommunen til byrde ved fattigforsorgelse. Skatteligningen og fattigvæsenet vil i denne henseende kunne gi oplysning». Som den sidste trusel mot haandverkeren stod gjælds-fængslet, som selvfølgelig kunde ramme folk av alle stænder, men som i praksis særlig synes at ha været bragt i anvendelse overfor folk av haandverkerstanden.¹ Folgen var en følelse av utryghet,

*Statsraad Petersens lukke.
Efter fotografi.*

personlig og økonomisk, som fik mange av byens haandverkere til at gaa træt netop i denne periode. Det er derfor ingen tilfældighet, at da utvandringen for alvor begyndte at ta fart i en nær fremtid, kom Kristiania haandverkerstand til at avgi en beklagelig høi kontingent til den.

Disse usikre forhold inden de brede lag av byens handels- og haandverkerstand forklarer med tilstrækkelig tydelighet det faktum, at der trods høikonjunkturen i trælastbedriften i aarene 1843 til og med 1847 og byens stadig utvidede bebyggelse allikevel ikke indtraadte nogen nævneværdig bedring i forholdene; eller som stiftamtmanden uttrykker det i sin femaars-beretning for perioden 1846—50: »Det kan neppe siges at den

¹ Jfr. til belysning av sporsmaalet 2 særdeles karakteristiske artikler i Mgbt. henholdsvis no. 347 og 349, 1841, som viser, hvorledes gjælds-fængselsinstitutionen (ophavet ved lov av 3. juni 1874) kunde arte sig i praksis.

(o: byen) i det hele tat er gaat fremad i velstand«. Uttalelsen har ikke mindre gyldighet for første halvpart av 1840-aarene, og summen av det hele blir altsaa, at Kristiania trods al fremgang i 1840-aarene vedblir at være en by, hvor en almindelig velstand endnu ikke har fundet vei ned i de bredere lag.

Vi har i den samtidige officielle statistik over omsætningen av faste eiendommer en ganske god maalestok til belysning av de økonomiske forhold. Der blev i Kristiania i aarene 1841 til og med 1845 avhændet 732 faste eiendommer til et samlet beløp av 1562312 spd., og i perioden 1846 til og med 1850 i alt 779 eiendommer til en værdi av 1923456 spd. Gjennemsnitsprisen paa vedkommende eiendommer var, med andre ord, i første halvpart av perioden 2135 og i anden halvpart 2469 spd. — avrundet i hele tal; hermed er det ogsaa sagt, at de hus, som skiftet eiermænd, i overveiende grad var mindre hus, som tilhørte smaafolk, og da ingen skilte sig godvillig fra et hus, saa vanskelige som boligforholdene endnu var, er det let at indse, at husene i stor utstrækning er solgt — om ikke under tvang av eksekution saa ialfald under tvang av omstændighetene. I samme forbindelse er det av interesse at notere, at antallet av eksekutioner og utpantningsforretninger, som i aarene 1841 til og med 1845 tilsammen utgjorde 9021, i perioden 1846 til og med 1850 steg til 17985; samtidig vokste de beløp, der blev søkt utlæg for, fra 284952 til 537151 spd. Alene i 1849 — som forresten er et rekord-aar paa dette omraade — var der 4808 eksekutioner og utpantningsforretninger til et samlet beløp av 135683 spd.

Alt dette viser, at Kristiania, praktisk talt, var det samme eksklusive samfund som det altid hadde været — med en overklasse, som saa sin formue og sine indtægter øke fra aar til aar, samtidig med at det jevne flertal levet under de samme fortrykte kaar som bestandig. Det er fra et nutidsstandpunkt ikke vanskelig at se, at det som i første række manglet byen var en solid arbeiderbefolkning, som kunde danne den nødvendige kundekreds for smaahandlerne og haandverkerne, samtidig med at den gik ind som en nødvendig bestanddel av byen baade socialt og økonomisk. Foreløbig var hverken de teoretiske eller praktiske forutsætninger tilstede for en virkelig arbeiderbefolkning i Kristiania — for det første fordi det kulturelle nivaa laa saa lavt, at det utelukket enhver forstaaelse av klassebevissthet hos den enkelte; for det andet fordi den industrielle utvikling endnu ikke hadde naadd saa langt frem, at der var opstaaet typiske arbeiderstrokk, behersket av en social fællesfølelse. Men det utelukker ikke, at utviklingen gik netop i denne retning. Der trængtes bare den nødvendige tid for at fuldbyrde den.

TANKE- OG FØLELSESLIV FRA WERGELANDS DØD TIL GJENNEMBRUDDET AV PIETISMEN

I ngen enkelt del av Kristianias historie i det nittende aarhundrede byr paa saameget av forskjelligartet interesse som 1840-aarene. Det er en periode, som i fremtrædende grad maa betegnes som en *grotid* med alle dens typiske særmerker. Paa det kommunale omraade staar utviklingen i de praktiske spørsmåls tegn i form av reguleringer og nybygninger, havneutvidelser og andre forbedringer, eksempelvis indledningen til et rationelt kloakvæsen. Paa det kommercielle omraade beherskes tidsalderen av det maalbevisste reformarbeide — en utvikling, som blev indledet av selskapet *Handelens venner*, og som bl. a. førte til oprettelsen av Christiania soforsikringsselskab, Christiania alm. brandforsikringsselskab (Storebrand), Christiania Kreditkasse og anlægget av vor første jernbane. I kulturel henseende danner denne tiaarsperiode slutten av Wergelands tidsalder og begyndelsen av romantikens; paa det etiske o nraade er vi vidne til gjennombruddet av den norske avholdsbevægelse, som for Kristianias vedkommende gaar tilbake til 1841, og som fik sin officielle besegling 24. februar 1845 ved grunnleggelsen av den i avholds-sakens historie bekjendte centralorganisation Den norske forening mot brændevinsdrik i Christiania.¹ Socialt antyder denne tidsalder sammenhængen mellem den moderne arbeiderbevægelse og den begyndende industri uten at la dem gripe direkte ind i hverandre; politisk glir vi i 1840-aarene fra en national tankegang ind i en skandinavisk med den unionelle som mellemed. Paa det kirkelige omraade er vi vidne til brytninger av avgjørende betydning for den fremtidige utvikling. Kort sagt, 1840-aarenes Kristiania byr paa nær sagt alle omraader paa saamange interessante problemer og foretelser, at der neppe er nogen periode i byens historie i det nittende aarhundrede med undtagelse av 1880-aarene, som kan stilles op til sammenligning.

¹ Foreningens første aarsmøte blev holdt i Frimurerlogen 4. mai 1846 under forsøte av statsraad J. H. Vogt og i overvær av 1300 personer (mænd og kvinder), hvorav 400 tilreisende — For enkeltheter, jfr.: Første aarsberetning om De norske avholdsforeninger. 1845, (Christiania 1846).

Wergelands tidsalder — saalænge han stod paa hoiden av sin indflydelse — maa i fremtrædende grad betegnes som en fantasiens tid. Det var en tidsalder, da man fortrinsvis var optat med fremtidens Norge, eller — for bare at holde os til denne by — med fremtidens Kristiania. I første halvpart av 1840-aarene, da Wergeland, banlyst av det officielle Kristiania, sat som riksarkivar i de klamme, solløse rum nede paa Akershus, bl. a. optat med undersøkelser vedkommende Kristiania fattigvæsen,¹ var spørsmålet om Norges fremtid trængt i bakgrunden for spørsmålet om Norges nutid; rent psykologisk set vil dette si, at forstandsproblemerne var de mest fremtrædende. Tidsalderen var i utpræget grad de praktiske spørsmåals tidsalder; men samtidig vokste der ut av disse spørsmåal, og den økonomiske styrke de gav, en trang til at søke tilbake til Norges fortid for at skape den nødvendige harmoni mellem før og nu. Det er den naturlige forklaring paa den aandsretning, som bærer romantikens navn og som brøt igjennem umiddelbart efter Wergelands død. Gjennem resten av 1840-aarene ser vi arbeidet for at løfte nutidens Norge gaa haand i haand med arbeidet for at gjøre mindet om fortidens Norge mest mulig levende — en utvikling, som forøvrig aaret for Wergelands død hadde ført til grundleggelsen her i byen av Foreningen til norske fortidsminde-merkens bevaring. Der appelleres, med andre ord, paa en gang til forstandslivet og følelseslivet, og fra dem begge i forening springer fuldt færdig ut skandinavismens idé — symbolisert ved de nordiske studentertog. For Kristiania har disse studentertog nærmest betydning av akademiske festnumre, som liver op i hverdagslivet og gir stof til fester og taler; men det moment av følelse, som har skapt dem, har allikevel sin mission i byens liv. Gjenreisningen av følelseslivet betyr i Kristiania bys historie ikke bare en sterkere social ansvarsfølelse end hittil; den betegner ogsaa noget av en etisk trang til selvfornyeelse. I naturlig sammenheng med denne almindelige retning i tiden begyndte ogsaa de religiøse og kirkelige interesser, som saalænge hadde været trængt tilbake i Kristianias bevissthet, endelig engang at bli noget av en magt.

Der er ikke her anledning til at gaa ind paa nogen nærmere drøftelse av spørsmålet om, i hvilken utstrækning Henrik Wergeland har været med at bane veien for religiøs renæssance her i byen; men det er indlysende selv ved en flygtig betragtning, at hans gjerning har sat dype spor ogsaa paa dette omraade. Wergeland var ifølge sit geni og sit helt igjennem pantheistiske livssyn selvsagt ingen ortodoks lutheraner, og forsaa-vidt var det kanskje det bedste for ham, at han gik glip av Nannestad

¹ Jfr. en statistisk redegjørelse fra ham over *Fattigskatten i Christiania* (1800—1820). — Redegjørelsen, som er dateret: Rigsarkivet 16. mai 1843, er trykt i dokumentssaml.: Aktstykker Kristiania kommune 1837—1843. (Kommunens arkiv).

sognekald; men han var paa den anden side likesaa selvsagt en dypt religiøs natur. Fra *Skabelsen*, *Mennesket*, *Messias* til de enkleste av hans barnesange klinger en og samme grundtone av livsjubel og idealitet, og i hans skjønne *Bed aarle* — et av de mest uforgjængelige digte fra det dødsleie, som er det reneste og fineste blad i Kristiania bys historie — toner der en appel til alvorsfølelsen hos den enkelte, som der er faa sidestykker til i litteraturen. Alt dette maatte nødvendigvis gjøre indtrykk, og hvad specielt hans dødsleie angaar, fremgaar det av alle samtidige beretninger, at det virket som noget av en aandelig vækkelse, ialfald inden de brede lag.

Han ligger i *Grotten*,¹ opplyser han i et brev av 23. mars 1845 til sin ven, sorenskriver M. Kildal i Senjen — »det landsted jeg lot bygge paa Slotsbakken over en fjeldkloft der indrettedes til en grotte under huset, og hvori jeg har erhvervet bevilling til bisættelse, om min nuværende sygdom ender med døden«. Men det er allikevel ikke noget blivende sted for ham. »Grotten er for veirhaard« og netop nu har han under oppførelse »en liten husmandsstue i Pilestrædet«. Det var denne husmandsstue han gav navnet *Hjerterum*,² og hvor hans geni gav sig de sidste betagende

Wergelands-grotten.
Efter fotografi.

aabenbaringer. Selv humor-streifet mangler ikke ved dette usedvanlige dødsleie. I en forbigaaende følelse av velbefindende forkynder han sin tro paa Mor Sæthers lægekunst og hylder hende i det karakteristiske digt *Mulig forveksling*. Mor Sæther paa sin side kommer ind til ham og takker ham, »overordentlig tilfreds med mine vers«. Men dødsengelen slipper ikke sit tak i ham, og natten mellom 11. og 12. juli bukker han under efter vel femten maaneders sykeleie.

¹ Jfr. for dette avsnit *Hartvig Lassen*: Henrik Wergeland og hans samtid, pag. 214—221; desuten Wilh. Lassen: Optegnelser, Edda IX, 98 ff., 1918.

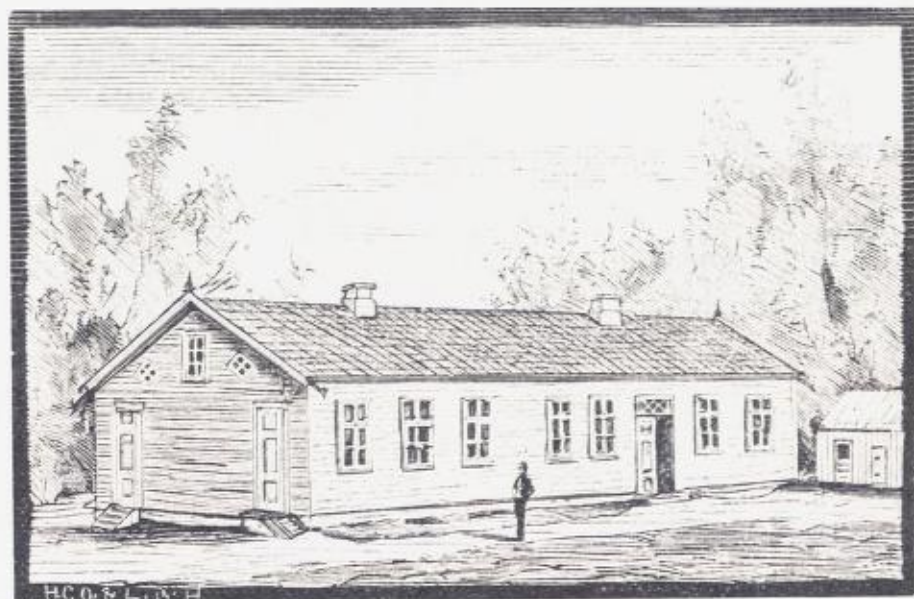
² Nu revet. Laa bak den nuværende murgård Pilestrædet 31, like mot Nordahl Bruns gate.

Det var en nat som er blit eiendommelig mindeværdig. I gaardsrummet og haven utenfor *Hjerterum* ventet en ængstelig folkemængde, som var stimlet sammen ved rygget om hans nær forestaaende død, og om morgenen — da det uundgaalige var indtraadt — stod gaarden fuld av folk, som vilde ta den sidste avsked med ham. »Siden var der hver dag og time tilstrømmen av tusener, mange langveisfra; mange gik efter sine barn og løftet dem op, forat de skulde se ham. Hans kiste blev i bokstavelig forstand fyldt og bedækket med blomster«. Hans jordefærd 12. juli 1845 blev en av de mest storstilede høitideligheter i sit slags i byens historie; men de nærmere enkeltheter ved den har allikevel aldrig været set i sammenhæng med tidsaanden i det daværende Kristiania. Man har holdt sig til det samtidige referat i Morgenbladet, som gaar ut paa at »folk av alle stænder, statsraader og stortingsmænd var med i toget«, og tænkt sig Wergelands begravelse som noget av en national sørgehoitid. Det faktiske forhold er, at begravelsen trods sin usedvanlighet hadde en helt privat karakter. Der lød ikke noget mindeord over ham hverken i Norges Storting eller i Kristiania kommunestyre, og ingen av dem var officielt repræsenteret i liktoget eller la nogen krans paa hans kiste.

Om selve begravelsen fortæller sogneprest Thrap i sine *Erindringer*: »Det var en varm solskinsdag . . . Jeg var 13 aar og hadde faat plass oppe paa et gjærde, som skilte Jacob Meyers lokke fra Pilestrædet likeoverfor *Hjerterum*, hvorfra Wergeland blev baaret ut av studenterne. Likvognen gik foran, og de bar ham den hele vei til Vor Frelzers kirke. Det var som toget aldrig vilde ta ende. Den kom dog og jeg gik da op i Akersgaten og ventet, til det kom tilbake. Det blev sagt, at da likvognen var ved det gamle Rikshospital¹, kom de sidste ut av kirken. Efter hvad jeg saa, maa jeg anta det var rigtig. Sandhet med modifikation — ikke i ond betydning — maa det derimot kaldes, naar Morgenbladet sier, at alle stænder, statsraader og stortingsmænd var med i toget. Det var en skik, som aldrig blev fraveget i de dage, at embedsmænd til begravelse iførte sig uniform. Jeg saa kun 2, statsraad J. H. Vogt, Wergelands departementschef, og én stortingsmand, stiftamtmand Sem, der var hans brørs svigerfar. Jeg tror sikkert, at der ikke var flere av regjeringens medlemmer tilstede, og av andre embedsmænd visselig meget faa — om nogen. Av stortingsmænd var der neppe nogen foruten stiftamtmand Sem.« Forfatteren henviser i den anledning til Morgenbladets stortingsreferat, som viser at tinget hadde møte samme dag, og at man netop behandlet »en av de mest betydningsfulde saker i denne tid« — spørsmålet om korntolden. Det var naturligvis av største vigtighet for bønderne, og selv Eidsvoldsrepræsenteren

¹ Den endnu eksisterende frøgaard paa hjørnet av Akersgaten og Hospitalsgaten.

Tonsager kunde under disse omstændigheder ikke avse tid til at delta i Wergelands begravelse. Han blev i tinget og optraadte i debatten sammen med Valstad, Fauchald og Baggerud. Men mest eiendommelig virker det allikevel, at L. K. Daa, som var blit forsonet med Wergeland paa hans dødsleie paa en maate som endnu appellerer til de fineste følelser, ikke var istand til at rive sig løs. »Nei, der skulde noget til for at kalde de gode mænd bort fra forretningerne i de dage» — som Thrap uttrykker det, og

Hjerterum — *Husmandsstuen i Pilestrædet.*
Efter træsnit.

naar han selv fik den oplevelse at overvære Wergelands begravelse, tilskriver han det bare den tilfældighed, at Wergeland døde i ferierne. »Hadde det været i skoletiden«, tilføier han, »vilde aldrig vor gode rektor, professor S. B. Bugge git os fri paa hans begravelsesdag. Ja — jeg tror, at en anmodning om frihet ved en saadan leilighet næsten vilde være blit betragtet som strafbar.«

Denne fremstilling kaster et overordentlig interessant lys over forholdene — ikke mindst naar man ser denne sørgehoitidelighet i forbindelse med sørgehoitideligheten for Karl Johan aaret i forveien, da hele det officielle Kristiania i stor uniform var tilstede ved gudstjenesten i Vor Frelseres kirke. »Tanken om at hædre en digter paa samme maate som en konge laa visselig fjernt for den tids mænd.« Men det var allikevel ikke til at undgaa, at denne begivenhet maatte bli et livsminde av betydning for dem,

som hadde været tilstede ved den, samtidig med at den hadde et sterkere personlig bud til Kristiania end til det øvrige Norge.

Grunden ligger nær. Wergeland var ikke bare den enestaaende digter og den uforlignelige nordmand; han var ogsaa den mest usedvanlige personlighet i sin samtids Kristiania — en mand som fik hele byen til at snakke om sig, fordi han, ret som det var, foretok sig et eller andet, som ingen anden end netop han kunde ha faldt paa. Han trodde paa Kristianas fremtid, som han trodde paa Norges, og han sang byens pris i de prægtigste strofer og billeder paa en tid, da autoriteterne endnu stod usikre og famlende i sit syn paa utviklingen. Han var lydhør for forstædernes savn og lidelser og lot deres klagesang tone ind i byens øre paa vers og prosa. Han fandt utløsning for lykkefølelsen hos Asylbørnene paa Enerhaugen. Han har reist Norbygaten et æresminde, betagende som faa i sin enkle appel til den moralske og sociale samfølelse. Alt dette var kjendsgjæringer, som ikke lot sig komme forbi i den by, hvor Henrik Wergeland hadde levet og virket.

Der blev til at begynde med et eiendommelig tomrum eiter ham; man sat igjen med noget av den stemning som 65 aar senere sænket sig over landet ved Bjørnsons død. Tilsynelatende var det helt andre spørsmåal, som nu trængte sig i forgrunden, end de han fortrinsvis hadde været optat med, og ikke mindst stod det meget omtalte »fremtidens Kristiania«, som hadde inspirert Campbeller-epilogen, nærmest som et taakebillede for kommunestyret i 1840-aarene. Men paa den anden side hadde Wergeland gjennom hele sit arbeide git de brede lag av byens befolkning en bestemt følelse av, at ikke alt var som det burde være, og dermed ogsaa en voksende forstaaelse av, at det gjaldt at arbeide med fremtiden for øie. At Wergeland under disse omstændigheter er en naturlig forløper for Marcus Thrane, anser vi for saa selvsagt, at vi bare noterer det for fuldstændighets skyld, siden der ikke er anledning til at gaa ind paa nogen nærmere analyse av forholdet. Men det merkeligste er allikevel den indflydelse han fik som kulturfaktor i Kristiania i slutten av 1840-aarene netop i de kredse, som hadde staat ham mest imot. Eller som en korrespondent til et utenbys blad uttrykker det: Det er ellers merkelig at være vidne til, hvorledes alle bestræbelser her i byen i national retning nu »blir feteret av de »meningsberettigede« smaks mænd, mens de før — rigtignok for noget længer tilbake — betegnedes som plumpe fantasterier og raa utbrud av borneret ultranorskhet . . . Adoptionsforsøkene med hensyn til folkeidiomernes kraftige uttryk, den beskrivende nationale kunstpoesi, indstiftelse av oldnordiske festlag og andre lignende foretagender, der oprindelig skriver sig fra Wergeland, hvorledes domte man ikke i sin tid derom?«. Nu sætter hans forhaanere sig tilrette »i det tomme hoisæte og spiller

op med variationer over det selvsamme tema¹ til ros og ære for sig selv.¹ — Uttalelsen er et karakteristisk vidnesbyrd om, i hvilken utstrækning Wergeland er med at sætte sit præg paa udviklingen ogsaa i denne periode, og hvilken levende faktor han fremdeles er i byens liv. Ydre omstændigheder hjælper til. I august 1848, da forslaget om en forandring av Grundlovens § 2 til fordel for jøderne blev stemt ned for anden gang bl. a. ved hjælp av Kristiania-bænken, er det Wergelands grundsyn, som behersker den overveiende del av Kristiania-opinionen, og som ventelig er finder den sig mindre tjent med byens repræsentanter. Nogen maaneder senere, novbr. 1848, blev Wergelands kiste, som laa paa ubekvemt sted² for rensningen av det monument, som jøderne hadde paatænkt, overført til »terrassen« og sænket ned der, hvor den siden har hvilet. Vaaren 1849 reiste »taknemmelige jøder utenfor grænser« det mindesmerke over ham, som er et av de mest statelige paa Vor Frelzers gravlund, og nu var det som Kristiania for anden gang oplevet Henrik Wergelands begravelse. »I processionen saaes ingen uniformer, intet baand eller stjerne«, oplyser et øienvidne, »men vel en talrig skare medborgere, der paa slik maate vilde offentlig lægge sin deltagelse for den ædle bortgangne for dagen . . . Hvad man billig kan undres over er, at ingen av stedets geistlighed saaes ved denne leilighet, hvor det dog gjaldt fuldbyrdelsen av en halvkirkelig akt — et gravmonuments hoitidelige avdækning.« Kort sagt, der er i vide kredse inden det uofficielle Kristiania noget av en voksende pietetsfølelse overfor Wergelands minde;³ men i videre forstand er denne følelse et utslag av den ansvarsfølelse hos den enkelte, som Wergeland søkte at vække baade som digter og folkeopdrager, og som nu brøt igjennem paa en maate som aldrig før.

I den menneskealder, som var gaat siden 1814, hadde følelseslivet spillet liten eller ingen rolle hos den almindelige Kristianiaborger, og dermed er det ogsaa sagt, at der ikke lar sig paavise nogensomhelst religiøs vækkelse inden de brede lag av befolkningen. I sin almindelighet kan det siges, at Kristiania ved indgangen til vor selvstændighetsperiode stod religiøst indifferent, i en utstrækning som vi næsten har vanskelig ved at gjøre os nogen forestilling om, og denne følelse var ivirkeligheten like fremherskende inden alle samfundslag. Det var i de dage at lektor (senere professor i teologi) J. C. Stenersen »tolket Schellingsk filosofi for et halvt snes mennesker i Vor Frelzers menighet«, som Pavels uttrykker det. Men det utelukker ikke, at der samtidig hos byens befolkning var tilstede en

¹ Den Vest. Tid. no. 6, 1848.

² Omtr. midtveis i hovedgangen fra Wesselsgate til Damstrædet, litt tilvenstre.

³ Den Vest. Tid., no. 58, 1849.

utpræget respekt for alt hvad der het autoritet og personlighed, og at noget av dette altid maatte til, forat en prædikant skulde slaa igjennem. Mænd som Pavels og J. St. Munch, som fra sin prækestol i Garnisonskirken hadde talt utover en menighet, som i stor utstrækning bestod av autoriteter og andre som hadde sit paa det tørre, hadde nærmest paavirket dem rent æstetisk gjennem en veltalenhet, som mere var præget av kunst end av inderlighet, og som fremfor alt avholdt sig fra sociale besværinger og

W. A. Wexels.
Efter litografi

nærgaaende hentydninger til den enkelte. Wilhelm Andr. Wexels, som i 1819 blev utnævnt til kateket ved Vor Frelzers kirke — i sine følger kanske den mest betydningsfulde presteutnævnelse i byens historie — saa sin opgave som prædikant i et ganske andet lys; det var ikke bare fordi han i sig selv var en dypere personlighet, men fordi han tilhorte en tidsalder, da rationalismen ikke længer bød paa tilstrækkelig livsindhold for de mere lodige naturer. Men dermed er det ikke sagt, at han straks erobret Vor Frelzers menighet, som de brede lag av befolkningen sognet til. Det maa snarere siges at arbeidet gik overordentlig tungt — dels paa grund av den fremherskende likegyldighet overfor alt som het religios paavirkning, dels fordi

Wexels' forkyndelse virket trættende paa tilhorerne fra selve formens side. Folgen var at Wexels i en lang aarrække — helt fra 1819 til 1849 — praktisk talt stod fuldstændig isolert; eller som en av hans biografer uttrykker det: »Der gik 30 aar, før det viste sig, at han hadde vækket den menighet, der ikke hadde hørt ham.« Imens stod han og »prædiket for en tom kirke«. ¹ Imidlertid hadde der i en enkelt menighet like utenfor

¹ D. Thrap: Wilhelm Andreas Wexels, pag. 149. — Som et karakteristisk eksempel paa, hvilke utslag den religiøse likegyldighet kunde gi sig, nævner forf. (paa grundlag av hvad han har hørt av en tilstedeværende) at da W. engang (1823) i en prædiken ropte utover menigheten, at han saa Kristus tilstede — *der er han midt iblandt eder* — reiste H. A. Bjerregaard sig i sin kirkestol og ropte: *Pip, pip! Her er jeg!*

bygrænsen begyndt at gjøre sig gjældende en religiøs vækkelse som skulde komme til at øve en bestemmende indflydelse paa utviklingen. Vi sigter til den bevægelse som blev skapt i (Gamle) Akers menighet i aarene 1834—1844 gjennem sogneprest Iver Hesselbergs myndige personlighet og hans ikke mindre usedvanlige forkyndelse.

Hesselberg, som var født 1780 i Spydeberg, hvor hans far var prest, var en mand med utprægede interesser ogsaa utenfor det religiøse omraade. Som barn av en i fremtrædende grad revolutionær tid var han stadig optat av politiske og sociale problemer, og paa trods av de herskende fordomme og uten at bry sig om det mishag han vakte paa »hoieste hold«, hævdet han altid deres intime sammenheng med religionen. I en tidsalder, da betydningen av 17. mai endnu ikke var trængt igjennem overalt, betænkte han sig ikke paa — hvis nationaldagen faldt paa en søndag eller helligdag — at minde fra prækestolen om »maidagen og dens forjættelser«. Særlig opsigt vakte hans prædiken søndag 10. juli 1836 — umiddelbart efter Karl Johans opløsning av Stortinget — »den gruelige skandale i Akers kirke«, som Thrap kalder den med en karakteristik som man ikke skulde ventet hos en forfatter i vor tid. Det var denne optræden som reiste Welhaven til kamp mot ham i en artikkelserie i Den Constitutionelle, som vakte almindelig opmerksomhet i samtiden, og som Hesselberg ikke længe efter imotegik i en egen brochure.¹ Det var to livssyn, som her hadde sit første, mere betydningsfulde sammenstøt. For Welhaven var kirken et fredlyst sted med noget av romantikens høihet over sig, symbolet paa det rike, som »ikke er av denne verden«. For Hesselberg var kirken en levende organisme og dens hus et sted, hvor døgnets problemer og forutsætningerne for dem skulde holdes frem til drøftelse og granskning under synsvinkelen av de etisk uforgjængelige værdier. Det var et grundsyn som likefrem kaldte paa menigheten fra nær og fjern, og mens Wexels vedblev at tale i Vor Frelses kirke for tomme bænker, sat der en lyttende, stadig voksende skare av gamle og unge i Akers kirke, revet med av en forkyndelse som var like usedvanlig ved sin form som ved sit indhold.

I tiden omkring 1840 kan interessen for de kirkelige anliggender siges at ha utviklet sig saa langt, at man saa smaat begyndte at ta op til drøftelse spørsmålet, om det ikke snart kunde være paatide at gaa til en restaurering av Vor Frelses kirke; samtidig meldte sig ogsaa spørsmålet om nødvendigheten av en ny kirke av hensyn til den stadig økende befolkning. Men fra tanke til handling var der lang vei i datidens Kristiania paa det kirkelige omraade og mange hindringer at rydde avveien. Tanken

¹ Jfr. opsættet: Om den politiske prædiken i kirken paa Akersbakken (Welhavens saml. skr. II, pag. 74—117) og Hesselbergs brochure: *Christelig liberalisme*, en utvikling av vor tids frihetsstræben og dens grund.

om en restaurering av Vor Frelzers kirke blev til at begynde med ikke mottat med nogen særlig sympati; blandt andre uttalte maleren J. C. Dahl sig avgjort imot den med den begrundelse, at en eventuel restaurering vilde gi byen en kirke som hverken var »kjød eller fisk«, mens der nu ialfald var en viss stil over den trods dens uanselighet.¹ Nogen praktisk betydning for løsningen av spørsmålet fik denne foreløbige diskussion ikke, og i løpet av første halvpart av 1840-aarene blev restaureringsspørsmålet trængt i bakgrunden av

Iver Hesselberg.
Efter maleri av Asta Norregaard.

de mange andre opgaver, som kommunen var optat med i disse aar. Men »gjemt var ikke glemt«, og av enkelte bemerkninger i pressen fra tid til anden — gjerne av en litt bitter karakter — fremgaar det med tilstrækkelig tydelighet, at kirkenoden i byen følte som et stadig større onde fra aar til aar.

Vaaren 1846 fandt endelig formandskapet selv at burde ta affære i saken, og i en skrivelse til magistraten av 27. april uttalte det som sin opfatning, at der »neppe kunde være mere end én mening om, at Vor Frelzers kirkebygning i sin nuværende tilstand ikke fyldestgjorde fordringer, der med foie kan gjøres til hovedstadens saagodt-som eneste kirke, og at der ialfald ikke burde være noget avgjø-

rende til hinder for i kirkebygningens indre at faa gjort væsentlige forbedringer baade med hensyn til bekvemmelighet og utseende«. Paa dette tidspunkt hadde der allerede i flere aar sittet sammen en kommission, som hadde faat i opdrag »at ta under overveielse alle de gjenstande, der staar i forbindelse med en paatænkt omregulering av Christiania byes geistlige inndeling«, og sommeren 1847 fremla denne kommission sin indstilling. Den gik i hovedsaken ut paa, at en deling av Vor Frelzers menighet var paa-trængende nødvendig, men at den ikke kunde finde sted paa en virkelig

¹ Jfr. Den Constitutionelle no. 196, 1840. — D. opholdt sig dengang i Dresden.

gavnlig og hensigtsmæssig maate, uten at der samtidig blev bevilget de nødvendige midler til bygning av en ny kirke. Kommissionen gjør i denne forbindelse opmerksom paa, at den er bekjendt med den plan, som for tiden er oppe om en restaurering av Vor Frelzers kirke, og den henstiller derfor til Kirkeinspektionen »at foranledige, i forbindelse med denne sak, tillike fremsat forslag om, at der til en ny kirkes opførelse maa bli bevilget en sum av 70000 spd.» Kommissionen indrømmer, at utgifterne til restaureringen av Vor Frelzers kirke i forbindelse med den eventuelle bevilgning til den nye kirke vil medføre betydelige aarlige uttællinger, særlig naar man ser hen til de mange forpligtelser, som allerede paahviler kommunen. Men det kan paa den anden side ikke negtes, at det er paa hoi tid, at denne hovedstad, som har gjort saameget for at fremme interesser av forskjellig slags »tildels endog rent materielle«, ogsaa foretar noget »til fremme av de kirkelige og religiøse«; som grund nævnes foruten den stadig voksende folkemængde, »den større sans for religiøsitet, der efter kommissionens mening er begyndt at spores iblandt mængden«. I det hele tat er kommissionen av den opfatning, at forslaget om restaureringen av Vor Frelzers kirke og forslaget om bygningen av en ny kirke begge er »like vigtige og nødvendige«, og den indstiller derfor paa, at begge forslag fremsættes og behandles samtidig. Denne indstilling blev i alt væsentlig tiltraadt av Kirkeinspektionen, som derefter i samraad med den berømte hamburgske arkitekt A. de Chateauneuf¹ kom til det resultat, at den ny kirke »bør placeres paa Hammersborg, hvor endel av laderne nu staar, saaledes at den vender mot Theatergaten, Akersgaten og Hospitalsgaten«. Av andre tomter, som var fremme i diskussionen, nævner Kirkeinspektionen »Vaterlands Kirkegaard,² tomten ved Raadhusgaten, hvor Artilleristalden nu staar, og hvor der tidligere har staat en kirke, samt en tomt bakenfor de nye universitetsbygninger.« Kirkeinspektionen hadde imidlertid sine specielle indvendinger mot hver enkelt av dem, og det endelige utfald blev, at kommunestyret 16. april 1849 bevilget 80000 spd., hvorav 10000 spd. til indkjøb av grund og 70000 til bygning av en kirke »som skulde ha sin plads mellem Akersgaten og Sorgenfri have, omtrent likeoverfor apoteker Møllers have, no. 67, i Akersgaten.«

Dette overslag viste sig snart altfor knapt, og i repræsentantskapsmøte 7. juni blev der til fremme av kirkesaken, mot 10 st., vedtat en yderligere bevilgning paa indtil 25600 spd., som skulde anvendes dels til indkjøb og flytning av de talrike lader, ialt 35, som var det mest typiske

¹ C. var paa en maate knyttet til Kristiania, forsaavidt som han var gift med en datter av den i samtiden bekjendte overlærer Ulrich Møller, hvis »Institut« (for gutter) var en av de mest skattede undervisningsanstalter i byen.

² Her blev senere (1866) den nuværende Politikammerbygning (Møllergaten 19) reist.

ved det daværende Hammersborg, dels til indkjøb av en ny tomt for disse landlige indretninger, som byen paa dette forholdsvis sene tidspunkt endnu ikke fandt at kunne undvære. Videre blev det besluttet at indkjøpe 6 gaarder og tomter langs et nu forsvundet smug med det betegnende navn Ladestrædet; desuten 3 gaarder i Akersgaten og endelig det kjendte utfartsted Sorgenfri — alt i den hensigt at »sikre den nye kirke en smuk omgivelse«. Enstemmig blev der ved en særskilt beslutning meddelt magistraten be- myndigelse til at søke optat paa kommunens vegne et 6 procent laan paa indtil 35600 spd. Kort sagt, kommunen satte sig fra første stund av i et betydelig ansvar for at avhjelpe kirkenoden paa en effektiv maate.

Hovedinteressen ved repræsentantmotet av 7. juni knytter sig imidlertid ikke til beslutningen om den nye kirke paa Hammersborg. Det spørsmåal, som stod i forgrunden av datidens interesse, var planen om restaureringen av Vor Frelzers kirke i overensstemmelse med Chateaufeu's plan. Oprindeligt hadde Chateaufeu staat helt utenfor spørsmåalet, forsaavidt som hans første besøk her i byen høsten 1847 nærmest gjaldt spørsmåalet om tomt-valget for den nye kirke, som man ønsket at konferere med ham om. De planer, som netop var oppe om restaureringen av Vor Frelzers kirke, vakte hans interesse, og efter sin hjemkomst indsendte han det utkast til en restaureringsplan, som skulde bli det endelige.¹ Det er ingen overdrivelse at si, at det fra første stund erobret den offentlige mening. Det stillet avgjort i skyggen to forslag, som tidligere var indlevert av arkitekt Grosch, hvorav det ene var et originalforslag, det andre et anonymt forslag paa vegne av en utenlandsk arkitekt. Som speciel sakkyn- dig uttalte arkitekt H. E. Schirmer sin mest ubetingede anerkjendelse av Chateaufeu's plan, og fra Welhavens haand foreligger der i en privat- skrivelse til daværende borgermester Bretteville en uttalelse som er tat med blandt sakens dokumenter, og som er av den interesse, at den har krav paa at citeres i hovedsaken: »Den ledende tanke i Chateaufeu's projekt« — siger Welhaven — »er efter min opfatning denne: Vor Frel- sers kirke er et ufærdig bygverk, der paa et visst punkt er avsluttet og bragt under tak. Hvad der nu bør gjøres, er ei en vilkaarlig forskjøn- nelse, men en fuldendelse i den engang angivne retning. Den maate, hvor- paa arkitekten har løst sin opgave, viser paa en gang planens genialitet og dens overveiende brukbarhet fremfor de tvende andre projekter. Den anvendte stil i taarnene staar her i fuldkommen samklang med hele den gamle underbygning, og mens øiet gjenkjender i disse partier den karakter, hvori saamange av vort lands bykirker er holdt, finder det tillike i de

¹ Efter hvad Chateaufeu mundtlig har meddelt arkitekt v. Hanno, fik han ideen til det gjen- nembrutte taarn under forbigarten ved Kronborg. (Meddelt forf. av dr. A. v. Hanno).

simple og dog saa elegante former, hvori Chateaufeuf har utpræget stilen, et arkitektonisk mønsterbillede fra den tid, der har grundlagt kirken. Welhaven slutter derfor med at gi planen sin varmeste anbefaling, og han uttaler i denne forbindelse, at »skulde den sjeldne erhvervelse, som vor kommune har gjort i Chateaufeufs arbeide, bli ubenyttet, da vil jeg høilig beklage det som et stort og uerstattelig tap«. Det var denne Chateaufeufs avgjørende seir i spørsmålet om restaureringen av Vor Frelseres kirke, som førte til, at han umiddelbart efter blev antat som arkitekt ved den nye kirkebygning paa Hammersborg.

Kommunestyret la ikke nogetsomhelst skjul paa, at dette dobbelte løft var en økonomisk anstrengelse, som vilde ta paa kræfterne. Bevilgningen til den nye kirke blev git under den likefremme forutsætning, at der til restaureringen av Vor Frelseres kirke kunde erholdes mindst 20 000 spd. av Sparebankens fonds. Magistraten andrar paa kommunens vegne om denne bevilgning med den begrundelse, at Kristiania kommune for tiden har at forrente og avdrage en gjæld paa omtrent 86 000 spd., og at den derfor vil faa »meget betydelige byrder at bære«, naar den yderligere skal opta et laan paa 70 000 spd. Bankens direktion stillet sig meget villig, og i lopet av de nærmeste aar overtok Sparebanken hele restaureringen av kirken. Ved avslutningen av arbeidet, som Sparebanken saaledes utelukkende har æren for, viste det sig at utgifterne ved restaureringen belop sig til ialt ca. 39 000 spd.¹

Den umiddelbare følge av restaureringen av Vor Frelseres kirke paa et tidspunkt, da den nye kirke paa Hammersborg endnu ikke var paabegyndt, var en »kirkenød« uten sidestykke i byens historie, før eller siden. Den lille Garnisonskirke var nu den eneste man hadde at falde tilbake paa, og den maatte tilmed gjøre tjeneste baade for Vor Frelseres menighet og Garnisonsmenigheten. »Selv om kirkesøkningen hadde været ringere end den var,« siger Thrap, »maatte den lille kirke været fuld hver søndag.« Følgen var at der indtraadte et gjennembrud i stemningen likeoverfor Wexels. Man gjorde den opdagelse, at man ikke bare kunde høre ham; men at han var en betagende prædikant, en fængslende personlighet fuld av en egen hoitidsstemning. Fra nu av blev han den mest sokte prædikant i byen, og da han halvandet aar senere vendte tilbake til Vor Frelseres kirke, saasnaert den kunde tages i bruk igjen efter restaureringen, blev han fulgt av en menighet, som senere aldrig svigtet ham.

¹ Jfr. Nils Vogt: Christiania Sparebank (Jubilæumsverket), II. halvbind, pag. 137—140. — Paa kirkens taarnfot staar til minde herom følgende: Christiania Sparebank reiste i aarene 1849—1850 Vor Frelseres kirkes taarn og bekostet restaurering av kirken efter arkitekt A. de Chateaufeufs plan, hvorfor Kommunen satte denne mindeplate paa 100-aarsdagen for Christiania Sparebanks aapning, den 29. juni 1922.

Allikevel var dette restaurerings-arbeide selvsagt bare den rent ydre foranledning til det religiøse gjennombrud i Kristiania i tiden omkring 1850. Grunden hadde været forberedt i en lang aarrække gjennom det vækkelsesarbeide, som knytter sig til Hesselbergs usedvanlige forkyndelse og Wexels' intime paavirkning av den enkelte — begge med reisningen av personligheten som det centrale. I samme forbindelse maa ogsaa nævnes den indgaaende diskussion av kirkelige spørsmåal, som knytter sig til

Gisle Johnson.
Efter maleri av Asta Nørregaard.

1840-aarene, og som gaar ind som et led i Norges kulturelle utvikling i dette tidsrum i langt høiere grad end det spiller ind i Kristiania bys historie. Men derav følger ikke, at de kan forbigaaes som ganske likegyldige foreteelser. De aarelange droftelser i pressen og i offentlige kommissioner, som i 1842 forte til ophævelsen av Konventikkelplakaten;¹ den voksende interesse for missionsarbeidet, som fik noget av et gjennombrud i Kristiania, da Schreuder i mai 1843, umiddelbart før sin avreise til Sydafrika blev ordinert som missionær av biskop Sorensen i Vor Frelzers kirke; Dissenterloven av 1845 med hele den bevægelse, som knytter sig til den — alt dette er fremtrædende vidnesbyrd om, hvorledes de religiøse interesser mere og mere

begynder at fange den offentlige opmerksomhet i 1840-aarenes Kristiania og bli bestemmende for den enkeltes liv. Men paa den anden side gjælder det ikke at se denne aandelige bevægelse altfor snevert. Den er ifølge sin natur i slegt baade med arbeiderbevægelsen og med avholds-saken. Det er derfor ingen tilfældighet, at to mænd, tilsynelatende saa diametralt motsatte som W. A. Wexels og Marcus Thrane, bryter igjen- nem omtrent samtidig; heller ikke at Brændevinsloven av 1845, som slog ned det private anarki paa drikketrafikkens omraade, i tid falder

¹ Jfr. R. Slaattelids artikel vedk. dette emne i *Norregia Sacra* (1921), I, pag. 87—110 med utførl. kildehenvisninger.

sammen med avslutningen av Henrik Wergelands folkeopdragende arbeide og den organiserte avholdsbevægelse som blev indledet og indarbeidet av Kristiania-studenten K. N. Andresen, bedre kjendt i samtiden under navnet »Avholds-Andresen«.¹ Kort sagt, overalt viser der sig under forskjellige former en og samme trang til at reise personligheten; til at vække den enkelte til forstaaelse av hans ansvar og hans skyldighet og faa ham til at indse, at han staaer i et visst etisk forhold til sin samtid, som gjør det til en pligt for ham at ta stilling til de spørsmaal den reiser. Det er paa dette punkt av utviklingen, at pietismen saa smaat begyndte at faa magt over sindene gjennom den bevægelse, som i første række er knyttet til Skienspresten Gustav Lammers' personlighet — forbilledet for Ibsens *Brand*.

Fra »det velstaaende, livsglade Skien, som i kort tid blev forvandlet til en mørk pietistisk by, hvor al livets glæde fortrængtes av sorg over al livets synd og fordømmelighet«,² fænget den Lammers'ske vækkelse i by og bygd og naadde naturligvis meget snart ogsaa ind til Kristiania. Her fik den sin mest typiske repræsentant i professor Gisle Johnson — en mand av en anden grundtype end Lammers, men allikevel helt under indflydelse av ham baade i anlægget av sin' forkyndelse og i maaten at præke paa. Johnson begyndte sine »bibellæsninger« i 1851, og dermed kom der — som Thrap uttrykker det — »et nyt element ind i forkyndelsen i Kristiania«. Det var »sandelig ikke kristendommen, som var det nye« — den forkyndtes purt og rent nok av Wexels og P. A. Jensen —; »det var prædikemaaten, der var ukjendt. Johnson græd ikke, men han talte altid i grædetone«.³ Han hadde »et klart blik for tidens nød, men ikke for tidens trang til at se menneskelivet i kristendommens lys. Det sociale liv, kunst og visst ogsaa politik, var ham fremmed. Følgen var, at han trods sin dygtighet som kirkehistoriker »manglet syn for tidens fænomener og ikke var opmærksom paa, at opbyggelsesbøger skrevet under 30-aarskrigens raahet og elendighet maatte ha en mørk farve, der maaske ikke horte hjemme i Norge i 1850-aarene«.

Denne karakteristik gir en nøgle til hele bevægelsen og forklarer baade dens styrke og dens svakhet. Det lykkedes ikke Johnson at omskape Kristiania paa samme maate, som Lammers hadde evnet at omskape Skien; men det utelukker ikke at han kom til at øve en enorm indflydelse i vide kredse i en tidsalder, da de aandelige interesser befandt sig i en bølgedal.

¹ For en skildring av hans virksomhet — jfr. statsraad Vogts mindetale over ham i Kr. ania 13. juni 1851, trykt bl. a. i De norske avholdsforeningers 6. aarsberetn. (1851).

² Av biskop J. C. Heuchs essay: *Gisle Johnson* i serieverket: Nordmænd i det 19. aarh. (utgit av Gerhard Gran) II, pag. 78.

³ Heuch uttrykker det samme mere avdæmpet i betegnelsen »en blot, litt grædende rust«.

og livet svinget mellem den mest uforfalskede materialisme og den steileste forsagelse av al jordisk glæde.

Allikevel kan der ikke paavises noget almindelig gjennembrud her i byen av den bevægelse, som er kjendt under navnet *Pietismen* før saa sent som i 1854. Men da kom den til gjengjæld med saa meget større styrke. Den brede plads, som de religiøse og kirkelige spørsmal indtok i en stor del av tidens bevissthet; indtrykket fra koleratiden aaret iforveien, som endnu fyldte mange med gru; det eiendommelig uvante ved den Johnsonske forkyndelse, som møttes av en beslegtet trang i tiden — alt dette bidrog til at sætte sit præg paa byen i vide kredse. Kristiania stod i bodsforkyndelsens og omvendelsens tegn; bibellæsninger og bønemøter var besøkt til trængsel. Som en praktisk utløper av bevægelsen fulgte i 1855 efter initiativ av Johnson oprettelsen av en forening for *Indremissionen i Christiania* — en organisation, som skulde komme til at sætte varige spor i utviklingen. Grunden er den, at Indremissionen — paa det tidspunkt den traadte i virksomhet — ikke bare gik ind som det historiske led i en religiøs bevægelse; den tok ogsaa sigte paa det sociale rensningsarbeide, som arbeiderne selv endnu ikke hadde faat oie paa, men hvis betydning blev mere og mere indlysende, efterhvert som Kristiania utviklet sig i retning av en industriby.

ROMANTIK OG SKANDINAVISME I KRIG OG FRED

De strømninger i tanke- og følelseslivet, som vi har skissert i det foregaaende kapitel væsentlig paa bakgrund av den vaagnende interesse paa det religiøse og kirkelige omraade, er allikevel bare den ene side av det gjennombrud i livssyn og samfundsformer, som er noget av det mest karakteristiske ved 1840-aarenes Kristiania. Den anden side er den nye aandretning paa det literære og kunstneriske omraade, som meget snart fik navnet *romantiken*, og som paa det økonomiske omraade krystalliserte sig i frihandelsprincippet. Til gjengjæld var det politiske liv svakt utviklet gjennom mesteparten av denne periode indtil Februarrevolutionen i Frankrike og de mægtige eftervirkninger av den Europa over lot politiken træde i forgrunden i den offentlige bevissthet med en styrke som man maa gaa tilbake til første halvpart av 1830-aarene for at finde sidestykke til. En generation fik sit livssyn bestemt av hvad der skedde, og da brytningerne allerede paa forhaand gik dypt inden de forskjellige lag av hovedstadens befolkning, siger det sig selv, at der ogsaa blev trukket motstridende slutninger av begivenheterne.

Det toneangivende element i datidens Kristiania var efter samtidige beretninger at dømme en viss fraktion, som inden sin midte tallet alt hvad der vilde gaa for dannet og fornemt, og som yndet at betegne sig med navnene *de meningsberettigede* eller *intelligensen*. Det var folk i forskjellige aldre og livsstillinger; men den overveiende del av dem hørte hjemme inden den yngre akademiske verden; andre var forhenværende »troppister» og »lover», som allerede hadde naad hoit opover paa embedsstigen. Paa det politiske omraade behersket de det offentlige liv; paa det kommunale omraade gjorde de formandskapsloven av 1837 illusorisk. Det første dokumenterte sig paa den maate, at der i to aartier utelukkende blev valgt embedsmænd til at repræsentere Kristiania paa Stortinget; det andet førte til, at embedsmandssynet og embedsmands-interesserne traadte altfor ensidig i dagen hos de noie samarbeidende institutioner, magistrat og formandskap. I motsætning til det akademiske intelligensparti stod den saakaldte middelklasse — kjøbmænd og haandverkere — med et

politisk grundsyn, diktert av tidens frihandelsteorier og paa det kommunale omraade bestemt av en voksende overbevisning om, at byens tarv i længden var ganske uforenelig med et fortsat embedsmandsstyre. Hvad arbeiderne angik, blev de nærmest betragtet som et besværlig proletariat, som ikke skaffet kommunen andet end bryderi og utgifter, og hvis mening man derfor ikke bekymret sig om.

Aaret 1848 blev for Kristianias vedkommende indledet paa en karakteristisk maate. Byen stod i de kunstneriske interessers tegn, og en utlodning av indkjøpte malerier av norske kunstnere, som var arrangeret av Kunstforeningen, blev omfattet med en interesse som aldrig før av det store publikum. Aviserne utenfor Kristiania, som paa dette tidspunkt delvis hadde begyndt at ha faste korrespondenter i hovedstaden, bringer fra numer til numer fyldige meddelelser om utlodningen med kritik over kunstverkerne, og hvad der er av ikke mindst interesse — oplysninger om vore kunstneres studier i Düsseldorf og de emner de er optat av i øieblikket; bl. a. faar vi vite, at Tidemand og Gude har gjort utkast til et stort maleri, hvis emne »siges at bli et parti fra Hardangerfjorden i middagsbelysning og med baater, hvori en brudfærd i dette distrikts maleriske dragter er i begrep med at fare til kirke.« Samtidig utkom anden del av Asbjørnsens *Norske folkesagn og huldreeventyr*, som ifølge samme korrespondent blev mottat med levende interesse av publikum, selv om en skisse som *Plankekjøerne* faldt enkelte litt tungt for brystet paa grund av »den fæiske raahet, hvorpaa der her desværre er git en saa altfor sand prøve . . . Av denne raahet har jeg nok hver dag paa torv og gate, hvor de hovedstaden tilgrænsende bygdelags tildels depraverede indvaanere hyppigen færdes«.

Der er grund til at tro, at forholdene i Stortinget — saaledes som de utviklet sig like fra begyndelsen av — vilde git anledning til en ganske bevæget session, selv uten Februarrevolutionen; nu blev det den, som kom til at bli bestemmende for byen — man kan gjerne si — baade offentlig og privat.

De første efterretninger om Februarrevolutionen i Frankrike naadde hit i anden uke av mars, og resultatet blev — for at tale med en samtidig korrespondent — at Kristiania fik sin 10., 11. og 12. mars, likesom Paris hadde hat sin 22., 23. og 24. februar; eller med andre ord, at der blev endel uroligheter i byen. Morgenbladet var paa det tidspunkt i en utstrækning som neppe nogensinde oppositionens ledende organ, samtidig med at det igjen var hovedstadens og landets eneste dagblad, efterat Den Constitutionelle var gaat ind aaret iforveien. Rigtignok var Stabell, som var valgt ind paa Stortinget i 1848 som 4. repræsentant for Akershus, ikke længer Morgenbladets redaktør; men den avgjørende indflydelse, han hadde øvet

i denne egenskap gjennom en lang aarrække, hadde i den grad gjort ham og Morgenbladet til ett i den offentlige bevissthet, at intelligenspartiet betragtet det som noget av en personlig fornærmelse, at Stabell for ikke længe siden var valgt til præsident i Odelstinget. Ivirkeligheten var stemningen saa ophidset, at der var folk, som spekulererte paa at »regalere Stabell med en pipekoncert fra stortingsgalleriet»; men ved nærmere eftertanke lot man denne plan falde og bestemte sig til at oppebie en passende anledning. Da var det efterretningen om Februarrevolutionen faldt ned i Kristiania og »fyldte alle den sande frihets venner med glæde og beundrende deltagelse», mens intelligenspartiet befandt sig i en mildest talt trykket stemning. »Paa flere offentlige steder saa man klynger med spændt forventning samlet omkring forelæsere av de utenlandske journaler, mens man enkeltvis kunde høre nogen mumle om »de gale parisere, der atter har bragt Europas fred i fare«, eller om »den dygtige brave Guizot, der maatte vike for det raa masseherredømme«.¹

I Morgenbladet, hvor de første efterretninger om Februarrevolutionen stod at læse 10. mars, blev de hilset med den mest uskromtede glæde. »Det franske folk, der altid har været tidsaandens kraftigste bærer, har rystet av sig en egennyttig og demoraliseret personlighetspolitiks lænker,« heter det i bladets kommentar til efterretningen. »Frankrike har atter vist verden, at det er folket, som kan og skal regjere sig selv.« Morgenbladet understreker, at det er umulig at uttale noget bestemt om, hvorvidt den nye franske republik vil bli staaende; men det er ikke utelukket, at »denne saa mægtig vækkende begivenhet skal gi støtet til, at Europa gjennom en almindelig krig hæver sig op til at indbefatte en samling av lutter frie stater saaledes som den nye verdens Amerika.« Sikkert er det, at der gaar en mægtig frihetstrang gjennom folkene netop i denne tid — et forhold, som ogsaa er kommet tilsyne i Norden, »hvor den svenske og danske stat i lange tider har arbeidet paa at hæve sig til et tidsmessig standpunkt; men monarkiernes forældede interesser har hindret fremgangen av folkenes gode sak.« Bladet slutter med at uttale den sikre forvissning, at Februarrevolutionen ogsaa vil komme til at virke vækkende her i Norge, hvor »folkefrihetens venner . . . med moie arbeider paa bortryddelsen av saamangen levning fra forgangne absolutistiske tider og paa gjennomførelsen i alle dele av folkets rettigheter«. Endelig vil denne begivenhet ogsaa lære os, »at hvad der sporges om er handling og beslutning, ikke snakken frem og tilbake«.

Denne artikkel var mere end Kristiania-intelligensen kunde og vilde finde sig i, og »paa kaffehuse og spisekvarterer avtalte igaar (10. mars)

¹ Korrespondanse til Den Vestl. Tidende, no. 28, 1848.

endel av byens noble ungdom, at man skulde samles paa torvet kl. 9 for at begi sig til hr. Adolf Stabells bolig og der opføre en pipekoncert». Demonstranterne, som bestod av »flere snes, kanske over hundrede unge mennesker, for det meste studenter, kandidater og kopister osv., begav sig utenfor Heimdalen og forsøkte en pipekoncert, der dog sterkt avbrøtes og blandedes med hurra og bravo, da der ulykkeligvis foruten de ledige tilskuere var fulgt med en del aktive personer utenfor den egte fuldblodige trop». Det blev imidlertid ikke med denne ene gang. Aftenen efter var der en ny demonstration, men nu var antallet av deltagere vokset til flere tusen, og da Stabell, som ikke hadde været hjemme kvelden iforveien, viste sig paa sin altan, blev han hilset med stormende ovationer; de rev med sig og »overdøvet aldeles nogen piper fra en liten trop av unge mennesker, der hos os adskiller sig fra ungdommen paa andre steder i Europa ved at elske aristokratiet».¹

Man skulde tro, at byen nu maatte ha faat nok av disse demonstrationer; men nei. Om aftenen d. 11. mars fandt der en tredie demonstration sted, som bl. a. leverte avgjørende bevis for, at Kristiania politi stod aldeles magtesløst overfor Kristiania-befolkningen, naar den først slog sig løs. Det endte med at politiet blev drevet ned i Kirkegaten og sperret inde der, indtil det blev undsat av en avdeling kavalleri, som paa sin side besatte alle utganger. Denne uventede optræden gjorde mængden ganske modløs, og med et tap av 50 fanger, som efterhaanden blev ført ned paa Raadstuen, foretrak den at indstille al motstand. Dermed endte disse bevægede marsdage, som naturligvis gav anledning til et »utal av rygter, skrøner og andre utilbørligheter» som holdt publikum i aande adskillige uker fremover.

Der var paa denne tid meget faa som evnet at se Februarrevolutionen i dens rette lys — eller med andre ord som en indledning til arbeiderstandens frigjørelse ute i Europa. Grunden var den, at vi her i landet praktisk talt ikke hadde nogen industri, og dermed ingen klassebevisst arbeiderstand; følgelig hadde Februarrevolutionen ingen interesse for os socialt set, mente man. Selv efter Morgenbladets opfatning var denne begivenhet intet andet end en seier for dannelsen og den sunde praktiske sans, som i vor tid har skapt »et *intelligensens* aristokrati» til avløsning av det »militær- og hofaristokrati», som nu maa betegnes som et tilbakelagt stadium. »Vi mener ei overforfinelsens falske eller stuelærdommens upraktiske intelligens», tilføier bladet; »vi mener den populære dannelses intelligens, der i vort land hverken repræsenteres av sorenskrivere eller prester, men av de virkelig oplyste og for opplysning mottagelige i enhver klasse.

¹ Citaterne efter Morgenbladet no. 72 og 73, 1848.

« Dette aristokrati har ved Februarrevolutionen i Frankrike vundet seier. Det kan hos os komme til at seire ved en rolig gjennemførelse av de principer, som Grundloven har uttalt. »

Disse ord gir et korrekt uttrykk for opfatningen inden den daværende opposition, og dermed har vi ogsaa den naturlige forklaring paa fremsættelsen av det bekjendte »adresse-forslag« av 28. april 1848, som vakte en saa voldsom opmerksomhet, ikke mindst i Kristiania. Det var i form og indhold et blankt mistillidsvotum til den daværende Løvenskiold-Vogts'ke regjering, samtidig med at det tok sigte paa et moderne systemskifte i parlamentarisk retning ved at kræve adgang for statsraaderne til at ta del i Stortingets forhandlinger. Men, som bekjendt, vovet ikke forslagsstillerne at fastholde det, da det kom til behandling i Stortinget 3. mai; efter 6 timers debat blev det besluttet, at det skulde oversendes til en komité — hvad der var ensbetydende med en »hæderlig begravelse«. Grunden er ikke til at ta feil av. Man var ængstelig for at »sætte splid mellem statsmagterne«. Det gik endog saavidt, at man ved officielle anledninger utbragte skaaler i denne retning. »Hensynet til Norden«, hvis sak var truet, gjorde det til en like-

*Adolf Bredo Stabell.
Efter maleri av Halfdan Strom.*

frem pligt for os — blev det forkyndt — at staa enige indad og vise den størst mulige selvbeherskelse og offervilje. Det var skandinavismens første, fordærvelige seier i norsk politik. For denne kimæres skyld lot oppositionen sit forslag falde og hjalp dermed til at slaa den knute i norsk politik, som først blev hugget over ved begivenheterne i 1884.

Trods alle officielle fraser var allikevel stemningen i Kristiania slet ikke saa avgjort i favor av Danmark, som det ser ut til av de almindelige fremstillinger. Utenfor den akademiske verden var der mere end én nøktern iagttager av utviklingen, som spurte sig selv, om ikke den slesvigske reising mot Danmark var et led i den samme nationalitetsbevægelse, som

man netop var vidne til en række andre steder i Europa — eksempelvis i Lombardiet overfor Østerrike — og som tillot sig at besvare dette spørsmål bekræftende. Men dermed fulgte ogsaa, at de i likhet med korrespondenten til Den vestlandske tidende¹ saa ganske kjølig paa det slesvigske spørsmål og betragtet det som den rene usans, at det indebar nogen-
somhelst fare for Danmarks nationale selvstændighet, endsi for det øvrige Norden. Det fornuftigste Danmark hadde at gjøre var efter disse folks mening hurtigst mulig at trække sig ut av en strid, som det efter al rimelighet bare vilde høste skam og skade av, og »ta imot taalelige tilbud, mens det endnu var tid«. Det behøver neppe at tilføies, at denne opfatning allikevel var avgjort i strid med den »meningsberettigede« Kristianiaopinion, og korrespondenten betegner det til overflod som en selvfølge, »at jeg flere gange er blit kaldt schleswig-holsteiner, fordi jeg tok mig den frihet at betvile Danmarks ret til at inkorporere nogen tusener, som ei vil være danske«. Men noget egentlig gjennembrud i opfatningen til gunst for Danmark kom det allikevel ikke til her i byen, før begivenhetene i hertugdømmerne i dagene omkring 25. mars førte til et direkte brud mellem Slesvig-Holsten og Danmark.

Om grundstemningen i Kristiania i de dage, ialfald inden de ledende kredse, opplyser korrespondenten at det var »som besindigheten hos mange var rent floiten og det som mest undret mig«, tilføier han, »var at der fandtes saamange skandinaver«. Man hørte ikke om andet end »skjændig overrumpling« og »grisk erobringssyke« fra tysk side, og man var paa det rene med, at der ikke kunde være tale om andet end at komme Danmark til undsætning snarest mulig og jage »det tyske pak« hjem paa dets egne enemerker. Det var dette grundsyn, som fik sit første offentlige uttryk i Studentersamfunds-festen 2. april — 47-aarsdagen for slaget paa Kjøbenhavns red — med »adgang for enhver, der nærer sympathi for Danmarks frihet og fremtid«, og likeledes i Samfundets bekjendte adresse av 2. april til de danske studenter, som paa grund av de urolige tider netop hadde avlyst et paatænkt besøk i Kristiania.² I løpet av april maaned tok denne stemning yderligere fart, og da der i slutten av maaneden — umiddelbart efter det første større danske nederlag — blev indbudt til et masse-møte paa Børsen 1. mai for at vedta en sympatiuttalelse overfor Danmark, behovet ingen lenger at spørge om, hvor det toneangivende flertal i byen var at finde. Motets program — eller, som vi nu vilde si, forslag til resolution — var avfattet i ni punkter, som i hovedsaken hvilte paa den

¹ Jfr. en række korrespondanser i vedk. blad utover sommeren 1848. — Som helhet gjælder det, at utenbyspressen med undtagelse av *Bergenske Blade* stod særdeles reservert overfor Danmark.

² For enkeltheter — jfr. Fredrik B. Wallem: *Det norske studentersamfund*, I, pag. 328 ff.

grundbetragtning, at intet var mere ubestridelig end Danmarks historiske ret til Slesvig, og at det var en uavviselig pligt for Norge at være med at hindre, at denne ret blev krænket; samtidig blev det — for sikkerhets skyld — uttrykkelig tilfoiet, at man gik ut fra, at ikke andre vilde indffinde sig paa møtet end de, som var enige i programmet.

Det blev et møte av de sjeldne. Borsens store sal var fyldt til trængsel av et publikum, som møtte frem med opgjorte meninger, og som ikke vilde finde sig i nogen mot-

sigelse. Dirigenten, rigsarkivar Lange og de to hovedtalere P. A. Munch og Bernh. Dunker høstet levende bifald; til gjengjæld blev en taler, som forsøkte at se sporsmaalet fra en anden side, praktisk talt hysset ned. «Vil man kalde hine i forsamlingen av 1. mai fattede beslutninger en opinion, saa for mig gjerne», skriver V. T. s korrespondent: «kun maa man da medgi, at den hele oprindelse smaker sterkt av ensidighet». Dette er utvilsomt en korrekt karakteristik av Kristianiastemningen i denne tid, og det siger sig selv, at denne ensidighet snarere vokste end tok av under begivenheternes videre utvikling. Somen almindelig bemerkning gjælder det, at Danmarks sak til at begynde med hadde

P. A. Munch.
Efter litografi.

sit hovedorgan i Rigestidende, mens Morgenbladet fra tid til anden forsøkte at gyde koldt vand i blodet, samtidig med at det i en særdeles liberal utstrækning stillet sine spalter til raadighet for indlæg fra begge sider.¹

Efter tidens skik maatte ogsaa poesien tages til hjælp. I slutten av mai synger en mismodig anonymus i et ironisk digt *Til kjæmpen Nor!*

¹ De betydeligste av disse indlæg blev levert av P. A. Munch som representant for skandinavismen (jfr. Morgenbl. no. 122, 137 og 161) og Marcus Thrane som optræder anonymt under merket «En stemme fra landet» og selvfølgelig uttaler sig avgjort mot Norges deltagelse i krigen, jfr. Morgenbl. no. 134 og 159 (tillæg).

Træk nathuen ned over øinene, Nor;
det dunder i Danmark, man myrder din bror —
men lad, som du ingenting merker!

Bliv borte fra legen! Du kan jo faa klaps,
sid hjemme og tag dig en skraa og en snaps,
rør melet til grød i din gryde!¹

Fra den motsatte side minder en anden indsender om Wergelands profetiske ord:

Flok av unge skandinaver
sidste nordmand snart begraver —

og spør bekymret, hvor det er vi staar i dette øieblik, siden Norge identificeres med Danmark »som fordem i de lange, sørgelige aarhundreder«. La os likesaa godt først som sidst opgi baade vore nationalsange og vore minder! »Ved himmelen! Er det kommet saavidt, at nordmanden betragter Danmark som sit fædreland likesaa godt som gamle Norge . . . da har vi den svundne tid igjen levendegjort, og vi vandrer en epoke imøte, der rimeligvis vil bli lik den i 1536«. Derfor er det efter denne indsenders mening det rene hysteri at opvarte »med de fra dansk side hyppig og uavladelig gjentagne *gravamina* over tyskernes formentlige uretfærdige adfærd mot de danske«; det er noget, som ikke vedkommer os. Hvad tyskerne her i byen angaar, horer vi ikke — saa talrike de er — at nogen av dem søker at ophidse folk mot Danmark, og paa Klingenberg er der endog et tysk orkester, som jevnlig spiller *Den tapre landsoldat*. Hvad ondt har da tyskerne gjort os?²

Men det er ikke bare denne teoretiske diskussion som har interesse som uttrykk for Kristiania-opinionen i dette bevægede aar. Ved siden av den gaar der ogsaa en indgaaende diskussion om Norges forsvarsvæsen til lands og tilvands. Den indledes i Morgenbladet med et opsæt om landarmeen, som i korthet gaar ut paa, at denne del av vort nationalvern befinder sig i en likefrem hjælpelos forfatning, »blottet for næsten alt hvad en nutidens hær bør ha«. Fæstningerne er fuldstændig i forfald, og det værste er, at vi staar praktisk »blottet for talenter, der kunde overta disse tings ledning, naar faren staar for døren«. Hvad forholdene i marinen angaar, er der ingen grund til at anta, at de er nævneværdig bedre. Er det forsvarlig under slike omstændigheter at kaste landet ind i en uviss og kostbar krig? Alt dette var kjendsgjæringer, som ikke lot sig komme forbi, og som vakte uro og ængstelse i vide kredse; men saa opagitert som stemningen allerede var, trak de ikke i retning av fred; tvertimot reiste der

¹ Morgenbl. no. 151, 1848.

² Jfr. Morgenbl. no. 180, 1848.

sig meget snart en forsvarsbevægelse, som for Kristianias vedkommende maa betegnes som noget av det mest iøinefaldende ved 1848 baade i teori og praksis.

Bevægelsen utgik fra studenterne, som var de første til at ta op tanken om »landets forsvar ad privat vei» — som det heter i en av samtidens aviser. Men uheldigvis varte det ikke længe, før laugsaanden fôr i dem. De vilde nok ha en »vaabenøvelsesforening»; men den skulde bare omfatte virkelige studenter — folk som kjendte sine klassikere i originalsproget — ikke præliminarister og andre ulatinske individer. Det var en optræden, som blev gjenstand for adskillig kritik i byen, ogsaa fra de mere forstandige hold inden Studentersamfundet; men konsekvensen av den blev opretholdt. Studenternes vaabenøvelsesforening var og forblev en eksklusiv forening. Præliminaristerne tok imidlertid den kloke hevn at indby alle vaabenføre unge mænd i byen til at være med at danne en forening til opøvelse i vaabenbruk; paa denne maate viste de — for at tale med Morgenbladet — »at de ialfald bedre hadde opfattet tidens aand». Det var allikevel ikke let, ser det ut til, at faa vakt tillive nogen særlig militæraand inden Kristiania-befolkningen — et forhold, som faar sin karakteristiske belysning i en diskussion i pressen om Christiania borgerkorps og dets chef, stadshauptmand Ytteborg. Fra enkelte hold blir det gjort gjældende, at korpset er fuldstændig i forfald, og at skylden ligger hos chefen som er saa overlæsset med kommunale gjøremaal, at han ikke har tid til at ta sig av korpset og dets interesser; fra en anden kant hævdes det, at disse anker ikke har noget virkelig værd. Korpset er bra som det er, og stadshauptmanden benytter sin magt med et »liberalt maatehold«, som har krav paa anerkjendelse hos frie borgere, som har organisert sig efter eget initiativ, og som vistnok »i kraftigste maate vil protestere mot at bli behandlet som soldater«. Det at eksersere er aldeles ikke noget borgerkald — erklærer en indsender i Morgenbladet. Folk har nyttigere ting at ta sig til; men forhaabentlig vil de, som stadig roper paa mere øvelse, paa en eller anden maate faa sin ekserserlyst tilfredsstillet og finde anledning til at vise sine uniformer.

I de sidste dage av mai — netop mens forsvarsbølgen gik høiest og alle slags militære spørsmaal stod i forgrunden av den offentlige diskussion — kom der en kurér fra Stockholm med den kgl. proposition som indbød Stortinget til at yde Danmark hjælp. Propositionen blev kjendt i Kristiania om aftenen den 27. mai gjennem et ekstrablad til *Christiania-Posten* — et nyt dagblad, som var begyndt at utkomme 17. mai, og som fra første stund traadte istedenfor Rigestidende i egenskap av regjeringsorgan. To dage senere blev propositionen behandlet i Stortinget i et mote for lukkede døre. Det begyndte kl. 6 om eftermiddagen, og »da dørene til Stortingets

galleri blev aapnet ved midnat^o og et talrik publikum stormet ind og fyldte det i en fart, fik Kristiania den første besked om, at Stortinget enstemmig havde bifaldt den kgl. proposition om deltagelse i Danmarks forsvar. Propositionen lod saaledes: »Stortinget samtykker i, at norske linjetropper og rofflotillen — om, naar og hvor Hs. Majestæt maatte finde det fornødent — anvendes til ved en deltagelse i Danmarks forsvar mot Det tyske forbunds og Preussens angrep at beskytte De forenede rikers nuværende og fremtidige interesser«. Til beslutningen knyttet sig en ekstraordinær bevilgning paa 260 000 spd. »til bestridelse av de fornødne udgifter i denne anledning«. Det siger sig selv, at denne avgjørelse vakte levende opmærksomhet og gav anledning til indgaaende diskussioner baade den nat og i de nærmeste dage fremover, samtidig med at man begyndte at træffe de nødvendige forberedelser til det alvorsfulde opgjør.

I Christiania-Posten for 9. juni faar stemningen uttryk i en *Krigs-sang for den norske Soldat* paa 10 seks-linjede vers, hvorav første og sjette kan citeres som en passende prøve:

Saa kom vi dog med! Saa kom vi dog med!
Hurra kamerater, nu gaar det avsted,
Vi slap da for skammen herhjemme at sove,
mens svensken og dansken maa skindtroelen vove,
Snart staar vi med dem i rad og geled
og kjæmpe om prisen. Hei, lystig avsted!

Nu artillerist! Nu artillerist!
Dig fanden skal ta'e, om du ei skyder vist.
Hver kugle paa regning vil Stortinget sætte,
som ei et snes tyske faar mindst til at dætte,
Kanonen er kostbar, saa brug den med klem
og gjør den betalt, før du bringer den hjem.

Nogen dage senere — tirsdag 13. juni — hadde Kristiania en stor militær-oplevelse. Allerede tidlig om eftermiddagen var en mængde mennesker paa benene langs Fæstningen, Revierbryggen og Toldbodbryggen »for at overvære embarkeringen av de første troppeavdelinger, som skulde avgaa til Skaane. Studenternes sangforening avsang flere sange, og skingrende hurraer fra den i tusenvis forsamlede menneskemasse ønsket vore tropper held til deres førehavende«. Selve indskibningen begyndte kl. 10 om aftenen, da flere svære prammer, fulde av jægere, langsomt bevæget sig fra Revierbryggen utover mot dampskibene¹ mellem et utal av robaater og seilbaater. Dampskibene Nordkap, Gyller, Constitutionen og Carl Johan hadde infanteriet ombord og bukserte tilsammen 10 transportfartøier, som

¹ Paa denne tid hadde dampskib endnu ikke tillatelse til at lægge til byens brygger. — Se bl. a. Chr.ania Kommune (1837—1886), pag. 442 fl.

forte artilleriet og hester og vogner med ammunition. Av infanteriet avgik 1. feltbataljon, som bestod av »norske gevorbne jægerkorps samt to kompanier av romerikske lette infanterikorps».¹

I løpet av en maanedstid var disse troppetransporter en noksaa regelmæssig adspredelse for byens befolkning, efterhvert som dampskibene kom tilbake fra Malmo og hentet ny forsyning. De sidste, som indskibet sig, var det østerdalske feltjægerkorps — »320 mand eller noget derover» som korrespondenten til Vestlandske Tidende uttrykker det. »De har i likhet med de øvrige bortdragne krigere ligget i leir paa Etterstad og daglig øvet sig i vaaben, saa at korpset, da det drog gjennom gaterne ned til Fæstningen, frembød et ret statelig skue, uagtet sygdom skal ha hjemsøkt det som følge av denne vedholdende kamperen under telt i de sidste ukers raa og ustadige veir . . . Med faste, avmaalte skridt og med god holdning drog disse kraftige unge mænd med fuld oppakning avsted; men over deres solbrændte ansigter hvilte dypt alvor; hos flere bar uttrykket endog præg av sørgmodighet.»

Men — »sorrigh og glæde de vandre tilhobe» — som det heter i den gamle salme. Neppe var vore sidste tropper vel avsted, før den første underretning indløp om, at der var indledet underhandlinger om vaabenstilstand. I sidste uke av august forelaa det endelige resultat, som imidlertid ikke blev kjendt her i byen før nogen dage ut i september.

Nu gjaldt det bare at slaa en passende retræt, og det er overflødig at notere, at ogsaa dette lykkedes. »Indtraadte fredsunderhandlinger har negtet eder anledningen til paa kamppladsen at gi Nordens gamle krigerhæder fornyet glans«, heter det i »Hs. Majestæts tilkjendegivelse til vore hjemvendende tropper«; men det hindret allikevel ikke, at baade tropperne og Kristiania var sjæleglad, da de saa hverandre igjen, og at mottagelsen var den aller hjerteligste. I begyndelsen av oktober synger en trøndersk poet i Morgenbladet:

Nu kom de da hjem.

Vorherre holdt valkert sin haand over dem;
man siger og stedse: Vorherre bevarer
de smaa og de drukne for alleslags farer.
Det gik ei med dem som med Pharaos skarer —
nei, vore kom glade og helskindet hjem.

Ja velkommen vær!

Som landsmænd vi have jer inderlig kjær;
som krigere ved vi, I ei kunde vige;
I tage med storm, var det endog en pige —
og gjælder det, kan I forsvare vort rige:
tak Gud med os — og saa velkommen vær!

¹ Citaterne efter Morgenbladet, no. 167, 1848.

Dermed var dette merkelige sommereventyr tilende, og Kristiania aandedet atter lettere; men hovedstaden skulde allikevel i en aarrække beholde et ganske eiendommelig minde om det.

De militære autoriteter hadde i løpet av sommeren under trykket av de kritiske tider fundet, at der burde »foretages noget til hovedstadens forsvar«, og til almindelig forundring for byens befolkning hadde de latt »det militaire ingenieurvæsen« strække en rad av palissader fra Frimurerloggen

Ole Bull.
Litografi efter tegning av Romberg.

over til den del av fæstningsvolden, hvor de gamle fæstningsverker hadde ligget, som var blit sloifet i 1820-aarene. Hensigten med disse palissader — et hæsliig plankeverk av tilspidsede bjelker, som byens befolkning ikke var istand til at forsone sig med, var ifølge en samtidig korrespondent, »aldeles apokryf«. Det eneste man var paa det rene med var, at de skjæmmet stroket ganske overordentlig. Man hadde nemlig begyndt at danne en slags offentlig promenade paa Frimurerpladsen og hadde faat den planeret og beplantet med trær; »men disse har paa den side, som vender mot Kirkegaten, maattet vike for ingenieurcorpsets »spanske ryttere« eller hvad disse tingester nu heter, og utsigten fra gaten og utover mot den smukke havn og

den hinsides fjordbred er nu, slutter korrespondenten, »aldeles stængt«.¹ Langt viktigere end »vore troppers hjemkomst« var imidlertid hjemkomsten av de norske kunstnere fra Düsseldorf, hvor de fleste av dem hadde fundet et tilflugssted tidlig i 1840-aarene. Revolutionsaaret bragte uro i leiren, og i løpet av høsten, da andre trækfugle tok veien sydover, søkte hele kunstnerflokken hjem til Norge. »Det var, saa at si, det første møte mellem den norske kunst og dens publikum . . . et møte i fest og gjensidig henrykkelse«.² Denne karakteristik bekræftes for Kristianias

¹ Jfr. Kr. anla-korresp. til Den Vestl. Tid. no. 62, 1848.

² Jens Thils: Tidemand og Gude — i serieverket: Nordmænd i det 19. aarh. II, pag. 28.

*Brudeførden i Hardanger.
Efter maleri av Hans Gude og Adolph Tidemand.*

vedkommende i de mest uforbeholdne uttryk i samtidige korrespondanser og avisartikler. Vinteren 1848—49 stod i kunstnerglædens tegn. I en tid da Europas folk levet i en stadig spænding under indtrykket av de mægtige begivenheter i tiden, og de ledende hovedstæder var at ligne med likesaa mange stormcentre, fulde av uberegnelige muligheter, var Kristiania præget av en sorgløshet, som virket likefrem irriterende paa enkelte mere alvorlige naturer. Kristiania tænker ikke paa andet end at more sig, forsikrer *V. T.s.* korrespondent, og grunden er den, mener han, at byen takket være sin avsides beliggenhet føler sig tryk »ved bevisstheten om, at uveiret endnu bruser i det fjerne«.

Til en begyndelse var det allikevel ikke de bildende kunstnere, som stod stærkest i forgrunden av den offentlige bevissthet. Aaret blev aapnet av Ole Bull, som rev Kristiania med sig — ikke bare ikraft av sit geni og den berømmelse han hadde høstet i de tolv aar som var gaat, siden han sidste gang lot sig høre i Norges hovedstad, men ogsaa i egenskap av impresario for Torgeir Audunsson, bedre kjendt under navnet *Møllargutten*. Dette »musikalsk udannede nationalgeni« — som en korrespondent benævner ham — holdt sin første koncert i Frimurerlogen 15. januar 1849. Det var en begivenhet, som »var bekjendtgjort ved plakater med store bokstaver paa alle hjørner«, og Logen var fyldt til trængsel av et publikum, hvis forventninger var spændt til det ytterste. Koncerten blev intet mindre end en oplevelse for de 1600 tilhørere, som var saa lykkelige at faa overvære den. Hele pressen gjenlød av lovtaler over »Møllarguttens« enestaaende spil, og Ole Bull fik selvsagt ogsaa sin fortjente hyldest. En ukes tid senere fik denne følelse et karakteristisk uttryk ved et »festmaaltid«, som »endel indvaanere av Akers prestegjæld« arrangerte paa Klingenberg, »for sidste stortings repræsentanter for Akershus amt samt den utmerkede og frisindede kunstner, hr. Ole Bull«. ¹ Ved banketten — som i stor utstrækning formet sig som en hyldest til 1848 og de bærende principer i det — tok ogsaa Ole Bull ordet og utbragte en skaal for Henrik Wergelands minde, en likesaa uventet som utfordrende skaal paa det daværende tidspunkt, ogsaa av den grund at flere av Wergelands bitreste motstandere var tilstede ved festen. Senere talte han for Frankrike og for det frie Amerika, grep saa violinen og spillet *Marseillaisen* og *Yankee doodle* og en række slaatter og springdanser; kort sagt, her som overalt var han det naturlige midtpunkt for alles interesse.

Den mest betydningsfulde av de begivenheter, som knytter sig til vinteren 1849, er allikevel stiftelsen av Kunstnerforeningen. Den omfattet kunstnere inden alle omraader — malere, digtere, musici, arkitekter osv.,

¹ Morgenbladet, no. 26, 1849.

og dernæst folk av forskjellige livsvilkaar med virkelig eller foregiven interesse for kunst* — som en samtidig korrespondent uttrykker det. Efter initiativ av P. Chr. Asbjørnsen, som hadde utkastet tanken om at grunde et understøttelsesfond for unge kunstnere til reiser i Norge og i utlandet, blev der foranstaltet en række kunstneriske aftenunderholdninger for at bringe penger i kassen. De fandt sted paa Christiania theater 28., 29. og 30. mars og blev i enhver henseende en straalende succes.

»Intet under; det hele var jo saagodt som i enhver henseende i oprindelse som indhold nationalt og dertil ovenikjøpet bragt til utførelse ved de dygtigste kræfter vort land i enhver kunst-
 arthar at opvise«. Hersaa hovedstadens publikum for første gang, stillet i *tableau vivant* av Tidemand og Gude, det stemningsfulde fællesbillede, som nu er kjendt under navnet *Aften paa Krøderen*; her hørte det, likeledes for første gang, Jørgen Moes *Fanitullen* og saa som *tableau vivant* det storstilede *Mandefald i et bondebryllup*, utvilsomt et av de mest livfulde billeder fra Tidemands haand. Men fremfor alt fik begeistringen utløsning ved fremførelsen av *Brudfærden i Hardanger*. »Tableauet var stillet av Tidemand, byens vakreste damer sat

Bernhard Dunker.
 Efter maleri av J. Görbitz.

i brudebaaten, bakteppet var malet av Gude, og for første gang lod Andreas Munchs henrevne pris over billedet til Halvdan Kjerulfs lyse og herlige musik, sunget i henrykkelse under komponistens ledelse.«¹ Det var en begivenhet i byens historie, likesaa meget som det var en oplevelse for den enkelte tilskuere og for kunstnerne selv — det første virkelige forsøk fra Kristianias side paa at by norske kunstnere et blivende sted i Norges hovedstad. En anden sak er det, at denne hovedstad endnu ikke var tilstrækkelig kulturelt og økonomisk betrygget til at den kunde

¹ Jens Thils: Tidemand og Gude. — Jfr. note, pag. 340.

sikre vore mange kunstnere de kaar de trængte for at utfolde sine specielle anlæg og evner, og inden utgangen av aaret begyndte kunstnerflokket at ta veien sydover igjen. Eller som professor Dietrichson uttrykker det: »Da arbeidet skulde begynde, dunstet den feberagtige begeistring bort«. Men »ett blev dog utført«, tilføier han. »Oscar I grundet sit Oscarshal, hvor første gang arkitektur, billedhuggerkunst og maleri fik samvirke i et monumentalt bygverk — et resultat saa smukt at for alle tider det lille ubeboelige slot paa Bygdø vil staa som et fagert mindesmerke over de varmt bevægede aar og sommerdrømmene ved aarhundredets midtpunkt.«¹

Imidlertid hadde det lykkes Danmark at bringe den første slesvigske krig til en seirrik avslutning, og umiddelbart efter vaagnet igjen lysten til at fornye de studentermøter, som var blit avbrutt ved begivenheterne i 1848. Initiativet utgik fra Det norske studentersamfund, som vaaren 1851 rettet en indbydelse til studenter-organisationerne i Kjøbenhavn, Lund og Upsala om at delta i et almindelig nordisk studentermøte i Kristiania. Indbydelsen blev mottat av studenterne ved Kjøbenhavns og Lunds universitet, mens Upsala-studenterne var nødt til at avslaa indbydelsen, da der netop den vaar skulde være magisterpromotion ved deres universitet. Bare for et enkelt punkts vedkommende var der en liten vanskelighet. Blandt studenterne baade fra Danmark og Sverige var der anmeldt nogen jødiske akademikere. Nu hadde imidlertid ikke endnu jøder adgang til riket; men ved elskværdig imøtekommenhet fra Justisdepartementet blev der utstedt de nødvendige leidebrev for dem, saa at de kunde slaa følge med sine kamerater.

Ankomsten til Kristiania fandt sted med dampskibet Slesvig ved 7 tiden om aftenen, 8. juni, første pinsedag. »Fæstningsbryggen, hvor de fremmede steg iland, var prydet med grønt og de nordiske nationers flag«, heter det i Morgenbladets referat. »Landstigningen foregik under musik fra bryggen, kanonsalut og et ustanselig hurra fra de i tusenvis paa volden forsamlede tilskuere.« Fra bryggen gik studenterne i procession til Fæstningspladsen, hvor de fremmede blev hilset officielt velkommen av Studentersamfundets formand, Joh. Friis, og en velkomstsang sunget. Derefter toget processionen med sine faner og sit musikkorps i spidsen gjennom Kirkegaten, Østre gate og Slotsveien op til Slotspladsen, hvor den blev opløst. En »uoverskuelig mængde« fulgte efter processionen, og fra alle vinduer blev studenterne hilset av byens damer »med viftende lommestørklæder og en regn av blomster«.

¹ L. Dietrichson: Syvundne tider, I, 176. — Oscarhal blev opført av arkitekt Nebelong i aarene 1847—52 for regning av Oscar I. I 1863 blev det av Karl XV solgt til staten for 80 000 spd.

I løpet av uken gik deltagerne i studentermøtet fra fest til fest — særlig imponerende var den store fest i Frimurerlogen anden pinsedags aften, hvor talen for Danmark blev holdt av advokat Dunker i ord, som brændte sig ind i tilhørerne, og som gang paa gang blev avbrutt av det mest levende bifald. Som Danmarks repræsentant talte ingen ringere end Grundtvig, som hadde faat en speciel indbydelse fra Det norske studentsamfund til at være med paa færden, og hvis imponerende personlighet gjorde ham til den mest centrale skikkelse under disse dages festligheter. Særdeles vellykket var ogsaa en champagnefrokost paa Dronningbjerget, hvor studenterne var kong Oscars gjester, og hvor hofchefen, general Wedel, fungerede som vert paa kongens vegne. »En mængde andre herrer og damer hadde ogsaa, dels tillands, dels tilvands begivet sig til Ladegaardsøen, som derfor frembød et saare livlig skue«, oplyser Morgenbladet. Heldigvis var festen begunstiget av et prægtig solskinsveir — en velkommen undtagelse fra regelen i disse festdage, da det næsten stadig regnet — og stemningen var derfor den aller bedste. Studentermøtet sluttet med en avskedsfest paa Klingenberg lørdag 13. juni, som byen ikke hadde oplevet maken til.

Efter et hølående regnveir hele dagen blev det stille og klart om aftenen, saa at »det blev mulig for damerne at spadsero om i det frie. Dette kunde behøves; thi antallet av festens medlemmer . . . var neppe mindre end 5000 av begge kjøen«. Klingenberg, som forresten allerede i 1849 av eieren var blit døpt om til *Tivoli* — et navn, som hadde stor vanskelighet ved at trænge igjennem — »frembød denne aften et usedvanlig prægtig skue. Salonen og pavillonerne var dekorert med grønt og oplyst med lamper, og rundt om i haven saa man grupper av festligklædte herrer og damer«. Dansen gik livlig inde i salonen; der blev sunget og talt; kort sagt, »den kordialeste stemning hersket den hele aften, som visselig længe vil mindes av Kristianas beboere«. Dagen derpaa fandt avreisen sted i straalende veir efter en avskedsfrokost i logen. »Hele Kristiania« fulgte de fremmede paa bryggen, deriblandt byens damer, som viftet og kastet blomster. Fradampskibet hilste »journalist Ploug«¹ endnu engang damerne, og umiddelbart efter intonerte koret: *Sått maskinen igång, herr kaptén*. Dampskibets hjulskovler begyndte at svinge og »under et mangedobbelt avskedsraab gled det sagte ut fjorden, mens de paa Toldbodbryggen forsamlede tilskuere skyndte sig op paa Fæstningen for end engang at se skibet drage forbi. Hurraraab veksledes endnu under salut fra skibet og Fæstningen, mens skibet drog forbi Akershus, og tilskuerne paa Fæstningen fjernet sig ikke, før det forsvandt bak øerne«.²

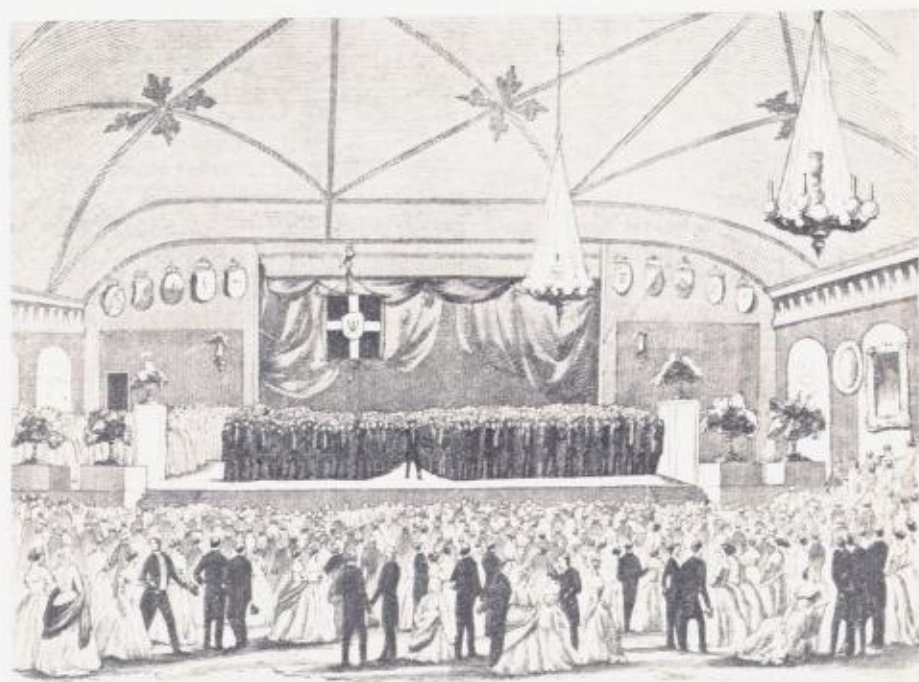
^{1—2} Den allerede da bekjendte leilighetsdigter og skandinavisme-forkjæmper Carl Ploug. Citaterne i dette avsnit efter Morgenbladet no. 163 og 165, 1851.

Aaret efter var det Upsala-studenternes tur til at bli mottat og hyldet i Kristiania. De kom hit med dampskibet Berzelius om eftermiddagen ved 6 tiden, torsdag 24. juni, i et antal av næsten 300. Der var den samme overstrømmende mottagelse paa bryggen som aaret iforveien; de samme menneskemængder paa benene langs fæstningsvoldene; de samme stormende hurraer. Fra alle vinduer blev der atter viftet med lommetørklæder, og fra luften dalte brogede blomster ned over de glade upsalensere, som viftet igjen med sine hvite *mössor*. Som et nyt træk i billedet stod Vor Frelzers nyreiste kirketaarn, hvor der første gang var heist flag. Saa gik det slag i slag med festligheter — indledet med den store mottagelsesfest i Studenterlunden,¹ som fandt sted dagen efter, og som var arrangert paa en maate, som »*tjusade oss alla på en gång genom sin enkelhet och sin skönhet*» — som en av de svenske deltagere uttrykker det. Som en »interessant episode» under festen omtaler Morgenbladet at »Enerhaugens arbeiderforening kom i procession med sin fane og ved sin ordfører pastor Halling bød vore gjester velkommen». Begivenheten er ogsaa vel værd at notere. Det er første gang i Kristiania bys historie, at arbeiderne optrær offentlig som en egen korporation, som bringer bud fra en bestemt leir, og det virket ikke mindst imponerende, at de var istand til at troppe op i et antal av ca. 2000.

En anden sak er det, at denne arbeider-demonstration var av en helt primitiv karakter uten nogensomhelst sammenheng med den bevægelse, som knytter sig til Marcus Thranes navn — eller rettere sagt, en indirekte demonstration mot den. Hvad arbeiderne hadde paa hjerte var — uttalte pastor Halling — »at sende den hilsen med eder til Sverige, at der er arbeidere i Norge, hvis valgsprog er: *Frygter Gud, ærer kongen*, og som glæder sig hjertelig over alt det gode som Norge og Sverige har fælles.» Det er overflodig at notere, at ogsaa dette utslag av skandinavisme blev hilset med levende bifald. Likesom aaret iforveien var studenterne ogsaa denne gang kongens gjester ved en champagne-frokost paa Ladegaardsøen, hvor de blev mottat paa »Kongegaarden» av baron Wedel, som hilste dem velkommen i kongens navn og »indbød dem til at begi sig ut i den smukke have og nyde de der fremsatte forfriskninger», som det heter i Morgenbladets referat. »Her var i den lange skyggefulde allé et 200 alen langt bord dækket til festmaaltid med sand kongelig overflodighet». En utflugt til Sandviken, hvorfra man foretok en bestigning av Kolsaas, blev ogsaa et av de straalende minder fra disse dage.

¹ Navnet Studenterlunden var paa det tidspunkt endnu ikke trængt helt igjennem. Morgenbladet f. eks. benytter i sit referat betegnelsen: Universitetslunden. Her var paa den tid endnu en dam, som imidlertid for anledningen var dækket over - for ikke at sluke den, som beruset av taler eller vin muligens kunde skeie ut fra de slagne gange -.

Tilslut blev der holdt en bevæget afskedsfest paa Klingenberg som var smykket med kranser, vimpler og det nyeste, som kunde præsteres paa gasblus-dekorationernes omraade. Teatersalonen, som var omdannet til dansesalon, frembød likesom spisesalen et prægtig skue, og paa den saakaldte Karusselplads ute i haven var der anbragt en fontæne i form av en løve, fra hvis gap »idelig utstrømmet punsch, biskop og limonade i dertil anbragte fat«, hvorfra der blev servert i glas av smaagutter klædt som

*Studenterfesten paa Klingenberg 1852. Fanen fra Kristianias damer
overrækkes Upsala-studenterne.
Efter træsnit.*

bacchanter med vinløv i haaret. Aftenens store begivenhet var overrækelsen av en silkefane, en gave fra Kristiania-damer til Upsalenserne, med Welhaven som ordfører og tolk for de følelser, som besjælet alle.

Dagen efter sat byens damer paa galleriet i Frimurerlogen, mens gjesterne, deres verter og byens honoratiores gjorde sig tilgode ved en splendid afskedsfrokost nede i salen. Men det ser ikke ut til, at det gjorde noget skaar i damernes glæde ved at være tilstede. Da selskapet brot op, »fløi tallose blomsterbuketter ned fra galleriet og lommestørklæder viftet til avsked«; derefter gik toget »under en umaadelig tilstrømmen av tilskuere« opover

Kirkegaten ned Toldbodgaten til Toldbodbryggen, hvor de fremmede gik ombord i dampskibet Berzelius. Der var de samme afskedsscener som aaret iforveien — den samme blomsterregn og den samme endeløse vifting. Selv slutningsnumret: *Sätt maskinen igång, herr kaptén* manglet ikke.

Hermed slutter de nordiske studentermøter for Kristiania bys vedkommende; men mange historier og erindringer gik længe igjen om dem, og det samme gjælder i sin helhet perioden 1848—1852. Set under en fælles synsvinkel kan disse aar betegnes som romantikens gjennebrud — en bevæget tid i politik og aandsliv; intens og kort, men allikevel med minder, som der kunde leves paa. »Vi levet igrunden paa dem i alle vore studenteraar«, siger Lorentz Dietrichson, som blev student i 1853. »Ja, der var vaar i luften i de aar, og under tonerne av de melodier, der hadde belivet hine romantikens ungdomsaar, holdt vi vort indtog. Men det varte ikke længe. Sommersolen begyndte alt at tørre de friske blade . . . Det var som at komme til et gjestebud i det oieblik, da gjesterne siger hverandre godnat«.¹

Disse ord har sin gyldighet ikke bare kulturelt og nationalt; de gjælder ogsaa det avsnit av Kristiania bys historie, som tilhører samme periode. Romantiken hadde set sin bedste tid.

¹ Jfr. L. Dietrichson: *Svundne tider*, pag. 169—181.

FRA SOLSIDEN OG SKYGGESIDEN FØR OG UNDER KOLERATIDEN

Trods de mange interessante spørsmål og begivenheter, som gjør 1840-årene til en saa livlig tid i Kristiania bys historie, vedblev byen gjennom hele denne periode at ha karakteren av en utpræget smaaby. Det var saavidt den hadde sprængt grænserne for Christian IV's gamle byanlæg og var begyndt at rykke vestover ut i et landskap av uanede muligheter. »Jeg tror endnu (1914) tydelig at erindre gamle gartner Mortensens skilt over en have-indgang omtrent ved den nuværende Stortingsplads«, skriver Lorentz Dietrichson, som første gang besøkte Kristiania som barn i 1841. »Her laa en familie, der bodde i Dronningens gate om vinteren, paa landet om sommeren.« Familien var byfoged Thraps. »Far leiet et lysthus i en have«, beretter Thrap i sine *Erindringer* — »den store have, hvor Mortensen drev sit gartneri, før han blev slotsgartner. Den utfyldes nu av Grand hotel og omliggende bygninger. Her var dengang fuldkommen landleg; paa Eidsvolds plads har jeg første gang hat anledning til at se en bygaker indhøstet og mottat den første forklaring om kornet paa stør, og hvad det skulde være til.« Lorentz Dietrichson har en lignende oplevelse fra samme tid. »Jeg har overværet en høstning«, skriver han, »og strakt mig i høsaaterne paa engene bak madame Dyrrens lokke, hvor nu Theaterkafeen holder til.«

Idyllen var ikke mindre fuldstændig paa nordsiden av byen, hvor Akersgaten fra hjørnet av Theatergaten førte ut i den frie natur. »Vor hjemlige gaard laa nær grænserne av den tids Christiania«, skriver Yngvar Nielsen, som hadde sit barndomshjem i den store hjørnegaard paa nordsiden av Theatergaten.¹ »Rundt om den strakte der sig store haver, i hvilke fuglesangen lød herlig om vaaren . . . Svaneapotekets eier, apoteker Møller hadde paa den øvre side en vidunderlig lokkende, avstængt have, der strakte sig fra Akersgaten til Pilestrædet . . . Ovenfor Møllers eiendom var der atter andre store haver. Kammerherre Brandts smukke, palæliggende hus laa midt i grønne lunde² . . . Efter Brandts palæ fulgte de store enge

¹ Jfr. Yngvar Nielsen: Den gamle gaard, pag. 30—37.

² Hele dette areal er nu optat av Kunstindustrimuseet.

og lunde, som tilhørte Jacob Meyer, og over hvilke forlængst Meyerløkens gater er regulert.« Kort sagt, idyllen var ubegrenset fra den ene lokke til den anden op til den øde St. Hanshaug og de mere avsidesliggende steder — Frydenlund og Bolteløkken. »Overalt var der trær, lunde og enge med fri utsigt til alle sider.«

Under disse omstændigheter er det ikke at undres paa, at jordbruket spiller en rolle i Kristianias økonomi ut igjennem 1840-aarene, og at det omtales under særskilt overskrift i amtets femaarsberetninger. I den periode, vi her har for os, var kornavlingen i avgjort tilbakegang og innskærket sig til »mindre kvantiteter av rug og byg«. Derimot var der en betydelig potetavling og dyrkning av england »som følge av den lette adgang til gjødningsmidler.« Samtidig gjorde havevæsenet — av samme grund — betydelig fremgang fra aar til aar. Dyrelivet la sin stemning ind. Om kvelden ved sommertid kunde man stadig se borgernes buskap vandre hjem fra beite — »Tullinløkken, Kontraskjæret og andre fete græsgange i byens nærhet« — og slukke sin tørst ved brøndene i gatekrydsene, hvor græsset ofte stod frodig; om morgenen hørte man haner gale fra gaard og have. Endelig maa ogsaa nævnes de mange originaler, som byen var saa rik paa i denne tid — folk som ved sine evner, egenskaper eller en omtumlet skjebne fik hele byen til at tale om sig. Ytterpunktene av berømmelse paa begge sider betegnes ved Henrik Wergeland og Ole Høiland. Wergeland løste ut noget av det mest oprindelige i Kristiania-lynnen, da han i 1838 besang Ole Høilands flugt fra det *Bur*, som længe var en av byens seværdigheter. Ole vandt den dag et navn, som stillet tyveriet i Norges bank nytaarsnat 1835 i skyggen, og som aldrig blev glemt ham i hans senere ulykke efter »indtoget« igjen i 1841.

Den ungdom, som vokste op i disse omgivelser, tok med sig gjennem livet minderne om et uforlignelig Kristiania, som den altid kjendte sig under magten av — et Kristiania med sommerminder fra dammene paa Tullinløkken og i Uranienborgskogen med deres padder og firfiser, som der blev drevet en rationel jagt paa; fra Ullevold, hvor der endnu var mange rester fra gaardens glanstid under John Collett; fra St. Hanshaugen, paa hvis nedre del der var planert en ekserserplads for borgervæbningen, og fra hvis top der hver midtsommernat flammert et mægtig baal — kort sagt en kjede av minder, som lyste sommerlig op i de sene aar. Vinteren bød paa færre oplevelser i en tid, da skisporten endnu var ukjent, og skøitesport bare blev drevet i en forholdsvis beskedent maalestok; til gjengjæld var kjelkeakning overordentlig populær, og rundt omkring i byen blev den drevet med stor ihærdighet — ikke mindst i Slotsveien som egnet sig ganske særlig for den. Selv de kongelige kunde man her møte blandt de akende.

Mot hele denne bakgrund av natur og friluftsliv maa man se 1840-aarenes Kristiania for at faa den rette psykologiske forstaaelse av det — romantisk og let bevægelig som det var, barnlig optat av alle livets smaa-ting; overvældende imponert av alt utover det sedvanlige, og ikke mindst smaaby-agtig blændet av glansen ved de kongelige besøk — eksempelvis i 1845 og 1849. Men samtidig er det nødvendig at ta et viktig forbehold. Romantikens, skandinavismens og studentertogenes Kristiania, saaledes som det presenterer sig i rammen av de idylliske omgivelser, er nøiere set bare den ene side av Kristiania paa overgangen fra 1840- til 1850-aarene; den anden er fattigdommens, bolig-nødens og aandsmørkets Kristiania, saaledes som vi lærer at kjende det gjennom kommunale dokumenter og aktstykker av lignende art. Det var i dette Kristiania Marcus Thraue holdt sit første foredrag — paa Dragsalen ved Vaterlands bro 28. mars 1849 — ved et eiendommelig træf samme aften det Kristiania, som levet paa sol-siden av tilværelsen, holdt paa at smelte i romantik og fædrelandsbeundring i teatret paa Bankpladsen. Saa langt hadde de sociale motsætninger utviklet sig trods smaabyforholdene forøvrig.

*Æresporten ved kong Oscars ankomst 6. febr. 1845.
Efter træsnit.*

Der var fra et eksklusivt Kristiania-standpunkt set adskillig som tydet paa, at der netop paa det tidspunkt skulde være særlige betingelser tilstede for at reise en bevægelse som den der bærer Marcus Thranes navn. I løpet av 1840-aarene hadde der samtidig med den moralske og aandelige vækkelse, som vi har skissert i det næst foregaaende kapitel, ogsaa vist sig umiskjendelige vidnesbyrd om en voksende social ansvarsfølelse. Denne retning i tiden hadde allerede et par aar før Thranes fremtræden faat en mere energisk og paagaaende end egentlig kritisk og avbalancert leder i Honoratus Halling, personelkapellan hos sogneprest Fangen i Aker. Han hadde tidlig lært at kjende arbeiderne i utkanterne av

Kristiania og fattet interesse for at hjælpe dem opover socialt og aandelig; men da han stod helt utenfor de bærende principer i den internationale arbeiderbevægelse, som fik sit første praktiske gjennombrud i 1848, blev det Thrane — ikke Halling — som kom til at sætte sit navn i den norske arbeiderbevægelses historie. Til gjengjæld er Hallings knyttet til grundlæggelsen av Samfundet paa Enerhaugen, hvis bygning blev indviet 30. mars 1851 — paa et tidspunkt da Thraniterbevægelsen var at betragte

Honoratus Halling.
Litografi efter maleri av J. Görbitz.

som et tilbakelagt standpunkt. Dette utelukker imidlertid ikke, at Halling gjennom sit søndagsblad *For Fattig og Riig*, som han grundla i begyndelsen av 1848, hadde skaffet sig anledning til at øve en »uberegnelig indflydelse» inden de brede lag av byens befolkning i en tid, da der hersket »en bevægelse i dyppet netop i de klasser av folket», hvor Hallings blad hadde sit publikum.¹

I mai 1851 gir daværende mandtalssekretær Eriksen endel opplysninger i dette blad om de iagttagelser han har hat anledning til at gjøre med hensyn til boligforholdene inden arbeidsklassen under en 17 aars virksomhet.² »I det distrikt, hvor jeg i denne tid har vanket om», skriver han, »er optat over 20 mandtal og skrevet over 20000

navn med dertil hørende anmerkninger. I de fleste gaarde forefandtes flere familier. Der gaves leiegaarde, hvori der bodde over 60 mennesker, der var indsluttet i trange, mørke og usunde boliger. De som hadde lys fra gate eller andre aapne steder var ikke saameget at beklage i dette tilfælde som de der bodde til gaardsrummet og i kjeldere; her var ofte saa mørkt ved hoilys dag, at jeg neppe kunde se at skrive.»

¹ Jfr. daværende cand. teol. Ellert Sundts indgaaende anmeldelse av aanden og tonen i *For Fattig og Riig* (Morgenbl. no. 353 og 357, 1848).

² Jfr. Følgeblad til bladet *For Fattig og Riig* no. 8, 1851.

Efter en omtale av de mange beklagelige trætter, som ofte opstod paa grund av at flere familier skulde være sammen »om én skorsten«, og alle de ukvemsord og forbandelser, som de stakkars barn maatte høre, »bare for et vedtræs skyld«, meddeler han den karakteristiske oplysning, at han og rodemesteren — naar de kom paa besøk i mange av disse arbeiderhjem — oftere var nødt til »av mangel paa ren luft at gaa ut i gaarden for at fuldføre sin gjerning«; rummet, »hvori de fattige leiere som oftest maa spise og sove«, var nemlig saa fuldt av rok og støv, at det for folk som ikke var vant til slike forhold var umulig at opholde sig der mere end nogen faa minutter. »Det aller værste var, at der fandtes familier der bodde paa aapne loft, i gisne boder og fæle kjeldere, og logerte endda grisen, som utgjorde en vigtig del av deres formue, under bordet; thi anden plads gaves ikke.« Grunden til disse fortvilede forhold er den, oplyser han, at det i en aarrække har været drevet som spekulation av »enkelte, som var mere om sig end andre«, at laane penge og sætte dem i byggeforetagender — elendige smaahus, som blev leiet ut i dyrdomme til arbeiderne — en spekulation, som længe viste sig at være ganske indbringende. Men desværre, huseierne fulgte ikke med tiden. De glemte, at det er ikke nok bare at føre op et hus. Der maa ogsaa avsættes de nødvendige midler til reparationer og skatter.¹ Følgen var at mange av huseierne var næsten likesaa forarmede som de ulykkelige leieboere, som allikevel vedblev at klynge sig til sine usle boliger for ikke at bli sat paa gaten i en tid da stadig flere og flere trængte hus. »Hvorledes arbeideren med sit gustne ansigt skal faa mod til i sit

Marcus Thrane.
Litografi efter tegning av J. Wittmach.

¹ Som eksempel paa husenes værdi kan nævnes, at 280 hus i Grønland — Leret — Enerhaug-distriktet pr. 30. juni 1852 var forsikret i landets almindelige brandkasse for tilsammen 251 210 spd., eller ca. 900 spd. pr. hus. — Jfr. Ot. prop. no. 12, 1854.

»ansigts sved« at erhverve og æde sit brød, det er under saadanne omstændigheder ikke let at skjønne.» Denne skildring, som bekræftes direkte og indirekte ved samtidige oplysninger fra andre hold, fortæller med tilstrækkelig tydelighet, at autoriteterne fremdeles stod uten nogen dypere forstaaelse av de sociale skyggesider ved utviklingen — en optræden som fik sin karakteristiske belysning ved den stilling de indtok til det dengang meget aktuelle spørsmål om en ordning av grænseforholdet mellem Kristiania og Aker.

Fra en kommission, som var »anordnet ved kgl. commissorium av 6. mars 1843, forelaa der i september 1844 en indstilling med lovutkast i to alternativer. Det første gik ut paa, at forstæderne Grønland, Leret, Lakkegaten, Smalgangen, Norbygaten, Tøiengaten, Platougaten og Enerhaugen,¹ som dengang utgjorde hvad man offisielt kaldte »Grønlands fattigdistrikt av Akers prestegjæld«, skulde gaa ut av landets matrikel og lægges ind under Kristiania, mot at Aker indtil videre skulde »erlægge til Christiania bykasse aarlig 3000 spd. som tilskud til bestridelse av de kommunale utgifter sammesteds.« Det andet alternativ gik ut paa, at vedkommende forstæder skulde gaa ut av landets matrikel og danne en egen kjøbstad under navnet *Akerstad* som indtil videre skulde støttes bl. a. med et aarlig bidrag fra Kristiania paa 2000 spd., til dækning av dens utgifter.

Ved en repræsentantskapsbeslutning av 16. december 1846 hadde Kristiania kommune nedsat en komité paa 5 mand — J. H. Rye, M. Hansen, Thor Olsen, N. J. Ytteborg og L. Rasch — til at avgi indstilling i saken, og 3. april 1847 forelaa arbeidet avsluttet. Komiteen avviser med bestemt het enhver tanke om at opta disse økonomisk og moralsk forkomne forstæder i Kristiania og grunden er meget enkel: Her er nok av økonomisk og moralsk elendighet i byen iforveien. Eller som det heter i indstillingen: »Tilstanden saavel i økonomisk som i moralsk henseende er desværre

¹ I Ot. prop. no. 12, 1854 defineres disse strok saaledes: *Grønland* eller Grønlandsgaten 3; Fredrikshaldsveien fra Vaterlands bro til Lillebroen med sammenhengende husrader paa begge sider; *Grønlandsleret* samme veis fortsættelse, likeledes med dobbelte husrader fra Lillebroen til Langbakken, der ved Aakeberggløkken (Bodsfængslet) gaar op til Enerhaugen; *Leret* eller Nyleret, den med en række av hus paa vestre side bebyggede videre fortsættelse av Fredrikshaldsveien fra Langbakken over Munkebroen over Hovindbækken, der adskiller Akers sogn fra Oslo; *Lakkegaten* løper fra Vaterlands bro i nord op mot Trondhjemsveien til Lakkegaarden og har en sammenhengende række av hus langs begge sider av gaten; *Smalgangen*, gaaende parallel med Lakkegaten langsmed den østre elvebred; *Norbygaten* danner en paa begge sider med sammenhengende husrader bebygget tvergate mellem Tøiengaten og Lakkegaten; *Tøiengaten* strækker sig fra Grønlandsleret i nordost opad mot gaarden Tøien; *Platougaten* fra Leret i sydvestlig retning henimot Grundingen (3; en del av den senere Bispebrygge); *Enerhaugen* ligger paa en høi bakke ovenfor Leret; en samling av mange, men for det meste smaa og uregelmæssig beliggende hus.

likesaa slet i de fleste av forstæderne paa byens grund, f. eks. Bjergfjæringen, Telthusgaten, Ruseløkbakken samt forskjellige dele av Piperviken, Hammersborg og Vaterland — som den er i de omhandlede forstæder paa landets grund, og der er derfor ingen sandsynlighed i, at de sidstnævnte ved at henlægges under byen vilde i disse henseender komme i en bedre stilling end den, hvori de nu er.* Fra et administrativt saavel som fra nærings-standpunkt set finder komiteen, at der likeledes er vegtige grunde tilstede til at avvise baade alternativ I og alternativ II i det kongelige kommissions-utkast, og dette blev ogsaa det endelige resultat ved slutbehandlingen av spørsmålet i kommunestyrets møte 15. mai 1847.

Den økonomiske og moralske forkommenhet, som var saa utpræget tilstede baade i forstæderne paa landets og i forstæderne paa byens grund, var paa en maate symbolisert i den utrolige skiddenfærdighet som karakteriserte store dele av byen paa overgangen fra 1840- til 1850-aarene og endnu senere. »Hygiene var et ukjent begrep i den tid«, fortæller Thrap »og jeg maa med rædsel tænke paa de uhyre gruber i den tids gaarde, hvor al i gaarden faldende uhumskhet opbevaredes til de 3—4 gange i aaret, da de kastedes op i en pyramide paa gaardspladsen for at kjøres væk av de bønder som hadde kjøpt dem«. Hos skomaker Søberg øverst oppe i Toldbodgaten var vedkommende grube tilgjængelig fra gaardspladsen, hvor en uhyre gris gik og luftet sig. En dag forvildet grisen sig ind gjennem den aapne dør og fandt en forsmædelig død i gruben. Senere blev dyret henlagt paa Kontraskjæret nedenfor Piperviksbakken; »der har jeg set det med egne oine«, oplyser Thrap. Det er likefrem et uhyrlig tidsbillede; men det har sin forklaring i den totale mangel paa renovationsbestemmelser, det praktisk talt ikke eksisterende kloakvæsen, og endelig den omstændighet at byens befolkning endnu ikke kan tænke sig muligheten av at skilles ved sine kjære husdyr.

Brænderitrafikken i Grænsen — den mest typiske bedrift paa denne kant av byen — var en ny kilde til uhumskhet. Den gav ogsaa anledning til et utrolig griseri med dranken sivende ut i gaten og avfald av forskjellig slags slængt hvor det kunde falde sig. Den stump av Akersgaten, som ligger mellem Egertorvet og Grænsen, kunde neppe passerer av damer selv ved høilys dag, da den for det meste var næsten ufremkommelig paa grund av alle de drankkjørere som stængte passagen og som naturligvis heller ikke sparte paa bemerkninger over dem som gik forbi. Fra høiesteretsjustitiarius G. J. Bull foreligger der i 1844 i anledning av en paatænkt høiesteretsbygning paa Grand Hotels nuværende tomt en embedsmæssig erklæring, som trækker i samme retning. Den gaar ut paa at fraraade, at høiesteret skal lægges i »en utkant av byen«, som en hel del av rettens folk ikke kan naa frem til uten at passere »enten det saakaldte Svinesund

eller Grænsegaten, to av byens mest snausede gater der høst og vaar for fotgjængere var næsten ufremkommelige eller i det mindste hoist besværlige.¹ Under disse omstændigheter behøver det ingen nærmere forklaring, at der altid var uhyggelige betingelser tilstede for utviklingen av epidemiske sygdomme i Kristiania; men da erfaring hadde vist, at den farligste av disse sygdomme — koleraen — praktisk talt ikke angrep »conditionerede«, og den desuten ikke hadde optraadt i en aarrække, blev man heller ikke særlig opskaket, da den viste sig her igjen i 1850.

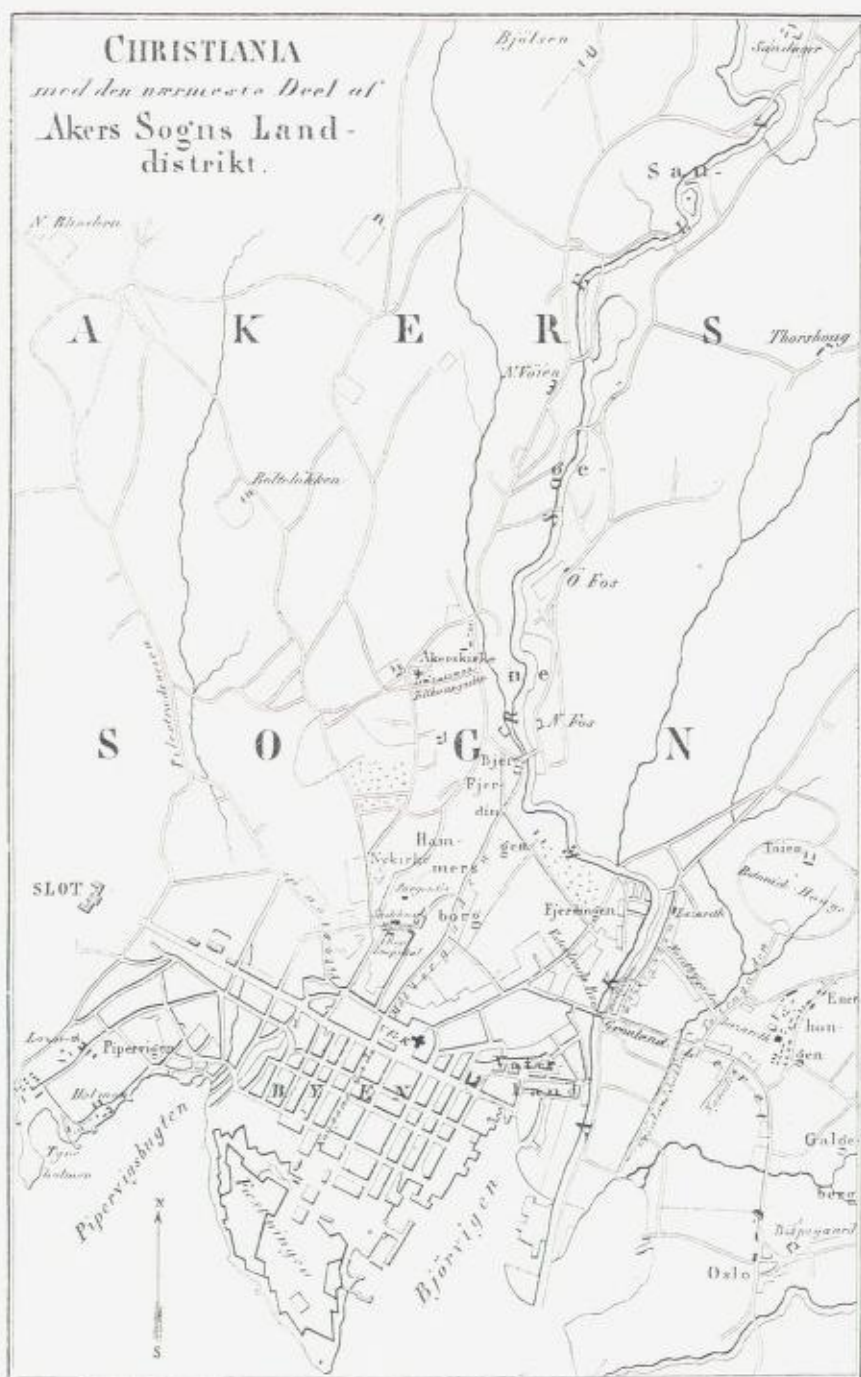
Sygdommen begyndte med, at der i juli, august og september i Kristiania og nærmeste omegn blev iagttat en mængde tilfælder av diarrhoe, brækning og krampe i armer og ben baade hos voksne og barn — tildels med dødelig utgang for spædbarns vedkommende. Hvis man hadde hat nogen anelse om hvad der forestod — skriver professor dr. Holst — vilde man ha anset de heftigere og pludselig opkomne blandt disse tilfælder for varsler; »men lignende bemerkes her hvert aar i de samme maaneder, og de kunne derfor ei vække opsigt eller betragtes som noget usedvanlig.«² Ogsaa denne uttalelse er særdeles illustrerende for de sanitære forhold i byen.

Forst 4. oktober, da en drikkfældig blikkenslager paa Grønland blev angrepet av et koleralignende tilfælde umiddelbart efter en rangel og døde i løpet av ni timer, stod det klart for myndighetene, at koleraen var kommet til byen igjen, og fra nu av noteres den i de officielle rapporter om *Cholera i Christiania 1850*. Den 7. oktober blev en skomakerkone i den overfylde Skjeggerudgaard paa Leret angrepet av sygdommen og døde efter fem dages forløp paa Rikshospitalet; to dage senere blev en feier og to av hans barn, der bodde i samme stue som skomakeren, angrepet av sygdommen, og 11. oktober døde ogsaa de paa hospitalet.

Om de kaar, som disse mennesker levet under, oplyser den officielle beretning: Familierne bestod av 2 mænd med deres hustruer og 7 barn — ialt 11 personer. Rummet var ca. 1100 kubikfot (∅: mellem 10 og 11 fot i firkant, og foruten av de menneskelige beboere var det ogsaa optat av 2 griser. Under gulvet var der en kjelder, som længe hadde staaet oversvømmet og som endelig blev pumpet lens i de første koleradage. »Det utpumpede vand utbredte en ulidelig stank«. Paa bunden fandt man kadavre av mus, rotter og katter og »stykker av et skelet formodentlig av en hest.« Man har gjort mange forsøk, heter det i Morgenbladet, paa at faa beboerne ut av denne gaard; men »i dette strøk av forstæderne er ethvert hus eller quasi-hus saa fuldt av mennesker at det ikke hittil (∅: 16.

¹ G. Hallager, Norges helsestet I, pag. 300.

² Av prof. dr. Fr. Holsts artikel i Norsk magazin for lægevidenskaben (5. bind 1851), hvorfra samtl. oplysninger vedk. kolera-aaret 1850, hvor ikke anderledes anført.

Kart over Kristiania og forstæder, 1850.

oktober) har været mulig at skaffe familierne i Skjeggerudgaarden anden bolig, naar man ikke vilde utsætte fjernere strøk for at faa smitten med dem.* De som var der klynget sig til rummene i det overfyldte hus, og dagen efter at den ulykkelige feierfamilie var bragt paa sykehuset, gjorde man den opdagelse, at en murerfamilie hadde tat rummet i besiddelse, og den blev ikke bragt ut, »før ogsaa den blev bragt paa hospitalet«.

Men det var ikke bare enkelte gaarde som var rene kolera-buler — ved siden av Skjeggerudgaarden nævnes Sødninggaarden skraas over gaten og Bredegaarden paa Enerhaugen — det var ogsaa selve strøket, som var særlig mottagelig paa grund av »en fugtig, tildels sumpig beliggenhet ved sjøen eller Akerselven«. Det var desuten gjennomstrømmet av en bæk, Grønlandsbækken, som til visse tider av aaret utbredte stank »og formodentlig derfor benævnes *Lortbækken*«. I disse forstæder paa landets grund savnet man for en stor del brolagte gater eller hadde slet makadamiserte gater med grøfter paa siderne, som for Grønlands, Lerets og de nærmeste gaters vedkommende »tildels hadde tilløp av gjødselvand fra priveter og moddinger paa Enerhaugen«. Under disse omstændigheter behøver det ingen nærmere paavisning, hvorfor koleraen i 1850 grep særlig om sig i forstæderne paa østkanten av byen.

I løpet av første kolera-uke (4—10. oktober) blev der konstatert 6 tilfælder og 3 dødsfald, anden uke 30 (20), tredie 32 (19), fjerde 14 (8); femte uke (1—7. november) viste 24 tilfælder og 9 dødsfald, sjette 30 (18), syvende 18 (6), ottende 3 (4). Tilsammen 157 tilfælder og 87 dødsfald. Av disse 157 falder ikke mindre end 138 paa Grønland, Leret, Nygaten, Enerhaugen, Grønlandsbækken og Smalgangen — og endelig paa Holmen — et sumpig terræn i *the Far West* omtrent ved den nuværende Vestbanestation; her koncentrerte sygdommen sig i en ufyselig gaard, Høibygaarden, et side-stykke til Skjeggerudgaarden og Bredegaarden. De øvrige 19 tilfælder faldt paa Sagene, Telthusgaten, Hammersborg, Pilestrædeveien og Piper-viken; derimot blev »den egentlige stad« skaanet ogsaa dennegang. I virkeligheten var koleraen i 1850, som blev regnet for slut 28. november, nærmest at betrakte som en »østkant-sygdome«, som hadde sine specielle aarsaker, og som byen forøvrig tok med stor sindsro, uten at gjøre noget avbræk hverken i sine forretninger eller i sine fornøielser. Faktum var at man trods alt saa meget tillidsfuldt paa sundhetsforholdene i byen ikke bare inden det store publikum, men ogsaa i lægekredse. Professor Holsts artikel, som vi allerede har citert endel av, er særdeles illustrerende i saa henseende. Den er en likefrem hymne til utviklingen av byens sundhetsforhold — paa et tidspunkt da man endnu ikke hadde oplevet kolera-aaret 1853.

Byen er blit betydelig utvidet — fremholder han — navnlig i de par sidste aartier. Gaterne i de nye dele av byen er brede og like, mens gaterne

i de ældre bydele, som før var trange, skjeve, vinklede og krumme, nu er gjort bredere og like — eller i det mindste mindre krumme; der er utlagt flere torv og offentlige pladse. Der er opført en mængde nye hus, som tilfredsstiller de hygieniske krav i en ganske anden utstrækning end de gamle; samtidig er en hel del ældre hus omdannet til sundere boliger end de var. Byens folk bor nu baade rummeligere og bekvemmere end før. Brolægningen er betydelig forbedret; kloakvæsenet likeledes. Strandene ved Bjørviken, Revieret og Piperviken er fyldt op og forsynet med murede kaier; derved er den stank fjernet, som tidligere var saa ulidelig ved lavvand, særlig om sommeren. Drikkevandet er kjendelig bedre. Fattigvæsenet har undergået en væsentlig reform ved Fattigloven av 1845 baade i administrativ og sanitær henseende. Renligheten er i avgjort fremgang, ikke bare inden de høiere klasser, men ogsaa inden de brede lag, hvis kvinder og barn om sommeren bader ved et fribadephus, som Selskabet for Christiania byes vel har anlagt paa Tyveholmen, og hvor der i sæsonen tages 5—6000 sjøbad. Brændevinsdrikningen er ogsaa gaat ned, og i det hele tat er der grund til at anta, »at indvaanerne fører en med sundhetens regler mere stemmende levemaate end forhen«. Alt dette var allikevel ikke istand til at redde Kristiania for den skjæbne, som ventet den, og i 1853 skulde byen bli herjet av en kolera som omstyrtet de gamle teorier og slog skaanselsløst ned baade blandt forstadsbefolkningen og de »conditionerede«.

Den officielle fremstilling av sygdommens historie er i det væsentlige denne:¹ I midten av juni var der brutt ut kolera i Kjøbenhavn, og i slutten av maaneden blev Danmarks hovedstad officielt erklæret for kolerasmittet. Imidlertid hadde Kristiania, som var blitt ængstelig paa grund av efterretningerne fra Kjøbenhavn, begyndt at træffe sine forberedelser, og i slutten av juni, før der endnu var indløpet efterretning om at Kjøbenhavn var erklæret kolerasmittet, kunde Kristiania notere sit første kolera-tilfælde. Det var sorenskriver Sorensen, som bodde paa »et landsted omtrent $\frac{3}{4}$ mil fra byen, men som daglig færdedes i staden«. Han blev syk og døde efter 15 timers forløp under »de sedvanlige tegn paa utviklet asiatisk cholera«. Samtidig blev en arbeider utenfor byen angrepet nøiagtig paa samme maate, men slap fra det med livet. Disse to tilfælder blev staaende ganske isoleret, og i hele fire uker forefaldt der ikke noget mistænkelig. Først i slutten av juli viste der sig en række sygdomstilfælder og dødsfald med utvilsomme kolerasymptomer, baade paa Rikshospitalet, i byen og i forstæderne; men da der i tiden fra 25. juli til og med 14. aug.,

¹ Jfr. professor A. C. Conradis artikel, *Cholera i Christiania og dens omegn i aaret 1853*, Norsk Magazin for lægevidenskaben 1854, 8 bd., pag. 432 fl.

»altsaa i 21 dage kun indtraadte 26 tilfælder«, vægret man sig i det længste ved officielt at erklære Kristiania for kolerasmittet.

Det skedde først 15. august, og fra nu av bredte sygdommen sig med rivende fart i byen og forstæderne inden alle stænder.

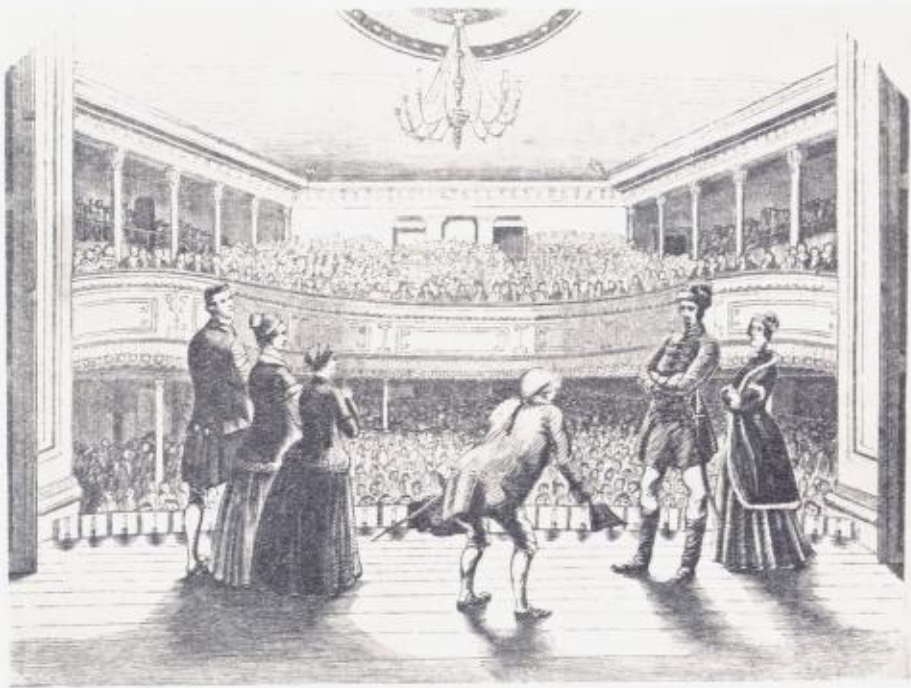
I første uke (25.—31. juli) var der 7 tilfælder og 6 dødsfald; anden uke 9 (6), tredie 10 (6), fjerde 55 (37), femte 168 (115), sjette 498 (303). I den syvende uke (5.—11. september) kulminerte sygdommen med 596 tilfælder og 379 dødsfald. Ottende uke hadde 588 tilfælder og 369 dødsfald; men fra nu av gaar de hurtig nedover — niende uke 318 (220), tiende 102 (85), ellefte 51 (33), tolvte 21 (20), trettende 11 (4), fjortende 4 (3), femtende 3 (2), sekstende 8 (6), syttende 2 (2). Attende uke (20.—25. november) — den sidste uke der foreligger statistik for — viste 2 tilfælder og 1 dødsfald. Det samlede antal tilfælder i hele koleratiden var 2 453 og antallet av dødsfald 1 547.

Paa de vigtigste stænder fordelte sygdommen sig saaledes: Embedsstanden hadde 33 angrepne og 27 døde; kjøbmænd og handelsbetjente med familier 37 (27); høkere og marketentere 18 (11); haandverkerstanden 306 (199); arbeiderstanden 1 011 (649); koner og enker av »arbeids- og den simplere borgerklasse« 425 (288). Ialt falder der saaledes paa de tre sidstnævnte klasser ikke mindre end 1 737 tilfælder og 1 137 dødsfald. Inden militærstanden var der 6 tilfælder og 5 dødsfald blandt overbefalet og 28 (16) blandt underbefalet og blandt de menige. Disse tal kaster ogsaa et godt lys over de dele av byen, hvor sygdommen herjet værst. I den egentlige by var der 462 angrepne eller 3.6 procent av befolkningen. Fæstningen hadde 37 angrepne (3.8 procent); Vaterland og Fjerdings 342 (7.5); Hammersborg, Pilestrædet og Akersveien 128 (6.1); Ruseløkkbakken, Piperikviken og Holmen 210 (8.0), Sagene, Damstrædet og Bjergfjerdings 194 (7.5); Lakkegaten, Nørbygaten og Smalgangen 156 (8.8); Grønland med Leret, Toiengaten, Nygaten og Galgeberg 274 (13.0); Enerhaugen 109 (9.3); Oslo 96 (9.1); endelig blev der i Aker noteret 426 angrepne, eller 4.9 procent av befolkningen.

Det vilde være en let sak at fylde hele sider med beretninger om koleraens rivende fremgang i de første seks uker og det sterke indtryk den gjorde. Vi skal motstaa fristelsen og noie os med endel citater fra Morgenbladet for september 1853, som kan anføres som tidsbilleder. I en artikel 3. september heter det: »Koleraen har nu grepet saa alvorlig om sig her i byen, at den er blit gjenstand for den høieste grad av opmerksomhet og vækker almindelig bekymring. Hos menigmand er det nu som før en tro, at man bør opvarme maven og styrke sig med brændevin, og det er en almindelig iagttagelse, at man just nu ser usedvanlig mange berusede mennesker i byen og omegn... Ikke sjelden angripes fordrukne

personer av kolera paa gater og landeveie, og de er ofte om faa timer dødens bytte.»

I en artikel 8. september oplyses det, at man nu — i sjette uke av sygdommen — haaber at koleraen har kulminert. Imidlertid er en række av de værste boliger blit ryddet, tilføies det, og beboerne er skaffet logi »i den gamle universitetsbibliotek-bygning, hvor 10 store, luftige værelser beboes av 25—30 familier, mest kvinder og barn«. Ellers gaar livet sin

*Salonen i Den norske dramatiske skoles theater 1852. Scene fra skuespillet
»Snedkeren i Litland».
Efter træsnit.*

vante gang; bl. a. fortsættes undervisningen paa skolerne med undtagelse av paa »Pipervikens og Ankerløkkens almueskoler, som anvendes — den ene til beboelsesrum, den anden til lasaret;» derimot forhales universitetsforelæsningerne en uke ved at pedellens kone dør av kolera. I en artikel 10. september oplyses det, at der nu »for byen og forstæderne ialt haves 22 kolerælæger,¹ likesom 1 lasaret er oprettet i Tugthuset«. I samme numer

¹ En av disse læger, som senere skulde faa et berømt navn inden sin videnskap, var daværende stud. med. Julius Nicolaysen. — Av *ambulanterne* skulde daværende cand. med., senere kgl. livmedikus C. P. Budde bli en skattet Kristiania-læge.

er der en spaltelang bekjendtgjørelse fra borgermester Fougstad over *Kolera-distriktslæger* og *Ambulerende læger* — almindelig kaldt ambulanter — med deres adresse og kontortid; de førstnævnte hadde at »behandle syke, der led av den ondartede kolera eller av alvorligere kolerinetilfælder, og som ikke blev indlagt paa lasarettet«; de sidstnævnte hadde »ved besøk i husene at undersøke sundhetstilstanden og ved behandling av kolerine og diarrhoe saavidt mulig at motarbeide den ondartede kolera«. Denne præventive virksomhet som man første gang hadde forsøkt sig med i 1850 var, efter hvad professor Conradi oplyser, av overordentlig betydning — av 6512 kolerinetilfælder under hele epidemien gik ivirkeligheten bare 220 over til akut kolera. For almenheten, som bare hadde statistikens uhyggelige tal at holde sig til, var allikevel disse hostmaaneder en forfærdelig tid — med en række rystende oplevelser — som satte nerver og følelser paa den sterkeste prøve.

Gaterne frembød et eiendommelig syn, oplyser Thrap.

Overalt saa man læger, som kjørte byen rundt i karioler. Stundom steg de av vognen, stanset av en mand eller en kvinde, følte vedkommende paa pulsen, gav dem en gul seddel, svinget sig op i kjøretøiet og før videre. I motsætning til i 1833, da garnisonsprest Schydz hadde anbefalet kirkerne lukket med den begrundelse, »at der kom ingen dit allikevel«, var kirkerne i 1853 overfyldt baade til høimesse og til aftensang — et karakteristisk vidnesbyrd om det gjennembrud, som hadde fundet sted i den religiøse opfatning. I et længere anonymt digt i Morgenbladet for 18. september med overskriften *September 1853* faar dødsangsten et sterkt og umiddelbart uttryk. Den melder sig mest overvældende,

— — — naar naturen stunder til hvile;
naar vi med halvkvalte suk hviske hinanden godnat,
Ikke vi vide da, om vi fælles ser morgenen smile,
eller om svangrede sky alt har tilhyllet os brat.
Angstfyldt lytter enhver til vognenes raslen paa gaden;
ved ei, om dæmrende lys bringer fortvilelsen med.

I en artikel dagen iforveien heter det i samme blad: »Den haardnakket-
het, hvormed koleraen vedblir at kræve sine altfor talrike offre, overgaar
langt hvad man fra begyndelsen hadde frygtet som det værste. Allerede
er over 1100 mennesker bortrykket, og de forhaabninger om en bedre til-
stand, som det mindre antal angrepne i et enkelt døgn har vakt, er saa
ofte blit tilintetgjort i det følgende, at man ikke tør bygge med sikkerhet
paa en enkelt dags lysere utsigter«; man bør »heller søke sin fortrosthing
i det sorgelige faktum, at de angrepnes og dødes antal nu er saa stort, at
epidemien, der paa sin tilbakegang naturligvis endnu vil vedbli at kræve
sine offre, efter en almindelig begrænsning for denne farsot maa antages

at ha naaet sit høidepunkt. Ansætter man antallet av folkemængden i Kristiania med forstæderne og Akers sogn til 45000, har sygdommen saaledes allerede borttrykket en firtiende del av befolkningen.»

Skjønt »den sortladne gjest» — som en indsender i Morgenbladet kalder koleraen — viste »den største upartiskhet» i sine besøk baade hos de »conditionerede» og hos de mindre velstillede klasser, viste det sig denne gang som i 1850 og i 1833, at sygdommen herjet værst i de urensligste og

*Salonen i Christiania Theater efter ombygningen i 1853.
Efter maleri av Kleiser.*

mest sammenpakkede dele i byens »utkanter». Imidlertid hjalp en betimelig utflytning og rengjøring meget ofte til at hindre en altfor voldsom utbredelse. Under dette arbeide gjorde man leilighetsvis den ubehagelige opdagelse, »at der endog midt inde i byen kunde findes enkelte hus, der i usundhet og urenslighet fuldkommen kunde maale sig med de værste i utkanterne.» Som eksempel nævnes »den saakaldte Loftsgaard-gaard i Nedre Slotsgate, der i meget lang tid har været anset med ugunstige oine. Av denne gaards ca. 50 beboere skal flere (15) være borttrykket av kolera. Rømningen og utflytningen av dette usunde opholdssted skal ha været forbundet med vanskeligheter, da man nødigg har villet motta beboerne i andre hus.»

Fra og med søndag 18. september indtraadte den første tilbagegang i epidemien, skjønt antallet av angrepne og døde i løpet av mandagen ikke syntes at gi særlig haab om en bedring. Men det viste sig dennegang som jevnlig i denne tid, at mandags-tilfældene ikke gav noget paalidelig holdpunkt for en bedømmelse av stillingen. Eller som Morgenbladet uttrykker det: »Det har oftere vist sig at være en sorgelig kjendsgjærning, at fylderi, uforsigtighet og uordener om søndagen har fremkaldt et forholdsvis større

*Pipervikens almueskole.
Efter fotografi.*

antal angrepne om mandagen.» Paa den anden side fremkaldte disse uordener ingen stigning i antallet av de egentlige forbrydelser. I virkeligheten betegner koleratiden i 1853 en glædelig nedgang netop paa dette omraade »vel nærmest paa grund av den stadige adgang til godt lønnet arbeide i en tid, da faa arbeidsforetagender var indstillet av hensyn til sygdommen, samtidig med at mange arbeidere blev rykket bort av den, og der saaledes stadig var bruk for nye folk.»

I sidste uke av september begyndte Kristiania at aande friere. Karusellen paa Klingenberg — byens mest populære folkeforlystelse, som har staat stille fra 4. — 25. september, begynder atter at kjøre;

samtidig aapner Klingenberg teater sine porte med en forestilling til indtægt for »børn, der ved cholera her i byen ere blevne forældreløse«. Paa programmet staar de heibergske vaudeviller *Nei* og *Ja*, mens mellemakten utfyldes med balletdans. Etpar dage senere annonserer Den norske dramatiske skoles theater¹ en forestilling bestaaende av to smaa franske lystspil *Matrosen* og *Den hemmelige lidenskab*. I begyndelsen av oktober aapnet Christiania theater sin høstsæson over en maaned senere end det pleiet. Grunden var ikke utelukkende at søke i kolera-epidemien; den maa ogsaa ses

¹ Grundlagt 1852. — For en samtidig fremstilling av dets første virksomhet, jfr. Morgenbladet no. 138, 1856.

i forbindelse med den gennemgripende ombygning av det indre av teatret, som hadde fundet sted i løpet av sommeren 1853, og som i alt væsentlig gav teatret det utseende det beholdt, til det lukket.¹ Forestillingen blev aapnet med en prolog av daværende res. kapellan i Oslo og Aker P. A. Jensen, som er baaret av en lys og let grundtone, og som slog utmerket an. Derefter fulgte Jensens dramatiske digtning *Huldrens hjem*, som tidligere ikke hadde gjort synderlig lykke; men som nu efter en omarbeidelse slog utmerket an. Det eneste beklagelige var, at forestillingen ikke var særlig godt besøkt. »Den sky, som den sidste sørgetid har kastet over staden» — som Morgenbladet uttrykker det — »er nemlig endnu ikke draget over, og det vil maaske vare nogen tid endnu, inden den ganske forsvinder».

Nogen maaneder senere utkom der »i veldædig øiemed» *En nytaarsbog* med bidrag av P. Chr. Asbjørnsen, P. J. Collett, P. A. Jensen, Th. Kjerulf, J. Moe, A. Munch, J. Rørdam og J. S. Welhaven. Boken er at betragte som koleratidens bidrag til literaturen paa et tidspunkt, da literaturen trængte ydre stimulanter for ikke at sovne av; men dermed er ogsaa sagt, at boken forlængst vilde været overlevert til glemsel, hvis den ikke hadde

A. C. Conradi.
Efter maleri av P. N. Arbo.

git den unge Bjørnstjerne Bjørnson anledning til en kritisk anmeldelse, som var intet mindre end et kampsignal.² Bjørnson paaviser faren ved den dansk-tyske smaksretning — hvorledes den lægger goldhet over literaturen og faar aandskilderne til at tørre ind. Vi eier ikke virkelig store digtere længer, ellers kunde de ikke forstumme slik; »thi den virkelig store digtersjæl

¹ Ved den ombygning fik teatret bl. a. den populære -tredie rad- som rummer saa mange lysende minder ikke mindst for akademikere av den ældre slekt, og desuten en betydelig utvidet -første rad-. — Ialt fik teatret ved denne ombygning, som arkitekt Grosch har æren for, plass for noget over 1000 tilskuere.

² Jfr. Morgenbl. no. 15, 1854.

er produktiv; den maa tale altid og til alle«. Hos os derimot bestemmes litteraturen av tilfældige begivenheter — »en betydningsfuld mand eller reisende, som lægger sig til at dø; en eller anden studentefest, kronprinsessens heldige forløsning, kongens lykkelige helbredelse osv. Men især klapper man i hænderne av mod hver nytårsdag; thi det feiler sjelden, at jo et eller andet lykkelig træf avlurer vore skrivende kapaciteter nogen digte til den tid.« Iaar er det koleratiden, som er foranledningen — det smukke ønske om at hjelpe »vi vet ikke hvilken familie, mand eller kone, olding eller barn, som lider nød«. Det gik vore digtere til hjerte; de slog sig sammen om at gi den eller de ulykkelige en nytårs gave — og saadan gik det til at vi fik litt fra otte av vore digtere paa en gang.«

Resten av Bjørnsons artikel vedkommer utelukkende litteraturen og ligger forsaavidt utenfor vort emne; men naar han taler om »den hele samlede masse, som en dag trodsig og sterk vil bryte ind og ta det hjem i besiddelse, hvorfra den engang er drevet bort og saalænge holdt ute« — ligger det nær at se denne uttalelse ogsaa i forbindelse med Kristiania bys historie. Det som trængtes i dette samfund var en grundig utluftning ikke bare paa det literære, men ogsaa paa det økonomiske og kommunale omraade. Men i livet som i litteraturen strittet alle officielle kræfter imot.

Grunden er ikke først og fremst at søke i tidsalderen, som ivirkeligheten var reformvenlig, men snarere i en viss instinktmæssig følelse av et kommende uveir, som man ønsket at unddrage sig længst mulig. Det er denne følelse, som præger den kommunale og økonomiske politik i 1850-aarenes Kristiania et godt stykke ind i anden halvpart av perioden og gir den det skillings-stempel, som er det mest typiske ved den.

BYEN OG KAMPEN OM BYUTVIDElsen

En opsummering av de kjendsgjæringer, vi har redegjort for i de nærmest foregaaende kapitler, gir som slutresultat, at Kristiania ved indgangen til 1850-aarene endnu paa langt nær var istand til at magte sin opgave som Norges hovedstad.

Paa det politiske omraade — der hvor Kristiania igrunnen aller først hadde tiltrukket sig landets opmerksomhet, bl. a. ved sin fremskutte stilling i kampen for 17. mai — laa den offentlige interesse nede, og i tiden mellem stortingsopløsningen av 1836 og Februarrevolutionen av 1848 var der, som vi har antydnet, ikke et eneste politisk spørsmaal hjemme eller ute som var istand til at sætte sindene ibrand. Paa det literære omraade var kampaanden sluknet og produktionsevnen tørret ind. Welhaven hadde naadd høidepunktet som digter i 1845 — samme aar som Wergeland døde — og senere hadde han mere været den officielle smaksdommer, som ogsaa Kristiania kommune søkte raad hos, end den aandelige fører for sit folk. Den begeistring for de norske kunstnere, som hadde behersket Kristiania i 1849, hadde — som det oftere er paavist — været mere overstrømmende end dyptgaaende, og det samme gjælder den skandinavisme, som fik sit mest karakteristiske utslag i studenterbesøkene fra nabolandene. Paa det sociale omraade hadde Kristiania dokumentert sin mangel paa forstaaelse av tidsretningen ved sin kjølig avvisende holdning overfor Thraniterbevægelsen, før stemningen endnu slog over i likefrem forbitrelse og kravet blev, at man skulde »møte disse avsindige med skarpt». ¹ Paa det kommunale omraade hadde hovedstaden saa sent som i 1847 endnu engang avvist tanken om at indlemme forstæderne i byen med en begrundelse, som i hovedsaken gik ut paa, at byens økonomiske evne ikke tillot slike vidtløftigheter. Her staar vi ved det spørsmaal som ligger paa bunden av det hele. Det officielle Kristiania var velstaaende nok til at være tilfreds med sine kaar fra dag til dag, men endnu ikke saa velstaaende, at det følte trang til at gaa paa erobringstog og slaa broen fra smaabyen over til den

¹ Jfr. uttalelse i et brev av Halldan Kjerulf hosten 1851 i de ovenfor nævnte memoarer.

begyndende storby. I praksis vil dette si, at det er ydre begivenheter, mere end en subjektiv og maaltbevisst kommunalpolitikk, som bestemmer utviklingen i 1850-arenes Kristiania — et forhold, som træder overbevisende i dagen selv ved en flygtig betraktning. Men det utelukker ikke, at utviklingen tar fart og farve av dem, samtidig med at arbeidstempoet øker under indflydelse av den høikonjunktur, som karakteriserer første halvpart av perioden.

La os se et oieblik paa de rent ydre forhold i Kristiania, saaledes som de artet sig ved overgangen fra 1840- til 1850-aarene.

Efterat staten først hadde sikret sig eiendommen Ruseløkken og deretter ved indkjøpet av endel eiendommer i krydset av Grænsen, Prestegaten og Ruseløkveien — omtrent ved den nuværende Stortingsplads — hadde skaffet sig en direkte forbindelseslinje mellom Kongeboligen og byen saalangt som til Akersgaten, var det næste skritt at fore den nye vei videre østover frem til Øvre Slotsgate. Denne plan var ensbetydende med indkjøp og rasering av de gaarde, som stængte veien mellom Akersgaten og Øvre Slotsgate, deriblandt Stabelgaarden ved det trange uregelmæssige smug »Stabelkroken« — en forandring, som var et haardt støt for byens bondefangere, som paa denne maate mistet en gammel og fortrinlig retrætvei, rik paa traditioner om vellykkede operationer i Grænsen.¹ Gjennem disse reguleringer, som er nærmere præcisert i forskjellige stortingsbeslutninger, representantskapsbeslutninger og makeskifter mellom kommunen og staten, navnlig i anden halvpart av 1840-aarene, var man ved indgangen til 1850-aarene naadd saa langt, at Slotsveien var regulert og oparbeidet i hele sin længde fra Akersgaten til foten av Slotsbakken, samtidig med at staten gjennem et omfattende minerings-arbeide hadde sprængt sig vei gjennem den fjeldskjæring, som oprindelig utgjorde sidste stykke av veien op til Kongeboligen. Hosten 1848 var det store bygverk endelig færdig — 23 aar efter nedleggelsen av grundstenen — og kongefamilien, iberegnet enkedronning Desirée holdt sit indtog i bygningen. Dermed hadde Kristiania faat den »pragtgate«, som flere hadde advaret mot, og paa toppen et mere stilfuldt midtpunkt for sin loyalitet ved høitidelige anledninger end Palæet med dets ikke ublandte behagelige traditioner.

Samtidig med oparbeidelsen av Slotsveien var der foregaat et omfattende reguleringsarbeide over det svære areal mellom Slotsveien, Ruseløkveien, Filosofgangen, Piperviksstranden og Prestegaten, som paa reguleringskarterne fra midten av 1840-aarene figurerer under betegnelsen: Enkefru Grünings lokke. Ved indgangen til 1850-aarene var hovedretningen i dette arbeide bestemt ved anlægget av den nuværende Stortingsgate paa

¹ Det var almindelig, oplyser Thrup i sine *Erindringer*, at bondefangeren lot sit offer vente utenfor porten til brændevinshandler Berg i Grænsen, mens han selv gikk ind i gaarden og derfra gjennem brænderiet like ut i Stabelkroken.

strækningen fra Prestegaten til Universitetsgaten tvers gjennom eiddommens gamle have og med bro over den aapne Bislet bæk, som her hadde sin sidste idyl, før den mundet ut i fjæren nær Fæstningsstranden. Imidlertid hadde beboerne langs østsiden av Slotsveien, som nødig vilde se den motsatte side av gaten bebygget, indkjøpt hele den del av haven som laa mellem Slotsveien og den nye gate. Dette areal, som nu gaar under navnet Eidsvoldsplads, førte dengang det mere prosaiske navn

*Sagene. Brukene ved Beierbroen.
Efter tegning av P. F. Wergmann, i litografisk gjengivelse.*

Huseiertomten; men det var huseiernes stolthet og glæde at verne om den, og da de gik med paa at overdrage den til staten i 1855, tok de i alle parters interesse det forbehold, at tomten ikke maatte bebygges uten deres samtykke.

Det er denne regulering av byens hovedstrøk, som er det bestemmende for dens utseende ved indgangen til 1850-aarene, og sammen med en række nybygninger, navnlig i de centrale bydele — alene i perioden 1851 til og med 1855 blev der i disse bydele bygget 87 hus — skapte den et totalindtrykk, som virket imponerende ikke bare paa folk fra »Provinsen«, men som ogsaa avtvang utlændinger respekt.

Kristiania er ikke til at kjende igjen, forsikrer Mügge efter elleve aars fravær. Den ligner et menneske man har kjendt, da det befandt sig i trange kaar, som man derefter har tapt avsyne i en aarrække og saa møter igjen en dag i en ulastelig paaklødning. De gamle bindingsverkshus er modernisert; der er bygget en række nye murhus og opstaat en mængde nye gater, fremfor alt den prægtige gate, som fører op til Slottet, og hvis høie hus kan kappes med husene i hvilken som helst europæisk hovedstad, samtidig med at Slottet selv virker imponerende ved sin masse. Denne ydre eleganse ved hovedstaden virket selvsagt ogsaa tilbake paa dens beboere, saameget mere som det er en skjodesynd hos nordmændene, forsikrer han, at hæve sit eget til skyerne.¹ Kristiania danner ingen undtagelse fra denne almindelige regel. Det er dens borgeres ærgjerrighet at gjøre sin by til den fineste og mest moderne i Norden, og paa enkelte omraader er den ivirkeligheten en foregangsby — eksempelvis paa belysningsvæsenets omraade, hvor den indførte gas flere aar før baade Stockholm og Kjøbenhavn. Ogsaa paa brolægningens væsenets omraade har Mügge bare godt at si om Kristiania. Gaterne er regelmæssige og renslige — alene noget for brede i forhold til den nuværende trafik, saaledes at totalbilledet virker litt dødt.

Ogsaa i en anden henseende er Kristiania en umiskjendelig eksponent for den nationale stemning i øieblikket. *Die Norweger suchen sich zu verengländern*, siger han; det samme gjør Kristianienserne, og denne mani har skutt yderligere fart efter den dansk-tyske krig i 1848—49. I Kristiania smykker handelsstandens repræsentanter sine hus med engelske tepper og fransk damask — og hvad jeg ikke saa i Stockholm saa jeg her: Unge herrer paa engelske fuldblodshester og damer i lange ridekjoler og hatter med fjær. Disse ridende damer av aristokratiet har været oftere i Paris end i Tyskland og har set bedre ting end det, som præsteres her. De spiller klavér i hjemmet, læser engelske romaner, lever om sommeren paa sine landsteder og danser om vinteren i Frimurerlogen. Herrene lever sit kontor- og forretningsliv, kjører i sine *cabs* eller seiler i sine baater.

I et slikt samfund vil man mindst av alt vite av *kommunistische Umtriebe* fra arbeidernes side. Derfor gjorde man kort proces med Thrane og hans tilhængere, men stemningen overfor arbeiderne er fremdeles (1855) alt andet end gunstig inden de dannede klasser. Den almindelige klage er: Vi blir tyrannisert av vore arbeidere, og vi maa be vore haandverkere ikke glemme os. Vi maa finde os i alle priser og gi enhver gode

¹ De søker stadig at overbevise fremmede om, at *kein Land in der Welt ist schöner, kein Staat besser organisiert, kein Mensch höher gebildet oder gesittet.*

*Oslo set fra Vadevangen.
Efter tegning av J. Flataas ca. 1830.*

ord og svær betaling for de tjenester han yder; desuten maa vi bære over med alle feil og utslag av døvenskap for ikke at risikere at faa grov mund, og at arbeiderne skal gaa sin vei. Her er nemlig nok av arbeide at faa, men ikke tilstrækkelig tilgang paa arbeidskraft, skjønt daglønnen nu er saa hoit oppe som tre mark. Likesom i sin tidligere Kristiania-skildring uttaler Mügge ogsaa dennegang sin sikre tro paa, at det i det lange løp ikke skal lykkes engelskmændene at erobre Norge og dets hovedstad kulturelt eller økonomisk, selv om de i øieblikket har en chance i begge retninger; som helhet konstaterer han, at de materielle interesser sluker alle andre, og at følelsen av den aandelige stilstand økes ved at de velstaaende — de som kunde og skulde føre an paa det kulturelle omraade — foretrækker at reise til utlandet eller ta ut paa landet i den gode aarstid. Der ved blir Kristiania liggende død en uforholdsmæssig lang tid av aaret, selv om vinteren gir nogen erstatning.

Denne skildring indeholder baade i sine anførsler og sin bevisførelse et værdifuldt materiale til bedømmelse av forholdene, saaledes som de artet sig i Kristiania under høikonjunkturen i første halvpart av 1850-aarene; men det er likesaa sikkert, at billedet paa et væsentlig punkt er helt fortegnet. Datidens Kristiania var utvilsomt et utpræget materialistisk samfund, hvor de *upper ten* førte den samme eksklusive tilværelse som under høikonjunkturen femti aar iforveien; og det var ut fra samme grundsyn, at de besværet sig over de stigende krav fra arbeidernes side. Til gjengjæld var arbeiderne og de mindre næringsdrivende, kanskje specielt haandverkerne, overbevist om, at der ikke var noget rimelig forhold mellem de velstaaende klassers og deres egne byrder — et moment av betydning for bedømmelsen av det faktum, at der trods høikonjunkturen utvandret ikke mindre end 766 personer fra Kristiania i løpet av perioden 1851—55 mot 53 personer i tiden 1846—50. Rigtignok maa endel av denne utvandring skrives paa Thraniterbevægelsens regning, og forsaavidt spiller der ogsaa et social-politisk moment ind; men for det overveiende flertals vedkommende er man berettiget til at gaa ut fra, at økonomiske grunde har været de bestemmende.¹ Det virkelige forhold er nemlig, at det store flertal av Kristianias befolkning langt fra fik den fordel av høikonjunkturen som man skulde tro, naar man ensidig ser paa statistikens tal, eksempelvis over eksporten og sparebankkuddene, eller fæster sig ved de mange nybygninger, som fandt sted i løpet av perioden. Man maa ogsaa ta i betragtning den prisstigning som fandt sted paa nær sagt alle omraader,

¹ Stiftamtmandens femaars-beretning oplyser følgende om utvandringen 1846—50: Utvandret fra Chr.ania 53; fra landdistrikterne og de øvrige byer i riket, forpasset fra Chr.ania, 819; 1851—55: henholdsvis 766 og 3529.

og da faar billedet straks en mindre lys farve. Overfor det faktum at arbejdslønnen i aarene 1851—55, efter hvad stiftamtmanden oplyser, steg med »omtrent 75 procent«, staar hans embedsmæssige erklæring om, at husleien er steget »i det mindste med 100 procent« — et forhold, som virker trykkende paa alle klasser av befolkningen, men fremfor alt paa »den klasse av byens indvaanere, der staar paa fast avlønning, regulert efter

*Parti fra Enerhaugen.
Efter tegning av Gerh. Munthe, gjengit i træsnit.*

forrige tiders billigere levevilkaar«. Hvad det store flertal av næringsdri-
vende angaar, antar stiftamtmanden, at de »efter tingenes orden antagelig
har den samme avance paa sin virksomhet som før« — hvilket med andre
ord vil si, at de utligner sine forhøiede indkjøps-priser paa sine kunder.
Kort sagt, vi ser, hvorledes kredsen av dem, som har virkelig fordel av
høikonjunkturen, blir stadig snevrere, indtil vi stopper op ved det faatal
av »stedets handlende«, som i løpet av perioden har hat raad til at kjøpe
»betydelige skove og landeiendomme . . . flere seil- og dampskibe« og til

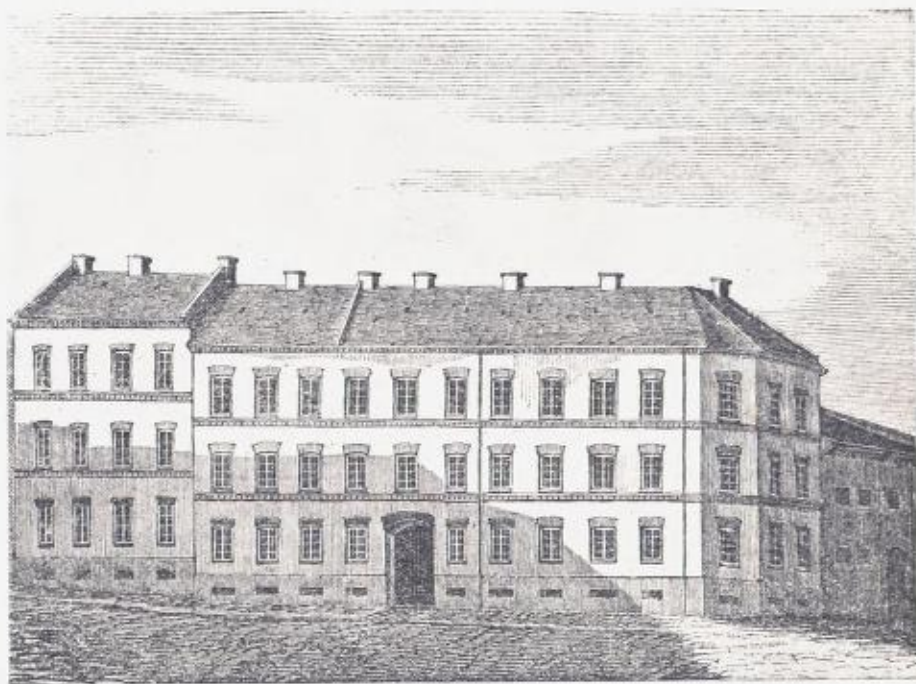
at »anlægge kostbare fabriker«. Det var disse folk, som var de bestemende i sin samtids Kristiania — et faatal av rikmænd behersket av principet om den frie konkurrence og ved alle sine sympatier knyttet til England, som ved ophævelsen av Navigationsakten i 1849 hadde skapt uanede muligheter ikke mindst for trælastbedriften i Kristiania.

Det er mot hele denne bakgrund vi maa se Mügges skildring for at faa den i det rigtige perspektiv og føle draget av den kulde, som staar av den. Men paa den anden side gjælder det ikke at la lokalfarven i billedet træde for sterkt i dagen paa bekostning av dets værd som almindelig tidsbillede. Spidserne inden det daværende Kristiania var ikke større materialister end sine samtidige i Europas andre hovedsteder. Overalt stod samfundslivet i kapitalismens tegn; programmet var at utvikle næringslivet til den størst mulige fuldkommenhet fremfor alt gjennom stadig utvidede kommunikationer i form av dampskibe, jernbaner og telegraf. Her i Norge hadde vi endnu bare det første av disse samfærdselsmidler; de to andre kom til i løpet av perioden. I en slik tid hadde folk andet at bestille end at tænke paa romantik og videnskap. Man overløt til unge piker at fælde taarer over A. Munchs *Sorg og Trøst* og lot hefterne av P. A. Munchs *Det norske folks historie* ligge uopskaaret, til man fik bedre tid. Sammen med dette robuste grundsyn fulgte ganske naturlig en utpræget mangel paa »social fantasi« — for at benytte et slagord fra en langt senere tidsalder — selv om denne omstændighet ikke utelukket, at der kunde være virkelig godt hjertelag. Som et varig vidnesbyrd om denne egenskap staar Arbeiderboligen av 1851¹ — det store kompleks paa hjørnet av Møllergaten og Nedre Hammersborggate, som politimester Morgenstjerne tok initiativet til grundleggelsen av, og som der blev utstedt en aktie-indbydelse til, undertegnet av en række ledende mænd omtrent utelukkende inden handelsstanden. Den nærmeste foranledning til foretagendet var de frygtelige enkeltheter om arbeidernes boligforhold, som var kommet for dagen under koleraen i 1850, og som uvilkaarlig satte boligspørsmålet i forgrunden hos enhver med litt hjertelag for sine medmenneskers nød og elendighet. Men det gik ikke ind i bevisstheten, at dette spørsmal hadde nogen social side — et forhold, som faar sin karakteristiske belysning i det faktum, at der langt fra blev bygget tilstrækkelig i forhold til befolkningens vekst. Stiftamtmanden gir os den naturlige forklaring. Aarsaken er den, siger han, at folk, som er i besiddelse av ledig kapital, heller placerer den i al anden virksomhet end byggevirksomhet paa grund av de dyre materialer og de høie arbeidslønninger. Det er forhold, som maa tages med ogsaa

¹ For detaljer — jfr. Morgenbladet no. 13, (aktie-indbydelsen); desuten no. 20, 25, 29 og 185, hvorav 20 og 29 interessante som det første mere indgaaende bidrag til diskussionen om hvad man senere har kaldt »have-byer«.

ved bedømmelsen av Kristiania bys utvidelse — saaledes som dette spørsmåal artet sig ut igjennem første halvpart av 1850-aarene. Trods hoikonjunktoren var tiden ikke gunstig for det, fordi man mente at kunne regne sig til paa forhaand, at byutvidelsen ikke vilde bli nogen lønnende forretning.

Kristiania kommunestyre hadde ved sin beslutning av 15. november 1847 ment at vise byutvidelses-saken fra sig for en længere fremtid, og denne opfatning var blit yderligere styrket ved at Indredepartementet vaaren

*Arbeiderboligen av 1851 paa Hammersborg.
Efter træsnit.*

1848 tok tilbake den proposition, som allerede var bebudet i saken. Men det bekræftet sig her som bestandig: Ingen har fred længer end naboen vil. Akers ihærdighet lot ikke Kristiania faa ro, og første gang der var anledning til at reise spørsmåalet igjen — det vil si paa Stortinget i 1851 — kom det op paany i form av et bænkeforslag, fremsat av Stabell, og i løpet av sessionen blev det drevet igjennem til lov. Departementet fandt imidlertid at maatte negte loven sanktion, bl. a. fordi den hadde indskrænket sig til Grønlands fattigdistrikt »og saaledes ikke tat Oslo med, hvilket var stridende saavel mot alle forhen i saken hørte autoriteter som mot departementets formening». Sanktionsnegtelsen var imidlertid ikke ensbetydende

med, at ogsaa departementet ønsket saken skrinlagt; tvertimot blev i slutten av departementets foredrag antydnet, at man muligens kunde komme tilbake til den i en nær fremtid. Dette løfte blev indfriet ved »Interimsregjeringens« resolution av 6. august 1852, som gik ut paa, at der skulde nedsættes en kommission »til at undersøke, hvorvidt og isaafald i hvilken utstrækning og med hvilke rettigheter og forpligtelser de under landet for tiden henhørende forstæder ved Christiania bør henlægges under staden, og hvad der med denne sak forøvrig maa staa i forbindelse«. Som medlemmer av kommissionen, som kom til at bestaa av fem mand, blev opnævnt: Amtmand (i Akershus) E. Möinichen, borgermester C. Fougstad, ekspeditionssekretær i Revisionsdepartementet Carl Motzfeldt, kjøbmand O. M. Hauge og gaardbruker H. Grimelund.

Kommissionens indstilling, som er datert 27. januar 1854 og er trykt som Ot.-prop. no. 12, s. a., er et av de mest værdifulde samtidige aktstykker, som overhodet foreligger til belysning av forholdene i Kristiania ved midten av det nittende aarhundrede; dette gjælder ikke bare de statistiske enkeltheter, som indstillingen er saa overordentlig rik paa; det gjælder ogsaa den mere generelle del av den, som bl. a. indeholder en nærmere omtale av forholdene i de østlige forstæder i 1854 sammenlignet med i 1844, da den første kommission leverte sin indberetning. Kommissionen anser det hævet over tvil, at forholdene har undergåat en væsentlig ændring til det bedre i de forløpne ti aar, »omendskjønt skyggepartierne vistnok endnu er mange og dype«; navnlig er dette tilfældet med Enerhaugen, »som man forhen ikke kunde betrakte uten en viss gru«. Komiteen kommer i denne forbindelse ind paa den virksomhet, som øves av Arbeider-samfundet paa Enerhaugen, som blev opprettet for nogen aar siden »som motvegt mot de kommunistiske eller socialistiske bevægelser, der efter Februarrevolutionen i 1848 ogsaa trængte herop og paa en betænkelig maate utbredte sig blandt arbeidsklassen«. Kommissionen kan ikke noksom paaskjønne den bevægelse, som er gaat ut fra denne organisation, og som nu har ført til, at »dette samfund omfatter en stor del av arbeiderbefolkningen i samtlige byens forstæder saavel paa byens som paa landets grund«. Kommissionen som har en sikker tro paa, at denne utvikling nu er i et rigtig spor, tviler ikke om at den vil gjøre forstadsbefolkningen mere skikket og mere berettiget end før til at utgjøre en del av byen. Efter en utførlig redegjørelse for forholdet kommer derfor kommissionen til det resultat, at en byutvidelse er det eneste naturlige.

Det er efter kommissionens opfatning hævet over tvil, at Kristiania er istand til at paata sig de utgifter, som vil være forbundet med byutvidelsen, og som bevis nævnes bl. a., at byens toldintrader, i treaarsperioden 1841—43 gjennemsnitlig utgjorde 363581 spd., deri medregnet laste- og

fyrpengene, mens de i perioden 1851—53 blev opført med et beløb paa ca. 490471 spd. — eller en stigning paa 34.9 procent. Hvad specielt indførselstolden angaar, var den i samme periode steget fra 324 615 til 457303 spd. aarlig — d. v. s. med 40.9 procent. Om fattigforholdene gir kommissions-indstillingen den interessante oplysning, at mens Kristiania med en befolkning paa 29000 mennesker utbetalte fattig-understøttelse (i 1851 og 1852) til omtrent 1800 personer om aaret, utbetalte Aker med en befolk-

*Brogaten ved Vaterlands bro.
Efter fotografi.*

ning paa 15000 mennesker fattigunderstøttelse til omtrent 1100 personer i hvert av de to aar. Utgifterne var for Kristianias vedkommende 30000 spd. om aaret; for Akers vedkommende ca. 13000 spd. — et forhold, hvis urimelighet blir endnu mere indlysende, naar man erindrer, at en trediepart av befolkningen i Aker — den som bor i forstæderne — »utvilsomt har en ringere skatte-evne end byens befolkning». Ogsaa av denne grund fandt kommissionen at maatte anbefale byutvidelse. Som konklusion indstillet derfor komiteen paa, at »de ved kjøbstaden Christiania paa landets grund beliggende forstæder Grønland, Leret og Oslo med tilligelser . . . skulle fra 1. januar 1856 utgaa av landets matrikul og i enhver henseende henhøre under kjøbstaden Christiania». Av billighetshensyn

overfor Kristiania kommune foreslog kommissions-flertallet, at Akers kommune i de første 4 aar efter forstædernes overgang til byen skulde »tilpligtes« at yde Kristiania et aarlig bidrag paa 3000 spd. I det femte aar skulde bidraget sættes til 2000 og i det sjette aar 1000 spd.; derefter skulde det ophøre helt. Mindretallet (Motzfeldt og Grimelund) derimot fandt, »at et saadant bidrag ikke burde ydes«. Til ordning av forholdene, efterat forstæderne var gaat ut av landets matrikul, fandt kommissionen at der trængtes et aar, og indstillet derfor enstemmig paa, at den endelige adskillelse skulde fikses til 1. januar 1856. Denne kommissions-indstilling blev overensstemmende med regjeringens indstilling av 4. mars 1854 besluttet fremsat som kgl. proposition, og den langvarige sak syntes dermed at være kommet ind i sidste stadium.

Spørsmålet var nu: Hvad vilde Kristiania si?

Bortset fra at Kristiania hadde været repræsenteret i den kongelige kommission ved to saa fremtrædende medlemmer som borgermester Fougstad og formandskapsmedlem O. M. Hauge, hadde kommunestyret som saadant ikke hat anledning til at uttale sig i spørsmålet for fremsættelsen av den kgl. proposition. Den stortingskomite, som fik propositionen til behandling, fandt imidlertid, at det var ret og rimelig at der blev git kommunen en slik adgang, og utsatte derfor behandlingen av den, indtil der kunde foreligge en officiel uttalelse fra Kristianias side. Den blev avgit 1. juni 1854 i et repræsentantskapsmøte som hører blandt de minderværdige i byens historie, efterat kommissions-indstillingen og sakens øvrige dokumenter i mellemtiden var overgit til en komite paa 5 mand (garvermester H. J. Schou, skomakermester N. Solberg, kjøbmand J. H. Schwensen og overretsprokuratorerne Chr. Blich og L. Rasch) som fik i opdrag at granske saken og fremlægge indstilling. Det var et arbeide, som tok komiteen omtrent fire uker, og hvis resultat i det væsentlige opsummeres saaledes:

Kristiania hverken trønger eller ønsker nogen utvidelse av sit areal, for det første fordi byen er mere end stor nok iforveien; for det andet fordi indbyggerne allerede er saa sterkt beskattet, at det ikke er tilraadelig at gaa længer, og endelig for det tredie fordi der staar en række tvingende og kostbare krav paa dagsordenen — eksempelvis »nye og forbedrede varetægtsfængsler, raadhus, nye fattighus, sykehusbygninger, sproitehus, brandvagtsbygning, foruten de permanente fordringer til brolægning, kloak- og vandledningsvæsen samt belysning«. I samme forbindelse nævner komiteen bevilgningen til den nye kirke paa Hammersborg (130000 spd.), aktietegningen til jernbanen (100000 spd.), indkjøp av tomter til den nye gate ved jernbanestationen, nedrivningen og bortskaffelsen av det kroniske sykehus og brolægning av Jernbanetorvet. Alt dette er ensbetydende

med betydelige uttællinger, for ikke at tale om, at utgifterne paa forhaand befinder sig i sterk vekst; eksempelvis nævnes, at utgiftsbudgettet som i 1853 utgjorde 68 625 spd., maatte opfores med 78 000 spd. for 1854, samtidig med at fattigvæsenets utgifter er steget fra 31 000 til 43 600 spd.

Hvad landdistrikterne angaar, vil de heller ikke ha nogen fordel av en eventuel by-utvidelse — et forhold som belyses aller bedst ved det faktum, at mens huseierne i forstæderne paa landets grund for tiden svarer liten

*Bodsfængslet paa Aukeberg.
Efter litografi.*

eller ingen avgift av fast eiendom, vil de, naar strøket blir indlemmet i byen, komme op i en samlet grundskat av ca. 2 200 spd., beregnet efter bysatsene. Samtidig vil de ikke opnaa tilsvarende fordele gjennom en utvidet kjøbmandshandel, mens det paa den anden side kan anses givet, at den fri haandverksdrift vil lide indskrænking, og at husleien vil stige. Endelig avviser komiteen ogsaa den gamle paastand om, at forstæderne paa østkanten vilde faa det saameget bedre ved at indlemmes i byen. Erfaringerne fra forstæderne paa byens grund taler avgjort imot denne opfatning — for ikke at tale om at de østlige forstæder selv har vist evne til at bedre sine kaar — i første række gjennom det prisverdige arbeide, som er øvet av Enerhaugens arbeidersamfund. Overfor den paastand fra Akers side at »Akers kommune efter ret og billighet bør fritages for at

sørge for de paa dens grund etablerede forstæder», gjør komiteen gjældende, at dette forhold har to sider. Vistnok er det saa, at Kristiania trækker en stor del av sin arbeidsstyrke til sig netop fra disse forstæder; men det samme er tilfældet med Aker, som trenger en ikke ubetydelig arbeidsstyrke til sit jordbruk, og som ganske naturlig henter den fra de samme forstæder, som det nu søker at bli kvit. Naar man samtidig erindrer, at prisen paa jordeiendommer ligger særdeles høit — 1000 à 1100 spd. pr. skylddaler — et forhold, som »vel maa tilskrives Kristianias nærhet», er der grund til at »betvile at Akers byrder staar i misforhold til de fordele, det høster av byen og forstæderne«. I det hele tat er det komiteens opfatning, at det ikke saameget er de faktiske forhold i forbindelse med sporsmaalet som Akers ihærdige agitation gjennem tyve aar, som har skapt den opinion, som nu maa siges at være tilstede for indlemmelsen av disse forstæder i Kristiania. Komiteen var imidlertid ikke tilsinds at la sig beherske av denne opinion, og som konklusion indstillet den paa vedtagelse av følgende beslutning: »Repræsentantskapet forventer, at den av den kongelige kommission i indstilling av 27. januar d. a. foreslaaede indlemmelse i Christiania av forstaden Grønland med flere andre forstæder paa landets grund ikke bifaldes».

Hvis man skulde domme denne indstilling efter den haardhændte kritik den fik i Morgenbladet, og som i hovedsaken gik ut paa, at komiteen hadde jasket sit arbeide fra sig ved at gjenta de gamle forslitte argumenter fra 1847 istedetfor at søke at finde nye sider ved sporsmaalet — maatte man nærmest komme til det resultat, at komiteens indstilling var noget av en utfordring til den offentlige opinion, repræsentert av byens hovedorgan. Slutningsbemerkningen i komiteens indstilling trækker i samme retning. Det kunde derfor ligge nær at anta, at komiteen vilde bli desavouert av kommunestyret i møtet 1. juni, men virkeligheten viste noget andet. Med undtagelse av ordføreren, U. A. Motzfeldt, Schweigaard og tredieprest ved Vor Frelzers kirke Sven Brun var det samlede kommunestyre enig med komiteen. Av minoritetens talere gav navnlig Schweigaard ren besked. Paa den utfordrende maate, som ikke var saa sjelden hos ham i offentlige debatter, erklærte han like ut, at »der ikke laa synderlig vegt paa den mening Kristianias repræsentanter hadde om saken», da den ivirkeligheten var avgjort paa forhaand av regjeringen og Stortinget, som begge var enige om dens realitet, og at det derfor personlig var ham »temmelig likegyldig om han kom i strid med sine committenter» ved at stemme for den kongelige proposition i Stortinget.¹

¹ For referat av debatten — jfr. Morgenbladet no. 155 (cfr. 152) og Chr.ania-Posten no. 2060, begge 1854.

Sakens negative utfald i kommunestyret fik derfor, som ventelig var, ingen betydning for dens skjæbne i Stortinget, hvad selve realitetsspørsmålet angik. Under behandlingen indtraadte der imidlertid en uoverensstemmelse mellem regjeringen og Stortinget angaaende rækkevidden av byutvidelsen. Propositionen gik ut paa, at utvidelsen ogsaa skulde omfatte »den saakaldte Grünerløkke« — et standpunkt som Stortinget vægret sig ved at gaa med paa, og som derfor ikke gik igjennem ved slutbehandlingen av loven 15. august. Regjeringen svarte med en kgl. resolution av 7. september, »hvorved naadigst sanktion negtedes paa lovbeslutningen« — en optræden, som ikke undlot at vække en viss opsigt, og som nogen maaneder senere blev særdeles skarpt paataalt av Stabell i et møte i Akers kommunestyre.¹ En anden sak er det, at alle var paa det rene med, at sanktionsnegtelse likesaa litt nu som tidligere var ensbetydende med skrinlæggelse. Aaret efter tok Indredepartementet saken op paany, men forinden det gik til at fremsætte kgl. proposition, oversendte det saken til Kristiania kommunestyre med anmodning om at avggi uttalelse. Denne uttalelse, som foreligger i form av en formandskaps-indstilling av 5. november 1856, betegner et saa avgjort brud med hele den tidligere opfatning av saken inden Kristiania kommunestyre, at den har krav paa at citeres med en viss utførlighet.²

»Det turde formentlig haabes« — heter det i de generelle indledningsbemerkninger til indstillingen — »at hovedspørsmålet i nærværende sak, nemlig spørsmålet om flere forstæders indlemmelse i Christiania, inden hovedstads-kommunen nu opfattes fra et almindeligere standpunkt end samme dersteds hittil ialfald for en stor del har været betragtet. Det erkjendes formentlig nu, at der handles om noget mere end kun om en tvist imellem tvende kommuner. Avgjørelsen av spørsmålet om, hvorvidt nogen del av territoriet skal være kjøbstad eller land, kan ikke bero alene paa vilkaarlige hensyn til kommunebyrdernes større eller mindre tryk; deres mere eller mindre billige fordeling i til hinanden grænsende kommuner. Et distrikts hele ydre fysiognomi, dets næringsliv og bebyggelse maa være de avgjørende hensyn ved spørsmålet om, hvorvidt distriktet bør være land eller by . . . ; av det terræn, som ifølge Stortingets beslutning av 15. august 1854 skal indlemmes er netop saadan, at det ei staar til at negte, hvorlunde disse strækninger har tapt landdistriktets præg og nu har alle betingelser for at gaa ind under byloven. De til indlemmelse i

¹ Jfr. Morgenbl. no. 18, 1857. — S. karakteriserer her regjeringens sanktionsnegtelse som »et saa logisk daarlig arbeide, at det var ham klart at grundene maatte være andre end de, som stod at læse paa linjerne.« — Overfor regjeringens opfatning, saaledes som den er utviklet i ot-prop. no. 23, 1857, pag. 3, kan imidlertid S.s uttalelse ikke hævdes absolut.

² Jfr Morgenbladet 323 og 324, 1856.

byen betegnede distrikter, hvilke allerede nu for det meste regnes blandt dens forstæder, er tæt og blir bestandig tættere bebygget, likesom den der sammentrængte befolkning kun for en saare ringe del befatter sig med egentlig landbonæring. Likhed i beskjæftigelse saavel som i levemaate gjør derfor denne befolknings tilslutning til kjøbstaden naturligere end til landdistriktet.

I regjerings-propositionen av 1854 var det foreslaat, at bygrænsen skulde gaa fra det nordøstlige hjørne av Enerhaugen i ret linje til et punkt i Akerselven umiddelbart nordenfor broen ved Nedre Foss. Denne grænse var forkastet av Stortinget, som istedet hadde besluttet, at grænsen skulde gaa fra det nordøstlige hjørne av Enerhaugen i ret linje til Lakkegaten og over denne gate frem til den sydlige grænse av Lakkegaarden og endelig langs denne eiendom ut i Akerselven. Der er grund til at tro, at denne beslutning, som hadde sin hovedtalsmand i Stabell, var diktert av den opfatning, at det endnu ubebyggede strøk langs østsiden av Akerselven paa strækningen mellem Nybroen og broen ved Nedre Foss antagelig ikke vilde bli bebygget i den nærmeste fremtid, likesom man heller ikke ønsket, at eiendommer, som det maatte interessere Aker at beholde inden sine grænser — eksempelvis Akers sparebanks dengang næsten nye bygning — uten nødvendighet skulde gaa over til Kristiania. Det var denne uoverensstemmelse mellem den kgl. proposition og stortingsbeslutningen, som hadde ført til den sanktionsnegtelse vi alt har nævnt; men saaledes som forholdene hadde utviklet sig i løpet av de sidste par aar, hadde — efter formandskapets opfatning — intet av standpunkterne fra 1854 nogensomhelst praktisk interesse lenger. Stortingsbeslutningen, som helt utelot «den saakaldte Grünerløkke», var likesaa utjenlig som grundlag for en ordning av forholdene med fremtiden for øie som den kgl. proposition, som bare tok med en del av dette strøk. Der maa trækkes ganske anderledes vide grænser — for det første fordi «det saakaldte østre og nordre Sagenes distrikt» paa østsiden av Akerselven i tidens løp har utviklet sig i alt væsentlig paa samme maate som «det saakaldte vestre Sagenes distrikt» paa vestsiden av elven; og for det andet fordi forholdet i øieblikket er det, at der paa begge sider av elven praktisk talt har utviklet sig en fabrikkby, som allerede tæller etpar tusen mennesker, og som ivirkeligheten kan betragtes som en fortsættelse av byen. Under disse omstændigheter fandt formandskapet «ikke nogensomhelst grund til at bibeholde forskjellen mellem vestre og østre elvebred, hvorimot spørsmålet alene antages at burde være, hvor høit op ad elven man skal gaa, og hvor langt til siden man skal strække elvebredden». Formandskapets opfatning blev i hovedsaken tiltraadt av repræsentantskapet, magistraten, stiftamtmanden i Kristiania, amtmanden i Akershus og fogden i Aker og

Folloug, som allesammen blev avæsket erklæringer i saken; alene Akers kommunestyre, som ogsaa blev anmodet om at uttale sig, opretholdt sit standpunkt fra 1854 med den gamle begrundelse.

Paa grundlag av disse erklæringer fremsatte Indredepartementet i 1857 den bekjendte proposition, vi alt har nævnt, og hvis første paragraf lyder: »De ved kjøbstaden Christiania paa landets grund liggende forstæder Grønland, Leret, Oslo med tilliggelser, indbefattende følgende gater og strækninger, nemlig Grønlandsgaten, Smalgangen, Lakkegaten, Norbygaten, Tøiengaten, Bakkegaten, Platougaten, Enerhaugen, Grønlandsleret, Aakebergeløkken med Bods-fængslet, Nyleret, Oslo og Galgebjerg samt en strækning norden- og vestenfor Nybroen og Tøiens botaniske have, indbefattende østre og nordre Sagenes distrikt med tilliggelser og endelig en paa Akerselvans vestside likeoverfor nordre Sagene liggende strækning — skulle fra 1. januar 1859 utgaa av landets matrikul og i enhver henseende henhøre under kjøbstaden Christiania; dog skal dette ikke have indflydelse paa den odel, som for tiden maatte hvile paa nogen jord, der ifølge heraf skal overgaa fra landet til kjøbstaden«.

Det mest interessante ved denne paragraf er den passus, som taler om strækningen »norden- og vestenfor Nybroen og Tøiens botaniske have«. Denne strækning hadde Kristiania gjerne tat med ind i byutvidelsen, hvis de planer, som dengang var oppe om anlæg av ny vei til Hakedalen, hadde været længer fremme end de var; »men saaledes som tingen i øieblikket staar, anses det rigtigst at benytte den vei, der ved broen fra Nedre Foss bakom haven dersteds gaar langs den østre elvebred, indtil den . . . paa Sandakerbakken ved den saakaldte Treschowmølle skjærer elven«. Men derved fremkom der hvad amtmanden i Akershus i sin embedsmæssige erklæring¹ kalder »en paafaldende indsnevring mot elvebredden i nærheten av Nybroen«, og dette forhold anser han for særdeles uheldig av hensyn til den fremtidige utvikling. Herved utelukkes nemlig, siger han, »ikke alene adskillig av den nedre og flate del av Tøien . . . men ogsaa et ikke ganske ubetydelig strøk paa den anden side av Lakkegaten og Trondhjemsvæien henimot den paatænkte nye chaussée fra Nybroen gjennom østre Sagene til Maridalen og videre«. Han anser det utvilsomt, at den bymæssige bebyggelse, som alt for længere tid siden har tat sin begyndelse i nærheten av Nybroen, vil komme til at brede sig over netop disse strøk, og han meddeler i denne forbindelse den særdeles interessante oplysning, at der allerede hos de respektive grundeiere paa disse kanter »forefindes mere eller mindre fuldstændige planer til regulering av byggetomter over et territorium, der ialfald paa én side strækker sig et godt stykke utover den av Kristiania formandskap avstukne grænse«.

¹ Jfr. Ot.-prop. no. 23, 1857, pag. 5.

Den omstændighed at spørgsmaalet om den nye chaussée endnu ikke har fundet sin løsning, bør efter amtmandens opfatning ikke ha nogen indflydelse paa grænsespørgsmaalet, da det selv uten hensynet til anlægget av denne chaussée »formentlig maa erkjendes, at strækningen fra Nybroen langs Trondhjemsveien paa begge sider, til Tøienportene og Toldvaghuset, samt derfra henimot den saakaldte Dælen-Eng henimot østre Sagene er vel skikket til i der anlagte bygninger at opta en befolkning, som har sin hovedsagelige beskæftigelse enten i Sagene fabriker, eller i de nedre bydele langs elven«. Av denne grund finder han det av vigtighet, at man allerede paa forhaand sikrer sig adgang til straks efter anlægget av den eventuelle chaussée »at faa et tilstrækkelig byggeterræn bragt under bymæssig regulering ogsaa paa dens østre side, hvortil den av Christiania formandskap foreslaaede grænselinje ikke formenes at ville give nogen bekvem anledning«. Denne fremsynte opfatning, som departementet gav sin tilslutning i propositionen, og som næringskomite no. 2 opretholdt i sin indstilling,¹ var det som blev den seirende, og Kristiania fik paa denne maate ved statsmagternes hjælp videre grænser, end byens egne autoriteter hadde fundet det tilraadelig at anbefale.

Det spørsmål, som uvilkaarlig paatvinger sig en ved studiet av alle disse aktstykker, er dette: Hvad var det, som bevæget Kristianias magistrat, formandskap og repræsentantskap til høsten 1856 fuldstændig at oppgi det standpunkt som de hadde forfegtet med overvældende flertal saa sent som sommeren 1854?

Spørgsmaalet er efter vor opfatning ikke tilfredsstillende besvart i formandskapsindstillingen av 5. november 1856, som i hovedsaken blev tiltraadt av repræsentantskapet; derimot fremkom der under debatten i Stortinget 17. juli fra Kristiania-repræsentanten advokat D. Kildal endel uttalelser som maa siges at være særdeles oplysende, ikke mindst fordi Kildal i egenskap av medlem av Kristianias formandskap selv hadde været med at forberede andragendet av 5. november. Efter en kort historisk oversigt over spørgsmaalet om byutvidelsen og efter at ha mindet om, at flere byer, som stod i lignende forhold til sine forstæder som Kristiania, eksempelvis Skien og Stavanger, i senere tid ved lov var blit tvunget til at overta dem, uttalte han i det væsentlige følgende:²

Da Kristiania kommune skulde begynde behandlingen av denne sak, hadde den en temmelig bitter erfaring fra det strøk, hvorom alle nu er enige, at det skal indlemmes i Kristiania. Jeg skal i saa henseende gjøre opmerksom paa, at efter den bestemmelse, der indeholdes i bygningsloven

¹ Indst. O. no. 58 (jfr. Beslutn. O. no. 38), 1857.

² Stortingstidende 1857, pag. 194. — Hele debatten (som indeholder en række værdifulde oplysninger av forskjellig slags vedkommende det daværende Kr.ania), pag. 188—213.

for Kristiania, kan kongen gi bestemmelse om, at visse av forstædernes distrikter, nemlig paa Grønlands- og Lakkegatesiden, kan inddrages under Kristianias reguleringskommission; med hjemmel av den er ogsaa i de sidste 2—3 aar disse strøk inddraget under Kristiania. Ved at undersøke lokaliteterne overtydet Kristianias reguleringskommission sig om, at dette vide strøk befandt sig i en saa forvokset tilstand, at det næsten var umulig at faa det regulert, og Kristiania kommune maatte derfor av

sin egen kasse betale for at faa orden i disse distrikter, som jo i virkeligheten vedkommer landet; den har saaledes betalt for borttagelsen av et spidst hjørne. Senerehen — da der hadde været brand — blev man opmærksom paa, at det store strøk, som begrænses av Lakkegaten, ikke hadde praktikabel forbindelse med elven, og av den grund har man ogsaa begyndt at bygge en ny vei eller gate fra Lakkegaten til elven. »Disse forskjellige erfaringer overtydet om, at hvis alle disse forstæder ikke itide fik omhyggelig forsorg, vilde der fremkomme en tilstand, der vilde bli utaaelig og ikke til at rette, naar byen engang skulde maatte overta disse strøk . . . Det er nem-

*Politimester Morgenstjerne.
Efter maleri.*

lig at merke, at ekspropriations-lovgivningen ikke tilsteder, at man bemægtiger sig hus for at anlægge gater . . . Der indtræder altsaa, naar et strøk er forvokset, en tilstand, som ikke lar sig regulere gjennem ekspropriation.»

Omsat i andre vendinger vil dette si, at det daværende kommunestyres holdning i spørsmålet om byutvidelsen i første række var diktert av klokshensyn. Man vilde ikke risikere at bli tvunget til at gaa med paa ved lov, hvad der endnu lot sig fuldbyrde ad frivillighetens vei; men paa den anden side er det bare billig at indrømme, at der i tiden mellem 1854 og 1857 hadde utviklet sig en sterkere forstaaelse end tidligere av byens

socialt forpligtelse overfor forstadsbefolkningen, efterhvert som den stadig stigende afstand mellem den økonomiske vækst i Kristiania og den økonomiske vækst i Aker lot uretfærdigheden ved det gamle forhold træde stadig sterkere i dagen; navnlig gjælder dette paa baggrund av den økede sociale og moralske elendighet i forstæderne paa østkanten, som kan betegnes som en av de nærmeste følger av koleratiden.

Det er denne sikre følelse av hvad klokskaps- og retfærdighetshensyn kræver, som faar Kristiania kommunestyre til at slaa bro over Akerselven netop i det øieblik, den økonomiske utvikling er naadd saa langt, at der synes at være de nødvendige betingelser tilstede for at hæve forstadsbefolkningen fra et fornedret og forkomment proletariat til en arbeiderstand med stigende selvagtelse og bedrede kaar. Derfor er ogsaa loven av 5. august 1857 en av merkepælene i Kristiania bys historie baade socialt og økonomisk.

HØIKONJUNKTUR OG FORMUER

Der er ingen grund til at betvile, at kommunestyrebeslutningen av 1847 om at avvise kravet om indlemmelsen av de østlige forstæder i byen var diktert av en opriktig og rotfæstet overbevisning om, at hovedstadens økonomiske evne endnu var for svakt utviklet til at tillate denslags ekstravaganser; det samme gjælder kommunestyrebeslutningen av 1854, selv om det maa indrømmes, at den ikke virker fuldt saa overbevisende. Aarsaken er at søke i den sterke økonomiske vekst, som karakteriserer de mellemliggende syv aar, og som skulde skyte yderligere fart i de nærmeste tre aar frem mot den avgjørelse vi har nævnt. Loven av 5. august 1857 maa derfor ikke bedømmes som en tilfældig beslutning skapt av forhold og omstændigheter av en mere eller mindre foreløbig karakter; den maa snarere betegnes som slutresultatet av en økonomisk utvikling, hvis sidste avsnit daterer sig fra 1849, men som ivirkeligheten lar sig følge tilbake helt til 1830-aarene. Det er en omstændighet, som fortjener den største oppmerksomhet, fordi denne utvikling gaar ind som et intimt led i byens historie i denne periode med bestemmende indflydelse baade paa mennesker og forhold.

Efterat næringslivet ialmindelighet og trælsthedriften isærdeleshet hadde hat en række utmerkede aar, navnlig i tiden 1843 til og med 1846, fik Kristiania i begyndelsen av 1847 det første varsko om, at tiderne ikke længer var de samme. Vistnok stod trælsthandelen fremdeles i høikonjunkturens tegn, og Kristiania-eksportørerne gjorde i løpet av aaret bedre forretninger end nogensinde; men for den fattige og mindre bemidlede del av befolkningen var stillingen nærmest fortvilet. Grunden var meget enkel. I 1846 hadde den indenlandske potetavling et uaar av de sjeldne, og da samtidig potethøsten slog feil over store dele av Europa, indtraadte der utover vinteren 1847 en stigning i efterspørghen efter korn, som meget snart drev priserne paa denne vare og dermed brødpriserne i byen op i en fuldstændig dyrtidshoide. I bakerbutikerne, hvor brødet allikevel stadig blev mindre, fandt der sted hjerteskjærende oprin, og paa torvet blev der fra en række sælgeres side aagret slik med priserne, eksempelvis

paa poteter, at det bare skyldtes befolkningens sindsro, siger en indsender i Intelligenssedlerne, at folk ikke tok sig selv tilrette og foranstaltet hunger-optøier i likhet med i utlandet. Det er et karakteristisk vidnesbyrd om, hvor haard nødstilstanden var utover vinteren 1847, at det var den, som gav det første stot til tanken om en rationel isvækning med det formaal at gjøre byens utelukkelse fra utenverdenen saa kort som mulig.

Aaret efter var det rikfolk og i det hele tat de mere velstillede klasser, som fik føle tidernes tryk. Februarrevolutionen virket, som vi alt har nævnt, likefrem lammende paa byens hovednæringsvei; men der var

*Bentse bruk.
Efter tegning av Eckersberg.*

allikevel ikke et eneste trælafirma av betydning, som blev nødt til at stanse — et paalidelig vidnesbyrd om de fordele man hadde hat av høikonjunkturen. Værre stillet det sig for detailhandlernes vedkommende, hvis økonomiske evne gjennomgaaende karakteriseres som svak — for det første fordi de hadde at møte en yderst skarp konkurransen fra storkjøbmændenes side, og for det andet fordi de var nødt til at opretholde et altfor utviklet kreditsystem overfor usikre betalere for overhodet at bli av med sine varer. Disse enkeltheter i forbindelse med det usunde auktionsvæsen, kjøbmandsstandens avhengighet av Hamburg, haandverkerstandens triste kaar, og sidst men ikke mindst *flaaernes* paagaenhet overfor sine ofre — alt dette er tilstrækkelig til at forklare, at Kristiania ikke var, og ikke kunde være, nogen velstaaende by i slutten av 1840-aarene. Det var dette forhold kommunestyret var fuldt paa det rene med, og i lys av det maa dets holdning i 1847 bedømmes, hvis man ønsker at øve fuld

retfærdighet. Men det er paa den anden side likesaa indlysende — og blev forstaat ogsaa av enkelte i samtiden — at disse pinagtige forhold i det lange løp stængte for enhver utvikling fra smaaby henimot storby. Kristiania vilde aldrig komme utover et forholdsvis snevert indbyggertal, hvis det ikke var istand til at skape økonomiske eksistens-betingelser for en langt større befolkning end de 25 å 30000 mennesker, som det rummet indenfor sine grænser ved slutten av 1840-aarene.

Det vilde være uhistorisk at si, at der ved dette tidspunkt raadet nogen dypere social forstaaelse av dette sporsmaal, men det er ikke destomindre

*Seilduksfabrikken.
Efter træsnit.*

en kjendsgjærning, at det blev drevet i forgrunden efterhvert, ved grundlæggelsen av de mange betydelige industrielle bedrifter, som er en av de mest karakteristiske foreteelser paa overgangen fra 1840- til 1850-aarene. Det er dette forhold som tilslut faar Kristiania til at indse betydningen av »den saakaldte Grünerløkke«, i det øieblik byen blir opmerksom paa, at den fabrikdirift, som utvikler sig stadig livligere paa begge sider av Akerselven, i første række skyldes Kristiania-borgeres initiativ og den kapital, som de har nedlagt til fremme av utviklingen gjennom indkjøp av vandfald. Paa denne maate utvides byen fra aar til aar, uten at der sker nogen formel indlemmelse hverken av gamle eller nye forstæder, indtil man en vakker dag gjør den opdagelse, at der like utenfor byen er vokset op hvad advokat Kildal kalder et »Kristiania-anneks«, som ivirkeligheten utgjør en organisk del av byen, og som derfor baade av topografiske og økonomiske grunde maa indlemmes i den.

Utviklingen, saaledes som den foregik navnlig fra sidste halvpart av 1840-aarene til sidste halvpart av 1850-aarene, er let at følge. Et stykke ovenfor Nedre Foss hadde der paa det tidspunkt, da Stortinget debatterte sporsmaalet om byutvidelsen, reist sig en klædesfabrik paa Akers mek. verksteds tidligere grund, efterat dette anlæg var flyttet til sin nuværende plads ved Piperviken; eierne betegnes som »indvaanere av Kristiania, dels particuliers, dels embedsmænd, dels folk i anden stilling»; paa veien ved Øvre Foss var Christiania seildugsfabrik, hvis interessenter var Kristiania-folk, netop under opførelse, mens selve fossen for den ene halvparts vedkommende tilhørte en Kristiania-grosserer. Nedenfor Beierbroen paa høire side av elven var der et spinderi, som for den aller væsentligste del tilhørte to Kristiania-grosserere; like i nærheten laa to fabrikker — en papirmølle og en oljemølle — hvis fælles eiermand var en kjøbmand paa Lilletorvet. Disse enkeltheter, som er hentet fra advokat Kildals tale i Stortinget under debatten om utvidelsen av Kristiania bys grænser,¹ viser, hvorledes det ene anlæg følger det andet — tilsynelatende uten nogen plan — som det naturlige resultat av en høikonjunktur, hvis økonomiske ærgjerrighet fik sin industrielle appetit skjærpet ved samtidige oppfinnelser av betydning paa det tekniske omraade. Bare Schweigaard rystet paa hodet og kunde ikke begripe, hvad Kristiania som kommune betragtet vilde med disse nye fabrikkstrøk; »thi at indlemmelsen av fabrikkereiere med deres arbeidere og de mange trængende, som fabrikkdriften avføder, skal være nogen gevinst, vil være meget tvilsomt».² Alt dette forklarer, hvorfor den industrielle utvikling gik sin gang, uanfegtet av det Schweigaardske grundsyn at industri og fattigdom hørte logisk sammen. Socialt set har denne utvikling ikke mindre interesse. Netop i disse aar, da statsmagterne slaar Thraniterbevægelsen ned ved hjelp av militær og domstole under den mest uforbeholdne sanktion av alle samfundsbevarende elementer med næringslivets mænd i spidsen, legger næringslivets representanter gjennom en stadig utvidet industriel virksomhet alle betingelser tilrette for utviklingen av typiske arbeiderstrøk med en befolkning helt forskjellig fra det tidligere arbeiderproletariat paa østkanten med dets usikre kaar.

Industriens mænd tilhørte gjennomgaaende en yngre generation end det slegtled av kjøbmænd og redere, som hørte til samfundsstøtterne i 1850-aarenes Kristiania. Sin utdannelse hadde de i likhet med Adam Hiorth, Halvor Schou og Knud Graab — for bare at nævne tre av de mest betydelige — faat i industriens hjemland England, og det faldt i deres lod at gjøre sin indsats netop i en tid, da den gamle forretningsstand mere og

¹ Jfr. Stortingstid. 1857, pag. 195.

² Stor.-tid. 1857, pag. 192.

mere holdt paa at emancipere sig fra avhængighetsforholdet til Hamburg, samtidig med at trælastbedriften og med den skibsfarten tok et eksempel-løst opsving som følge av Englands ophævelse av Navigationsakten. Alt dette forklarer, hvorfor næringslivs-interesserne traadte saa avgjort i forgrunden i første halvpart av 1850-aarene, at der ikke blev rum for andre spørsmaal. Endelig kom der ogsaa en større fart over hele tilværelsen. 1840-aarenes luntetrev, som forresten mot slutten av perioden gled over i

*Nylands mekaniske verksted.
Efter fotografi.*

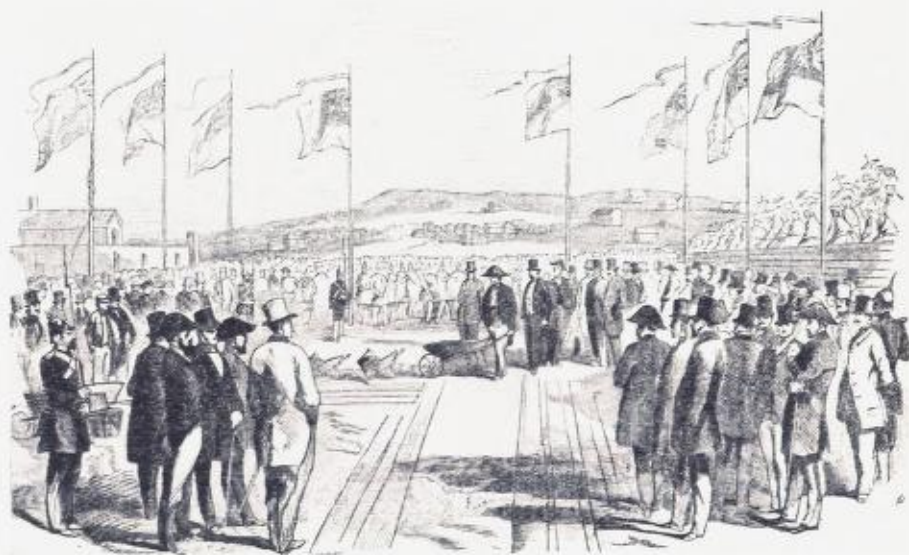
et stadig livligere tempo, stod fra begyndelsen av 1850-aarene i jernbane-kravets tegn. Det er et typisk fænomen i pagt med det arbeide, som netop var indledet for at nationalisere forsikringsvirksomheten og bankvirksomheten, og som gjentagne ganger gav sig utslag i energiske, men for-gjæves bestræbelser for at faa flyttet Norges banks hovedsæte fra Trondhjem til Kristiania. Løsenet var at skape de bedst mulige produktions- og avsetningsvilkaar for næringslivet, gjennom stadig utvidede samfærdselsmidler. I saa henseende kunde ingen sammenlignes med jernbanerne, som allerede var indført i tolv europæiske land, før Norge endelig kom efter som det trettende.

Historien om anlægget av Norges første jernbane har været fortalt saa ofte, at det ikke er nogen grund til at komme ind paa nærmere enkeltheder. Det kan være tilstrækkelig at minde om, at tanken om en jernbane fra første stund gik ind som led i et projekt, som allerede havde været oppe i aarevis, og som gik ut paa at skape bedre transportvilkaar for trælastbedriften i Kristiania.¹ Den første mand, som har æren av at ha tat et virkelig løft for jernbanesaken, er Indredepartementets daværende chef Fredrik Stang, som i 1845 nedsatte den første regjeringskommission til behandling av den. Høsten 1846 kom den bekendte britiske jernbaneingeniør Robert Stephenson til byen efter initiativ av den britiske general-konsul i Kristiania, for at foreta de første undersøkelser av lokaliteterne, og aaret efter begyndte de første stikninger i terrænet under den mest suveræne mistro fra publikums side. Som eksempel anfører Thrap, at han en dag i 1847, da han hadde været ute ved Toien og set en hel del røde smaaflag i terrænet, spurte sin far, byfogden, om de nu skulde faa jernbane i Kristiania. Han bare lo — fortæller sønnen — og sa, at jeg kunde være ganske viss paa, at hverken han eller jeg vilde opleve at se noget slikt i vor levetid. Under omtalen av disse forarbeider nævner ogsaa Thrap det noksaa ukjendte faktum, som han har fra en gammel jernbane-autoritet, at Stephenson nærmest holdt paa at fortvile over terrænet oppe ved Bryn og erklære Kristiania umulig som utgangspunkt for en jernbane, da det langt om længe efter store anstrengelser endelig lykkedes ham at finde et skar, som aapnet muligheter for et anlæg.

I januar 1848 avgav Stephenson sin rapport; umiddelbart efter forelaa kommissionens indstilling og senere i sessionen regjeringens proposition i saken, som gik ut paa at banen skulde bygges av et privat aktieselskap for norsk regning med staten interessert for et større belop i aktier. Stortinget fraraadet imidlertid at træffe nogen avgjørelse i saken, fuldt bestemt paa at ta den op til behandling paa Stortinget i 1851; men i mellemtiden kom saken i en væsentlig ny stilling, ved at regjeringen 17. december 1850 sluttet kontrakt med et engelsk selskap som for en sum av £ 450000 paa-tok sig at skaffe den norske stat jernbane og telegraf i fuldt færdig stand frem til Eidsvold. Denne kontrakt blev optat i den kgl. proposition, som blev fremsat for Stortinget like i begyndelsen av 1851-sessionen, og som i hovedsaken lod saaledes: »Til anlæg av en jernbane med tilhørende elektrisk telegraf fra Kristiania frem til Eidsvoldsbakken bemyndiges Hs. Maj. kongen til, i overensstemmelse med den under 17. decbr. 1851 med nogle

¹ Aarsutgiften for kjøring av tommer mellem Øieren og Kristiania var ved midten av 1840-aarene ca. 130000 spd. Herav betalte firmaerne Jacob Meyer, Westye Egeberg & Co. og Mathiesen & Tostrup henholdsvis 19216, 10003 og 12072 spd. — For detaljer, jfr. Ot. prop. no. 81, 1848, pag. 30 flg.

britiske borgere om anlægget sluttede contract, at anvende et beløb av indtil 1 012 000 spd., foruten hvad der utfordres til indkjøb av den til banens anlæg fornødne grund, i hvilket beløb dog kommer til avdrag de til samme jernbane ved privat subscription tegnede bidrag, efterhaanden som disse bidrag indkommer.* I den 15-mandskomite, som Stortinget nedsatte til behandling av spørsmålet, viste det sig, at en minoritet paa 6 mand med Schweigaard i spidsen holdt paa den kgl. proposition, som populært gik under navnet »den engelske kontrakt». Flertallet — 9 mand — samlet sig

*Jernbanearbeidet paabegyndes. Statsminister Løvenskiold ved trillebøren.
Efter træsnit.*

om »det norske forslag», som i hovedsaken gik ut paa, at der skulde tegnes stats-aktier i jernbaneanlægget til et beløb av 1 mill. spd., mot at et lignende beløb blev skaffet tilveie av kommuner og private.¹

I Kristiania, hvor der fra første stund av hadde hersket almindelig interesse for det nye anlæg, og hvor byens rikfolk og andre hadde dokumentert den ved at tegne bidrag til et beløb av 224 000 spd., mens kommunen hadde tegnet sig for 100 000, samlet stemningen sig praktisk talt helt om den engelske kontrakt. Grunden var den, at den forekom almenheten at være den eneste som bød sikker garanti for en øieblikkelig realisering av det jernbaneprojekt, som man nu ikke vilde vente paa længer. Eller

¹ Hovedaktstykker i saken: Ot.prop. no. 20. og Indst. S. no. 250, 1851.

som Morgenbladet uttrykker det i en artikel saa sent som 12. mars — dagen før saken kom op til behandling i Stortinget: »De som stemmer for, at jernbanen skal anlægges for norsk regning, stemmer ivirkeligheten mot, at den anlægges. Er det deres alvorlige og oprigtige ønske, at den skal komme istand, maa de forene sig med dem, der stemmer for engelskmændenes deltagelse i verket.« Under disse omstændigheter siger det sig selv, at der hersket overordentlig interesse for debatten, som fandt sted i dagene fra 13. til og med 15. mars, og som blev referert overordentlig utførlig i aviserne fra dag til dag. Da saken ved 6 tiden om eftermiddagen 15. mars blev optat til votering, var »det lille galleri i stortingssalen i departementsgaarden overfyldt av tilhørere«, og da præsident Aall, som den dag ledet forhandlingerne, meddelte, at den kgl. proposition var vedtat som Stortingets endelige beslutning med 82 mot 24 stemmer, var stemningen saa intens, at den uvilkaarlig gav sig utløsning. Publikum svarte med et rungende hurra, som øieblikkelig forplantet sig til korridorerne og gaardsrummet, hvor det blev besvaret av mængden. Præsidenten lot uten naade galleriet rydde, mens protokollen blev sat op, og da dørene blev aapnet igjen, henstillet Stabell til præsidenten at tilkjendegi galleriet Stortingets mishag med dets opræden — en opfordring, som præsidenten ikke fandt at kunne imøtekomme, hvor meget han end personlig beklaget demonstrationen.

Imidlertid gik det glade budskap om utfaldet som en løpe-ild over byen, og i løpet av aftenen var talsmændene for »det engelske forslag« gjenstand for store ovationer. Schweigaard, som bodde tilleie hos professor Christen Heiberg i første etage i hans gaard i Slotsveien (endel av Grand Hotels nuværende bygning), blev ved utgangen av stortingslokalet hilset av en jublende menneskemængde og ledsaget hjem under hurrarop og maatte tilslut frem i vinduet og holde en tale. Præsident Aall var likeledes gjenstand for almindelig hyldest og fra vinduet i sit hjem svarte han med ønsket om at »den fattede beslutning maatte bli til lykke for Kristiania som for fædrelandet i det hele«. Ordret det samme uttalte Stabell, som ogsaa var blandt dem, som blev hyldet den aften, og likeledes toldkasserer Lange fra Arendal. Det er i det hele interessant at se, hvor sterkt fremme jernbaneanlægget staar i den almindelige bevissthet som et led netop i Kristianas utvikling, og vi har her kanskje mere end i noget andet den egentlige aarsak til den jubel, som hersket, og som bl.a. ogsaa gav sig utslag i en illumination. Desværre blev dette arrangement, efter hvad Morgenbladet oplyser, ikke saa vellykket som den utvilsomt vilde blit, hvis byen hadde faat litt mere tid paa sig, og man hadde visst, at noget slikt var paatænkt. Nu indskrænket illuminationen sig væsentlig til »Slotsveien, Kongens gate, Kirkegaten, Dronningens gate, Storgaten og Grænsen«;

som en særlig aktuel illumination nævnes »et lokomotiv brændende i gas, som var anbragt ved gasverkets fittings-kontor«. Svære menneskemængder var ute og tok illuminationen i oiesyn, og i flere gater sang Haandverkernes sangforening endel numre av sit repertoire. Henved fem maaneder senere, 8. august 1851, tok arbeidet i marken sin hoitidelige begyndelse paa en løkke mellem Oslo hispegaard og Bodsfængslet, hvor statholder Løvenskiold i overvær av en række fremtrædende norske og engelske gentlemen tok det første spadetag og trillet væk den første trillebør jord.

*Hovedbanens stationsbygning.
Efter træsnit.*

I løpet av de nærmeste to aar blev banen ført frem til Lillestrøm og der-
etter aapnet for trafik, og ved utgangen av det tredie aar blev anlægget
færdig helt til Eidsvold. Indvielsen fandt sted 1. september 1854 under
stor hoitidelighet. Det var en straalende dag, og da ekstratoget med de
indbudne, deriblandt Indredepartementets chef, statsraad Bretteville, Stor-
tingets medlemmer, forskjellige kommunale autoriteter og andre, klokken
9¹/₂ om morgenen rullet ut av den festlig smykkede jernbanestation —
hovedstadens nyeste bygverk — blev det hilset med begeistring av en tal-
rik menneskemængde. Utenfor stationsbygningen vaiet det norske og det
engelske flag og et stykke opover langs linjen var der anbragt flag paa
begge sider og tilslut en æreport av vimpler og grønt — byens sidste
honnør for toget paa dets vei til Eidsvold. Ved alle stationer underveis

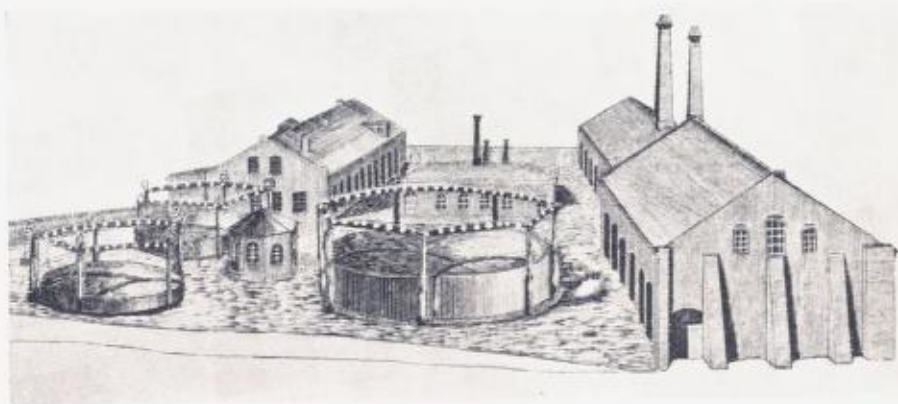
var toget gjenstand for den mest umiddelbare hyldest fra befolkningen, som var møtt frem ofte langveis fra for at se det store vidunder. Efterat toget var kommet tilbake til byen kl. 4 om eftermiddagen, gav de engelske entreprenører en stilfull middag i Frimurererlogens festsal for »Stortinget, regjeringen og en mængde av stadens og omegnens mænd«. Efterat de skaaler, som engelskmændene kalder *the loyal toasts*, og som ved denne leilighet refererte sig til Oscar I og dronning Victoria, hadde faat sin honor, blev der holdt en lang række taler, og efter middagen tilbragte man flere timer i det mest utvungne samvær. Først sent paa aftenen skiltes man »medtagende de gladeste erindringer fra denne høist merkværdige dag«. I samme numer av Morgenbladet, som disse enkeltheter er hentet fra, er en anonym stortingsmand ute med et kvad paa fem vers, som i kort-
het kan betegnes som Indst. S. no. 250 i bunden stil. To av dem lyder saa:

En fabelverdens drømme
vor tid opfyldte saa;
paa vandet snekker svømme,
paa landet vogntog gaa.
Med pilens fart man ager,
mod strømmen skibet gaar;
men hest ei vognen drager
og seil paa mast ei staar.

Nu jevnes fjeld og dale,
nu svinder tid og rum,
med tankens flugt din tale
kan flyve verden om —
og brittens sonner gjæve
gik foran i en dyst,
der skulde verden hæve
til velstand, liv og lyst.

De sidste fire linjer rammer spikeren paa hodet, ikke mindst for Kristianias vedkommende. England stod ved dette tidspunkt usedvanlig høit i byens bevissthet. Det var foregangslandet paa alle de praktiske omraader, som i første række interesserte tidsalderen, og overalt saa man spor av det. En skotlænder, James Malam, i realiteten det samme som en engelskmand, hadde i 1846 faat koncession av Kristiania kommunestyre paa anlægget av det første gasverk, og paa torvet lyste fra 2. januar 1848 den store gaslygte *Fiat Lux*, som var byens stolthet, selv om navnet forekom enkelte at være noget av en blasfemi, som kommunestyret ikke burde tillatt. Det industrielle gjennombrud, som gjorde det livlig langs Akerselven og fik nye strøk til at reise sig, skyldtes dygtige mænds selvsyn og studium i England, og som bevis paa, at man ogsaa paa engelsk side ansaa det fordelagtig at træde i direkte forbindelse med Norge, stod siden 1849

aapningen av den første dampskibslinje mellem Hull og Kristiania efter initiativ av det bekjendte Hullfirma Wilson & Co. Selv paa et saa specielt omraade som kloakvæsenet, som byens autoriteter først langt om længe og under sterk tvil var gaat til anlæg av ved midten av 1840-aarene, var det England som gik i spidsen. De tømurede firkantede graastensrender, som er det primitive tillop til et virkelig kloaksystem i byen, blir fra 1853 efterhaanden sat ut av spillet av de nylig opfundne engelske lerrør, som snart blir en vigtig importartikel, og som danner indledningen til det senere rør-kloaksystem. Nu hadde jernbaneanlægget allerede i flere aar skapt oket liv og virksomhet for mange mennesker, og samtidig med indvielsen

*Gasverket ved Ankerløkken.
Efter tværsnit.*

av den første jernbane kom ogsaa telegrafens vidunder ved aapningen av den første telegraflinje mellem Kristiania og Drammen høsten 1854.

Hvad under, at England slog seirrik igjennem hos det store publikum, og at folk begyndte *sich zu verengländern*, saameget mere som uviljen mot Tyskland endnu stod under det friske indtryk av begivenheterne i 1848 og 1849! Endelig maa det ogsaa erindres, at England var det eneste virkelig kapitalsterke land i samtiden — et faktum av likefrem imponerende virkning paa et tidspunkt, da Norge led av kronisk kapitalhunger. Eller som en indsender uttrykker det i Morgenbladet i de første dage av 1851: Med hensyn til at skaffe penge for at forekomme tuseners ruin og undergang har man vel ikke paa lange tider med mere foie kunnet opkaste det spørsmal: »Hvad gjøres nu?» Det fremgaar av inseratet, at indsenderen særlig er bekymret, fordi en plan om at anlægge en større privatbank for engelsk kapital netop er strandet, og denne bekymring — fortæller han — deles i vide kredse, særlig inden forretningsstanden.

Af den nu tilendebragte Vigningsforretning til Fordeling af Ny- og Pattigkat for Christiania Op for 1851 hidrætte vi følgende Skattebæls, der ere tilgæede Skattebærs, hvis antagne Mering over-
 sigter 2000 Spd. Den hele udlignede Stat udgjør 23,200 Spd., heraf 13,500 Spd. til Byværings-
 Kat og 9,700 Spd. Pattigkat.

	Borger.	Mering.	ByKat.	PattigKat.
Gulbrandsen, G.	250000	16000	364 103	609 17
Meyer, J.	300000	13000	401 102	683 13
Debye & Son	270000	14000	307 75	543 6
Grønning & Kemp.	80000	12000	287 17	420 112
Løben, M.	140000	10000	237 112	385 76
Lorenzfeld, Statthalder	—	9500	266 62	226
Teite, A.	160000	9000	254 25	417 29
Gjæberg & Komp.	80000	11000	262 64	388 35
Nyberg	70000	5000	213 38	318
Søren, Chr.	20000	8000	188 86	260 43
Sauge, D. W.	40000	7500	155 93	226 86
Young, R.	170000	6300	127 24	233 90
Schwenen, J. G.	60000	6000	132 60	205 93
Wedels-Jarlsberg, Paralt	—	5300	100 84	—
Venn, Kiseleser	90000	3400	98 97	176 10
Wiedern, Heged	20000	3400	98 97	141 10
Møller, S. L.	60000	5000	104 13	168 13
Sparebanker	80000	3000	99 5	165 45
Benens Bomuldsspinderi	—	3000	132 60	175 93
Strøm, Chr.	50000	4500	76 80	126 84
Christensen, A.	20000	4500	70 118	104 20
Forseth & Kemp.s Tilbruggeri	—	4500	116 50	154 52
Olson, Ther	80000	4000	95 116	167 38
Wencke, Chr.	60000	4000	63 4	113 74
Heit, Madame	25000	4000	95 116	139 98
Dachle, Infadator	8000	4000	75 86	104 53
Wesch, Generaladjutant	10000	4000	75 86	105 53
Rasch, Prefekturater	20000	4000	76 86	110 53
Weg, P. A. J.	15000	3700	52 97	77 68
Lorenzfeld, Postmester	6000	3730	69 56	95 19
Wrenville, Statsraad	4000	3680	51 36	70 6
Sørensen, —	15000	3600	49 117	73 96
Dobvad, J.	40000	3600	49 117	86 36
Stangh, Tilsidsprovt	15000	3500	50 88	74 86
Høst, Professor	25000	3500	61 107	94 74
Teitner, Chr.	25000	3400	45 6	72 32
Grishen, Statsraad	10000	3400	42 38	70 55
Ree, Byfriser	—	3550	54 62	72 39
Nielsen, M. G.	35000	3300	61 107	99 76
Dobvad, Chr.	70000	3300	43 87	93 1
Thay, Byfoged	3000	3200	40 98	54 119
Hemleß Gule	70000	3200	44 68	94 2
Stoa, Statsraad	4000	3150	50 65	69 6
Woz, —	2000	3100	42 116	58 1
Krebs, Generaladjutant	35000	3100	48 100	82 35
Tiedemann, J. L.	80000	3000	47 39	102 95
Petersen, Statsraad	6000	3200	50 65	70 2
Duncker, Advokat	4000	3200	44 58	61 2
Wedels-Jarlsberg, General	—	3200	50 65	67 6
Lutvigen & Schjelderup	5000	3000	47 39	65 93
Møller, Apotheker	8000	3000	41 77	59 30
Fuhr & Halle	8000	3000	42 77	59 30
Dietrichsen, Tilsidsfriser	—	3000	47 39	62 93
Høst, Statsraad	—	3000	47 39	62 93
Reich. Kiebnand	3000	3000	47 39	64 35

De største skatydere i Kristiania ifølge ligningen i 1851.
 Gjengivelse efter Morgenbladet.

Sylen, Statsraad	—	3000	37	103	50	27
Lasen, Sørenskriver	—	3000	37	103	50	27
Heiberg, Professor	7000	3000	37	103	53	87
Stang, Statsraad	—	3000	37	103	—	—
Hidderbølt, —	—	3000	37	103	—	—
Hjort, Brigadeløge	4000	2800	31	96	44	22
Hansen, Advokat	25000	2800	35	47	59	85
Hjeltnes, Advokat	4000	2800	40	84	55	119
Hentadi, Professor	—	2800	35	47	46	115
Haugen, Sognepræst	15000	2750	35	47	54	55
Hogsfeldt, Statsraad	5000	2700	39	22	54	38
Hull, Juristarius	—	2700	34	8	45	20
Hall, Advokat	20000	2600	36	18	57	115
Schweigaard	—	2550	36	18	47	115
Morgenstjerne, Politimester	25000	2550	27	99	49	49
Steen, Evn	25000	2500	34	76	58	54
Anderien, Sæverin	6000	2500	34	76	48	114
Schøyen, Stempletapirforvalter	40000	2500	26	106	55	79
Benneche, Salon	6000	2500	34	76	48	114
Andriien, J. S.	3000	2500	45	97	63	33
Nicolajsen, P.	40000	2500	26	105	55	79
Due, Toldinspektør	—	2500	29	109	39	81
Koffin, Jætt	15000	2400	33	57	51	83
Petelsen, Fru	60000	2400	25	89	64	18
Hansen, Professor	—	2400	28	93	38	20
Andriien, Advokat	4000	2400	33	37	46	23
Smith, Advokat	—	2300	30	57	40	51
Olserien, Overinspektør	3000	2300	30	57	41	111
Biermann, Waardeier	40000	2300	39	22	71	118
Kildal, Advokat	2000	2300	30	57	41	51
Grøndahl, Bogtrykker	25000	2200	29	18	51	20
Hans Hendriksen & Son	40000	2200	29	18	58	80
Berietz, Garver	34000	2200	24	118	50	17
Petrisen, Admiral	—	2180	29	18	38	80
Schauber, Statssekretær	—	2150	29	18	38	80
Utien, Advokat	2000	2100	27	99	37	109
Dühréndahl & Co.	16000	2000	21	46	36	45
Moschmann, Professor	15000	2000	25	21	40	107
Svendien, Klokker	8000	2000	25	21	37	47
Hjeltnes, Professor	5000	2000	25	21	35	107
Nielsen, Jacob	10000	2000	25	21	38	47
Petrisen, P.	2000	2000	25	21	34	47
Cappelen, J. W.	5000	2000	21	46	30	105
Schmied	20000	2000	25	21	43	47
Dijum, D.	21000	2000	25	21	43	107
Schmidt, Statsraad	—	2000	25	21	33	47
Feis, —	—	2000	25	21	33	47
Kleed, Mægler	—	2000	18	111	25	13
Grosch, Stadskontor	—	2000	25	21	33	47
Hestv, S. D.	12000	2000	21	46	34	45
Rosenberg & Son	20000	2000	25	21	44	47
Thausen, Kvætheker	—	2000	21	46	28	45
Vedde Boe	70000	2000	32	89	78	53
Gauch, Fru	45000	2000	32	89	65	118
Wibbech, Distrikkløge	40000	2000	21	46	48	45
Dietrichson, Zahlskriver	10000	2000	25	21	88	47
Grünling, Fru	50000	2000	32	89	68	53
Lange, Advokat	—	2000	18	111	—	—
Reydel, General	—	2000	21	46	—	—
Reylander, Armeintendant	—	2000	25	21	—	—

De største skatydere i Kristiania ifølge ligningen i 1851.
Gjengivelse efter Morgenbladet.

efterat »vor aktiebanks uformuenhet til at hjælpe, naar det kniper, nu er bevist».¹ Oprettelsen av Kongeriket Norges Hypotekbank i 1851 og de forskjellige forsøk, vi har nævnt, med sigte paa at faa Norges Banks hovedsæte flyttet fra Trondhjem til Kristiania er yderligere vidnesbyrd om, hvilke interesser der knyttet sig til utviklingen av et rationelt bankvæsen i hovedstaden; men like langt var man. Byen blev sittende med sin ene bank, Christiania Kreditkasse, under hele hoikonjunkturen, et forhold,

*F. H. Frølich.
Efter fotografi.*

som nødvendigvis maatte føles hemmende, trods den dygtighet dette pengeinstitut blev ledet med av grundlæggeren, F. H. Frølich.

Det er under disse omstændigheder av interesse at gaa litt nærmere ind paa skatteligningen for 1851 og se paa navnene til de skatydere, som staar øverst paa listen. Stort set kan vi si, at stillingen er den samme som i 1842, forsaavidt som vi møter i det væsentlige de samme skatydere. Jakob Meyer er fremdeles byens rikeste mand; indenfor den egentlige rikmandsklasse med formuer fra 300 000 ned til 60 000 spd. møter vi foruten ham: Heftye og Søn, H. Gulbranson, N. Young, A. Tofte, Mogens Thorsen, Egeberg & Co., Thor Olsen, J. L. Tiedeman, Chr. Dybwad, J. H. Schwensen og Chr.

Benneche. Til denne kreds horer bare én embedsmand, høiesteretsassessor Eskild Bruun med en formue paa 90 000 spd., og etpar enkefruer med formuer paa henholdsvis 70 000 og 60 000 spd. Inden formuesgrænsen 50 000—20 000 spd., som tæller en række av byens ledende kjøbmænd, deriblandt Chr. Strøm, Jacob Dybwad, O. M. Hauge, Olaf Onsum og Chr. Schou møter vi flere embedsmænd, eksempelvis stempletpapirforvalter P. M. Schøyen, generaladjutant J. B. Krøgh, distriktslæge Chr. Wisbech, høiesteretsassessor M. Hansen, professor Holst og politimester Morgenstjerne.

¹ Betegnelsen »vor aktiebank» gjælder Norges Bank. — Jfr. Morgenbladet no. 14, 1851.

Endnu flere embedsmænd møter vi naturligvis i formuesklassen 20000 ned til 10000 spd.; bl. a. to fremtrædende geistlige: Stiftsprovst Lieungh og sogneprest Fangen, hver med en formue paa 15000 spd. Hvad indtægtsgrænsen angaar, ligger den for formuer mellem 50000 og 10000 spd. gjennemgaaende mellem 3500 og 2000 spd. om aaret.

Disse tal gir i forbindelse med det faktum, at hele den utlignede skat for 1851 utgjorde 33200 spd., hvorav 13500 faldt paa næringskatten og

*Stortorget med Fiat Lux.
Efter fotografi.*

19700 paa fattigskatten, et ganske instruktivt billede av forholdene ved indgangen til høikonjunkturen. Her var i betragtning av at byen endnu ikke var naadd op i en befolkning paa mere end 30000 mennesker, et tilstrækkelig underlag av solide formuer og jevnt gode indtægter, til at de lykkelige indehavere av dem kunde hævde en social position og omgi sig med den nødvendige komfort; men byen selv kunde allikevel langt fra betragtes som velstaaende, saalænge som fattigskatten utgjorde betydelig over halvparten av totalbeløpet av den utlignede skat. Under disse omstændigheter blir kommunestyre-beslutningen av 1. juni 1854 mere begrundet end den ser ut til ved første øiekast, og vi skylder at ta disse

momenter i betragtning, hvis vi vil fælde en helt objektiv dom om den stilling, som det daværende flertal mente at burde indta.

Fem aar senere — 1856 — frembyr skatteligningen et betydelig mere komplicert billede. Høikonjunkturen har vist sine virkninger paa en maate som imponerer baade for byens og de enkelte, navnlig større, skatydere vedkommende. Totalbeløpet av de utlignede skatter er øket til 64 000 spd., hvorav 30 500 i byskat og 33 500 i fattigskat fordelt paa 2 900 skatydere.

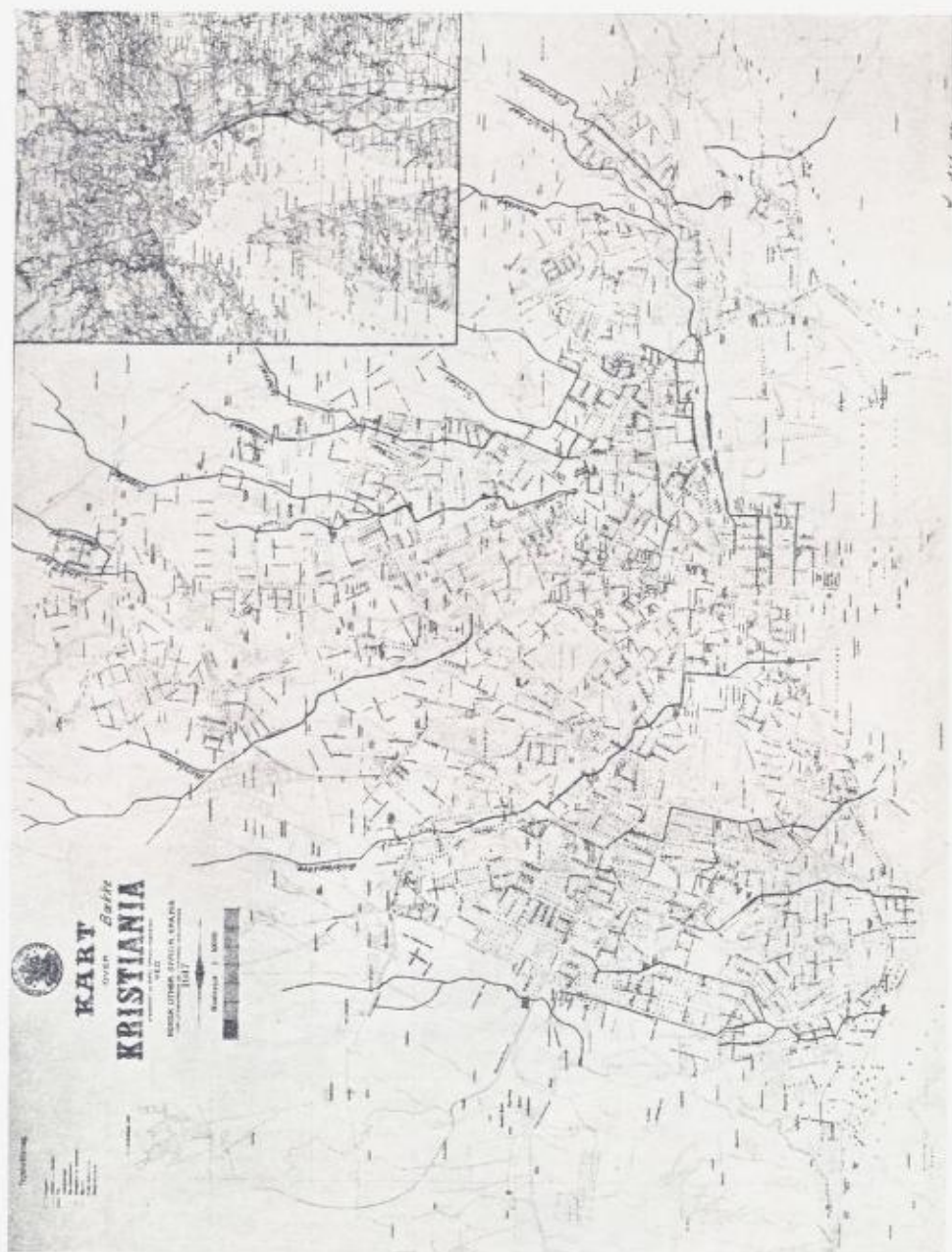

*O. M. Hauge.
Efter maleri av Chr. Olsen.*

For sidste gang møter vi Jacob Meyer¹ blandt byens skatydere. Hans »antagne formue» viser sig at være steget til 600 000 spd., fra 300 000 i 1851. I samme tidsrum steg Heftye & Sons formue fra 270 000 til 370 000; H. Gulbransons fra 250 000 til 350 000; N. Youngs fra 170 000 til 220 000; Mogens Thorsens fra 140 000 til 200 000, Westye Egeberg & Co.s fra 80 000 til 220 000; J. H. Schwensens fra 60 000 spd. til 100 000; Rosenberg og Sons fra 20 000 til 110 000, Chr. Tostrups fra 25 000 til 150 000 og, utenfor forretningsverdenen, Eskild Bruuns fra 90 000 til 180 000 spd. Christiania Sparebank forøket i perioden sin »antagne formue» fra 80 000 til 100 000 spd.; derimot var Christiania kredittkasse fremdeles uten formue.

Ogsaa mesteparten av de formuer, som ved skatteligningen i 1851 laa mellem 50 000 og 20 000, viser en solid stigning. Vi skylder at tilfoie, at den væsentligste grund til denne stigning er at søke i en ny procenttabel, som blev indført i 1854, og som sikret kommunen »en regelmæssig og jevn stigning av skatterne gjennom alle klasser efter indtægternes forøkelse»; men dermed er det ogsaa sagt, at de private skatydere formeret sit bo fra aar til aar. I 1855 hadde byen 2 712 skatydere med en samlet formue paa 7 898 300 spd.; i 1856 var antallet av skatydere steget til 2 908 og den antagne formue til

¹ J. M. døde 14. febr. 1856 og blev begravet under overordentlig deltagelse, 20. s. m.

Kart over senere overhvalvede bakker i Kristiania.
 Udarbejdet af anledningsingeniør J. Harberg 1924.

8710000. Utviklingen kulminerer i skatteligningen for 1857, da den antagne formue stiger til 10023330 spd., mens antallet av skatydere synker til 2702. Sammenlignet med i 1851 viser totalbeløpet av den utlignede skat i 1857 en stigning fra 33200 til 68500 spd.

Alt dette fortæller med tilstrækkelig tydelighet om den blomstrende økonomiske utvikling, Kristiania gjennomgik i disse aar, og forklarer samtidig, hvorfor man ikke hadde tid til at beskjeftige sig med stort mere end det — at tjene penge. Det gjaldt at sætte alle kræfter ind for at hæve byen økonomisk — et arbeide, som var like nødvendig for dens egen som for landets skyld, hvis den skulde bli istand til at magte sin stilling som hovedstad i et utviklingsdygtig Norge. Det er et moment av positiv betydning som fortjener at tages med ved bedømmelsen av tidsalderen og dens mænd, hvis man vil være helt retfærdig mot dem. La være, at de savnet hvad der med et langt senere ord er kaldt «social fantasi», og at de hadde en minimal interesse for literatur og kunst; de kan allikevel ikke frakjendes en økonomisk skaperevne, som satte tydelige spor fra det ene aar ind i det andet. Som det viktigste resultat av denne skaperevne staar den kjendsgjerning, at Kristiania allerede før byutvidelsen av 1857 hadde faat sit næringsliv saa spesialisert, at det sprængte de tidligere former ikke bare for den økonomiske, men ogsaa for den sociale utvikling. Det sidste er om mulig vel saa betydningsfuldt som det første.

BYEN OG SAMFUNDSFORHOLDENE VED MIDTEN AV 1850-AARENE

S amtidig med den sociale og økonomiske utvikling, som vi har skissert i de to sidste kapitler, gjennemgik byen en ikke mindre betydningsfuld omdannelse i det rent ydre. Til denne periode knytter sig foruten restaureringen av Vor Frelzers kirke og opførelsen av Trefoldighetskirken, hvis fuldførelse forøvrig blev betydelig forsinket paa grund av et alvorlig uheld under arbeidet,¹ ogsaa opførelsen av Den katolske kirke i 1852 og den noget senere restaurering av Gamle Akers kirke, som snart skulde bli en av byens sognekirker. Paa vestkanten av byen blev universitetsbygningerne færdig i 1852; samme aar besluttet kommunen overensstemmende med indstilling fra en navn-komite med Welhaven som formand, at Slotsveien paa strækningen fra Akersgaten til foten av Slotsbakken officielt skulde føre navnet Karl Johansgate. Til samme ti-aar knytter sig, som vi allerede har nævnt, anlægget av vor første jernbane, som gav støtet til vigtige reguleringer paa byens grund, og desuten en række omfattende havneplaner av største betydning for trafikken; endelig maa ogsaa nævnes brandvagtbygningen og slagterboderne hvis anlæg strækker sig over en længere aarrække. Alt dette forklarer, hvorledes fremmede, som f. eks. Mügge, kunde føle sig imponert av fremgangen siden midten av 1840-aarene og finde, at Kristiania simpelthen overtraf sig selv.

Av ikke mindre interesse er det at følge utviklingen inden den private byggevirksomhet før og efter bygningsloven av 1842 og se, hvorledes byen ikke bare er »under forvandlingens lov», men likefrem omkalfatres fra det ene ti-aar ind i det andet. Efter hvad en sakkyndig indsender oplyser i en artikel i Morgenbladet,² blev der i aarene 1822 til og med utgangen av 1841 opført 36 tre-etages bygninger til en værdi av 8200 spd. pr. stk.; 110 to-etages à 6000 og 12 en-etages à 4000 spd. Videre regner han, at

¹ Høsten 1855 gjorde man den opdagelse, at hvælvet svigtet. — Jfr. Morgenbladet no. 306 og 310, 1856.

² Jfr. Morgenbladet no. 284, 1842.

10 hus blev paabygget med 1 etage til et beløp av 3000 spd. hver, og at der blev opført 17 pakhus à 4500 spd. Samtidig blev der i forstæderne Hammersborg, Piperviken, gaten til Akers kirke, Bergfjerdings, Vaterland, Grønland og Norbygaten m. fl. opført 150 hus à 300 spd. — eller trettende-parten av hvad et en-etages hus kostet i byen. Av de 187 bygninger, som blev opført i byen i denne tid, var 11 av træ, nogen faa av bindingsverk og resten av mur; desuten blev der i omtrent halvanden fjerdings avstand fra byen opført 12 grundmurede bygninger à 6500 spd., 21 en-etages træbygninger à 2000 spd. og 25 to-etages à 3000 spd. De 150 hus i forstæderne var naturligvis allesammen av træ og dermed «av mindre betydenhet», som indsenderen uttrykker det.

Ialt er der efter hans beregning i løpet av den 20-aarsperiode, han behandler, anvendt en sum paa omtrent 2038000 spd. til byggevirksomhet i Kristiania. Herav er der bygget privat i den egentlige by for 1252500 spd., og desuten for 195000 spd. i form av løkker og villaer i omegnen; samtidig blev der i forstæderne ikke bygget for mere end 45000 spd. For reparationer og paabygninger opfører indsenderen et beløp paa 20500 spd., og for Kongeboligen, Universitetet, Observatoriet, Rikshospitalet og Tugthuset et samlet beløp paa 525000 spd. Han gjør opmerksom paa, at han muligens har beregnet de 2-etages bygninger i byen litt for høit ved at sætte dem til en gjennomsnittspris av 6000 spd., men til gjengjæld mener han, at 20500 spd. til reparationer nærmest maa betegnes som for lavt, saa at regnestykket allikevel maa siges at holde stik. I det hele skulde der saaledes i vedkommende 20-aarsperiode gjennomsnittlig være bygget for vel 100000 spd. om aaret.

Bygningsloven av 1842 gjorde intet skaar i denne almindelige utvikling, skjönt kommunen meget snart fandt at maatte utvirke kgl. resolution for en utvidet adgang til anvendelse av murtvangsbestemmelsen — en skjærpelse, som praktisk talt utelukkende blev bragt i anvendelse paa østkanten. I aarene 1842 til og med 1850 blev der opført ialt 270 nye bygninger og i den følgende 5-aarsperiode til og med utgangen av 1855 yderligere 174 bygninger. I 1856 og 1857 blev der opført 84 bygninger. En række av disse bygverker, deriblandt Christiania dampkjøkken, er av monumental karakter og skyldes for en væsentlig del arkitekterne v. Hanno og Schirmer. Vi har tidligere nævnt, at der i løpet av første halvpart av 1850-aarene indtraadte en betydelig stigning saavel i prisen paa byggematerialer som i retning av arbeidsløn, og at dette forhold i nogen grad virket hemmende paa byggevirksomheten; men den utvikling vi her har skissert, er allikevel særdeles illustrerende for forholdene. For fuldstændighets skyld har det interesse at tilfoie, at mens takstsummen av de Kristiania-bygninger, som var assurert i landets almindelige brandkasse

pr. 1. januar 1837 beløp sig til 3975000 spd., var takstsummen ved nyt-aarsskiftet 1847 steget til 5675000 og ved aarsskiftet 1857 til 8275000 speciedaler.

Følgerne av alt dette uteblev ikke.

Det er ofte nok fremhævet og belagt med statistiske enkeltheter, at Kristiania er gaat usedvanlig fremover i de senere aar, utvikles det i en artikkel i Morgenbladet for 13. mars 1856, og enhver interessert borger har gjort erfaringer i samme retning. »Den travle virksomhet, som bruser gjennem handelens og trafikens mest befærdede strøk; den intense fabrik-

*Universitetet.
Efter fotografi.*

virksomhet langs Akerselven, som synes at rumme »en rik kilde til velstand og økonomisk utvikling for denne by og dens omegn«; jernbanen, som har »utvidet handel og virksomhet til et strøk av byen, hvor saadan uten den ikke hadde været tænkelig«; folketællingen, som godtgjør at befolkningens vekst har holdt skridt med utviklingen i det store hele tat¹ — alt dette viser med tilstrækkelig tydelighet, hvilket omfattende opsving der har fundet sted i Norges hovedstad. Men det er ikke bare det økonomiske fremskridt i og for sig, som har sin interesse; det er ogsaa maaten det aapenbarer sig paa. I den nærmest foregaaende tidsalder, da byen befandt sig i en »i økonomisk henseende litet utviklet periode«, var man vidne til, at de forskjelligste grene av handel og virksomhet samledes paa én haand,

¹ Kristianias folkemængde pr. 31. december 1855 var 31 715.

hvorved det var utelukket, at man kunde være heldig over hele linjen; nu derimot er der stadig voksende tendens i retning av at samle kapital og kræfter om en enkelt virksomhet med den følge, at den enkelte har ganske anderledes chanser end før for at se virkelige resultater av sit arbeide. Allikevel lar det sig ikke negte, at utviklingen langt fra har holdt skridt med tiden over hele linjen, at byen ligger merkelig tilbake i flere henseender.

— Se nu, f. eks. sundhetstilstanden og renlighetsforholdene.

I sin almindelighet skulde man jo kunne gaa ut fra, at Kristiania hadde væsentlige betingelser for at være et sunt opholdssted, da den har brede, rummelige gater, hvor ingen himmelhøie bygninger stænger sol og luft ute; desuten et utstrakt territorium med rummelig byggeplads og rikelig adgang til ferskt vand. Men virkeligheten frembyr allikevel et litet tilfredsstillende billede. I byens utkanter er der endnu mange smudsige og sundhetsfarlige hus, og selv der hvor oprydning og utluftning finder sted, har man liten eller ingen garanti for, at der træffes virkelig effektive forholdsregler av betydning for fremtiden. Vistnok er det saa, at orden og renlighetssans er personlige egenskaper, som ikke lar sig drive frem ved hjelp av politi; men det er paa den anden side politiets pligt at forby og at rydde væk »den urenlighet, der er tilsyne paa gaten, og som strømmer ut fra stinkende portrum og gaardspladse». Men netop her lar forholdene meget tilbake at ønske.

Selv i strøk, hvor der foregaar en livlig utvikling og det ene hus reiser sig efter det andet, kan man være vidne til en merkelig likegyldighet fra autoriteternes side. »Den store sump, som strækker sig mellem Piperviksstranden og Munkedamsveien . . . og som om sommeren forpester luften med sit stinkende vand og om vinteren fremkalder en fugtig-kold luftstrømning, som gjør omegnen til et ubehagelig og usunt opholdssted, ligger fremdeles uanset. Hvorfor ikke likesaa godt først som sidst tappe denne sump ut og fylde den op, saa meget mere som dette strøk har betingelser for engang i fremtiden at bli et av de smukkeste og mest befærdede i byen?» Uttalelsen kan suppleres med en klage fra en anden kant av byen høsten 1855, som paataler det meningsløse i, at en svær gjødsel-tomt skal være det første syn av hovedstaden, som møter en reisende, naar han ved Nybroen kjører ind i byen.

De talrike kloakarbeider, som er noget av det mest iøinefaldende ved Kristiania ved midten av 1850-aarene, er en kilde til ikke mindre klage. I november 1855 uttaler en indsender i Morgenbladet, at »urenligheten er i stadig tiltagende« i Kristiania — et forhold, som han belyser nærmere gjennom endel eksempler hentet fra egen erfaring. Selv den lille veistump, som fører fra indkjørselsporten til Rikshospitalet op til hovedbygningen, er ikke i bedre stand end at sølen forleden aften »bokstavelig talt» naadde

indsenderen nær op til randen av hans galoscher. Han indrømmer villig, at skylden for denne skiddenfærdighet for en del maa tilskrives de omfattende kloakarbeider paa alle kanter av byen; men paa den anden side er ogsaa veivæsenets folk ganske likeglade under utførelsen av sit arbeide. De oser op blaalere og lar den flyte i mængder uten tanke paa gaaende

*Vor Frelzers kirke.
Efter tegning av arkitekt Chateauneuf.*

eller kjørende. Eller som Morgenbladet, med al anerkjendelse av kloakvæsenets betydning i sanitær henseende, uttrykker det i sin artikel i 1856: «Skal det være nødvendig at gjennomgaa alle disse lidelser for at opnaa dette gode? Skal det være nødvendig, at enhver gate, hvorigjennem en kloakledning føres, i maaneder forvandles til en mudderpøl, og at man, for at forøke ondets, vælger den sene høsttid til arbeidet? Vi indser ikke denne nødvendighet», tilføier bladet, «og tror ikke, at man ved saadanne

leiligheter opbyder alt for at gjøre pinen saa kort som mulig«. Om sommeren er det ikke stort bedre, opplyses det i samme artikkel.

Kristiania har en fortreffelig og billig adgang til at skaffe sig friskt vand, men benytter sig praktisk talt ikke av den. Det skal indrømmes, at man har begyndt saa smaat, »men ogsaa kun smaat«, at la vandet fra vandposterne skylle rendestene og »vandmaskiner« dæmpe støvet i enkelte veie. »Men endnu staar der mangen lugtende rendesten urørt om som-

*Brandvagnen og Slagterboderne ved Vor Frelsers kirke.
Efter fotografi.*

meren; endnu samler snaus og støv sig mangen varm sommerdag paa byens gater og ugjennemtrængelige støvskyer formørker Karl Johansgates skinnende husrække.» Eller for at stille et spørmaal: »Hvor mange steder har man her i byen bragt vandet op i etagerne?«

— End springvand, som overalt ellers i verden anses for en av de vakreste og nyttigste prydelser for en by?

— Eksisterer praktisk talt ikke i Kristiania. Rigtignok har vi for ikke saa længe siden faat springvand i Slotsparken og »den lille vandindretning i Bazaren«; men Jernbanetorvet, Universitetspladsen og Slotspladsen, som alle tre er som skapt for anlæg av et springvand, staar fremdeles uten

noget, uagtet vi ikke bare har vand, men ogsaa den prægtigste røde Grefsengranit til at lave basin av. Træplantninger lot sig ogsaa med lethed anbringe rundt om paa forskjellige steder, hvis rette vedkommende bare hadde oinene med sig. Selv Huseiertomten, som hittil »har ligget som et kostbart teppe utbredt for eiernes øine, men som nok aldrig har været betraadt av deres fod«, er ikke holdt som den skulde. Men engang faar den vel sin skjæbne avgjort, og det er at ønske, at den maa bli bedre end til dato.

*Trefoldighetskirken.
Efter tegning av arkitekt v. Hanno.*

Morgenbladet gjør i denne forbindelse opmerksom paa, at det under behandlingen av sit emne er kommet over fra det nyttige til det behagelige; men det understreker samtidig med styrke og fremsyn, at »disse to ting er uadskillelige ved spørsmålet om de ydre betingelser for en bys velvære«. Det har stor betydning for en befolkning, at den by, den lever i, er istand til at gi den adgang til forfriskning og adspredelser, og »det er uimotsigelig, at dette staar i nærmere berørelse med folkets økonomiske og moralske velvære end manganen tør forretningsmand maaske forestiller sig«.

Vistnok er det slik, at tiden her hos har antat »et noget hovedhængende præg«, og at man paa visse hold »ser skjævt til alskens morskap og

adspredelse». Men likesaa visst som der ligger et moment av moral og væk-
kelse i denne mere alvorlige maate at se livet paa, likesaa sikkert er det at
dette alvor har antat en usund retning, »naar det utarter til hovedhængen»,
og det trænger ingen forklaring at det i denne form »ikke kan vinde
indgang hos et friskt, livskraftigt folk». De høiere samfundsklasser er
det ikke nødvendig at bekymre sig om. »Deres tilboieligheter bestemmes
og betinges av det hele sociale livs utvikling; og hvor fad, triviell og aand-

*Arkitekt v. Hanno.
Efter fotografi.*

fortærende en retning disse end
i enkelte cirkler kan ta, er der i
det høiere samfundsliv i en stor
by adspredelser nok, der for-
ædler paa samme tid som de
forfrisker.» Nei, det er befolk-
ningens brede lag det gjælder
at sørge for — alle de, »der ikke
har mange skillinger at avse til
fornoielser, men som trænger til
en styrkning efter ukens slæp».

Men her har vi atter forsømt
os. Det menige Kristiania finder
ikke ut i den frie natur. Slots-
parken er litet besøkt, skjont den
ivirkeligheten er byens eneste
promenade, »siden Revolutio-
nen i '48 palissaderede og til-
intetgjorde Fæstningens spad-
serevold»;¹ fjordens deilige øer
er der ingen ordentlig forbin-
delse med; men navnlig er publi-
kum stængt ute fra Hovedøen
— den største og skjønneste av

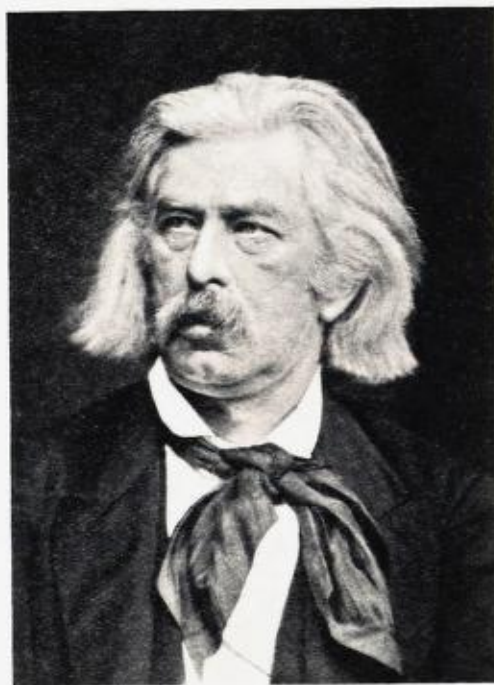
dem — siden man ikke kan komme dit »uten pas og leide», Ladegaardsøen
frister heller ikke menigmand, som maa traske den lange vei i sol og støv
fra byen og som desuten er nødt til at »forøke sine lidelser ved at slæpe
en matkurv med sig», da der hverken er vaadt eller tørt at faa derute.
Paa denne maate ender det med, at den almindelige mand gaar træt, og
istedenfor at søke hvile i naturen søker han glemsel paa brændevinskneipen.

Dette overordentlig illustrerende billede av forholdene i Kristiania ved
midten av 1850-aarene viser med tilstrækkelig tydelighet, hvor langt byen

¹ Se ovenfor, pag. 340.

ligger tilbake paa en række vigtige omraader, fremfor alt paa det sociale, netop i det øieblik, den befinder sig ved indgangen til første stadium av sin storby-tilværelse. Men netop derfor er det av dobbelt interesse, at der midt i høikonjunktorens materialisme og pietismens bodsforkyndelse hævdes et sundere og sandere livssyn i pagt med fremtiden. Det er et forhold, som ikke kan understrekes skarpt nok paa et tidspunkt, da en i mange maater ny arbeiderbefolkning holder paa at avløse den, som Wer-geland fortrinsvis henvendte sig til i skrift og tale.

I de tyve aar, som var gaat siden midten av 1830-aarene, hadde den almindelige økonomiske opgang inden alle næringsgrene skapt mere betryggende forhold ogsaa for arbeiderne og bidraget til at hæve baade deres kaar og deres krav; men den virkelige bedring var allikevel av temmelig ny datum. Mandtalsskriver Eriksens optegnelser fra østkanten fremover til 1850 i forbindelse med enkeltheterne fra kolera-aarene 1850 og 1853 fortæller med tilstrækkelig tydelighet om de kaar, som det store flertal av Kristiania-arbeiderne levet under fra slutten av 1830- til ind i 1850-aarene. Det officielle Kristiania, repræsenterert ved kommunen, stod praktisk talt uten

*Arkitekt Schirmer.
Efter fotografi.*

forstaaelse av sine pligter og opgaver overfor de brede lag av befolkningen. Det lille, som blev foretat til bedste for den, skedde efter privat initiativ, og bare der hvor loven direkte foreskrev hjelp, som f. eks. paa fattigvæsenets omraade, grep kommunen ind. Det var denne følelse av at være socialt overflødig, som i det lange løp gjorde arbeiderne sløve og likeglade og sænket deres æresfølelse. Det mest karakteristiske bevis i saa henseende er, at de i en aarrække ikke fandt sig det mindste krænket ved at arbeide offentlig sammen med »slaver« fra Akershus under opsyn av en fangevogter. Flere utenlandske reisende, som besøkte Kristiania i 1840-aarene, fortæller, at intet oprører dem mere end at se disse slaver i deres

brune og hvite dragt med halsjern og lænker staa og arbeide paa stilladserne ved de nye kjødbazarer sammen med de almindelige arbeidere; men de tilføier, at arbeiderne selv synes at betragte det som den naturligste ting av verden — sløvet som de var av den lange vane.

Det var denne tilstand, som det blev Marcus Thranes opgave at vække arbeiderne op av i en tidsalder, da utviklingen i første række kaldte paa denne samfundsklasse, ikke mindst i Kristiania, og den almene retfærdighetsfølelse i byen endog vovet at ta Ole Høiland i forsvar og kræve en menneskelig behandling av ham overensstemmende med lov og billighet.¹ Som bekjendt blev utfaldet i begge tilfælder negativt. Ole Høiland endte sit liv ved selvmord i den celle, som var en eneste anklage mot autoriteterne og det samfund som tillot en slik behandlingsmaate. Thrane og hans underanførere maatte i et langvarig fængsel sone for den forbrydelse at ha tændt den første gnist av ansvarsfølelse hos de norske arbeidere. Men ikke det alene. Det nærmeste resultat var blit — som vi har nævnt — at arbeiderne var kommet i skyggen av den offentlige sympati baade her i byen og andetsteds. Samfundet, som ved hjælp av sine magtmidler hadde likvidert Thraniterbevægelsen overensstemmende med sine interesser, følte det som det igrunnen var det selv, som var blit forurettet, og det behøver neppe at tilføies, at det ikke var med blide følelser overklassens Kristiania saa arbeiderne hylde advokat Dunker med et fanetog som tak for hans ypperlige forsvar i høiesteret for Thrane og hans partifæller.

Paa dette tidspunkt er det Eilert Sundt gir os det første intime indblik i Kristiania-arbeidernes kaar, rigtignok bare i den del av byen, som gaar ind under betegnelsen *Piperviken og Ruseløkkbakken*, men der er allikevel grund til at tro, at forholdene i dette typiske arbeiderstrøk i alt væsentlig gir en paalidelig maalestok for arbeiderkaarene og arbeidsforholdene her i byen ved midten av 1850-aarene.²

De undersøkelser, som er anstillet for at skaffe det nødvendige materiale, omfatter — efter hvad forfatteren opplyser — 294 familier. For bekvemhets skyld deler han dem i 3 hovedklasser, som han kalder: Bestillingsmands-, svende- og arbeidsmands-klassen. Til bestillingsmandsklassen regner han: Overkonstabler og andre militære bestillingsmænd, opsynsmænd og arbeidsforstandere, rorskarler ved Toldboden, musikere ved teatret, haandverksmestre og fabrikanter, vognmænd, slagtere og høkere. I svendeklassen er opført: Haandverkssvende, frimestre og haandverksarbeidere, tommermænd og forskjellige andre. I arbeidsmandsklassen

¹ Jfr. Morgenbladet no. 279 og 292, 1848.

² Eilert Sundt: Om Piperviken og Ruseløkkbakken — Undersøkelser om arbeidsklassens kaar og sæder i Christiania. — Brochuren, som er utkommet i 1858, omhandler undersøkelser, foretat i 1855.

staar: Dagarbeidere, tømmer- og murarbeidere, bryggesjauere, fabrikkarbeidere, vægttere, fiskere og lodser, sjømænd, opkjøpere, oppassere, soldater og forskjellige andre. Som to mindre, men derfor ikke uvæsentlige klasser opfører forfatteren *Enker og Piger*, saaledes at han ialt har fem klasser til undersøkelse. Han ønsker at betrakte dem, siger han, »som om de dannet en liten verden for sig, og jeg vil søke at utfinde, om der i familiernes indre forhold, i deres husliv og sæder og velvære findes saa-

*Stenhuggeriet ved Trefoldighetskirkenes opførelse.
Efter tegning av arkitekt v. Hanno.*

danne forskjelligheter, som vi er vant til i den store verden med dens høiere og lavere klasser.»

Forfatteren begynner med »selve begynnelsen for familiernes tilværelse, nemlig giftermålet», og kommer her til det resultat, at mens brudgomme i »eiendomsklassen» hele Kristiania stift over som regel er 3¹/₂ aar ældre end brudene og i »arbeidsklassen» ca. 1¹/₂ aar ældre, er forholdet omvendt inden arbeidsmandsklassen i forstæderne. Her er brudommene som regel litt yngre end brudene — et forhold, som fører til at familierne som regel blir sittende i smaa kaar al sin tid, da den altfor unge egtemand, naar han først har stiftet hus og hjem, ikke har anledning til at utvide sine kundskaper i retning av større konkurransedygtighet. De smaa kaar i hjemmet driver hustruen ut i arbeidsmarkedet. Hun maa skure og

vaske for fremmede, ta maanedstjeneste eller andet arbeide, som holder hende borte fra hjemmet i lange tider. I 85 arbeidsmands-familier arbeidet 43 hustruer for fremmede.

Det vigtige spørsmaal om mændenes arbeidsfortjeneste blev, efter hvad forfatteren oplyser, tilfredsstillende besvaret, hvad hovedbeskjæftigelsen og bifortjenesten angaar; derimot var det umulig at faa tilfredsstillende oplysninger om den ukentlige fortjeneste i en almindelig god arbeidstid, eller om hvor mange uker av aaret vedkommende hadde været uten beskjæftigelse inden sit egentlige fag. Der er ingen grund til at tro, at der vilde ha været fyldigere oplysninger at hente ved undersøkelser paa andre kanter, og forfatteren mener derfor at kunne slaa fast, at arbeiderstanden i Kristiania ved midten av 1850-aarene gjennemgaaende ikke bekymret sig om at holde regning med hvad den tjente, eller at den ikke ønsket at aapenbare det for fremmede.

Hvad boligforholdene angaar, som danner en saa ypperlig maalestok for familiernes kaar, viste det sig, at av 285 familier hadde 8 en leilighet paa 3 værelser, 54 en leilighet paa 2 værelser og 233 en leilighet paa 1 værelse. I bestillingsmandsklassen bodde gjennemsnitlig 29 mennesker i 10 værelser; i svendeklassen 44 og i arbeidsmandsklassen 49. Hos enkerne og pikerne var det ikke fuldt saa folksomt; men da deres rum som regel var temmelig smaa, blev forholdet praktisk talt det samme. Der var trangt og knepent om plads. Det vigtige kjøkkenspørsmaal kaster forfatteren ogsaa lys over. Han finder, at der paa 285 familier kommer ialt $164\frac{2}{3}$ kjøkken, hvilket i praksis vil si 6 kjøkken paa hver 10 familier; eller for arbeidsmandsklassens og enkerens vedkommende bare 5.3 kjøkken. Her er det med andre ord nærmest en regel uten undtagelse, at 2 familier er sammen om 1 kjøkken. At det heller ikke er synderlig bevendt med bohavet i disse hjem, behøver neppe nogen indgaaende paavisning. Forfatteren deler det for 287 familiers vedkommende i 3 hovedgrupper: godt, taalelig og slet og kommer til det resultat, at det i 130 tilfælder maa beskrives som taalelig og i 68 som slet. Bare i 89 tilfælder er der anvendelse for adjektivet godt. Sansen for orden og renlighet staar i et temmelig nøie forhold til den ydre komfort. Hvor fattigdommen holder paa at gro beboerne av rummet over hodet, og bohavet virker altfor trostesløst, svigter som regel ogsaa evnen til at holde det rent og ordentlig. Det samme gjælder forholdet til barnene og deres skolegang. Hos de fattigste er som regel forsømmelserne fra skolen størst, og flid og fremgang mindst. Barnene evner likesaa litt som de voksne at holde sig oppe i den daglige kamp mot fattigdommen. De glir ut, skulker unna skolen med samtykke av forældrene, som trenger deres hjelp for at klare sig igjennem, og som paa forespørsel erklærer, at det faar være nok med 2 skoledage av ukens 6.

En undersøkelse av det aandelige nivaa rundt om i hjemmene gav det resultat, at der paa 288 familier faldt tilsammen 670 skrifter, hvorav 568 bøker og 112 aviser. De mest utbredte bøker var Bibelen, som fandtes i 38, Det nye testamente i 134 og salmeboken i en eller anden utgave i 265 familier. Men fordelingen var yderst ulike. Oftest hadde 1 familie 2 skrifter; men det samlede resultat av undersøkelsen godtgjorde, at ikke mindre end 15 familier var uten nogensomhelst bøker eller blad. For hver 10 familier var der inden bestillingsmandsklassen 24 bøker og 9 aviser; inden svendeklassen og arbeidsmandsklassen henholdsvis 20—6 og 19—3. For hver 10 familier av enker var der 17 bøker og 1 avis, og for hver 10 familier av piker 14 bøker og ingen avis. Det karakteristiske ved litteraturfortegnelsen var, at næsten ingen av bøkene var av almindelig belærende eller underholdende art. Der var ingen bøker vedkommende Norges historie eller geografi; heller ingen av naturhistorisk eller teknisk indhold, skjønt etsliktemne netop skulde være av betydning for folk av arbeidsklassen. Beklagelig var det ogsaa, at der ikke var noget spor av vore digteres verker. Selv Wergelands skrifter syntes at være ganske ukjendte trods

*Ellert Sundt.
Efter fotografi.*

hans energiske arbeide gjennom mange aar netop inden Kristiania forstadsbefolkning med hans ypperlige blad *For Arbeidsklassen*. Heller ikke var der noget spor av de skrifter, som blev utgit av Selskabet for folkeoplysningens fremme.

Som det ikke mindst eiendommelige ved forholdene inden de brede lag av hovedstadens befolkning gjør forfatteren opmerksom paa, at den i overveiende grad bestaar av indflyttere fra landet, og at det samme ogsaa er tilfældet inden haandverker- og kjøbmandsstanden. Mange haandverkmestre er husmandssønner fra landet, som er kommet ind til byen i en ung alder, og blandt kjøbmændene er ikke faa bondegutter, som begyndte

som krambodgutter eller kanskje pakhusfolk, og som har slaat sig op i aarenes løp, selv om de aldrig har hat tid til at erhverve sig synderlig dannelse. Men særlig gjælder det om arbeiderstanden i denne by, at den i langt høiere grad end f. eks. arbeiderstanden i Bergen rekruteres av alle slags elementer utenfra, og at den derfor gir indtryk av at være en noksaa uensartet masse, hvis fattigdom gav den visse frastotende træk, men som allikevel er adskillig bedre end sit rygte, naar man kommer den indpaa livet og lærer den nærmere at kjende. Det er ikke mindst Eilert Sundts fortjeneste at ha paavist dette forhold gjennom sine ubestridelig sanddrue skildringer av menigmands kaar.

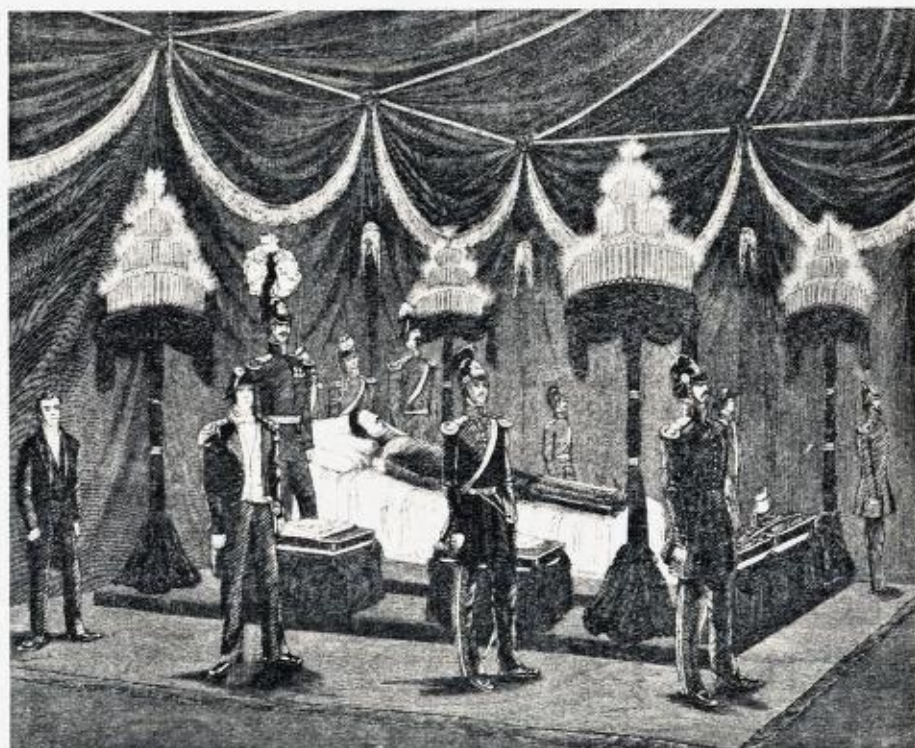
La os som et motstykke se paa, hvorledes forholdene samtidig artet sig inden de høiere stænder.

Den nærmeste følge av høikonjunkturen og de økende formuer var naturligvis den, at der utviklet sig et handelsaristokrati med en stadig voksende selvfølelse. Endnu saa sent som i 1840-aarene vakte det almindelig opsigt i byen og blev anset for intet mindre end en social ophiøielse, at et kvindeligg medlem av familien Heftye blev gift med en Lovenskiold; i 1850 saa man uten sindsbevægelse, at en dame av samme familie endog blev gift med en Wedel-Jarlsberg. Forholdet har sin naturlige forklaring i den sociale uavhengighetsfølelse, som overalt i verden faar kapitalens mænd til at regne sig selv for likemænd med bærerne av gamle og traditionsrike navn, og for Kristianias vedkommende knytter der sig ogsaa et moment til, som fortjener at understrekes. Handelsaristokratiet hadde gamle traditioner i denne by, og selv om navn som Anker, Collett og Leuch var gledet ut av dens liv, var der dog en naturlig samfølelse inden det nye handelsaristokrati, som i like grad var betinget av de fælles næringsveie, trællesteksport og skibsfart, som av de smaa og indskrænkede forhold, som uvilkaarlig henviste rikmandsklassens repræsentanter til hverandre — ganske som i Anker'nes og Colletter'nes dage.

En undersøkelse av slektsregistrene for flere av de ledende familier inden byens sociale og økonomiske liv viser, at de i adskillig utstrækning blev indgiftet i hverandre — et forhold, som i nogen grad synes at ha været diktert av det naturlige ønske om at bevare formuerne, og det er en kjendsgjærning at det som regel lykkedes. En anden sak er det, at det ikke altid kunde ske uten paa bekostning av personlige følelser. De stille tragedier bak den gyldne façade vakte imidlertid ikke nogen større medfølelse i denne robuste tidsalder, da der bare spurtes efter *practical business*. Men samtidig skal det ikke glemmes repræsentanterne for *the upper ten*, at de tænkte og handlet som gentlemen overfor medlemmer av ringen, som av en eller anden grund blev nødt til at træde ut av den. De utleverte dem hverken til skifteretten eller til skandalen, men avskrev

sine private tap med sindsro og var endog høimodige nok til at yde støtte underhaanden.

Det sociale midtpunkt for selskabeligheten laa imidlertid ikke hos nogen av tidens familier. Det var at søke i Stiftsgaarden hos statholder Løvenskiold, hvis baller var sæsonens begivenhet, og hvor eliten av hvad hovedstaden eiet av ungdom og skjønhet, av rikdom og evner møttes; desuten

*Prins Gustavs lik paa lit de parade.
Efter træsnit.*

endel «evighetsblomster», som ængstet ved sin ubestemmelige alder og som bare mænd med navn og autoritet dristet sig til at engagere. Den gamle statholder var en kritiker av rang paa dansekunstens omraade, og de av hans unge gjester, som ikke kunde staa for hans kritik, kunde være sikker paa aldrig at bli buden igjen; men forøvrig gik det utvungent til, fremgaar det av forskjellige av tidens memoirer. Socialt spillet disse baller de samme roller som ballerne i de svenske statholderes og grev Wedels tid. De underbygget det officielle grundsyn paa unionen og styrket ved siden derav samfølelsen mellem handelsaristokratiet og embedsstanden i

en tidsalder, da de samfundsbevarende kræfter ganske naturlig folte sig opfordret til at træde i nærmere forbindelse med hverandre. Det var et forhold, hvis nødvendighed navnlig maatte være indlysende for handelsverdenens mænd; for endnu fremgik det med tilstrækkelig tydelighed ved forskjellige anledninger, at embedsstanden fremdeles stod i en særstilling »paa høieste hold«. Etpar eksempler er her illustrerende.

I september 1852 døde prins Gustav paa Kristiania Slot under de kongeliges besøk her i byen. Hans lik blev utstillet paa *lit de parade* i tre dage — første dag utelukkende for »embedsmænd med damer«. Handelsverdenen maatte finde sig i at gaa ind i den store flok av »alle og enhver«, som fik adgang de to sidste dage, da trængselen av sørgeklædte mennesker paa Slotspladsen forresten var saa stor, at en hel del maatte gaa bort uten at slippe ind. I spørgsmaalet om utdelingen av St. Olavsordenen — den nationale ordensdekoration, som var indstiftet 21. august 1847, viste der sig noget av den samme ulikhet. Til en begyndelse hadde denne institution ikke appellert til andre følelser hos Kristiania end ironien, og i kaptein Andreas Vibes respektløse »ordensvise« med de oftere citerede indledningsstrofer

Nu gaar det godt san,
nu har vi faat san
ordener baade en gros og i smaat san

hadde Kristiania faat en gatevise av en likefrem betænkelig popularitet. Man hørte den over hele byen, inden alle kredse, fortæller Thrap, og særlig var latinskolegutterne ihærdige til stadig at ta op igjen etpar av de mest nærgaaende vers i den. Men eftersom aarene var gaat, hadde man lært at forsone sig med den nye dekoration, og den ene efter den anden av byens civile og militære embedsmænd faat sine fortjenester paaskjønnet; derimot var forretningsverdenens repræsentanter endnu merkelig litet paaagtet. Det var en smaating i og for sig — men allikevel en av disse smaating, som man ikke kunde la være at fæste sig ved, fordi den var uttryk for en forældet opfatning — en værdimaaling, som ikke længer var i pagt med tidsalderen. Forsaavidt betegner det vicekongedømme, som blev indledet i 1857 med kronprins Karl (to aar senere: Karl XV), et avgjort fremskridt. Fremtrædende repræsentanter for hovedstadens næringsliv begyndte fra nu av i stigende utstrækning at finde vei ind i Statskalenderen i egenskap av Olavsriddere — et karakteristisk uttryk for den mere moderne opfatning av forretningsstandens betydning, ogsaa »paa høieste hold«.

Summen av alt dette er, at utviklingen inden de høiere kredse i byen i løpet av første halvpart av 1850-aarene trækker mere og mere i retning av en alliance mellem *la haute finance* og embedsstanden, og i 1857 fik

den sin officielle besegling ved grundlæggelsen av *Den norske Creditbank*,¹ som O. J. Broch har æren av at ha tat initiativet til. Det var et skridt, som var diktert av en stadig voksende overbevisning om det nødvendige i at skape bekvemmere og mere utviklede kreditforhold end dem, som satte sit præg paa 1840-aarenes Kristiania, av hensyn ikke bare til byens, men til selve landets tarv. Men det er allikevel usikkert, om denne alliance foreløbig vilde ha kommet til at sætte noget spor, hvis ikke der samme aar — bare nogen maa- neder efterat banken var traadt i virksomhet — hadde indtraadt en begivenhet, som fik de mest vidtrækkende følger. Vi sigter til den bekjendte handelskrise, som med utgangspunkt i De forenede stater hurtig fandt vei til England, Tyskland, Østerrike, Frankrike og de nordiske land.²

Til Kristiania kom de første etterretninger om krisen allerede saa tidlig som i midten av oktober 1857; men de vakte praktisk talt ingen opmerksomhet, og endnu saa sent som 10. november — paa et tidspunkt, da stormcentret var flyttet over til Europa — erklærte *Morgenbladet*, at »vort land berøres litet av disse fremmede forhold«. Slike kriser rummer forresten mere av sensation end av realitet — eller som bladet uttrykker det

»ved denslags kriser gaar ingen reel eiendom, men en masse indbildninger overstyr«. Det forhastede rygte søndag 22. november om Londonfirmaet Sewell & Necks betalings-indstilling, som skapte likefrem panik inden Kristiania handelsstand, og de yderst alvorlige etterretninger fra Hamburg i første uke av december fortalte imidlertid med tilstrækkelig tydelighet, at krisen rummet en meget alvorlig realitet for os. Denegang indtraadte der ingen panik; tvertimot, der blev fra de ledende hold inden forretningsverdenen handlet med en sindsro og en dygtighet, som har krav

Ole Jacob Broch.
Efter maleri av Christen Brun.

¹⁻² Jfr. Ebbe Hertzberg og N. Rygg: *Den norske Creditbank, Kristiania 1907.*

paa anerkjendelse. Riktignok blev det en trist jul i byen det aar, og i alle familieselskaperne var krisen det alt opslukende emne; men straks paa det nye aar kom der heldigvis beroligende meddelelser fra flere kanter, og inden utgangen av januar var krisen faktisk overstaat for Kristianias vedkommende, uten at der var indtraadt en eneste større fallit i byen.

Det mest betydningsfulde ved krisen i 1857 i forbindelse med Kristiania bys historie er, som vi tidligere har antydnet, ikke den økonomiske, men den sociale side ved den. Kristiania blev reddet av en alliance mellem forretningsverdenen og embedsverdenen paa et tidspunkt, da utviklingen forlængst hadde overbevist dem om, at de ivirkeligheten hadde fælles interesser. Thraniterbevægelsen og høikonjunkturen hadde hver paa sin side dokumentert dette faktum, og nu traadte det yderligere i dagen under den foreliggende krise, samtidig med at Morgenbladet saa at si automatisk gled over til at bli det naturlige organ for alliancen uten at tape noget hverken i selvstændighet eller i overbevisningsfasthet. Byutvidelsen samme aar bidrog til yderligere at understreke betydningen av det nye forbund, samtidig med at den ogsaa gaar ind som et viktig led i arbeiderstandens utvikling. Det behøver neppe at tilføies, at alt dette kunde ikke staa klart for samtiden i alle enkeltheter og konsekvenser; men det utelukker ikke, at vi fra et nutidsstandpunkt kan paavise baade aarsaks- og virkningsforholdet.

BRANDEN 14. APRIL 1858

Ved indgangen til 1858 hadde forholdene i Kristiania utviklet sig saa langt, socialt og økonomisk, at der var alle betingelser tilstede for en begyndende storby.

Der var en særpræget overklasse med sit bestemte milieu og sine specielle standsinteresser; der var tydelige spirer til en ikke mindre særpræget arbeiderstand, selv om utviklingen endnu maatte siges at være i sin første begyndelse. Den store mellemklasse, væsentlig av mindre handlende og haandverkere, som aldrig hadde hat noget at si hverken i kommunestyret eller paa Kristianiabænken i Stortinget, men som flere ganger hadde besværet sig over det, hadde ved byutvidelsen faat et videre virkefelt, som rummet større muligheter; men foreløbig var den henvist til at indta en avventende holdning, indtil forholdene hadde avklaret sig saapas, at der kunde følges en nogenlunde bestemt kurs.

Saa var det den store begivenhet kom, som skulde gripe saa dypt ind i byens utvikling paa nær sagt alle omraader.

Det var natten mellem 13. og 14. april klokken litt over 1. Over hele byen var det slukket og stille; bare nu og da hørtet fottrin av vægterne paa deres runde eller av en enlig vandrer, som var paa vei hjemover. Oppe paa Ørevold gik skiltvagten med avmaalte skridt frem og tilbake, mens han av og til stanset op og lot blikket glide ut over den sovende by, likesom med en følelse av det ansvar, som hvilte paa ham — for det var vagten paa Akershus, som i første række hadde at vaage over Kristianias sikkerhet. Alt aandet fred og tryghet. Vor Frelses kirkes slanke taarn steg i vaarnatten likesom med vigsøl over det hele.

Men den røde rædsel, som Kristiania praktisk talt hadde været forskaanet for siden branden paa bordtomterne, var allerede under forberedelse. Den laa og ulmet og ulmet paa kjøkkenet hos snedkermester Nord, en ældre haandverker, som bodde i en bakgaard, som støtte op til sadelmaker Knudsens forrige gaard i Dronningens gate. Nærmere bestemt vil det si, at Nord bodde midt inde i det trange kvarter, som nu ikke eksisterer længer, men som dengang under navnet Lille Kirkebakke gik parallelt

med Store Kirkebakke¹ op fra Dronningens gate mellem Hotel Scandinavie og Hjørringgaarden, indtil det mundet ut nær toppen av bakken omtrent ved den nuværende indkjørsel til Karl Johansgate 12. Nord, som var enke-mand og bodde sammen med sin snedkersvend og sin læregut, hadde om aftenen kokt vand paa en komfur paa kjøkkenet. Der er grund til at tro, hvad der ogsaa blev antydnet under det første forhør, at komfuren har været utæt, og at der er faldt en glo eller lignende ned av den, som er blit liggende og ulme i noget avfald fra verkstedet. Men hverken Nord eller svenden merket noget, da de gik tilsengs mellem klokken 9 og 10 i et værelse paa den anden side av gangen likeoverfor kjøkkenet. Paa verkstedet, som støtte umiddelbart til kjøkkenet, sov læregutten ungdommens trygge søvn.

De røde kræfter ulmer og ulmer — saa fænger de og begynder at knitre og sprake. Gutten vaagner og farer op, river op døren til kjøkkenet, men blir i det samme møtt av en kvælende røk, som faar ham til at slaa døren igjen.

— Brand! Brand!

Mesteren og svenden vaagner og tumler ut av sin fælles seng. Det er ikke at tænke paa at slukke. Det gjælder bare at rive klærne paa sig og se at komme over til den nærliggende brandvagt for at faa sproiten ut. Men det var som alt tok ganske usedvanlig tid netop den nat. Før overbrandmesteren kom tilstede og sproiten kom ut, løftet allerede ilden sin røde kam over hustakene. Skiltvagten paa Akershus alarmerte vagtkommandoen; det første brandskud faldt, umiddelbart efter det andet — omtrent samtidig med at branddirektøren kom tilstede og begyndte at utdele sine ordrer. De samtidige aviser i de nærmeste dage og uker efter branden har hele spalter om disse forskjellige enkeltheter, som nu ikke interesserer lenger, men som dengang ganske naturlig optok alle og enhver og blev diskutert med hele selvoplevelsens ivrighet under indtrykket av den overvældende begivenhet. En ting var alle paa det rene med, saa at si fra første stund — enten nu skylden laa hos brandfolkene eller hos systemet — ilden var overmægtig og forfærdelig i sin vælde og blev begunstiget av en række uheldige omstændigheter. Den bygning, som ilden brøt ut i, var av træ og laa dypt inde paa tomten, saaledes at den paa det nærmeste dannet centrum i det store kvartal vi har skissert. De fleste av gaardene i dette kvartal hadde betydelige uthus- eller bakbygninger, og delvis var de meget gamle og opført av bindingsverk. Man hadde derfor oftere talt om dette strøk som særlig ildsfarlig og antydnet muligheten av en almindelig katastrofe, hvis der engang skulde bryte ut brand i det. Men det

¹ En dagligdags betegnelse for Østre gate paa strækn. mellem Kirkegaten og Dronningens gate.

BRANDEN I SIN FØRSTE BEGYNDELSE

var blit med gisninger og talemaater — indtil man pludselig saa sig overfor det forfærdelige som man saa længe havde frygtet.

Da branden brød ut, blaaste der en svak vind fra nord som med engang drev flammerne sydover i retning av Prinsens gate. I løpet av en time stod ikke mindre end 5 gaarder i flammer — no. 9 og 10 (kjøbmand Schwensens) og no. 29 (urmaker K. Engers), alle i Prinsens gate; og desuten gaardene no. 23 og 25 i Dronningens gate, hvorav den første tilhørte enkefru

*Branden 14. april 1858. Hoppes gaard — nu Karl Johansgate 12 — brænder.
Efter træsnit.*

Arentz og den anden gik under navnet Randklevs forrige gaard. Flere av beboerne i disse gaarder reddet med nød og neppe livet, og adskillige mistet omtrent alt hvad de eiet, saa hurtig grep ilden om sig. Grunden var den, at der i de sidste fjorten dage ikke hadde faldt hverken regn eller sne, og desuten hadde der blaast en intens nordenvind, saaledes at alt var knusk-tørt. Det var likesom naturen selv hadde præparert brændselsmaterialet.

Imidlertid var folk kommet paa benene efterhvert, men ogsaa dette tiltak tok merkelig lang tid denne nat. I en beretning, som oprindelig er offentliggjort i Morgenbladet,¹ men som senere er vandret over i saa

¹ Morgenbladet, no. 1, 1886.

autoritative publikationer som Christiania kommunes 50-aarsberetning og Storebrands 75-aarsberetning, fortælles det som en illustration til forholdene under branden i 1858, at brand ved nattetid dengang, foruten ved brandskud fra fæstningen, ogsaa blev varslet ved, at der »sloges paa trommer, larmedes med bjelder, blæstes paa horn, gaves høie og lydelige brandrop og ringedes paa alle portklokker i nærheten av brandstedet«. Men efter hvad en indsender i Morgenbladet oplyser nogen dage efter branden, var det netop slik det *ikke* gik til den nat. De gamle metoder, som indsenderen for sit vedkommende finder fortræffelige, hadde ivirkeligheten været i bruk til saa sent som i 1857, da de var blit ombyttet »med den nu brukelige maate . . . nemlig foruten 2 brandskud og klemten med dobbelte slag ogsaa de saakaldte *skralder*«. Disse instrumenter viste sig den nat likesaa utjenlige som alt det øvrige. De kunde neppe høres oppe i anden etage av et almindelig hus, end si i tredie, og »det er aldeles vitterlig, at de aller fleste av beboerne i Dronningens gate ikke hørte denne skralde, og likeledes gik det indsenderen, som bor nede i Kirkegaten«. Derfor var det ganske naturligt, at folk ikke kom sig ut saa fort som ellers vilde ha været tilfældet — et forhold, som naturligvis yderligere bidrog til at øke den almindelige forvirring og planløshet.

Der var endnu ikke gaat en time siden branden brøt ut, men allikevel stod hele kvartalet i flammer. Som et uhyre baal brændte det ikke bare indover mot centrum, men ogsaa utover mot nabokvartalerne, og snart blev heten saa sterk, at man pludselig saa luerne begynde at spille paa gavler, og takvinduer paa den anden side av Dronningens gate og Prinsens gate. Her var det navnlig »den let fængelige departementsbygning« som det gjaldt at redde paa grund av den betydning, som knyttet sig til den. En mængde frivillige hjalp til med at bære protokoller, statsobligationer og andre vigtige papirer i sikkerhet over i Krigsskolen, samtidig med at energisk slukningsarbeide blev sat ind. Tre ganger fænget bygningen, men hver gang lykkedes det at kvæle ilden — takket være »Tugthussproiten« og dens energiske mandskap, som den nat erhvervet sig en fortjent popularitet.

Under bestræbelserne for at hindre ilden, som allerede hadde sikkert tak i gaardene no. 9, 10 og 29 Prinsens gate, fra at slaa over paa den anden side av gaten, »savnet man sproitekraft og vand til at forebygge, at ilden gik over Dronningens gate«, hvor gaardene no. 23 og 25, begge paa vestsiden av gaten, forlængst stod i brand. Efter Rigstidendes opfatning, hvis referat av begivenheten er det mest nøiagtige som foreligger,¹ er grunden til, at østsiden av Dronningens gate ikke blev reddet, i første række

¹ Den norske Rigstid., no. 31, 1858. — Citaterne efter R., hvor ikke anderledes anført.

den, at der like fra begyndelsen av blev lagt en feilagtig plan for slukningsarbeidet. Man trodde fra først av »at skulle kunne redde hovedbygningerne paa østsiden av Kirkegaten, mens et blik paa situationen i ildebrandens anden time maatte overtøye enhver om, at det kvartal, hvori ilden var utbrutt, aldeles maatte opgives og al kraft anvendes for at hindre denne fra at springe over de 3 gater (Prinsens-, Dronningens- og Kirkegaten); paa den fjerde side (Østre gate) var man sikker, da vinden stod

*Brandtomten 1858.
Efter maleri.*

fra nord, og man her hadde Torvet og de solide slagterboder likeoverfor».

Det var i den tredie time av branden at husene paa østsiden av Dronningens gate fænget; men da beboerne hadde været forberedt paa det, hadde de, saa godt det lot sig gjøre i den voldsomme hete, søkt at bringe sine eiendele i sikkerhet. Kvartalet mellem Dronningens gate, Prinsensgate, Skippergaten og Østre gate var ikke saa stort i utstrækning som kvartalet ovenfor, og det var desuten mindre godt bebygget, med adskillige meget gamle hus, hvorav nogen bare var »dækket med 1/2 sten» og enkelte endog helt av træ. Følgen var at hele kvartalet fænget i et nu, med det samme ilden sprang over gaten, og i løpet av 2 timer brændte det ned »i bund og grund med undtagelse av agent Niensens forrige gaard, der staar hel og holden med paamalede handelsfirmaer blandt de den

omgivende ruiner», som Rigestidende uttrykker det. Længer end til slutten av kvartalet naadde branden heldigvis ikke paa den kant; dermed lykkedes det at redde Telegrafstationen, som hadde sit lokale i barber Gunne-stads gaard paa det nordøstre hjørne av gatekrydset mellem Østre gate og Skippergaten. Men kampen var haard, og det er uvisst, hvorledes det vilde gaat tilslut, hvis ikke endel sjøfolk fra dampskibet Lindesnes var kommet tilstede med brandseil.

Samtidig med at dette kvartal brændte, fortsatte ilden fra Dronningens gate paa den ene side opover Prinsens gate; paa den anden side opover Østre gate; endelig brændte det oprindelige kvartal indenfra ut mot Kirkegaten.

I Prinsensgate gjaldt det fremdeles at hindre, at flammerne slog over gaten, og det var under disse omstændigheter navnlig et held, at fru Werners gaard paa hjørnet av Prinsensgate og Kirkegaten brændte saa jevnt og styrtet sammen saa hurtig, at ilden ikke fik tid til at sprede sig. Paa begge sider hadde man svake punkter at forsvare, navnlig gamle madame Werners forrige gaard, en trægaard, i Prinsensgate og Peter Schreiners gaard, Kirkegaten 21, som i Illustreret Nyhedsblad karakteriseres som »et ynkelig skaberak, den ansaaes for luernes letteste bytte . . . en oldtidslevning som luerne ærbødig vek tilside for» — nu som under branden i 1785. Mere objektivt uttrykt, var grunden den, at der paa denne kant av brandstrøket blev sat et usedvanlig energisk arbeide ind under ledelse av artillerikaptein O. F. Hagemann, som »med det under ham staaende fyr- og haandverkercompagnie og Fæstningens sproite fra begyndelsen tok post paa dette vigtige punkt». Efter alle samtidige vidnesbyrd blev denne position hævdet med fortrinlig dygtighet, »og enhver som bakefter besøker brandruinerne maa falde i forbauselse over at se den gamle trægaard (madame Werners forrige) staa der uskadt med hele vinduer og beboet, som om intet var passert, mens sidegaarden i samme strøk er sterkt svidd av brandens hete, vinduerne sprunget og vinduessprosserne sammenkrympet». Redningen av Schreiners gaard skyldes, efter hvad Morgenbladet oplyser, daværende premierloitnant Wilhelm Due, som steg op paa mōningen av gaarden og ledet slukningsarbeidet derfra i flere timer.

Paa de to andre kanter av brandkvartalet gjorde ilden samtidig et avgjørende fremstøt. For det første kastet den sig over Lille Kirkebakke med det resultat, at Hotel de Scandinavie (Østre gate 12 og 14) og Lille Kirkebakke 5 (enkefru Buddes gaard) oieblikkelig stod i flammer; for det andet brøt den igjennem indenfra og tændte i F.H.Frølichs gaard, Kirkegaten 34. Det var et særlig farlig punkt, oplyser Rigestidende, og skulde noget været revet for at hindre ilden fra at gaa over paa vestsiden av Kirkegaten, burde det været gjort her. For det første var der nemlig

-i gaardens bakbygning fabriker med let fængelige saker; for det andet var gaarden gammel og trang og for det tredje var det en karnapgaard, hvilket sidste mest bidrog til at ilden kastet sig over Kirkegaten og angrep Ollendorffs hus (no. 25, general Haxthausens forrige gaard)«. Dermed var det kritiske tidspunkt inde for de store forretninger i Kirkegaten. Paa østsiden av gaten hadde butikeierne længe været forberedt paa det som nu hændte, og i god tid hadde de flyttet ut mesteparten av sine store varebeholdninger og bragt dem i sikkerhet paa forskjellige steder i byen. Butikeierne paa vestsiden derimot, som hadde anset det for utrolig at ilden skulde gaa over den brede Kirkegate og tænde de solide murgaarder i brand, hadde foretrukket at ta det med ro, indtil de saa det utrolige ske. Da var de begyndt at redde og bære ut i sidste øieblik, men naturligvis med det resultat, at bare en brøkdell blev reddet. Ivirkeligheten raste ilden paa dette punkt med større heftighet end kanskje paa nogen anden kant av brandstrøket, da den først hadde fænget. Et par gaarder brændte og styrtet sammen saa hurtig, at der ikke blev tid til at komme unna for alle redningsmændene, og to av dem, arsenalsmed Wilberg og kadet Hjort, søn av den almindelig avholdte brigadelæge Johan Hjort, fandt sin død i flammerne.

Grunden til at vestsiden av Kirkegaten gik op i luer var efter den almindelige opfatning den, at den ikke itide var blit trukket over med brandseil. Overfor denne anke gjorde branddirektøren senere gjældende i sin rapport, at han hadde handlet slik ikke av mangel paa forutseenhet, men tvertimot av beregning. Han frygtet nemlig for, siger han, at anvendelsen »kun vilde tjene til at befordre ildens fremtrængen til denne side, naar samme ikke kunde bli fugtet med vand«. Det var en betragtningsmaate, som ikke lar sig avvise ubetinget, saa prekære som vandforholdene var dengang; men det var allikevel et eksperiment av tvilsomt værd, naar man saa, hvor længe navnlig Hans Gulbransons gaard var istand til at stanse ilden paa dens videre vei mot vest. Sikkert er det, at det ikke blev gjentat, da spørsmålet meldte sig om at dække Kongens gate. I det øieblik ilden fra Ollendorffs gaard i Kirkegaten brøt igjennem den bakbygning, som støtte op til gaarden, og hvis bakside vendte umiddelbart ut mot Borger-skolens gaardsplads, blev den møtt av et brandmandskap som hadde alle sine slukningsredskaper i orden. Det lykkedes under disse omstændigheter at redde ikke bare Borgerskolen, men ogsaa de øvrige hus i kvar-talet paa østsiden av Kongens gate; men for sikkerhets skyld blev der foretat praktisk talt en fuldstændig utflytning av varer og bohaver.

Branden var nu helt stanset paa østsiden av brandstrøket, navnlig i krydset av Skippergaten og Østre gate, takket være sjøfolkene fra Lindesnes med deres ene brandseil. Til gjengjæld brændte Scandinavie og

F.H.Frølichs gaard som to mægtige baal fra hver sin kant — det ene fra Østre gate, det andet fra Kirkegaten — begge i retning av bokbinder Hoppes store hjørnegård ut mot Torvet. Fra vestsiden av Kirkegaten stod den under heten fra Hans Gulbransons gaard, saaledes at den ivirkeligheten var truet fra tre kanter. Men saa sikre var beboerne av gaarden paa dens soliditet, at de holdt sig fuldstændig passive; eller som Rigs-tidende uttrykker det: »Man saa lys i værelserne, blomsterpotter i vinduerne og gardiner i disse, og folk at bevæge sig ganske rolige indenfor». Først da den bakerste gesims fænget — gaarden hadde flatt tak — fandt der sted et almindelig opbrud, »og i et nu var flere hundre hænder i beskjæftigelse. Gaardens indhold bragtes med orden og sikkerhet ut paa det store torv; alt blev utflyttet . . . Det var imponerende at se den store smukke gaard brænde; men kun gulve, døre og vinduer fortæredes. Murene stod tilbage i sin fulde høide».

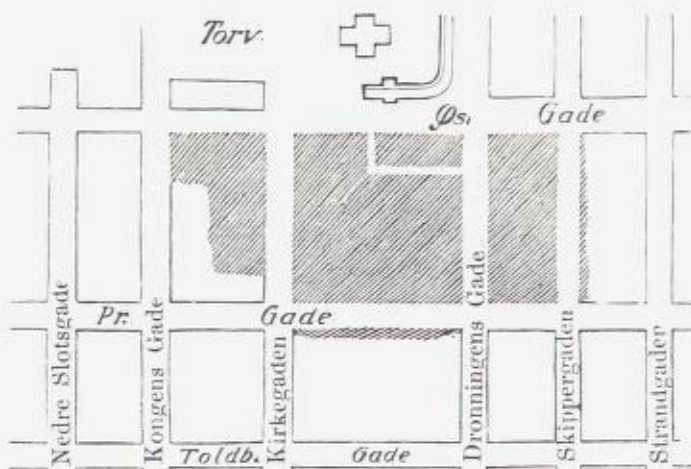
Branden hadde nu raset i 7 timer, og man begyndte saa smaat at tro, at man trods alle uheld og triste erfaringer holdt paa at bli herre over den. Det var en straalende morgen med høi sol, fortæller Yngvar Nielsen, som har nedtegnet endel erindringer fra branddagen; men folk var selv sagt altfor optat med det ene forfærdelige til at kunne ha oie for den.¹ Tunge røkmasser steg mot himlen fra det vældige baal nedenunder, og fra taarnet i Vor Frelzers kirke klemtet dype klokketoner utover byen med bud om at faren endnu ikke var over. Det var den heller ikke. Omtrent klokken 10 om formiddagen — paa et tidspunkt, da hele det indre av kvartalet mellem Kirkegaten, Prinsensgate, Kongens gate og Østre gate var et eneste ildhav — slog pludselig »til alles forfærdelse» en mægtig ildsoile ut av taket paa gaarden no. 26 i Kongens gate — »en gaard, hvori der en halv time forut hadde været servert frokost for de mange efter nattens strabadser medtagne frivillige, hvoriblandt denne gaards eier har været blandt de virksomste».

Ingen gaard i hele strøket var mere karakteristisk end denne. Det var en gammel gaard, som oprindelig hadde tilhørt familien Eger, men var for endel aar tilbake kjøpt av generalkonsul Petersen, som hadde latt den bygge om i »enslags hanseatisk stil med røde murstensvægger og trappegavler». Det var den almindelige opfatning, at gaarden paa grund av denne ombygning vilde danne en sikker grænse for ilden paa denne kant, og allikevel var det netop her, at den blusset op med den største voldsomhet og truet med at kaste sig over paa vestsiden av Kongensgate og paa nordsiden av Østre gate — to muligheter, som hver for sig rummet de uberegneligste følger. Det var derfor et ordentlig held, at branden nu var

¹ Jfr. Y. N.: En christianiensers erindringer.

saapas slukket paa forskjellige andre steder av det svære brandareal, at alle kræfter kunde sættes ind paa at redde dette farlige punkt. Husene baade paa øst- og vestsiden av Kongens gate blev trukket over med seil; sprøiter kom til fra forskjellige kanter; haandlangerkompaniet arbeidet i sit ansigts sved; frivillige hjalp til av alle kræfter. Tilslut fik al denne ihærdighet sin fortjente løn. Omtrent ved middagstid lykkedes det at bli fuldstændig herre over ilden, oplyser Rigestidende, og Morgenbladet for sit vedkommende uttaler næsten ordret det samme. Efter disse to samtidige vidnesbyrd skulde man saaledes være berettiget til at anta, at al virkelig fare var over, og det maa derfor bero paa en feilerindring, naar Yngvar Nielsen fortæller,

at branden truet med at kaste sig over paa vestsiden av Kongens gate, efterat mørket var faldt paa, samtidig med at redningsarbeidernes kræfter nærmet sig mot enden, netop som man skulde ta det sidste store tak. Detsomskedde om eftermiddagen, efterat brandfolkene og de frivillige for

Kart over det brændte strøk 1858.

en stor del var gaat hjem i den tro, at al fare var over, var at branden blusset op igjen i Peter Petersens gaard, og at nyt mandskap maatte tilkaldes utpaa kvelden ved hjælp av brandskud. Det var naturligvis et varsel som skaket folk op; men nogen alvorlig fare var ikke tilstede, og ved forenede kræfter blev de sidste flammer overmandet. Fra nu av brændte det bare i grunden, men her slog luer op i ukevis.

Morgenen efter var man istand til at ta den første foreløbige oversigt over hvad der var hændt, og de beretninger, som aviserne bragte, gjorde i al sin nøgterhet et likefrem overvældende indtryk. Der brændte i alt 41 gaarder, derav i Østre gate husnumrene 12, 14, 16 og 18; i Skippergaten no. 21, 25 og 27; i Dronningens gate no. 17, 19, 21, 23, 25, 22, 24, 26, 28, 30, 32 og 34; i Kirkegaten no. 23 til og med 28; desuten 30, 32, 34, 36; i Kongensgate no. 26; i Prinsens gate no. 3, 5, 7, 9 og 11 og endelig i Lille Kirkebakke no. 1—4 samt 4b og 5. Den samlede skade blev efter en

foreløbig beregning anslaat til 226000 spd., fordelt saaledes: Østre gate 27800 spd., Skippergaten 28630, Dronningens gate 70130, Kirkegaten 122500, Kongens gate 26410, Prinsensgate 45150, Lille Kirkebakke 15490. Paa grundlag av folketællingen pr. 31. december 1855 oplyser Morgenbladet, at i alt 808 personer blev husvilde ved branden; herav bodde adskillig over halvparten (henholdsvis 269 og 171) i Dronningens gate og Kirkegaten. Men bladet tilføier samtidig som en oplysning av interesse, ikke mindst fra et nutidsstandpunkt, at der «paa grund av trangen til husrum i de sidste aar» rimeligvis har fundet et visst indryk sted, saaledes at antallet av beboere nu kan anslaaes til henved 1000; saamange skulde altsaa være husvilde; men høiere er det ikke nødvendig at gaa, mener bladet. Om antallet av husdyr i det avbrændte strøk, som pr. 31. december 1855 utgjorde 37 hester, 8 kjøer og 2 svin, foreligger der ingen opgaver i forbindelse med branden; men sandsynligheten taler for, at bestanden ikke har undergaat nogen nævneværdig forandring i mellemtiden.

Det var ikke at vente andet end at en brand av saa overvældende dimensioner maatte gi anledning til endel mindre noiagtige meddelelser i pressen; enkelte av dem gaar endnu igjen, skjønt de blev berigtiget allerede dagen efter de fremkom — eksempelvis meddelelsen om brandforsikrings-selskapet *Lillebrands* brand.¹ Samtidig gik der naturligvis en mængde rygter og forlydender omkring i lange tider om alt hvad der stod i forbindelse med denne opskakende begivenhet. Det talrige antal frivillige, som hadde hjulpet til under slukningen, hadde naturligvis alle adskillig at berette; privat kunde man ogsaa ha ganske kuriøse oplevelser. Saaledes fortæller Yngvar Nielsen, at han i en port i Kirkegaten, hvor der laa en hel del champagneflasker, som man hadde tømt ved at slaa halsene av dem, for første gang i sit liv saa «Christiern I.s Diplomatarium, som i fred og ro laa ovenpaa flaskerne». Endelig har det ogsaa sin interesse at notere, at branden, efter hvad alle samtidige oplysninger gaar ut paa, skapte en eiendommelig uhygge, som længe holdt folk i stadig spænding, næret som den blev baade av kjendsgjærninger og rygter. To dage efter Kristiania-katastrofen bragte telegrafens bud om en forholdsvis endnu større begivenhet av samme art paa Moss; samtidig kom der besked om en større brand paa Hafslund, foruten at der gik ihærdige rygter om brand i Drammen og Kragerø, ja endog i Stockholm. To brandskud lørdag formiddag (17. april), foranlediget ved at flammer skjød iveiret fra en avfaldsdyngne paa Enerhaugen, var nok til at skake folk op ganske alvorlig, «og ieftermiddag har publikum ladet sig skræmme ved falske efterretninger om

¹ Jfr. Storebrands jubileumsskrift, pag. 45. Det oplyses her, at Lillebrands-kontor i Kirkegaten gik op i luer under branden — en oplysning som er berigtiget i Morgenbladet no. 104, 1858. Lib. hadde forøvrig ikke kontor i Kirkegaten, men i Prinsensgate 9.

attenterede ildspaesættelser ved Munkedamsveien og i Pilestrædet», tilføier Morgenbladet. I slutten av maaneden fandt man inde paa advokat Lous' brandtomt endel rester av den forulykkede kadet Hjort. Samme dag (27. april) opplyses det, at »endnu brænder det hist og her i ruinene; dog er det nu for det meste slukket, og paa mange steder arbeides paa at rydde tomterne». To dage senere gik der atter brandskud; dennegang gjaldt det prokurator Mariboës gaard ved Torvet (nu Rich. Andvords), hvor der tidlig om morgenen opstod brand i den del av bygningen, som vendte mot Østre gate, og som var bebod av en hattemaker Frey. Branden grep om sig med rivende fart. En ældre kvinde fandt sin død i flammerne, og en 10—11-aars gammel pike, en datter av hattemakeren, blev samtidig saa stygt forbrændt, at hun døde etpar dage senere. Kort sagt, det var som branden ikke vilde slippe sit tak i sindene, men stadig gi uhyggen ny næring. Endog i utlandet blev den store Kristianiabrand noget av en begivenhet. Da de første Londonaviser kom til Kristiania med Søndenfjeldskes dampskib *Ganger Rolfen* ukes tid efter branden, gjorde man den opdagelse, at London hadde faat hvad Morgenbladet kalder »meget overdrevne og urimelige efterretninger om branden i Kristiania»; bl. a. blev det fortalt, at den norske bank var brændt, om det end hadde lykket at redde nogen værdisaker. »Disse unoiaagtigheter forundrer os», tilføier bladet, »fordi her ionsdags blev telegrafert om branden fra Creditbanken til C. H. Donner i Altona, og denne beretning blev av ham kundgjort paa børsen i Hamburg og telegrafert til Hambro & Son i London».

Det var ved en nøgtern betraktning av branden, saaledes som den utviklet sig i løpet av natten og dagen, navnlig tre mangler som var ioinefaldende. Den første og største var den, at det vandverk, som stod til raadighet, ikke oppfyldte de enkleste av de fordringer, som man allerede paa den tid mente at maatte stille med hensyn til tryk, for at sproiterne skulde gjøre sin nytte. Alle byens borgere var bekjendt med, at vandverksaken længe hadde været »ventileret» i formandskapet, og at der hadde fundet lange og indgaaende diskussioner sted — et forhold, som i og for sig var ganske naturlig, naar det gjaldt et foretagende, som medførte saa betydelige uttællinger av bykassen. Men nu var spørsmålet avgjort, en gang for alle; eller som Morgenbladet uttrykker det i en ledende artikel:¹ »Alle overveielser herom maa forsvinde likeoverfor betraktningen av de rykende brandtomter og grushobe, der nu ligger igjen og repræsenterer saa mange værdier».

Den anden store og skjæbnsvangre mangel, som kom tilsyne under branden, var utilstrækkeligheten ved det materiale, som var skaffet tilveie

¹ Jfr. Morgenbladet no. 104, 1858.

i de senere aar. Man hadde rigtignok i 1855 faat en ny brandvagtbygning — den endnu eksisterende hovedstation — istedenfor den tidligere brandstation, den saakaldte »Kortegaard«, Torvet no. 5;¹ og i forbindelse med bygningen hadde man anskaffet endel sprøiter og andre redskaper. Men hovedfeilen ved dette materiale var »efter kyndige folks utsagn«, at det var altfor uensartet. I det hele tat synes det daværende brandmateriel nærmest at ha frembudt billedet av »en broget samling av alslags modeller og konstruktioner, fremkommet under de ofte vekslende branddirektører, efterhaanden som hver især av dem trodde at ha gjort nogen erfaringer, som han antok at være en prøve værd«.

Morgenbladet indrømmer, at »det er ingen kunst at være efterklok«; men det maa allikevel være berettiget at komme med en aapen og ærlig kritik ved en leilighet som denne. Det var forresten ikke bare det tekniske materiel som var uensartet; det samme gjælder ogsaa menneskemateriellet. »Det hele brandvæsen igaar har sig vistnok ikke meget anderledes ad end folkehoben, der ikke hørte til brandvæsenet«. Feilen ligger forøvrig mindre hos mændene end hos systemet. Man kan ikke forlange, av »en privat forretningsmand som den nuværende branddirektør,² at han skal besidde nogen sær kyndighet i mekanik, brandteknik eller i kommando«. De forutsætninger som kræves for at optræde med den rette autoritet under en brand og træffe de dispositioner, som maa til i et kritisk øieblik, »læres ikke i de handlendes forretningsliv eller ved en sprøitemønstring«. Det eneste Kristiania kommune har at gjøre er at gaa til »en gjennomgripende omorganisation av det hele brandvæsen«, hvis byens borgere skal være nogenlunde forskaanet for at opleve en lignende katastrofe en gang til.

I en artikkel nogen dage senere kommer Morgenbladet tilbake til den tredie av de ubehagelige erfaringer man gjorde paa branddagen — den iøinefaldende mangelfuldhet ved Bygningsloven av 1842.³ Det er et spørsmål, som hverken er av idag eller igaar, opplyses det, men som foreligger sakkyndig utredet allerede for flere aar tilbake. De triste erfaringer, som man har gjort under kloakgravningerne i gaterne, hvor det paa mange steder har vist sig, at grunden er aldeles inficert med pestsvangre stoffer, har tilfulde godtgjort, at loven er helt forældet i sanitær henseende. Nu har branden ført bevis for, at den bare yder en høist mangelfuld garanti mot ildsfare. »Peter Petersens hus«, heter det, »vilde saaledes utvilsomt være blit reddet, dersom brandgavlen mot Gulbransons gaard hadde været forsvarlig; de spidse bordtak med en takstensbedækning

¹ Jfr. Chr.ania kommunes 50-aarsberetn., pag. 158.

² Grosserer M. E. Langaard.

³ Morgenbladet no. 106, 1858.

ovenpaa viste sig ved Ollendorffs og Lous' gaarder som meget kraftige ildfængere, mens stenen hindret sproiterne fra at kvæle ilden i fødselen I det store kvartal mellem Kirkegaten og Dronningens gate saa man ilden med utrolig hastighet forplante sig gjennem bakbygninger og sidebygninger, saa at hele kvartalet efter kort tids forløp dannede et ildhav . . . Alt dette synes at tyde paa, at Bygningsloven trænger en revision, specielt hvad § 20 angaar, som tillater en mindre ildfast byggemaate for den indre

*Brandvaqstens hovedstation.
Efter fotografi.*

del av bygningerne. Disse eksempler er tilstrækkelige til at vise, at branden med en gang gjorde byen seende, og det er en tilfredsstillelse at notere, at dette ogsaa gjælder autoriteterne. Tidligere hadde disse herrer i altfor stor utstrækning latt det hele skure; eller som Morgenbladet uttrykker det i en artikkel nogen maaneder iforveien med en speciel adresse til »sundhetspolitiet»: »Der gives desværre mange embeds- og bestillingsmænd, som, især naar de danner kommissioner, synes nodigen at gjøre hvad der paaligger dem, uten naar de først purres ut av deres dvale». ¹ Nu var

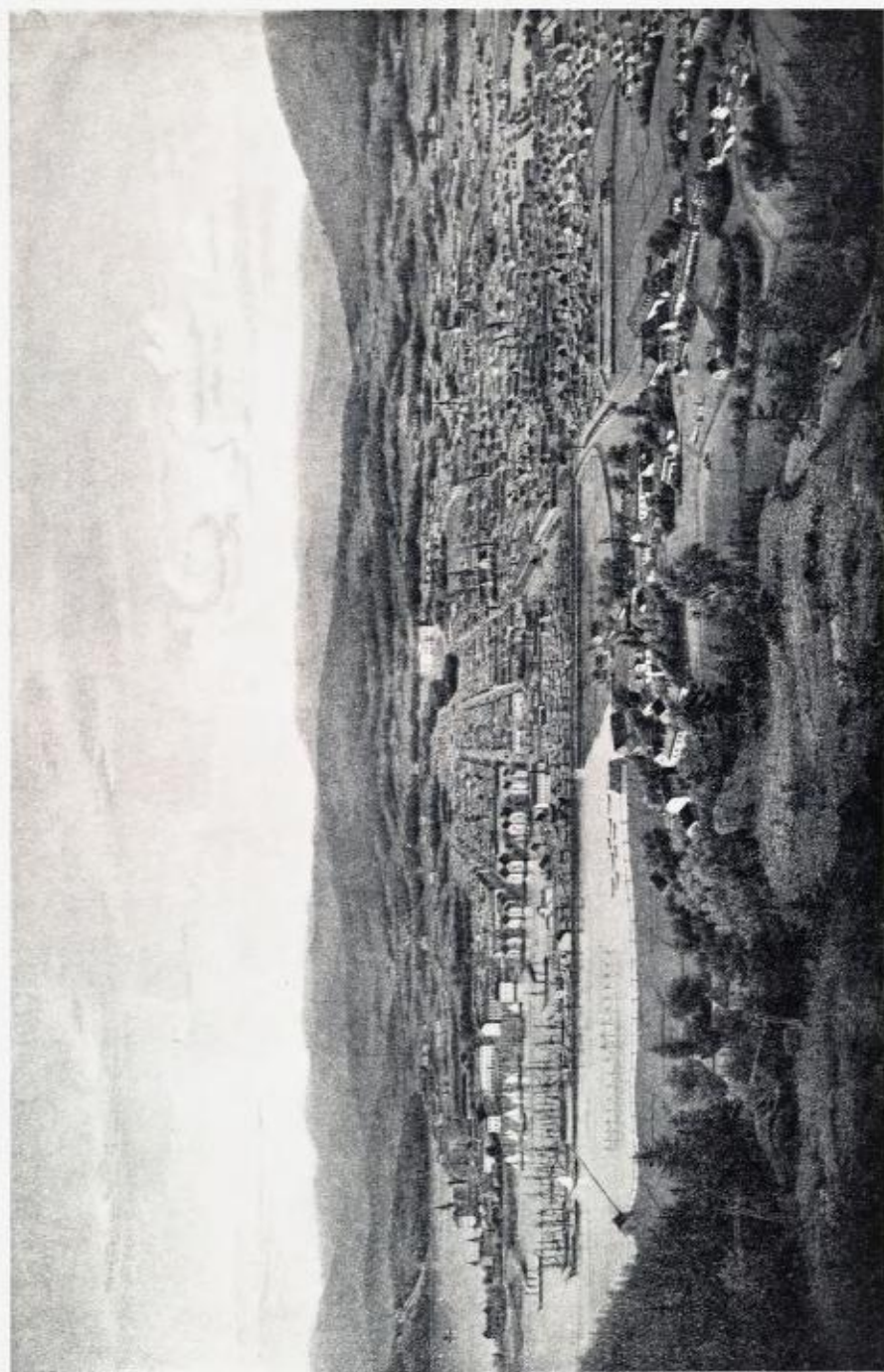
¹ Morgenbladet no. 24, 1858.

dvaletiden over, og alle autoriteter lysvaakne. Det hjalp til at sætte fart i tingene over hele linjen.

Allerede om aftenen 14. april traadte formandskapet sammen til møte i anledning av branden. Det første spørsmaal, som blev droftet, gjaldt utsendelsen av en subskriptionsindbydelse til fordel for de brandlidte. Det var en tanke, som vandt sympati paa flere hold, uten at der blev truffet nogen formel beslutning, men nogen dage senere opplyser Morgenbladet, at den er opgit, efterat man har indhentet opplysninger gjennem politiet, som gaar ut paa, at det er unødvendig at foreta et saadant skridt. Man har anset det tilstrækkelig at «bemyndige magistraten til at anvende indtil 300 spd. av bykassen til understøttelse av brandlidte». Som et uttrykk for kommunens deltagelse sendte formandskapet i møtet 14. april to av sine medlemmer ut til Wilbergs enke som sat igjen med 5 uforsørgede barn for offisielt at meddele hende, at kommunen vilde overta forsørgelsen for de efterlatte«. Det var en optræden, som gjorde et utmerket indtrykk i byen, og ikke mindre tiltalende virket det, at Kristiania kommune nogen dage senere lot sig repræsentere ved Wilbergs begravelse av magistraten og formandskapet. Ogsaa privat blev der vist almindelig velvilje og sympati for de brandlidte; allerede etpar dage efter branden kunde aviserne opplyse, at allesammen «nu foreløbigen var forsørget», derav endel i de bygninger, som staten hadde kjøpt til nedrivning paa den tomt, som var bestemt for den fremtidige stortingsbygning.¹

Det traf sig saa heldig, at de to nærmeste dage efter branden (torsdag og fredag) var begunstiget av et sjelden vakkert veir, saaledes at de betydelige mængder av varer og andre effekter, som var lagret navnlig paa Stortorvet, kunde bringes bort i god behold, selv om man ikke rak at faa altsammen under tak, før det begyndte at regne nat til lordag. Samtidig gik man igang med at rydde gaterne, saaledes at det atter kunde bli fremkommelig. I løpet av fredagen blev de murvægger, som stod igjen efter Creditbankens, Ollendorffs, Lous' og Hoppes gaarder, revet, efterat strøket hadde været avspærret siden branden av frygt for, at murene skulde styrte ned. En stund tænkte man paa at lægge et jernbanespor fra Hovedbanens tomt op til brandtomten for at føre væk grus; men man kom snart til det resultat, at planen «neppe vilde kunne praktiseres». Derimot meddelte «jernbanedirektionen», at «alt grus kunde mottages og avlastes paa jernbanetomten» — en meget praktisk ordning, da folk paa denne maate fik en kort vei at kjøre. Et held i uheldet var det ogsaa, at branden indtraf paa vaarparten, og navnlig at den rammet væsentlig mere velstillede folk, hvorav flere enten eiet landsteder iforveien eller hadde raad til at

¹ Se nedenfor, pag. 498.

Utsigt over Kristiania.
Efter tegning av John Fr. Kirehener.

leie sig en sommerbolig. Av ikke mindst interesse er det at notere, hvor hurtig det lykkedes den brandlidte del av forretningsverdenen at skaffe sig nye lokaler. Avisernes avertissementsspalter i den nærmeste uke efter branden gir fyldig besked i saa henseende.

Det epokegjørende ved branden i 1858 er det faktum, at der ikke nogen-sinde i Kristiania bys historie er indtraadt en saa avgjørende forandring i den almindelige opfatning av forholdene i løpet av en enkelt dag. Men da der, som bekjendt, aldrig finder noget gjennombrud sted av denne art uten efter en lang og stille modning av den nye tids ideer, siger det sig selv, at der lar sig paavise en lignende modning for Kristianias vedkom-mende. Den gaar ivirkeligheten ind som et led i en utviklingsproces, som sætter sit præg paa 1840-aarenes og 1850-aarenes Kristiania; som fører den gjennom koleratidens uhumskheter og den moralske og økonomiske elendighet i forstæderne frem mot den større sociale ansvarfølelse og det videre fremtidssyn, som loven av 5. august 1857 var det naturlige uttryk for. Men i det oieblik Kristiania tok det første avgjørende skridt fra smaaby til storby, meldte der sig ogsaa en ny forpligtelse — den at kunne verne baade om de gamle og de nye hjem.

Branden 14. april 1858 viste, at Kristiania stod helt magtesløs overfor denne opgave. I det røde skjær av flammehavet paa vestsiden av Kirke-gaten saa Kristiania først, hvor liten den var, og hvor langt tiden var løpet fra den paa en række av de viktigste omraader. Det var en opda-gelse, som fik betydning over hele linjen, fremfor alt ved det gjennom-brud den skapte i den offentlige energi. Bare nede ved havnen holdt man endnu paa at famle sig frem med halve foranstaltninger uten nogen større forstaaelse av dens organiske sammenhæng med byen, selv om der ogsaa her kjendtes luftning av en ny tid.

HAVNEN OG HAVNELIVET FRA 1830- TIL 1860-AARENE

Den intense bygge- og reguleringsvirksomhet, som karakteriserer Kristiania i første menneskealder efter indførelsen av Formandskapsloven og forbereder dens gjennemgang til storby, er selvsagt ikke det eneste vidnesbyrd om byens materielle utvikling. Et andet ikke mindre betydningsfuldt er det energiske arbeide, som staar i forbindelse med utviklingen av byens havn. Naar det allikevel ikke vakte den opmerksomhet man skulde ventet i en tidsalder, da størsteparten av befolkningen endnu bodde i nærheten av bryggerne, er grunden den at byens folk fortrinsvis hadde sine interesser koncentrert indover mot landsiden. Men det utelukker ikke, at havnen dengang som nu var hjertet i byens organisme med virksomheten bestemt av de kræfter, som opererte i den, og hvis tempo den registrerte med aldrig svigtende nøiagtighet. Byens handel og sjøfart, dens omsætning paa ind- og utland, dens industri, dens pengeforhold, kort sagt dens velstand ialmindelighet — altsammen var avhengig av den blaa fjord, hvis økonomiske betydning Kristiania først etterhaanden vaagnet til forstaaelse av, og hvis naturskjønhet endnu den dag idag neppe kan siges at være gaat helt ind i dens bevissthet. Det er denne mangel paa evne til at smelte sammen den æstetiske og den økonomiske side ved havnen og opta dens straalende billede i sin sjæl og gi det livets fart og farve, som var Kristianias svake side i forhold til dens havn i de mange aar det endnu var mulig at arbeide byen og havnen organisk sammen og lægge fjordens friske iling over det hele.

Forholdene ved Kristiania havn ved indgangen til vor selvstændighetsperiode var, i likhet med hvad tilfældet var i landets øvrige havnebyer, ordnet ved et kongelig reskript av 1735. Denne forordning blev i 1827 supplert med en tillægslov, som imidlertid ikke rokket ved den gamle opfatning av havnevæsenet som et statsanliggende. Nu som før skulde det være statsmagternes sak at sørge for utdypning og vedlikehold av de enkelte havner, mens kommunerne selv hadde at bestride utgifterne til brygger og andre foranstaltninger til fremme av trafikken. Til dækning av disse utgifter var der ved et reskript av 1738, som indeholdt en særbestemmelse

for Kristianias vedkommende, indført en avgift, de saakaldte mudder- eller havnepenge, paa en række ind- og utgaaende varer.¹ Desuten hadde Kristiania — siden 1818 — til dækning av utgifterne ved havnen de ikke ubetydelige indtægter, som kom ind ved auksionsvæsenet, og som blev indbetalt i statskassen under en særskilt konto, hvis officielle navn var *Christiania auksionsfond*.² Varetagelsen av havnevæsenet laa hos havnekommissionen, som her i byen bestod av borgermesteren, politimesteren,³ havnedirektoren og to sjøkyndige medlemmer, valgt av borgermesteren i forening med de eligerede mænd — fra 1837 av formandskapet. Forøvrig medførte Formandskapsloven ingen forandring med hensyn til den principielle side ved Kristiania bys eller nogen anden bys havnevæsen. Det blev fremdeles opfattet som et statsanliggende, og havnekommissionen, som ifølge sin stilling hadde at ta initiativet til alle forbedringer ved havnen, maatte derfor i hvert enkelt tilfælde erhverve approbation hos vedkommende departement; uten departementets samtykke kunde der overhodet ikke finde nogen uttællinger sted av havnekassen. Dette forhold forklarer i nogen grad den langsomme utvikling av Kristiania havn i de nærmeste aartier efter 1814; men hovedgrunden er naturligvis at søke i tidernes pinagtighet og sammen med den i det forhold som vi alt har paapekt — at havnen hverken økonomisk eller æstetisk set endnu hadde nogen plads i den almindelige bevissthet.

Selskabet for Christiania bys vel hadde — som vi har nævnt i et tidligere avsnit⁴ — æren av at ha gjort det første fremstøt paa havnereguleringens omraade allerede i de nærmeste aar efter 1814. Paa dette tidspunkt var hele strækningen fra den gamle Fiskebrygge til Vippetangen en øde strand, bare avbrutt av en smal, krokete utstikkerbrygge av træ — den saakaldte Slotsbrygge — litt indenfor den senere Fæstningsbrygge, hvor Vestlandsbaaten la til en lang aarrække. Spørsmålet om anlægget av Revierbryggen, byens første tiltak i retning av en havneregulering, blev aktuelt allerede saa tidlig som i 1823, da der viste sig at være »trang til en mere utvidet losseplads for mindre fartøier» og likeledes til »en mere ordnet plads for ballastvæsenet»; endelig gjaldt det ogsaa at »bringe en symmetrisk plan tilveie for en fremtidig regulering av Revierpladsen».⁵ Det var av disse grunde kommunen i 1826 gik til anlægget av Revierbryggen,

¹ Ophævet ved lov av 20. aug. 1842, som traadte ikraft 1. jan. 1844.

² For nærmere enkeltheter, jfr. Chr.a kommunes 50 aarsberetn. (1837—1886), pag. 459 fl., desuten 25 aarsberetning (1887—1911), pag. 454—55.

³ Siden 1823. — Jfr. Chr.a kommunes 50 aarsberetning, pag. 411, note 1.

⁴ Se ovenfor, pag. 100.

⁵ Citat av: Indstilling ang. utvidelse av Revierbryggen (dat. 30. septbr. 1840) i dokument-saml. Aktstykker, Kr.ania kommune 1837—1843.

*Et parti av Kristiania havn.
Efter Næsers kart.*

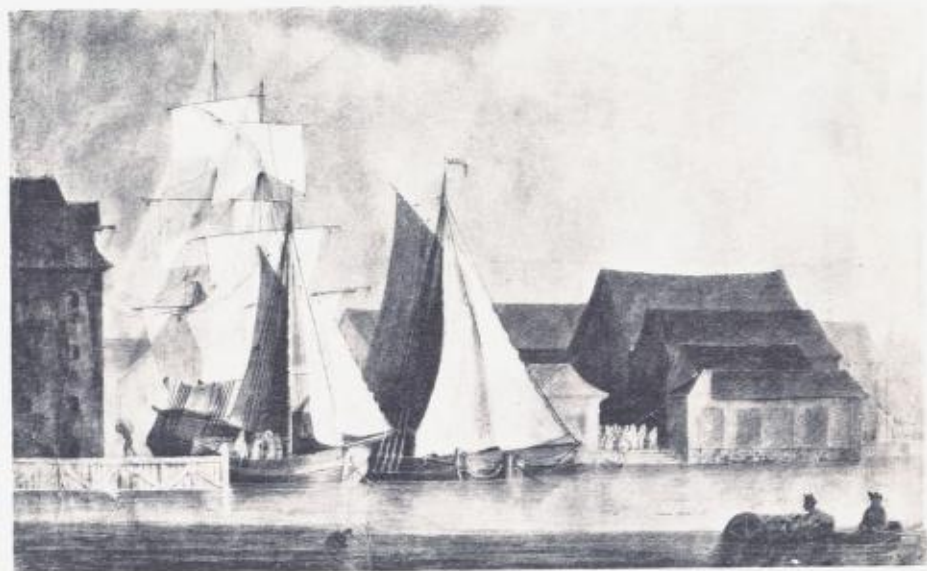
som blev færdig inden utgangen av tyve-aarene. Den blev fuldført i form av en utstikkerbrygge av sten med en nordgaaende arm og er det første moderne brygge-anlæg i Kristiania i det nittende aarhundrede. Men ikke det alene; den aapner ogsaa nye muligheter. Samme aar som den blev paaibegyndt, ser vi av et kommunalt dokument, at etpar av byens borgere indgir anbud paa leveranse av 80 kubikfavne sten til den senere Langbrygge, som man alt var begyndt at tænke paa som det næste led i utviklingen.

Det billede Kristiania frembød i de dage, set fra havnen, var alt andet end tiltalende. Paa vestsiden av Akershus laa Pipervikstranden som et halvt oversvømmet, ildelugtende morads, hvor sjoen vasket op mot et fattigkvarter av de usleste rønner; paa østsiden laa Bjørviken paa det nærmeste ringet ind av »grimme pakboder og tomter«, som avbrøt enhver forbindelse med byen. Det var et forhold, som virket irriterende paa mange, deriblandt paa Welhaven som hadde tat det livfulde billede av Bergens vaag med sig til Kristiania som et dyrebart minde. Han blev ikke træt av at haane denne »søsyge stad«, som var saa ræd for vandet, at den skjulte sit ansigt for det og flygtet længer og længer indover landet.¹ Kristiania »vil nu engang intet vite av det friske pust fra fjorden«, siger han; »den har intet øie for havnens livfulde maleri med de mangeartede grupper av hvilende skibe og de krydsende seileres vekseldans, hvori flagene vaier til velkomst eller avsked«. Det var en haard dom, og paa et enkelt tidspunkt — de nærmeste aar omkring 1830 — en fuldt berettiget dom. Ti aar senere indrømmer Welhaven selv, at den ikke lar sig opretholde ubetinget. Denne by, som tidligere erklærte havnen for en av sine utkanter, men som nu mere og mere »gir sig mine av en trafikerende sostad«, har endelig engang begyndt at føle, »at en stor livsaare flyter der«. Det er især arbeidet ved Revieret utigjennem 1830-aarene som er skicket til at tiltrække sig opmerksomhet. »Her er i det sidste decennium vundet meget land, og der er nu blot litet tilbake av den lavgrundede vik, der strakte sig fra Fæstningsvolden op imot den forhen lukkede Skippergate. Hvor nu de svære arbeidsvogne færdes, har drengene før ikke meget længe siden anglet smaafisk, og man vader nu i dyp sand, hvor pramme og sjegeter, der maaske endnu er i fart, har vippet i deres fortøininger«. Men i utkanten av det jordsmon som er vundet ind »ser man det bedste verk, som vor stads havnevæsen kan opvise . . . den lange molo, der bøier sig ind imot Fiskebryggen og danner et sikkert og stille basin for baater og mindre smaafartøier«.

Anlægget av Revierbryggen var for sin tid et ganske betydelig arbeide, som kommunen hadde al ære av, og det fremgaar av Welhavens livfulde

¹ Citaterne i dette og det følgende avsnit efter Welhavens essay: *Revieret* (1841) — jfr. W.s Saml. skrifter, VII, pag. 40—48.

skildring, hvilken rolle dette kaianlæg har begyndt at spille. »Stedet er ved sig selv et meget interessant og indtagende punkt«, siger han, »og det havneliv, som rører sig her, har allerede faat et eiendommelig præg. Fartøjerne, som lægger til bak den beskyttende molo, synes bedst at egne sig til fart paa en flod eller indsø; det er brede og oftest halvaapne kasser, hvis ladning er av de grovere sorter . . . kalk, sand, brænde og faskiner. Med skuternes takkelage er det slet bevendt, og seilene synes ofte at være et mosaik av gamle lakener og sækker. Matroserne er ialmindelighet bønder,

Borkehullet.
Efter tegning av Fjrdirektor Diriks 1853.

der av og til har deres koner med. Man ser dem undertiden stige paa land i side frakker, mens de lar hustruerne vareta smaatrafiken med lyngmatter og feiekoster. Mangen gang ligger der et stort ordentlig søskib ved ydersiden av dæmningen, og da merker man godt forskjellen mellem søfarende agerdyrkere og rigtige matroser. Fra skibet utkastes der smaabjerger av ballast; men bonden, der skulde hive brænde op, taper mere og mere plads for sin losning, mens han hører paa skibsfolkenes raab og opsang eller samler store, deilige flintesten til sit husbrug. Det mere forfinede liv lægger nu og da sin kontrast til disse partier, og den hele scene blir mere broget, hver gang badehusenes¹ flagende baater har passagerer at motta eller landsætte».

¹ Det første badehus var anlagt efter initiativ av Selskabet for Chr.ania byes vel.

Dette ypperlige hverdagsinterior fra Kristiania havn ved indgangen til 1840-aarene fortæller bedre end mange og lange utredninger av statistisk og almindelig natur om, hvor primitivt forholdene artet sig. Om søndagene — naar veiret var godt og der blaaste »en maadelig vind» — var idyllen endda mere utvilsom. »Overalt, hvor der er en tilstrækkelig aapning mellem de klossede fartoier, finder man tidlig om eftermiddagen en statelig lodsbaat med skinnende seil og flag. Disse gode seilere behøver ikke længe at vente paa fragt; man ser den ene efter den anden glide ut av denne lille havn med det glade selskap av kvinder, mænd og studsende smaabørn. Den lille flaate krydser mellem skibene; i en av baatene er der musik». Men især lønner det sig at besøke Revieret ved aftentid efter en slik søndag. »Over den rolige sø kommer nu sommerens gjester tilbage. Det gaar kun langsomt og med tunge aareslag; seil og flag hænger slumrende over det trætte selskap. . . Ute paa dypet mellem Akerselvns utløp og Alunverket ligger der en talrik gruppe av store trælastskibe, over hvis sorte skrog og tætte samlede reisninger rolighetens aller luneste vinge er utbredt. . . Av og til blir det levende paa Revierets molo. Lodsbaatene landsætter deres passagerer; en enkelt sømand ser hen mot den tætte skibsklynge og raaber i den hule haand: *Fortuna, hoi!* Litt efter hører man svaret fra skibene, og man ser en jolle komme over».

Det var hele denne idyl, som efterhaanden maatte vike for de større og mere larmende forhold, som utviklingen førte med sig. Men saalænge den holdt sig — og det gjorde den jo endnu i en lang aarrække, vedblev den at øve en eiendommelig magt over sindene. Rigtignok fik hovedstadens befolkning selv i den mest blomstrende del av seilskibsperioden aldrig den intime kontakt med sjøen som befolkningen i vore kystbyer; men skibsfarten og alt som stod i forbindelse med den indtok allikevel en fremtrædende plads i dens bevissthet. Welhavens skildring er et ganske godt vidnesbyrd i saa henseende; et andet har vi i Wergelands forskjellige op-sange fra slutten av 1830-aarene og begyndelsen av 1840-aarene — snart for det ene, snart for det andet av byens større fartoier. Sikkert er det, at Kristiania i tiden mellem 1830 og 1860 — mens den overveiende del av byens forretningsstand bodde i den gamle by, og den begyndende industri endnu ikke hadde hat tid til at skape noget typisk arbeiderstrøk — laa sjølivet nærmere end nogensinde før eller senere i sin historie. De økonomiske interesser viste ogsaa her sin sammenheng med den rent æstetiske side ved havnen, som ganske naturlig var den, som hadde størst tiltrækning for en mand som Welhaven. Som et nyt moment i retning av at øke interessen for livet paa havnen maa i samme forbindelse nævnes det energiske arbeide for en rationel navigationsundervisning, som daterer sig fra begyndelsen av 1840-aarene, og som høsten 1844 førte til opprettelsen

av Navigationsskolen i Christiania — eller som den populært het *Den faste skolen* — den første kommunale institusjon i sit slags i Norge.¹ Dermed fik vinterlivet i Kristiania, ialfald inden vide kredse, et nyt islæt. Enten Navigationsskolen holdt til i Borgerskolens gaard i Kongens gate, eller i malermester Olsens gaard i Store Vognmandsgate 13, eller paa hjørnet av Skippergaten og Østre gate — altsammen før 1860 —, hadde sjøfolkene sin egen maate at gjøre sig gjældende paa. Der stod et frisk veir

*Sadelmakerhullet.
Efter fotografi.*

av dem, som uvilkaarlig livet op, samtidig med at de aldrig ophørte at repræsentere den uforfalskede smaaby-tradition.

Imidlertid gik utviklingen av Kristiania sin uforstyrrede gang fra det ene tjaar ind i det andet, selv om der fra tid til anden reiste sig visse vanskeligheter paa grund av det uensartede eiendomsforhold med hensyn til byens brygger. Revierbryggen tilhørte fra første stund kommunen, og det samme var tilfældet med et bryggeanlæg, som blev opført mellem

¹ For en utførlig fremst., jfr. *Per Kviberg: Kr.ania og skibsfarten (Navigationsundervisningens og Kr.ania sjømandsskoles historie)* med specialartikler av en række forfattere. Kr.ania 1917.

aarene 1832 og 1836, og som til en begyndelse gik under det noget tungvindte navn »Den nye brygge mellem Toldboden og Palæets have«. Forbindelsen mellem de forskjellige brygger var saare mangelfuld — eller rettere sagt, der eksisterte ingen forbindelse uten tilvands. Indenfor Revierbryggen laa Sadelmakerbryggen og Fiskebryggen som et eget bryggeparti rundt det lille basin, som gik under navnet Sadelmakerhullet, og som først blev utfyldt saa sent som i 1890-aarene. Den direkte forbindelse mellem Revierbryggen og Sadelmakerbryggen var stængt ved sjøboder; paa samme maate var Fiskebryggen stængt fra de private brygger ut mot Bjørviken. Til disse brygger hørte Hjørringbryggen, tidligere kaldt Kranbryggen, desuten Langbryggen, som for en fjerdeparts vedkommende tilhørte kommunen, mens tre fjerdeparter var paa statens hænder, og endelig den saakaldte Borkehulsbryggen omkring Borkehullet — et litet basin, som oftere er blit forvekslet med Sadelmakerhullet. I 1839 blev forholdet yderligere komplicert ved at staten kjøpte Hjørringbryggen til bruk for toldvæsenet, og først efter langvarige forhandlinger mellem kommunen og staten lykkedes det at finde en tilfredsstillende, om end ikke ideel løsning. Kristiania kommune fik eiendomsret over Hjørringbryggen — et naturlig led i en havnepolitik, som tok sigte paa at lægge de private brygger ind under byen — mot at staten fik overlatt den nødvendige tomt til det toldpakhus, som ikke bare den selv, men ogsaa Kristiania forretningsverden i hoi grad trængte. Oprindeligen hadde denne tomt, som laa mellem Toldboden og Palæhaven, været benyttet som tommerplads for at »tilhugge og avbinde tommer«; men i 1818 hadde kommunen i en overdreven loyal stund latt den »ryddiggjøre og planere til paradeplads for det tilfælde saadant, naar Hs. Majestæt opholder sig her i staden, maatte attraaes«. Nu tillot den voksende trafik ikke slike ekstravaganser, og paradepladsen vendte atter tilbake til en nyttigere, mere hverdagslig anvendelse.

Mot slutten av 1830-aarene, eller med andre ord samtidig med at Formandskapsloven blev sat ut i livet, hadde havneforholdene stort set utviklet sig derhen, at vestsiden av Bjørviken — Piperviken er der fremdeles ikke tale om — for en væsentlig del var optat av brygger, mens bunden og østsiden av Bjørviken endnu var helt uregulert. Her i den indre havn var det trælaskesportørerne som behersket utviklingen med sine mægtige bordstabler, og desværre skulde der gaa mange aar, for det lykkedes at faa nogenlunde skik paa denne del av havnen. Det skedde faktisk ikke før i 1860-aarene, efterat Hovedbanen, hvis anlæg er en av de viktigste begivenheter i Kristiania havns historie, hadde erhvervet en større del av terrænet. Samtidig blev der gjennom en lang aarrække drevet betydelige arbeider langs østsiden av havnen. De blev indledet allerede saa tidlig som i 1840-aarene, navnlig ved opfyldningen av det terræn, som i vore

dage delvis optages av Nylands mek. verksted; derimot blev der ikke foretat arbeider av større betydning paa østsiden av Akerselven, væsentlig av den grund, at denne side av elven endnu laa utenfor bygrænsen. Først saa sent som i 1849 skedde det første virkelige brud med dette princip, og fra nu av blev der i en aarrække fremover opført paa havnevæsenets budget en regelmæssig bevilgning, ialmindelighet 1000 spd. om aaret, til *regulering av Akerselven* — et arrangement som nærmest omfattet utdypninger og opføring av bolverk, og som Kristianias eksportører og redere naturligvis først og fremst var interessert i. Alt dette viser, hvorledes det ene arbeide i havnen uvægerlig trækker det andet efter sig, endog med større styrke og konsekvens end indover mot landsiden.

I det hele tat betegner 1840-aarene noget av et gjennombrud i Kristiania havns historie. Kommunestyret er optat med havneplaner ikke bare paa Bjørviksiden, men ogsaa paa Piperviksiden. Utvidelsen av Revierbryggen med en sydgaående arm i en længde av 150 alen, samtidig med at den oprindelige utstikkerbrygge blev gjort en halv gang saa bred som før — et arbeide som strakte sig fra 1841 til 1846 — har sit sidestykke i det samtidige første større bryggeanlæg i Piperviken — et 150 alens kaianlæg av sten paa pæleverk med havnebasin indenfor. Begge anlæg er fortrinsvis beregnet paa at være til lette for smaatrafikken, som utvilsomt trængte dem, og forsaavidt er der ikke noget at si paa dem. Men alle disse arbeider førte ganske naturlig til stadig stigende utgifter paa budgettet. Der var noget av hoi vandets egen sterke magt i dem, som truet med at overskylle ethvert *break-water* av sparsommelighet.

Det som gav bryggelivet i de nærmeste ti-aar omkring midten av aarhundredet dets eiendommelige interesse var de forskjellige typer av fartoier og sjøfolk, som livet op ved de forskjellige brygger. Welhaven har fortalt os, hvorledes livet artet sig ved Revierbryggen — eller *Ravern*, som den meget snart blev kaldt. Her var det vedjagterne fra det indre av Kristianiafjorden holdt til — jagterne fra Nesodden, Asker og Røken, som kom ind til byen med sin last. Veden blev losset og sat i favn paa bryggen av *favnæsætterne*, mens kunderne fra byen selv kom ned og sluttet handel med jagteskipperen.¹ Ved Sadelmakerbryggen var det danske og holstenske jagter som dominerte, navnlig om høsten, naar de kom op med epler, honning o. lign., som de solgte direkte fra bryggen. Ved Hjørningbryggen hadde saltskuterne plads; likeledes ved Langbryggen. Her laa ogsaa danske kornjagter. »De laa fortoiet side om side, tre og fire utenom hverandre, mens de ventet paa at komme til ved bryggen, og skipperne promenerte paa bryggen med træsko og danske hængepiper».

¹ Jfr. H. F. Schetelig: Træk fra Kræania havn og havnelivet omkr. 1860 — i St. Hallvard, 1916, pag. 54—65, hvorfra citaterne, hvor ikke anderledes anført, er hentet.

Ved Toldbodbyggen gik arbeidet forholdsvis mere forretningsmessig og med et livligere tempo. »Her laa alle skibe, som kom med stykgods, frugt o. lign.; leilighetsvis kunde der ogsaa komme en kaffelast eller bomuld Skibe som laa ved Toldbodbyggen, hadde ikke lov til at ha ild ombord; de maatte koke iland«. Samme bestemmelse gjaldt forresten — før 1850 — ved alle byens brygger. Efter § 14 i havneloven av 1827 var det nemlig forbudt at benytte ild og lys ombord i fartoier, som »henlaa ved eller i nærheten av brygger, bolverker, søboder o. desl.«. Vilde de tillate sig denne bekvemmelighet, maatte de hale ut i en avstand av 20—30 favne fra land. Først ved loven av 14. august 1851 blev der aapnet adgang for havnekommissionen paa hvert enkelt sted til, med approbation av kommunestyret, at gi dispensation fra vedk. paragraf i havneloven; samme aar blev det første gang tillatt dampskibe at lægge til ved »Toldbodbyggens tvende nordre brygger, dog kun ved dagslys«. Efter kl. 10 skulde alt være slukket baade ombord i dampskibe og andre fartoier, og for at paase ordren overholdt kom havnebetjentene hver aften langs bryggerne med sine haandklokker og ringte alt lys ut.

Saa smaa som forholdene var dengang, siger det sig selv, at baade de smaa og de store fartoier var godt kjendt av alle som vanket nede ved havnen. Man visste hvem der eiet dem; naar de var bygget, og hvad skipperen het. Det gjaldt ikke bare alle de jagter, som blev bygget her ut igjennem 1840-aarene — Bruden, Anne Georgine og Anne Randine i 1842; Elgen, Snarensvend, Proven og Haabet i 1843; Christiane og Kirstine i 1844; Nøkken i 1845; Baldur i 1846, Ellida i 1848 og Forandringen i 1849. Det gjaldt ogsaa de store fartoier, som laa fortoiet dels ute paa havnen, dels inderst inde i viken mellem elvemundingen og *Slusen* — en kanal, som var gravet mellem bunden av Bjørviken og Akerselven for at skape en bekvem forbindelse mellem elven og den indre del av havnen. Ivirkeligheten kunde disse skuter glæde sig ved en popularitet som efterverdenens Kristiania-fartoier har maattet undvære. De hadde allesammen sine opnavn, som var vel saa godt kjendt som de virkelige. Jacob Meyers Spes & Fides gik i havne-jargonen stadig under navnet *Spissa*;¹ Cocks Ygdrasil — en bark paa 156 komm.-læster, som gik av stabelen ved Konglungen i 1841, blev aldrig kaldt andet end *Silla*; Brincks Embla, en bark paa 154 komm.-læster, som blev bygget her i byen i 1848, blev fra første stund dopt om til *Græshoppa*; O.M.Hauges og Bergs Alma, som »kunde

¹ H. F. Schetelig (se ovenfor pag. 300, note) fortæller følgende morsomme anekdote om dette fartoi paa grundlag av hvad han har hørt av en matros, som har faret med det: *Spissa* var kjølsprængt, saa der altid holdt sig en dam helt forut i rummet; naar skibet gik i ballast fra London, hadde de i rummet en liten Arendalspram med en line, saa de kunde hale sig over dammen, naar de skulde helt forover.

gjøre tre turer paa London om sommeren med træløst ut og stykgods tilbake», blev uvægerlig kaldt *Blaa-Alma*. Det var i det hele tat almindelig i de dage at de større Kristiania-grossererere hadde skibe gaaende i fast fart efter de varer de trængte. Firmaet Dürendahl & Co. hadde to brigger i fart paa Bordeaux; Hans Henrichsens fartoier gik i stadig fart paa Liverpool og Newcastle og hadde stykgods med tilbake. De kjøbmænd, som ikke hadde egne fartoier, fik sine varer hjem med skipperer, som eiet egen skute og besørget indkjøpene for dem i utlandet. Et par særlig kjendte skikkelser i denne trade omkring midten av aarhundredet var Abraham Hesselberg — fører av skonnerten *Arendal*, som gik i fast rute paa Newcastle, og Mads Langaard, som gik i regelmæssig stykgodsfart paa Hamburg med skonnerten *Maren Jeanette*. Mindre opmuntrende er det, at emigrantfarten begyndte at gaa ind som en lønnende del av Kristianiaflaatens virksomhet fra slutten av 1840-aarene. Eller som det heter i den officielle femaarsberetning for denne periode: «Enkelte fartoier har i de siste aar avgaat fra Kristiania til Amerika med utvandrere, og ét av disse fartoier avseilet i slutningen av forrige aar (1850) til Californien» — tidens guldland.

Abraham Hesselberg.
Efter fotografi.

Samtidig med denne utvikling steg naturligvis trafikken paa havnen meget sterkt. I aarene 1827—1831, paa en tid da forholdene laa betydelig nede, kom der aarlig hit direkte fra utlandet 381 skibe med en samlet drægtighet av 10 000 komm.-læster; den utgaaende tonnasje beløp sig i samme periode gjennemsnitlig til 300 fartoier med en total-drægtighet paa 10 000 komm.-læster. I 1832 var der nedgang baade for den ind- og utgaaende tonnages vedkommende, men fra det følgende aar viser havnetrafikken en stadig stigning, væsentlig paa grund av den hurtig økende træløsteksport og den mere og mere forskjelligartede import. Fra 1838 begynner statistiken at bringe oppgave over antallet av ind- og utklarerte

skibe med ladning. Det viser sig at gjennemsnitlig 80 å 90 procent av de fartoier, som utklarerer fra Kristiania i løpet av 1840-aarene, avgaar med en eller anden ladning, væsentlig trælast, mens bare 50—60 procent av de indgaaende skuter er lastet. I dette procenttal indgaar som en karakteristisk bestanddel 2—300 danskejagter, paa gjennemsnitlig 15 å 20 komm. læsters drægtighet, som kom hit til byen, for det meste med korn, og som for over halvpartens vedkommende vendte hjem i ballast. I samme forbindelse har det sin interesse at

*Mads Langaard,
Efter radering.*

notere, at den overveiende del av skibsfarten paa Kristiania i denne periode foregik under norsk flag. I aarene 1835—1850 ankom der aarlig til Kristiania 627 fartoier med en samlet drægtighet paa 24 250 komm.-læster; herav var 311, med en drægtighet paa 17 883 komm.-læster, norske fartoier. Som motstykke kan nævnes Bergen, hvis varetransport i dette tidsrum i overveiende grad blev besørget av fartoier av fremmed nationalitet. Det betydningsfulde gjennembrud inden hovedstadens skibsfart, som er en av de viktigste økonomiske foreteelser i Kristiania i første halvpart av 1850-aarene, førte ganske naturlig ogsaa til bygning av flere og større skibe. I ti-aarsperioden 1840—50 var der, som vi har

paavist, ikke bygget mere end 2 litt større fartoier i byens toll-distrikt — Ygdrasil og Embla; resten var bare jagter og føringsbaater, og av byens redere var det ivirkeligheten ingen andre end Mogens Thorsen, som utlukkende holdt sig til større dimensioner. Nu indtraadte der en forandring ogsaa paa dette omraade. I aarene 1851 til og med 1855 blev der i Kristiania toll-distrikt bygget 10 fartoier paa tilsammen 688¹/₂ komm.-læster; herav var 3 barkskibe — Karen Elisabeth 137¹/₂, Fædres Minde 175 og Anne Dorothea 199¹/₂ komm.-læster — og 1 brigg, Siff 94¹/₂ komm.-læster; ialt 512 komm.-læster, eller rundt om fem sjettede parter av hele nybygningen. Vi noterer disse størrelser, ikke fordi de virker overvældende, men fordi de er

karakteristiske som led i en historisk utvikling. Samtidig har det sin interesse at peke paa, hvor traat det gik at faa de gamle tungvinte skutenavn med deres umiskjendelige familieidyl og forslitte begreps-betegnelser erstattet med typisk norske navn, hentet fra landets historie eller fra kjendte norske steder. Det er en svakhet, som ikke kan betegnes som nogen typisk Kristianiaforeteelse, men det er en kjendsgjærning, at Morgenbladet først av alle tok ordet mot den allerede saa tidlig som i 1842 og henstillet til vore redere at se at komme bort fra dette utslag av »den tyske sentimentalitet fra forrige aarhundrede, med dens sværm av *Enigheder, Haab* og andre abstrakter», som ikke bar noget bud om skibets nationalitet.¹

Vi er nu naadd ind i femti-aarene, og saavel hos de kommunale autoriteter som hos statsmagterne — tildels ogsaa hos det store publikum — begynder der at melde sig en voksende forstaaelse av den kjendsgjærning, at Kristianas indre havn er altfor utilstrækkelig for behovet, og at det vil bli nødvendig at gaa til en gjennemgripende utvidelse, hvis ikke hele trafikken skal gaa istaa. Totalbilledet — saaledes som det artet sig ut igjennem første halvpart av 1850-aarene — skisseres i det væsentlige saaledes av en indsender i Morgenbladet senhøstes 1855:

Seilfartøierne »ligger i formelige klaser utover ved vore brygger, og ilandbringelsen sker over en række skibsdæk»; navnlig er dette tilfældet for kornskuternes vedkommende. Men ogsaa kuldragere og andre fartøier med tung last har i den senere tid »utvilsomt oftere henligget under de i certepartierne fastsatte mulker for over-liggedage«. Dampskibstrafikken er ikke mindre nødlidende. »I sidste uke har det engelske dampskib maattet losse sin ladning i prammer; naar godset derfra skal opbringes paa bryggen, savnes der fra toldvæsenets side saa aldeles heise- eller kran-indretninger, at menneskekræfterne ofte indtil en halv time holder paa at slite sig op for at faa et enkelt stykke støpegods iland, skjønt dertil anvendes en mandsstyrke av ca. 20. Under disse omstændigheter er det ikke at undres paa, at dampskibet St. Olaf »nu sidst i henved 6 dage har arbeidet paa at utlosse sin for Kristiania bestemte andel av ladningen«, mens *hele* indlastningen i Hamburg ikke tar mere end »2 ett-maal«. Men saa arbeides der jo rigtignok i Hamburg »under lygte- eller fakkelbelysning«, mens Toldkontoret i Kristiania bare har ekspeditionstid fra kl. 9—3 i vintermaanederne«.

Morgenblads-indsenderen, som ser hele sporsmaalet fra et forretningsstandpunkt, har ikke et ord at si om dampskibs-passagererne; men fra andet hold — eksempelvis fra et kommunalt dokument av 1860, som gir et resumé av havnesaken i den forløpne tiars-periode — vet vi, at deres

¹ Jfr. Morgenbladet no. 79 (tillæg), 1842.

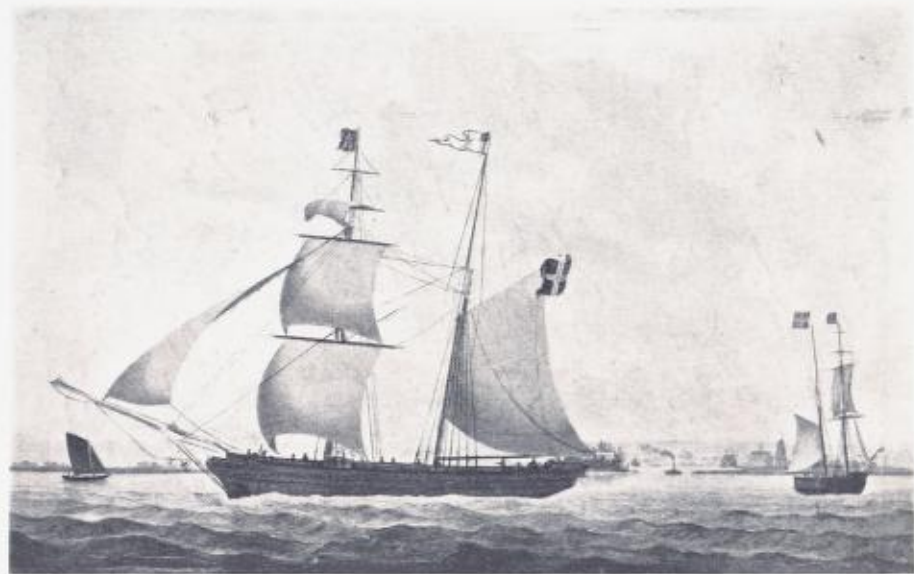
lød ikke var ubetinget misundelsesværdig. De hadde i en aarrække kunnet glæde sig ved at se sig noteret med fuldt navn i byens aviser ved sin ankomst og avreise, og deres lykke- og stolthetsfølelse ved at befinde sig ombord paa en dampbaat¹ hadde faat dem til at bære over med besværlighetene ved at gaa ombord eller iland ute paa havnen i de mange aar det var forbudt dampskibene at lægge til ved bryggerne. Men nu var det blit saa almindelig at reise med dampbaat, at det ikke var nogen oplevelse længer, og samtidig hadde aviserne gjort den opdagelse, at de kunde anvende sine spalter til noget nyttigere end at fylde dem med en masse ganske likegyldige navn. Femti-aarenes reisende var derfor, stort set, et anonymt publikum, det utelukket ikke, at de hadde et visst krav paa hensynsfuldhet; desværre lar det sig ikke negte, at »d'hr. dampskibschefer» paa de private dampskibe, som nu begyndte at fortrænge statens, ikke altid skjænket denne side av saken den tilstrækkelige opmerksomhet.

Passagererne fandt sig fremdeles taalmodig i at bli sat iland ute paa fjorden, naar de private dampskibe kom ind paa den indre havn og fandt Palæbryggen optat av statens dampskibe, og de saaledes vitterlig ikke kunde lægge til; derimot hadde passagererne — som rimelig var — mindre let ved at forsonse sig med den praksis, som man jevnlig var vidne til, at d'hr. dampskibschefer foretrak at lægge til ute paa havnen, selv naar Palæbryggen var ledig, fordi de fandt taksten for benyttelsen av denne brygge for hoi og mente, at passagererne nu som i gamle dage fik se til at komme iland i baat. Denne trafik blev besørget av 5—6 færgemænd, som dengang og endnu i en lang aarrække fremover horte til de virkelig karakteristiske fremtoninger ved Kristiania havn — »rene Marryat-typer», som Schetelig uttrykker det — hvad de mindre blide dampskib-passagerer vel ikke altid hadde et oplatt øie for. Det var alle disse forskjellige momenter, som i løpet av 1850-aarene tvang havnesporsmaalet mere og mere i forgrunden av Kristianas bevissthet og gav det den bredde, som de kommunale dokumenter bærer vidne om.

Paa foranledning av en henstilling av 17. januar 1852 fra Indredepartementet som ønsket, at Statens dampskibe kunde ha en egen brygge, hvor de kunde ligge i ro fra de kom til de gik, hadde Kristianas havnevæsen paa sit budget for 1853 og 1854 opført de nødvendige midler til paabegyndelsen av et slikt anlæg; men før man gik igang med det, tok Havnekommissionen

¹ Jfr. en fortrinlig liten skildring — En dampskibsmorgen — i Den Constitutionelle no. 71, 1841 av en reisende med grosserer Toftes baat Carl Johan: »Jeg gjorde en opdagelsesreise i de indre regioner av dette den nyere tids underverk. Jeg kastet et sky blik til den polyp-armede mystiske maskine; jeg gjennomlop de elegante, forgyldte kahytter; jeg vuggot mig paa de bløte sofaer; jeg beundret det lille bibliotek — kort, jeg indbildte mig, at jeg var hr. Tofte, og alt dette min eiendom».

selv-initiativet til at faa utarbeidet en almindelig plan for en regulering av havnen. Resultatet var nedsættelsen av Havnekomiteen av 1854 med professor Schweigaard som formand.¹ Komiteen, hvis indstilling aldrig fik andet værd end det at bli et historisk dokument til belysning av forholdene, paapekte som de tre væsentligste mangler ved havnen — for det første at der var altfor knap plads for stykgodstrafikens vedkommende; for det andet at der ikke var nogen dampskibsbrygge for den almindelige passagertrafik, og endelig for det tredje at der var for litet bryggeareal for

*Skonnerten Maren Jeanette.
Efter tegning.*

færdslen med sild og andre fiskevarer. Det sidste var ikke mindst væsentlig. Uten at gaa ind paa enkeltheterne i komiteens arbeide, som vandt tilslutning baade hos Havnekommissionen og Marinedepartementet, kan det i sin almindelighet siges, at den fæstet sig altfor sterkt ved øieblikkets mangler og krav og trak op altfor snevre linjer for den fremtidige utvikling. I formandskapet skapte denne væsentlige svakhet ved komiteens indstilling meget snart den opfatning, at indstillingen var praktisk talt utjenlig som grundlag for den fremtidige havne-utvidelse, og uten at

¹ For en generel, litt utførligere fremstilling av forholdet — jfr. Chr.ania kommunes 50-aarsberetn. (1837—1886), pag. 428—29. — For specialdokumenter, se: Sak no. 7 (*Angaaende de nye bryggeanlæg* med en række bilag og forslag), behandlet i bystyremote 22. dechr. 1858. — Jfr.: Aktstykker, Kristiania kommune 1852—1860.

opholde sig nærmere ved den blev det vedtatt, at hele saken skulde optages til fornyet behandling; samtidig besluttet man at fuldføre Palæbryggen — et anlæg, som det av praktiske grunde hastet med, og som bl. a. førte til et mageskifte mellem kongemagten og Kristiania havnevæsen — to autoriteter, som ikke møtes til daglig. Ved en kgl. resolution av 14. august 1855 gik Oscar I med paa at sløife den »pavillon med landgangstrappe», som endnu paa dette tidspunkt var anbragt paa yttersiden av Palæhaven, og at overdra tomten til havnevæsenet; til gjengjæld gik havnevæsenet med paa, at der paa sydsiden av bryggen skulde indrettes »en med passende indgang og laasfærdig utgang forsynet landgangstrap» til bruk for kongefamilien, likesom det ogsaa gik med paa, at der, »paa et passende, til alle tider under den kongelige families nærværelse i Christiania disponibelt sted indrettes fornøden med fæstigheter forsynet plads for de kongelige fartøier». Resolutionen har sin plads i Kristiania havns historie som et karakteristisk vidnesbyrd om, at man ved indvielsen av vort første jernbane-anlæg aaret iforveien endnu ikke tænkte sig muligheden av andet end en sjøværts-forbindelse med Sverige i en overskuelig fremtid.

Nogen maaneder senere grep atter en utenforstaaende myndighet, selv om den var formelt berettiget til det, ind i spørsmålet om reguleringen av Kristianas havn. Det var Marindepartementet, som i januar 1856 overdrog direktør ved Carl Johansværns verft, B. Sørensen, at utarbeide tegning og overslag til et bryggeanlæg fra Revieret til Vippetangen — dengang endel av Akershus fæstning — et oppdrag, som kort efter blev utvidet til at omfatte en almindelig plan for den mest hensigtsmæssige regulering av Bjørvikens havn og bryggevæsen. Sørensens plan, som blev fremlagt i september 1856 — paa grundlag bl. a. av grundboringer langs stranden mellem Revieret og Vippetangen — maa for sin tid betegnes som et virkelig storstilet anlæg. Det gik ut paa at skaffe byen et sammenhengende bryggeanlæg paa denne strækning paa 1475 alen (925.5 l. meter). Det var et anlæg, som utvilsomt i høi grad vilde hjælpe til at avlaste trafikken ved de indre brygger; men der var den grundfeil ved det efter samtidens opfatning, at den dampskibsbrygge, som blev foreslaat for passagertrafikken — den senere Fæstningsbrygge — laa for langt borte fra byen og vilde paalægge de reisende for meget bryderi og altfor store utgifter til transport av bagage. Endnu gjaldt nemlig det forhold, som en indsender i Morgenbladet beklager sig over i et opsæt høsten 1848, at der neppe findes gater i byen saa smudsige og besværlige som de der munder ut ved havn, og hvor mennesker og dyr har større stræv med at ta sig frem, samtidig med at der neppe er nogen gater, som er mere trafikert. Det var imidlertid ikke bare dette moment i forbindelse med anlæggets kostbarhet — det var i sin helhet beregnet til 177 000 spd. — som bidrog til at fælde

det Sørensen'ske projekt, da det 22. december 1858 endelig naadde frem til behandling i repræsentantskapsmøte; det vigtigste moment for kommunestyrets medlemmer var snarere den ting, at planen ikke lot sig gennemføre uten paa bekostning av den kommunale handlefrihet, som «byens fædre» stadig ansaa det som en av sine hovedopgaver at verne om, ikke mindst i forholdet til staten. En kjendsgjærning er det, at repræsentantskabet istedenfor at underkaste planen en realitets-debat bemyndiget for-

*Embarkering.
Efter tegning av fyrdirektor Dirks.*

mandskapet til at indlede nye underhandlinger med Akershus fæstnings kommandantskap angaaende forstaaelsen av visse punkter i endel tidligere underhandlinger.

Dette utfald var ikke mindst tilfredsstillende for medlemmerne av *Baadforeningen i Revierhavnen*, hvis styre i en skrivelse av 14. mai 1858 hadde rettet en indtrængende henvendelse til Havnekommissionen i anledning av de mange foruroligende planer om en omkalfatring av havnen.¹ Der klinger i denne henvendelse en umiskjendelig egte tone fra Kristianias smaabytid — fra de dage som Thrap fortæller om, da Henrik

¹ Trykt som dokument no. 9 blandt *Forslag til bryggeanlæg i Christiania havn* (22. decbr. 1858). Jfr. Aktst., Kristiania kommune 1852—1860.

Wergeland hadde sin baat fortoiet ved Revierbryggen og sine aarer staaende i en gaard i Skippergaten, hvor han kom og hentet dem hver gang han i forlovelsestiden skulde over til sin Amalie i Grønlien.

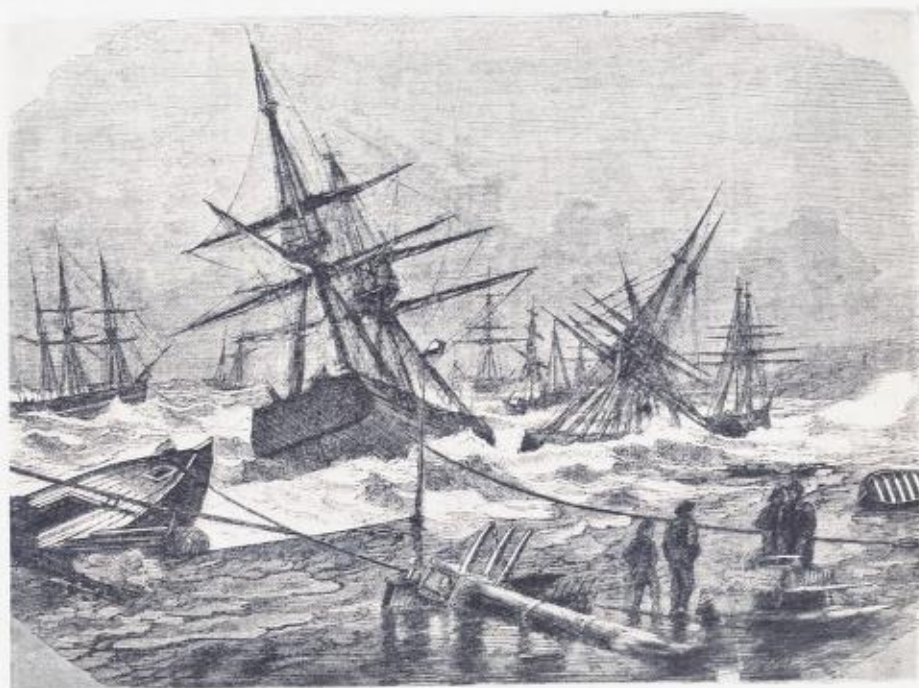
Efterhaanden hadde allikevel utviklingen gjort det vanskelig at overlate opbevaringen av seil og aarer til fremmede, samtidig med at det var blitt stadig mere tungvindt at slæpe disse gjenstande med sig gjennom gaterne til fjerne bydele; som en praktisk løsning hadde derfor endel av byens borgere ved midten av 1850-aarene dannet en forening, som med tilladelse av havnevæsenet og Fæstningens kommandantskap hadde faat overlatt til avbenyttelse »noget av pladsen mellem Revierbryggen og Fæstningsbryggen«. Her hadde foreningen nu indrettet sin egen lune baathavn, som stod under opsyn av en fast ansat opsynsmand. Det var en ordning, som var likefrem ideel, og foreningen kunde da ogsaa — oplyses det i skrivelsen — glæde sig ved en sjelden tilslutning inden alle samfundsklasser, »fra statsraaden ned til den almindelige borger«. Den hadde nu ikke mindre end »89 medlemmer med 91 farkoster, dels seilbaater, dels snekker med og uten seil«. Derfor anmoder Baatforeningens styre indstændig om, at foreningen ikke maa bli berøvet sin kjære havn, »hvilket med det samme vilde være at berøve en stor del av byens indvaanere deres baat og deres adgang til den lidet bekostelige, nu tilvante, adspredelse paa søen og utover øerne, likesom de mange familier, der enten eier eller leier bolig for sommeren ved søen i høi grad vilde føle sig generet«.

Her stod sporsmaalet, da direktionen for Hovedbanen i begyndelsen av 1859 kjøpte Sorengen med det formaal for oie at forlægge jernbanens trælasterafrik dit. Derved kom havnesaken ind i »et aldeles nyt stadium, hvorpaa man tilforn aldrig hadde kunnet tænke«. Byen blev stillet i utsigt at faa sin indre havn helt befriet for trælasterafriken og likeledes at faa adgang til at erhverve jernbanens strandlinje til anlæg av nye brygger. I praksis vil dette si, at alle tidligere havneplaner nu var helt ubrukelige. Havnesaken maatte tages op paany i sin fulde bredde ut fra ganske andre forutsætninger end hittil — et sporsmaal, som blev optat til praktisk løsning i december 1860.

Dermed indledes hvad vi kan kalde første kapitel av Kristiania havns historie i virkelig moderne forstand — ti-aarsperioden 1860 til og med 1869 som navnlig markeres ved anlægget først av Jernbanebryggen og derefter av Fæstningsbryggen. Men samtidig knytter der sig ogsaa et eendommelig minde til den — stormen paa Kristiania havn 25. november 1861 — en begivenhet uten sidestykke i dens historie.

Veiret hadde været ytterst urolig i flere dage med en særdeles lav barometerstand og et usedvanlig høivand, da der kl. 4 om eftermiddagen røk

op en voldsom storm fra SSV. I løpet av etpar timer gik den over til en veritabel orkan, som øket paa indtil kl. 10 om aftenen, da den naadde sit høieste. Gamle folk kunde huske fra sine unge dage, at der ved Reformationsfesten i november 1817 hadde været en usedvanlig storm av nordvest; men den taalte allikevel ingen sammenligning med den, som nu raste — forsikret de —, og alle baade gamle og unge var likefrem forfærdet over stormens magt. Det var forbundet ikke bare med vanskelighet, men

*Stormen paa Kristiania havn 25. november 1861.
Efter tværsnit.*

likefrem med fare at bevæge sig i gaterne; taksten føk av husene, skilter blev revet væk, lygtepæler og plankegjærder blev knækket ned. Nede ved havnen var situationen meget snart alvorlig, og værre skulde den bli. Paa Revierbryggen klamret folk sig fast til favnemaalene, mens de ængstelig fulgte de spændende optrin, som utspandt sig, efterhvert som stormen øket paa, og det ene fartoi efter det andet sprængte sine fortoininger og kom i drift. Langs Fæstningsstranden brøt sjøen med en vælde som ute ved kysten, undergravet Revierbryggen, saa den sank sammen som en halvveis ruin, og placerte damebadehuset *Iduna* ovenpaa efter at ha feiet det med sig fra Vippetangen. Novembernattens mørke gav det hele øket

rædsel; havnen stod i brot og brand; folk i havsnød skrek; der lød brak av knækkede master og knuste skanseklædninger, naar fartoier, som var kommet i drift, tøret og sank.

Ytterst paa Fiskebryggen drev en jagt ned paa H. L. Møllers pakhus, rev av taket og endel av væggen og blev liggende med knækket mast og ramponert skrog. Bryggen ved Holst og Fleischers pakhus blev ødelagt omtrent i sin helhet; Hjørringbryggen blev farlig medtat av briggen Skulda, som drev indpaa den; ved Revierbryggen sank briggen Haabet av Tønsberg med 500 tdr. stenkul og jagten Elisabeth av Moss, som netop laa seilklar med en stykgodslast. Ved Nylandskaien, Hovedøen, Tyveholmen og en række andre steder berettes om lignende forlis. Et øieblik var der overhængende fare for Langbryggen og de mange fartoier, som laa der. Et større skib kom drivende for begge ankerne med svær fart ned mot sydspidsen av bryggen, da det lykkedes det at faa ankertak i sidste øieblik. Det siger sig selv, at stormen anrettet en likefrem masseødelæggelse paa ro- og seilbaatene nede i Baatforeningens havn, og det gik ikke mindre slemmt utover fiskekummene ved Fiskebryggen. En mængde torsk, flyndre, hummer og østers vendte den nat tilbake til sit element, mens eierne led et direkte tap paa rundt om 600 spd. I det hele gik 11 fartoier tilbunds eller drev paa land, mens 17 led større eller mindre havari.

Stormen av 25. november 1861 var i likhet med branden av 14. april 1858 noget av en administrativ vækker. Den belærte paa en overbevisende maate rette vedkommende om, at Kristiania havn var git den rene tilfældighet ivold, saalænge der endnu ikke var vedtat en almindelig plan for reguleringen av havnen, og saalænge utgifterne ved vedlikeholdet av den endnu blev holdt nede paa et likefrem meningsløst niveau i forhold til dens betydning. Det var med havnen som med byen. Fortidens grundsyn og metoder holdt ikke maal længer. Fremtiden krævet et mere maalbevisst og planmæssig arbeide.

TIDSAANDEN OG FORHOLDENE FØR OG EFTER BRANDEN

Betydningen av branden i 1858 ligger, som vi har antydnet, ikke saameget i det nye den skapte, som i det nye den gav støtet til. Dette vil med andre ord si, at branden rammet Kristiania i en overgangstid, da en række av de spørsmål, som fik sin løsning i løpet av de nærmeste aar, allerede befandt sig paa et fremskredet stadium. Paa denne maate skaper heller ikke denne begivenhet, saa epokegjørende den er, noget brud i utviklingen. Det Kristiania, vi kjender fra 1840- og 1850-aarene, fortsætter organisk ind i 1860-aarene bare under større former og med sterkere kræfter. Derved blir det mulig at knytte den nødvendige forbindelse mellem det gamle og det nye og se hovedstaden i de nærmeste aar før og efter branden under en fælles synsvinkel — et forhold av særlig interesse i denne sjelden utviklingsdygtige tid.

Det spørsmål, som næst efter byutvidelses-spørsmålet var det viktigste i Kristiania i de sidste 12—15 aar før branden, var utvilsomt ordningen av de kirkelige anliggender. I virkeligheten kan det siges, at de to spørsmål ifølge sin natur hørte sammen, og den kongelige kommission av 1843, som hadde i oppdrag at »avgi betænkning« angaaende jurisdiktionsinndelingen mellom Kristiania og dets forstæder paa landets grund og Akers landsogn, hadde derfor ogsaa tatt opp til drøftelse spørsmålet om den geistlige jurisdiktion vedkommende disse strøk. Som resultat av kommissionens overveielser blev der høsten 1844 fremlagt en indstilling, som i hovedsaken gikk ut paa, at byen skulde deles i seks menigheter — en ordning som paa det daværende tidspunkt skjøt fullstændig over maålet. Imidlertid hadde stiftsdireksjonen efter initiativ av formandskapet i oktober 1844 nedsatt en kommission, som utelukkende skulde behandle spørsmålet om en eventuel »forandring i byens geistlige inndeling og en omregulering av de derhen hørende embeder og bestillinger«; men umiddelbart efter at kommissionen var traadt i virksomhet, fikk den sit mandat utvidet til ogsaa at omfatte den verdslige side av jurisdiktions-spørsmålet, hvilket i praksis vilde si det samme som at den skulde uttale sig om den netop fremlagte indstilling fra kommissionen av 1843.

Kommissionen av 1844 hadde imidlertid, som den selv uttrykker det, «betænkeligheter ved at overta det forøkede arbeide, som vilde være forbundet ved utførligen at behandle denne sak», og indskrænket sig derfor til at ta op enkelte sider ved den kongelige kommissions-indstilling — eksempelvis spørgsmaalet om at skape en naturlig ordning av jurisdiktionen mellem Aker og Kristiania ikke bare paa det verdslige, men ogsaa paa det geistlige omraade. Hensigten var paa denne maate at komme bort fra den uoverensstemmelse, som nu var tilstede mellem de to jurisdiktionsinddelinger, og som bl. a. førte til den unaturlighet, at Akers kirke og prestegaard i verdslig henseende horte ind under byen. Det er paa dette punkt at spørgsmaalet opstaar om en deling av Vor Frelzers menighet og opførelse av en ny kirke paa Hammersborg, men da finanserne ikke var rummeligere end at reisingen av kirken paa Hammersborg var betinget av, at Christiania Sparebank paatok sig restaureringen av Vor Frelzers kirke, siger det sig selv, at man forelobig i det mindste ikke kunde gaa længer end til at dele byen i to menigheter, selv om en saadan inndeling var uhenigtsmæssig av rent praktiske grunde.

Imidlertid opstod meget snart det sporsmaal, om ikke Kristiania ogsaa burde søke erhvervet Akers kirke. Grunden skyldes i første række den omstændighet, at Akers kirke, som like siden 1723 hadde været i privat eie, i 1849 blev solgt til Akers kommune. Kirken hadde i denne lange mellemtid været saa forsomt, at stiftsdirektionen fandt at den trængte en ganske grundig reparation, og da utgifterne til den ikke med juridisk ret lot sig utligne paa den maate som Akers kommune hadde tænkt sig, bl. a. ved at overføre endel av utgifterne paa indvaanerne av bymarken, besluttede kommunestyret at kirken skulde rives. Dette krasse utslag av pietetløshet overførte et av landets merkeligste bygverker vakte med god grund bestyrtelse inden enkelte kredse i Kristiania, og med prisværdig hurtighet søkte Thor Olsen, prokurator L. Rasch, byskriver J. H. Rye og løytnant Georg Ræder gjennem en direkte henvendelse til Akers kommune at bringe paa det rene, paa hvilke betingelser kommunen var villig til at overdra kirken til Kristiania; selv antydte man et beløp av 6000 spd., et tilbud som blev avslaaet av Aker. Imidlertid blev der indsamlet 2000 spd. i frivillige bidrag, samtidig med at Foreningen til norske fortidsminde-merkens bevaring i en skrivelse til formandskapet gav kjøpet sin varmeste anbefaling. Gjennem disse forenede anstrengelser av privat offervilje og kommunal ærekjærhet fra Kristianas side lykkedes det at sikre sig Akers kirke med kirkegaarden for en sum av 8000 spd. I salget indgik ikke tiende og graverbolig, og Kristiania kommune maatte desuten gaa med paa, at der blev forbeholdt Akers daværende menighet avgiftsfri benyttelse av kirkegaarden i 50 aar efter avslutningen av salget.

K J Ø P E T A V G A M L E A K E R S K I R K E

Ved indkjøpet av Akers kirke, som blev vedtat i repræsentantskapsmøte 2. december 1852, var den vanskelighet fjernet, som hittil hadde stillet sig hindrende iveien for at at dele byen i flere end 2 menigheter. Den endelige ordning av menighetsspørsmålet blev imidlertid først fastsat henimot det tidspunkt, da den nye kirke paa Hammersborg, som i mellemtiden var døpt Trefoldighetskirken til minde om byens ældste gudshus,¹ holdt paa at nærme sig fuldendelsen. Efter den nye ordning, som blev vedtat

*Gamle Akers kirke før restaureringen.
Efter maleri av N. B. Winguard 1835.*

i repræsentantskapsmøte 29. juni 1857 og bifaldt ved kgl. resolution av 22. mars 1858, blev byen inddelt i 3 menigheter: Vor Frelsers, Trefoldighets og Gamle Akers, selv om den endelige oprettelse av sidstnævnte menighet først traadte ikraft i februar 1861, eller vel to aar efter byutvidelsen, paa et tidspunkt da ogsaa restaureringen forlængst var avsluttet. Paa denne maate stod Kristiania ved indgangen til 1860-aarene med en nogenlunde tilfredsstillende ordning paa det kirkelige omraade, selv om der bare skulde gaa nogen aar, før der atter meldte sig nye og uavviselige krav.

¹ Hellig Trefoldighetskirken, omtrent paa den nuværende Johanneskirkes tomt.

Det var allikevel ikke tilstrækkelig bare at bringe ordningen av byens menighetsforhold saa nogenlunde i overensstemmelse med befolkningens vekst og de utvidede grænser; det gjaldt ogsaa at skape større interesse for selve kirkesøkningen gjennom indførelsen av forskjellige reformer i pagt med tidsaanden. Som et led i dette arbeide blev der i forbindelse med restaureringen av Vor Frelsers kirke, som for det indre av kirkens vedkommende førte til, at de gamle lukkede kirkestoler blev fjernet, ogsaa vakt motion om at ophæve den gamle stolleie. Det var en tanke, som hadde almindelig sympati inden kommunestyret, men da gjennomførelsen av den var ensbetydende med, at kirkens inntægter vilde gaa ned med ca. 1000 spd. om aaret, som kommunen maatte skaffe dækning for til bestridelse av utgifterne ved kirken, maatte man selvsagt ofre denne side av saken indgaaende oppmerksomhet. Resultatet blev allikevel, at kommunestyret, efterat forskjellige alternativer var bragt i forslag, tilslut bestemte sig for den utvei at ophæve stolleien for et aar ad gangen, samtidig med at man forbeholdt sig adgang til at indføre den igjen, hvis det skulde vise sig nødvendig. Første gang man gikk til denne beslutning var 29. januar 1851, og da det viste sig i løpet av aaret, at man kunde klare utgifterne til kirken uten at utligne stolleie, blev det 5. december s. a. besluttet, at den nye ordning skulde staa ved magt inntil videre. Først i 1857 — det første aar da der foreligger særlig budgetoppgjør vedkommende kirkens inntægter og utgifter — bortfalt den gamle ordning helt; der blev nu bevilget et tilskud til kirkens utgifter paa 780 spd., mens man undlot at benytte sig av den formelle adgang, som endnu var tilstede, til at kræve stolleie.

I forbindelse med kirkespørsmålene og den nye menighetsordning blev der ogsaa foretatt endel viktige reformer paa begravelssvæsenets område, bl. a. i form av en revision av det daværende reglement for kirkegaardene og likeledes av de avgifter, som maatte betales for gravsteder, klokkingning, »sangopvartning», bedemænd osv. — altsammen regulert fra gammel tid efter avdodes stand og stilling. For Vor Frelsers gravlundens vedkommende blev det i representantskapsmøte 31. mars 1856¹ besluttet, at der skulde foretages en større utvidelse, og at der skulde oppføres et særskilt kapel, forat man paa denne maate kunde komme fra »den nu i sorgehuset sedvanlige trakteren og den ofte besværlige procession samt de dermed forbundne utgifter, navnlig for likvognens benyttelse». Som et yderligere vidnesbyrd om den moderne tidsaand avviste man som prinsipielt uriktig den ordning, »at kirken skal tjene paa den jord, der avgives:

¹ For utførlige enkeltheter, jfr. sak no. 1 (repr.møte 31. mars 1856): Om forandring i adskillige punkter vedk. begravelssvæsenet i Chr.ania. (Arkst. Kr.a kommune 1852—1860).

for at opta en avdøds levninger-, og nedsatte derfor taksterne til hvad gravstedet virkelig kostet; den fortjeneste kirken tidligere hadde ved salget av jord blev istedet refundert av bykassen. Kort sagt, vi ser hvorledes byen paa alle maater ut igjennem 1850-aarene søker at indrette sig overensstemmende med den nye tid og dens krav. Det er denne typisk moderne tendens, som mere end noget andet bygger bro mellem fortid og fremtid — mellem aarene umiddelbart før og umiddelbart efter den store

*Gamle Akers kirke efter restaureringen.
Efter træsnit.*

brand. Gjennem hyutvidelsen og menighetsordningen kan det siges, at Kristiania for første gang organiserer sig med større og rummeligere forhold for øie, og da saa branden paa en overvældende maate viser, hvor meget der endnu staar igjen paa en række vigtige omraader, sker det gjennembrud i retning av den nye tid, som gjør første halvpart av 1860-aarene til en saa betydningsfuld periode i byens historie ved de mange vigtige beslutninger og tiltak, som knytter sig til den.

Det spørsmaal, som i første række knytter forbindelsen mellem den gamle og den nye tid og samtidig staar i den mest intime forbindelse med erfaringerne under selve branden, er spørsmaalet om en ordning av

vandverket. Det var en sak, som hadde staat paa dagsordenen i over en menneskealder og som hadde været sinket underveis i høi grad ved det motsetningsforhold, som jevnlig viste sig at være tilstede mellem Kristiania kommune paa den ene side og brukseierne langs Akerselven paa den anden. Høsten 1855 var saken naadd saalangt, at der forelaa en fuldt utarbeidet plan om anlæg av et nyt vandverk med indtak fra Akerselven ved Treschowmollen og med hovedledningerne saavel som rørrøstet forarbeidet av stopejern.¹ Ogsaa under behandlingen av denne plan opstod der vanskeligheter med brukseierne, saaledes at det ikke lykkedes at komme til en avgjørelse før branden. Men til gjengjæld løste denne begivenhet alle vanskeligheter med en gang. Allerede i repræsentantskapsmøte 12. mai 1858 — fire uker efter branden — blev der overensstemmende med formandskapets indstilling bevilget 131 000 spd. til anlæg av et nyt vandverk, hvorav 9 000 spd. til en dam ved Maridalsøset. Det nye vandverk, som paa det nærmeste var færdig ved utgangen av 1860 og som blev yderligere utvidet i løpet av de nærmeste fem aar, hadde to hovedledninger — en paa hver side av Akerselven, med rør av 12 toms (305 mm.) diameter. Ledningen paa vestsiden av Akerselven endte ved Slotsbakken; ledningen paa østsiden førte til Grønland, hvor den delte sig i to arme, en til Oslo og en under elven til Fjerdingselven. Hovednettets samlede længde, som ved utgangen av 1860 var 46 151 alen, var fem aar senere øket til 68 269; samtidig steg antallet av brandkummer fra 222 til 291. Det var en reform, som i like grad virket tilbake paa byens ydre som paa forholdene i hjemmene. Inden utgangen av 1865 var alle de gamle vandposter og brønde i gatekrydsene, ialt 58, væk for bestandig, og sammen med dem alle de eiendommeligheter, som knyttet sig til dem fra Kristianias smaabytid; av de private spring, som før 1858 utgjorde 262, var der 82 tilbake. Til gjengjæld blev der indlagt springvand i den ene gaard efter den anden til glæde fremfor alt for husmodrene. Ved utgangen av 1860 var 500 hus forsynet med denne ypperlige indretning; ved utgangen av 1865 var tallet oppe i 1460. Indtægterne av vandverket, som før 1860 og 1861 var budgettert med henholdsvis 1 000 og 4 000 spd., var i 1865 opført med 14 000 og i 1866 med 15 000 spd.

Paa kloakvæsenets omraade fortsatte den utvikling, som var kommet til gjennembrud i 1850-aarene, efter en stadig utvidet plan. Hovedregelen var fra slutten av 1850-aarene, at alle kloaker blev forarbeidet av glasserte lerrør; men — paa enkelte steder saasom i Universitetsgaten, Lakkegaten o. fl., hvor kloakerne tillike tjener til at opta bækkeløp eller vand fra større

¹ Jfr. Forestilling ang. et nyt vandverk for Kristiania by. Trykt som manuskript, Kr.a 1856. I dok.saml. Kr.a Kommune 1852—1860.

strækninger av byen, har man været nødt til at gi dem saa store dimensioner, at de maatte mures.¹ Kloaknettets samlede længde ved utgangen av 1865 var 59178 alen, hvorav 46455 alen rørkloak og 12728 alen muret.

I naturlig sammenhæng med anlægget av vandverket meldte sig, endnu før det var færdig, den nye organisation av brandvæsenet. Den blev efter en længere forberedelse vedtat i repræsentantskapsmøte 20. juli 1860 og traadte ikraft fra nytår 1861. Det vigtigste ved denne organisation i mot-

*Branden i Hotel du Nord 12. november 1859.
Efter træsnit.*

sætning til den tidligere ordning var oprettelsen av et fast lønnet brandkorps, bestaaende av 1 overbrandmester,² 2 underbrandmestre, 8 formænd og 25 mandskaper, »hvis anvendelse var basert paa benyttelsen av det nye vandverk som direkte sproiteapparat«. I tilfælde av større brand hadde korpset som reserve det ældre utskrevne brandmandskap, som bestod av 2 kapteiner, 2 adjutanter, 17 premierløytnanter, 16 sekondløytnanter, 83 underofficerer og 1178 straalemestre og numermænd. Av brandstationer var der ved utgangen av 1865 i alt 3: Hovedbrandvagten, som vi har nævnt

¹ Citaterne, hvor ikke anderledes anført, fra stiftamtmandens 5 aars-beretning, 1861—65.

² Blandt ansøkerne til denne post var Marcus Thrane, som nu var kommet ut av sit langvarige fængsel. Han fik den ikke og søkte derefter over til Amerika efter at ha lært fotografikunsten i Tyskland.

blev opført allerede ved midten av 1850-aarene med privatbolig for overbrandmesteren, og som til at begynde med blev station for 7 mand og hester; Grønlands station, hvor den ene av underbrandmestrene fik sin privatbolig, og hvor yderligere 2 mænd blev stationert med 2 hester, og som no. 3 Sagene station med 2 mænd og 2 hester. De øvrige to tredieparter av de faste mandskaper var navnlig beskjæftiget ved de verksteder som var indrettet ved hovedstationen. Det er av interesse at notere i denne forbindelse, at Kristiania i tiden mellem den store brand og den nye organisation av brandvæsenet er vidne til en række større og mindre brande, tildels av en temmelig mistænkelig karakter, foruten adskillige tilfælder, hvor ilden blev opdaget og slukket av »husets folk», uten at der blev anrettet nogen skade. I løpet av de første otte maaneder av 1859 — for at nævne et konkret eksempel — var der ikke mindre end 13 store og smaa brande, deriblandt den forfærdelige brand i apoteket Hjorten paa Grønland, 6. august 1859, som krævet ikke mindre end 17 offere, hvorav 14 fandt sin død i flammerne og 3 døde paa Rikshospitalet av sine saar. Branden var en forholdsvis ubetydelig affære materielt set, forsaavidt som hele skaden ikke beløp sig til mere end ca. 30000 spd. Det frygtelige tap av menneskeliv var det sidste eksempel her i byen paa det risikable ved den gammeldagse uskik, at en hel masse uvedkommende skulde være med og »redde». Skjønt apoteket ivirkeligheten hadde faat ut alt av nævneværdig værdi, var mængden ikke til at faa ut av lokalet. Da var det taket pludselig løsnet og i fuld brand gled ned paa forsiden av bygningen og stængte alle utganger. En anden opsigtvækkende begivenhet var branden i Hotel du Nord et fjerdingaar efter, som la den gamle bygning i aske. Dets arvtager blev Victoria Hotel, som i løpet av endel aar skulde bli byens første.

Ogsaa paa en række andre omraader, eksempelvis hvor det gjaldt havnevæsenet, la kommunen den samme prisverdige nidkjærhet for dagen som paa de øvrige felter av administrationen, selv om utviklingen — av grunde, som vi alt har paavist — ikke gik særlig fort. Allerede saa tidlig som i 1855 hadde repræsentantskapet bevilget et tillæg av 2 procent til toldintraderne med det formaal, at det som ikke gik med til de ordinære havneutgifter skulde henlægges til et fond, som skulde anvendes til dækning av utgifterne ved de store bryggeanlæg, som dengang var under forberedelse. Følgen av denne kloke politik var, at kommunestyret, da det i december 1860 gik til vedtagelse av den endelige plan for bryggeanlæg i Bjørviken, hadde til disposition en beholdning paa ca. 45000 spd. Det samlede anlæg var beregnet til ca. 100000 spd., men da størsteparten av dette beløp først vilde tiltrænges efterhaanden, blev det, takket være det opsparte fond, ikke nødvendig at gaa til optagelse av noget særskilt laan, før man var kommet et stykke ut i arbeidet.

I sin almindelighet kan det siges, at Kristiania kommune i første halvpart av 1860-aarene foretok en række gjennemgripende forbedringer og utvidelser av havnen overensstemmende med den nye tids krav paa større dybde og mere bryggeplads, selv om forholdene ved havnen ikke bare dengang, men endnu langt ned i 1880-aarene i mange henseender maatte betegnes som særdeles primitive. Mere detaljert kan disse foranstaltninger skisseres saaledes: Ved bunden av Bjørviken blev der for en sum av 40000 spd. kjøpt en længere strandlinje, hvor der blev anlagt en sammenhengende bryggestrækning av huggen granit i en længde av omtrent

*Middagshvil under isvækningen.
Efter tegning av arkitekt v. Hanno.*

550 alen. Denne brygge blev anlagt som en direkte fortsættelse av Palæbryggen, samtidig med at endel av Palæhaven blev indkjøpt og utlagt til offentlig benyttelse i forbindelse med bryggerne; endelig blev der ogsaa etablert en direkte forbindelse mellem bryggerne og Jernbanetorvet ved hjælp av et nyt gateanlæg. I Oslos havn blev der foretat en række større opmudringsarbeider for at gjøre den skikket til at motta større og mere dypgaaende fartoier — en foranstaltning som var saameget mere paakrævet, som jernbanen for egen regning anla en brygge paa 500 alen for mottagelse av mesteparten av den trælast, som dengang eksportertes over Kristiania. Endelig blev der ogsaa foretat en række vigtige arbeider i Piperviken, hvis brygger ved indgangen til 1860-aarene «befandt sig i en daarlig og ufuldendt tilstand». Bare paa ét omraade vedblev den gamle

tid at leve uforstyrret. Byen var regelmæssig indefrosset hver vinter, og naar skibene skulde ut om vaaren, brukte man fremdeles den gamle «isvækning»-metode, som bestod i at skjære raak og «duve» flakene ind under iskanten — et havne-interior fra Kristianias smaabytid, som navnlig Leopold v. Buch har git en ypperlig skildring av.

Reformerne vedkommende vandvæsenet, brandvæsenet og havnevæsenet er imidlertid ikke de eneste, som lægger beslag paa kommunestyrets

*Stortorvet.
Efter fotografi.*

opmerksomhet i første halvpart av 1860-aarene. Ogsaa vei- og bro-lægningsvæsenet er gjenstand for gjennomgripende forbedringer. En række gater i den ældre by — eksempelvis Østre gate, Prinsensgate, Toldbodgaten, Kongens gate og Kirkegaten — faar sin bro-lægning omlagt over større eller mindre strækninger; der aapnes ny forbindelse i første række mellem Østre gate og Grænsen ved at Øvre Slotsgate, som hittil hadde været lukket mot Grænsen, i 1863 brytes igjennem mot sidstnævnte gate. I det nærmeste strøk utenfor det egentlige centrum blir forholdene likefrem revolutionert ved opførelsen av Stortingsbygningen, det anseligste

bygverk i 1860-aarenes Kristiania; det førte til oparbeidelsen av Stortingsgaten og den svære paafyldning av den lavtliggende sydside av Huseiertomten for at bringe den op i tilstrækkelig høide i forhold til niveauet mot Karl Johansgate. Det betydelige areal mellem Stortorvet, Storgaten, Hausmannsgaten og Møllergaten, som allerede hadde lagt beslag paa autoriteternes opmerksomhet i over en halv menneskealder, blev gjenstand for omfattende forbedringer; bl. a. blev Youngstorvet,¹ i sin tid

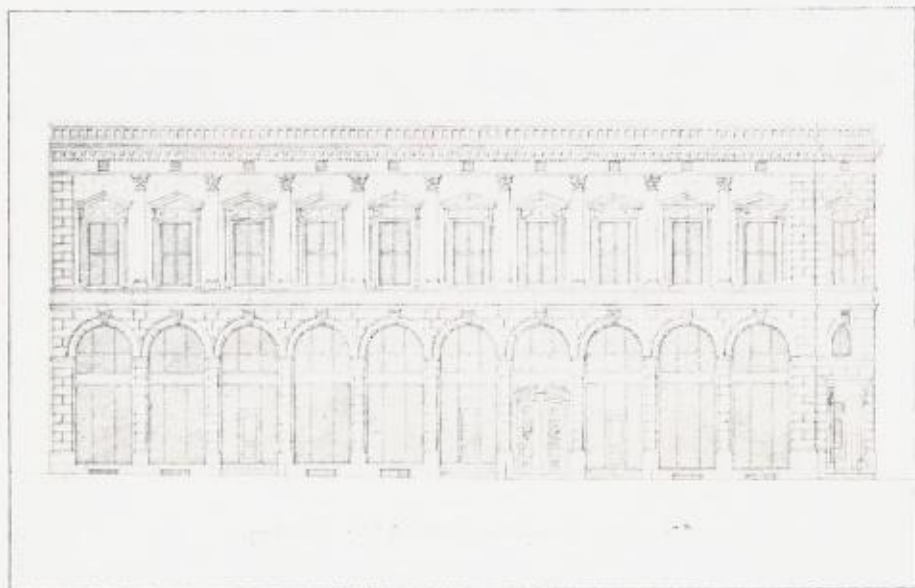

*Karl Johans gate med Hans Gulbransons gaard i forgrunden.
Efter fotografi.*

byens fortrinligste beite paa grund av den rikelige gjødsling det var gjenstand for, brolagt i hele sin bredde. I samme forbindelse maa nævnes planeringen av Vaterlands gamle kirkegaard, hvor veivæsenet i lang tid hadde hat oplag av sten og sand osv., men som nu (1862) blev rømmet av denne myndighet, efterat det var besluttet at opføre den nuværende politikammerbygning. Ogsaa i Piperviken og Vaterland, saavel som paa Grønland og Grünerløkken blev der i løpet av 1860-aarene foretat omfattende

¹ Om dette torv heter det i et kommunalt dok. av 1863: «Nytorvet og dets omgivelser har i lang tid været og er endnu i en tilstand, som er illet passende for et av byens fornemste torve».

forbedringer av forskjellig art, dels i tilslutning til tidligere indledede arbeider, dels i form av helt selvstændige nyanlæg. Disse eksempler er tilstrækkelige til at vise, hvor intenst og maalbevisst der arbeides, og det er bare billig at indrømme, at resultaterne svarte til anstrengelserne. Ved utgangen av 1865 hadde byens gater og veie en samlet længde av 105278 alen mot 88600 ved utgangen av 1860; herav var 19264 alen brolagt mot 17800 dengang. Længden av grusfortauger øket i løpet av femaarsperioden fra 29500 til 82162 alen, samtidig med at der blev anlagt fortaug

*Peter Petersens gard.
Efter arkitekterne v. Hannos og Schirmers tegning.*

i en længde av 13070 alen. Kort sagt, det er paatagelig for enhver ved en rent ydre betragtning av forholdene, at Kristiania holder paa at arbeide sig fremover i retning av en virkelig storby. Eller som Orla Lehmann uttrykker det i 1865 efter 29 aars fravær, slaat av motsætningen mellem for og nu: «Naar jeg i denne nye by vandret omkring paa brede fliser, langs elegante, vel utstyrede butikker mellem gaslygter og ilende cabrioletter... eller jeg kom ind i de rummelige og lyse boliger med brede trappeganger, høie værelser og den komfort vor tid kræver — saa maatte den erkjendelse paatrænge sig, at Kristiania fra en kjedelig kjøbstad er blit en net og ret livlig europæisk by, hvori alt tyder paa fremgang». Som et yderligere eksempel paa fremgangen kan nævnes, at der i 1864 fra en komite, som var nedsat til at foreslaa nye gatenavne, foreligger

en indstilling, som omfatter 86 gater. Wergeland faar her den retfærdighed, at »Lille Parkvei« endelig engang blir omdøpt til Wergelandsveien. Desuten faar Holberg, Tullin, Edvard Storm, Wessel, Nordal Brun og Frimann gater opkaldt efter sig; fra krigshistorien mindes Huitfeldt, Tordenskjold og Kjeld Stub; fra sagaen Olav den hellige, fra Norges nyere historie Falsen og Christie; fra Kristianias historie Deichman. Til hovedstrøkene i arbeiderbyen *Grünerløkken*¹ fæstes krigernavnene Olav Rye, Schleppegrell og Helgesen, og som en usedvanlig æresbevisning

*Karl Johans gate med Scandinaviegaarden i forgrunden.
Efter træsnit.*

overfor en levende person faar Thorvald Meyer allerede paa dette tidlige tidspunkt en av hovedgaterne i samme bydel opkaldt efter sig. Oscar og Josephine og deres tidlig avdøde søn Gustav faar hver sin gate i det nye villakvarter, som i løpet av de sidste 6—7 aar hadde reist sig paa vestkanten under navnet *Homansbyen*²; derimot fandt komiteens flertal »av hensyn til de mange forandringer i den nuværende Østregates husnumre, som derav vilde bli følgen« ikke at kunne gaa til et saa radikalt skridt som at avskaffe navnet Østre gate for den del av den nuværende Karl Johans gate, som ligger mellem Akersgaten og Jernbanetorvet. Paa denne maate

¹ Se nedenfor pag. 478.

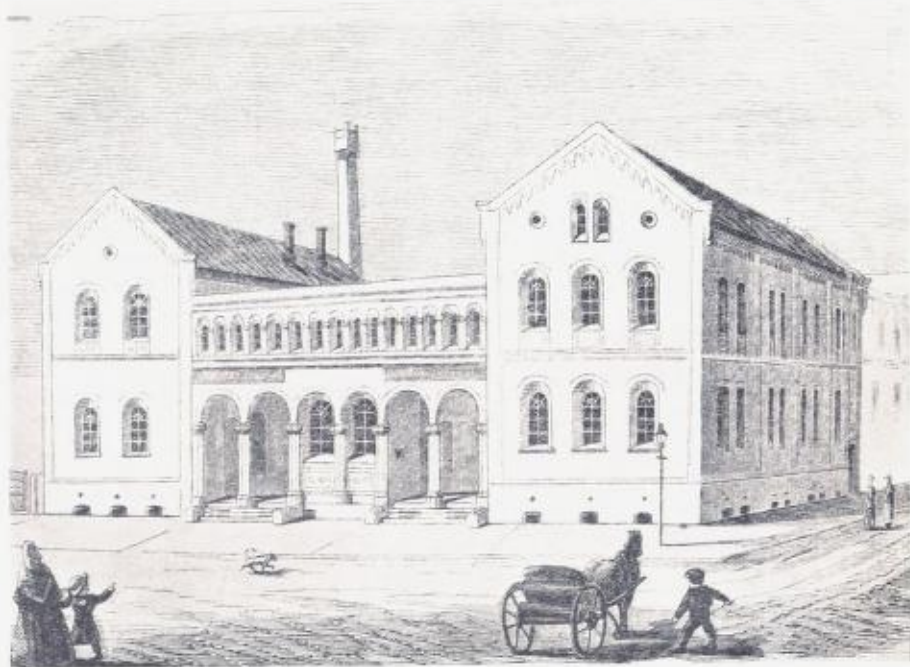
² Se nedenfor, pag. 476.

maa man endnu endel aar finde sig i den urimelighed, at en og samme ret fortlopende gate bar to navn.

Disse enkeltheder, som med lethed kunde suppleres med en hel del andre, fortæller med tilstrækkelig tydelighed, hvor nær 1860-aarenes Kristiania rykker os ind paa livet, i det mindste i navnet, selv om avstanden paa en række andre omraader er noget av et »svælgende dyp«. Men retningen er allikevel ikke til at ta feil av. Paa overgangen fra 1850- til 1860-aarene — eller med andre ord midt i omdannelses-processen efter den store brand og med koleratidens selvforskyldthet *in mente* — begynder det officielle Kristiania som aldrig før at tænke og føle socialt. Som eksempel kan nævnes en skrivelse til Indredepartementet av 29. april 1858 fra den kommission, som nylig var nedsat for at ta under behandling spørsmaalet om nye løvbestemmelser angaaende sundhetspolitiet. I skrivelsen, som er undertegnet bl. a. av daværende ordfører Motzfeldt, politimester Morgentierne og professor Conradi, paapekes det, at der i lange tider har hersket en sorgelig mangel paa forstaaelse av de krav, som bør stilles netop paa det sanitære omraade. Erfaringen fra andre steder har vist, hvormeget der lar sig utrette til fremme av sundhetstilstanden og formindskelse av dødeligheten ved hjælp av planmæssige forholdsregler. Vistnok kræver de sanitære hensyn økonomiske offre og trær desuten meget ofte i »et utvortes fiendtlig forhold til eiendomsret og næringsfrihet«; men det faar ikke hjelpe, mener komiteen. »Fra det øieblik det er indtrængt i den almene erkjendelse, at individernes sundhet og liv er de høiere goder, i hvis tjeneste selv eiendomsret og næringsfrihet staar, maa de sanitære hensyn gaa av med seiren, og eiendomsret og næringsfrihet finde sig i de paa hine hensyn grundede indskrænkninger«. Selv i Storbritannien, »hvor fremfor andetsteds eiendomsretten hittil har været tillagt ukrænkelig helighet og næringsfriheten den videste utstrækning«, har man fundet det paakrævet av samfundsmæssige hensyn at sætte sundhetsvæsenet i forgrunden og omgjærde det med de bedste garantier. Det samme er tilfældet i Danmark, hvor der i aarene 1852—56 blev git en række vigtige love paa dette omraade, hvorav en enkelt medførte adskillige indskrænkninger for den private byggevirksomhet.

For vort eget lands vedkommende henviser kommissionen til det »tillæg til bygningsloven for Bergen«, som gik igjennem paa Stortinget i 1857 i alt væsentlig i overensstemmelse med Bergens kommunestyres eget forslag. Her er bygningsvæsenet og sundhetsvæsenet for første gang set under en fælles synsvinkel ved at der er git kommunestyret adgang til — med høieste approbation at fatte nærmere bestemmelser, ikke blot om indredningen av vandhus og gjødselbinger, men ogsaa overhodet angaaende hvad der av hensyn til sundheten bør iagttages ved opførelse av bygninger

bestemt til beboelse-. Efter hvad kommissionen har bragt i erfaring, omgaas Kristiania kommunestyre for tiden med planer om at faa vedtat en tillægslov til Kristianias bygningslov »paa det snart sammentrædende overordentlige Storting» — en foranstaltning, som maa siges at være særdeles betimelig paa grund av »den hovedstaden senest overgangne betydelige ildsvaade og byens derav følgende partielle gjenopbyggelse»; men netop derfor er det ogsaa av største vigtighet, at der samtidig indføres

*Kristiania dampjokken.
Efter træsnit.*

»sanitære forskrifter for bygningsvæsenet i hovedstaden». Som foranstaltninger av denne art, som uttrykkelig betegnes som »nye», nævner kommissionen bestemmelser, som tar sigte paa at tørre ut grunden og befri den for fugtige stoffer, som kan gjøre den til en kilde for smitte og epidemier; desuten bestemmelser til forebyggelse av en altfor tæt bebyggelse eller usundt naboskap i skikkelse av en eller anden fabrikk, hvis virksomhet forpester luften. Som direkte bestemmelser til fremme av sundheten nævner kommissionen nødvendigheten av mere ventilation i forsamlingsrum o. lgn., beregnet paa et større antal individer. Alt dette viser, i hvor høi grad forholdene laa tilbake paa dette vigtige område, og intet

er lettere end at finde eksempler paa, hvorledes autoriteterne selv forsyn- det sig mot disse elementære krav, saalangt ned som i anden halvpart av 1850-aarene. De forskjellige reformer paa fattigvæsenets, sykehusvæse- nets og skolevæsenets omraade paa overgangen fra 1850- til 1860-aarene i forbindelse med de mange karakteristiske opplysninger, som meddeles om de tidligere tilstande, er tilstrækkelig illustrerende i saa henseende. Midt under alt dette var Kristiania vidne til en intens byggevirksomhet,

*Thorvald Meyer.
Efter fotografi.*

som fordelte sig, omend noksaa ujevnt, over hele byen. I aarene 1858 til og med utgangen av 1864 blev der ialt opført 401 nye hus; derav 213 i de saakaldte «centrale bydele», som endnu paa dette forholdsvis sene tids- punkt var ensbetydende med Christian IV.s og Christian Fre- deriks by. Først gjaldt det na- turligvis at faa op nye gaarder i det brændte strok — etarbeide, som fra første stund av blev tat op med energi og dygtighet, efterat autoriteterne med pris- værdig fart var blit enige om, hvorledes stroket skulde regu- leres. Til en begyndelse var den tanke sterkt oppe — og blev i pressen navnlig forfegtet av Morgenbladet — at man burde dele kvartalet mellem Østre- gate, Dronningens gate, Prin- sens gate og Kirkegaten og la det

gjennemskjæres av *Passager*, i likhet med hvad tilfældet er flere steder i utlandet, eksempelvis Bryssel, Paris og Milano. Denne plan blev støttet i Aftenbladet av den svenske arkitekt Langlet — en av de mest omstridte personer i de dage paa grund av det forslag med tegninger og plancher, som han nylig hadde fremlagt i sporsmaalet om den nye stortingsbygning.

I motsætning til Aftenbladet, som redaktionelt nærmest stillet sig paa et sparsomhetsstandpunkt i sporsmaalet om reguleringen av det brændte strok, hævdede Morgenbladet, at der nu var en anledning til at forskjønne byens centrale strok, som kanskje aldrig kom igjen, og at man derfor burde vise, at man forstod stillingens krav «baade praktisk og æsthetisk taget».

De private huseiere vil sikkert sørge for at opføre sine gaarder slik, at de faar den storst mulige økonomiske fordel av dem; men ogsaa almenheten har visse krav, som fortjener at imøtekommes ved en leilighet som denne, og som kommunen lettest og naturligst kan og bør ta sig av. Efter Langlets forslag skulde der lægges to passager, som skulde ha en bredde av ca. 13 alen, og som skulde skjære hverandre i en ret vinkel i centrum av kvartalet. Paa grund av at hjørnerne naturligvis maatte

avrundes, vilde der her opstaa en regulær ottekant med en diameter paa omkring 30 alen. I centrum av ottekanten vilde Langlet ha «et monumentalt springvand» og i periferien «kafeer, læsekabinetter og andre lignende lokaler», mens der i første etage langs passagerne skulde være butikker og i de øverste etager større familiebekvemmeligheter. Passagerne saavel som ottekanten skulde være beskyttet av et let glastak med jernsprinkler, som Langlet nu mente kunde leveres for 10 à 12000 spd. Det var en plan, som forekom kommunestyret altfor fantastisk, og efterat reguleringskommissionen hadde uttalt sig for det meget enklere alternativ, som ikke skaffet bykassen en skillings utgift, at strøket burde reguleres som en

kompakt masse paa den maate, at Lille Kirkebakken blev sloifet, var det Langletske projekt ivirkeligheten at betrakte som bortfaldt.

Om bygningsarbeidets gang utover sommeren 1858 heter det i en artikkel i Morgenbladet for 22. august: «Der har i den senere tid her i byen været en stedse fremadskridende virksomhet paa brandtomterne, der rigtignok en enkelt dag kan bli avbrutt ved en smule *strikes* fra graastensmurerne, som vil ha høiere betaling, men som dog den næste dag finder sig bedst tjent ved at gaa tilbake til deres arbeide. Videst kommen er en bygning i Dronningens gate, der er færdig til paalægning av tredie bjelkelag; (desuten) kjøbmand Schmelcks bygning i Kirkegaten, hvor butikken

*Den katolske kirke og Trefoldighetskirken.
Efter træsnit.*

skal være færdig til indflytning i november; kjøbmand Schwensens bygning paa justitiarius Bergs forrige tomt, samt i kvartalet ovenfor Hans Gulbransons bygning, der vil være under tak i løpet av 1 maaned. Forresten arbeides der endnu fornemmelig paa fundamenterne«. Bladet gaar ut fra, at de nye bygninger, naar de engang blir færdige, vil vise sig praktiske med hensyn til utnyttelsen av tomten saavel som hvad indredningen angaar, og mener, at dette nødvendigvis maa komme til at øve indflydelse

*Advokat Homan.
Efter maleri av W. Holter.*

paa »husleiligheternes falden i pris for konditionerede familier«. Det sidste er et spørsmål av betydelig interesse for denne del av befolkningen, som i de senere aar har været særdeles vanskelig stillet paa dette omraade, da der paa grund av materialernes dyrhet og de høie arbeids-lønninger har været bygget utilstrækkelig for behovet. I denne forbindelse opplyser bladet om en spekulationsplan langt utenfor centrum, som fortjener at gjengives i sin helhet, fordi den gir os hvad vi med to ord vil kalde: Homansbyens genesis. Den lyder saa:

»D'herrer advokat Homan og prokurator Rasch indkjøpte for længere tid siden 22 å 23 maal jord like nedenfor Uranienborg, hvorover de har anlagt fast makadamisert vei, og hvor de agter

etter en bestemt plan at opføre bygninger eller ved salg av tomter at virke til opførelsen av saadanne. Ialt vil vel den indkjøpte grund kunne gi plads for 15 å 16 hus med haver foran... Grundeierne har under bygning til salg eller bortleie et større 2 etages hus til Hægdehaugsveien, hvis underste etage skal være indredet til næste foraar, og som er utleiet til butik for husholdningssaker — en bestemmelse, som vil falde meget bekvem for de 60—80 omkringliggende hus. Likeoverfor er anlagt et stort gartneri med drivhus; desuten er der under bygning et mindre 1 etages hus«. Indtil 1858 var der i stroket Homansbyen med Balkeby bare 3 hus, hvorav det ene var bygget i 1855 og de to andre i 1857. Fra 1858 til og med utgangen av 1864 blev der

bygget ialt 35 hus, hvorav ikke mindre end 24 (henholdsvis 10 og 14) i de to aar 1858 og 59. Det typiske ved strøket var fra første stund dets uensartede bebyggelse — hus i forskjellig stilart, allesammen med haver foran, men som helhet av fortrinlig virkning. Blandt de første nybyggere i strøket nævner Alf Collett bl. a.: Digteren Andreas Munch, professor Caspari, jernbanedirektor Pihl og amtmand Collett, »hvis mere end almindelig rike blomsterhave hørte til et av Homansbyens mest tiltalende partier».¹

*Homansbyen, Josefinegate.
Efter tegning fra 1869.*

I motsætning til den forholdsvis innskærkede byggevirksomhet i tiden mellem 1855 og 1858 for de mere velstillede klassers vedkommende blev der — som Morgenbladet uttrykker det — »bygget temmelig raskt av den lavere folkeklasse, saasom paa Ahnefeldt ved Oslo, paa Vaalerengen ved Galgebjergsveien og paa Enerhaugen». Men den merkeligste bebyggelse i løpet av disse aar var allikevel det arbeiderstrøk som i en fart vokste op omkring Kongens mølle, og som døpte sig selv med det fordringsfulde, aldrig officielt anerkjendte navn *Newyork* — den første begyndelse til Grünerløkken.

¹ Jfr. Alf Collett, *Gamle Christiania Billeder* (ny utgave), pag. 300 ff.

Ved Grünerløkken, saaledes som denne betegnelse blev opfattet midt i 1850-aarene, forstod man den store slette, som var begrænset av Akerselven, Fossveien, Sannergaten og Torshaugbækken. Eiendommen, som var kommet i familien Grüners besiddelse i 1672, da myntmester Fredrik Grüner kjøpte den for 4000 riksdaler, hadde oprindelig tilhørt kronen, som eiet en kornmølle her — den saakaldte Kongens mølle — som nu likeledes blev overtat av Grüner. I 1758 blev eiendommen solgt for 30000 rdl. til vicelagmand Poul Nielsen, en av byens rikmænd, men i 1802 vendte den atter tilbake til Grüner-familien, representert ved myntmester Fredrik Grüner. Ved det tidspunkt vi her befinner os, tilhørte eiendommen, hvis officielle navn var Fosveien 1 b, oberst Hans Grüner, som nogen aar senere atter lot den gaa ut av familiens eie. Naar undtages nogen smaa hytter langs elven, var der til omtrent 1855 paa hele sletten bare en eneste gaard, Sannergaarden, som laa paa hjørnet av de nuværende gater, Sannergaten og Thv. Meyersgate, omgit av store lovtrær. Fra gaarden hadde man et prægtig utsyn over sletten — en landleig idyl i stor stil med aker og eng og smaaskog paa begge sider av Torshaugbækken. Etpar laaver fullstændiggjorde indtrykket og fortalte om det jordbruk, som blev drevet her. Men om høsten, naar avlingen var kommet i hus, var Grünerløkken nærmest at ligne ved en prærie fuld av beitende kreaturer; store dele av den blev da leiet bort til driftebønder, som kom ind til byen med sit slagtekvæg — et forhold som holdt sig gjennem en lang aarrække. «Jeg var selv ute for at se paa kvægdrifterne, som gik paa græs der, hvor vi nu har politistationen og Løvliens gaard», skriver en gammel Grünerløk-mand i endel efterlatte privatoptegnelser.¹

Den industrielle virksomhet, som opstod langs Akerselven paa overgangen fra 1840- til 1850-aarene, navnlig fra Kongens mølle til henimot Beyerbroen, førte til, at der ut igjennem 1850-aarene fandt sted en mindre træbebyggelse langs elven. Men det er først efter beslutningen om byutvidelsen, at denne bebyggelse riktig tok fart. I løpet av etpar aar reiste sig den bydel, som vi allerede har nævnt under betegnelsen Newyork, og som i alt væsentlig dækket det areal, som nu optages av Torvbækgaten, Korsgaten, Stolmagergaten og Nordre gate fra Markveien til Akerselven. Grunden til den »amerikanske fart«, denne bebyggelse foregik med, var den, oplyser en innsender i Morgenbladet høsten 1858 —, at det gjaldt at skynde sig, forinden kommunestyret gik til at fastslaa murtvang for hele det indlemmede strøk. De hus, som opføres herute, er »av laft og frembyder de mest besynderlige konstruktioner; de eies for en del i et likesaa besynderlig fællesskap, da en har fæstet grunden, en anden har levert

¹ Klokker ved Pauluskirken Halvor Bjerke.

Grønreløkken med omgivelser.
Efter Næsers kart

tommeret, en tredie snedkerarbeidet osv. Nu staar bygningerne der, og den ene formaar ikke at løse den anden ut; herfra utgaar uenighet og klammerier, der dels stanser de ufuldførte arbeider og gjør det hele til en svinesti, dels foraarsaker støi og spetakel, der undertiden varer til langt paa natten. Vægterne indfinder sig vel saa ofte de kan«, tilføies det; »men da deres nærværelse ved Sagene, hvor opsynet med gater og lygter bestrides av to mand, paaafordres, kan de ikke stadig opholde sig paa Grünerløkken«. To aar senere, høsten 1860 — i forbigaaende bemærket noget av en rekord i retning av maanedslangt regnveir — heter det i en artikel i Morgenbladet om tilstanden i »byens forstad Newyork kaldet«: »Søleriet i gater og kjeldere er meget stort, og ved siden av den ellers herskende urenslighet — hos flere Newyorkere naturligvis undtagelsesvis — maa det ydre smuds og fugtigheten formodentlig i hoi grad bidrage til den stedfindende sykелighet, der paa sin kant koster byen penge«. I samme forbindelse oplyses det, at »Newyorkerne maa hente deres drikkevand nede i Møllergaten«, samtidig med at de ikke eier avløp for sit skyllevand. Fra politiet foreligger der en officiel notis til aviserne om en pike, som tjente hos en familie paa Grünerløkken, og som en dag indfandt sig paa politikamret og spurte, hvad straf hun kunde utsætte sig for ved at forlate sin tjeneste paa staaende fot. Da hun fik oplysning om at straffen var bøter eller fængsel, svarte hun, at hun ikke vilde betænke sig et øieblik, heller end at gjennemgaa alle de gjenvordigheter som en tjenestepike paa Grünerløkken var utsat for av mangel paa vand og gatebelysning og fremfor alt paa grund av de forfærdelige veie, hvor »end ikke det noiagtigste bekjendtskap til alle de sliibrige steder, dype huller, steile brinker og dype avsatser kunde frølse hende fra stundom at gjøre en ufrivillig kolbotte, der i gunstigste tilfælde kunde ha tilfølge, at hendes klæder blev tilrakkert«. Det var en affære, oplyser Alfr. Sinding-Larsen,¹ som vakte »megen indignation i alle samfundslag«, og som medarbeider i Aftenbladet fik han i opdrag av sin redaktor at undersøke forholdene. Hans skildring bekræfter rigtigheten av de talrike klager. Tilstanden i Newyork er forfærdelig. »Stedet bestaar efter opgave av en av dets indbyggere av omtrent 70 hus fordelt i et halvt snes kvartaler. Disse er fuldstændig avspærret fra hverandre ved 5 kanaler, som efter skilterne paa hjørnerne merkelig nok ogsaa bærer navnet *gader*. Disse kanaler er opfyldt av blaaler i næsten flytende tilstand . . . De vil maaske spørge, hvorledes indbyggerne kommer frem i disse kanaler . . .; de kommer slet ikke frem i dem. Men paa begge sider og langs deres hele længde er der anbragt et slags brygge, og i krydsene er de motsatte bredder sat i forbindelse med hinanden ved en smal bro eller klop.»

¹ Jfr. hans essay: Newyork paa Grünerløkken i skissesamlingen *Efter naadigst befaling*, Kr.a 1906.

Disse interiører er betegnende for forholdene; men i en artikel i Morgenbladet nogen uker senere fremholdes det allikevel, støttet med gode argumenter, at der ikke er nogen grund til at bli hysterisk paa Newyorkernes vegne. Der er ingen grund for magistrat og formandskap til at begi sig ut paa Grünerløkken for at ta forholdene i øiesyn. Autoriteterne har fuld rede paa dem, og de vet ogsaa, at aarsaken til dem er den, at Newyork blev ført op i hui og hast før byutvidelsen i strid med de mest elementære bygningsregler, og specielt uten at der blev anstillet nogen-

*Møllerbroen (nu Grünerbroen) med 'Newyork' i bakgrunden.
Efter træsnit.*

somhelst undersøkelser med hensyn til grunden. »Ved gaternes anlæg iagttoges intet nivellement; den ene gate ligger og det ene hus staar høiere end det andet i lerbakken. At avhjelpe virkningen herav er ingen smaa-sak«. Det er imidlertid ganske uriktig, uttaler Morgenbladet, at paastaa at Grünerløkken er blit forsømt. Allerede ivaares (1860) blev det bestemt, at det nye vandverk skulde utvides dit, og denne utvidelse vilde vel kanskje allerede ha fundet sted nu, hvis der ikke var indtraadt forsinkelse med hensyn til leveringen av lerrør fra England. »Samtidig med vandverket kan kloakanlæg, forsaavidt gaternes forkjerte stilling gjør det mulig, ventes utført«, og hvad belysningen angaar, er der allerede indledet forhandlinger om en ordning av forholdene. Nogen rationel regulering blev

imidlertid ikke indledet før i 1862; men endnu i en lang aarrække vedblev forholdene at ha en temmelig nybyggeragtig karakter. Det var ved dette tidspunkt, at godseier Thy. Meyer for alle tider knyttet sit navn til Grünerløkken. Sammen med daværende overretssakfører C. F. Michelet kjøpte han ved skjøte av 9. december 1861 Fosveien 1 b av oberst Grüner for en sum av 35 000 spd. Det var en glimrende forretning, da eiendommen utgjorde ikke mindre end 960 175 kv.-alen med fradrag av den tomt, som alt var solgt til Christiania seildugsfabrik, og etpar maal, som Grüner selv beholdt.

Artikelen i Morgenbladet, som betegnes som innsendt, bærer tydelig præg av at være skrevet av en eller anden kommunal autoritet, og den kan derfor betragtes som et uttrykk for grundsynet i de ledende kredse. I korthet kan det uttrykkes saa: Det er et glædelig bevis paa stigende velstand og civilisation hos befolkningen i en by, at den retter voksende krav til utviklingen av sine kommunale indretninger, og forsaavidt er der ikke noget at si paa de klager, som fremkommer over manglerne ved byens gater, veie, belysning o. lgn. Men det gjælder ogsaa at erindre, at alle krav ikke er like vigtige; hensynet til byen i sin almindelighet maa derfor gaa foran hensynene til de enkelte bydele, selv om beboerne av vedkommende strok finder, at deres interesser er de, som har sterkest krav paa umiddelbar sympati og støtte fra kommunens side. Vistnok er det saa, at den vet bedst, hvor skoen trykker, som har den paa. »Men det er de administrative og bevilgende myndigheters pligt at ta hensyn til alles tryk og derefter indrette sig uten at la de individuelle klager komme i avgjørende betragtning. Dette blir dobbelt viktig i en by med saa stigende utvikling og med et saa stigende kommunalfond som Kristiania«.

Dette vil kort og godt si, at Kristiania kommunestyre med fuld forstaaelse av den nye tids aand og de krav, som byutvidelsen førte med sig, ikke agtet at foreta nogen ændring i sin finanspolitik. Byens borgere maatte stadig være klar over det enkle faktum, at hvor langt byen utviklet sig, blev den aldrig saa stor, at den kunde emancipere sig fra hensynet til sin økonomiske evne.

VICEKONGE-IDYLLEN OG KAMPEN OM STORTINGSBYGNINGEN

Tidsaanden og forholdene i Kristiania gjennom anden halvpart av 1850- til midt i 1860-aarene avspeiler sig selvsagt ikke utelukkende paa det omraade vi har dvælet ved i det foregaaende kapitel. Sammen med den voksende sociale ansvarsfølelse og den stigende forstaaelse av de krav, som melder sig for en fremadstræbende kommune, begynder der at gjøre sig gjældende nye synsmaater i politik og literatur, og selv om disse foreteelser mere hører hjemme i Norges end i Kristianias historie, sætter de allikevel ganske naturlig sine mest umiddelbare spor i denne by paa grund av dens stilling som landets hovedstad. Camilla Colletts gjennombrud i 1855 med *Amtmandens døtre*; teaterslaget paa Bankpladsen 6. mai 1856 under ledelse av Bjørnson til hævdelse av det program, at «et teater i hovedstaden er nationalitetens forpostvagt mot utlandet», og at det derfor bør være slut med ansættelsen av flere dansker; det epokegjørende tidehvert, som indledes med Bjørnsons *Synnøve Solbakken* i 1857 og Bjørnsons og Ibsens dramaer fra sagatiden; den vaagnende politiske interesse, som stortingsvalget i 1858 bærer vidne om, og som faar sit første organiserte gjennombrud i grundlæggelsen av Reformforeningen — alt dette fortæller paa en overvældende maate om, at der nu er ringet ind en tid med andre opgaver og idealer end de, som var raadende under høikonjunkturen. Men samtidig bevares kontinuiteten med Europa paa samme maate som i den foregaaende periode. Den nationale og liberale bevægelse i Norge paa overgangen fra 1850- til 1860-aarene er organisk beslegtet med de kræfter, som kom til gjennombrud i Italiens frihetskamp, og som i Frankrike førte til det mere demokratiske styre, som karakteriserer anden halvpart av Napoleon III.s regjeringstid. Men i sine praktiske resultater kom den allikevel paa grund av de eiendommelige politiske forhold, vi levet under, til at anta en noget anden karakter.

Noget av det mest karakteristiske ved Kristiania i første halvpart av 1850-aarene er den mere og mere utprægede unionsvenlighet, som kommer tilsyne inden alle samfundsklasser. Endnu saa sent som i 1848 hadde det vist sig med al ønskelig tydelighet, at Kristiania trods alle officielle

anstrengelser endnu ikke var tilstrækkelig gjennemsyret av skandinavis-
mens aand, og at der manglet meget paa den rette offervilje. Seks aar
senere, efter studentermøterne i 1851 og 1852, var stillingen i væsentlig
grad ændret. De 2000 arbejdere under ledelse av pastor Halling, som
tropper op i Studenterlundens i hele Kristianias paasyn og proklamerer sin
absolute overbevisning om velsignelserne ved unionen, er et karakteristisk
vidnesbyrd om, hvor langt bevægelsen nu er naadd ned. Arbeidernes
unionsbegeistring har litet eller intet at gjøre med studenternes romantik.
Den er av en utpræget realistisk karakter og passer forsaavidt godt ind i
høikonjunktorens mere praktiske tidsalder. Man betragter mere og mere
unionen som et assuranceselskap, hvis nytte ikke kan vurderes høit nok
i national henseende, og som det derfor gjælder at skape en stadig større
og større tillid til. Men paa den anden side gaar det, for at bli i billedet,
noksaa traat med indbetalingen av assurancepræmien. Ingen vil ofre noget
andet og mere end de letkjøpte ord. Selv ved den store unionsfest i Fri-
murerlogen 4. november 1854, som henved 1000 herrer tok del i, mens 200
damer var »samlet paa galleriet som tilskuereinder«, faldt der trods de mest
overstrømmende sympati-uttalelser overfor unionen fra en række repræ-
sentative hold ikke en eneste ytring til fordel for en utvidelse av den;
tvertimot blev det av »en av talerne uttrykkelig understreket, at man ikke
ønsket nogen utvikling i den retning.

Denne motsigelse mellem ord og handling paavises meget skarpt av en
anonym indsender i Morgenbladet for 1856, som utbreder sig utførlig
over det meningsløse i, at Stortinget aar efter aar finder sig i det ganske
uværdige forhold, at Norges utenrikske anliggender varetages av en svensk
mand, som staar uansvarlig overfor norske myndigheter, samtidig med
at Norges gesandter i strid med Grundloven er svenske embedsmænd.
Grunden er efter indsenderens opfatning i første række den, at den oplyste
almenhet i Norge med statsmagterne i spidsen stadig har stillet sig uvillig
overfor »tanken om en nærmere assimilation med eller tilslutning til
Sverige«. Men tidsaanden er nu en anden, forkynder han. Man kan ikke
ustanselig staa og forkynde unionens velsignelser og absolute nødvendig-
het og samtidig vægre sig ved at gjøre et eneste skridt i retning av at
bevare et saa uvurderlig gode. Indsenderen er øiensynlig ikke av hjertet
nogen tilhænger av en noiere tilslutning til Sverige; men »heller det-«,
siger han, »end vedlikeholdelsen av den nuværende tingenes orden eller
rettere uorden, hvorunder man ideligen høit og lydeligen proklamerer den
i foreningsakten vedtagne grundsætning om rikernes likhet, mens man
lister sig stille bort fra fordringen om at bringe den til virkelighet og ikke
engang vover at se forholdene i øinene og nævne tingene ved deres rette
navn«. Denne artikel er et typisk uttryk for den opfatning, som i 1865

forte til nedsættelsen av den saakaldte »anden unionskomite«. Tanken om en nøiere union med Sverige er med andre ord ikke resultatet av en svækket fædrelandsfølelse, men av en fædrelandsfølelse, som er kjed av det vanegjængereri, som saa længe har stengt veien til Norges fulde ret i unionen. Endelig engang vil man søke at naa frem til den gjennom den amalgamationstanke, som er en av de bærende grundtanker i tiden inden forskjellige folk, og hvis betydning stadig indprentes i skrift og tale.

Det var mens disse synsmaater holdt paa at arbeide sig frem, at kronprins Karl overtok styret som kronprinsregent. Hans ankomst til Kristiania sammen med kronprinsessen og deres datter Louise, almindelig kaldt »Sessan«, fandt sted om eftermiddagen 21. mai med »jernbanen fra Kløften«. Paa stationen blev de kongelige mottatt av en række autoriteter med ordfører Motzfeldt i spidsen, som ønsket dem velkommen i Kristiania bys navn. Utenfor stationsbygningen var de gjenstand for store ovationer fra mængdens side paa deres korte vei over til Palæet, som de — uvisst av hvilken grund — tok ind i, og hvor de tilbragte hele det aar, som de nu skulde opholde sig i Norges hovedstad.

Det er dette tidsrum, som har

faat det karakteristiske navn *vicekonge-idyllen*, og som selvsagt knytter sig mest intimt til Kristiania, selv om noget av den ogsaa kom andre tilgode.

Kronprinsregenten hadde paa det tidspunkt netop fyldt 30 aar og stod saaledes i sin fulde kraft. Av ydre var han en usedvanlig vakker mand med alle betingelser for at gjøre indtryk paa den store mængde; gjennom en omhyggelig opdragelse hadde han faat utviklet betydelige evner og anlæg og erhvervet sig solide kundskaper paa en række viktige omraader. Hans utnævnelse til vicekonge i Norge vakte derfor almindelig glæde inden alle kredse av befolkningen, ikke mindst av den grund, at man saa i dette skridt fra kongemagtens side et ønske om at knytte unionsbaandet

Karl XV.
Efter litografi.

mellem de to riker endnu fastere. »Hans kgl. høiheet har», skriver Morgenbladet i sin velkomstartikel¹ »ved flere leiligheter uttalt en opfatning av en konstitutionel konges stilling, som staar i den fuldkomneste samklang med det system kong Oscar har fulgt, og hans aapne, mandige og ridderlige karakter er os en borgen for, at han vil sætte sin ære i at respektere folkets saavel som at hævde kongemagtens rettigheter . . . Hs. kgl. høiheet blir omgitt av et statsraad, der tæller mange dygtige og kundskapsrike mænd, og til hvilke nationen vel i det hele sætter mere tillid, end den har skjænket noget tidligere raad. Vicekongen er her befriet for hele det slæng av lykkejægere og intriganter, som gjerne vil samle sig om regenten, og hans modnede blik paa livet vil visselig hindre det i at danne sig og stille sig mellem ham og folket». Bladet slutter med at uttale haabet om de bedste resultater av hans ophold i Norge, saaledes at han engang ved sin avreise maa føle, »at dette lille folk i al sin simpelhet og likefremhet, med alt sit frihetssind og al sin uavhengighetsdrift dog da staar hans hjerte endnu nærmere end idag, da det bød ham sit oprigtigste velkommen». Disse forhaabninger slog, som bekjendt, ikke feil. Rigtignok viste det sig under vicekongens ophold, som forresten ikke bare var knyttet til Kristiania, men som han utstrakte til besøk over vide landsdele, at hans optræden ikke var saa behersket som ønskelig kunde være. »Det hændte, at han lot undslippe sig uforsigtige ytringer, som blev kjendt i vide kredse, og som viste, hvor ilde han likte sig blandt de stive, hoitidelige norske embedsmænd og de raabarkede, mistænksomt forbeholdne norske bønder. Men det som støtte fra, opveiet paa langt nær det som drog til ham . . . Det norske folk var endnu dengang saa loyalt og troskyldig . . . at man følte sig smigret ved at se en vicekonge i spidsen for landets styrelse. Hans vindende og glimrende personlighet gjorde resten».² Det er mot denne bakgrund »vicekonge-idyllen» maa ses fremfor alt for Kristiania bys vedkommende, saaledes som vi stifter bekjendtskap med den i fru Elise Auberts karakteristiske memoier *Fra Krinolinetiden*³ — og ikke den alene, men hele tiden indtil den bekjendte sanktionsnegtelse i statholdersaken vaaren 1860. Kristiania staar i hele denne periode i den stigende unionsvenlighets tegn og med undtagelse av et kort tilbakeslag fra slutten av 1857 til et stykke ut i 1858 ogsaa i de straalende festligheters tegn.

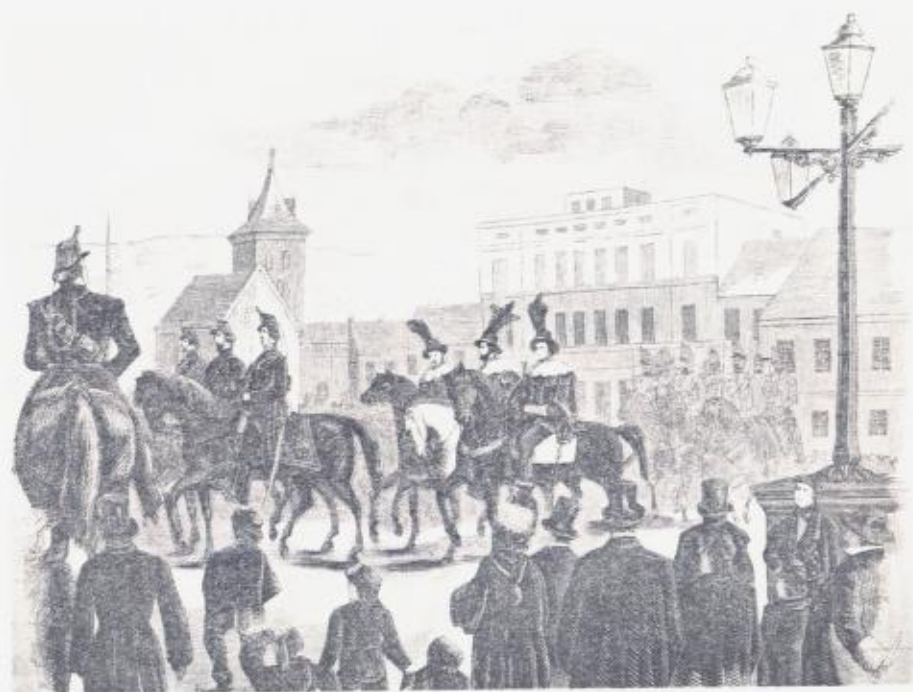
Sæsonen 1856–57 er inden kredsen av hovedstadens fine verden en række av middager og baller »hvor interessen deles til tusen hold, saa man ikke blir noget for nogen». Med vaaren 1857 — eller med andre ord

¹ Jfr. Morgenbladet no. 143, 1856.

² J. E. Sars: Norges historie VII, pag. 523–24.

³ Elise Auberts Ungdomsbreve og Dagbøger ved Sofie Aubert Lindbæk, Kja 1921.

mot slutten av vicekonge-idyllen melder der sig et tilbakeslag. Skibsfarten viser synkende fragter; der blir en forminsket eksport av træløst og andre utførselsprodukter. Det var en tid som manet til en viss forsigtighet, men det viste sig dengang som for en menneskealder siden, og som vi selv har været vidne til i de nærmeste aar efter verdenskrigen, at der er intet en forretningsmand av gjennomsnittstypen har vanskeligere for at tilegne sig forstaaelsen av end det, at en høikonjunktur ikke kan vare i

*Herolderne proklamerer Stortingets åpning 8. februar 1857.
Efter trasnit.*

det uendelige. Derfor indtraadte der trods de umiskjendelige nedgangssymptomer langt fra nogen forholdsmæssig innskærnkning i de forskjellige virksomheter; tvertimot, »spekulationerne fortsatte i forskjellige retninger i samme grad som hittil uten længer at ha sin rot i brillante konjunkturer».¹ Da var det krisen meldte sig høsten 1857² paa et tidspunkt, da »kjøbmandens magt og indflydelse var blit saa dominerende, at der maatte en stopper til — en paamindelse om, at der skal aand og dannelse til, og at store speil, rik forgyldning, elegant lokale og god mat savner

¹ Aftenbladet no. 1, 1858.

² Se ovenfor pag. 404.

sit støttepunkt, om det ikke bæres av den sjælens høieste intelligens, som heter dannelse». ¹

Men fra begyndelsen av 1859 gaar det atter løs med baller, middager og *déjeuners dansants*.² Fru Aubert, eller som hun endnu het frøken Aars, er tilstede overalt, straalende optat, men allikevel stadig kritisk og vaaken. »Man venter hver dag paa efterretning om kongens død her«, skriver hun 17. februar 1859; »det er ordentlig noget fælt i, hvordan alle skynder sig med at faa gjort sine baller«. Fjorten dage senere skriver hun i et brev til sin far, sognepresten i Lom: »Her er ikke tale om andet end den store maskerade, om optog, dragter, masker og anstalter — og midt i denne verdenstummel kommer der undertiden en alvorlig røst om kongens sygdom — om at han neppe kan leve mange dage. Men den overdøves snart. Man jager de alvorlige tanker paa dør, gir sig i aanden en maske for ansigtet og travet paa maskerade. Saa letsindige er vi!«

Som alle rigtig svakelige folk er Oscar I overraskende seiglivet; ikke et eneste nummer er nødt til at gaa ut av Kristianasæsonens program for hans skyld. Den store maskerade i Frimurerlogen 18. mars til indtægt for Studentersamfundets nye bygning, som man aaret iforveien hadde sikret sig tomt til i Universitetsgaten, blir sæsonens store sukses. Den indbragte ikke mindre end 1000 spd. Omtrent tre maaneder senere — 10. juni — efter en eneste hvirvel av festligheter inden societeten lægges grundstenen til samfundshbygningen i overvær av ca. 1000 akademikere og flere hundrede damer. Efterpaa var der en belivet fest paa Klengenbergs — sæsonens sidste.

Oscar I lever fremdeles, Ibsen hylder ham i det skjonne digt, som staar i en skjærende motsætning til Kristiania-stemningen, og hvis første vers lyder saa:

Unge Norge, sænk dit flag!
Lad det foldes tungt om stangen;
der er sorg i glædens lag,
grauveirstyngsel over vangen.
Sommersol i li og lund
bær ei bud til folkemund
Hel-bud over landet rider,
melder at kong Oscar lider.

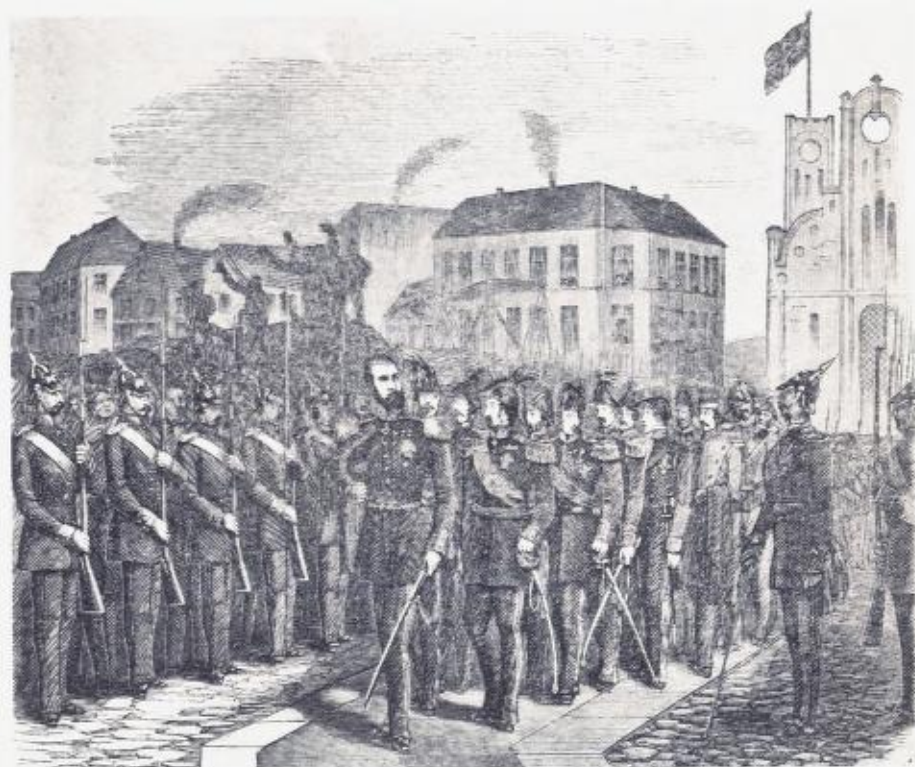
Fire dage efter dør kongen, og mens den kvindelige del av Kristiania-societeten, som nu tildels er samlet i Drøbak for at hvile ut efter sæsonens anstrengelser, »ikke lever eller aander for andet end en kongesorg og sørgepuds; hvor længe man skal være sort, og hvor længe man skal være

¹ Fra Krinolinetiden, pag. 37.

² Tidlig staaende middag med dans.

graa; om man skal gaa med silke eller uld* — mottar frøken Aars følgende karakteristiske telegram fra Friele: »Jeg maa skrive en klagesang over vor døde konge; jeg tør ikke tænke paa laks og kalvestek, paa hulde fristerinder, eller paa de ved avskeden viftende lommetørklæder«.¹

Høsten 1859 skifter billedet. Man har første gang følelsen av, at Kristiania er noget av en storby med interesserne fordelt over et forholdsvis bety-

*Prinsregentens ankomst 10. oktober 1857.
Efter træsnit.*

delig felt; men samtidig lar det sig ikke negte, at smaabyen hænger igjen. Karl XV avlægger sit første besøk i byen i egenskap av Norges konge 29. september; men allerede en rum tid iforveien begynder man at træffe sine forberedelser. Kommunestyret bevilger 500 spd. til «en æreport ved Grønlien, hvor byens territorium begynner», og privat fortelles der baade om det ene og det andet arrangement i anledning av besøket. Dette ærgrer en indsender i *Christianiaposten*² som forresten karakteriserer sig selv

¹ Fra *Krinnolinetiden*, pag. 141.

² *Chr. aniaposten* no. 266, 1859.

som en meget loyal mand. »Det er ubegripelig, hvor mange personer der faar travelt, naar en kongelig person nærmer sig byen«, skriver han. »Man hører, at det ene skal gøres, og at det andet skal ske, uten nogen-sinde at kunne komme paa spor efter de egentlige ophavsmænd«. Nu er det tale om et stort illuminations-projekt; men spør man nogen av dem, som burde ha rede paa det — magistraten, formandskapsmedlemmerne og politiet — er der ingen, som vet noget. Det er ogsaa ganske meningsløst, bl. a. av den grund, at kongen kommer hit ved halv femtiden om eftermiddagen. »Illuminationer er desuten noget antikvert tøieri, som gaar mere og mere av mode«, erklærer han. »De indførtes i en tid, da man hverken hadde brolægning eller gatelygter, saa at det var noget av en nødvendighet at sætte lys i vinduerne for at lyse kongen ind i byen. Men nu i gasens tidsalder hører de ikke hjemme længer«. Derimot finder indsenderen det helt i sin orden, at politiet »har forordnet gasblus like fra Stiftsgaarden og Karl Johansgate ut«. Nogen dage senere oplyses det, at ankomsten fandt sted efter programmet. Fra Ljebroen, hvor Det gule kor hadde tat opstilling, blev kongen eskortert ind til æreporten ved Grønlien, hvor han blev hilset velkommen av Kristiania kommunestyre og magistrat og en række andre autoriteter; derfra gik veien videre til byen. Fra Stortorvet til Slottet paraderte borgerkorpset, brandkorpset og soldater. Veiret var det slettest mulige. Det osregnet, men det hindret ikke, at store menneskemængder var ute og hyldet kongen med begeistrede hurraer.

Der var særlig to spørsmåal, som i de dage samlet den offentlige opmerksomhet om sig — det ene gjaldt indførelsen av aarlige storting; det andet indførelsen av jurysystemet. Den nye konges valgsprog *Med lov skal land bygges* la en sikker forjættelse over det hele, og Henrik Ibsen fandt noiagtig de ord, som utløste Kristiania-stemningen, naar det heter i den sang studenterne hyldet kongen med ved det store fakkeltog 5. sept.:

Gaa da foran, konge, vi skal følge!

Se, paa dig er Nordens ole rettet,
din er daaden, nu.

Vort er haabet; Aldrig svigter du
hvad dit kongeord har os forjættet!

Samme følelse besjælet Stortinget ved den officielle aapning dagen efter. Der blev lagt for dagen en loyalitet og en tillidsfuldhet, som opfordret til den største imotekommenhet fra kongemagtens side, og som Karl XV ogsaa hadde fuld forstaaelse av. Kort efterat Stortinget var aapnet, fik det underhaanden meddelelse om, at kongen hadde isinde at bringe ut av verden det gamle stridsspørsmåal om statholderposten, som saalænge hadde staaet paa dagsordenen, og som senest hadde været oppe til behandling

i 1857. Nu het det, at kongen var villig til at sanktionere forslaget om ophævelsen av statholderposten og oprettelsen av et nyt statsministerembede, hvis et saadant forslag blev fremsat. I henhold hertil vedtok Stortinget forslaget i møte 9. december saa godt som uten debat mot 2 stemmer — Hammerstad og Lysgaard — som var ængstelige for, at beslutningen vilde føre til forviklinger med Sverige.

Som bekjendt fik denne lille minoritet ret. Beslutningen førte til den voldsomme konflikt, som er kjendt under navnet *Statholderstriden*, og som stort set viste, at det officielle Sverige intet hadde lært og intet hadde glemt siden 1814, og at det navnlig ikke hadde nogen forstaaelse av den realitet, som laa i den stadig mere og mere vidtgaaende unionsretning inden store kredse i Norge, og den maatte denne retning kunde utnyttes paa til Sveriges fordel. Alt dette horer ifølge sin natur hjemme i Norges, langt mere end i Kristiania bys historie; men paa den anden side er det selvsagt, at denne strid maatte sætte sine sterkeste bolger netop her, fordi der ikke noget andet sted var saamange repræsentative kræfter tilstede, baade for det som holdt igjen og det som vilde frem. Under omtalen av et selskap, som blev holdt i Frimurerlogen i de sidste dage av september 1859 for »byens journalister og literater», og som var arrangert av redaktørerne Meidell og Richter »til ære for den ny-ankomne Bjørnson», skriver M. Birkeland paa grundlag av oplysninger paa anden haand, at »selskapet var særdeles interessant, ikke bare fordi det indesluttet de kvikkeste folk blandt de yngre her i byen, men ogsaa fordi det indesluttet de største motsætninger og tildels uforsonlige fiendskaper». ¹ Denne karakteristik fører os like ind i hjertet av det daværende Kristiania. Byen blir i en utstrækning som ikke nogensinde siden 1836 det politiske centrum, som alle tanker samler sig om i de spændende maaneder mellem december 1859 og mars 1860. I et brev til sin forlovede av 9. januar 1860 taler Birkeland om »al den politiske bevægelse, som statholdersaken avstedkommer overalt», og som man ikke kan unddrage sig; i de sidste dage av mars fortæller han, at byen har været »i ikke ringe bevægelse i anledning av det overmaade uheldige utfald, som vor sak har faat i de svenske stænder»; i begyndelsen av april heter det: »Svenskegreierne optar fremdeles de flestes tanke. Ingen vet egentlig besked; men endnu synes dog den tro at holde sig, at kongen vil sanktionere statholderpostens ophævelse». Nogen dage senere indleder han sit brev med praktisk talt de samme vendinger: »Den hele by er fuld av politik . . . Et væv av rygter krydser hinanden; alle gjør de paastand paa troværdighet, og intet er sikkert». Disse oieblikksfotografier av situationen fra maaned til maaned gir et

¹ Jfr. Breve fra riksarkivar M. Birkeland ved Fr. Ordling.

ganske godt billede av spændingen og forhaabningerne inden vide kredse. Alle rives med, men ikke det alene; der sker en tilnærmelse i opfatningerne. De indre modsætninger føles ikke længer saa intenst paa grund av motstanden utenfra. Aviserne utmerker sig ved et beundringsværdig behersket sprog overfor de svenske utfordringer; bare Aftenbladet gir svar paa tiltale. Bjørnson, som har ansvaret for denne kampagne, maa fratræde; men han reiser hele episoden et uforgjængelig minde i sit karakteristiske digt:

Har du hørt, hvad svensken siger,
unge norske mand, osv. —

et inspirert kampdigt, som overlevet den situation, som var den umiddelbare foranledning til det, og som hadde sin mission ogsaa længer ute i unionens historie.

Den bekjendte sanktionsnegtelse av 4. april 1860 — Karl XV.s triste kapitulation overfor det officielle Sverige — gjorde som rimelig var et sterkt indtryk overalt i Norge, og navnlig i Kristiania, hvor man stod begivenheterne nærmest. Stortingsmøtet 21. april, da man skulde behandle den adresse til kongen, som i mellemtiden var utarbeidet av 16-mandskomiteen, blev imoteset med den største forventning. I timevis stod folk utenfor dørene til det trange galleri, og da de aapnedes, stormet de ind og fylgte det i et øieblik. Møtet blev imidlertid utsat, da Stortinget netop hadde mottat en vigtig protokoll til belysning av saken, som man endnu ikke hadde faat tid til at gjennemgaa; men da det blev sat igjen om eftermiddagen 23. april, var interessen likesaa levende som nogensinde. »Man vil vel (nu) finde», siger Sars efter at ha citert den bekjendte tale av præsident Harbitz sent paa natten, umiddelbart før saken blev optat til votering — »at der er for meget av bedrøvelse i den og for litet av den harme, som norskæderiet i Sverige maatte ha vakt; men fremført som den blev av den gamle præsident med det hvite haar og den dype alvorlige røst og med det prestelig-salvesfulde foredrag, svarte den godt til øieblikkets stemning og gjorde et dypt indtryk paa alle tilstedeværende. Ogsaa dette var en natscene likesom forhandlingerne paa det svenske riddarhus 17. mars, men av helt forskjellig karakter. Her høstes ingen støi, ingen bravo-rop eller avbrytelser. . . Alle de optrædende talere førte et rolig og behersket sprog, og paa galleriet og i salen lyttet man til hvad der blev talt i dyp stilhet». Kort sagt, den selvbeherskelse, som gjennemgaaende hadde sat sit præg paa byen i løpet av det sidste fjerdingaar, svigtet heller ikke i dette øieblik, og allikevel kunde ingen være i tvil om dybden av de følelser, som besjælet befolkningen. Det var under disse omstændigheter selv sagt, at 17. mai — som det aar faldt paa en søndag — maatte bli en samlingsdag av rang, og i Morgenbladets referat betegnes feiringen av den

som »den mest storartede høitideligholdelse, som vor frihedsdag har oplevet, beregnet i like grad paa den høiere som den lavere klasse«. Der var festmiddag i Frimurerlogen, som 400 herrer, deriblandt en stor del av Stortingets medlemmer med præsident Harbitz i spidsen tok del i; desuten var indbudt som æresgjæst Eidsvoldsmanden, kommandørkaptein Konow. Paa galleriet var som sedvanlig ved høitidelige anledninger et talrikt publikum av »festligklædte damer«. Det er overflødig at fortælle,

*Høiesterets bygning i Dronningens gate.
Efter fotografi.*

at der blev holdt en række saare loyale taler, og efter middagen var der et stort borgertog op til Slottet, hvor der midt paa pladsen var reist en estrade, som paa det smakfuldeste var smykket med løv, flag og vimpler samt et stort transparent, der fremviste en bautasten med de berømteste Eidsvoldsmænds navn og i bakgrunden Eidsvoldsbygningen. . . Omkring denne estrade plantedes samtlige faner. Efterat det var blit mørkt, oplystes det hele med kulørte lamper«. Deltagelsen i toget var overvældende, og iberegnet de tusener av tilskuere, som var paa benene, mener aviserne, at folkemassen kan anslås til adskillig over 20000. Stemningen var her som i Logen overordentlig loyal. Kongen, Stortinget, fædrelandet og Sverige

fik hver sin officielle tale, og efter hvad man netop hadde oplevet, maa talen for Sverige, som blev holdt af advokat Kildal, betegnes som likefrem unødigt overstrømmende, selv for de tider. Men »de store folkemasser, som moret sig efter sin stilling paa forskjellig vis«, som Morgenbladet uttrykker det, reflekterte likesaa litet over hvad de hørte som de officielle talere over hvad de sa. Derfor blev ogsaa nederlaget i statholdersaken glemt merkelig fort. I løpet av halvanden maanedes tid var Karl XV.s kroning i Trondhjem det sporsmaal, som optar hele Kristiania. Fru Aubert omtaler den med en let ironi; Vinje lar i sine berømte *Ferdaminni* sit vid spille paa den med straalende effekt. Men det utelukker ikke, at begivenheten inden alle samfundsklasser blev opfattet som en av de virkelig store i nationens liv, og ikke mindst gav denne følelse sig uttryk i Kristiania.

»En masse mennesker herfra byen skal til Trondhjem«, skriver fru Aubert i et brev av 7. juni. Vinje fortæller det samme. »Hovudstadsfolk var der mange af i Thronheim til kroningi«, repræsentanter for politik, videnskap og næringsliv med deres damer, kort sagt hele det Kristiania, som befandt sig paa solsiden av tilværelsen, og som paa nogen maate hadde anledning til at komme avsted. Kroningsdagen, 5. august, blev en førsteangs festdag her i byen. Ceremoniellet ved kroningen, som optar ikke mindre end 5 spalter i Morgenbladet for 4. august, er selvsagt et ypperlig samtalemne med stof til forskjellige kommentarer ikke mindst av privat natur.¹ Selve dagen blev feiret med »en større middag for embedsmænd og borgere hos den fungerende førstestatsraad; desuten var der galaforestilling i Christiania theater med prolog av stiftsprovst Jensen, og folkefest paa Fæstningen med et pragtfuldt fyrverkeri som slutningsnummer. Forresten er det Ibsen, som er dagens digter.² I Kristiania saavel som i Trondhjem gir hans vers uttryk for de loyale følelser inden alle stænder. Følgende eksempel paa hvor langt disse følelser gik ned i de brede lag, har større interesse til belysning av stemningen end alle de officielle fraser:

De mekaniske arbeidere i byen hadde i løpet av de sidste 6—8 aar vokset saa sterkt i tal, at de hadde set sig istand til at danne en egen organisation — Christiania maskinarbeideres og formeres forening. De hadde længe ønsket at ha sin egen fane; og nu, da dette ønske var blit virkelig, og fanen skulde avsløres, visste de ikke nogen bedre dag for denne høitidelighet end Karl XV.s kroningsdag.

¹ Det som fru et nødsstandpunkt er det mest karakteristiske ved ceremoniellet er den gjennemførte tilsidesættelse av Norge: De svenske departementsmænd hadde i kroningsprossionen plads *foran* de norske; den svenske riksdags deputation *foran* Stortingsdeputationen; de svenske statsraader *foran* de norske; — deres excellencer Sveriges rikets herrer og de herrer Seraphimerriddere- *foran* storkors og kommandører av St. Olafsordenen.

² Jfr. Efterl. skrifter, I, pag. 177, ff.; desuten Saml. verk. (1899 utg.) IV, pag. 273.

— Hvorfor har man netop valgt denne dag? spurte foreningens formand, mekanikus Andresen, i sin tale ved avslørings-voitideligheten, som fandt sted paa Etterstadsletten.

— Jo, svarte han: »fordi den har en interesse, som er ophøiet over hverdagslivet . . . Leve kongen, for hvem alle paa denne dag opsender en stille bøn til Kongernes konge og et ønske om, at hans navn maa nævnes ved siden av kong Oscars, hvis minde velsignes med en hellig, dyp og almindelig følelse av alle nordmænd». Sterkere og mere betegnende kan det ikke uttrykkes, at det nationale nederlag i statholdersaken er gaat sporløst henover Kristiania — for bare at holde os til hovedstaden. Derfor blev kroningssommeren 1860 noget av et lysende minde for alle, og da de kongelige kom tilbake fra Trondhjem i dagene omkring 10. august, fik Kristiania sin rikelige portion av herligheten. Det eneste skaar i glæden var det trøstesløse regn, som aldrig vilde ta ende; eller som Morgenbladet uttrykker det saa sent som 22. august: »Det vedblir at regne; regner uavbrutt næsten, regner hver dag.»

*Gamle hus paa den nuværende stortingsbygningens grund.
Efter tegning av arkitekt v. Hanno.*

Midt i alt dette begynder planeringsarbeidene i terrænet til den nye stortingsbygning — det mest omstridte bygverk i Kristiania — og i sin endelige skikkelse noget av en utfordring til hovedstadens befolkning; en opfatning, som navnlig Morgenbladet og dets indsendere aldrig blev træt av at slaa fast. Forsaavidt kunde de kommunale autoriteter prise sig lykkelige, at de stod utenfor det hele; men selve bygningens historie er ikke derfor mindre illustrerende i sin indirekte dokumentering av den nær sagt haabløst primitive kunstneriske forstaaelse hos statsmagterne.

Spørsmålet om en ny bygning for landets nationalforsamling var — som vi har nævnt i et tidligere kapitel — kommet paa dagsordenen

allerede i 1836. Paa Stortinget i 1839 var der, for at faa fart i saken, nedsat en kommission, som fik i opdrag at undersøke spørsmålet og avgi indstilling. Kommissionen, som avsluttet sit arbeide i 1841, kom efter en indgaaende drøftelse av ikke mindre end 8 forskjellige tomtalternativer til det resultat, at ingen tomt var at foretrække for »det stykke av Ruseløken, som ligger paa den søndre side av veien til Kongeboligen likeoverfor Universitetet, og som tilhører staten».¹ Kommissionen indstillet derfor paa denne tomt som den eneste, samtidig med at den gav anvisning paa den arkitekt som der alene kunde være tale om — slotsintendant Linstow som allerede hadde færdig et utkast til stortingsbygning netop paa denne tomt.

Imidlertid fik Stortinget hverken i 1842 eller 1845 tid til at beskjæftige sig med spørsmålet paa grund av de mange andre, mere presserende saker, som forelaa til behandling, og da det endelig kom op igjen paa Stortinget i 1848, viste det sig, at Ruseløktomten nærmest var gledet ut av bevisstheten som det naturlige sted for Stortingsbygningen, uten at man endnu hadde samlet sig om nogen ny. Følgen var at heller ikke dette storting saa sig istand til at træffe nogen avgjørelse i saken. Det samme blev tilfældet i 1851, da spørsmålet kom op igjen i form av en indstilling fra budgetkomiteen til Stortinget angaaende en ny byggeplan, som komiteen hadde faat sig tilstillet fra arkitekt H. Schirmer. Denne plan gik i hovedsaken ut paa, at den nye stortingsbygning burde lægges paa det gamle universitetsbiblioteks og det kemiske laboratoriums tomt, som »er begrenset mot syd av Raadhusgaten, mot øst av Nedre Slotsgate, mot vest av Øvre Slotsgate og mot nord av professor Skjelderups hus og have». Som de væsentligste fordele ved tomten fremhævet arkitekten, at den laa »i den hoieste og sundeste del av byen, i kort avstand fra Departementsbygningen, og at den avgav en tør og fast byggegrund». Paa den anden side var den stortingskomite, som foreløbig hadde at behandle saken, stemt for *Huseiertomten*. Stortinget folte sig imidlertid likesaa litet tiltalt av det ene som av det andet av disse alternativer, og resultatet var, at det ikke fandt at kunne yde bevilgning til noget av dem.

Da var det regjeringen besluttet at ta sig av saken, og i tiden mellem Stortingene av 1851 og 1854 blev den ført et betydelig skridt fremover. Først overdrog regjeringen til arkitekt Schirmer at utarbeide nye tegninger og overslag paa grundlag av alternativet Huseiertomten; dernæst nedsatte den i august 1853 en kommission paa 5 mand, som fik i opdrag

¹ De øvrige 7 tomter var: 1) Den aapne plads likeoverfor armeens depot; 2) Glaciet mellem bankbygningen og Piperviksbakken; 3) Artilleristabltomten likeoverfor glaciet; 4) Hoiesteretsassessor Motzfeldts gaarde med tilliggende betydelige grundstykker fra Akersgaten ned mot Pilestrædet; 5) det avbrændte teaters tomt; 6) kjøbmand Youngs løkke mellem Storgaten og Møllergaten; 7) flere ubebyggede tomter ved Vaterland.

TOMTVALGET TIL STORTINGSBYGNINGEN

at undersøke, hvilke tomter der kunde være tale om for den nye bygning, og desuten at avgi uttalelser om bygningens ydre og indre paa grundlag av de tegninger, som maatte komme ind. Efter en kritisk gjennemgaaelse av 6 alternativer¹ delte komiteen sig i to fraktioner, hvorav majoriteten holdt paa »et av de kvartaler nordenfor de nye universitetsbygninger, som begrænses av Slotsparken, Ny Slotsgate, Christian IV's gate, Universitetsgaten og Christian Augusts gate« — mens minoriteten var stemt for

*Arkitekterne Schirmer og v. Hannos utkast til stortingsbygning.
Efter tegning.*

Artilleristaldtomten. Dette alternativ vandt bifald hos regjeringen, som optok det i den kgl. proposition, som blev fremlagt for Stortinget i 1854. Samtidig foreslog regjeringen bevilget 20000 spd. aarlig for budgetterminen 1857—60.

Stortinget agtet imidlertid ikke at strø sand paa den kgl. proposition. Det nedsatte istedet en specialkomite paa 5 mand, som skulde overveie saken yderligere og avgi indstilling baade med hensyn til tomtvalg og

¹ Disse alternativer var: 1) Den gamle stortingsbygningstomt; 2) Huseiertomten; 3) en strækning i den øvre ende av Toldbodgaten mellem Prestegaten og Nedre Voldgate; 4) Bibliotektomten ved Raadhusgaten; 5) Artilleristaldtomten; 6) statens tomt ved Slotsparken.

valg av tegninger; praktisk talt vil dette si, at Stortinget tok saken ut av hænderne paa regjeringen og stillet komiteen helt frit. Det er under disse omstændigheder ikke at undres paa, at komiteens indstilling ikke kom til at falde sammen med propositionen. I korthet kan forholdet uttrykkes derhen, at komiteens flertal indstillet paa »statens tomt mellem Slotspar-ken, Ny Slotsgate, Fredriks gate og Christian IV's gate« — mens mindretallet samlet sig om et forslag, som gav regjeringen bemyndigelse til »at erhverve en dertil bekvem tomt enten ved indkjøb av den største del av

*Arkitekt Chr. Hansens utkast til stortingsbygning.
Efter tegning.*

kvartalet mellem Prestegaten, Ostregate, Akersgaten, Prinsensgate og Sverdfegerbakken for en sum av indtil 65000 spd., eller paa Huseiertomten eller paa Klingenberg for en sum av indtil 30000 spd«. Samtidig indstillet budgetkomiteen paa alternativet Artilleristaldtomten, overensstemmende med propositionen, mens budgetkomiteens formand (Stabell) subsidiært fremsatte et bænkeforslag, som stillet regjeringen frit i tomtspørsmålet, hvis den under sine undersøkelser skulde finde nogen bedre tomt end Artilleristaldtomten — bare med det forbehold, at utgifterne ved tomten ikke maatte overstige 30000 spd. Det er ikke at undres paa, at alle disse forslag og alternativer tilslut ledet til en langvarig debat om voteringsmaaten, for saken gik til avstemning i stortingsmote 5. september 1854; men utfaldet var ikke desto mindre utvilsomt. Efter to ganges votering, som ikke gav absolut flertal for noget forslag, blev der foretat en

alternativ votering mellem Slotsparktomten og Artilleristaldtomten med det resultat, at førstnævnte gik igjennem med 56 mot 35 st.

Efter en saa indgaaende behandling av saken og efter det resultat som nu forelaa, maatte der være grund til at tro, at den var endelig avgjort. Men i tiden mellem Stortingene av 1854 og 1857 indtraadte der noget, som Stortinget ikke hadde forutset og derfor heller ikke gardert sig imot. Regjeringen kom under sin videre befatning med spørsmålet til den opfatning, at stortingsbeslutningen av 1854 var mindre heldig, bl. a. fordi

*Grundstenen til Stortinget nedlægges 10. oktober 1861.
Efter fotografi.*

selve byggegrunden var svigtende og krævet uforholdsmæssige utgifter til pæling, og paa egen haand bestemte den sig derfor til at la Stortingets beslutning falde og indkjøpte istedet 6 gaarde i kvartalet østenfor Husiertomten ved enden av Karl Johansgate for en sum av 36323 spd. med forbehold av ret til at la handelen gaa om igjen, hvis den ikke vandt Stortingets bifald. I forbindelse hermed bekjendtgjorde regjeringen en plan for Stortingsbygningen og indbød arkitekter til at konkurrere om præmier for tegninger og overslag; desuten blev der opnævnt en speciel kommission til at bedømme dem. Der kom ind ialt 6 projekter, hvorav regjeringen navnlig fæstet sig ved et utkast, som blev fremlagt av arkitekterne v. Hanno og Schirmer. Det var holdt i gotisk stil og hadde som sin »fornemste prydelse» et stort taarn, som imidlertid ikke faldt i vicekongens smak, da det efter hans skjøn »gav bygningen mere utseende av en kirke end av

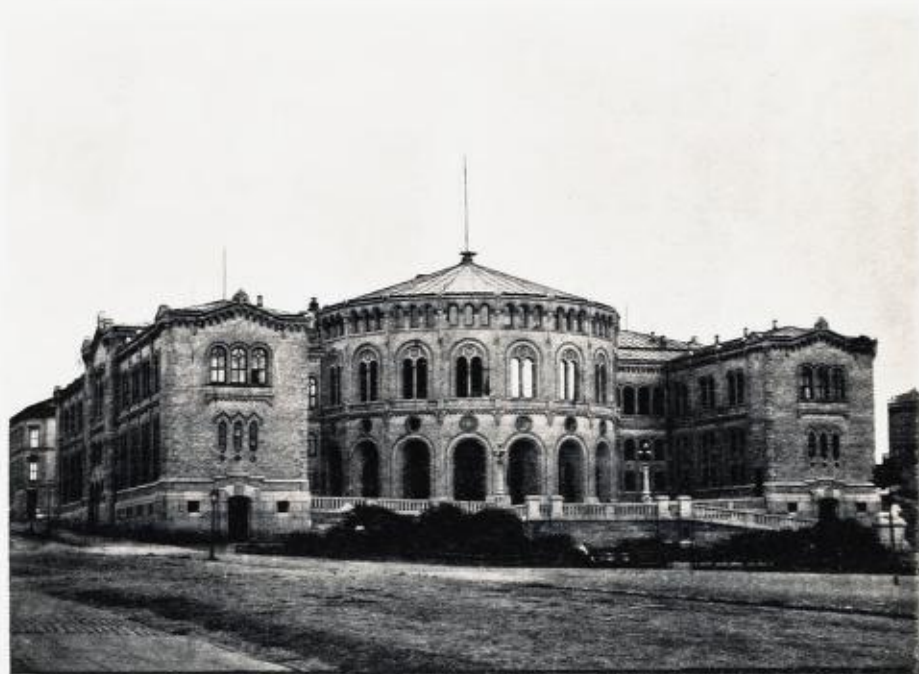
et lokale for en folkerepræsentation«. Den loyale regjering lot naturligvis straks taarnet falde, men med denne ændring blev utkastet optat i den kgl. proposition i forbindelse med det ny tomtalternativ.¹

Budgetkomiteen, som fik propositionen til behandling, gav regjeringen absolution for valget av den nye tomt og indstillet enstemmig paa, at Stortinget skulde frafalde tomtvalget av 1854. Derimot var den avgjort uenig i den kongelige »forbedring» av utkastet og indstillet derfor paa, at bygningen skulde opføres »med bibehold av det paa den oprindelige tegning anbragte taarn«. Der er grund til at tro, at det v. Hanno-Schirmerske utkast med eller uten taarn vilde ha vundet Stortingets bifald, hvis der ikke i mellemtiden, efterat konkurransen allerede var avsluttet, var fremlagt endel tegninger og overslag av den svenske arkitekt Emil Victor Langlet, som straks erobret ialfald en stor del av den offentlige mening. Dette utkast, som i det væsentlige falder sammen med det som tilslut blev lagt til grund for opførelsen av den nuværende stortingsbygning, blev første gang debattert i Stortinget 15. august 1857 sammen med det von Hanno-Schirmerske utkast. Resultatet blev, at Stortinget endnu engang viste hele spørsmålet fra sig gjennem vedtagelsen av et forslag, som i hovedsaken gik ut paa, at saken skulde overlates til en specialkomite paa 5 mand, som fik i opdrag at »anstille yderligere undersøkelser og derefter avgj indstilling om de fremkomne forslag til indkjøb av tomt og valg av tegninger til en stortingsbygning«. I løpet av en halvanden maanedes tid hadde komiteen sin indstilling færdig, og 7. oktober kom den til behandling i Stortinget. Den sluttet sig for tomtvalgets vedkommende til regjeringspropositionen og budgetkomiteens indstilling og uttalte sig for utkastenes vedkommende til fordel for det Langletske. Stortinget paa sin side sluttet sig med overvældende flertal om indstillingen i begge punkter.

Nu skulde der da endelig være grund til at tro, at saken var bragt sikkert i havn, og at arbeidet paa det meget omstridte byggerk kunde ta sin begyndelse. Men nei; det var som sindene ikke kunde falde tilro, efterat interessen først var vakt for det, og man hadde begyndt at faa oinene op for det egenartede ved det Langletske utkast. Fra først av hadde det hat en eiendommelig erobrende magt over sindene; nu begyndte det med en gang at blegne i en likefrem betænkelig grad. Der var av Stortinget nedsat en speciel kommission, som skulde føre opsyn med byggerket; men istedetfor at gaa igang med arbeidet gjorde kommissionen det

¹ En sakkynndig indsender i Morgenbl. (no. 135 og 142, 1857), som underkaster det v. Hanno-Schirmerske utkast en indgaaende kritik, finder at »der er noget særdeles slaaende i hs. kgl. høihet vicekongens bemærkning», men man maa paa den anden side være enig med kommissionen i, at taarnet ikke godt lar sig ta bort, da bygningens »arkitektoniske karakter deri stræber op og fuldender sig».

Langletske utkast til gjenstand for en likefrem drøpende kritik, støttet av en del av pressen med Morgenbladet i spidsen, mens Christianiaposten gik i breschen for det Langletske utkast. Stridens bølger gik overordentlig høit, og antallet av «indsendere» paa begge sider var betydelig. Under disse omstændigheter stoppet arbeidet med bygverket op av sig selv, og da Stortinget 1859—60 traadte sammen, var der ivirkeligheten ikke reist en sten av den bygning, som efter Stortingets beslutning av 1857 nu

*Stortingsbygningen.
Efter fotografi.*

skulde ha været et betragtelig stykke paavei mot sin fuldendelse. Men ikke nok med det; i den haardhændte kritik over det Langletske utkast saa regjeringen en anledning til at forpurre det, og uten nogen bemyndigelse henvendte den sig til den danske arkitekt Christian Hansen — en betydelig autoritet i de dage — og anmodet ham om at utarbeide nye utkast. Disse tegninger blev forelagt Stortinget i 1859—60, ledsaget av en kgl. proposition, som indbød Stortinget til at la det Langletske utkast falde og istedet opføre Stortingsbygningen efter Hansens plan.

Dermed var signalet git til en ny kamp om deane faktisk avgjorte sak, og det tjente selvsagt ikke til at dæmpe bitterheten, at sidste avsnit av den

faldt sammen med statholderstriden; eller som Norsk Folkeblad uttrykker det: »I bladene steg striden for og imot Stortingsbygningen til en høide, som neppe nogen kamp om et rent kunstnerisk emne før har naadd i vort fredelige land». ¹ Hovedanken mot det Langletske utkast var, at det manglet storhet og værdighet; at det pekte sig frem som et kunstnerisk indfald; »som noget særeget og forunderlig beregnet paa at stikke i øinene». Omvendt karakteriseres det Hansenske utkast som en jevn,

*Christopher Hansteen.
Efter maleri av Asta Hansteen.*

værdig og rolig komposition, i likhet med »det norske storting selv, som den er bestemt til at omslutte». ² I Stortinget, hvor saken kom til endelig behandling i møte 18. mai — dagen efter den stemningsfulde nationaldag — blev der i alt væsentlig ført den samme argumentation som i pressen. »Man uttalte sig», som Folkebladet uttrykker det, »trods alle bevidnelser av formentlig ,mangel paa sakkyndighet' med stor iver om ,kasernestil', om ,kirkestil' og ,teaterstil' og andre underlige æstetiske greier, før det endelig lykkedes at faa frem den beslutning, at man vilde holde fast ved det man engang hadde bestemt, og at bygningen skulde opføres efter Langlets tegning».

Aaret efter at denne langvarige strid var bragt ut av

verden, feiret byen et jubilæum, som endnu engang samlet opmerksomheten om den og samtidig markerte den som det norske kulturcentrum. Det var gaat 50 aar siden Norge hadde faat sit eget universitet — et forhold hvis betydning ikke kan understrekes sterkt nok i forbindelse med Kristiania bys historie. Jubilæumsdagen 2. september 1861 blev under disse omstændigheter en hoitidsdag av de sjeldne — ubetinget den mest straalende begivenhet indtil da i Universitetets historie.

¹ Norsk Folkeblad (redigert av Bjarntjerne Bjørnson), 1867, pag. 186.

² Jfr. Morgenbladet no. 137, 1860.

De forskjellige enkeltheter ved festen, som er utførlig skildret i første bind av Universitetets jubilæumsskrift, skal vi ikke gaa nærmere ind paa i denne forbindelse. Vi minder bare om den store borgermiddag i Fri-murerlogen for Universitetets lærere og øvrige embedsmænd, Studenter-samfundets bestyrelse, studenterne fra 1813, fremmede videnskapsmænd og studerende — ialt nogen og sytti deltagere. Talen for Universitetet blev holdt av Kristiania bys ordfører, statsraad Stang, i ordelag, som »vakte megen beundring i samtiden og bevartes længe i erindringen». ¹ Som Universitetets nestor og høit ansete lærer helt fra 1813, da det første studenterkuld blev immatrikulert, var professor Hansteen naturligvis gjenstand for en særlig hyldest, og i det hele var der over festen et varmt pust av den »nordiske nationalitetsfølelse», som slaar en saa sterkt imøte i denne tid, og som ikke mindst Hansteen var en saa fremtrædende repræsentant for.

Fem uker senere blev grundstenen lagt til den nye stortingsbygning, 10. oktober 1861, efterat der i snart et aar var foretat de nødvendige planeringsarbeider. Veiret var straalende, og høitideligheten, som der var utstedt 1600 billetter til, fik et helt igjennem værdig forløp. Klokken 2 om middagen gik Stortinget, hvis forsamlingssal i de dage var den hal, som nu gaar under navnet Universitetets gamle aula, i procession ut fra Universitetet nedover Karl Johansgate. Svære menneskemængder stod opstillet paa begge sider, og i alle vinduer var der fuldt av tilskuere. Langs gaten paraderte militær. Paa byggetomten tilvenstre for indgangen var der anbragt en forhøining med stoler, hvor regjeringen hadde plads i midten, Stortingets præsidentskap tilhøire og Hoiesteret tilvenstre. Rotunden avgav et vakkert skue, omgit som den var av faner og flag med navnene paa landets 44 valgdistrikter.

Det officielle program for høitideligheten ² gik i hovedsaken ut paa, at grundstenen skulde lægges ned »i fundamentet tilhøire av de to pillarer, der bærer hvælvet under præsidentstolen i Stortinget. I fundamentet var lagt ned en finhuggen granitsten paa 1 kvadratalen, i hvis overkant, som hævet sig til en høide av 2 $\frac{1}{2}$ fot over breddegulvet, der var hugget ind en fordypning, som var 13 tommer lang, 9 tommer bred og 6 tommer dyp, og hvis bund og sider var foret med tynde marmorplater. Festtalen blev holdt av stiftsprovst Jensen, som bl. a. mindet om Slottets og Stortingsbygningens beliggenhet, som der var noget av et symbol i. »Disse to bygninger, hver for sig ragende opover den hele vrimmel av privatmænds

¹ Av Bredo Morgenstiernes skildring i Universitetets festskrift, pag. 270. — For utf. referat, jfr. Morgenbladet no. 244, 1861.

² Ibid. 278, 1861.

boliger: Kongens slot og nationens hus, front til front vendt mod hinanden — det skal for begge være et tegn og et varsel: at konge og folk er opløftet over enkeltmands interesse, men i sig selv jevn gode«. Efter stiftsprovstens tale foregik selve nedlæggelsen af grundstenen ved statsraad Petersen paa kongens vegne. Først la han ned i fordypningen i fundamentet en sølvvæske med forskjellige mynter præget i kongens regjeringstid foruten kroningsmedaljen fra aaret iforveien; saa la han over æsken en sølvplate, som paa den ene side var forsynt med en indskrift paa norsk og paa den anden side med en indskrift paa latin, som forkyndte den begivenhet, som her fandt sted;¹ over det hele la han en plate af polert marmor, som, »paa den side, som skulde ligge ned, var prydet med Hs. Maj. kongens navneziffer med krone over indhugget og forgyldt«. Derefter blev hele fundamentet muret ind. Efter hoitideligheten gav statsraad Petersen en déjeuner, og om aftenen var der galaforestilling i Det norske teater i Møllergaten med opførelse av Bjørnsons »Kong Sverre«, indledet med Ibsens *Storthings-gården* som prolog. Et enkelt vers, baa- ret av samme grundtanke som den passus, vi har nævnt av P. A. Jensens tale, præget paany Slottets og Stortingsbygningens beliggenhet symbolsk ind i sindene:

Folkets gaard og kongens gaard
 over mod hinanden høine!
 Frit som grander to de staar,
 ser hinanden ind i øine,
 Der gaar lyn av aand og lid
 ud fra dette øienspil:
 Sverres, Haakons, Oscars skygger
 stilt, men stødt i dagen bygger.

Paa denne maate faar Stortingsbygningen sin mission fra selve nedlæggelsen av grundstenen, og samtidig med at bygverkets monumentale masser stiger høiere og høiere i forhold til Kongeboligen som et symbol paa jevnbyrdighetsfølelsen, lægger det rent utvortes set et nyt og eiendommelig billede ind i byens liv, som det skulde ta tid for mange at forsone sig med.

¹ Den norske indskrift lød saaledes: Aar efter Christi byrd et tusinde otte hundrede seksti og en, den tiende Oktober i kong Carl den femtendes tredje regjeringaar blev grundstenen til denne bygning lagt af Hans Christian Petersen, som paa den tid havde forsædet i kongens raad. — Paa latin lød indskriften saaledes: *Anno post Christum natum millesimo octingentesimo sexagesimo primo die Xmo Octobris Rege Carolo Quinto decimo, tertium annum regnante, fundamenta harum aedium iacta sunt a Joanne Christiano Petersen, Norvegici Regis consilii id temporis praeside.*

TRÆK AV NÆRINGSLIVET OG FOLKELIVET I 1860-AARENE

Efter hvad vi har paavist i de to foregaaende kapitler, er det væsentlig to sider ved Kristiania, som trær skarpt i dagen i forbindelse med byutvidelsen av 1857—1859, selv om de ikke kan betegnes som et direkte produkt av den. Den ene er den voksende kommunale aktivitet paa en række vigtige omraader, dels som følge av omstændigheternes krav, dels som følge av en stigende social ansvarsfølelse; den anden er byens stadig bredere plads i nationens bevissthet under indtrykket av den nye tid, som bryter igjennem paa overgangen fra 1850- til 1860-aarene paa det politiske saavel som paa det literære omraade. Under disse omstændigheter kan det ikke vurderes høit nok, at den nye tid holder sit indtog paa en økonomisk opgangsbølge. Det styrker tilliden over hele linjen og befæster derigjennem den fremtidstro, som der i flere henseender skulde bli trukket saa sterke veksler paa i sidste halvpart av 1860-aarene.

Ved utgangen av perioden 1856—60 hersket der trods krisen i 1857 gjennemgaaende tilfredshet med utviklingen inden hovedstadens næringsliv. Det foreløbige tilbakeslag paa det økonomiske omraade, som denne krise hadde ført med sig, var — som vi har paavist — allerede heldig overvundet, og dette forhold viste ganske naturlig sine virkninger ogsaa i første halvpart av perioden 1861—65, paa et tidspunkt, da konjunkturerne stort set endnu maatte betegnes som tilfredsstillende. Rigtignok meldte der sig i aarene 1861—63 baade her og i utlandet en række fluktuationer i diskonto- og valutamarkedet, som kunde vække berettiget tvil om, hvorvidt vore handelsforhold helt igjennem var solide, og flere indsigtsfulde forretningsmænd her i byen fandt det av den grund klokest at bremse allerede saa tidlig som i 1863.¹ Det viste sig at være en meget betimelig foranstaltning; aaret efter indtraadte nemlig den begivenhet, som er blit navnkundig i vor økonomiske historie under navnet *Den oplandske krise*,² og som gik særlig haardt utover Creditbanken, hvis

¹ Jfr. stiftamtmandens 5-aarsberetn. 1861—65.

² For en utførlig fremst. — jfr.: Ebbe Hertzberg og N. Rygg: *Den norske Creditbank*, pag. 80—111.

daværende chef var Stabell, Morgenbladets tidligere redaktør. Det var en krise av en helt lokal natur, forsaavidt som den i første række berørte Østnorge med Kristiania som centrum; men for denne bys vedkommende indtraadte der i hvert av de to aar 1864 og 1865 flere konkurser end nogensinde tidligere i byens historie — henholdsvis 53 og 44. Økonomisk set hang krisen sammen med den omdannelse, som fandt sted inden jordbruket i slutten av 1850- og begyndelsen av 1860-aarene med hensyn til produktions- og avsætningsvilkaar, og som førte til, at jordbruksnæringen blev mere av en forretning i bymæssig forstand end den hadde været tidligere. Lokalt hadde krisen sin grund i, at Kristiania med byens største bank i spidsen i en aarrække hadde søkt at holde hvad Jonas Lie kalder «økonomisk barometer for veiret paa Oplandene»¹ — et eksperiment som før eller senere maa vise sig risikabelt. Den bekvemme adgang til faste pantelaan, som var aapnet gaardbrugerne navnlig ved oprettelsen av Hypothekbanken, satte dem istand til at indfri sin løse gjæld med en let-het som aldrig før, og grossererne og detaillisterne i byerne, fremfor alt i Kristiania, fik av den grund en feilagtig opfatning av landbefolkningens kjøpeevne og landhandlernes betalingsdygtighet. Det virkelige forhold var, at det norske landbruk paa overgangen fra 1850- til 1860-aarene hadde en død periode i motsætning til landets øvrige næringsliv — en realitet, som hovedstadens handelsstand i adskillig utstrækning ikke syntes at være opmerksom paa; samtidig var handelsstanden paa landet blit nødt til stadig at utvide krediten overfor konsumenterne paa grund av den konkurranse i landhandelen, som var den umiddelbare følge av loven av 28. september 1857 om handelsfriheten paa landet. Under disse omstændigheter er det selvsagt, at der før eller senere vilde ha indtraadt et sammenbrud, selv uten Den oplandske krise; nu blev det hele bare saameget mere dramatisk. Allikevel rammet ikke krisen Kristiania handelsstand i dens helhet; det høieste som kan siges er, at den skapte en midlertidig stagnation av adskillig rækkevidde. Men samtidig utskilte den ogsaa med sikker haand hvad der fandtes av usolide elementer inden den daværende handelsstand og gjorde den derved bedre skikket til at utnytte de gunstige konjunkturer, som meldte sig i løpet av sidste halvpart av 1860-aarene.

Som et moment av særlig interesse i forbindelse med handelslivet maa nævnes de ganske væsentlige forandringer, som finder sted i slutten av 1860-aarene med hensyn til Kristianas samfærdsel med dets nærmeste opland. Tidligere hadde det, som vi har paapekt i en anden sammenhæng, været det sedvanlige, at bønderne selv bragte sine varer til byen, og at de forsynte sig igjen hos kjøbmanden med de varer de trængte, eftersom de

¹ Jfr. Jonas Lies ypperlige essay om Stabell i Ill. Nyhedsblad 1866, pag. 158.

hørte hjemme nærmere eller længer borte; til lettelse for bønderne havde kjøbmændene inde i gaarden indrettet specielle rum for forretningens kunder — de saakaldte »bondestuer». Bertram Dybwad gir en livlig skildring fra 1830-aarene av de eventyr man kunde opleve under disse forhold; Trapness har en ikke mindre karakteristisk beretning fra 1860-aarene. Den sidste er mørkere i grundtonen og synes at vidne om noget av en moralsk nedgang i de forløpne tredive aar — en tilfældighet, som der

*Studentersamfundet.
Efter fotografi*

naturligvis ikke maa lægges for meget i — men i sin helhet opruller begge skildringer det samme tidsbillede. Bønderne kjører ved dag og ved nat, straks de kommer ind i byen, like hen til sine faste kjøbmænd, spænder lassene fra i gaarden, sætter hestene ind paa spiltaugene og gaar selv ind i bondestuen for at faa sig en hjertestyrkning og en hvil efter den lange reise. Det var dette forhold, som begynder at tape sig mere og mere i slutten av 1860-aarene; isteden fik man den ordning, at opkjøpere, som dels var bønder, dels byfolk, reiste omkring paa landsbygden og handlet direkte med bønderne, hvis produkter de kjøpte og selv bragte til byen, hvor de solgte dem i egne utsalg. Derved antok kjøbmændenes omsætning

til landdistrikterne mere karakteren av en engros-handel, samtidig med at den egentlige bondehandel gik tilbake. Et yderligere moment til befordring av denne utvikling var de stadig mere og mere bekvemme kommunikationer, som gjorde det mulig for bønderne at foreta hyppigere og kortere byreiser — et forhold, som i sine videre følger bl. a. skulde føre til ophævelsen av det aarlige marked.

Kristianias handel er i dette tidsrum i jevn stigning. Byen hævder ikke bare, som den længe har gjort, sin absolute overlegenhet som landets største importby; der er ogsaa en stigende vekst tilstede med hensyn til den direkte eksport til oversjøiske land. For trælaskibningens vedkommende viser Kristiania i denne periode en større eksport end nogen av landets øvrige trælaskibbyer — gjennemsnittlig ca. 70000 kommercelæster om aaret; spesielt har der været en stigende utførsel av høvellast, paa grund av at der i løpet av perioden blev anlagt flere høvlerier i distriktet. Som en ny eksportartikel i disse aar peger Børs- og Handelskomiteen paa «præpareret ol paa flasker hovedsagelig for transatlantiske havne og træmasse til papirfabrikation». Samtidig med den stadig utvidede handel paa utlandet indtraadte der ikke bare en rask stigning i antallet og drægtigheten av ankommende og avgaaende fartoier — saavel seil- som dampskibe; ogsaa byens egen flaate viste en sikker vekst. Ved utgangen av femaarsperioden 1861—65 var der hjemmehørende i byens tolldistrikt 167 skibe paa tilsammen 19648 komm.-læster; ved utgangen av 1870 var disse steget til henholdsvis 226 og 31384. Av disse fartoier hørte 196 med en drægtighet paa 30076 komm.-læster hjemme i Kristiania by. Praktisk talt bestod hele denne flaate av seilskibe, forsaavidt som antallet av dampskibe ikke var mere end 8 med en samlet drægtighet paa 798 komm.-læster, heri ikke medregnet 12 smaabaater, som gik i rute forskjellige steder i Kristianiafjorden. Samtidig holdt antallet av nybygninger sig paa et beskedent nivaa baade med hensyn til antal og størrelse av fartoier. I perioden 1861—65 blev der i Kristianias tolldistrikt bygget 17 fartoier paa ialt 700 komm.-læster; derav 3 smaa dampskibe paa tilsammen 74. I 1866—70 blev der bygget ialt 59 fartoier paa ialt 3306 komm.-læster; herav var ikke mindre end 47 dampskibe med en drægtighet paa 1007 komm.-læster. Det er overflødig at tilføie, at alle disse baater ikke gik ind i den flaate, som hørte hjemme i Kristiania by og dens tolldistrikt; men forholdet har ikke mindre interesse av den grund. Disse 47 baater, hvorav 35 med en drægtighet paa 605 komm.-læster var bygget ved Aker og 12 med en drægtighet paa 687 komm.-læster ved Nyland, er et vidnesbyrd om, at en ny tid er ifærd med at holde indtog. Der er snart ikke længer bruk for Brinchs kran med dens gamle traditioner fra seilskibsbygningens dage og de mange minder, som endnu hadde ankertak i sindene.

En særlig omtale fortjener håndverket, som i sidste halvpart av 1860-aarene undergik en række indgripende forandringer, som navnlig blev følelige for Kristianias vedkommende paa grund av den fremtrædende rolle, som håndverkerstanden altid har spillet i denne by.

Efterat håndverksloven av 15. juli 1839 hadde ophævet den gamle bestemmelse, at der skulde et visst antal »drenge- eller svendeaar» til for at bli mester, indtraadte der efterhvert en løshet i kontraktforholdet mellem mester og lærling, som ganske naturlig fyldte mestrene med bekymring. Det stod for opfatningen dengang, at ophævelsen av det gamle patriarkalske forhold mellem mester og lærling nødvendigvis vilde føre til en sænkning av den tekniske dygtighet inden faget; men denne paa-stand bekræftes ikke av utviklingen; tvertimot viser det sig, at den tekniske fremgang er i stigende i den første menneskealder efter håndverksloven 1839. »Håndverksdriften gaar i det hele stadig frem«, heter det i den officielle femaars-beretning for perioden 1851—55; eller med andre ord paa et tidspunkt, da man sat inde med tilstrækkelige erfaringer for virkningerne av vedkommende lov. Det samme gjentages omtrent ordret i beretningen for 1861—65; i begge beretninger nævnes snedkerne, skrædderne, hattemakerne, guldsmedene, bokbinderne, malerne, forgylderne og instrumentmakerne som særlig dygtige håndverkere. Det som gjorde stillingen saa vanskelig for håndverkerstanden i Kristiania i 1840-aarene og tvang saamange av dem til at utvandre var — som vi har paa- vist — den stadig voksende konkurranse med håndverkerne fra land- distrikterne, som kastet billig arbeide ind i Kristiania-markedet; for 1850-aarenes vedkommende laa hovedvanskeligheten i den mangel paa tilgang av arbeidskraft, som opstod ved, at industrien trak stadig flere og flere til sig. Allikevel var der i Kristiania ved utgangen av 1865 ialt 853 håndverksmestre med tilsammen 2563 svende og gutter; eller i det hele 3416 personer, som utelukkende ernæret sig ved håndverk, mot 2551, derav 814 mestre med 1737 svende og læregutter — ved utgangen av 1860.

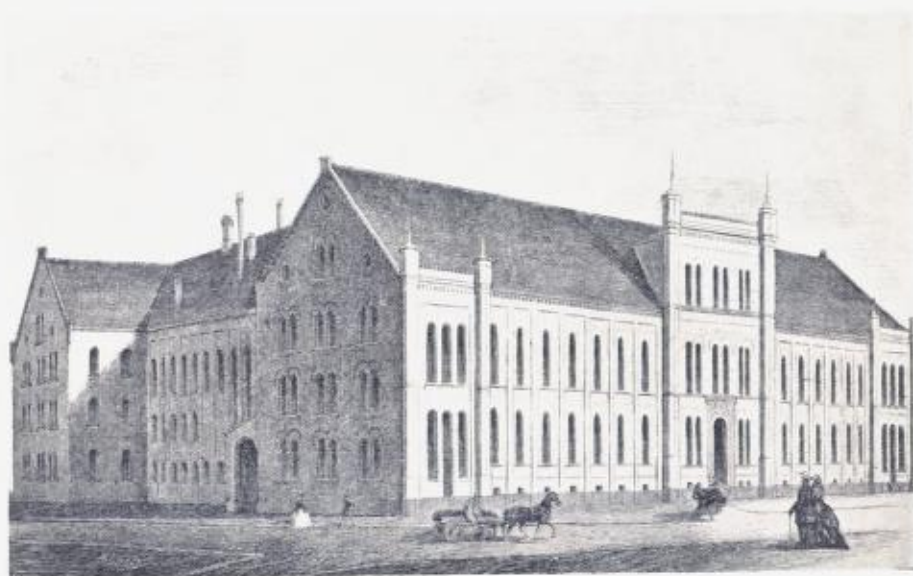
Da var det håndverksloven av 14. april 1866 fuldstændig ophævet de laugsprivilegier, som endnu eksisterte trods håndverksloven av 1839. For Kristianias vedkommende, hvor der ved utgangen av 1865 var 298 laugsmestre med 955 svende og læregutter og 555 andre mestre med 1608 svende og læregutter, skapte den nye lov en meget vanskelig situation. Rigtignok blev der paa grund av forholdene git laugs-institutionen levetid til utgangen av 1869; men i virkeligheten hadde den nye lov dræpt den, og følgerne uteblev ikke. »I samme oieblik som en fuldkommen næringsfrihet opstod, var det en selvfølge«, heter det i den officielle femaars-beretning for perioden 1866—70, »at mange av mestrenes arbeidere forlot dem og søkte at drage med sig saamange av hines kunder som mulig. En

hel del tok borgerskap og skulde saaledes skaffe arbeide for et verksted, og endnu flere begyndte at arbeide paa egen haand«. Følgen var, at der indtraadte et overordentlig skarpt konkurrans-forhold over hele linjen, som yderligere bidrog til at trykke fortjenesten, som allerede var lav nok iforveien. Samtidig fik haandverksborgerne en farlig konkurrans i den handel med haandverksarbeider, som blev etablert av flere og flere kjøbmænd. Det var et forhold, som ikke kunde betegnes som nyt i byen, forsaavidt som man ogsaa tidligere hadde været vidne til, at haandverksarbeider var ført hjem fra utlandet og solgt i de almindelige butikker; men nogen omsætning i større stil var der allikevel ikke tale om. Nu blev forholdet det, at der opstod en hel del handelsbutikker, som utelukkende var beregnet paa salg av haandverksvarer. En del av gjenstandene i disse butikker, navnlig guld- og sølvarbeidene, var hjemførte varer; men meste-parten var forarbeidet i Kristiania eller omegn, tildels for kjøbmændenes egen regning. Flere av disse kjøbmænd oprettet endog egne verksteder, »f. eks. de saakaldte skrædderkjøbmænd eller utstyrshandlere«. Det var en utvikling, som de færreste hadde tænkt sig muligheten av, og som i sine følger var ruinerende for de mindre haandverkere, bl. a. fordi disse butikker rent utstyrsmæssig set forte med sig et pust fra en ny tid. Der var noget visst europæisk ved dem, som man endnu ikke var synderlig forvænt med i Kristiania i slutten av 1860-aarene trods butikernes og butikslivets sterke fremgang i løpet av de sidste 15–20 aar.

Selv inden bakerfaget forte loven om den fri næringsdrift med sig, at en hel del forretningsdrivende, og da særlig kolonialhandlere, kastet sig ind i bedriften og anla bakeri i forbindelse med sin handelsvirksomhet, med en fagmand som proforma-mester. Disse kombinerte kjøbmands- og bakeriforretninger, som der var ikke saa faa av i Storgaten, Brogaten og utover Grønland, tok det selvsagt ikke saa noie med butiklokalerne; samtidig opretholdt de den ufysiske gamle skik at indrette bakerier i kjeldere og bakgaarder i de smudsigste omgivelser og putte sine folk ind i de trangeste og kvalmeste hul. Bakerierne i Kristiania paa det tidspunkt vi her taler om, var »paa de aller fleste steder høist mislige«, oplyser baker A. K. Trapness i sine karakteristiske memoirer.¹ »Det var gjerne saadanne rum som ikke var anvendelige til nogensomhelst anden skikkelig bruk, og som laa i de inderste skidne bakgaarder, ved siden av kustalder, priveter o. l. Eller ogsaa var der indmuret en bakerovn i et dypt, trangt kjelderhul med lysglugger oppe ved taket. . . I slike kjelderrum var der altid en raa og kvælende luft. Byens kloaknet var heller ikke dengang

¹ Jfr. A. K. Trapness: Færende Svend. — Vedk. memoirer utgjør 1. bind av en serie, personlige erindringer fra folk i forskjellige livsstillinger; begyndte at utkomme i 1922 under hovedtitlen: »Fra en svunden tid«.

saa fuldstændig utbygget, at det optok regn- og sølevandet fra ethvert sted i byen, og det var derfor meget ofte tilfældet, at disse kjeldere havde et sterkt tilsig av skiddent vand, som undertiden kunde staa høit opover væggene. I et slikt kjelderbakeri oppe i Markveien maatte jeg saaledes engang bære ut 30 botter vand, før jeg kunde naa frem til ovnen og arbejdsbordet«. I disse forfærdelige hul, hvor det vigtigste av alle menneskelige næringsmidler blev tilberedt, vrimlet det av utoi. Rotterne flokket sig dristig om bakerens arbejdsbord og glodde interessert paa ham

*Frydenlunds bryggeri.
Efter træsnit.*

mens han stod og dannet brødemnerne — »jeg har selv oplevet det«, tilføier forfatteren lakonisk — og langs vægger og tak optraadte kakerlakker og andre »selskapskjære dyr«. Forfatteren indrømmer, at forholdene ikke var like avskyelige overalt; »der var ogsaa blandt bakermestrene respektable undtagelser, som holdt god skik og orden inden sin bedrift«. Men disse undtagelser var meget faa, og det er ikke at undres paa, at »den opfatning gjorde sig sterkt gjældende hos bakerne, at de var av de uheldigst stillede blandt datidens fagarbejdere«.¹

Samtidig med alt dette begyndte den arbejderstand, som var vokset op i forbindelse med den industrielle udvikling, mere og mere at sætte sit præg

¹ Det var dette forhold, som i vor egen tid førte til en revision av bakerlovgivningen i sammenhæng med den almindelige fagforeningsbevægelse i 1880-aarene.

paa de nye bydele, som var kommet til ved byutvidelsen av 1857—59. Det hadde, som stiftamtmanden gjør opmerksom paa,¹ i en aarrække vist sig ganske umulig gjennom skriftlige henvendelser at formaa de industri-drivende til at meddele de oplysninger vedkommende deres bedrifter og anlæg som det offentlige krævet besked om; derfor hadde man denne gang henvendt sig mundtlig. Det var en fremgangsmaate, som »var forbundet med ikke litet besvær»; men saa hadde amtet til gjengjæld den tilfredsstillelse, at det kunde fremlægge en mere uttømmende beretning end nogensinde om fabrikkforholdene i byen.

Efterat der i 10-aarsperioden 1846—55 hadde fundet sted et likefrem gjennombrud paa det industrielle omraade, satte denne utvikling sig yderligere spor i slutten av 1850-aarene gjennom flere betydelige anlæg bl. a. *Alfheim*, som traadte i virksomhet i 1858 som en mekanisk fabrikk for møbel- og bygningsarbeider, og *Frydenlunds bryggeri*, som blev grundlagt i 1859, men først aapnet utsalg aaret efter. Paa maskin- og dampskibsbygningens omraade fik Akers mek. verksted en konkurrent i *Nylands mek. verksted*, som blev anlagt i 1855, men først kom i virksomhet aaret efter; allerede ved utgangen av 1860 hadde det en arbeidsstyrke paa 140 mand, foruten 3 mestre. I samme periode bragte byutvidelsen, som vi alt har nævnt, flere betydelige anlæg ind under Kristiania. Utviklingen i første halvpart av 1860-aarene viste en nedgang for fabrikanlæggenes vedkommende fra 121 til 113, men samtidig stiger arbeidsstyrken fra 3059 til 3722.

Fra anden halvpart av 1860-aarene kan det siges, at industriforholdene i Kristiania antar en virkelig storstilet karakter for den tid. De to mekaniske verksteder Aker og Nyland faar stadig mere og mere at gjøre paa skibsbygningens omraade, mens et tredje, som væsentlig er optat med maskin- og møllebruksindretninger, har leveranser ikke bare for indlandet, men ogsaa for Sverige og Tyskland. Teglstenfabrikationen, som længe hadde stillet teglverkseierne i Kristiania ugunstig i konkurransen med teglverkseierne utenbys paa grund av de uforholdsmæssig høie vedpriser her i byen, tok atter en ufordelagtig vending mot slutten av perioden. I 1868 begynde teglverkerne i Kristiania mere og mere at anvende de saakaldte *ringovne* — en tysk oppfindelse, som for det første medførte den fordel, at den reducirte brændselsforbruket i betydelig grad, og for det andet sikret en meget jevnere produktion og en bedre og penere vare. Derimot gjorde mølle-industrien, den tredie av det daværende Kristianias større industrigrene, mindre gode forretninger i anden halvpart av 1860-aarene end i de nærmest foregaaende aar, væsentlig fordi de mindre møllebruk i laddistrikterne og i smaabyerne i mellemtiden har været gjenstand

¹ Jfr. femaars-beretningen for perioden 1860—70.

for utvidelser og forbedringer, saaledes at det ikke længer er nødvendig for folk utenfor Kristiania at søke hit for at faa sit korn malt. Byens ølbryggerier og tobaksfabriker har en særdeles gunstig tid i slutten av 1860-aarene, og om *pianoforte*-fabrikationen heter det, at den gaar utmerket. Den største av byens daværende 3 fabriker, *Brødrene Hals'*, som var grundlagt i 1847, og som i 1856 flyttet til sine nuværende lokaler, leverte ikke mindre end 130 à 140 instrumenter om aaret. Ialt blev der i løpet av perioden 1866—70 startet ikke mindre end 22 nye anlæg av forskjellig slags, deriblandt to pudretfabriker — noget helt nyt, som maa sees i forbindelse med den gjennemgripende reform paa renovationsvæsenets omraade, vi alt har nævnt. Som et likeledes nyt foretagende i sit slags, som blev mottat med tilfredshet av byens boktrykkerier, maa nævnes oprettelsen av det første skriftstøperi i Kristiania.

Ogsaa paa et andet, meget viktig omraade begynner industrien at gripe ind som aldrig før. Det hadde, som vi har paavist i en anden forbindelse, været almindelig allerede for en menneskealder siden, at den fattigere del av byens kvindelige befolkning ernæret sig ved at sy og strikke for de bedre stillede, dels paa egen kost, dels ved at gaa ut i husene; men dette arbeide hadde allikevel noget visst tilfældig ved sig, avpasset som det var efter hjemmenes behov. Fra slutten av 1860-aarene begynner forholdet at ændre karakter. *Konfektionsindustrien* holder sit indtog — praktisk talt sammen med symaskinen, som ogsaa revolutionerer nogen av de almindelige haandverk, i første række skrædder-, skomaker- og sadelmakerhaandverket. »Syningen har i de sidste fem aar (1866—70) antat en mere koncentrert skikkelse end tidligere«, heter det i amtets femaars-beretning, »idet handelsmænd har oprettet en hel del fabriker for forfærdigelse av kaaper, mands- og fruentimmertøi o. desl., hvilke dog ikke har andet tilfælles med fabriker ialmindelighet end produktionens betydelighet og benyttelsen av sy- og strikkemaskiner«. Samtidig blir symaskinen mere og mere utbredt rundt om i hjemmene og »bidrar derved til fremme av husfliden«. Uttrykt i andre vendinger vil dette si, at vi her staar paa terskelen til *hjemmeindustrien*, som i flere henseender skulde bli et saa mørkt blad i mange hjems historie inden de brede lag av byens befolkning. Som helhet gjælder det, at der i løpet av 1860-aarene blev drevet et meget energisk arbeide for at gjøre navnlig den kvindelige del av den fattigere befolkning mest mulig erhvervsdygtig. Initiativet utgik fra en forening, som blev stiftet i 1861 til fremme av kvindelig haandverksdrift, og som søkte at virke for sit formaal paa forskjellig vis, bl. a. ved at arrangere kurser og underholde skoler til oplæring av kvinder i husflids- og haandverksarbeider. Det er en utvikling som skulde sætte yderligere spor i første halvpart av 1870-aarene, fremfor alt ved oprettelsen av Den kvindelige

industriskole. Kort sagt, paa alle omraader er vi vidne til, hvorledes arbejdslivet blir mere og mere komplicert, efterhvert som byen vokser i folketal ved bebyggelsen av de nye strok, som blev lagt ind under den i 1857. Mænd og kvinder, og i adskillig utstrækning ogsaa barn, trækkes ind i hvirvlen av det nye arbejdsliv. Der blir et raskere tempo over det. Industrien gaar paa erobring direkte og indirekte. Samtidig glider nye byggerk ind i bybilledet, eksempelvis Politikammerbygningen og Grønlands kirke, hver paa sin maate nye vidnesbyrd om byens vekst.

Paa dette punkt melder sig ganske naturlig spørsmaalet om de sociale og økonomiske kaar inden de brede lag av byens befolkning — eller med andre ord, hvorvidt disse kredse hadde de nødvendige betingelser for at nyttiggjøre sig de nye erhvervsmuligheter paa en virkelig frugtbringende maate, eller hvorvidt de stod i fare for at bli avhængig av kapitalen i en utstrækning, som ikke tillot dem at hævde betydningen av deres arbeidskraft og gi dem det tilstrækkelige utbytte av den. Vi har paaavist, saalangt ned som for midten av 1850-aarenes vedkommende, at de brede lag i adskillig utstrækning var behersket av en følelse av social tilsidesættelse, som var skikket til at slaa livsmodet ned hos de mindre befæstede, og det stadig mere intense arbejdsliv ut igjennem 1860-aarene bidrog yderligere til at utdype denne følelse. Det er et forhold, som i adskillig utstrækning hænger sammen med den omstændighet, at fagforeningsbevægelsen var praktisk talt ukjendt; samtidig med at sportslivet, hvis første beskedne begyndelse knytter sig til 1860-aarene, endnu ikke hadde nogen interesse for de brede lag, som var henvist til adspredelser av den aller tarveligste sort.

Trapness gir i sine memoirer en ganske drastisk skildring av livet paa dansesalene i datidens Kristiania — trange lokaler, som der var en mangfoldighet av, og hvor der blev danset vildt til en øredøvende musik hver aften undtagen lørdag, og om søndagen fra kl. 5 om eftermiddagen til 12 om natten i en kvælende temperatur. Alle disse dansebuler hadde ret til utskjænkning av spirituosa, »som almindeligst blev nydt i form av kokende varm punsch til tre skilling glasset». En av de berømteste — eller om man vil mest berygtede — av dem var *Løven*, som var startet i 1847 som etslags kulturelt eksperiment efter initiativ av daværende politimester, senere borgermester, Fougstad, men som desværre ikke hadde svaret til forventningerne.¹ Desuten var der et utal av simple restauranter, som allesammen hadde aapent til kl. 12 nat alle hverdage, og desuten hele søndagen. Næsten overalt blev der servert spirituosa, enkelte steder endog søndag formiddag — med eller uten politiets tillatelse. »Men den almindelige opfatning blandt menigmand var, at de verter, som hadde

¹ Jfr. Morgenbladet no. 14, 15, 22 og 27, 1848.

denne forretning, stod sig særlig godt med politiet, og det var ialfald en lokkende reklame for vedkommende sted«. Det behøver neppe at tilføies, at livet paa disse restauranter utmerket sig ved en viss ensformig simpelhet og vildskap; »der var fyld og tobaksrök, klammeri og slagsmaal og andre scener av forskjellig slags«. Alt dette er nedslaaende vidnesbyrd om, hvorledes de brede lag av byens befolkning — fremfor alle haandverkerne og arbeiderne — blev forsimplet og fornedret paa grund av de herskende samfundsforhold, som det selvsagt ikke gaar an at gi kommunistyret i det daværende Kristiania hele skylden for, bl. a. fordi de støttet

*Hovedpolitistationen, Møllergaten no. 19.
Efter fotografi.*

sig til lov og vedtægter, som var avhængig av statsmagterne. En anden sak er det, at det ikke kan frikjendes for et betydelig ansvar for dem, fordi der praktisk talt ikke blev gjort noget for at noitralisere virkningerne av dem.

Det er under disse omstændigheter indlysende, at arbeiderne hverken hadde evne eller vilje til at indse betydningen av at hævde sine økonomiske og sociale interesser; eller med andre ord, at de blev underlegne i kampen for tilværelsen paa et tidspunkt, da de i høiere grad end nogensinde var med at omskape Kristiania. Desværre er det autentiske materiale til belysning av dette forhold for første halvpart av 1860-aarenes vedkommende noksaa sparsomt; men etpar værdifulde vink fra en saa kyndig og samvittighetsfuld autoritet som raadmand Ebbell viser os ialfald ind til kjernen av sporsmaalet og lar os se de første skygge-ider ved den begyndende storby og dens industriliv.

Det virker ved første øiekast litt overraskende, at en av de første opdagelser man gjorde efter byutvidelsen var den, at der indtraadte noget av en akut bolignød inden de brede lag; eller kanskje rettere sagt, at der ikke indtraadte nogen lettelse i den bolignød, som allerede var tilstede. Forholdet belyses i et karakteristisk litet opsæt av Ebbell i Intelligenssedlerne for 15. oktober 1859, som indledes med en bemerkning om de bekymringer, som altid melder sig ved »høstens flyttedag» for fattigfolk og i det hele tat mindre bemidlede, som da i stor utstrækning maa ut av sine »kummerlige boliger», uten at de vet, hvor de skal faa tak over hodet til vinteren. Med bekymringen forener sig ofte bedrøvelse over de strenge fordringer, som stilles av huseiere og folk, som har værelser at leie ut til arbeidsfolk og fattige. »Men aldrig har det været saa slemt som det ser ut til at bli i denne høst», siger Ebbell. »Mange familier er efter flere maa- neders søken endnu uten hus for vinteren, og det ikke blot fordi de ledige leiligheter, som de har fundet, er for dyre for dem, men ogsaa fordi husverterne dels forlanger husleien forut betalt, dels rent ut vægrer sig ved at leie til folk, som har børn». Det er et forhold som desværre begynner at bli mere og mere almindelig, at hæderlige arbeidsfolk, som kan fremlægge attester for, at de er ordentlige leieboere og punktligge betalere og endog er villig til at stille kaution, eller til at betale endel av leien paa forskud, allikevel »ikke kan faa leiet ledige beboelsesrum, fordi de har børn». Ebbell slutter med at tilføie, at han har litet haab om, at de huseiere, som er saa ubarmhjertige at drive en saadan trafik, vil la sig bevæge til at indstille den paa grund av hans opsæt; men han finder det allikevel som sin pligt at lægge rette vedkommende paa hjerte, hvilken uret de gjør ved at gaa frem paa denne maate.

Ebbells artikel rørte ved et forhold, som grep saa dypt ind i byens liv, at den ganske naturlig vakte almindelig opmerksomhet inden de brede lag, samtidig med at de huseiere, han sigtet til, følte sig særdeles ilde berørt. Allerede en ukes tid senere rykker en av dem ut med et mot-indlæg, som i hovedsaken gaar ut paa, at aarsaken til »husleiens størrelse og andre med husleien forbundne vanskeligheter» er den, at befolkningens vekst og dermed begjæret efter husrum er uforholdsmæssig, sammenlignet med produktionen av tarveligere leiligheter. Men hvorledes kan man forlange, at nogen huseier skal bygge nu, da murgrænsen er utvidet til at omfatte hele det nye strøk, som er kommet ind under byen ved sidste utvidelse? Desuten maa det erindres, at et murhus er fire ganger saa dyrt som et træhus. Indsenderen er derfor av den opfatning, at den eneste mulighet for at skaffe billigere husrum er at kommunestyret opnaar en forandring i bygningsloven, som gir adgang til »at opføre træhus paa de indenfor bygrænsen ubebyggede dele». Dette indrømmes ogsaa i et senere opsæt.

undertegnet »O. A. og nogle Arbeidere«¹; men vedkommende indsendere er samtidig paa det rene med, at feilen mere ligger hos husverterne end hos bygningsloven, og de uttaler derfor sin fulde tilslutning til Ebbell.

Efter deres opfatning er der ivirkeligheten ikke længer nogen husnød i Kristiania, og som et avgjørende bevis i saa henseende peger de paa »de mange bekjendtgjørelser *efter* flyttetid, der har været at læse i alle byens aviser; undertiden hele spalter fulde«. Grunden til husnøden

*Youngstorvet 1867.
Efter fotografi.*

er huseiernes paagaenhet i deres krav og deres ubarmhjertige avvisning av leieboere med barn. Nu lakker det mot en for fattigfolk like saa slem tid som flyttedagen høst og vaar, heter det tilslut; »kyndelmisse-flyttetid«, som ikke har nogen betydning for de velstillede klasser; men som er en saameget mere kritisk tid for de fattige, som ofte ikke med bedste vilje er istand til at opfylde de haarde forpligtelser de har maattet underskrive om høsten, »nemlig om forskuds leie for fjerdingaaret«. Indsenderne slutter derfor med at henstille til huseierne ikke at benytte sig av sin juridiske ret til at sætte arbeiderne med deres familier paa gaten midt i

¹ Chr.ania Intelligenssedler, no. 297 (21. decbr.) 1859.

mørke vinteren, om en del av dem ikke skulde være istand til at opfylde sine forpligtelser, men gi dem frist til vaaren, da der blir »arbeide nok og god fortjeneste». Denne diskussion gir et karakteristisk bidrag til belysning av boligforholdene i Kristiania umiddelbart efter den store byutvidelse, samtidig med at den fastslaaer det beklagelige faktum, at den fattigere befolkning nu som for en menneskealder siden var trykket av en mere eller mindre utpræget arbeidsløshet i løpet av vintermaanederne. Men noget helt uttømmende billede gir diskussionen ikke. Det faar vi først ved at se spørsmaalet om boligforholdene og de høie husleier i forbindelse med tilgangen paa arbeidere til Kristiania. Efter manges opfatning var den altfor stor for behovet, saaledes at der indtraadte en sterk arbeidsløshet ogsaa til andre aarstider, eksempelvis sommeren 1861, da »en mængde arbejdsløse folk gik omkring og tryglet om arbeide»¹.

I anden halvpart av 1860-aarene synes forholdet at ha været noiagtig det samme. Fattigforstanderne oplyser paa henvendelse fra magistraten, at dagarbeidernes kaar her i byen som regel er daarlige, da konkurransen av indvandrede arbeidere fra landdistrikterne og ikke mindst fra Sverige i høi grad bidrar til at trykke arbeidspriserne. Magistraten uttaler sin tilslutning til denne opfatning for løsarbeidernes vedkommende, som navnlig har det ondt »i den lange arbejdsløse vinter». Ulike bedre, bemerker han, er de faste dagarbeidere stillet, som har sin sikre dagløn aaret rundt, selv om den for mange kan være liten. I det store hele tat er magistraten av den opfatning, at perioden 1866—70 viser en bedring i Kristiania-arbeidernes kaar sammenlignet med forholdene i første halvpart av 1860-aarene — hvad der navnlig synes at fremgaa av »den omstændighet, at arbeidernes og deres barns beklædning aar for aar er blit bedre». Uttalelsen kan beklageligvis ikke tillægges den vekt som ønskelig kunde være i betragtning av den autoritet den stammer fra. Av stadsingeniørens offisielle erklæring fremgaar det nemlig, at daglønnen for almindelige dagarbeidere paa egen kost gjennem hele femaaret var 36—48 skilling mot 40—60 skilling i aarene 1861—65. Desværre foreligger der ingen direkte opplysninger for industriarbeidernes vedkommende. Den offisielle femaarsberetning, som vi har hentet disse enkeltheter fra, innskærper sig til den almindelige uttalelse, »at daglønnen for arbeidere ved fabriker og mekaniske verksteder varierer altfor betydelig i forhold til arbeidets beskaffenhet og vedkommendes dygtighet til at man derom kan faa noget begrep ved et gjennomsnittstal».

Det er efter de forskjellige opplysninger, som foreligger direkte og indirekte om levekaarene i byen i sidste halvpart av 1860-aarene, neppe

¹ Uttalelse av Thor Olsen i kommunestyre-møte 27. september 1861 — jfr. Morgenbladet no. 261 s. a.

nogen forhastet slutning, at Kristiania-arbeiderne ialmindelighet var altfor daarlig betalt i forhold til sit arbejde, og at dette var hovedsagen til, at de ikke var istand til at lægge sig noget tilbedste. De var nødt til at leve for dagen; ta sine matvarer og beklædningsgjenstande paa kredit fra uke til uke, hvad der selvsagt bidrog til at fordyre dem, og endelig — de maatte som regel betale en husleie paa 20—30 spd. om aaret for »1 værelse med kjøkken eller adgang til saadant«. Magistraten oplyser, at de

*Brandvagten og politistationen, kirken og skolen paa Grønland.
Efter træsnit.*

folk, som gjør det til forretning at leie ut bekvemmeligheter til arbeidere, nu som før beregner sig en uforholdsmæssig høi husleie; men han finder i nogen grad deres optræden forklarlig, »især efterat loven av 8. mai 1869 har gjort arbeidernes løsøre uangripelig, naar det ikke overstiger 30 spd. værdi«. Saameget løsøre har nemlig en dagarbeider sjelden. Dette vil med andre ord si, at den beslutning, som statsmagterne vedtok til fordel for arbeiderne, oieblikkelig blev anvendt som et vaaben mot dem fra privatkapitalens side i form av en øket husleie; samtidig indtraadte der en merkbar nedgang i produktionen av nye leiligheter i arbeiderstrøkene — et forhold, som naturligvis ogsaa bidrog til at holde leien for de allerede eksisterende arbeiderbequemmeligheter oppe i en urimelig høide.

Trods disse mange nedslaaende enkeltheter til belysning av Kristianiaarbeidernes kaar i løpet av 1860-aarene er der allikevel et opdrifts-element, som ikke kan betones sterkt nok. Der rører sig inden de brede lag en umiskjendelig trang til at hoine sine kaar — til at leve bedre og til at gaa anstændigere klædt og fremfor alt til at barnene kan faa nyde godt av den bedre skoleundervisning, som forældrene ikke hadde adgang til i sin tid. Allerede i en beretning om skoleforholdene her i byen i aarene 1858 og 1859 av daværende skoleinspektør H. Hansen¹ understrekes denne glædelige ændring inden de brede lag i opfatningen av skolen og dens gjerning. Tidsaanden gaar avgjort i retning av færre og færre forsømmelser, diktert av ulyst og slendrian, og færre og færre skulke-knep, — som f. eks. at forældre lar sine barn arbeide ved to fabriker og for begge oppgir falske skoledage; eller at en mor tar arbeide paa barnets to skoledage og lar barnet selv være hjemme og passe de mindre søskende. Det tjener fabrikerne til ros, fremhæver skoleinspektøren, at de støtter skolen i dens arbeide, dels ved at lempe barnenes arbeidsdage efter skoledagene, dels ved ikke at ta barn i arbeide paa deres skoledage, og endog helt negte dem arbeide i de undtagelsestilfælde, hvor forældrene stiller sig vrangvillige overfor skolen. I løpet av 1860-aarene stiger denne almindelige interesse for skolen i en merkbar grad samtidig med forstaaelsen av hvad øket opplysning betyr for den opvoksende slekt, og mot slutten av perioden noterer magistraten som en »agtværdig selvfølge» av dette gjennombrud i opfatningen, »at endog simple arbeidere bestræber sig for at holde sine børn i almueskolens betalingsklasser, uagtet det staar dem frit for at la bornene søke de frie almueskoler».

Her stod de brede lag av hovedstadens befolkning ved indgangen til 1870-aarene midt i en utvikling, som stort set viste stigning over hele linjen, ogsaa paa det økonomiske omraade. Det er et forhold av bestemmende indflydelse ogsaa kommunalt set, og det er derfor ingen tilfældighet, at spørsmålet om en ny byutvidelse begynnder at trænge sig i forgrunden netop ved dette tidspunkt.

¹ Resumé i Morgenbl. no. 190, 1860.

KRISTIANIA-SKANDINAVISMEN OG DE NATIONALE MINDER

Gjennembruddet fra smaabyen til den begyndende storby, saaledes som det aapenbarer sig i 1860-aarenes Kristiania, er trods dets overordentlige betydning for byen allikevel nærmest en foreteelse av lokal interesse. Det som i denne periode, og da navnlig i første halvpart av den, samler nationens opmerksomhet om hovedstaden er Kristianias stilling til skandinavismen, saaledes som denne bevægelse artet sig, navnlig under indtrykket av den dansk-tyske krig i 1864 og eftervirkningerne av den. Det er et forhold, som skulde komme til at sætte et dypt merke i byens historie og bli et eiendommelig blad i den med betydning langt utover 1860-aarenes tidsalder.

I de seksten aar, som var gaat siden det mindeværdige 1848, hadde skandinavismen gjennom en glansperiode av studentertog fra det ene nordiske land til det andet nu utviklet sig dit, at den i begyndelsen av 1860-aarene som helhet maatte betegnes som en bevægelse paa retur. I motsætning til Sverige, hvor stemningen utenfor de socialt ledende kredse ikke bare var reservert, men næsten uvillig overfor Danmark, raadet der i Norge en sterk sympati overfor vor gamle unionsfælle, selv om det overveiende flertal av vort folk ikke var stemt for at gripe aktivt ind til fordel for Danmark i tilfælde av et brud med Preussen og Østerrike. Kristiania dannet ingen undtagelse fra denne almindelige regel for de brede lags vedkommende. Den nøkterne grundstemning, som hadde sat sit merke paa hovedstaden i 1848, var fremdeles tilstede; og ikke det alene, den var ivirkeligheten yderligere utdypet ved det stadige insig av nye elementer fra landdistrikterne og de mindre byer — folk, som trods sin utvilsomme loyalitet overfor unionen og kongedømmet var uten en gnist av begeistring for den skandinaviske helhetstanke og følgelig heller ikke kunde fatte nødvendigheten av at kaste Norge ut i krig av hensyn til Danmark og Norden. Desuten var der i selve tidsaanden en tydelig reaktion mot alt hvad der het talemaater — et forhold, som kom til orde i Studentersamfundet ved flere anledninger netop i den periode som vi her har for os. Men alt dette gjorde ikke nogetsomhelst indtrykk paa det toneangivende

Kristiania. I samme oieblik som den dansk-tyske krise blev akut ved Fredrik VII.s død 15. november 1863, tok man affære her i byen, og en maanedstid senere blev der offentliggjort i pressen en adresse undertegnet av en række av de mest repræsentative navne i byen¹ inden embedsstanden og næringslivet. Blandt den nye tids mænd moter vi Bjørnson, som paa denne tid endnu var fuldblods skandinav, hvad hans digte fra denne periode tydelig nok vidner om. Adressen sluttet med at opfordre »alle og enhver til at delta i et masse møte i Fæstningens gymnastiklokale tirsdag 22. december 1863, hvor der under henvisning til de synsmaater, som var utviklet i adressen, blev bebudet fremlagt »en adresse til kongen ... om deltagelse i Danmarks kamp«.

Dette oprop, som ganske naturlig vakte almindelig opsigt ikke bare i Kristiania, men landet over og desuten i Danmark og Sverige, indeholdt i sin anden passus en eiendommelig uttalelse. Den gik ut paa, at »Sverige og Norge nu, da avgjørelsens tid er forhaanden, ikke bør unddrage sig for at yde den hjælp, som de pleiede underhandlinger har givet Danmark grundet haab om at kunne vente, og i tillid til hvilken Danmark er blit bestyrket i sin beslutning om valget av den stilling, hvori det nu befinder sig«. Der kan fra et nutidsstandpunkt bare være én mening om, at denne uttalelse var særdeles uheldig; derimot virker det litt overraskende at høre denne opfatning uttalt av en indsender i Morgenbladet samme dag motet skulde holdes.² »Hvorledes man end vender og dreier disse ord«, skriver indsenderen, som optrær anonymt, men med redaktionelt utstyr, »kan man dog ikke, selv med den bedste vilje, faa andet ut derav end en sterk bebreidelse til vor regjering, fordi den efter indbydernes mening har git Danmark *grundet* haab om hjælp og *bestyrket* det i at fatte beslutninger, som nu gjør dets stilling hoist farlig«.

Indsenderen finder, at »denne strenge dom over regjeringens handlemaate av en mængde embedsmænd i de forskjelligste grader« allerede i i sig selv er »noget mislig«; men endnu værre blir det, naar »de protesterende embedsmænd« ikke har noget positivt at holde sig til, al den stund man endnu ikke vet med sikkerhet, hvorledes vor regjering har optraadt under de sidste tiders forhandlinger med Danmark, og sandsynligheten nærmest taler for, at det ikke er den norske eller den svenske regjeringsskyld, at Danmark i oieblikket staar i en utsat stilling«. Indsenderen opplyser, at der i et forberedende møte paa børsen, hvor adresseutkastet var under

¹ Eksempelvis professorerne Aschehoug, O. J. Broch og Weihaven, regjeringssadvokat Duncker, civildommer, senere høiesteretsassessor M. Lambrechts, høiesteretsassessor O. Løvenskiöld, havnedirektor O. Roll, redaktor D. Meldell, bankchef F. H. Frølich, grosserer Sev. Chr. Andersen, fabriikeier Halvor Schou, kjøbmand P. Schreiner. Jfr. MgbI, 352, 1863.

² Jfr. Morgenbladet no. 353 og 354 (andret tillegg), 1863.

diskussion, paa flere hold navnlig blandt forretningsverdenens repræsentanter var stemning for at adressen skulde utsættes, »og blandt dem, der ikke møtte i samlingen av de indbudne, var ogsaa flere av vore intelligente og formuende handlende«. Men trykket var aapenbart for sterkt. Der hersker nemlig for tiden »en eksaltert stemning blandt vore ultra-skandinaver og blandt dem, der har familie- eller nære forbindelser i Danmark«; men derfor er der efter indsenderens opfatning ingen grund til at la sig forlede til handlinger, som man siden kan komme til at angre paa. En opsættelse paa etpar dage for at faa det nødvendige overblik over stillingen kunde aldrig skadet, »istedetfor at man nu føres frem av en opskruet stemning, tilveiebragt ved danske beretninger«.

Denne artikel, som i aand og tone var i bedste overensstemmelse med Morgenbladets nøkterne og saklige optræden i 1848, hadde den virkning, at vedkommende passus blev frafaldt i motet paa Fæstningen, som i forbigaaende bemærket blev overværet av 2500 mennesker. Men forresten fik adressen jublende tilslutning. Talerne var: O. J. Broch, bankadministrator J. P. Olsen, L. K. Daa og Dunker, som allesammen gjentagende blev avbrutt av bifald. Tilslut blev adressen sat under formel votering og vedtat mot 3—4 stemmer, hvorefter kongen, Danmark, Norge og Sverige fik hver sit »leve«, fulgt av dundrende hurraer. Allikevel var motet nærmest at betragte som et nederlag for skandinavismen, og sikkert er det, at det ikke vakte nogen gjenklang utover landet. Paa Sør- og Vestlandet var man ikke villig til at yde noget offer for Danmarks skyld likesaa litt som i Trøndelagen, hvad samtidens »provinspresse« tydelig nok bærer vidne om, og det er derfor helt berettiget, naar en indsender i Morgenbladet for 2. januar 1864, som undertegner sig *En gammel bonde*, allerede paa forhaand frakjender Kristiania-adressen enhver betydning som uttryk for hvad det norske folk virkelig mener om denne sak, og haaber at kongen bare vil opfatte den som et uttryk for stemningen i hovedstaden. Under disse omstændigheter virker det ikke særlig overbevisende, naar *En gammel student* i et opsæt i Morgenbladet nogen dage senere forsikrer, at Kristiania-adressen »allerede har gjort sit til at styrke Danmarks mod .. og vakt folkene paa begge sider av Kjølén til alvorlig overveielse av landenes ve og vel«. Det faktiske forhold er, at det norske folk allerede hadde tat sit standpunkt, og der er neppe noget mere karakteristisk vidnesbyrd om svakheten ved Kristiania-adressen end det enkle faktum, at ikke nogen av de mænd, som hadde været med at underskrive den, fandt sig opfordret til at ta den i forsvar.

Imidlertid utviklet begivenheterne sig baade hurtig og konsekvent. I et telegram fra Kjøbenhavn av 1. februar meldes det, at krigen er brutt ut. Allerede en uke senere blev Dannevirke-stillingen rømmet uten kamp —

en begivenhet, som vakte en voldsom opsigt overalt i Norge, samtidig med at offerviljen sprang ut som aldrig før i form av stadig nye bidrag til de mange indsamlingskomiteer, som straks blev dannet landet rundt. Alle-rede 11. februar var der til Kristiania-komiteen »for indsamling til de danske soldater og deres familier« kommet ind 7741 spd. 60 sk. Spændingen stiger under indtrykket av tyskernes uventet hurtige fremrykning. Selv Morgenbladet synes at ændre signaler. *Skal vi med?* spørger det

Ludvig Kristensen Daa.
Efter træsnit.

i en redaktionel artikel, 16. febr. 1864. »Dette spørgsmaal gaar nu landet rundt og høres overalt, hvor mand og mand træffes sammen. Og det er ikke at undres paa, at folk flest blir utaalmodige over, at der aldrig kommer noget svar, der ialfald peker i en bestemt retning, og at man ønsker at se en ende paa den lange svævende uvissheit. Det synes efter alt hvad der er gaat forut, som om svaret ikke kan ligge langt borte, og man fatter ikke ret hvad det er som stopper op«. Bladet gennemgaar sakens historie og viser punkt for punkt, hvor spørgsmaalet meldte sig for os om at holde os utenfor, eller at gaa med. Nu kan snart spørgsmaalet bli: Skulde vi ha været med? »Ve os da, hvis fremtiden skal komme til at lære os: Vi burde ha været med«. En ukes

tid senere har Morgenbladet en artikel med overskriften *Krig og Fred*. Den gaar ut paa, at intet er mere attraaværdig end fred; men at der er alvorstider i nationernes liv, da der melder sig spørgsmaalet om at ta en paa-tvungen krig for at undgaa tap av national uavhengighet. »Tror nogen, at de som nu hos os roper paa krig gjør dette, fordi de elsker krig eller er letsindigere end andre? . . . Sandelig de fleste av dem er likesaa varme fredsvenner som hvemsomhelst paa den anden side«. Disse artikler er netop paa bakgrund av Morgenbladets tidligere holdning et sterkt vidnesbyrd om, hvorledes folk rives med av begivenheternes utvikling. Man faar ikke fred for dem; forgjæves letter man sin samvittighet ved at ofre sin skjerv

til »de danske soldater og deres familier«. I en meddelelse til pressen av 3. mars oplyser kassereren i Kristiania-komiteen, at der er kommet ind 11456 spd. 35¹ 2 sk.; desuten £ 3, 15 francs, 15 kopek og en skuepenge. En damekomite, hvis sekretær er Knud Graah, og som virker som centralkomite for lignende komiteer landet rundt, er samtidig optat med at samle ind beklædningsgjenstande til de danske soldater. Under 5. mars oplyses det, at der til dato er kommet ind: »890 par strømper og vanter og 187 andre beklædningsgjenstande samt en stor del gammelt linned, bind og charpie«. Aviserne er fulde av korrespondanser om krigsbegivenheter og politiske kombinationer. Bekymrede indsendere — med eller uten redaktionel støtte — løfter moralens fane.

Under disse alvorlige forhold var det Karl XV kom hit 11. mars 1864 for at aapne det overordentlige storting, som var besluttet sammenkaldt i anledning av det danske sporsmaal. Det er forlængst godtgjort med uomstøtelige beviser, at kong Karl under de foreløbige forhandlinger paa eftersommeren 1863 baade personlig og gjennem sin utenriksminister grev Manderström saavel som gjennem de forenede rikers gesandt i Kjøbenhavn hadde git Danmark tilsagn, som gik utover hvad forfatningen i Sverige og i Norge berettiget ham til; men noget mere end et formelt ansvar medførte disse tilsagn ikke for noget av de to land. Karl XV trængte derfor i høi grad en konstitutionel autoritet at støtte sig til, og da stemningen i Sverige, som vi allerede har antydnet, var alt andet end gunstig overfor Danmark, kom kongen ivirkeligheten hit for at forelægge saken for det norske folk med Stortinget som mellemed. Tyngdepunktet paa det utenrikspolitiske omraade hvilte for første og sidste gang i unionens historie i Kristiania. Allerede av den grund fortjener dette kongebesøk og begivenheterne paa stortinget i 1864 en varig plads i byens erindring.

Stortinget, som samledes i den gamle sal¹ under ledelse av præsident Harbitz, blev aapnet med de sedvanlige høitideligheter 14. mars. Trontalen, som var kort og krigersk uten at indeholde nogen egentlig utæskende vending, var ledsaget av en kgl. proposition, som i hovedsaken gik ut paa at begjære Stortingets samtykke til, at »Norges linjetropper og roflotille, naar og forsaavidt Hs. Majestæt maatte finde det fornødent, anvendes til bistand for Danmark under dets nuværende krig med tyske magter«. Som ekstraordinært forskud foreslog propositionen anvendt 500000 spd., og desuten yderligere 300000, som imidlertid ikke maatte anvendes før efter indkaldelsen av et nyt overordentlig storting. Propositionen og de øvrige dokumenter i saken blev overgit til en 15 mandskomite, som fremla sin indstilling i slutten av maaneden, efterat komiteen

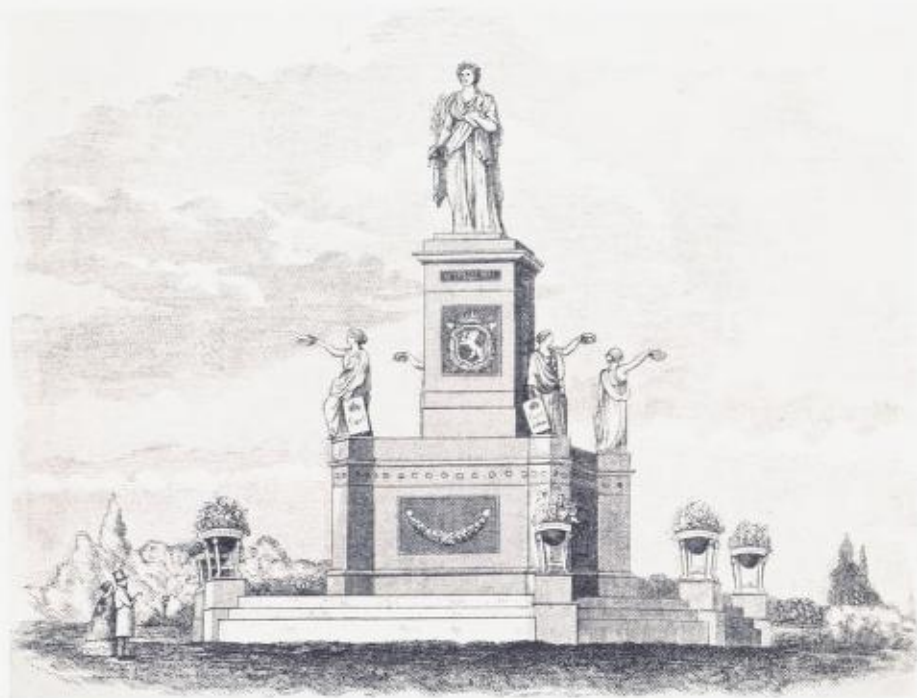
¹ Her blev ogsaa slutningsmotet holdt; selve forhandlingerne fandt sted i universitetssalen.

under arbeidet hadde delt sig i to fraktioner. For flertalsfraktionens vedkommende sluttet indstillingen sig til den kgl. prp. under forutsætning av at der »ved alliance kunde tilveiebringes forholdsmæssighet mellem stridskræfterne paa begge sider og beskyttelse for vor store og utstrakte færdsel paa havet«. Omsat i andre vendinger vil dette si, at komiteflertallet indstillet paa deltagelse i krigen, hvis der kunde opnaaes et forbund med England. Paa den anden side fandt komitemindretallet, at »Norge ikke bør delta i den dansk-tyske krig . . . medmindre England og Frankrike . . . er forenet med os til Danmarks forsvar«. Saken, som kom til behandling i Stortinget 29. mars, blev fulgt med levende interesse ikke bare av det publikum, som fyldte stortingsgalleriet til trængsel, men av hele byens befolkning. Debatten, som det ligger utenfor vort emne at komme nærmere ind paa, »blev avgjort paa en maate, hvormed folket i hovedsaken vistnok vil være tilfreds. Det blev besluttet at yde Danmark bistand, saafremt det kunde ske med rimelig utsigt til at gavne det«.¹ Denne uttalelse dækker det faktiske forhold. Efter hvad der gjentagende blev præcisert under debatten, kunde ingen i samtiden være i tvil om at kongen hadde Stortingets bemyndigelse til at gaa i krig for Danmark, naar mindst en av vestmagterne tok del, saaledes at Norges hjælp sammen med Sveriges ikke var bortkastet. Det var spørsmaal, som selvsagt var skikket til at holde den offentlige mening i aande, ogsaa efterat det overordentlige storting var opløst umiddelbart efter avgjørelsen i danske-saken. Krigens alvor laa fremdeles over sindene. April bragte sørgebudet om Dybbøllstillingens fald, som seiersmeldingen fra Helgoland var en mager trøst for. Mai gik ind med nye tvil og nye spørsmaal, og med bekymring saa man fremtiden imote.

Det vilde været utænkelig at alt dette ikke skulde sat merke eller ialfald gjort et visst indtrykk i de brede lag av Kristianias befolkning; allikevel er det neppe nogen forhastet slutning, at en sensationsaffære som den, der begyndte med drapet paa »laksebonden« Knud Grothe høsten 1863 og endte med henrettelsen av hans to mordere, tyskeren Priess og dansken Simonsen 19. april 1864, virket ganske anderledes overvældende paa de store masser. De forskjellige dramatiske omstændigheter ved selve mordet og paagripelsen av de to forbrydere; de langvarige forhør og de forskjellige karakteristiske enkeltheter de bragte for dagen fra livet paa skyggesiden; Simonsens mislykkede rønningsforsøk ved nytårstid 1864 fra den gamle arrest i Raadhusgaten; det ihærdige arbeide fra autoriteternes side for at faa de to forbrydere »omvendt«; de »sjælsbulletiner«, kan man gjerne kalde dem, som blev utstedt i den anledning og endelig

¹ Morgenbladet no. 88, 1864. — For detaljer, jfr.: M. S. Hansson: Norges forhold overfor Danmark i 1863—64, K.r.a. 1920.

det blodige slutningsdrama paa Etterstad — et folkeskuespil, som blev overværet av omkring 5000 mennesker av alle stænder, men selvsagt mest fra de brede lag — »oldinger og mænd, børn og fruentimmer, som hadde forglemt sin kvindelige natur», som Intelligenssedlerne uttrykker det — altsammen gjør dette morddrama til kanske den største sensations-affære i det nittende aarhundredes Kristiania; den første begivenhet i sit slags, som direkte og indirekte bringer et pust av storbyen med sig.

*Frihetstøtten paa Slottsplassen.
Efter tværsnit.*

Midt i denne overordentlig bevægede tid nærmet sig 50-aars jubilæet for grundleggelsen av det nye Norge. Det var en begivenhet, som hovedstaden selvsagt maatte gaa i spidsen for at feire, og allerede 10. mars blev der i et møte paa Børsen under ledelse av borgermester Fougstad vedtat et oprop, ikke bare til byens befolkning, men til hele landet, om at være med og gjøre aarets nationaldag til gjenstand for »en almindelig og folkelig festligholdelse». Under opropet, som var undertegnet av en lang række av autoritative mænd i byen og desuten av hele formandskapet, finder vi ogsaa dennegang Bjørnsøns navn. Til at ta sig av det nærmere arrangement vedkommende feiringen av dagen i Kristiania blev der nedsat en

festkomite paa 15 mand, hvoriblandt stiftamtmand Arntzen, borgermester Fougstad og ordfører Birch-Reichenwald. Uvilkaarlig kjedet forberedelserne til dagen sig sammen med døgnets begivenheter. Minderne fra 1814, som endnu i adskillig utstrækning hadde selvoplevelsens charme over sig sammen med førstehaands traditioner, talte i stigende utstrækning fredens sprog. Det var stemningen landet rundt — ikke mindst i Kristiania.

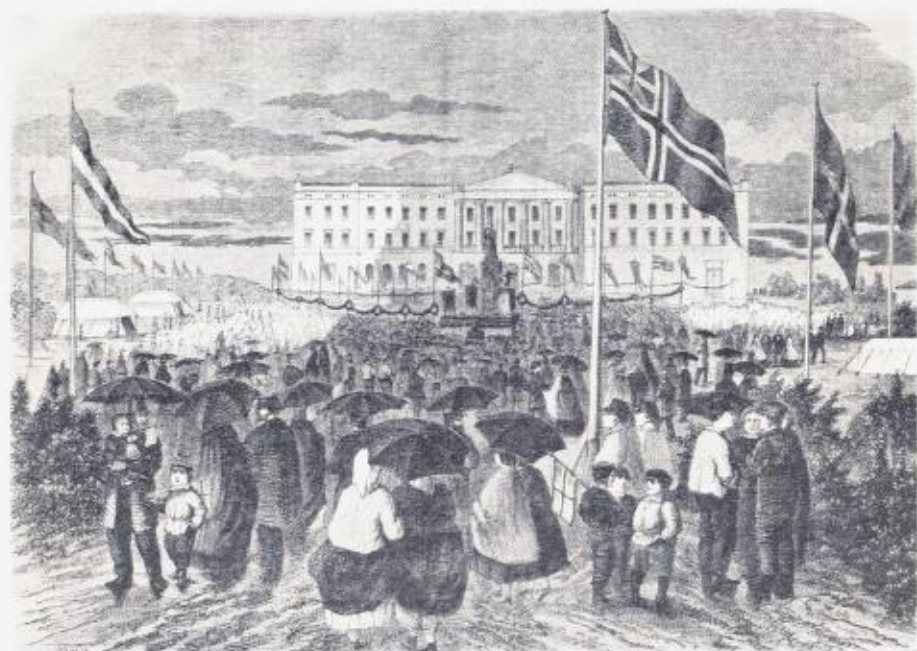
»Hovedstaden feiret igaar (tirsdag) med værdighet og alvor den store folkefest, halvhundrede-aarsdagen for vor frihet og selvstændighet«, heter det i Morgenbladets referat. »Om end glæden og jubelen nedstemtes ved tanken om vort danske broderfolks nuværende stilling, var dog stemningen hele tiden løftet og begeistret over dagens store betydning«.

Allerede tidlig paa morgenen »begyndte folkemassen at bevæge sig gjennem de festlig smykkede gater« — først for at høre paa koralmusiken fra Vor Frelzers kirke og derefter for at følge et musikkorps gjennem hovedgaterne. Som et intermezzo kom regjeringens og Stortingets avreise med jernbanen kl. 7 om morgenen til Eidsvold, hvor der var arrangert national mindefest i Eidsvoldsbygningen, og hvor der bl. a. ogsaa blev utbragt en skaal for en vellykket mindefest paa 100-aarsdagen (1914). Forresten gik formiddagen stille hen i Kristiania, hvor P. A. Jensen talte i Vor Frelzers kirke og Sven Brun i Trefoldighetskirken. Men om eftermiddagen tok folk sin mon igjen, og byen oplevet en av de virkelig store dage i sin historie.

Eftermiddags-festlighetene blev indledet med et folketog til Krohgstøtten, hvor cand. theol. Hans Brun holdt en kort og stemningsfull tale for dagen. Derefter drog processionen til Jernbanetorvet for at vente paa festtoget fra Eidsvold, som kom tilbake kl. 6.15. Fra Jernbanetorvet »drog samtlige deltagere i forening med de forskjellige korporationer . . . i hoitidelig procession til Slotsbakken«, og skjønt »regnet faldt i rikelig mængde og foret var temmelig solet«, ser det ikke ut til, at disse uheldige forhold gjorde noget skaar i den almindelige festglæde. Gaterne var fulde av folk, og en række gaarde var vakkert dekorert med flag og tepper, guirlandre av blomster og grønt; specielt fremhæver Morgenbladet Clausens gaard ved Jernbanetorvet, Langaards og Peter Petersens gaarde i Østre gate, Thorvald Meyers gaard i Karl Johans gate og rørlægger Bluncks gaard i Grønsen. Av offentlige bygninger nævnes Brandvagten, Stortingbygningen og Universitetet. »Selve Slotsbakken avgav et vakkert skue. Øverst paa en rikt smykket frihetsstøtte hævet sig Frihetens gudinde, mens andre figurer var anbragt rundt omkring mellem blomsterguirlandre; rundt den hele plæn var der . . . fane og standarter«.

Efterat processionen hadde gjort holdt og stiftamtmand Arntzen hadde utbragt et *Leve Kongen*, holdt Bjørnson i tændende ord en kortere tale

for dagen og de frihetsminder, som knyttet sig til den. En enkelt passus i den formet sig som en hyldest til Kristiania og er saa karakteristisk, at den fortjener at citeres i denne forbindelse. »Skulde nogen tvile om-, sa han, »at friheten i alt dette er den avlende kraft, saa henviser jeg kun til eders egen by. Efter alle de hundrede aar den har bestaaet — først som Oslo og siden som det nye Christiania, sat den i 1814 med kun 10000 indvaanere; men efter disse frihetens femti aar tæller den allerede 50000. Fri-

*Festen paa Slotspladsen om eftermiddagen 17. mai 1864.
Efter træsnit.*

heten løser naturens rike kilder; dette var det mændene paa Eidsvold gjorde«. I denne aand var det ogsaa Henrik Wergeland arbeidet; derfor er »det at nævne hans navn som at vifte med et syttendemai-flag«; derfor ser vi Norge levendegjort i denne »kjæmpemæssige sjæl, i hvis ønsker alt var samlet — arbejdsmanden og kongen, lovgiveren og forbryderen, narren og den vise, Norges skogbruk, gruber, fabriker, Norges akerbruk, fiskeri og skibsfart — altsammen til og med dyrene«. Folk blev revet med av denne pragtfulde veltalenhet; slik og ikke anderledes folte de at Henrik Wergeland maatte hyldes, hvis der skulde ydes ham fuld retfærdighet. Derefter talte professor Aschehoug og tilslut Dunker, hvis ætsende veltalenhet var en eneste haan over det officielle Norge — og Sverige med —

som hadde svigtet Danmark saa troløst i nodens stund.¹ Det var en tale, som udløste tuseners tanker og følelser, selv om den nu virker uhistorisk.

Regnet, som hadde været ganske generende under disse taler, begyndte nu at falde saa tæt, at det simpelthen drev mesteparten av publikum væk fra Slotsbakken; men senere paa aftenen, da veiret bedaget sig, kom folk tilbake igjen for at høre paa musikkorpset og byens sangforeninger med deres nationale program. »Blandt sangforeningernes præstationer«, op-

Johan D. Behrens.
Efter fotografi.

lyser Morgenbladet, »var en ny fædrelandssang av Bjørnstjerne Bjørnson med melodi av Nordraak, der som alle de forrige blev utført under instruktør Behrens' ledelse«. Det var første gang Kristiania publikum hørte *Ja, vi elsker* — en storstilet indvielse, værdig Norges fremtidige nationalsang. »Klokken 10 blev der arrangeret et prægtig fyrverkeri fra Slotsbakken, mens Slottet i bakgrunden straalte i et hav av lys, samtidig med at en mængde hus hadde illuminert, og enkelte dekorert med navneziffer i gasflammer«. Festen sluttet kl. 11. Utenfor programmet var der arrangeret festmiddag i Studentersamfundet, hvor »stemningen var loftet og begeistret, skjönt tanken om de danske brødre gav den en alvorligere og inderligere retning

end sedvanlig«. Paa Klengenbergs gav Ole Bull for 4000 tilhørere en folkekonsert à 12 sk. billetten »til grundlæggelse av et fond for oprettelsen av en mindestotte for vor udødelige digter Henrik Wergeland«. Begeistringen var stormende, og »den begyndelse, som ved denne folkekonzerts utbytte er gjort«, til reisning av en fremtidig Wergelandsstatue, »skedde saaledes under de bedste auspicer«.

Fjorten dage efter denne begivenhet traadte endel av de mest repræsentative skandinavister i byen sammen til et møte paa Børsen, hvor de

¹ Mot denne opfatning (i poesien fortrinsvis repræsentert ved Ibsen) er det M. S. Hanssons bok (se note pag. 526) er rettet.

diskuterte program og vedtok love for en forening, som de gav navnet *Skandinavisk Selskab i Christiania*.¹ Det varen forening som med utgangspunkt i den bestaaende union mellem Norge og Sverige, som den ønsket at befæste og utvikle, ogsaa satte sig til opgave at arbeide for en union mellem alle de tre nordiske land. I betragtning av at Stortinget under debatten om det danske spørsmåal for ikke længe siden hadde tat avstand fra dette program, omend med et ubetydelig flertal, skulde det synes temme-

*Festen foran Universitetet 17. mai 1864.
Efter træsnit.*

lig orkesløst at reise det igjen, og det varte da heller ikke længe, før selskapsledere kom bort fra dette program og mere og mere ofret sig for rent praktiske næringssspørsmåal av interesse for de tre riker. Men selskapet var utenfor sine egne rækker i Kristiania uten baade indflydelse og popularitet, og i Stortinget blev de forslag, det fremla, nedvotert ubarmhertig saa godt som uten undtagelse. Den almindelige opfatning var, at selskapet gik skandinavismens erend, og denne bevægelse var der ingen jordbund for i Norge efter 1864, hvilke muligheter der end kunde været tilstede tidligere. Men her feiret den til gjængjæld sin høieste triumf netop i det aar. Den maate halvhundrede-aarsdagen for unionen blev mindet paa her i byen overgik langt de festligheter, som knyttet sig til

¹ Jfr. Morgenbladet no. 149 og 150, 1864.

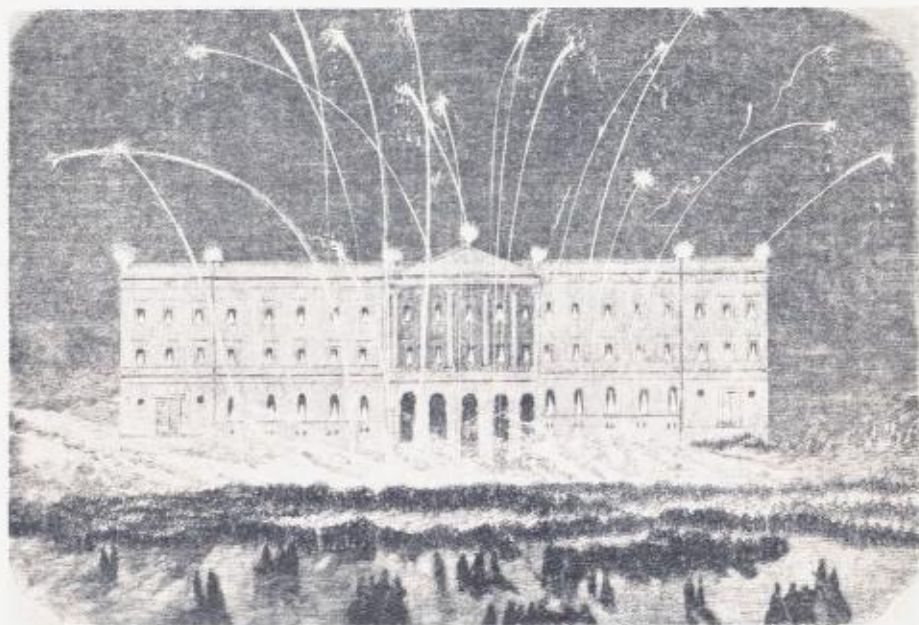
høitideligholdelsen av nationaldagen et halvt aars tid i forveien. Et litet træk er her illustrerende. Dengang maatte vi noie os med at være alene. Nu kom der repræsentanter tilstede, ikke bare for kongehuset men ogsaa for Sverige.

Allerede tidlig paa morgenen tegnet det til at bli en utsøkt festdag; overalt vaiet norske og svenske flag, og svære menneskemængder bevæget sig gjennem hovedgaterne, deriblandt mange utenbys folk fra nabo-byerne og de nærmeste landdistrikter. Klokken halv 10 samledes kommunestyret med sine svenske gjester paa Børsen, og derfra gik man i procession til Palæet, hvor Regjeringen, Høiesteret og høiere civile og militære embedsmænd var møtt frem. Her sluttet prins Oscar med følge sig til. Fra Palæet gik processionen til Vor Frelzers kirke, hvor den blev mottat av kirkedepartementets chef, statsraad Riddervold og biskopen i Christiania stift Arup; langs gaterne, hvor processionen drog frem, paraderte borgerkorpset og militæret. I kirken prædiket biskop Arup for en talrik menighet. Orgelmusik og salmesang fik en utmerket utførelse, oplyser Morgenbladet, og gudstjenesten i sin helhet var av »gripende virkning».

Næste store numer i programmet var festmiddagen i Frimurerlogens festivitetslokale. Byens damer, som ogsaa ved denne leilighet maatte noie sig med at være tilskuere, samlet sig kl. 3¹/₂ om eftermiddagen paa galleriet; litt senere gjesterne til middagen »i de festivitetsalen tilstøtende værelser». Prins Oscar med følge blev mottat av formandskapet *in corpore* og ledsaget til sin plads av ordføreren, Chr. Birch-Reichenwald. Tilhoire for prinsen sat regjeringens første medlem, statsraad Fredrik Stang; tilvenstre odelstingspræsident Johan Sverdrup, *vis à vis* ordføreren. »Alle pladse var optat, og man maa beklage, at lokalet ikke tillot at motta den mængde, der ønsket at delta i festen». Salen saavel som bygningen var dekorert med norske og svenske flag. Over indgangen var der anbragt en særdeles virkningsfuld illumination — »en glorie av gas med 4. november 1814 i transparent paa purpur-grund».

Det blev en likesaa langvarig som vellykket middag med en række taler, hvorav den bedste synes at være den, som blev holdt av Johan Sverdrup. Odelstingspræsidenten, som paa dette tidspunkt endnu ikke var lyst i ban av det officielle Kristiania, talte som formand for stortingsdeputationen for prins Oscar, og hans tale formet sig, ifølge Morgenbladet, »som et længere veltalende og effektfuldt foredrag, som indeholdt vegtige loyale uttalelser for kongehuset og foreningen»; han nævnte »Unionens betydning for et frit, sterkt og lykkelig Norden» og takket prinsen, »denne ædle fyrste», som var kommet til Norge for at repræsentere dynastiet. »Skaalen blev drukket med overordentlig entusiasme». Hyppige bifaldsrop ledsaget ogsaa prins Oscars tale for de to broderfolk, som konkluderte

med en skaal for foreningen. Statsraad Stang mindet om Karl Johan, »Foreningens udødelige stifter». Paa en tale av »formandskaps-medlem» oberstløjtnant Otto Kjerulf, som takket de svenske gjester, som var kommet hit til festen, svarte præsident Akermann med en skaal for Kristiania kommune — og da en god ting ikke kan siges for ofte, utbragte prins Oscar tilslut likeledes en skaal for kommunen. Dermed blev taffelet hævet — klokken var nu halv 8. og stemningen ifølge referaterne overordentlig

Fyrverkeriet paa Slotspladsen 4. november 1864.
Efter træsnit

belivet; derefter gik man »ned i den mindre sal, hvor der blev drukket kaffe». Tiden var nu saa langt fremskreden at festprogrammet, som ogsaa omfattet en teaterforestilling, bare delvis kunde overholdes. »Man kom først i teatret langt utover den bestemte tid». Her ventet et feststemt publikum med længsel paa middagsgjesterne fra Logen, mens det fulgte *En aften paa Giske* med den opmærksomhet som samtiden altid skjænket dette populære stykke. Efter teppets fald spillede orkestret ouverturen til *Hvita frun på Drottningholm* av prins Gustaf. Derefter fulgte en epilog av Andreas Munch, fremsagt av skuespiller Wolf, og et *Leve Foreningen*, utbragt av teaterdirektionens formand. Det loyale publikum svarte med et nifoldig hurra, »hvorpaa, efterat kongesangen atter var begjæret, og et leve for H. M. Kongen var utbragt, Hs. kgl. hoihet prinsen hilste til

avsked og med følge forlot sin loge». Utenfor teatret, som var pragtfuldt illuminert, blev han mottat av en talrik menneskemasse som hilste ham med gjentagne hurrarop.

Det var nu begyndt at sne tæt; men det gjorde intet skaar i festglæden for de svære menneskemasser som bevæget sig gjennom gaterne for at se paa illuminationen. Navnlig frembød Kirkegaten, Østre gate og Karl Johans gate et straalende syn. Paa flere private bygninger var der anbragt transparenter, saaledes paa Frølichgaarden i Kirkegaten, paa Peter Petersens gaard i Østre gate og kjøbmand Simonsens gaard paa Torvet, og likeledes paa hotellerne Victoria, Copenhague og d'Angleterre. Om Thv. Meyers gaard heter det, at den var »uten transparenter, men særdeles smakfuldt illuminert». I regelen fremstilledes *Nor* og *Svea* i inderlig forening, eller det norske og svenske vaaben; sommesteds lyste *4de november* i gasflamme, og i en del vinduer saa man byster av Karl Johan, Oscar I og Karl XV, omgit av blomster i glimrende belysning.

Men det mest straalende syn var allikevel de offentlige bygninger: Slottet, Universitetet, Stortinget, Vor Frelzers Kirke og Christiania teater, som allesammen var dekorert av teatermaler Wergmann.

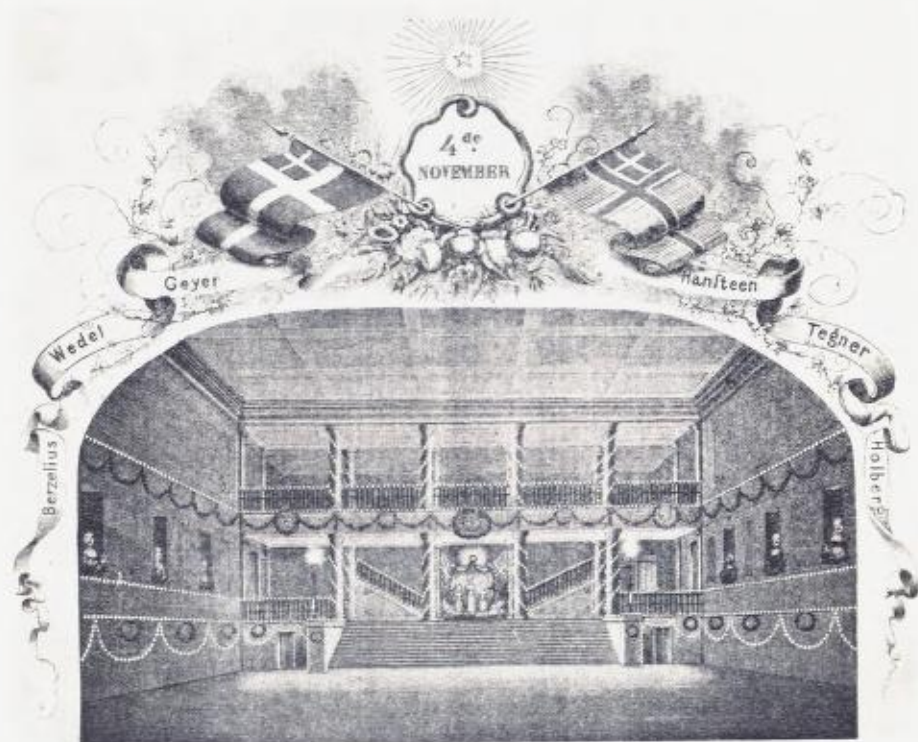
Paa veien fra Slottet, som den aften fortonet sig som noget av et fe-slot i sin glimrende belysning oppe paa toppen av bakken, blev publikum utenfor Universitetet fanget ind av en likefrem overdaadig illumination. De dominerende søiler i midtbygningens portal lyste med blanke, blændende illuminationslamper; de mindre søiler indenfor saavel som trappegelænderet var omvundet av spiraler med kulørte lamper; og ikke det alene, kulørte lamper snoet sig fra trin til trin i broget mangfoldighet — i alt 2000, som fylgte vestibulen med sin farverigdom i ypperlig virkning med det sterke hvite lys fra illuminationslamperne. I fonden paa overste galleri var anbragt et rødt draperi med de 3 Bernadotte-kongers byster foran, omgit av norske og svenske flag. Over draperiet straalte en gas-sol. Desuten var der i alle nicher og døraapninger røde draperier med byster av mindeværdige nordmænd og svensker: Wedel, Berzelius, Geijer, Hansteen, Holberg m. fl. Paa gesimsen under de nederste søiler var fæstet riksvaabnet som medaljon med festens datum; det hele omgit med kranse og blomster.

Ved Stortinget hadde den kunstneriske fantasi fundet et mere behersket, men derfor ikke mindre virkningsfuldt uttrykk, og ivirkeligheten var det den almindelige mening blandt publikum, at stortings-illuminationen var den mest pragtfulde.

Den var arrangert paa den maate, at der i alle vinduer i bygningen var ophængt kulørte draperier som bakgrund for lysene; i de to nederste etager bar disse draperier navnene paa valgkretsene i guld. Vestibulen

mot Karl Johans gate var sterkt oplyst og væggene prydet med allegoriske basrelief-figurer, utført av Bergslien. I de tre store vinduer i midtpartiet stod riksvaabnet, omgitt av norske og svenske emblemer, og fra frontispicen vaiet 2 store nationalflag. Fra alle lynavledere vaiet nationalvimpler.

Original og virkningsfull var ogsaa utsmykningen av Vor Frelsers kirke, hvor 40 store gasblus og stjerner fulgte taarnets konturer. Rundt

*Universitetets dekoration 4. november 1864.
Efter træsnit.*

omkring lyste skriftsteder i transparent, og over hovedindgangen: Jac. 1, 17: Al god og fuldkommen gave er ovenfra og kommer ned fra lysenes fader.

Illuminationen innskærket sig imidlertid ikke bare til de centrale bydele; ogsaa de fattigere strøk — Grønland, Enerhaugen, Toiengaten, Norbygaten, Piperviken, Ruseløkken og Sagene — som ikke kunde gjøre regning paa, at deres illumination vilde bli lagt større merke til, hadde gjort de mest rosværdige anstrengelser. Kort sagt, alt syntes at tale for, at byen med sjelden enstemmighet feiret den mest straalende festdag i sin historie indtil da.

Allikevel var det altsammen bare illumination og transparent, ogsaa figurlig talt.

Skandinavismen i ordets videste forstand var, da 4. novemberfesten fandt sted, forlængst uten nogensomhelst realitet, og selv om unionen mellem Norge og Sverige saa ut til at være mere grundfæstet end nogensinde, begyndte der ogsaa paa dette omraade at komme tilsyne forskjellige opfatninger av dens art og væsen og de konsekvenser, som maatte utledes av den. Denne utvikling ledet i første halvpart av 1866 til en livlig og indgaaende diskussion i Studentersamfundet om skandinavismen og dens forhold til Norges selvstændige nationale stilling.¹ De to viktigste indlæg i debatten blev levert av M. Birkeland, som talte om *Vore fædre*, og den unge historiker Ernst Sars, hvis foredrag hadde titlen *Om den nyeste nordiske helstatspolitik*. Sars stiller sig her paa det Wergelandske standpunkt, at en nation først vinder sig selv gjennem at utvikle nationalbevisstheten, og hævder at det er en misforstaaelse av begivenheternes utvikling at underkjende betydningen av den. Hvis skandinavisternes opfatning var riktig, -skulde den stigende kultur medføre, at de nationale bestræbelser efterhaanden bortfalder, og at Europas folk smelter sammen efter en av slegtsskap og indre og ydre overensstemmelse bestemt orden«; men en slik sammensmeltning tror ikke Sars paa efter den emancipation av personligheten og nationalfølelsen, som tiden bærer vidne om, og hvad specielt de nordiske land angaar, siger han: »Hovedsaken er, at Norge, Sverige og Danmark altid har betragtet sig og følt sig som tre særskilte folk . . . Kulturen har ikke utslettet de grænser eller den forskjell, som laa begrundet i landenes natur og oprindelige stammeforhold . . . Hvad der var stamme eller folk er blit nationalitet, hvad der var tilstede som oprindeligt naturanlæg eller betingelse har utviklet sig til folkelig individualitet og bevissthet-. Dette forhold binder sterkere end det tidligere større fællesskap i sprog og social karakter, men sætter ogsaa et større skille end »fortidens had, fordomme og isolationsbestræbelser«.

Det grundsyn, som kommer til orde i Sars' utredning, har sin betydning ogsaa i Kristiania bys historie — først og fremst fordi det var rigtig i sit utgangspunkt og allerede av den grund i pakt med fremtiden; og for det andet fordi den sociale og økonomiske utvikling, saaledes som den begyndte at arte sig i 1860-aarenes Kristiania under indsiget av stadig nye elementer fra landdistrikterne og de mindre byer — rent automatisk saa at si — førte ganske andre steder hen end til den skandinavisme, som disse elementer stod ganske likegyldig overfor. Eller som Julius Clausen uttrykker det i sin bok om skandinavismen under omtalen av vort

¹ Jfr. Julius Clausen: Skandinavismen, pag. 211. — Hovedverket om denne bevægelse med utførlige kildehenvisninger.

folk ialmindelighet: »Den befolkning, som hadde faat sin politiske utvikling i sidste menneskealder, hadde ingen minder fra dansketiden at tære paa, hverken gode eller onde; den var helt norsk». ¹ I det oieblik »det treenige Nordens sak» praktisk talt blev opgit av Det skandinaviske selskab i Kristiania — et forhold som maa siges at være paa det rene inden utgangen av 1866 — er skandinavismen i ordets videste forstand uten nogen interesse i forbindelse med Kristiania bys historie. En anden sak er det,

*Formølingsfesten paa Ladegaardsøen 1869.
Efter fotografi.*

at den fra tid til anden endnu kunde gi sig loyale utslag, f. eks. i de festligheter, som blev arrangert i anledning av giftermaalet mellem prinsesse »Sessan» og kronprins Fredrik av Danmark i 1869.

Den bevægelse vi har kaldt »Kristiania-skandinavismen», fordi den her i byen optraadte som en organisert bevægelse med bestemte tendenser under ledelse av betydelige mænd med autoritet og anseelse, var imidlertid ikke dermed ute av sagaen; den bare antok en noget anden karakter. Det viktigste ved Det skandinaviske selskabs virksomhet blev ikke de praktiske spørsmaal vi alt har nævnt, men arbeidet for en utvidelse og

¹ J. C.: Skandinavismen, pag. 210.

befæstelse av denne union, hvis 50-aars jubilæum var blit feiret paa en saa overordentlig maate. Der foreligger fra flere av spidserne inden Selskapet uttalelser, som peker tydelig i retning av en mere end intim forbindelse end tidligere mellem Norge og Sverige. Det var dette forhold, som tvang mænd som Bjørnson og Dunker til at bryte med foreningen, fordi de vægret sig ved at anerkjende det princip som laa til grund for det — nemlig at gravklokken hadde lydt over de smaa nationer, og at vi nordmænd derfor ikke hadde noget andet valg end det som i 1867 fik sit officielle uttryk i det bekjendte utkast fra den anden unionskomite.

De politiske begivenheter, som knytter sig til den anden unionskomite og dens utkast, og de følger det fik for den senere utvikling, er det ikke her anledning til at komme nærmere ind paa. Men fra et spesielt Kristiania-standpunkt kan det siges, at utkastet har en helt negativ plads i byens historie. Det er baaret av »gravklokkestemningen» fra Det skandinaviske selskab, som — uagtet det tælltet de mest fremtrædende av hovedstadens embedsmænd saavel som spidserne inden forretningsverdenen blandt sine medlemmer — endnu ikke folte livspustet av den begyndende storby. Det var denne følelse som hadde inspirert Bjørnson til 17.maitalen i 1864 og latt Kristiania stige frem i sammenhæng med Wergelandsmindet og det nye Norge til rytmen av tonerne i *Ja, vi elsker*. Det var noget av den samme følelse, som brot igjennem to aar senere, da Stortinget efter et bevæget møte lørdag 3. mars 1866 i det gamle lokale, som man nu tok avsked med for bestandig, mandag 5. mars begav sig i hoitidelig procession fra hjørnet av Prinsensgate og Dronningens gate op Kirkegaten og Østregate til den nye bygning. Dagen efter blev indvielsen av den feiret med en større middag, hvor Stortinget var vert. Men som helhet var der over disse dages begivenheter mere av feststemning end av virkelig indhold, og av den altfor ordrike, officielle veltalenhet sprang der ikke en gnist, som fænget og lyste op over Norge og dets hovedstad.¹

¹ For enkeltheter — jfr. Morgenbladet no. 63 A, 65 og 66, 1866.

DET STORE TIDSSKIFTE

Grunden til at det toneangivende Kristiania ved indgangen til 1870-aarene ikke evnet at se byen i det lys, som dens usedvanlige udvikling berettiget til, er i første række at søke i den mangel paa fantasi og kombinationsevne som er et av de mest fremtrædende træk ved det; paa den anden side er det bare billig at indrømme, at dette forhold var indledet paa et meget tidlig stadium og var blit utviklet og fremmet ved selve forholdenes karakter. Det beklagelige var at Kristiania paa det tidspunkt, da det overtok stillingen som selvstændig hovedstad i det nye Norge, hverken kommunalt eller finansielt sat inde med de tilstrækkelige forutsætninger til at præge utviklingen med noget større fond av initiativ. Det var staten som gik i spidsen — først med slotsanlægget i begyndelsen av 1820-aarene; derefter som en nødvendig konsekvens med indkjøpet av Ruseløkken i slutten av 1830-aarene som igjen betinget reguleringen av den senere Karl Johans gate.

Wergeland hadde i *Epilogen til Campbellerne* set Kristiania stige skjøn og sterk i rammen av en prægtig natur, og i *Forstædernes klagesang* hadde han pekt paa den triste sammenhæng mellem økonomisk trange kaar og mangel paa skapende evne. Men hverken det ene eller det andet var blit oppfattet i den aand, som det var tænkt. Kristiania vokste rigtignok fra den ene femaars-periode ind i den anden, og i hver beretning hadde amtmanden et eller andet oplivende faktum at meddele til belysning av denne utvikling. Men det var allikevel noget eiendommelig upersonlig over den; noget automatisk, saa at si, som fortalte, at der mangler en ledende aand. I den kjendte kommissions-indstilling av 1866, som vi har nævnt paa et tidligere punkt i vor fremstilling¹, blir de administrationsmæssige svakheter ved kommunal-forvaltningen av 1837 skutt sterkt i forgrunden som bevis for, at byens utvikling lar adskillig tilbake at ønske paa en række vigtige omraader; og i og for sig kan dette moment naturligvis ikke frakjendes endog en ganske væsentlig betydning. Men

¹ Se ovenfor, pag. 228.

hovedårsaken er naturligvis den, at der i hele den grundlæggende periode av byens historie, som falder sammen med første menneskealder efter indførelsen av formandskaps-institutionen, ikke opstaar en eneste intuitiv kommunal begavelse, som evner at se byen i et virkelig stort perspektiv, og som gjør det til sin opgave at bearbeide den kommunale opfatning i retning av en stadig voksende forstaaelse av den naturlige sammenhæng mellem den æstetiske og den materielle side ved utviklingen — kort sagt, en mand, som er bestemt paa at gjøre Kristiania til en lys og vakker by med økonomiske betingelser for en sund og tilfreds befolkning. Istedet var Kristiania paa det kommunale omraade behersket av borgermester Fougstad og paa stortingsbænken av Schweigaard — begge sterkt avgrænsede naturer uten nogen dypere forstaaelse av byens sjæl og dermed uten evne til at utløse hvad der rorte sig i den.

Fougstad, som oprindeligg var en mand med ideer, gled efterhaanden ind i et milieu av formalisme og makelighet, som svækket baade hans initiativ og hans arbeidskraft, og som i forbindelse med en voksende mangel paa forutseenhet i lengden gjorde ham litet skikket til at røgte en saa ansvarsfull post som borgermesterstillingen i Kristiania.¹ Som et beklagelig utslag av dette forhold staar fra hans senere aar den i vide kredse vel kjendte «forglemmelse», at borgermesteren undlot at være tilstede paa sit kontor til en konferanse, som baron Harald Wedel Jarlsberg hadde anmodet ham om for at drøfte et eventuelt salg av Nordmarken «med samtlige herligheter» som baronen i et liberalt øieblik hadde bestemt sig til at overdrage til Kristiania kommune for en rund sum av 1 million spd.² Schweigaard var i motsætning til Fougstad gjennom hele sit liv den personificerte arbeidskraft, men allikevel en helt fantasilos begavelse, en mand, som i stat og kommune utelukkende virket ved sin personlighet og sit eksempel, og som neppe eiet en idé med fremtidsnist i sig.

Desværre hadde samtiden ikke i tilstrækkelig grad oinene oppe for denne meget væsentlige mangel ved hans begavelse, saaledes at han ikke sjelden blev betroet opgaver, som han ikke hadde de nødvendige forutsetninger for at løse. Følgen var, at der inden vide kredse av byens urvælgere oftere hersket adskillig misnoie med ham — eksempelvis for hans stilling til loven av 29. juni 1848 om bygningsskatten i Kristiania, som reiste praktisk talt alle Kristianas mindre bemidlede huseiere mot ham og samtidig dermed sporsmaalet, om det ikke snart kunde være paa tide at faa en forandring i den praksis, som hadde været gjældende siden 1830, at Kristiania-bænken paa Stortinget omtrent utelukkende hadde

¹ Jfr. et angrep paa ham og svar fra ham i Morgenbladet henholdsvis no. 338 og 342, 1861

² Episoden er nærmere omtalt i Thraps dagbøker.

været besat med embedsmænd.¹ Som formand i havnearrangementskommissionen av 1854 var han sjælen i den indstilling, som blev fremlagt, og som formandskapet saa sig nødt til at henlægge som ganske utjenlig, med det samme man tok den under behandling, fordi den ikke tilfredsstillet det mest elementære krav til et aktstykke av denne art — det at gi rum for en utvikling utover de aller nærmeste aar. Paa denne maate lar det sig forklare, at byen ikke kom til at kjende sin besøkelsestid, og at de planer, som blev lagt frem av utenforstaaende, siden «rette vedkommende» var uten forstaaelse av stillingen, ikke blev skjænket nogensomhelst oppmerksomhet.

En av dem, som paa et tidlig tidspunkt hadde øinene oppe for byens fremtidsmuligheter, var landskapsmaler Balke. Han var født i 1804 og døde i 1883 og hadde saaledes anledning til at følge Kristiania gjennom en lang aarrække paa veien fra smaaby mot storby. I en artikkel i Morgenbladet no. 149, 1873 — netop som diskussionen var begyndt om den byutvidelse, som blev til virkelighet i 1877 — tar han op til behandling spørsmålet om den maate hovedstadens ve og vel har været skjjøttet — eller rettere vanskjøttet — paa gjennom en lang aarrække, og kommer til det resultat, at forholdet maa betegnes som yderst nedslaaende. »Det er et i almindelighet erkjendt faktum», skriver han, »at neppe nogen hovedstad i verden har en af naturen saa rigt udstyret beliggenhed som Christiania, med en underbar skjøn omegn, en fortræffelig havn og en ubetalelig vandkraft i sin midte; men paa samme tid er det ogsaa sorgelig at maatte erkjende, at altfor meget af denne herlighed gjennom tidernes løb er blevet lemlæstet og forspildt, netop fordi man ikke har sans for tingen eller manglende evne og vilje til at lade blikket og tanken svæve ud over

*Carl Andreas Fougstad.
Efter maleri av Bergslien.*

¹ Jfr. Morgenbladet no. 232 og 236, 1850.

de øieblikkelige forhold». Han omtaler dernæst, hvorledes han sammen med slotsintendant Linstow i 1848 utarbejdet et kart over byens fremtidige bebyggelse og over regulering av havnebassinet osv. Planen gik bl. a. ut paa, at »toldboden skulde forflyttes til det indre havnebassin og med sine pakboder anlægges paa den nuværende jernbanetomt; at Akerselven opmudredes saa langt op som mulig, forat kul-, salt- og kornfartøier kunde opløse sine ladninger lige ved de pakboder som efterhaanden vilde blive opført langs elven, eller for paa begge sider af denne at koncentrere den tungere vareførsel, mens havnebassinet selv antoges at ville blive fuldt optaget af den øvrige seil- og dampskibstrafik». Denne idé hadde de faat i utlandet, bl. a. i Havre, hvor en slik opmudring var foretat.

Planen blev forelagt chefen for finansdepartementet, statsraad Vogt, som gav det betegnende svar: »Jeg kan merke, at I begge to har været i utlandet» — en bemerkning som Linstow blev saa ærgerlig over, at han rev kartet istykker i selve departementsgaarden. Balke tok imidlertid saken op igjen i 1850 og forela den for kong Oscar I, som svarte, »at om han end var enig i planen, blev det ikke regjeringens sak, men kommunebestyrelsens». Senere blev sporsmaalet forelagt borgermester Fougstad, men uten resultat. »Imidlertid har tiden allerede vist», skriver Balke, »ligesom en ikke meget fjern fremtid yderligere vil paavise, hvor langt hensigtsmæssigere det med specielt hensyn til den allerede sterkt udviklede og fremtidig tiltagende skibsfart maatte have været at have havt opmerksomheden itide henvendt paa en grundig anvendelse af elvedraget. . . . Hovedjernbanens bygninger og verksteder vilde da ogsaa have været anlagt paa den østre side af elven, mens omstændighederne nu formentlig er af den beskaffenhet, at der vel neppe nogensinde kan blive tale om elvedragets anvendelse paa anden maade end den negative, som nu finder sted».

Imidlertid gik bebyggelsen av byen sin uforstyrrede gang — for størstedelen under ledelse av fremmede arkitekter, »der tilsyneladende mere saa hen til dognets interesser end til fremtidens uafviselige krav, ligesom de vel ogsaa, som tilfælde er med pluraliteten af de i kommunebestyrelsen indvalgte mænd ialmindelighet, manglede den skjønhedssans der udfordres for med held at kunne bevæge sig inden reguleringsvæsenets mangfoldige omraader». Balke meddeler i denne forbindelse den karakteristiske oplysning, at man under diskussionen om byutvidelsen kunde ha sikret sig al assistanse av den bekjendte Berlin-arkitekt geheimraad v. Stühler, Schinckels efterfølger, som var villig til at komme hit for at drøfte sporsmaalet og fremlægge plan — mot at faa sine reiseutgifter erstattet. Men kommunestyret fandt ikke at kunne gaa med paa den slags ekstravaganser. Følgerne uteblev ikke. »Gaar man til en betragtning af de nybyggerstrøg, der siden 1857 er opvokset i hovedstadens

umiddelbare nærhed», siger Balke, «faar man atter et slaaende bevis for, i hvilken høi grad de dengang tagne forholdsregler har været forfeilet, og hvor vanziret og regellos en i sterk udvikling værende stadsbebyggelse desformedelst kan blive».

Denne artikel viser med tilstrækkelig tydelighet, at der i samtidens Kristiania var folk med et aapent øie baade for den æstetiske og den praktiske side ved byens utvikling og med klar forstaaelse av den betydning det hadde at begge kom til sin ret. Men i det store hele tat stod baade kommunestyret og den store almenhet fremmed overfor dette forhold. De røster, som lyder fra tid til anden — eksempelvis i 1864, da en indsender er ute i Morgenbladet og klager over, at reguleringen og gjenreisningen av det avbrændte strøk paa langt nær er blit hvad den burde og skulde, hører til de bekjendte «ørkenrøster», som gaar sporlost hen over den samtid, som har avgjørelsen i sin haand, og først finder ekko hos en efterverden, som ikke har andet at gjøre end at akseptere den foreliggende kjendsgjærning. Det hele har sin naturlige forklaring i det milieu av smaa forhold og økonomisk trange kaar, som den slegt var vokset op i som stod mot slutten av sin livsdag ved

*Schweigaards og hustrus begravelse fra Trefoldighetskirken den 5. februar 1870.
Efter tegning av arkitekt
v. Hanno.*

indgangen til 1870-aarene. Hovedoppgaven var saalangt som mulig at indrette sig med de bestaaende forhold for øie, passe paa, at utviklingen ikke antok for svære dimensioner, og sørge for at holde budgettet indenfor de snevrest mulige grænser. Det var en finanspolitik, som av mange grunde var uholdbar i en tid, da utviklingen gik saa fort som i 1860-aarenes Kristiania, og det laa nær at anta, at den vilde bli det i endda høiere grad i det ti-aar, man nu stod ved indgangen til. Derfor hadde det sin betydning, at den ældre slegt nu fik avløsning, og at der blev pekt paa nødvendigheten av nye linjer baade i landets og hovedstadens utvikling.

Skillet kan sættes ved Schweigaards død — en begivenhet av indgripende betydning i Kristianias historie.

Schweigaard døde 1. februar 1870 av sorg over tapet av sin hustru, Caroline Magnine, f. Homan, som var avgaat ved døden nogen dage iforveien — 28. januar. Det usedvanlige ved denne dødsårsak smeltet paa en harmonisk maate sammen med indtrykket av hans sjelden noble personlighet og lot ham med en gang stige frem for nationens bevissthet som det ypperste vort folk hadde fostret ikke bare fra karakterens, men ogsaa fra evnerne side — en nær sagt unaturlig stor aand, som ikke hadde sin like i samtidens Norge i genialitet. Hans jordefærd, samtidig med hans hustrus, fandt sted fra Trefoldighetskirken lørdag 5. februar paa Kristiania kommunes bekostning, i overvær av alt hvad hovedstaden rummet av autoriteter og repræsentative mænd. Det var en begivenhet ogsaa i kirkens egen historie, forsaavidt som det var første gang den blev benyttet paa denne maate — en imponerende indledning til de mange skønne sørgehoitideligheter, som har fundet sted i den i aarenes løp. Sorgeskrudet sluttet sig paa en enkel og værdig maate til kirkens arkitektoniske former, heter det i Morgenbladets referat. »Korets vægge var draperet med sort klæde og sølvsnorer; under hvælvet var utspændt sort draperi, fra væggene til toppunktet av hvælvet, saaledes at den hele dekoration dannet en storartet baldakin, rikt besat med sølvsnorer og sølvkvaster. Fra loftet hang i midten en gaslysekroner, der dannet en ring av lysende kupler; paa gulvet, der var belagt med sort klæde, var anbragt 6 sorte kandelabre, dekorert i sort og omvundet med sølv«. Forovrig var kirken rikt dekorert med flor og draperier, og paa avsatsene i væggen var der anbragt en række cypresser. »Det hele gjorde et storartet indtryk«. Endelig var der foran indgangen til kirken reist 4 store grantrær, »hvert 16 alen høit«.

Hoitideligheten blev indledet med at et utvalgt kor paa 100 mand av Studenternes og Handelsstandens sangforeninger istemte en sang av A. Munch; derefter talte sogneprest Sven Brun fra prædikestolen.¹ Saa fulgte Bjørnsons vakre kantate med de betegnende strofer:

Og da han løstes av,
 en tid gik med i grav;
 som et under det lod:
 hans liv og hans død
 sin skjønhet over folket gjød.

Kisterne blev baaret ut av kirken av kommunestyrets medlemmer og stillet ved siden av hverandre paa en fælles likvogn, trukket av 6 hester.

¹ Talen in extenso i Morgenbladet no. 40, 1870.

En umaadelig menneskemasse var samlet langs togets vei — mindst 30000 mennesker. Ved graven talte ordføreren, høiesteretsassessor Løvenskiold og høiesteretsadvokat Kildal, Stortingets præsident. Løvenskiolds tale, som ganske naturligt forment sig som en afskedshilsen fra Kristiania kommune, indeholdt følgende passus, som fortjener at leve, fordi den saa rammende opsummerer netop samtidens officielle dom: »Christiania kommune vil føle dobbelt savn ved hans bortgang. Gjennem en lang aarrække tok han virksom del i bestyrelsen av kommunens anliggender. I enhver vigtigere sak kunde man være sikker paa at finde støtte i hans dype indsigt og sikre vidtskuende blik. Aldrig henvendte vi forgjæves opfordring til hans arbeidsomhet og hans nidkjærhet for kommunens tarv, og hovedstaden følte sig med rette hædret ved den ærefulde maate, hvorpaa han i nationens store raad utførte det mandat den i en lang aarrække stadig overdrog ham».

Man skulde tro, at en mand, hvis jordefærd foregik under saa enestaaende deltagelse — i en række byer utenfor Kristiania blev der foranstaltet sørgefester paa hans begravelsesdag — i fremtrædende grad maatte bli et samlingsmerke i folket. Men nei; allerede etpar uker efter hans begravelse er striden om ham i fuld gang og snart gaar den over til at bli en strid om selve kulturværdierne i vort folk og hører som saadan hjemme ikke bare i Kristianias, men i selve Norges historie. Oprindelsen til denne strid og den videre utvikling av den kan i store træk skisseres saaledes:

I en notis paa første spalte under overskriften *Mindesmerke for prof. Schweigaard* bragte Morgenbladet i sit numer for 9. februar 1870 følgende anonyme oprop: »Man tillater sig at foreslaa, at der aapnes en almindelig subskription til istandbringelse av et mindesmerke for professor Schweigaard, bestaaende i en billedstøtte av den avdøde i bronse, der bør bli at utføre av vor dygtige portrætbilledhugger Middelthun og anbringe, paa fotstykke av granit, paa pladsen mellem universitetsbygningerne like foran midtbygningens søileforhal». Tanken fik straks tilslutning paa flere hold; man var bare noget i tvil om, hvor man helst burde reise statuen. En indsender foreslaar Palæhaven; en anden Karl Johanstorvet (∩: den nuværende Stortingsplads); en tredie finder, at Eidsvoldsplads er det eneste sted, som der kan og bør være tale om; en fjerde holder paa Studenterlunden, som han mener »sandsynligvis upaatvilelig vilde været den bortgangnes ønske, og mest svarende til mandens karakter og sympatier».

Da skar der pludselig ind i dette enstemmige kor av beundring — for ikke at si av forgudelse — en tone av myndig kritik. Det var Bjørnson, som i sit ukeblad *Norsk Folkeblad* tillot sig at uttale hvad han for sin

del mente om Schweigaard, og hvad han trodde vilde bli historiens dom.¹ Schweigaard er den største representant i vort folk for den klare kolde forstand, siger han, og denne intelligens »skjot saa sterkt fra sig al uklarhet, al mysticisme, at den kom til at skyve poesien fra sig med det samme«. Schweigaards dypeste motsætning er Wergeland, som var »saa at si folkets legemliggjorte tanker. Hvad vi lever paa og vil komme til at leve paa i de første hundrede aar er først tænkt av ham Wergeland

*Advokat Kildal.
Efter træsnit.*

strømmet utover — like fra sit eget private liv til det meste av det han offentlig tok fat i eller kom i strid med — utover sin egen begavelse, de andres evne til at motta og samtidens spidsborgerlige vedtægter. . . Schweigaard hadde faste grænser; de var paa en gang hans borg og hans ære. Han har intet initiativ git til vort unge liv; men han har mottat dem, der kom, avvist dem eller ordnet dem«. Men en slik regulerende virksomhet — hvor hoit den skattes av samtiden, glemmes den av eftertiden. »Kun initiativernes mænd lever folkets evige liv med«. Derfor kan det norske folk ikke reise nogen statue over Schweigaard, for Wergeland har faat sin; eller ogsaa maa begge statuer reises samtidig. Mere var der ikke at si om den ting.

Bjørnsons artikel reiste et uveir i Kristiania, som — for at benytte hans egne ord — »vistnok kunde ha skræmt nervosere naturer end vor fra byen«.² Han hadde paa det tidspunkt for vel en maanedes tid siden tiltraadt som formand i Studentersamfundet i henhold til det bekjendte valg av 4. december 1869. Som formand hadde han været den som tok initiativet til de forskjellige æresbevisninger, som Samfundet bragte Schweigaards minde, og sin følelse av hvad han skyldte den avdøde baade som

¹ Jfr. Norsk Folkeblad no. 8, 1870.

² Ibid. no. 11, 1870.

menneske og borger hadde han git uttryk for i den kantate, som vi allerede har citert etpar linjer av. Længer kunde han ikke gaa. Da monument-agitationen begyndte nogen dage efter Schweigaards begravelse og Morgenbladet støttet under paa en maate, saa »man skulde tro landets evige forsyn var død«, eller »ialfald den eneste retskafne mand landet hadde« — da reagerte Bjørnson. Det forekom ham, at der var noget uegte ved den »folkesorg«, som her blev lagt for dagen. Det borgersamfund, som — efter hvad han selv oplyser — »dagen efter Schweigaards død hadde været mindre optat av denne begivenhet end av den omstændighet, at Aftenbladet ikke hadde meddelt den foreløbige dødsnotis i sørgerand, burde helst ikke demonstrere sin sorg for sterkt. Det at en stor mands dødsfald, der andensteds pleier at forsonne og sammenføie, her skulde tjene til at faa visse meninger støpt i bronse, siden de ikke længer var en flydende ildstrøm av hans mægtige sjæl« — efterlot ingen tvil mere. »Ikke alene viste det sig, at det gamle parti endnu efter 25 aar sat likesaa uforsonet overfor Wergeland, som var han død for et aar siden; men det kom da overhodet klart for dagen hvad man alt hadde følt, at mere end en trediedel i den sorg, som Morgenbladet og dets parti hadde baaret daglig bud fra, var had til motstandere og skrik over følelsen av avmagt«. Sterkere kunde det ikke siges, at der nu var ringet en ny tid ind i Kristiania, og at den nærmeste fremtid ialfald vilde staa i kampens tegn. Men forholdet er allikevel av saa indgripende betydning, at det har krav paa en noget nærmere forklaring.

La os se et øieblik paa stillingen, saaledes som den fortoner sig ved indgangen til 1870-aarenes Kristiania.

Hovedstaden hadde gjennem den utvikling Bjørnson hadde pekt paa i sin 17. maitale i 1864, vist, at den i sterkere grad end nogen by i Norge var et direkte produkt av de frihetskrafter, som brot igjennem paa Eidsvold. Wergeland hadde sat en ikke ringe del av sit geni ind paa at gi disse krafter virkerum i Kristiania, ved at bryte ned det sociale belte, som skilte forstæderne fra byen, og som i det lange løp var en ikke mindre hindring for deres økonomiske trivsel end det is-panser, som praktisk talt hver vinter stængte byen ute fra den øvrige verden. Wergeland hadde saavidt været istand til at skape en liten graalysning av social ærekjærhet hos arbeiderne i Kristiania — den første betingelse for den dag Thrane trodde paa for proletariatet. Men den almindelige retning i tiden, som ute i Europa blev indledet med reaktionens seier over revolutionen av 1848 og frihandelsprincipets fuldstændige gjennebrud paa det økonomiske omraade, var heller ikke paa vore breddegrader gunstig for utviklingen av en socialt klassebevisst arbeiderstand. Tiden mellem 1850 og 1870 blev for Norges som for Kristianias vedkommende kapitalismens

høisommer. Samfundslivet og alle dets fænomener maa sees i lys av dette faktum; selv skandinavismen, saa æstetisk og uegennyttig den blev forkyndt av unge og gamle talere, rummet inderst inde en kapitalistisk kjerne — ønsket om at bevare og utbygge ikke bare visse kulturelle, men ogsaa sociale og økonomiske værdier.

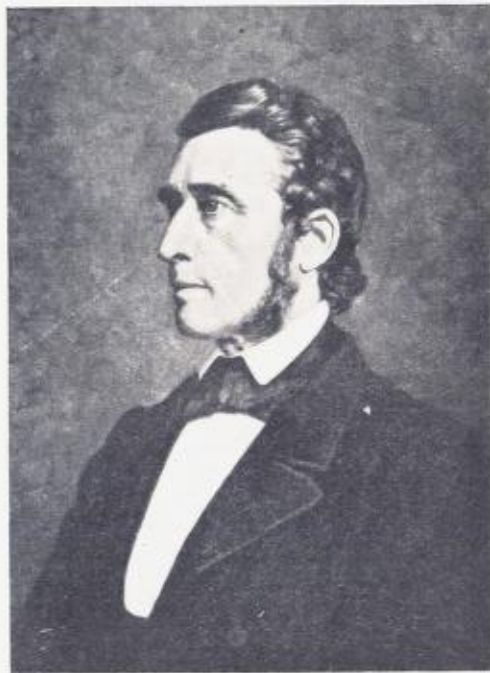
Optoget i Studenterlunden i 1852¹ og faneavsløringen paa Etterstad i 1860² fortæller med al ønskelig tydelighet, hvorlangt Kristianias arbejdere kunde føres med av den almindelige tidsretning. Denne retning blev i aarenes løp delvis modificert gjennem utvilsomme islæt av en sterkere social ansvarsfølelse hos de besiddende klasser; men det er samtidig et faktum, at disse klasser ikke et oieblik tænkte paa at opgi nogensomhelst av de goder de sat inde med politisk og økonomisk, enten i stat eller i kommune. Politisk fik skandinavismen i ordets videste og mest ideelle forstand sit banesaar gjennem begivenheterne i 1864; men samme aar triumferte skandinavismen i snevrere forstand — eller med andre ord, den norsk-svenske union, som nu i første række blev oppfattet som et vern om de økonomiske interesser. Det var for disse interessers skyld, at den overveiende del av det toneangivende Kristiania gik hen og stiftet Det skandinaviske selskab, og det var av hensyn til de samme interesser, at de akcepterte det utkast til en ny unionsakt, som blev fremlagt av den anden unionskomite. Men da var der ikke følge at faa længer inden flertallet av de unge kræfter i nationen. De reagerte instinktmæssig overfor en politik, som stod i tvilens tegn, og som henviste dem til at slaa av paa alle de idealer, som pekte i retning av et suverænt Norge. Bjørnson, hvis navn hadde figurert sammen med de mest repræsentative Kristiania-navn paa skandinaviske lister og oprop, negtet at være med længer og meldte sig ut av Det skandinaviske selskab. Sverdrup, som ved 4. novemberfesten i 1864 hadde fundet en utløsning for den officielle unionsfølelse, som hadde revet det toneangivende Kristiania med, var inden utgangen av 1869 paa det sorte bret i Morgenbladet. Samtidig var Schweigaard, hvis steile konservatisme paa den ene side fik ham til at staa avvisende overfor tanken om en ny unionsakt og paa den anden side stillet ham i opposition til repræsentanterne for det nye demokrati, mere og mere trængt over i defensiven.

Det var dette forhold, som traadte stadig sterkere i dagen under de debatter, som i 1869 førte til vedtagelsen av aarlige storting, og som oppositionen feiret med en fest samme aften i Hotel Scandinavie, hvor bl. a. Sverdrup, Richter, Daa og Aimar Sørensen var tilstede. »Hvis man tror, at oppositionen gik iblinde paa aarlige storting, tar man storlig

¹⁻² Se henholdsvis pag. 346 og 494.

feil«, skriver en av deltagerne i denne fest.¹ »Den visste meget godt hvad den gjorde. Det kom ogsaa med al ønskelig klarhet tilorde i de mange taler, som blev holdt. Man indsaa at reformen vilde gi os friskere vind i seilene; at det gamle system var dømt, og at vor evne til fremtidig at ta kampen op med den svenske riksdag blev i høi grad lettet og styrket. Oppositionen saa i aarlige storting en ny politisk æra indvarslet for vort folk«. Disse ord godtgjør paa en overbevisende maate, hvor helt rigtig

Bjørnson saa, da han satte et tidsskille ved Schweigaards død. Skandinavismens sammenbrud i 1864, som paa den ene side skapte tvil og »gravklokkestemning, paa den anden side beslutsomhet og utstikning av nye maal, førte i de nærmest følgende aar til en fuldstændig revolution i sindene, som ganske naturlig var særlig ioinefaldende i Kristiania med dens mange uensartede elementer. Utkastet fra den anden unionskomite, som for den yngre slegt i stor utstrækning var ensbetydende med Norges undergang som selvstændig stat, blev fra denne ungdoms side møtt med stadig sterkere krav paa et virkelig demokrati. Dermed fødtes umerkelig ogsaa et nyt syn paa Kristiania, selv om det længe var ganske ureflektert. Norges

Rektor Vibe.
Efter maleri av Jo. Piene.

hovedstad blev noget større og mere end før for det norske folk. Den lot sig ikke se længer under den synsvinkel Ibsen hadde brukt som maal i *Kærlighedens komedie* med en saa ypperlig dramatisk virkning.

Det var i denne tid, fuld av de sterkeste brytninger, at Kristiania gik til feiringen av 17. mai 1870. Det blev en straalende sommerdag, baaret av stemning og godt humør, men allikevel med et visst tilbaketrængt alvor over sig. »Thi saadan uro i folkets indre har vor slegt ikke oplevet før«, som Eilert Sundt uttrykte det i sin officielle festtale fra toppen av Løvebakken. Allikevel er det ikke noget av dette som gjør denne nationaldag

¹ P. Chr. Bjørnsgaard: Spredte minder, pag. 89.

særlig mindeværdig. Det som i første række gir 17. mai 1870 et berettiget krav paa at leve i byens erindring er det, at den er knyttet uløselig sammen med mindet om det første »barnetog».

Ideen var Bjørnsons, og foranledningen var paa en gang likesaa original som tilfældig.

Det var i 1869 femogtyve aar siden Oscar I hadde sat »unionen» ind i koffardiflaget ved den bekjendte resolution av 20. juni 1844. Men saa fuldstændig var denne begivenhet gaat ut av erindringen, at selv ikke den mest agtpaaagivende av de mange indsendere, som stadig var paaferde med raad og vink ved forskjellige anliggender, la merke til den, end si det store publikum. Aaret efter opdaget man, hvilken ubehagelig »forglemmelse» man hadde gjort sig skyldig i, og efterat Bjørnson hadde utkastet tanken om et »gutternes flagtog» — netop for at mildne noget paa den bitterhet, som var tilstede mellem de voksne — fik han livlig tilslutning inden byens lærerstand, ikke bare ved almueskolerne, som jo vilde komme til at levere den største kontingent til toget, men ogsaa ved Katedralskolen, hvis leder var den høit ansete skolemand rektor Vibe. Spørsmålet vakte straks en livlig interesse, saavel i pressen som blandt det store publikum, navnlig efterat der omtrent en maanedes tid iforveien var utsendt et oprop i aviserne med anmodning om at tegne bidrag, saaledes at ogsaa gutter fra mindre bemidlede og likefrem fattige hjem kunde bli med.

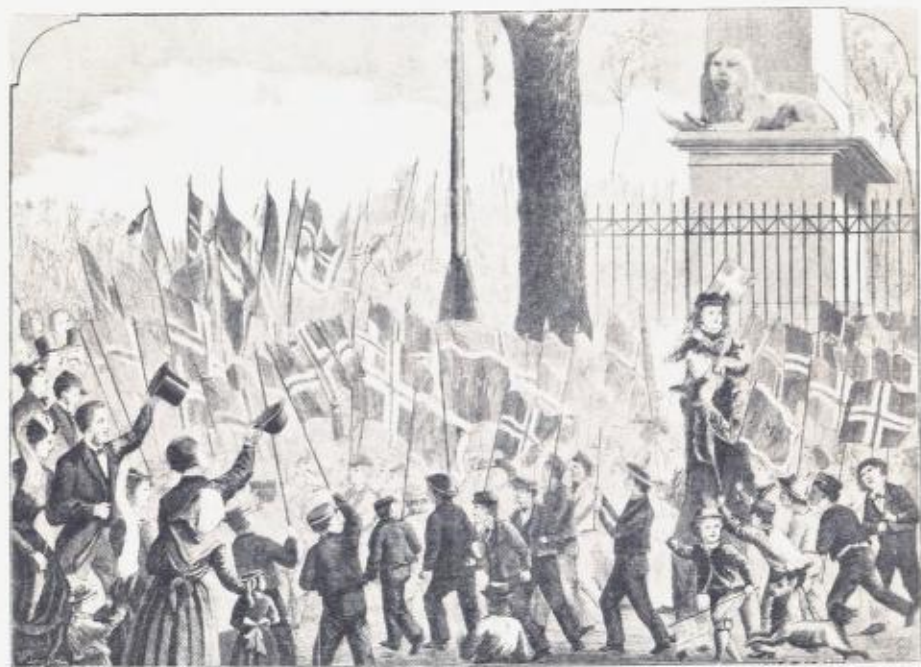
»Vi kan ingenlunde være enige i den bemerkning, som vi har hørt fremsætte»,¹ heter det i et opsæt i Morgenbladet. »at der skulde være noget komisk i denne demonstration, fordi man glemte den ifjor. Vi finder tvertimot, at netop fordi vi ifjor glemte flagets jubilæum, bør vi iaar vifte med tusener av flag, for at lægge vore sande følelser for dagen Men vi har især grepet pennen for at berigtige en misforstaaelse, hvortil det utstede oprop muligens kunde gi anledning. Opropet angir nemlig et saadant litet flags kostende til 12 à 14 sk. Nu er prisen i butikkerne for de mindste flag, smaagutter pleier at bruke, 24 sk., men i partier og ved at spare kjøbmandsfortjenesten kunde man maaske faa dem for 12 à 14 sk. Men disse flag er uten det merke, som netop tilkom for 26 aar siden; dette merke, unionsmerket, der fordrer en indviklet klipning og søm, koster antagelig like saa meget som det øvrige flag, hvorved altsaa det hele vil bli 24 à 28 sk.»

Indsenderen understreker, at man av prisbilligheten ikke maa utdrage den slutning, at det er vedkommendes mening, at der skal benyttes flag uten unionsmerke. »Det vilde naturligvis intet være iveien for at benytte

¹ Jfr. Morgenbladet no. 116, 1870.

et saadant ved en almindelig norsk demonstration. Men til den demonstration det her gjælder er flag uten unionsmerke en umulighet, av den simple grund at den hele demonstration derved vilde bli en latterlig misforstaaelse».

Dette opsæt fortæller to ting — for det første, at det trefarvede flag 26 aar efterat det var officielt «avskaffet» fremdeles var det flag, som behersket utsalgene i Kristiania og i overveiende grad blev kjøpt av

*Smaagutternes flagtog 17. mai 1870. Foran Krohgstøtten.
Efter træsnit.*

forældre til deres barn; for det andet, at man ved denne leilighet ønsket en forandring i dette forhold, ialfald paa enkelte hold gjennem masseutdeling av unionsflag til barn fra mindre bemidlede hjem. Efter et litet opsæt i Aftenbladet for 30. april ser det imidlertid ut til, at den plan ikke har lykket. «Smaagutternes flagtog 17. mai», heter det, «skal efter komiteens foreløbige bestemmelse utgaa fra Fæstningen om morgenen kl. 9. Saavel før avmarschen som foran Stortingsbygningen, Slottet og Krohgstøtten avsynges flerstemmige sange. 1400 flag er allerede bestilt til 14 sk. stykket. Skulde unionsmerket ha været optat, vilde flaget ha kostet henimot det dobbelte og toget for almuebørnenes vedkommende

ha været en umulighet. Men likesom mange gutter har flag med unionsmerket i, saaledes har avdelingerne større flag i spidsen, som alle har unionsmerket«. I alt var der mellem 1800—2000 gutter med i toget, som paa denne maate i overveiende grad kom til at være »trefarvet«, selv om de største og mest iøjnefaldende flag var »unionsmerket«. Hvad gutterne selv følte er det naturligvis ikke godt at ha nogen sikker formening om; men *Vikingen*, som hadde en fin teft, lar dem til melodien av *Ja vi elsker* synge en noksaa respektløs sang,¹ hvis første vers lyder saa:

Seks og tyve aar er gaaet,
siden denne klud,
som vi har paa nakken faaet,
først sig foldet ud.
Tyve-fem aars festen glømte
man nok af ifjor;
men hvad vi ifjor forsømte,
gjør vi godt haar.

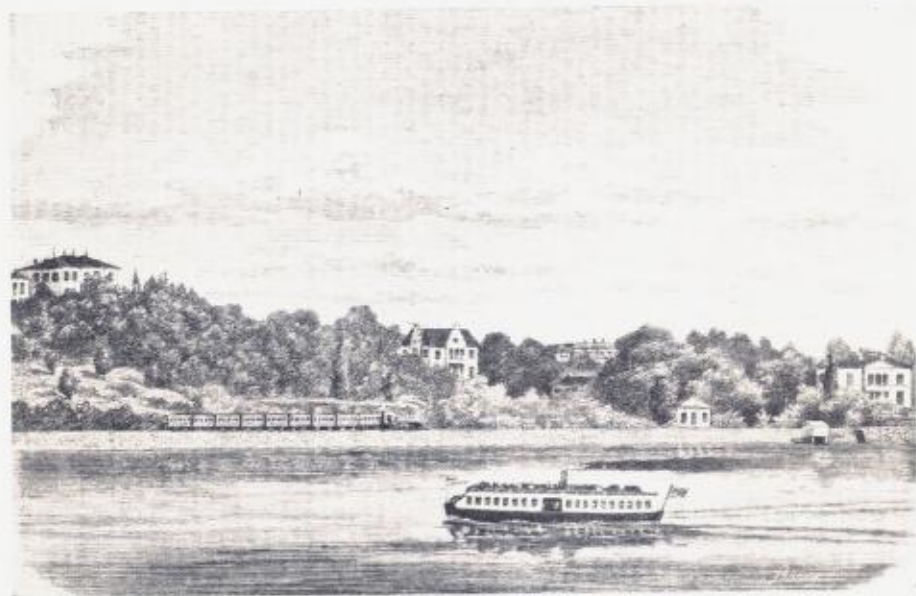
Omtrent tre maaneder senere hadde byen den vældige oplevelse, som betegnes ved den fransk-tyske krig, og som gjorde et like overvældende indtryk paa unge og gamle. Det var som hele den latente smerte, som hadde naget sindene siden Danmarks nederlag i 1864, pludselig flammet op i en eneste stor følelse av sympati og beundring for Frankrike.² Marseillaisens tændende toner rev publikum med aften efter aften paa Klingenberg; trikoloren smaldt i vinden; smaagutter marscherte i improviserte tog til generalkonsul Hepp, som bodde i Karl Johans gate, under ropet: *Leve Frankrike! Ned med Preussen!* Ruter klirret hos de tyskere, som vaaget at rope *Hoch* for sine landsmænds seire, selv indenfor sine fire vægge. Tyske musiknumre blev bragt til taushet paa offentlige forlystelsessteder med en heftighet, som ikke taalte nogen motsigelse. Selv militæret tok del. Det var netop midt i torvtiden torsdag 4. august, fortæller en korrespondent til et utenbys blad. Artilleriet vendte netop tilbake fra en utmarsch; rummelen av kanonvognene vakte publikums opmerksomhet. Utenfor Elefantapoteket satte musikken i med Marseillaisen. »Virkingen herav var fuldstændig elektrisk. Man skulde ha trodd sig i en fransk landsby. Der blev viftet med hatter og lommestørklær, ropt og sunget, og der kunde visst trygt veddes ti mot én om, at det hæderlige fredelige torvpublikum i dette øieblik gjerne hadde set bataljonen marschere direkte mot preusserne«.

Allikevel var der i hele denne begeistring et moment av forsigtighet, som allerede meget tidlig irriterte Bjørnson. Ingen vilde gjøre nogen

¹ Jfr. *Vikingen* no. 18, 1870.

² For detaljer, jfr. en artikkelrække av nærv. forf. i *Aftenp.* no. 425, 433 og 438, 1914.

indsats — aller mindst statsmagterne. Og mens høsten gik sin ubønhørlige gang henover naturen, og slegten mere og mere saa sig ribbet for idealer, løste der sig efterhaanden ut et nyt livssyn, som man hittil hadde negtet at bygge paa, men som snart blev tidens alfa og omega ogsaa paa vore breddegrader. Som teori krystalliserete det sig i Bismarcks bekjendte slagord: »Ikke ved taler og flertalsbeslutninger blir tidens store spørsmaal avgjort, men ved jern og blod«. I praksis skapte det en ny

*Fra Kristiania — Drammensbanen.
Efter træsnit.*

arbeidsdag med større kræfter og sværere dur, men uten den stil og skjønhetsglæde, som er det sikreste vidnesbyrd om virkelig kultur, og som romantiken var det første ufuldkomne uttrykk for ikke mindst i Norges hovedstad.

Anlægget av Drammensbanen i slutten av 1860- og begyndelsen av 1870-aarene — den blev officielt aapnet for drift 7. oktober 1872 — er et av de mest avgjørende vidnesbyrd om dette gjennombrud, men det skal samtidig tilføies — det fandt ikke sted uten protest. En redaktionel artikkel i Morgenbladet vaaren 1870¹ under overskriften *Christiania — Frognerkilen* er overordentlig karakteristisk i saa henseende. Den er inspirert av en suveræn skjønhetsglæde, men er samtidig fuld av haan over det Kristiania,

¹ Morgenbladet no. 116, 1870.

som er vokset frem som et resultat av den arkitektoniske begrepsforvirring i sidste menneskealder — denne by som aldrig har forstaat sin besøkelsestid og som nu staar i begrep med at række haanden til en endnu større ured ved ikke at reise en tordnende protest mot anlægget av Drammensbanen langs Frognerkilen.

»Behøver vi at minde om hvilket billede sø og land her i sjeldneste forening stiller os for øie? Som blomst ved blomst bak bladdækket kjæder sig her villa til villa, anlæg til anlæg, enhver av dem dog en eiedommelig lukket liten verden for sig Vi har kjendt etpar mennesker, der ingen have eiet, men som aarlig valfartet derut, banket paa hos den fremmede eier og bad om at maatte tilbringe en stund paa denne rosenstrand, i denne skov; som drømte der om en daglig mættende, stille berusende skjønhetsfylde, og som bar drømmen med sig hjem«. Lyse bjerker staar vagt paa iøinefaldende punkter, og gjennem deres kroner suser det: *Ikke røres!*

Da vækkes man med ét »av et slag som av koldt jern«.

»Ja, som den kolde skræk vækkes tanken, skal jernet sætte sit første merke i denne strand for siden at drage sin brede, uutslettelige fure henover den; saa er det bestemt En brutal, øiet likesaa meget som al fantasi, al følelse saarende linje skal, lik et knivstik gjennem et uskatterlig maleri, skjæmme disse bredder. Denne ynde, denne skjønhet, der kun belives av bølgeskvulpet og fuglesang, skal hvert øieblik paa dagen avbrytes av en infernalsk larm; hvert øieblik vil lokomotivet sende sine smudsige skyer utover dem, der i lumre sommerdage vil leire sig der Inden 10 aar er gaat, vil de dannede beboere av disse steder ha forlatt dem, og inden 20 aar vil sandsynligvis en offentlig trafik ha bemægtiget sig dem. Er der ingen redning?»

Forfatteren synes nærmest tilbøielig til at besvare sporsmaalet benegtende. Men han appellerer til alle gode kræfter i byen, mænd og kvinder, om at forene sig mot denne vandalisme fra statens og kommunens side. »Verger for dette skjønhetsbelte om vor stad, at det ikke skjændes! I den kjærlighets navn vi alle bærer til vor egn; i civilisationens, i fremtidens navn — la det ikke ske!»

Men — »hæsligheten har sin jalousi saavel som skjønheten«, som han bemerker et sted i sin artikkel. Kristiania blev straffet for sin naturskønhets med anlægget av Vestbanen.

BYUTVIDElsen AV 1877 OG FORUT- SÆTNINGERNE FOR DEN

Hensigten med byutvidelsen var — som vi har nævnt — paa den ene side at befri Aker for en del strøk, som forlængst hadde tapt enhver karakter av landdistrikter og saaledes naturlig hørte ind under byen — og paa den anden side at gi Kristiania en saavidt mulig fyldestgjørende betryggelse for, at de grænser, som nu blev vedtat, skulde være stabile gjennom en overskuelig fremtid. Utviklingen gjorde imidlertid meget snart begge disse utmerkede formaal tilskamme. Aker blev rigtignok fra 1. januar 1859 befriet for en hel del fattigdistrikter, som hvilte tyngende paa dets budget; men til gjengjæld holdt nye fattigdistrikter paa at vokse op igjen. Allerede saa tidlig som inden utgangen av 1861 hadde der dannet sig et forstadsbelte paa tilsammen 417 vaaningshus med 3421 indvaanere langs Kristianias nye byterritorium, og denne befolkning var vaaren 1865 naadd op i et antal av 6354, fordelt paa 1504 familier. Følgen av denne utvikling var stigende fattigbyrder for Akers vedkommende, og i et andragende til Stortinget av 30. oktober 1862 reiser Aker spørsmålet om — enten at faa de nye forstæder paa landets grund indlemmet i Kristiania eller at faa dem ordnet som et eget fattigdistrikt, hvis byrder Aker og Kristiania kunde gaa sammen om at bære. I praksis vil dette si, at Kristianias nye grænser vaklet i samme øieblik som de skulde staa sin prøve, og det er selvsagt at dette faktum meget snart maatte paatvinge sig autoriteternes opmerksomhet. Allikevel var en ny byutvidelse ikke et øieblisks sak. Det var et spørsmaal, som for det første trængte at modne i sindene og for det andet krævet en rum tid for selve den praktiske løsnings vedkommende.

Hvad specielt Aker angaar, kan det siges, at stemningen inden herredet i løpet av 1860-aarene gik stadig mere og mere bestemt i retning av at faa de nye forstæder skilt ut fra Aker og lagt ind under Kristiania. Som et uttryk for denne opfatning var det, at Johan Sverdrup under debatten i Odelstinget 3. juni 1869 angaaende en kgl. proposition «om adgang til at paalægge ladesteder og større husklynger bygningsskat til det landdistrikt, hvortil de henhøre» — med styrke fremholdt, at dette ikke var

nok for Akers vedkommende. »Intet mindre kunde hjælpe Aker end forstædernes indlemmelse i Kristiania«. Han stillede i den anledning forslag om en anmodning til regjeringen, som blev vedtaget af Odelstinget, og som i hovedsagen gik ud paa at regjeringen skulde undersøge spørgsmaalet om en eventuel indlemmelse av de nye forstadsstrøk i Kristiania »og forelægge resultatet for næste storting, i tilfælde ledsaget av lovforslag«. Det var anden gang en Aker-repræsentant greb ind i spørgsmaalet om byens grænser.

*Halvor Schou.
Efter maleri av P. N. Arbo.*

Det behøver neppe at tilføies, at dette forslag ikke havde nogen stemning for sig i Kristiania. Schweigaard talte og stemte mot det med den enkle begrundelse, at der ikke var nogen fornuftig hjemmel for det, saalænge kommunestyret, som her i første række var interessert, ikke hadde tatt initiativ i saken. Selv fra Aker, hvor man paastod, at der var stemning for at forstæderne skulde skilles ut, forelaa der ingen formel beslutning i saa henseende. Aker fik først dokumentere hvad det ønsket. Stortinget hadde ingen opfordring til at optræde paa vegne av det. Schweigaards opfatning var, som det snart skulde vise sig, et korrekt uttryk for hvad alle autoriteter mente. Paa sin henvendelse til Kristianias magistrat og formandskap saavel

som til stiftamtmanden i Kristiania fik regjeringen det enstemmige svar, at man fandt at maatte fraraade en indlemmelse av forstæderne i byen; omvendt var amtmanden i Akershus nu som forrige gang stemt for utvidelse, og samme standpunkt indtok ogsaa repræsentantskapet i Hægedehaugens bygningskommune, en lokal-institution med et anset navn.

Bare ét punkt hersket der enstemmighet om. Man anbefalte fra alle hold, at der maatte bli nedsat en kgl. kommission til drøftelse av spørgsmaalet. Dette ønske blev imøtekommet ved en kgl. resolution av 21. juli 1873. Imidlertid hadde Akers herredsstyre allerede i møte 22. januar s. a. vedtaget et »forslag til lov om utvidelse av grænserne for kjøbstaden

Kristiania« — et forslag, som forøvrig ikke kom til realitetsbehandling. Det blev isteden oversendt regjeringen, som igjen lot det gaa videre til den kommission som blev nedsat ved resolutionen av 21. juli, og hvis mandat gik ut paa »at ta under overveielse, hvorvidt de bymæssig bebyggede strækninger ved Kristiania bør indlemmes i denne by, og hvad dermed staar i forbindelse; eller forsaavidt dette ikke findes tilraadelig, hvorledes disse stedets kommunale forhold hensigtsmæssigst kan ordnes — samt herom at avgi betænkning og indstilling«. Som medlemmer av kommissionen blev opnævnt: Sorenskriver Chr. Platou (formand), ekspeditionschef i indredepartementet C. T. Kierulf, høiesteretsadvokat C. H. Schweigaard, grosserer J. H. Andresen, fabrikeier Halvor Schou, bygmester T. K. Binneballe og gaardbruker H. Joh. Woxen.¹

Det er paa dette punkt av interesse at se litt nærmere paa forholdene, saaledes som de utviklet sig i tiden mellem slutten av 1860- og midten av 1870-aarene — eller med andre ord paa det forberedende stadium av loven. Med et rundt tal hadde byen ved utgangen av 1869 en befolkning paa 65 000 mennesker, som pr. 31. december 1871 var steget til vel 75 000. Iberegnet forstæderne, hvis folketal samtidig var øket fra ca. 9000 til over 11 000, stod Kristiania saaledes ved indgangen til 1875 med en samlet folkemængde paa opimot 86500. Hele denne utvikling stod foreløbig i høikonjunkturens tegn. Byen hadde i tidsrummet 1871 til og med 1873 tre ypperlige aar, navnlig for trællastbedriftens vedkommende; men ogsaa de øvrige næringsveie tok gjennemgaaende et betydelig opsving. Statistiken viste en række imponerende tal. Eksporten av trællast steg fra 68 000 komm.-læster i 1871 til 74 000 i 1873 og værdien fra 1 266 000 til 2 230 000 spd. Eksporten av trømasse, dengang en praktisk talt ny artikkel i markedet, hvis utførselsværdi blev beregnet til omkring 1 spd. pr. centner, viste likeledes en betydelig stigning. Det samme gjælder byens tre andre hovedeksportartikler: Is, huggen sten og øl. Navnlig gjorde sidstnævnte artikkel en kraftig spurt i løpet av perioden — fra 1 487 000 potter i 1871 til 2 768 000 i 1873.

Det siger sig selv, at disse ypperlige eksportforhold i forbindelse med den hurtig økende befolkning og de høie arbeidslønninger, som var en av de mest utprægede foreteelser, ogsaa gav sig uttryk i importstatistiken. Byens viktigste importartikler: Korn, stenkul, salt, sukker, kaffe, tobak og brøndevin, som i 1871 hadde en samlet værdi av 2 952 000 spd., naadde i 1873 op i en totalværdi av 5 554 000 spd. Samtidig var pengemarkedet »usedvanlig rikelig, med overflod av disponibel kapital og med en her i

¹ Hovedkilderne til belysning av byutvidelsesspørsmålet av 1877 er: Ot. prop. no. 22, 1876, hvortil slutter sig kommissionsindstillingen i saken; desuten Indst. og beslutn. O. no. 69 og Dok. no. 63, 1876). — Jfr. ogsaa: Komm. aktstk. Bilag til sak no. 255, 1919 20.

landet ukjendt lav diskontopræmie. Vekseldiskontoen var saaledes 3¹/₂ pct. og vekselobligationsrenten 4 pct., mens sikre 5 pct.s pantobligationer med lethed kunde omsættes uten rabat*. Rigtignok meldte der sig i 1874 en reaktion over hele linjen — et forhold, som traadte yderligere i dagen i 1875 — men begge aar gik allikevel, uten at der indtraadte »insolvenser eller falliter i nogen foruroligende grad«, heter det i amtets femaars-beretning.

En stand, som i særlig grad kom til at nyde godt av den voksende almenvelstand og den større trang til komfort, som var en naturlig følge av den, var haandverkerstanden. Rigtignok hersket der almindelig misnoie med det løse forhold mellem mester og lærling, som vi allerede har nævnt som det beklagelige resultat av haandverksloven av 1869, og fra haandverksmestrenes side blev der klaget over at det virket hemmende og nedsættende paa den praktiske dygtighet; men som helhet gjælder det, at haandverkerstanden i begyndelsen av 1870-aarene var en stand i fremgang ikke bare paa det økonomiske, men — efter stiftamtmandens opfatning — ogsaa paa det rent tekniske omraade. De forskjellige utstillinger av haandverks-, husflids- og industriarbeider, som blev arrangeret her i byen i første halvpart av 1870-aarene efter initiativ av *Haandverks- og Industrieforeningen*, som blev stiftet i 1871, samtidig med at den ældre haandverkerforening arrangerede en vellykket utstilling i anledning av sit 25-aars jubilæum, synes at bekræfte stiftamtmandens lægmandsskjøn. Publikum var vel tilfreds og kunde ikke indse, at haandverkerstandens tekniske dygtighet var i tilbagegang. Hvad industrien angaar, var det vistnok fremdeles yderst vanskelig at erholde de nødvendige oplysninger; men fremgangen var utvilsom. Ialt foreligger der statistik for 23 nyanlæg i aarene 1871—75 mot 9 i den foregaaende periode.

Paa binæringernes omraade var syning og strikning av stadig stigende betydning for den del av den kvindelige befolkning, som ikke var i fast tjeneste i hjem eller fabriker. Symaskinen fortsætter sit erobringstog. Der blir flere kaabe-, kjole-, skjorte- og undertoisfabriker, og dermed ogsaa yderligere behov for kvindelig arbeidskraft. Som en ny erhvervsgren for den fattigere del av den kvindelige befolkning noterer stiftamtmanden *fransk stryking*. Den praktiseres av »de saakaldte franske strykerier, der i regelen benyttes av de i økonomisk henseende bedre stillede klasser«.

Denne intense utvikling paa de forskjellige omraader maatte ganske naturlig sætte merker baade her og der. En av følgerne var, at der opstod »husnød« om ikke direkte, saa ialfald indirekte, fordi den stigende velstand førte til stadig stigende krav paa bedre og større leiligheter. Eller som Morgenbladet uttrykker det i en indgaaende artikel vaaren 1875:¹

¹ Jfr. Morgenbladet no. 85, 1874.

«En velstaaende haandverker vil nu bo bedre end for 15—20 aar siden; likeledes kjøbmanden, fabrikanten og de andre næringsdrivende — ja selv de mere selvhjulpne av den arbeidende klasse stiller nu større fordringer til komfort». Et andet moment, som spiller ind i boligspørsmålet, og som bereder adskillige vanskeligheter, er den ting, at flere og flere rum blir tat i bruk til kontorer, butikker og verksteder — et forhold, som med rette understrekes meget skarpt i artikkelen, og som betegnes som en na-

*Pauluskirken paa Sofienberg, den nuværende Petruskirke.
Efter træsnit.*

turlig følge av den økede handels- og industrivirksomhet. Artikkelen opplyser, at der i aarene 1868 til og med utgangen av 1874 blev anmeldt til opførelse gjennomsnittlig 104 hus om aaret — eller ialt 733. Efter en skjønsmæssig beregning bodde der i disse hus ved utgangen av perioden 2623 familier i 2932 leiligheter; eller med andre ord, der blev i tidsrummet 1868—1874 skaffet plads for ca. 375 familier om aaret ved indredning av ca. 417 leiligheter. Disse 375 familier repræsenterer den aarlige tilgang av indflyttere; regner man imidlertid — hvad artikkelen gaar ut fra at man med tryghet kan gjøre — at ca. 200 familier av dem som var her iforveien har været nødt til at rømme sine leiligheter, fordi de skulde indrettes til

kontor- eller butiklokaler, kommer man til det resultat, at bebyggelsen ikke mere end saavidt har dækket behovet. Rigtignok blev der i 1874 anmeldt usedvanlig mange bygninger til opførelse, da man i en nær fremtid ventet strengere bygningsregler; men denne tilfældighed ophæver ikke det faktum, at man ved midten av 1870-aarene stod ved et kritisk punkt i byggevirksomheten paa grund av de efter datidens forhold abnormt høie byggepriser. Eller som Morgenbladet opsummerer stillingen: »Det er alt-saa paa indtrædelsen av billigere byggepriser det beror, om i de aller nærmeste aar bebyggelsen skal kunne holde skridt med byens tilvekst i folke-mængde«.

Det var hele denne udvikling, som vi her har skissert, og de forskjellige sporsmaal som direkte og indirekte meldte sig i forbindelse med den, som kommissionen av 21. juli 1873 hadde at gjøre sig op en begrundet mening om, samtidig med at utviklingen la nye enkeltheter tilrette under kommissionens arbeide. Under disse omstændigheter siger det sig selv, at man ikke kunde sætte sig fast paa det officielle Kristiania-standpunkt av 1869. Kommissionen kom derfor paa et meget tidlig tidspunkt av sine forhandlinger til det resultat, at der maatte ske en forandring i det bestaaende forhold mellem Kristiania og Aker, og denne forandring mente den burde bestaa — dels i en henlæggelse til Kristiania by av de rundt om samme forstads-mæssig bebyggede strøk, tillikemed en del av de i disses nærhet liggende, tildels landstedsmæssig bebyggede strækninger og dels i saadanne bestemmelser med hensyn til bebyggelsen av et nærmest utenfor den utvidede by liggende belte av landdistriktet, at nye forstæders opstaaen tæt indimot byens grænser for fremtiden saavidt mulig kan undgaaes«.

Kommissionen oplyser, at det hverken er hensynet til Kristiania eller til Aker, som har været bestemmende for den; hvad den ene eller den anden av de to kommuner vilde vinde eller tape ved at forholdene blev uforandret eller undergik en ændring, har været momenter av underordnet betydning. Det som fremstillet sig som det væsentlige for kommissionen var »selve de her omhandlede forstæders tarv, som med nødvendighet paakræver lovgivningens indskriden«. Den store befolkning, som bor i disse strøk, kan nemlig ikke faa sine berettigede krav paa bykommunale goder gjort gjældende, saalænge de hører til en større landkommune. Der trænges i disse forstæder først og fremst »en bymæssig ordning av sikkerhets- og ordenspolitiet, av sundhetspolitiet og av alle indretninger vedkommende veie, vandforsyning og gatebelysning«; sporsmaalet om skole- og fattigvæsenet har ogsaa sin store betydning, da den maate disse anliggender er ordnet paa i en landkommune »vanskelig kan tilfredsstille bymæssig bebyggede strøk av saa stor utstrækning«. Kommissionen

karakteriserer tilstanden paa alle disse omraader som »særdeles mislig, man kan gjerne si uholdbar« og finder, at ikke bare beboerne selv, men ogsaa byen og den øvrige del av landdistriktet lider ved den.

Paa dette punkt melder sig spørsmålet om, hvorvidt der kunde tænkes opnaaet nogen væsentlig forbedring ved et kommunalt fællesskap mellem Kristiania og Aker, f. eks. paa den maate, »at fattigvæsenet i det hele eller for en del blev fælles« for de to kommuner. Kommissionen avviser tanken kategorisk med den begrundelse, at »en saadan ordning ikke bare vilde medføre overordentlige praktiske og juridiske vanskeligheter, men at de ogsaa vilde være uten nytte til at avhjælpe de væsentligste misligheter ved den nuværende tilstand«. Heller ikke kan der være tale om at utskille vedkommende distrikter og ordne dem som en eller flere særskilte bykommuner i et forhold, som hverken Kristiania eller Aker og endnu mindre disse distrikter selv vilde være tjent med. Der maa med andre ord en hel utskiftning til, og kommissionen har derfor — oplyser den — »anset det som en væsentlig del av sin opgave at søke at utfinde bestemmelser, der kunde paaregnes at ordne forholdene mellem by og land for en længere tid, og som kunde forhindre gjentagelsen av de tilstande, som har foranlediget kommissionens nedsættelse«. Uttrykt i andre vendinger vil dette si, at man ikke maatte gjøre nogen av feilene fra 1857 om igjen.

Hovedfeilen ved loven av 1857 var paa det tidspunkt vi nu befinder os indlysende for enhver, og kommissionen understreker den til overflod med stor styrke. Man hadde i loven undlatt at træffe nogen bestemmelse, som tok sigte paa at der dannet sig nye forstæder langs den nye bygrænse, fordi man mente, at den nye grænse var saa rummelig i og for sig og desuten saa hensigtsmæssig trukket, at den eventuelle dannelse av nye bydele vilde komme til at finde sted indenfor den. Denne forutsetning hadde, som vi alt har paavist, ikke holdt stik, og ut igjennem 1860-aarene hadde ulemperne ved dannelsen av nye forstæder ret utenfor bygrænsen paakaldt baade de interesserte kommuners og statsmagternes opmerksomhet. Kommissionen mente, at forholdet mest effektivt lot sig motarbeide paa følgende tre maater — for det første ved »at la de samme bygningegrænser gjælde paa begge sider av bygrænsen og saa langt utenfor denne som forstæder kan tænkes at opkomme«; for det andet ved at gi kongen adgang til efter forslag av Akers herredsstyre at anordne en skat til herredets fattigvæsen, »som bør kunne komme til anvendelse paa strækninger, hvor en bebyggelse, der kan antages at bli bymæssig, kun er i sin begyndelse eller maa anses forestaaende«; og endelig for det tredje ved at gjøre de nye bygrænser saa vide, at de omfattet ikke bare strøk, som allerede nu var bymæssig bebygget, men ogsaa dem som kunde tænkes at bli det i en overskuelig fremtid. En særdeles viktig grund til at være

opmerksom netop paa dette punkt laa efter kommissionens opfatning i den omstændighet, at næringslovgivningen paa landet nyelig var blit gjort gjældende like ned til grænsen av byerne. »Det blir derfor nødvendig«, siger kommissionen, »at drage grænsen saa langt fra de nuværende forstæder, at disse ikke skal kunne finde det fordelagtig at søke ut av byen for at forsyne sig med sine fornødenheter — og det ikke alene for at de utenfor bygrænsen boende kjøbmænd og haandverkere ikke ved beskatningsforholdene skal faa en kunstig beskyttelse, men ogsaa for at forhindre, at der paa denne maate skal danne sig nye klynger av hus paa landets grund, der kan være begyndelsen til nye forstæder«. Paa disse præmisses trak kommissionen op en grænselinje for byen, som i det væsentlige strakte sig fra Kongshavn langs Ekeberghøiden til noget øst for Kværner bruk; derfra i en nogenlunde ret linje nordover forbi Malerhaugen til Sandakerjordet og videre til Nydalen; derefter sydvest forbi Vestre Akers kirkegaard frem til et punkt omtrent 100 fot nordenfor Froensbroen over Frognerelven, som dannet resten av bygrænsen.

Samtidig med at den kgl. kommission var beskjæftiget med sit omfattende arbeide, syntes utviklingen likesom paa forhaand at lægge alt til rette for den byutvidelse, som blev det endelige resultat. De gunstige konjunkturer og den almindelige prisstigning, som vi har nævnt, i forbindelse med hverdagslivets kaar kom ogsaa tilsyne i det kommunale budget. Fattiggassens utgifter gik ned fra aar til aar, samtidig med at bykassens indtægter gik sterkt opover. Men ikke det alene; den bevilgende myndighet laa for første gang i Kristianas historie under for følelsen av den almindelige overflod og den økede tillid til byens utviklingsmuligheter. Man fik mod til at gaa med paa utgifter i en hittil ukjent maalestok — eksempelvis til opførelse av tre nye kirker: Paulus-, Jakobs- og Johanneskirken; Grünerløkkens brand- og politistation og basarerne ved Youngstorvet; til paabygning av politikammer- og fængselsbygningerne, bygning av Ankerbroen og utvidelse av Vor Frelses gravlund; til indkjøp av Sognsvandsledningen og Langbryggen og desuten av en række betydelige eiendomme, dels i reguleringssoiemed, dels til anden bruk; endelig var man rundhaandet, naar det gjaldt at tegne aktier i nye jernbaner som Jarlsbergbanen, Smaalensbanen, Dalslandsbanen og Eidsvold—Hamarbanen.

Hele denne økonomiske energi-utfoldelse, som knytter sig til aarene 1872—77, fik ganske naturlig alle utgiftsposter til at svulme meget sterkt. Utgiftsbudgettet, som i førstnævnte aar viste en totalsum av kr. 1 100 000,¹ var ved utgangen av perioden oppe i 2 130 000, eller ikke langt fra det dobbelte; samtidig steg gjælden med 85 procent fra kr. 3 868 000 til kr. 7 168 000, heri ikke medregnet en aktietegning paa 1.2 mill. kroner i

¹ For at lette sammenligningen er i det følgende alle summer anført i kroner.

BYUTVIDElsen UNDER FORBEREDELSE

jernbaner. Resultatet var, at budgettet i 1877 — sidste aar før byutvidelsen — var belastet med et beløb paa kr. 600 000 til renter og amortisation mot kr. 318 000 i 1872. Paa den anden side er det en tilfredsstillelse at notere, at indtægterne holdt følge med en nær sagt beundringsværdig præcision. Samtidig med at indbyggerantallet økes med 16 procent, fra 70 500 til 81 800 — stiger den skatbare indtægt fra 21 til 34 millioner, eller med andre ord med 61 procent, og den samlede skat med hele 71 procent

*Jakobskirken.
Efter fotografi.*

— fra kr. 1 117 300 til 1 916 000. Byskatten alene viste en stigning av 111 procent — fra kr. 678 000 i 1872 til 1 454 000 i 1877 — samtidig med at fattigskatten trods den økede befolkning ikke utgjorde mere end kr. 482 000 mot 439 200 i 1872. Det var alt dette som virket stimulerende paa kommunestyrets flertal i disse aar og lot det følge en politik, som den altid forsigtige Ewald Rygh endel aar senere opsummerte i de ord, at »erfaring noksom viser, at repræsentative foreninger likesaa vel som den private mand er underkastet de vekslende konjunkturers indflydelse, og det til en grad, som ikke altid er vel forenelig med vedkommende administrations vel forstaaede økonomi og med den stabilitet, som bør raade i ledelsen

av offentlige anliggender». ¹ Det er, som man ser, en ganske skarp dom over det daværende styre i Kristiania kommune paa et tidspunkt, da partipolitiken endnu ikke hadde sat noget skille, og avgjørelsen fremdeles hvilte hos mænd, som ifølge alle sine traditioner og hele sit livssyn maatte betragtes som et sikkert vagthold om de konservative interesser.

Imidlertid var der kommet op en sak av ganske overordentlig betydning for kommunens fremtid. Vi sigter til sporsmaalet om Nordmarken, som i begyndelsen av 1870-aarene endnu var tilfals for et forholdsvis overkommelig beløp, selv om det oprindelige Wedelske tilbud til Fougstad ikke mere var tilstede. Den nærmere sammenhæng er i store træk følgende: ²

Vaaren 1871 meddelte byens aviser en dag, at baron H. Wedel-Jarlsberg stod i begrep med at avhænde sine eiendomme til et interessentskap med væsentlig engelsk kapital. Det var en transaktion, hvis betydning var indlysende for enhver, og borgermesteren sammen med nogen medlemmer av formandskapet begynde derfor meget tidlig at ta under overveielse, hvilke skridt der burde foretages fra Kristiania kommunes side for at sikre kommunen dispositionsret over vasdragene i Nordmarken — enten alene eller i forbindelse med kjøp av Nordmarkens skoge, eller om mulig med sikkerhet for, at disse skoge for fremtiden vilde drives paa en maate, som var betryggende for kommunens interesser. Et av formandskapets medlemmer paatok sig at skaffe de fornødne opplysninger om eiendommene til bedømmelse av deres antagelige værdi; om den kjøpesum, som forlangtes, og navnlig om Nordmarken var at faa kjøpt særskilt. Da Wedel negtet at gaa med paa dette alternativ, ansaa man det mest fordelagtig at søke dannet et interessentskap til kjøp av samtlige eiendomme paa basis av kommunens deltagelse i kjøpet paa den maate, at kommunen fik den fornødne dispositionsret over vasdraget og sikkerhet for en forstmæssig drift av skogene. Den sum, som Wedel forlangte for de samlede eiendomme, blev imidlertid anset for saa hoi, at de forretningsfolk, som man hadde sat sig i forbindelse med som eventuelle deltagere i kjøpet, erklærte sig uvillige til at gaa med. Man søkte da at sikre sig tilsagn av Wedel om at anse sig bundet ved et bestemt forlangende, forat man kunde faa anledning til en nærmere undersøkelse av eiendommene og en mere aapen optræden for at erhverve deltagelse; men heller ikke dette arrangement vilde Wedel være med paa.

Kommunen var imidlertid bestemt paa endnu ikke at la saken falde, og i januar 1872 opnævnte formandskapet 3 av sine medlemmer til sammen

¹ Jfr. Evald Rygh: Lidt om Kr.ania kommunes finanser (1865—1884), i Norsk Ugeskrift, I bd., no. 3, 1884.

² For en utførlig fremstill. jfr. Referat 1875 (Repr. møte paa Børsen 9. dechr. 1875). — Kommunens arkiv. Jfr. ogsaa Thorbjørn Frølich: F. H. Frølich og hans samtid, II, pag. 8—27.

med magistraten at træffe de foranstaltninger, som maatte ansees hensigtsmæssige for at sikre Kristiania by en tilstrækkelig vandforsyning fra Nordmarken, »i anledning av de stedfindende underhandlinger om salget av Nordmarkens skove«. Disse underhandlinger førte ikke til noget resultat, og da en av komiteens medlemmer, ritmester Heftye, derefter henvendte sig til eierne av Nordmarken med anmodning om at der maatte bli indledet underhandlinger med ham »angaaende en overenskomst med hensyn til vandfaldene i Nordmarken«, fik han det bestemte svar, at Wedel »ikke vilde indlate sig paa nogen overenskomst med kommunen angaaende vasdraget«. Dermed var spørsmaalet om kjøpet av Nordmarken ivirkeligheten ute av sagaen for Kristiania kommunes vedkommende, og det eneste man nu hadde at gjøre for at sikre byen den nødvendige vandforsyning fra Nordmarken var at falde tilbake paa ekspropriationsloven av 28. august 1851, hvis § 1 i det væsentlige gik ut paa, at en kommune, som trenger vand og i den anledning beslutter at anlægge en vandledning, kan tiltvinge sig adgang til det hos vasdragseieren mot erstatning.

Det var denne vei kommunestyret i møte 9. decbr. 1875 enstemmig og uten debat bestemte sig for overensstemmende med formandskapets indstilling, som i hovedsaken gik ut paa, at der skulde aapnes kommunen adgang til at ta ut av Maridalsvandet indtil 16 kubikfot vand pr. sekund, heri iberegnet det kvantum, som man allerede nu var berettiget til. Dette krav, som var basert paa beregninger, foretat av stadsingenior O. M. Andersen, hvilte paa den forutsætning, at Kristiania inden utgangen av aarhundredet vilde tælle 150 à 200 000 mennesker — »snarere det sidste end det første av disse tal« — en beregning som maa siges at vidne om et ganske betydelig fremtidsblik paa et tidspunkt, da byen endnu ikke var naadd op i mere end 75 000 indbyggere.¹ En anden sak er det, at Kristiania kommune i væsentlig grad blev hindret fra at vareta sine interesser i medhold av ekspropriationsloven ved at Wedel »ilte med at avslutte en kontrakt om vasdraget med brukseierne« for derigjennem at »forekomme kommunens benyttelse av dens ekspropriationsret, under hvilken forutsætning han nemlig ikke kunde gjøre regning paa saa fordelagtige vilkaar for avstaaelsen av dispositionsretten over vasdraget som nu opnaaet«. Denne uttalelse, som utgjør en del av en protokolltilførsel i formandskapsprotokollen av 21. juli 1875,² fortæller tydelig nok hvad formandskapet mente om den Wedelske transaksion, og den vidner heller ikke særlig fordelagtig om almenaanden hos de brukseiere, som samtidig var borgere av Kristiania.

¹ Ved utgangen av aarhundredet (3. decbr. 1900) hadde Krania en befolkning paa 226 000 indbyggere.

² Citeret in extenso hos Frølich, II, pag. 21.

Av disse faktiske enkeltheter fremgaar det at Kristiania kommunestyre i løpet av 1871 var sterkt optat av spørsmålet Nordmarken i fuld forstaaelse av de interesser, som knyttet sig til den, men at Wedel bestemt negtet at sælge Nordmarken alene. Desværre nævner ikke de officielle dokumenter det beløp, som Wedel forlangte for samtlige eiendomme, og som deltagerne i det netop stiftede interessentskap fandt for høit, men hvis man blir staaende ved beløpet 1¹/₂ mill. spd. for samtlige eiendomme som det beløp traditionen opgir og som faar en viss forklaring, naar det sees i belysning av den tidligere nævnte sum — 1 mill. spd. for Nordmarken alene — kan man ikke si, at beløpet i og for sig var noget urimelig forlangende. Ifølge en mundtlig tradition var det ivirkeligheten ikke større end at Wedel aaret efter under de sterkt opadgaende konjunkturer i trælastmarkedet tok ind et likesaa stort beløp ved salget av sit skogvirke.¹ Forsaavidt var det overordentlig beklagelig, at Kristiania kommunestyre ikke bemyndiget sine underhandlere til at gaa til et betydelig høiere beløp av hensyn til de store fremtidige interesser det her gjaldt. Men ikke det alene; det var ogsaa i høi grad ulogisk efter den utstrakte anvendelse man gjorde av ekspropriationsloven, og den tro man hadde paa byens utviklingsmuligheter. Efter vor opfatning beror derfor spørsmålet Nordmarkens skjæbne ikke saa meget paa mangelfuld forstaaelse av utviklingen som paa den tilfældighet, at det ikke kom op i det rette psykologiske øieblik eller med andre ord litt før tidlig, — før hoikonjunkturen endnu hadde git den kommunale energi den nødvendige luft under vingerne og sat det mod i den bevilgende myndighet, som vi har hørt gjorde Evald Rygh betænkelig. Nogen aar senere — la os tænke os Nordmark-saken reist ved nytaarstid 1873 eller 74 — og den skjæbnesvangre undlatelse av kjøp vilde efter al sandsynlighet ikke ha fundet sted.

Samtidig med at denne sak gik sin omstændelige gang, meldte der sig en anden, som skulde faa en hurtig stigende betydning for befolkningen og gi gatebilledet en helt anden karakter end tidligere. Allerede i 1868 indsendte ingeniør J. Vogt et andragende til kommunestyret om at erholde koncession paa anlæg av en sporvei fra Homansby via Stortorvet til Oslo med sidespor til Piperviksbryggen og Palæbryggen. Dette andragende blev avslaat av repræsentantskapet i møte 29. april 1869 overensstemmende med formandskapets indstilling, væsentlig av den grund, at det nye anlæg delvis vilde komme til at gaa igjennem gater, som var saa smale, at «anbringelse av en sporvei i altfor høi grad vilde hindre den almindelige færdsel». Dermed hvilte saken officielt til sommeren 1873, da den kom igjen i form av et nyt koncessionsandragende, undertegnet som før av

¹ Jfr. Thorbjørn Frølich: F. H. F. etc., II, pag. 19.

ingeniør J. Vogt og sammen med ham av arkitekt Paul Due. Spørsmålet gjaldt nu, ikke en hovedlinje Homansby—Oslo, men en hovedlinje Homansby—Grünerløkken, gjennom Josefinegate, Hegdehaugsveien, Parkveien, Drammensveien, Karl Johansgate til Kirkegaten; derfra over Stortorvet, gjennom Storgaten over Nybroen til Beyerbroen eller et punkt overst i Thv. Meyers gate. Fra denne hovedlinje skulde der fra krydset av Karl Johansgate og Rosenkrantzgaten gaa et spor ned til Vestbanestationen,

*Det indre av en sporvogn.
Efter træsnit.*

og fra hjørnet av Karl Johansgate og Kirkegaten et spor ned Kirkebakken til Jernbanetorget og derfra gjennom Lille Strandgate til Børsen; endelig skulde et tredje spor føre fra hjørnet av Storgaten og Brogaten ut gjennom denne gate og derfra videre over Vaterlands bro gjennom Grønlandsleret og Oslo gate til St. Hallvards plads. Heldigvis var kommunestyret saa forstandig i møte 27. februar 1874¹ at negte koncession paa sidesporet nedover Kirkebakken; men til gjengjæld gik det uten protest fra noget hold med paa hovedsporet, som var æstetisk ødelæggende for hele den vakreste del av Parkveien, og det som var endnu værre for hele den øvre

¹ Jfr. Aktst. vedk. Chr. ania kommune, sak no. 11, 1874; for debatten, Morgenbl. 62 A, 1874.

del av Karl Johansgate paa strækningen fra Universitetsbiblioteket til det nuværende Grand Hotel. Det er ikke kommunestyrets fortjeneste, at denne plan ikke kom til utførelse, men alene den tilfældighed, at koncessionsansøgerne i tiden mellem indvilgelsen av andragendet og paabegyndelsen av arbeidet vendte tilbage til den oprindelige plan om en Homansby—Oslolinje, hvis naturlige tracé førte ned gjennom Welhavens gate, derfra videre over Holbergs plads gjennom Edvard Storms gate, Pilestrædet og Grænsen ned paa Stortorvet.

Noiagtig et halvt aar efter at koncessionen var indvilget, blev der 27. august 1874 holdt konstituerende generalforsamling under ledelse av arkitekt Due, som oplyste, at den aktiekapital man hadde tænkt at grundlægge selskapet med — 200000 spd. — var fuldttegnet paa etpar tusen nær, som koncessionsansøgerne var villige til at overta. En komite under ledelse av politimester Michelet blev nedsat for at utarbeide love for det nye selskap, og paa en ny generalforsamling 2. oktober blev det konstitueret under navnet *Christiania Sporveisselskab*¹. Det kan være værd at nævne i denne forbindelse, at koncessionen var søkt og git under forutsætning av at sporveien skulde drives med hestekraft — et spørsmål, som har en viss historisk interesse, fordi der omtrent samtidig med det Vogt-Due'ske andragende blev indleveret et andragende fra kaptein i marinen, H. Müller om koncession paa anlæg av dampsporvogne, da han mente, at »stigningerne i vore gater er for sterke for hestevogne». Denne antagelse viste sig ikke at holde stik. Sporveiens aapning 6. oktober 1875 — en begivenhet, som vakte betydelig opsigt i byen og samlet et talrik publikum baade langs linjen og ved endestationerne, mens vognene gik fulldastet hele dagen med kjørelystne passagerer — blev gjennomgaaende en sukses, og efterhaanden som selskapet vandt mere og mere erfaring, steg det nye befordringsmiddel i publikums sympati.

En enkelt passus i formandskapets forslag til koncessionsvilkaar virker noget eiendommelig. »Det er ikke tillatt sporvognene at forlate skinnerne og kjøre ut paa brolægningen eller veiene», heter det i koncessionsvilkaarenes § 19. Det var en fristelse, som kunde ligge nær, da vognene gik paa op-hoiede, og ikke som senere paa furede skinner; men samtidig var det en regel som bare lot sig opretholde om sommeren. Om vinteren, naar sneen jevnet alle spor, fik man overlata kursen og ruten til kusken, som paa samme tid var konduktør, mens der som sikkerhet i begyndelsen fulgte en politimand med i hver vogn, efterat det var blit mørkt. Dette dobbelte befordringsmiddel vogn og slæde er ikke uten interesse til belysning av trafikforholdene i de dage, og endnu eiendommeligere virker det, naar vi

¹ Jfr. Morgenbladet no. 237 A og 272 A.

ser i hvilken utstrækning sporveisselskapet var nødt til at bruke slæder. I 1876, da der ialt blev befordret 1462210 passagerer, blev der kjørt 306 dage paa hjul og 49 dage paa slæde, mens driften maatte indstilles i sin helhet i 9 dage paa grund av føreforholdene. Av samme grund var trafikken i 1877, da man befordret 1471639, indstillet i 11 dage; samme aar kjørt man 262 dage paa hjul og hele 90 dage paa slæde. At driften reglementsmaessig var indstillet yderligere 2 dage — langfredag og 1. juledag — hadde under disse omstændigheter mindre at si, og ihvertfald tok man det som noget av en selvfølge. Alt dette tar sig primitivt ut for en moderne opfatning, efterat man forlængst har vænnet sig til de elektriske sporvognes komfort; men hestesporveien betegner allikevel et skridt ind i den tid vi selv tilhører, og for Kristianias vedkommende var den ivirkeligheten den nødvendige forutsætning for den eventuelle byutvidelse.

Derfor var der praktisk talt heller ingen dissens længer, da spørsmålet om byutvidelsen endelig kom op til realitetsdebat i repræsentantskapsmøte 13. januar 1876. Formandskapet hadde nedsat en komite paa fire mand — borgermester Jensen, kjøbmand A. Tønnesen, dr. O. J. Broch og kjøbmand Oluf Onsum — for at gjennemgaa den kgl. kommissionsutkast, og fra denne komite forelaa der en indstilling, som trods sin kortfattetethet til alle tider vil være et værdifuldt historisk dokument. Komiteen begynder med at fastslaa, at byutvidelsesspørsmålet ivirkeligheten er avgjort efter det utkast til en ordning, som var fremlagt av den kgl. kommission, og som statsmagterne utvilsomt vilde slutte sig til, og at det forsaavidt vilde være orkesløst at indlate sig paa nogen fornyet fremstilling og granskning av de betragtninger, der kunde anføres for en motsat anskuelse. Hvad det nu væsentlig gjælder — set fra Kristiania kommunes standpunkt — er at de grænser, som nu trækkes op, blir de endelige, og dette kunde efter komiteens mening alene ske ved at der etableres de samme bygningsregler for en passende strækning utenfor de nye bygrænser som de der gjælder nærmest indenfor dem, og ved at der blev aapnet adgang for kommunen til at skride ind med gatereguleringer, straks der maatte vise sig spor til en bebyggelse indover mot de nye grænser, som man kunde frygte var begyndelsen til nye forstæder. »I og for sig vil det naturligvis være det fordelagtigste for Kristiania kommune«, uttaler komiteen, »at byens territorium ikke blir større end nødvendig for at gi tilstrækkelig og rundelig plads for den utvikling byen gaar imot«, og komiteen mener, at det areal byen allerede har *plus* det areal den faar efter den kgl. kommissions indstilling er betydelig større end det der i øieblikket er behov for. Det er utvilsomt at dette vidtstrakte areal vil medføre en spredt bebyggelse — en tendens, som allerede er tilstede — og dette forhold vil igjen lede til »overordentlig store utgifter til politiopsyn,

brandvæsen, belysning, vandledninger, kloakanlæg, oparbejdelse og vedlikeholdelse av gater og veie samt nye kirker, ikke at tale om skole- og fattigvæsenets krav», men komiteen er allikevel ikke i tvil om hvilken vei man bør gaa. Det er i det lange løp mere økonomisk at gjøre grænserne videre end strengt nødvendig i øieblikket, da for snevre grænser vil hevne sig i fremtiden og føre op i de samme uheldige forhold, som vi har tilstrækkelig erfaring for fra byutvidelsen av 1857.

Realitetsdebatten, som blev aapnet av politimester Michelet, og som væsentlig blev ført av ham og professor Brandt, optok ikke mere end et halvt møte — et karakteristisk vidnesbyrd om, at spørsmålet ivirkeligheten alt var avgjort, og at det derfor ikke kunde nytte at fremsætte forslag til ændring i kommissionens indstilling. Dette var ogsaa Michelets opfatning; men han fandt allikevel at maatte fremholde endel bemerkninger, som han mente fortjente overveielse. Det fremgaar av dokumenterne, sa han, at Kristiania for tiden (1876) har et areal paa 8000 maal; av dette territorium, hvori ikke er medregnet gater og offentlige pladse, var i 1870 bebygget omtrent en syvendepart, nu kanske en sjettepart. Tænkte man sig den øvrige del bebygget i samme forhold, hadde man plads til 400000 mennesker til. Selv under de mest sangvinske forhaabninger om byens vekst var der rum nok i en meget lang fremtid og ikke spor av trang til utvidelse nu. Den eneste grund var hensynet til »de ulykkelige forstæder» — altsaa en utenforliggende omstændighet — som taleren derefter gik over til en nærmere droftelse av under henvisning til indstillingen fra den kgl. kommission. Hans syn paa saken var, at det var tilstrækkelig at indskrænke utvidelsen av byterritoriet til den del av det, som »faktisk var bymæssig bebygget, og utvide det utenfor liggende belte, hvorpaa enkelte tvangsforholdsregler med hensyn til bebyggelsen skulde hvile». Dette belte burde faa en bredde av indtil en kvart mil »for at hindre opkomst av forstæder der». Der var, som sagt, rum nok inden de gamle grænser, og hvilke lempninger man vilde gjøre i en viss strækning av byterritoriet for at faa de mindre bemidlede til at bygge indenfor grænserne var en sak for sig; men naar dette forhold engang var bestemt, og der var fastsat de samme byrder indenfor som utenfor bygrænsen — var det da tænkelig, at folk vilde vælge landdistriktet, hvor de ikke vilde faa nogen av de goder byen kunde by dem, og man lettere kunde skaffe dem, jo mindre bebyggelsen bredte sig utover?

I motsætning til Michelet hævdede Brandt, som i det store hele tat var tilfreds med kommissionens indstilling, at enhver utvidelse av byterritoriet selv med et aldrig saa stort stykke — »naar man ikke vilde gaa til paradokser da, og ta hele Aker og Asker med» — vilde vise sig utilstrækkelig til at hindre, at der dannet sig nye forstæder. Den dypeste aarsak var

bygningsloven. »Den kalamitet, at man nu var nødt til at sluke dette store stykke«, var en følge av den taapelighet man begik i 1858, da man gav bygningsloven anvendelse paa hele det nye areal istedenfor at innskænke den til de strøk, som delte vilkaar med den gamle by. »Hadde man ikke gjort det — hadde man hat en rimelig træbebygningsret paa byens grund — vilde hverken Rodelokken eller Balkeby eller alt det væsen nu ha været; thi det rum man dengang fik hadde været fuldkommen nok til at opta alt det, der nu som forstæder maa slukes«. I det hele

tat var det repræsentantens opfatning, at der ikke lot sig anvende ensartede bygningsregler for det nye territorium, som man nu stod i begrep med at bestemme sig for. Der maatte »paa byens grund avmerkes et areal med saa lempelige bygningsregler, at de som ellers vilde ut i forstæderne utenfor byen kunde finde sin regning ved at sætte sig ned her«. Foruten de to hovedtalere optraadte advokat Chr. Schweigaard, ordføreren (Løvenskiold), F. H. Frølich og O. J. Broch med kortere indlæg. Med undtagelse av Frølich, som fandt Michelets og Brandts indlæg saa vegtige hver fra sin kant, at der var al opfordring til at undergi saken ny komitebehandling, uttalte de øvrige sig

Fr. Brandt.
Efter fotografi.

i tilslutning til kommissionens indstilling. Saken blev derefter optat til votering med det resultat, at formandskapets indstilling blev vedtat mot 3 stemmer. Den historiske beslutning — til dato den sidste i sit slags — lød saaledes: »Repræsentantskapet anbefaler, at der forelægges Stortinget en kgl. proposition om lov til Kristiania bys utvidelse i det væsentligste i overensstemmelse med den kgl. kommissions utkast med de av magistraten og formandskapet foreslaaede forandringer«.

Tilbake stod nu sakens behandling i Stortinget, som man skulde tro maatte være en nogenlunde enkel affære efter avgjørelsen i kommune-styret; men virkeligheten viste noget andet. Vistnok blev der fra

regjeringens side fremsat kgl. proposition om utvidelse av Kristiania bys grænser overensstemmende med den kgl. kommissions flertalsindstilling og kommunestyrets beslutning; men i Odelstinget saa man noget anderledes paa spørsmålet, forsaavidt som man bare for nordgrænsens vedkommende sluttet sig til majoriteten — hvorved altsaa Nydalen kom med — mens man for vestgrænsens vedkommende gik en mellemvei mellem majoritetens og minoritetens forslag, hvorved grænsen kom til at følge Frognergaten og fortsætte i denne retning frem til sjøen. Lagtinget vedtok imidlertid en anmerkning, som stængte Nydalen ute fra indlemmelsen, og da Odelsting og Lagting fastholdt sine beslutninger, og der ikke lot sig opnaa to trediedels flertal for nogen av dem ved behandlingen i Stortinget, var følgen den, at saken foreløbig maatte stilles i bero. Aaret efter (1877) blev der fremsat en ny kgl. proposition av samme indhold som den forrige. Denne gang lykkedes det at opnaa enighet derhen, at vestgrænsen blev vedtat overensstemmende med kommissionsflertallets forslag — altsaa frem til Frognerelven — mens nordgrænsen blev vedtat overensstemmende med minoritetsforslaget, saaledes at Nydalen fremdeles kom til at ligge paa landets grund. Loven blev derefter sanktionert 12. mai 1877 med beslutning om ikrafttræden fra 1. januar 1878.

Ialt blev ved den nye lov lagt ind under byen et areal paa 650.50 hektar eller ca. 6608 maal med en samlet befolkning paa 24980 mennesker, hvorav 17700 bodde i de bymæssig bebyggede distrikter, som alle hadde været enig om burde indlemmes. Indbyggertallet i de nye strøk, som fra nu kom ind under Kristiania, fordelte sig saaledes: Ahnefeldtløkken og Bakerengen med Ekeberg 1800; Vaalerengen, Svendengen, Kværner, Rosendaløkken, Jordal og Strømsveien 2200; Kampen og Grueløkken 3700; Rodeløkken med Dæleneng, Sinsen og Torshaug 5000; Sandakerjordet 750; Bjølsen med Moløkken 1150; Balkeby 1100; Hegdehaugen og Frognerjordet 1650; Holteløkken, Briskeby og Schafteløkken 650.

Byens samlede areal ikke iberegnet Fæstningen hadde dermed naadd en størrelse paa 1598.72 hektar eller ca. 16242 maal, mens befolkningstallet, som pr. 31. december 1877 utgjorde 81801, nu med et slag passerte 100000-grænsen og fra begyndelsen av det nye aar foreløbig naadd op i ca. 107000, eller noiagtig 106781.

KRISTIANIA VED OVERGANGEN FRA SMAABY TIL STORBY

S amtlig med den betydningsfulde utvikling paa det økonomiske og kommunale omraade, som knytter sig til første halvpart av 1870-aarene, fandt der sted en ikke mindre betegnende utvikling socialt og politisk. Over hele linjen viste det sig, at en ny tid var ringet ind; at nye synsmaater hadde faat magt over sindene og gjorde fortsatte erobringer fra aar til aar under en stadig mere intens motstand fra det ledende Kristianias side. Det hører hjemme i Norges mere end i Kristiania bys historie at gjøre rede for de skarpe brytninger, som satte sit præg paa valgkampen i 1871, og som i første række blev fældende for det forslag, som var fremlagt av den anden unionskomite til en revision av Riksakten; det faar være tilstrækkelig at nævne i denne forbindelse, at begge disse begivenheter, og fremfor alt statsraadsaken, som blev aktuell vaaren 1872 ved Karl XV.s sanktionsnegtelse paa Stortingets beslutning av 9. mars og hans beslutning om at beholde sine gamle raadgivere trods et uttrykkelig mistillidsvotum fra Stortingets side, vakte en politisk interesse uten sidestykke i byens historie i sidste menneskealder.

Kristiania blev det naturlige oppositionscentrum — et forhold som navnlig blev understreket ved at oppositionspresen, som ivirkeligheten hadde mistet Kristiania ved Morgenbladets overgang til konservatismen i anden halvpart av 1850-aarene, nu atter vendte tilbake til hovedstaden, efterat den i mellemtiden hadde hat sin hovedfæstning i Bergen. De nye oppositionsorganer, *Verdens Gang* og *Dagbladet*, grundlagt henholdsvis 1868 og 1869, stod gjennemgaaende som repræsentanter for den nye tid ikke bare paa det politiske, men ogsaa paa det kulturelle og sociale omraade, mens *Christiania nyheds- og avertissementsblad* — fra 1873 kaldt *Morgenposten* — i slutten av 1860- og begyndelsen av 1870-aarene erhvervet sig en stadig stigende indflydelse inden de brede lag av hovedstadens befolkning. I dette blad fik indflytterfolket, som aar for aar erobret mere og mere av forstadsbeltet omkring Kristiania, den første virkelige opplysning om de politiske retningslinjer, som nu var under utvikling. Jonas Lies politiske forfatterskap kommer her i første række. Hans artikler var som talt

ut av indflytterfolkets grundsyn og følelsesliv, baaret som de var av en frisk appel til sund sans og rimelighet uten sociale dogmer og truende krav — kort sagt en appel, som fik de store masser til at lytte, og som vakte dem til politisk eftertanke.¹

Like i begyndelsen av denne politiske brytningstid meldte der sig en begivenhet, som appellerte sterkt og umiddelbart til det hele folk uten hensyn til parti. Det var i 1872; tusen aar var gaat siden Harald Haarfagre samlet Norges rike i slaget ved Hafsfjord, og uvilkaarlig steg samlingsstanken skjøn og sterk over landet — ialfald for en enkelt dag.

For Kristianias vedkommende blev 1000-aarsfesten, som blev feiret som nationaldag landet rundt, 18. juli 1872, i enhver henseende Norges hovedstad værdig. Rigtignok saa det til en begyndelse bedrøvelig ut med veiret til en julidag at være; det var graat og koldt, og av og til utover formiddagen kom der ogsaa en regnbyge. Men da vinden holdt sig avgjort vestlig, vilde folk allikevel ikke opgi troen paa, at veiret nok vilde bedre sig i det mindste utover eftermiddagen. Noget skaar i stemningen var det ikke istand til at fremkalde. Til høimessegudstjenesten var alle kirker overfyldt; særlig gjaldt det at komme ind i Vor Frelsers kirke, hvor hofchefen, generalmajor Fleischer møtte paa vegne av H. M. kongen, ledsaget av en kammerherre og en adjutant, og hvor likeledes Statsraadet og Høiesterets medlemmer, Kristiania kommunestyre og byens autoriteter var tilstede. Stiftsprovst Tandberg forrettet. Det publikum, som ikke søkte kirkerne, færdedes ute, like glad med veiret, og fra tidlig paa formiddagen «bolget uavbrutt en festlig klædt, med festmedalje² dekorert menneskemængde frem og tilbake mellem Eidsvoldspladsen og Fæstningen». Klokken 12 blev der git kongesalut fra Akershus; privat blev der salutert særdeles ivrig fra en flagsmykket lystskonnert som laa tilankers utenfor Vippetangen.

Under forberedelserne til arrangementet for dagen var festkomiteen hurtig blit klar over, at der ikke eksisterte nogen aapen plads indenfor byens grænser som var tilstrækkelig stor til at rumme de tusener og atter tusener, som man kunde gjøre regning paa vilde møte frem til folkefesten. Man hadde derfor besluttet sig til at holde folkefesten samtidig paa to steder — paa Eidsvoldsplads og Fæstningspladsen, eller Hustangen som mange endnu kaldte den.³ Det var et særdeles heldig arrangement, og den maate det blev gjennomført paa var like vellykket i begge tilfælder.

¹ Jfr. Arne Garborg: Jonas Lie, pag. 111 flg.; desuten S. C. Hammer: Morgenpostens 50-aarsjubileum — Morgenp. no. 137, 1911.

² I anledning av rikets 1000 aarsfest hadde Stortinget efter ansökning av Det akademiske kollegium bevilget 700 spd. til en medalje «med passende emblemer og inskriptioner».

³ Morgenbladet benytter i sit referat (20. juli 1872) begge betegnelser.

For at sætte Eidsvoldsplads og Studenterlunden i umiddelbar forbindelse med hinanden blev det gjærde, som dannet grænsen mellem dem, fjernet, og der blev paa denne maate skapt en park av en ganske betydelig utstrækning. Langs sydsiden av Karl Johansgate, fra den øverste ende av Studenterlunden ned til Stortingsbygningen, saavel som langs nordsiden av Stortingsgaten var der anbragt en indhegning av »en særdeles vakker dekorativ virkning . . . hvitt anstrøken, og paa toppen av enhver av dens stolper var anbragt avvekslende urtepotter

med grønt, og smaa flag eller bannere i de forskjellige nordiske nationalfarver«. Men »den fornemste festprydelse« var allikevel den »6 alen høie broncerte statue av Harald Haarfagre paa et granitfarvet firkantet postament, forsynet med imiterede marmor basreliefer«, som var reist omtrent midt paa Eidsvoldsplads. Ideen til den var historiemaler Knut Bergliens, og det var ogsaa ham, som hadde git tegningen til det hele og utført basrelieferne paa postamentet, som forestillet: Ragnhilds drøm — Gydas avslag — Haralds løfte — Harald i Hafrsfjord. Selve statuen var modellert av billedhugger Brynjulf Bergslien og forestillet kong Harald, da han efter

fuldendt storverk stikker sverdet i skeden. »Den ranke ungdommelige skikkelse, om hvilken den side kappe frit draperer sig, ser utad, som om han i tanken sender blikket utover sit samlede rike. Han bærer det hjelmbedækkede hode høit, og det er et kjækt og aapent høvdingeansigt, som man skuer ind i«. Totalvirkningen var ypperlig, »og der var mange, som beklaget, at det kun var en ephemer dekoration«. Paa Fæstningspladsen var hoveddekorationen en nøiagtig kopi i træ av det Haraldsmonument, som samme dag blev avsløret ved Haugesund. Det var reist paa Fæstningspladsen i linje med Kirkegaten, og som det stod der paa en torvlagt haug, som var arrangert ved foten av monumentet og med

Haraldsstatuen paa Eidsvolds plads 1872.
Efter træsnit.

de 31 fylkesstene omkring, var det av fortrinlig virkning »ikke mindst oppe fra Torvet».

Men det var ikke bare festkomiteen og autoriteterne, som hadde grepet sig an; ogsaa byens borgere hadde gjort sit bedste, navnlig i de to hovedgater, som dannet forbindelsen mellem de to festpladser. I Kirkegaten var husene rikt behængt med grønne kranser, guirlandre, blomster og masser av flag og særlig la man av private bygninger merke til juveler Tostrups og sadelmaker Wangs gaarde. I Karl Johans gate var Thv. Meyers gaard »overordentlig smakfuldt dekorert», men ogsaa konsul Fuhrs, Peter Petersens og kjøbmand Heyerdahls gaarde blir anerkjendende omtalt for sine dekorasjoner. Av offentlige bygninger virket Posthuset og Brandvagten begge særdeles dekorative.

Præcis klokken 6¹/₂ om eftermiddagen lod 4 skud, som forkyndte at nu tok festen sin begyndelse. I samme oieblik traadte grosserer P. W. W. Kildal frem foran monumentet paa Eidsvoldsplads og maleren Bing frem foran monumentet paa Fæstningspladsen. Hver av dem utbragte et *Leve H. M. Kongen*, fulgt av Kongesangen. Derefter sang man paa Eidsvoldsplads Jonas Lies:

Atter over Norges volde
gaar kong Haralds færd —

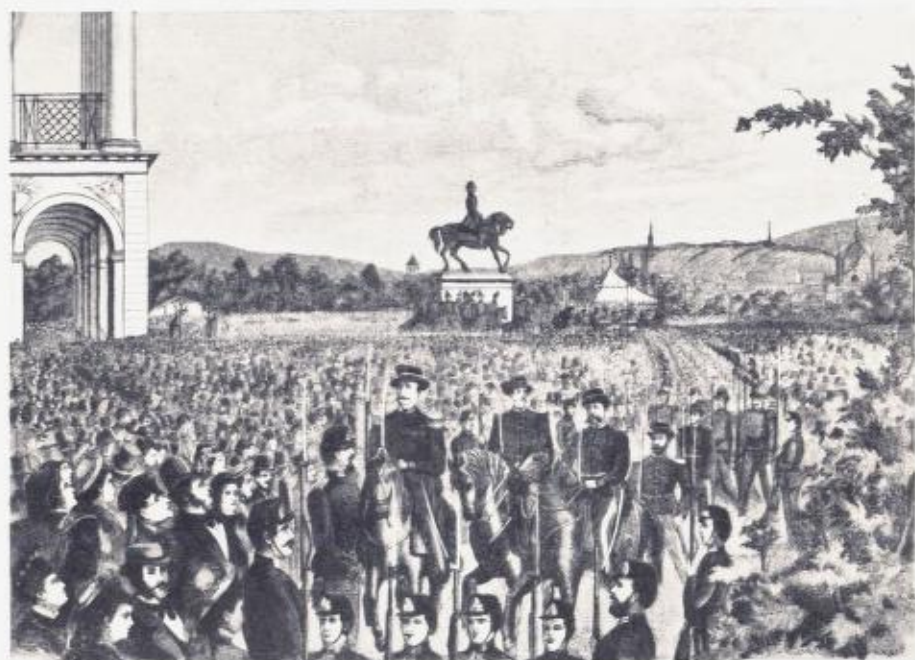
lyse, viljesterke strofer, som tonet djervt ut mot fremtiden i motsætning til A. Munchs fortidshymne:

Reist er stotten, hvor begravet
ligger Haralds ben —

som man maatte ta tiltakke med paa Fæstningspladsen. Derefter talte skolebestyrer Fr. Giertsen, mens ordfører Løvenskiold talte paa Eidsvoldsplads. Utover aftenen var der musik av militære musikkorps paa begge festpladser, og paa de dansetribuner, som var sat op baade i Studenterlunden og foran Fæstningens gymnastiksal, gik dansen feiende til kl. 11¹/₂ om aftenen. Festen sluttet med et pragtfuldt fyrverkeri paa Slotspladsen i den sidste halvtime for midnat. Man antok, at 35—40 000 mennesker tok del i festligheterne, men allikevel hersket der dagen lang en sjelden eksemplarisk orden. Det var som hver enkelt folte noget av en personlig forpligtelse overfor fædrelandets 1000-aarsdag.

Noiagtig to maaneder senere — 18. september 1872 — døde Karl XV i Malmö paa hjemveien fra en badetur i Tyskland. Det var et tronskifte, som i flere henseender hjalp til at ophæve noget av den spænding som var indtraadt mellem nationen og kongehuset, og som hvis det var blit utnyttet med større klokskap, utvilsomt vilde sparet begge parter for adskillige bekymringer i fremtiden. Men Oscar II.s evner laa nu engang

ikke i den retning, og i Ketil Motzfeldts Dagbøger faar vi allerede saa tidlig som i 1873 et nedslaaende vidnesbyrd om, hvilke feilgrep der blev begaaet baade av ham selv og hans nærmeste raadgivere, ut fra en fuldstændig mangel paa føling med den politiske virkelighet og dens krav. Med sit utglidende valgsprog *Broderfolkenes vel* — fra et norsk standpunkt kanske det mest uheldige han kunde ha valgt sig paa det daværende tidspunkt — forbandt kongen en urokkelig tro paa fuldkommenheten av

*Karl Johans monumentets avsløring 7. september 1875.
Efter træsnit.*

sin »store stamfars« verk og undlot ikke at hæve det til skyerne, naar somhelst der bød sig en anledning. Men det utelukker ikke, at han ved sin impulsive personlighet og sin vindende optræden i privat omgang saavel som ved sine mange repræsentative egenskaper hadde væsentlige betingelser for at imponere de store masser. Derfor var han ogsaa i ytre henseende paa høide med stillingen, da han 7. september 1875 kunde avsløre sin bedstefars »ekvesterstatue« foran Slottet i Kristiania.

Efter den forfloine idé av 1836, som Karl Johan selv hadde været saa forstandig at avvise — at der skulde reises et monument over ham i levende live — var hans livsgjærning nu kommet saapas paa avstand, at den hadde

faat historisk perspektiv. Billedet tegnet sig lysende. Det stod for den generation, som feiret femtiårs-mindet for begivenheterne i 1814 midt i sin arbeidsdag, som der i det aar var øvet et samlingsverk av uforgjængelig værd, som løftet Karl Johan op i rækken av de klokeste og mest fremsynte statsmænd i historien. Da derfor Karl Johansförbundet¹ 4. november 1864 utstedte indbydelse til det norske folk om at tegne bidrag til et minde-merke for Karl Johan, »som skulde anbringes paa pladsen foran Stortinget», blev dette oprop mottat med almindelig tilslutning. Paa bidrags-listerne kom ind ialt 16850 spd. 110¹ 2 sk.; desuten sikret monumentkomiteen sig underhaanden over 5300 spd., saaledes at den ialt hadde til sin raadighet et beløp paa 22192 spd. Man beregnet at monumentet vilde komme paa ca. 20000 spd., og man haabet derfor at kunne gaa igang med reisingen av det nogenlunde snart.

Men det gik allikevel ikke saa fort. Baade kunstnerne og juryen trængte sin tid, og først 31. mars 1869 — efterat en række nordiske kunstnere, deriblandt Brynjulf Bergslien, hadde indlevert utkast, og monumentkomiteen var blit staaende ved Bergsliens utkast som det mest tiltalende, blev der sluttet bindende kontrakt med ham.² Bergslien paatok sig at ha »modellen til ekvesterstatuen færdig til støpning i løpet av tre aar» — et løfte, som han ogsaa holdt. Men da statuen var færdig, gjorde man den opdagelse, at man manglet penge til fotstykke og opsætning — en utgift, som man anslog til 7000 spd. Paa dette punkt var det monumentkomiteen besluttet at henvende sig til Stortinget, og monumentspørsmålet kom derved med en gang i en anden stilling.

Hittil hadde hele monumentkomiteen med undtagelse av professor Marcus Monrad, som forresten nu var traadt ut av den, samlet sig om Eidsvolds plads som det naturlige sted for Karl Johansstatuen. Monrad derimot holdt ubetinget paa Slotspladsen, og det samme gjorde arkitekt Schirmer, som vaaren 1875 blev anmodet av Stortingets budgetkomite om at avgi uttalelse i saken. Men dermed var ikke spørsmålet løst. Slotspladsen frembød paa grund av terrænforholdene ganske andre vanskeligheter end Eidsvoldsplads for reisingen av et monument av de dimensioner, det her var tale om, og Schirmer mente, at der passende maatte kræves en tillægsbevilgning paa 7300 spd. utover de 7000, som monumentkomiteen søkte om. Budgetkomiteen, hvis formand var Kristiania-repræsentanten biskop Essendrop, fandt ved en noiagtig beregning, at Schirmers overslag kunde reduceres litt, og indstillet derefter paa

¹ Stiftet 1858 efter initiativ av P. A. Munch som åvdeling av det i 1848 stiftede svenske Karl Johans-förbundet, hvis formaal bl. a. er at utgi *Handlingar*, som indeholder bidrag til K. J.s historie.

² Mot Bergsliens utkast stod navnlig Borchs, som hadde en ivrig forfægter i Bjørnson.

13850 spd. under forutsetning av at »Karl Johans ekvesterstatue oppstilles paa Slotspladsen«. Denne innstilling kom til behandling i Stortinget 26. mai 1875 og blev efter en kort debat vedtat ved navneprop med 94 mot 15 st. Av de mere fremtrædende repræsentanter stemte alene Jaabæk, Sivert Nielsen og Qvam med minoriteten.¹

Selve avsløringen av monumentet fandt først sted 7. september — 57-aarsdagen for Karl Johans kroning i Trondhjem. Det var skyet om formiddagen, opplyser Morgenbladet, »og publikum var i spænding med hensyn til utsigterne for veiret; men litt før høitideligheten skulde finde sted, brøt solen frem, og veiret blev klart og varmt«. Paa Slotspladsen var der opført flere tribuner og paa høire side av statuen en tribune for de kongelige og fyrstelige herskaper og deres følge, hoffet og høiere funktionærer. Paa venstre side av statuen var der opført en tribune for 200 sangere fra alle byens sangforeninger under ledelse av Behrens; desuten var der tre tribuner for det øvrige publikum. Forresten var Slotspladsen og alle tilstøtende gater og veie fylldt av svære menneskemængder — efter en beregning ca. 40000 mennesker, hvorav ikke saa faa endnu kunde huske den straalende oktoberdag for snart 50 aar siden, da Karl Johan la grundstenen til Slottet, og endnu flere hadde i frisk minde den gamle kone, som Thrap fortæller om i sine *Erindringer*, som pleiet at sitte med sit strikkesoi omtrent der hvor statuen nu var reist, omgit av sin beitende bølning.

Et kvarter over 12 gik det kongelige tog ut fra Slottet. Kong Oscar førte dronning Sophie; derefter kom enkedronning Josephine, ført av fyrsten av Waldeck, og kronprins Gustaf med prinsessen av Waldeck. Efter at ha ført sine damer til deres plads paa tribunen, tok kongen og kronprinsen plads paa festestraden foran monumentet. Paa et tegn fra kongen istemte sangerne første del av Jørgen Moes kantate *Den store konge drager nu til møde* med musik av Reissiger. Statsminister Stang talte om Karl Johan og hans betydning som unionens stifter; derefter talte kongen og gav tegn til avsløringen. Dækket faldt »under uhyre hurrarop« fra de forsamlede menneskemasser og under kongesalut fra et batteri, som var kjørt op paa sydsiden av Slottet, saavel som fra Akershus og fra eskadren paa havnen. Derefter fulgte sidste vers av kantaten. »Efter at ha komplimentert billedhuggeren og vekslet nogen ord med den russiske ambassadør, steg kongen tilhest og red, omgit av en glimrende stab, ned i Slotsveien og satte sig under mængdens endeløse hurrarop i spidsen for de opstillede tropper«.

Men endnu var der et festnummer tilbake. Om eftermiddagen stillet byens forskjellige korporationer paa Bankpladsen under sine faner og marscherte

¹ Sakens aktstykker er: Indst. S. no. 126 og dok. no. 53, 66 og 68, samt St. forhandl. pag. 846, (1875).

op Kirkegaten og Karl Johans gate til Slotspladsen. En sang, forfattet for anledningen av Jonas Lie, blev sunget under akkompagnement av musik; derefter fulgte et *Leve Kongen*, som blev hilset med hurrarop. Kort sagt, baade det officielle og det uofficielle Kristiania gjorde sit bedste for at gjøre dagen til noget av en national høitidsdag, og forat ikke nogen skulde være i tvil om betydningen av den, var der møtt frem deputerede fra alle landets kjøpstæder undtagen fra byerne i Tromsø og Finmarkens amter, hvor den lange afstand traadte hindrende iveien.

*Christiania theaters brand 15. januar 1877.
Efter tegning av arkitekt v. Hanno.*

Allikevel maa der ikke lægges for meget i denne loyalitets-demonstration overfor Karl Johans minde, navnlig fra et Kristiania-standpunkt set. Den aand, som begyndte at bryte gjennom her i byen i første halvpart av 1870-aarene og som aar for aar gjorde stadig nye erobringer, hadde intet politisk eller kulturelt slegtskap med den aand, som hadde reist Karl Johansstatuen. Det kan snarere siges, at den i et og alt var dens diametrale motsætning. Det var fortiden, som her blev placert høit tilhest av en generation, hvis idealer stort set hørte fortiden til, ikke bare rent historisk, men ogsaa forsaavidt som de ikke hadde nogen fremtidsspire i sig. Nedenfor laa byen arbeidsvillig, fuld av unge kræfter — et broget mylder fra alle kanter av landet, som forte nye tilsig av viljer og evner til Kristiania. Det var ikke bare de politiske spørsmaal, som ovet sin tiltrækning; ogsaa de kulturelle og sociale spillet dypt ind. Studentsamfundets historie ut igjennem første halvpart av 1870-aarene har en række særdeles

karakteristiske enkeltheter til belysning av dette forhold; ikke mindre oplysende er den bevægelse, som samtidig fandt sted inden hovedstadens arbeiderverden, hvor socialismen, som var blit noget av en verdensmagt siden grunnlæggelsen av den første *Internationale* i London i 1864 og endnu mere siden Pariserkommunen av 1871, mere og mere begyndte at slaa rot i sindene. Det første socialistmøte paa Rasmussalen paa Grønland 22. september 1873 og det endnu mere bekjendte møte paa Tyveholmen 6. juli 1874, som Gunnar Heiberg har foreviget i *Tante Ulrikke*,

Oversvømmelsen ved Tobiesens teglverk 15. november 1877.
Efter tegning av arkitekt v. Hanno.

kan her nævnes som eksempler.¹ Paa det kulturelle omraade reiste spørsmålet om Ernst Sars' professorat i 1874 svære dønninger paa grund av hans positivistiske livssyn og det samme var tilfældet to aar senere, da Universitetet stængte sine døre for Georg Brandes, likeledes paa grund av de meninger han forfegtet. Selv gamle historiske traditioner, som man hittil hadde ment var rotfæstet i den offentlige bevissthet, viste sig at vakle betænkelig. Med en viss forundring gjorde man i ledende kredse den erfaring, at 250-aarsdagen for Christian IV's utstikning av den nye by under murene av Akershus — 27. september 1874 — vakte liten eller ingen interesse blandt byens borgere, og endnu mindre var der nogen stemning for det projekt om en statue for *Byens Grunnlægger*, som magistrat og formandskap bragte i forslag i anledning av jubilæet, i form

¹ For enkeltheter — Jfr. Olav Kringen: De første socialdemokrater i Norge, pag. 41 ff.

av en bevilgning av bykassen paa 12000 spd. Rigtignok lykkedes det mot 9 stemmer at drive indstillingen igjennem i repræsentantskapsmøte 28. september 1874;¹ men det vil vanskelig kunne benegtes, at den blev adskillig ribbet for indhold under minoritetens kritik med professor Brandt som hovedtaler, støttet navnlig av grosserer P. W. W. Kildal og politimester Michelet.¹ Brandt kunde ikke se nogensomhelst grund til at Kristiania skulde reise et monument, som vilde staa som et minde om Norges nedgangstid; Michelet fandt det tvilsomt, om Christian IV overhodet kunde betegnes som byens grundlægger, da alt taler for at utviklingen vilde ført Oslo over paa vestsiden av Bjørviken selv uten kongens tvangsbud.

Som et uttrykk for opfatningen inden befolkningen staar en resolution, Kristiania arbeidersamfund vedtok nogen dage for møtet i kommunestyret, og som gikk ut paa, at forsamlingen »efter et ikke ringe kjendskap til de skatteydende« følte sig overbevist om, at »kommuebestyrelsen vilde træffe den almindelige mening bedst ved at negte bevilgningen«. Denne resolution fortjener at erindres utover den sak som var den umiddelbare foranledning til den, forsaavidt som det er første gang i byens historie, at de brede lag søker at øve indflydelse i et kommunalt anliggende gjennem en direkte uttalt meningsytring. En anden sak er det, at den forsamling som vedtok resolutionen, som blev fremsat i form av et bænkeforslag, neppe ventet sig noget positivt resultat av den, bl. a. fordi Arbeidersamfundets styre trods sin uvilje mot statue-projektet, paa forhaand hadde avvist tanken om at sende ind en motforestilling til kommunestyret. Som helhet er denne holdning fra Arbeidersamfundets side særdeles karakteristisk. Vi merker, at vi endnu befinner os i boktrykker Aslaksens tidsalder med dens utprægede ængstelighet overfor »de lokale myndigheter« — en grundstemning som noget tidligere paa aaret hadde git sig utslag paa den maate at Arbeidersamfundets styre hadde avvist at opta til diskussion i Samfundet saa omtaalige emner som det forestaaende stortingsvalg og kommunevalg for Kristiania.

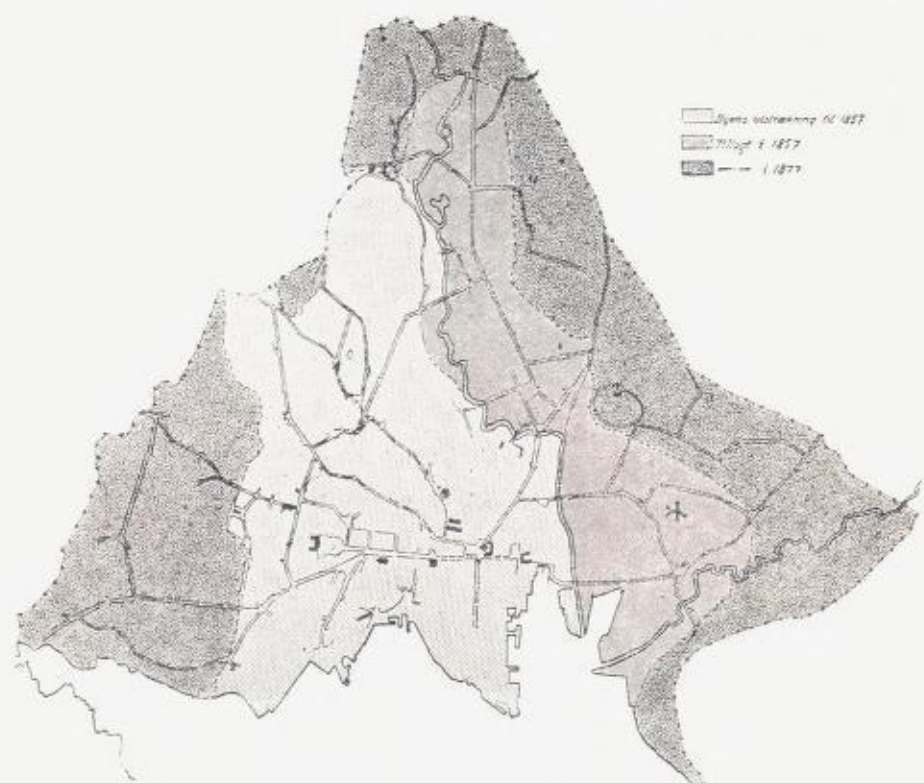
Under alt dette stiger allikevel en ny by for bevissthetten.

Derfor er det ingen tilfældighet, at sporsmaalet om en ny utvidelse av Kristiania bys grænser trænger sig i forgrunden i første halvpart av 1870-aarene paa den maate vi alt har nævnt. Bak de rent økonomiske og kommunale krav, saaledes som de er utredet i dokumenterne vedkommende byutvidelsen, stiger der sociale og kulturelle faktorer, som tidsalderen endnu hadde for nær indpaa livet til at den kunde bedømme dem i deres rette aarsaks- og virkningsforhold. Loven av 5. august 1857 hadde ganske rigtig ført Kristiania et betydelig skridt fremover — men vel at merke

¹ Jfr. Morgenbladet no. 269 B. 1874.

nærmest topografisk og kommunalt. Socialt og økonomisk, nationalt og kulturelt trængte byen større vingefang for sin energi og sine interesser, hvis den skulde løse sin opgave som Norges hovedstad. Det var denne mulighed som blev aapnet ved loven av 12. mai 1877.

Med dette aar slutter det interessante mellemstadium i Kristiania bys historie i det nittende aarhundrede, som markeres ved de to byutvidelser,

Byutvidelserne av 1857 og 1877.

og til overflod la tilfældet etpar meget virkningsfulde slutningsnumre ind. Om formiddagen 15. januar 1877 blev Christiania theater herjet av en hidsig brand som først blev dæmpet efter energiske anstrengelser fra brandvæsenets side. Blandt det talrike publikum, som strømnet til fra alle kanter for at overvære det sjeldne syn av en teaterbrand, var der mange som ønsket, at »den hele anstalt» var gaat op i luer, og sikkert er det, at likesom Strøbergteatrets brand i 1835 gav støtet til reisningen av teatret paa Bankpladsen, var det branden i Christiania theater i 1877, som satte fart i tanken om bygningen av et nyt teater engang i fremtiden

»nærmere den fashionable del av byen«. Som det første utslag av denne interesse maa nævnes den autoritative indbydelse av 29. januar 1877 »til tegning av aktier til opførelse av et nyt, tidsmæssig og heldig beliggende teater for hovedstaden«, undertegnet av en række av de mest indflydelsesrike mænd i byen. Ved midten av november samme aar viste vandføringen i Akerselven, som svulmet over alle bredder og la svære strækninger under vand, at det endnu manglet Kristiania kommune meget paa at ha den tilstrækkelige indflydelse paa reguleringen av den gjenstridige elv, hvis selvraadige eiermænd nu var glad ved at faa en nødvendig haandsrækning av byens ingeniørvæsen. Kort sagt, den nye tid tvinger sig frem bokstavelig talt gjennem ild og vand, og en dag — uten at de selv vet av det eller gjør sig rede for, hvorledes det er gaat til — ser ikke Kristiania bys borgere længer paa Kristiania som for.

Totalbilledet, som tidligere var præget av utviklingen fra smaaby mot storby, fortøner sig fra nu av som storbyen i vekst.

PERSON- OG STED-REGISTER

- Aakeberg 379.
 — lokken 383.
- Åkermann, Fredrik, præsident 533.
- Aall, Hans Jørgen Chr., amtmand 394.
 — Jacob, jernverkseier 11, 18, 72, 189.
- Aars, Niels, holeretsassessor 229.
- Ahnefeldt, Oslo 477, 572.
- Aker 354, 360, 375, 377—386, 460, 555, 556, 560, 561, 570.
- Akerselven 36, 258, 382, 407, 447, 448, 464, 478, 542, 582.
 — gaten 36, 43, 243, 277, 355.
 — hus fæstning 34, 43, 423, 454, 574.
 — mek. verksted 390, 512.
 — sparebank 382.
- Akerstad 354.
- Akersveien 278, 360.
- Alfheim 512.
- Alin, J., svensk borgermester 30, 77, 129, 171.
- Andersen, Oluf Martin, stadsingeniør 565.
 — Sev. Chr., grosserer 522.
- Andresen, H., mekanikus 495.
 — Johan Henrik, grosserer 557.
 — Kjeld Nic., avholdsagitator 327.
 — Nicolay, grosserer 122, 147, 160, 162*, 172, 176, 229, 231, 233, 301.
- Andvords, Rich., gaard 433.
- d'Angleterre hotel 534.
- Anker, Bernt, kammerherre 158, 281.
 — Carsten, statsraad 7, 84.
 — Morten, grosserer 52.
 — Peder, statsminister 168, 219.
- Ankerbroen 562.
- Anna Paulsdatter 86—88.
- Arbeidergaten 278.
- Arentz, Michael Smith, major 229, 231.
 — gaard, 425.
- Arnesen, David, tegnelærer 186.
- Arntzen, Andreas, statsraad 101.
 — Karelius August, stiftamtmand 528.
- Artilleristaldtomten 496—499.
- Arup, Jens Lauritz, biskop 532.
- Asbjørnsen, P. Chr., eventyrfortæller 330, 343.
- Aschehoug, T. H., professor 522, 529.
- Aubert, Benoni, generalmajor 130, 152, 172.
 — Elise, f. Aars 486, 488, 494.
- Audunsson, Torgeir -Møllargutten- 342.
- Bakerengen 572.
- Bakkegaten 383.
- Balke, Peder, landskapsmaler 541, 542, 543.
 — by 476, 571, 572.
- Bang, Cathrinus, professor 289.
- Bankpladsen 227, 579, 582.
- Barrow, John, engelsk reisende 182.
- Bech, Fredr. J., biskop 10, 16, 27, 75, 125.
- Behrens, Johan Didrik, sanginstruktør 530*
- Beierbroen 369, 390, 478.
- Benneche, Christian, kjøbmand 229, 301, 400.
- Benthien, And. Chr., tømmermester 229.
- Bentse bruk 388*.
- Berg, Jean, maler 262.
 — Jens Chr., justitiarius 21, 152, 195, 230, 476.
 — P. A. J., brændevinshandler 368.
- Bergen 418.
- Berggren, Pehr, svensk maler 134.
- Bergh, Christopher Anker, generalauditor 21.
- Bergslien, Brynjulf, billedhugger 575, 578.
 — Knut, historiemaler 535, 541, 575.
- Bergstrøm, Alexander, kobbersmed 229.
- Berner, Martin, garvermester 229.
- Bernhoft, Hans, byraachef 138.
- Bertelsen, Paul Fredrik, kjøbm. 229, 231, 301.

- Biermann, Frederick G., marketenter 229.
 Blinneballe, T. K., bygmester 557.
 Birch-Reichenwald, Chr., statsraad 288, 528, 532.
 Birkeland, Michael, riksarkivar 491, 536.
 Bislet bæk 369.
 Bjergfjerdings 185, 277, 278, 355, 360, 406.
 Bjerke, Halvor, klokker 478.
 Bjerregaard, Henriette f. Hansen, 97*.
 — Henr. Anker, assessor 97*, 110, 111, 113, 137, 138.
 Bjølsen 572.
 Bjørnson, Bjørnstjerne 318, 365, 366, 483, 491, 492, 504, 522, 527, 528, 538, 544 — 552, 578.
 Bjørnstjerna, Magnus Fredr. Ferdinand, generalmajor 22.
 Bjørviken 56, 359, 442, 447, 448, 454, 466, 467.
 Blich, Chr., overretsprokurator 378.
 Blix, Peter, arkitekt 37, 39, 41, 70, 71.
 Bluncks, rørlegger, gaard 528.
 Bodsfængslet 379, 383, 395.
 Boeck, Christian Peter Bianco, professor 266.
 Borch, Christopher, billedhugger 578.
 Borgerskolen 128, 240*, 429, 445.
 Borkehullet 443*.
 — hulsbryggen 446.
 Borkenstein, Carl Fredr., oberst 190.
 Brandes, Georg 581.
 Brandt, Fredrik Peter, professor 570, 571.
 — Jens, kammerherre, oberst 349.
 Bratz, L. T. M., maler 279.
 Brandvagten 405, 410*, 435*, 528, 576.
 Brede, Ole Chr., kjøbmand 168, 300.
 Bredegaarden 358.
 Bremner, Robert, reisende 294, 296, 305.
 Bretteville, Christian Zetlitz, borgermester, statsraad 241, 324, 395.
 Brinch, Christian Nielsen, skipper, verftsseier 448.
 Brinchs kran 508.
 Briskeby 572.
 Broch, Ole Jacob, professor, 421*, 522, 523, 509, 571.
 — Theodor Christian, generalmajor 131, 153.
 Brogaten 36, 278, 377, 510, 567.
 Brun, Hans, cand. theol. 528.
 — Johan Nordal, biskop 136, 471.
 — Sven, sogneprest 380, 528, 544.
 Bruun, Eskild, høiesteretsassessor 400, 402.
 — Frantz, kæmner, kjøbmand 212.
 Bryn 392.
 Brænderiveien 278.
 v. Buch, Leopold, tysk reisende 38, 275, 468.
 Budde, Christopher Peter, livmedikus 361.
 Buddes gaard 428.
 Bugge, Søren Bruun, professor 317.
 Bukier, Thomas, proprietær 150.
 Bukkehornsgaten 267.
 Bull, Georg Jakob, høiesteretsjustitiarius 355.
 — Johan Randulf, høiesteretsjustitiarius 63*
 — Ole 340*, 342, 530.
 Bulwer, Lytton, lord 292.
 Bygde 412, 537.
 — kongsgaard 19, 23, 52.
 Bymarken 277.
 Bolling, Jacob, stadshauptmand 125, 137*, 229.
 — Karen, f. Preus 137*.
 Borsen 162, 163*, 532, 567.
 Borshaven 118.
 Carlsen, Carl, overkrigskommissær 84, 158.
 Carstens, J. F. D., traktor 22, 55, 96, 295.
 Caspari, Carl Poul, professor 477.
 Caspary, N., restaurator 284.
 Castlereagh, Henry Robert Stewart, lord 18.
 de Chateauneuf, A., tysk arkitekt 323, 324, 325, 409.
 Christian IV, konge 1, 138, 140, 474.
 — Fredrik, konge 1, 2, 6, 7*, 8, 9, 14, 16, 18, 19, 20, 23, 25, 47, 52, 109, 474.
 — matros 86.
 Christiania teater 250, 251*, 363*, 364, 534, 582.
 Christie, W. F. K., stortingspresident 27, 75*, 471.
 — gate 471.
 Clausen, Jeronimus, stadsmægler 158.
 Clausens gaard 528.
 Coch, C., skibskaptein 448.
 Collett, Alf, ekspeditionschef 477.
 — Camilla f. Wergeland 199, 483.
 — Christian Ancher, bergraad, 130.
 — Johan Christian, amtmand 177.
 — John, kjøbmand 281, 350.
 — Otto, grosserer, overkrigskommissær 53*, 146, 162, 173, 280.
 — Jonas, statsraad 78, 112, 168, 205, 208.
 — & Son, handelshus 84, 158, 173.

- Collett-gaarden 19.
 Conradi, A. C., professor, 359, 362, 472.
 — Johan David, overkrigskommisær, skat-
 tefoged 212.
 Conway, Derwent, engelsk reisende 129, 295,
 297.
 Copenhagen hotel 534.
 Creditbanken 421, 436, 505.

 Daa, Ludv. Kr., professor 273, 317, 523, 524*
 548.
 Dahl, Fredr. Peter Jacob, docent 30, 32, 38,
 48, 54, 55, 60.
 — Johan, bokhandler 199, 200*, 270.
 — Johan Christian, landskapsmaler 3, 322.
 Dampkjøkkenet 406, 473*.
 Damstrædet 360.
 Deichman, Carl, kancelliraad 471.
 Delphins gaard, Madame 119, 120.
 Desirée, dronning 156, 368.
 Dietrichson, Lorentz, professor 344, 348, 349.
 Diriks, Carl Frederik, fyrdirektør, 443, 455.
 Donner, C. H., tysk handelshus 433.
 Drammensbanen 553*, 554.
 — veien 278, 567.
 Dronningens gate 278, 394, 423—428, 431,
 432, 474, 475, 493.
 Druckmüller, J., kjøbmand 271.
 Drøbak 223, 488.
 Duborgh, Peter J., konsul, 167, 168, 229, 232,
 252.
 Due, Frederik, statssekretær 113, 145, 263, 265.
 — Paul, arkitekt, 567, 568.
 — Wilhelm, løjtnant 428.
 Dürendahl & Co., handelshus 449.
 Dunker, Bernhard, advokat 119, 288, 335, 343,
 345, 414, 522, 523, 529, 538.
 — Conradine f. Hansteen 44.
 Dybwad, Bertram, brandchef 507.
 — Christian 400.
 — Jacob Erasmus, kjøbmand 200, 229, 298,
 301*—305, 400.
 Døleneng 572.

 Ebbell, Ole Falk, raadmand 288, 290*, 515—
 517.
 Eckersberg, Johan Fredr., maler 388.
 Eckhardt, J., frisør 282.
 Eckmann, L. P., hattemaker 229.
 Edy, William 13.
 Egeberg, Westye, grosserer 160, 161*, 168,
 229, 333, 301.
 — Westye, & Co., 392, 400, 402.
 Eger, familien 431.
 — Christian, kjøbmand 84, 168.
 — Ole, kjøbmand 84.
 Egertorvet 149.
 Eidsvold 395, 528.
 Eidsvoldsplads 369, 574—576, 578.
 Ekeberg 30, 100.
 — veien 26, 33*.
 Ellefsen, Daniel, grosserer 84, 158.
 Enerhaugen 36, 175, 182, 185, 354, 358, 860,
 373, 376, 382, 383, 432, 477, 535.
 Enersen, Teofilus, lærer 234.
 Enger, K., urmaker 425.
 Erichsen, Erich, hoker 229, 253.
 Eriksen, Mons, hoker 229.
 — departementsbud 159.
 — mandtalsskriver 352, 413.
 Essen, Hans Henrik von, statholder 47, 49*,
 69, 92.
 Essendrop, Carl Peter Parellus, biskop 578.
 Etterstad 99, 100, 220, 495, 527, 548.

 Falbe, Hans Hagerup, stiftamtmand 26.
 Falsen, Christian Magnus, justitiarius 98, 106,
 471.
 Fangen, Anton Wilh., sogneprest 351, 401.
 Faye, Hans, konsul 229.
 Fearnley, Thomas, maler 132, 134.
 Filosofgangen 368.
 Fidelkommissets gaard 86.
 Fiskebryggen 440, 442, 446, 458.
 Fjerdings 36, 41*, 43, 80, 125, 157, 185, 224,
 236, 243, 258, 277, 278, 360, 464.
 Fleischer, Hans Kirkegaard, generalmajor
 574.
 Fleischers pakhus 458.
 Flintoe, Johannes, landskapsmaaler 35*, 131,
 136*, 143, 176, 281, 371.
 Flor, Pierre Poumeau, krigsraad 96.
 Follestad, Dorothea 104.
 Forseth, Ole, garvermester 229.
 Forster, August 19.
 Foss, Herman, artillerikaptein 111, 194, 202,
 210, 229, 235, 260—262*, 267, 268.
 Fougner, Gabriel, politimester 241.

- Fougstad, Carl Andreas, borgermester 202, 203, 362, 376, 514, 527, 528, 540, 541*, 542, 564.
- Fredrik VI, konge, 6, 7, 9.
— VII, konge 522, 537.
— prins av Hessen 47.
- Fredrikstad 19.
- Fredriksten fæstning 19.
- Frey, hattemaker 433.
- Friele, Christian, redaktør 489.
- Friis, Johan, rektor 344.
- Frimann, Claus, sogneprest 471.
- Frimurerlogen 78, 249*, 370, 396, 484, 491, 493, 503, 532.
- Frogner 52.
— elven 572.
— gaten 571.
— jordet 572.
— kilen 553, 554.
- Frydenlunds bryggeri 511*, 512.
- Frollich, Fritz Heinrich, bankchef 400*, 522, 571.
— Thorbjorn, sogneprest 166, 564, 565, 566.
- Frolichs gaard 428, 430, 534.
- Froling, Lars «Bonaparte» 87.
- Fuhrs, konsul, gaard 576.
- Fæstningen 360, 412, 551, 572.
- Fæstningsbryggen 440, 454, 456.
— pladsen 155*, 277, 574, 575.
— stranden 369, 457.
- Fødselsstiftelsen 181*.
- Gaimard, P., fransk reisende 45.
- Galgeberget 37*, 190, 360, 383, 477.
- Gamle Akers kirke 36, 405, 460*—463.
- Garmann, Jens Schanche, prest 126—128.
- Garnisonskirken 10, 138.
— sykehuset 246.
- Gasverket 396, 397*.
- Gertner, Johan Wilh., portrettmaler 75, 200.
- Giertsen, Frederik, skolebestyrer 576.
- Gjerdrum, Ole Elleson, politimester 119, 120.
- Gjessing, Mads Dahl, ekstraskriver 179.
- Gjetemyrsveien 278.
- Gjorstad, Ph., kjøbmand 272.
- Gjos, Ferdinand, maler 155.
- Glasmagasingaarden 84, 246.
- Glückstad, Andreas, grosserer 84, 159.
— Jacob, kjøbmand 229.
- Graah, Knud, fabrikeier 390, 525.
- Grand Hotel 355, 394.
- Grimelund, Hans, gaardbruker 376, 378.
- Grorud 14.
- Grosch, Christian Henrik, arkitekt, stadskonduktør 162, 166*, 241, 242, 246, 251, 260, 324, 365.
— Heinrich August, kobberstikker 131, 132*.
- Grotten 315*.
- Grubbegaten 277.
- Grueløkken 572.
- Grüner, familien 478.
— Fredrik, myntmester 478.
— Hans, oberst, 478, 482.
- Grünerbroen 481*.
— løkken 381, 382, 389, 428, 469, 471, 477—482, 567.
— løkkens brandstation 5, 62.
- Grünning & Comp, handelshus 300, 302.
— Andreas, grosserer 146, 167, 245.
- Grünnings løkke 368.
- Grundtvig, N. F. S., biskop 345.
- Grænsegaten 277.
— haven 2, 54.
- Grønsen 3*, 34, 36, 43, 122, 224, 243, 277, 355, 356, 368, 394, 468, 568.
- Grøndahl, Christopher, boktrykker 135*, 229.
- Grøndahls bokhandel 12, 23.
- Gronland 36, 44, 182, 225, 232, 234, 235, 243, 354, 356, 358, 360, 375, 377, 380, 383, 385, 406, 464, 469, 510, 535.
- Gronlands brandstation 466, 519.
— bækken 358.
— kirke 514, 519*.
— leret 36, 39*, 383, 567.
- Gronlien 456, 489, 490.
- Gronningen 118, 141.
- Grothe, Knud, bonde 526.
- Gude, Hans Fredr., maler 330, 343.
- Gudmund, fisker 86.
- Gulbrandsen, Hans, grosserer 160, 272, 301, 400, 402, 469, 476.
— Ole, bøddelknegt 184.
— Ole, gaardeier 231.
- Gulbrandsens gaard 429, 430, 434.
- Gunnerstads gaard 428.
- Gustav, prins 419, 420, 471, 533, 579.
- Gorbitz, Johan, portrettmaler 85*, 352.

- Hagemann, Barthold Henrik, oberst 207, 208.
 — Ole Flinck, artillerikaptein 428.
- Hagerup, Mathias, statssekretær 159.
- Hakedalen 383.
- Hallén, Jens C., hanskemaker 253.
- Halling, Honoratus, provst 346, 351, 352*, 484.
- Hals, Brodrene 513.
- Hamburg 421.
- Hamilton, E., engelsk reisende 278.
- Hammer, Simon Christian redaktør, cand. mag. 574.
- Hammersborg 36, 125, 142, 236, 243, 248, 277, 323—325, 355, 358, 360, 375, 406.
- Hammerstad, Ole L., gaardbruker 491.
- v. Hanno, Albert Oskar, sanitetsoberstltn. 109.
 — Andr. Fredr. Wilh., arkitekt 406, 411, 412*, 415, 467, 495, 499, 500, 543, 580, 581.
- Hansen, fragtemand 86.
 — Christian, dansk arkitekt 498, 501.
 — Halvor, skoledirektor 520.
 — Hans Justus, pastor, bureauchef 131.
 — Jens, kjøbmand 86.
 — Martin, høiesteretsassessor 354, 400.
 — Mauritz, forfatter 187.
- Hansson, Michael Skjelderup, direktør 526, 530.
- Hansteen, Christopher, professor 502*, 503.
 — Peter Nicolai, advokat 159.
- Harald Haarflagrestatuen 574, 575*.
- Harbitz, Georg Pruhl, sogneprest 492, 493, 525.
- Hartmanns bokhandel 135.
- Hauge, Ole Mathæus, kjøbmand 301, 376, 378, 400, 402*, 448.
- Haxthausen, Fredr. Gottschalch, statsraad 21, 23*.
- Haxthausens gaard 429.
- Heftye-familien 418.
 — Fredrik Davidsen, kjøbmand 229.
 — Johannes Th., kjøbmand, 229.
 — Jørgen Haslef, ritmester, bankier 565.
 — Thomas Johannesen, konsul 160, 164*, 167, 174, 225, 233.
 — Tho. Joh. & Son, handelshus 231, 300, 302, 400, 402.
- Hegdehaugen 567, 572.
- Hegermann, Diderik, generalmajor 7.
- Helberg, Christen, professor 394.
 — Gunnar 581.
- Helgesen, Hans, oberst 471.
- Helliesen, Henrik, statsraad 89.
- Hendrichsen, Gulbrand, kjøbmand 301, 302, 304.
- Henrichsen, Hans, skibsreder 449.
- Hepp, Albert, generalkonsul 552.
- Hesselberg, Abraham, skibskaptein 449*.
 — Iver, sogneprest 321, 322*, 326.
 — Søren, malermester 229.
- Hestegaard ved Vor Frelsers kirke 61.
- Heyerdahl, Ole, ritmester 230.
 — kjøbmand, gaard 576.
- Hjelm, Hans Abel, redaktør 104, 106, 108.
 — Jonas Anton, advokat 104, 260.
- Hjorth, Adam, grosserer 390.
- Hirsch, Patroclus, kaptein, 81.
- Hjort, Johan, brigadeføge 429.
 — Ludvig August, kadet 429, 433.
- Hjorten, apotek 466.
- Hjøring, Ernst, kjøbmand, branddirektor 229, 231.
 — bryggen 446, 447, 458.
 — gaarden 424.
- Hjerterum 315—317*.
- Holberg, Ludvig 137 f, 286, 304, 471.
- Holbergsplads 568.
- Holm, Ole Rein, kjøbmand 84, 173.
- Holmen 358, 360.
- Holmsen, Thorvald, kjøbmand 229.
- Holst, Fredrik, professor 184, 186*, 356, 358, 400.
 — Paul Christian, statsraad 92, 108, 109, 114.
 — Poul, høiesteretsassessor 194, 202, 229, 235, 267.
- Holsts pakhus 458.
- Holteløkken 572.
- v. Holten, Carl Henrik, statssekretær 9.
- Holter, Wilh., direktør 476.
- Homan, Henrik, advokat 476*.
- Homansbyen 471, 476, 477, 566—568.
- Hoppe, Peder, bokhandel 135, 430.
- Hoppes gaard 425, 436.
- Hosenfeller, H. C. F., kunstmaler 159.
- Hotel de Scandinavie 424, 428, 429, 471*, 548.
 — du Nord 286, 295, 306, 465*, 466.
 — Stadt Hamburg 309.
- Hovedbanen 392—396, 446, 542.
- Hovedøen 412, 458.

- Huitfeldt, Ivar, kommandør 471.
 Huseiertomten 369, 411, 469, 496—499.
 Hustangen (Vippetangen) 146, 574.
 Høybygaarden 358.
 Hølesteret 493.
 Høiland, Ole 350, 414.
 Høien 223.
- Ibsen, Henrik, 483, 488, 490, 494, 504, 530, 549.
 Ibsen, Lars M., kjøbmand 139.
 Ingstad, Christopher, raadmand 214, 215.
- Jaabæk, Søren P., gaardbruker 579.
 Jakobskirken 562.
 Jensen, Peter Andreas, stiftsprovst 327, 365, 494, 503, 504, 528.
 — Christian, borgermester 569.
 Jernbanebryggen 456.
 — torvet 378, 410, 467, 528, 567.
 Johanneskirken 562.
 Johnson, Gisle, professor 326—328.
 Jordal 572.
 Josephine, dronning 108, 471, 579.
 Josefines gate 477, 567.
 Justisdepartementet 183*.
 Jørgensen, Christian, skuespiller 260, 270, 275.
- Kampen 572.
 Karl XIII, konge 25, 47, 50, 52, 69, 70, 71, 75.
 — Johan XIV, konge 18, 25*, 26, 47, 49, 50, 70, 71, 75, 76, 91, 93, 96, 99—105, 112—117, 123, 124, 138, 142, 144—150, 191, 205, 210, 214, 260, 262—270, 579, 580.
 — Johans monumentet 577*—579.
 — gate 254, 255*, 405, 469, 471*, 534, 539, 567, 568, 575, 580.
 — XV, konge 420, 485*, 489—495, 525, 573, 576.
- Karenslyst 284, 293*.
 Katedralskolen 24, 67, 117, 128, 221, 550.
 Katolske kirke 405.
 Kjerulf, Christian Thorvald, ekspeditionschef 557.
 Kildal, Daniel, advokat 384, 389, 390, 494, 545, 546*.
 — Mikael, sorenskriver 315.
 — Peter Wessel Wind, grosserer 576.
 Kilde, Stephen R., skrædder 282.
- Kirchener, Joh. Fr. 437.
 Kirkebakken 567.
 — gaten 278, 282, 394, 426—432, 435, 468, 474, 534, 576, 580.
 — risten 149.
 — strædet 257.
 Kjerulf, Halfdan, komponist 275, 276, 343, 367.
 — Otto, oberstlojtnant 533.
 Kleiser, Lorentz, kunstmaler 363.
 Klingenberg 284, 285*, 364, 488, 498, 530, 552.
 Knudsen, K., sadelmaker 425.
 Kongens gate 36, 135, 277, 394, 429—432, 468, — mølle 477, 478.
 Kongshavn 562.
 Kongsvinger fæstning 19.
 Konow, Thomas, kontreadmiral 493.
 Kontraskjæret 355.
 Korsgaten 478.
 Kortegaarden 434.
 Kraabølgaarden 86.
 Kraft, Jens, ekspeditionssekretær 34, 36, 37.
 Kranbryggen 446.
 Krigsskolen 32, 78, 128, 426.
 Kristiania teater 250, 251, 363*, 364, 534, 582.
 Krogh, Christian, stortingspræsident 111*.
 — Johan Bernt, generaladjutant 400.
 — støtten, 528, 551.
 Kviberg, Per, lærer 445.
 Kværner 572.
- Ladegaardsoen, se Bygdø.
 Ladestrædet 324.
 Lafontaine, August, tysk romanforfatter 292.
 Laing, Samuel, engelsk reisende 294.
 Lakkegaten 36, 44, 182, 225, 243, 354, 360, 382—385, 464.
 Lambrechts, Morten Diderik Emil, hølesterets-assessor 522.
 Lammers, Gustav Adolph, sogneprest 132, 327.
 Langaard, Mads E., grosserer 434, 449, 450*.
 Langaards gaard 528.
 Langbryggen 219, 240, 442, 447, 458, 562.
 Langberg, Lorents, professor 288.
 Lange, Christian Christoph Andreas, rigsarkivar 335.
 — Otto Vincent, toldkasserer 394.
 Langlet, Emil Victor, svensk arkitekt 474, 475, 500, 503.
 Latham, R. G., engelsk reisende 185, 295, 296.

- Lehman, Peter, tegnelærer 146.
 Lehmann, Orla 470.
 Leret 182, 243, 354, 356, 358, 360, 377.
 Lie, Jonas 506, 573, 574, 576, 580.
 Lieungh, Joachim J., sogneprest 138, 236, 401.
 Lihme, Sophus, kjøbmand 229.
 Lille Frogner 21.
 — Kirkebakke 15*, 277, 423, 428, 431, 432, 475.
 — Parkvei 471.
 — Strandgate 38, 567.
 Lillestrøm 395.
 Lilletorvet 36.
 Linaae, Jens, kjøbmand 153, 222.
 Linstow, Hans Ditlev Frants, slotsintendant 131, 132, 145 ffl., 249—254, 496, 542.
 Ljabroen 490.
 Loftsgaard-gaarden 363.
 Lorange, H. J., restaurator 284.
 Lortbækken 358.
 Losting, I. S., maler 71*.
 Louise, dansk dronning 485, 537.
 Lous, Johan Christian Vogelsang, advokat 433.
 — gaard 435, 436.
 Lumholtz, Ludvig, kateket 127.
 — Peder, grosserer 76.
 Lund, Bernt Christian, fuldmægtig 238.
 Lundh, Gregers Fougner, professor 176*.
 Lysgaard, Anders Th. J., overtoldbetjent 491.
 Lystad, E., kærner, kjøbmand 212.
 Løgstergaarden 86.
 Løvebakken 549.
 Løvenskiold-familien 418.
 — Otto, hoiesteretsassessor 522, 545, 571, 576.
 — Severin, statholder 207, 208—210, 264*, 265, 301, 393, 395, 419.
 Manderstrøm, Ludvig, greve, utenriksm. 525.
 Malam, James, skotsk ingeniør 396.
 Mangelsgaarden 67, 183, 184.
 Mariboe, Ludvig, kaptein 32, 107, 108, 130*, 153, 174.
 — gaarden 32, 43*, 49, 246, 433.
 Maridalen 383.
 Maridals-øset 464.
 — vandet 565.
 — veien 278.
 Markveien 478, 511.
 v. Martens, G.F.v. baron, preussisk gesandt 19.
 Mathiesen, Haagen, assessor 58*.
 — & Tostrup, handelshus 392.
 Meidell, Ditmar, redaktor 491, 522.
 Meyer, Jacob, grosserer, ritmester 56, 57*, 122, 168, 225, 229, 231, 233, 300, 302, 350, 392, 400, 402, 448.
 — Thorvald, 471, 474, 482.
 Meyers, Thv., gaard 528, 534, 576.
 — gate 478, 567.
 Michelet, Carl Johan, politimester, amtmænd 482, 568, 570, 571.
 Middelthun, Julius Olavus, billedhugger 545.
 Moe, Jørgen, biskop 343, 579.
 Moestue, Annichen, Madame 33, 128.
 — Jens, raadmand 33.
 Moløkken 572.
 Monrad, Marcus Jacob, professor 275, 578.
 Morgenstjerne, Christian Fredr. Jakob von Munthe af, politimester 374, 385*, 400, 472.
 — Wilhelm H. L. v. Munthe af, amtmænd 288.
 Morier, J. P., engelsk diplomat 18.
 Mortensen, M., slotsgartner 349.
 Moss 21, 23.
 Motzfeldt, Carl, expeditiionssekretær 376, 378.
 — Ketil, statsraad 577.
 — Peter, statsraad 24, 26, 92, 94, 95, 98—102.
 — Ulrik Anton, hoiesteretsassessor 203, 380, 472, 485, 496.
 Mügge, Theodor, tysk reisende 294, 295, 309, 370, 372, 374, 405.
 Müller, Henrik Jacob, kommandørkaptein 568.
 Munch, Andreas, digter 84, 198, 268, 270, 343, 374, 477, 533, 544, 576.
 — Jacob, kaptein 15, 97*, 111, 130—133, 172.
 — Johan Storm, biskop 320.
 — Peter Andreas, professor 65, 335*, 336, 374, 578.
 Munkedamsveien 278, 408, 433.
 Munthe, Gerh., maler 373.
 Mølnichen, Erich Rørling, amtmænd 376.
 Møller, H. L., kjøbmand 301, 458.
 — O., kjøbmand 273.
 — Peter, apoteker 229, 301, 323, 349.
 — Ulrich, overlærer 323.

- Møllerbroen 481*.
 — gaten 36, 43, 69, 277, 278, 374, 480.
 — gatens skole 236.
- Mörner, Karl Karlsson, statholder 49, 50*, 51
 — 53, 77, 91, 92, 104.
- Napoleon I, keiser 69.
- Nebeløng, Johan Henrik, arkitekt 344.
- Nedre Foss 382, 383, 390.
 — Hammersborggate 374.
- Neergaard, John, lensmand 194.
- Nerdrum, Ole, bordskriver 81, 82, 87, 229.
- Neumann, Jacob, biskop 27.
 — & Søn, handelshus 159.
- Newyork 477—481.
- Nickelsen, M. G., kjøbmand 229.
- Nicolaysen, H. F., kjøbmand 301.
 — Julius, professor 361.
- Niefling, Ole, arbeider 82, 86—89.
- Nielsen, Christen, kammer, kjøbmand 212.
 — Jacob, agent 70, 84, 427.
 — Jacob, kjøbmand 229.
 — Poul, vicelagmand 478.
 — Yngvar, professor 49, 96, 349, 430—432.
- Nord, M. E., snedkermester 423, 424.
- Nordbygaten 354, 360, 383, 406, 535.
- Nordmarken 540, 564—566.
- Nordre gate 478.
- Norges Bank 246, 247*, 391, 400.
- Norman, George, engelsk forretningsm. 233.
- Nybroen 179*, 382—384, 408, 567.
- Nydalen 571, 572.
- Nygaten 267, 278, 358, 360.
- Nyland 508.
 — kaen 458.
 — mek. verksted 391, 447, 512.
- Nyleret 383.
- Nytorvet, se Youngstorvet.
- Nørregaard, Asta, malerinde 322, 326.
- Observatoriet 309*, 310, 406.
- Oehlenschläger, dansk digter 197 ff.
- Ollendorffs hus 429, 435, 436.
- Olsen, J. P., bankadministrator 523.
 — Thor, kjøbmand 168, 229, 235, 241, 250, 300*, 301, 354, 400, 460, 518.
 — malermester, gaard 445.
- Omsen, Christian Frimann, toldprokurør 11.
- Onsum, Oluf, kjøbmand 400, 569.
- Oplandene 506.
- Orlov, Wladimir, greve, russisk gesandt 19.
- Oscar I, konge 25, 27, 50, 71, 76, 108, 196, 197, 266, 272, 274* ff, 396, 454, 471, 486, 488, 495, 542, 550.
 — II 532, 533, 576, 579.
- Oslo 44, 182, 225, 360, 375, 377, 383, 364, 529, 566—568.
 — bispegaard 395.
 — gate 567.
 — havn 467.
 — Ladegaard 100.
- Otte, F. W., tysk reisende 178, 182.
- Palæbryggen 452, 454, 467, 566.
- Palæet 6—10, 26, 27, 29*, 49, 51, 52, 65, 68, 72, 76, 77, 83, 92, 97, 100, 101, 368, 485, 532.
- Palæhaven 17, 77, 95, 116, 117, 139, 446, 467, 545.
- Parkveien 567.
- Pauluskirken 559*, 562.
- Pavels, Claus, biskop 6, 8—12, 14, 16—18, 21, 23, 25, 28, 47, 49, 59, 63, 69—72, 93, 319, 320.
- Petersen, Anthon, kjøbmand 110.
 — Eilif, kunstmaler 162.
 — Hans Christian, statsraad 298, 310, 311, 504.
 — Momme, & Søn, handelshus 233.
 — Peter, generalkonsul 430, 431.
 — Peter, gaard 434, 528, 534, 576.
 — Peter, maler 303.
- Petruskirken 559.
- Pihl, Carl Abraham, jernbanedirektor 477.
- Pilestrædet 36, 243, 257, 277, 278, 358, 433, 360, 568.
- Piperviken 36, 43, 45*, 125, 185, 224, 232, 236, 237, 243, 277, 278, 283*, 355, 358—360, 406, 414, 446, 447, 467, 469, 535.
 — almenskole 363, 364*.
- Piperviksbyggen 566.
 — stranden 368, 408, 442.
- v. Platen, Baltzar, greve, statholder 114, 115*, 119, 123, 190, 264.
- Platou, Christian, sorenskriver 557.
 — Ludv. Stoud, professor, statssekretær 8, 62.
 — gaten 354, 383.

- Ploug, Carl, digter 345.
 Ploen, Jacob, urmaker 86.
 — Jørgen, kjobmand 59*, 162.
 — Jørgen, Madame 168.
 — Marcus, grosserer 93, 94, 96, 97, 168.
 Plotz, Carl, måler 161.
 Politikammeret 323, 514, 515*.
 Posthuset 576.
 Prestegaten 368, 369.
 Priess, Frederich Wilh., morder 526.
 Prinsensgate 277, 425—432, 468, 474.
 Qvam, Ole Anton, statsminister 529.
 Raadhusgaten 21, 277.
 Rakkergaten 36.
 Randklev, John L., sorenskriver 269.
 — gaard 425.
 Rasch, Lars, stiftsoverretsprokurator 229, 235, 354, 378, 400, 476.
 Rasmussalen, Gronland 581.
 Rasmussen, Soren, professor 172, 301.
 Ravern 447.
 Reissiger, Friedrich August, komponist 579.
 Revierbryggen 440, 442, 445, 446, 447, 456—458.
 Revieret 130, 218, 219, 359, 442, 454, 455.
 Revierstrædet 277.
 Richter, Andreas, politimester 232.
 — Ole J., statsminister 491, 548.
 Riddervold, Hans, statsraad 532.
 Rikshospitalet 36, 152, 181*, 183*, 400, 408.
 Ring, Ole, kænner, kjobmand 32, 212.
 Rodeløkken 571, 572.
 Rohde, Ernst, grosserer, konsul 167, 168.
 Roll, Oluf Nicolai, havnedirektor 522.
 Rosenberg, Niels, kænner, kjobmand 212.
 — & Son, handelshus 402.
 Rosendaløkken 572.
 Rosenkrantz, Marcus Gjøe, statsraad 22, 25, 168, 173.
 — gaten 567.
 Roverud, Lars, musiklærer 136.
 Ruseløkkbakken 355, 360, 414.
 Ruseløkken 36, 175, 182, 185, 224, 243, 245, 252—254, 277, 278, 368, 496, 535, 539.
 Rye, Johan Henrik, hofesteretsassessor 172, 202, 229, 235, 267, 268, 354, 460.
 — Olav, generalmajor 471.
 Rygh, Ewald, statsraad, borgermester 561, 563, 564.
 Ræder, Georg, general 460.
 Romer, Karl Ludv. Wilh., oberstlttn. 6.
 Sadelmakerbryggen 446, 447.
 — hullet 445*, 446.
 Sagene 36, 43, 225, 277, 278, 358, 360, 369, 382—384, 480, 535.
 — brandstation 466.
 Sagveien 278.
 Salicath, Soren, bureauchef 238.
 Sandakerbakken 383.
 — jordet 572.
 Sandels, Johan August, greve, statholder 78, 91—95*, 97, 112—116, 132, 157.
 St. Hallvards plads 567.
 St. Olavs gate 471.
 Sanne, Jacob, restaurator 284.
 Sannergaarden 478.
 Sars, Johan Ernst, professor 95, 268, 492, 536, 581.
 Saugbanken 43.
 Schatteløkken 572.
 Schetelig, H. F., skibskaptein 447, 452.
 Schirmer, Heinrich Ernst, arkitekt 324, 406, 496, 497, 499, 500, 578.
 Schiwe, Jørgen, redaktør 194.
 v. Schleppegrell, Fredr. Adolf, generalmajor 471.
 Schmelck, Johan Henrich, kjobmand 475.
 Schmidt, Frederik, provst 16, 18, 26.
 Schou, Christian, kjobmand 229, 253, 400.
 — Halvor, fabrikejer 390, 522, 557.
 — Hans Jacob, garvermester 378.
 Schouw, Christian, skrædder 33.
 Schreiner, Peter, kjobmand 272, 428, 522.
 — gaard 428.
 Schreuder, Hans Paludan Smith, missionsbiskop 326.
 Schubert, Fr. Wilh., tysk professor 30, 53.
 Schwach, Conrad Nicolai, forfatter 260.
 Schweigaard, Anton Martin, professor 203, 205, 267, 268*, 380, 390—394, 453, 540—556.
 — Caroline Magnine f. Homan 544.
 — Christian Homann, statsminister 557, 571.
 — statuen 545—547.
 Schwensen, Justus Heinrich, kjobmand 272, 302, 378, 400, 402, 425, 476.

- Schydzt, Christian Lottrup, garn.prest 362.
 Schoyen, Peter Martin, stemplet-papirforvalter 400.
 Selldugsfabrikken 482.
 Sem, Niels Arntzen, stiftamtmand 316.
 Sem, Ole, politimester 164.
 Semb, L., konsul 270.
 de Seue, Werner Nicolai, general 20.
 Sewell & Neck, engelsk handelshus 421.
 Sibbern, Carl, amtmænd 142.
 Sigwardt, Matthias, stiftsprovst 139.
 Simonsen, Knud Frederich Christian, morder 526.
 Simonsens gaard, Torvet 534.
 Sinding-Larsen, Alfr., auditor 480.
 Sinsen gaard, Aker 14, 572.
 Sivertson, Sylvester, redaktor 194.
 Skillebæk 305*.
 Skippergaten 278, 427, 428, 431, 432, 442, 456.
 Skjæggerud gaard 356, 358.
 Skjelderup, Michael, professor 50, 61*, 496.
 Slotsbakken 368, 464, 528, 530.
 — gaten 277.
 — parken 410, 412.
 — pladsen 410, 420, 527, 529, 533*, 578—580.
 — velen 254—256, 278, 368, 369, 394, 405, 579.
 Slottet 141*—151*, 368, 370, 406, 440, 493, 503, 534, 577.
 Slusen 448.
 Smalgangen 36, 182, 278, 354, 358, 360, 383.
 Smedkroken 278.
 Soelvoid, Peder, redaktor 194.
 Sofa Albertina, prinsesse 50.
 Sognsvandsledningen 562.
 Solberg, N., skomakermester 378.
 Soon 223.
 Sophie, dronning 579.
 Sorgenfri 109*, 323, 324.
 Stabell, Adolf Bredo, bankchef 330—333*, 394, 375, 381, 382, 498, 506.
 — Fredr. Wilh. B., general 203, 253*, 254, 256.
 — gaarden 369.
 — kroken 368.
 Staffeldt, Bernh. Ditlef, general 21.
 Stang, Fredrik, statsminister 203, 205, 230, 235, 244, 250, 288, 392, 503, 532, 533, 579.
 v. Steigentesch, August, baron, generalmajor 19.
 Stenerssen, Even, kærner, kjobmand 84, 94, 168, 212.
 — Stener Johannes, professor 319.
 Stephenson, Robert, engelsk ingeniør 392.
 Stiftsgaarden 419.
 Stølmagergaten 478.
 Stølt, Jørgen, farver 229.
 Store Kirkebakke 424.
 — Vognmandsgate 445.
 Storgaten 36, 43, 55, 76, 96, 278, 394, 510, 567.
 Storm, Edvard, sogneprest 471, 568.
 Stortingsbygningen 70*, 71*, 495—501*, 503, 528, 534.
 — gaten 368, 469, 575.
 — plads 368.
 Stortorvet 120, 122, 436, 468*, 566—568.
 Strandgaten 278.
 Strøm, Chr., kjobmand 400.
 Strømberg, Peter, teaterdirektor 112, 113, 199, 205.
 Strømbergs teater 247, 582.
 Strømsveien 572.
 Stub, Kjeld, sogneprest 471.
 Studentersamfundet 488, 507, 530, 536.
 — lunden 548, 575, 576.
 v. Stühler, tysk arkitekt 542.
 Sundt, Ellert, sogneprest 414—418*, 549.
 Svendingen 572.
 Sverdrup, Georg, professor 11, 12*, 16, 18, 33, 70, 136, 197.
 — Johan, statsminister 532, 548, 555.
 — Michael, justissekretær 273.
 Svinesund 355.
 Sæter, Anne Nielsen 194, 195*, 315.
 Sætrand, Erich Jensen, hoker 229, 231, 235.
 Soberg, J., skomaker 355.
 Sodringsgaarden 358.
 Søndberg, matros 86.
 Sørensen 456.
 Sørensen, Bergerius, verftsdirektor 454, 455.
 — Aimar, August, statsraad 548.
 Sørensen, Christian, biskop 139, 147, 265, 269, 272.
 — Søren Anton Wilh., statsraad 194, 201, 202, 208, 209, 229, 244, 260, 263, 267, 268, 359.

- Tandberg, Jørgen Johan, biskop 574.
 Tank, Carsten, statsraad, kjøbmand 233.
 Teatergaten 199, 232, 278.
 Telthusgaten 278, 355, 358.
 Thinn, Christopher Monsen, blikkenslager 229, 233.
 — gaard 277.
 Thoresen, Hans, kjøbmand 84, 85°, 168.
 Thorsen, Mogens, skibsreder 229, 298°, 301, 302, 400, 402, 450.
 Thommessen, J., kjøbmand 273.
 Thrane, Kirstine Marie, f. Dørcker 159°.
 — Marcus, arbeiderleder 318, 326, 335, 346, 351—353°, 370, 441, 465, 567.
 — Paul, kjøbmand 4, 158°, 159.
 Thrap, Daniel, sogneprest 288, 289, 316, 317, 321, 325, 327, 355, 362, 392, 420, 455, 540, 579.
 — Nils Andreas, byfoged 194, 349, 392.
 Thue, Henning Junghaus, lektor 275, 284, 286, 288, 292.
 Thurmann, Brede, prest 200, 201.
 Thygeson, Nicolai Emanuel de, stiftamtmand 7.
 Thyholm, Jens, kjøbmand 164, 165.
 Tidemand, Adolph, maler 136, 330, 343.
 — Nicolai, oberst 74.
 Tiedemann, J. L., grosserer 301, 400.
 Tobiesens teglverk 580.
 Tofte, Andreas, kjøbmand 167, 229, 231, 233, 234°, 235, 300, 302, 400, 452.
 — Mads Trulsen, krigsraad, proprietær 233.
 Toldbodbyggen 448.
 — gaten 36, 119, 277, 355, 468.
 Tomtegaten 38, 89.
 Torgersens reperbane 80, 84, 86.
 Tordenskjold, Peter, viceadmiral 471.
 Torshaug 572.
 — bækken 478.
 Torvbækgaten 478.
 Torvet 277, 576.
 Tostrup, Christopher, grosserer 402.
 — Jacob, juveler 576.
 Trapness, A. K., baker 507, 510, 514.
 Trefoldighetskirken 248, 323, 325, 405, 411°, 415°, 378, 460, 461, 544.
 Treschow, Niels, professor, statsraad 70, 141.
 — mollen 383, 464.
 Trondhjem 77, 78.
 Tugthuset 406.
 Tullin, Christian Braumann, raadmand 471.
 — Karen Henrikke, f. Wilster 253.
 — løkken 245.
 Tyveholmen 185, 359, 458, 581.
 Tonsager, Lars T., bonde, stortingsmand 317.
 Tonsberg, Nils Christian, forlagsbokhandler 308.
 Tolén 142, 392.
 — botaniske have 383.
 — gaten 243, 354, 360, 383, 535.
 Tonnesen, Axel, kjøbmand 569.
 Ueland, Ole Gabriel, lensmand 194.
 Ullevoldsveien 98, 278.
 Ullmann, Vilhelmine f. Dunker 133, 134, 136.
 Universitetet 32, 33, 62, 63, 69, 265, 405—407°, 502, 528, 531, 534, 535.
 Universitetsgaten 464.
 — pladsen 410.
 Uranienborg 476.
 Vaalerengen 477, 572.
 Vaterland 36, 43, 80, 84—87, 125, 127, 157, 157, 175, 224, 225, 235, 236, 243, 258, 267, 277, 278, 355, 360, 406, 469, 496.
 — bro 13°, 14, 26, 70, 76, 104, 218, 377, 567.
 — gamle kirkegaard 469.
 — gaten 36.
 — torv 36.
 Vestbanen 554.
 — stationen 358, 567.
 Vibe, Andreas, ingeniormajor 420.
 — Fredr. Ludv., rektor 549, 550.
 Victoria, engelsk dronning 396.
 — Hotel 466, 534.
 Vinje, A. O., digter 494.
 Vippetangen 146, 440, 454, 457.
 Vognmandsgaarden 86.
 Vogt, Carl Fredr., maler 53.
 — Jens Theodor Paludan, ingeniør 566—568.
 — Jørgen Herman, statsraad 313, 316, 542.
 Voldgaten 277.
 Vor Frelser kirke 3°, 10, 15, 16, 25, 27, 52, 61, 75, 82, 138, 322—325, 405, 409°, 423, 430, 461, 462, 528, 532, 534, 535, 574.
 — gravlund 462, 562.

- Wahlstrom, Pehr, regjeringsraad 71.
 Waisenhuset 221.
 Wallem, Fredrik B., direktør 117.
 Wangs, sadelmaker, gaard 576.
 Wedel Jarlsberg-familien 418.
 — Ferdinand C. M. baron av, general 52, 119*, 120, 123, 207, 210, 345, 346.
 — Harald, baron 540, 564—566.
 — Johan Herman Caspar, statholder 52, 68, 74*, 116, 153, 168, 174, 264, 281, 282, 298, 299, 419.
 Wedel, Karen f. Anker, grevinde 51.
 Weideras, skjænkestue 57.
 Welhaven, Joh. S., professor, digter 48, 65, 119, 192, 193, 196—200, 203, 266, 270, 275, 282, 284, 288, 292, 298, 321—325, 347, 367, 405, 442, 444, 522, 581.
 — gate 568.
 Wergeland, Amalie, f. Bekkevold 456.
 — Henrik 69, 119, 123*, 142, 175, 182, 183, 187, 190—209, 260, 262, 271, 282, 285, 286, 298, 302, 313—320, 327, 336, 342, 350, 367, 413, 444, 456, 471, 529, 530, 539, 546, 547, 581.
 — statuen 530, 546.
 — Lars Johan, skomakermester 165.
 Wergmann, Peter Frederik, teatermaler 169, 283, 369, 534.
 Werner, Hans Peter, kjøbmand 229, 253.
 — gaard 428.
 — H., Madame, hotel 55.
 Wessel, Joh. Herm., digter 471.
 Wessel & Kloed, kjøbmænd 282.
 Wexels, Wilh. Andreas, sogneprest 288, 320* 325—327.
 Wilberg, arsenalsmed 429, 436.
 Wilson & Co., engelsk skibsrederifirma 397.
 Wingaard, N. B., maler 461.
 Winther, Hans Thøger, prokurator, bokhandler 135.
 Wisbech, Christian, distriktslæge 400.
 Wittmach, Johan Heinrich, portrætmaler 353.
 Wolff, Jakob Wilh. Nikolai, skuespiller 533.
 Woxen, Hans Johan, godseier 557.
 Wulfsberg, Niels, prest, redaktør 93, 104*, 105, 127.
 — Christian August, bokhandler 270.
 Young, Jørgen, kjøbmand 94, 96—98, 104, 142, 153, 160, 167, 225, 231, 235, 243.
 — Niels, grosserer 300, 302, 400, 402, 496.
 Youngstorvet 469, 517*, 562.
 Ytteborg, Niels Jensen, brygger, borgermajor 229, 233, 235, 241, 244, 250, 253, 267, 268, 301, 303*, 337, 354.
 Ørsted, Hans Christian, professor 275.
 Østbanestationen 38, 83, 84.
 Østbye, Ole Olsen, arbeider, se Niefing.
 Østre gate 33, 135, 257, 277, 424, 427—432, 468, 471, 474, 528, 534.
 Øvre Foss 390.
 — Slotsgate 135, 468.

ILLUSTRATIONSFORTEGNELSE

	Side
Grænsen med Vor Frelsers kirke. Efter tegning signert: In der Stadt Christiania d. Juli 1844. J. Dahl. Nationalgalleriet, Kristiania	2
Christian Fredrik. Efter pastel av Chr. Horneman	7
Tidens ekstrablad 25. januar 1814, gjengit i halv størrelse	9
Biskop Bech. Efter maleri av Jacob Munch. Vor Frelsers kirke, Kristiania	10
Slotsprest Pavels. Efter litografi fra Em. Bærentzen & Co. lith. Inst. Universitetsbiblioteket, Kristiania	11
Georg Sverdrup. Efter pastel av Chr. Hornemann	12
Vaterlands bro. Christiania Bridge. Efter tegning av John William Edy i Boydell: Picturesque Scenery of Norway, London 1820, pl. nr. 52	13
Lille Kirkebakke med Vor Frelsers kirke. Efter en ufuldført gouache av Jacob Munch ca. 1820. Fra Collett: Gamle Christiania Billeder, 2. utg., side 488	15
Porten til Palehøven. Efter fotografi av O. Væring. Det antikvariske arkiv, Kristiania	17
General F. G. Haxthausen. Efter maleri av Jacob Munch. Krigsskolen, Kristiania	23
Karl Johan. Efter kobberstik. Universitetsbiblioteket, Kristiania	25
Biblioteksalen i Palæet. Efter fotografi av O. Væring. Det antikvariske arkiv, Kristiania	29
Kristiania set fra Etterstadsletten ca. 1820. Efter maleri, muligens av C. Vogt. Bymuseet, Kristiania	31
Ekebergsvingen. Efter litografi av P. F. Wergmann i Norge i lith. Billeder I, side 21	33
Kristiania set fra Ekeberg. Efter akvarel av J. Flintoe. Bymuseet, Kristiania	35
Galgeberget. Efter akvarel av Peter Blix 1897. Bymuseet, Kristiania	37
Grønlandsleret. Efter akvarel av Peter Blix 1896. Bymuseet, Kristiania	39
Fjerdlingen. Efter akvarel av Peter Blix. Bymuseet, Kristiania	41
Marlboegaarden. Parti av Prinsensgate. Efter fotografi. Bymuseet, Kristiania	43
Piperviken. Efter litografi: Citadelle de Christiania vue prise de l'observatoire. Efter tegning av A. Mayer i P. Gaimard: Voyages en Scandinavie, en Laponie etc. 1838, 1839 et 1840. Paris. Pl. 47	45
Grev Essen. Efter maleri. Bymuseet, Kristiania	49
Grev Mørner. Efter maleri. Bymuseet, Kristiania	50
Otto Collett. Efter maleri av C. Vogt	53
Jacob Meyer. Efter Oppegaards kopi av Jacob Munchs maleri. Bymuseet, Kristiania	57
Haagen Mathlesen. Efter maleri av ukjendt utenlandsk mester. Kammerherre Mathiesen, Linderud	58
Jørgen Ploen. Efter maleri av Jacob Munch 1804. Bymuseet, Kristiania	59
Michael Skjelderup. Efter maleri av Jacob Munch. Advokat Arthur Skjelderup, Kristiania	61
Høiesteretsjustitiarius J. R. Bull. Efter maleri av Jacob Munch. General Bull, Kristiania	63

	Side
Festsalen i Palæet med musiktribunen. Efter fotografi av O. Væring. Det antikvariske arkiv, Kristiania	65
Stortingsbygningen. Efter akvarel av Peter Blix 1879. Bymuseet, Kristiania	70
Stortingssalen. Efter tegning av I. L. Løsting 1836. Bymuseet, Kristiania	71
Grev Wedel. Efter maleri av Jacob Munch. Finansdepartementet, Kristiania	74
Præsident Christie. Efter tegning av J. W. Gertner (omkr. 1840)	75
Kartskisse over bordtomterne. Efter tegning av kapteln Patroclus Hirsch 1794. Fra Collett: Gamle Christiania-Billeder, 2. udg., side 185	81
Kjøbmand Hans Thoresen. Efter maleri av J. Gorbitz. Bymuseet, Kristiania	85
Tomtegaten. Efter tegning av H. Helliesen 1887. Bymuseet, Kristiania	89
Grev Sandels. Efter maleri. Bymuseet, Kristiania	95
H. A. Bjerregaard. Efter maleri av Jacob Munch. Bymuseet, Kristiania	97
Henriette Bjerregaard, f. Hansen. Efter maleri av Richter. Bymuseet, Kristiania	97
Av Nationalbladets første nummer. Gjengivelse av første side av Det Norske Nationalblad af blandet Indhold. 1815, Juli 17de	103
Niels Wulfsberg. Efter miniaturportræt av Dorothea Follestad. Morgenbladets kontor, Kristiania	104
Forlystelsesstedet Sorgenfri. Efter tegning av Alb. O. v. Hanno. Medicinske Selskab, Kristiania	109
Chr. Krohg. Efter maleri av Jacob Munch. Nationalgalleriet, Kristiania	111
Chr. von Platen. Efter maleri. Bymuseet, Kristiania	115
General, baron Wedel-Jarlsberg. Efter træsnit i Ny illustreret Tidende 1883, sd. 465	119
Abderiternes aarsfest eller politiets aarlige fest i Abdera 17. mai 1829. Karikatur av Torvslaget. Efter tegning. Forlagsbokhandler J. W. Cappelen, Kristiania	121
Henrik Wergeland som student. Angivelig efter tegning av Nicolai Wergeland. Fra Sofie Aubert Lindbæk: Hjemmet paa fæstningen, side 33	123
Ludvig Mariboe. Efter maleri. Fra A. Krogvig: Fra den gamle tegneskole, side 17	130
Portræt av en genesisk dame. Maleri av Jacob Munch paa kunstutstillingen 1818. Nationalgalleriet, Kristiania	131
Køberstikker Grosch. Efter tegning av G. A. Lammers. Direktør H. Grosch, Kristiania	132
Jacob Munch. Efter maleri av ham selv. Fotografi i Det antikvariske arkiv, Kristiania	133
Ths. Fearnley som ung. Efter maleri av Berggren. Disponent Young Fearnley, Kristiania	134
Christopher Grøndahl. Efter fotografi. Boktrykker Tandberg, Kristiania	135
Johannes Flintoe. Efter maleri av Adolph Tidemand. Haandverks- og Kunstindustri-skolen, Kristiania	136
Stadshauptmand Bølling. Efter pastel. Redaktør S. C. Hammer, Kristiania	137
Karen Bølling, f. Preus. Efter pastel. Redaktør S. C. Hammer, Kristiania	137
Akeisehuset ved Klingenberg, indkjørslen til Kristiania fra vest. Efter maleri av J. Flintoe ca. 1830. Bymuseet, Kristiania	139
Utsigt fra Pilestrædet til Drammensveien — den nuværende Karl Johans gate — i begyndelsen av 1830-aarene. Efter maleri av J. Flintoe	143
H. D. F. Linstow. Efter maleri av Carl Lehmann. Fotografi i Det antikvariske arkiv, Kra.	146
Slottet efter Linstows oprindelige utkast. Efter lithografi av J. Gjorup fra J. Finnes litografiske officin, Kristiania. Universitetsbiblioteket, Kristiania	148
Slottet i sin endelige skikkelse. Efter fotografi av A. Wiise. Det antikvariske arkiv, Kristiania	149
Slottet. Efter maleri, angivelig av Linstow og set fra hans hus. Fotografi paa Norsk Folkemuseum	151

	Side
Parade paa Fæstningspladsen. Efter maleri af F. Gjos, antagelig ca. 1835. Bymuseet, Kristiania	155
Paul Thrane. Efter maleri af H. C. F. Hosenfeller. Bymuseet, Kristiania	159
Fru Thrane, f. Dørcker. Efter maleri af H. C. F. Hosenfeller. Bymuseet, Kristiania	159
Westye Egeberg. Efter tegning av C. Plotz 1821. Grosserer Einar Westye Egeberg	161
Nicolay Andresen. Efter kopi av Sara Hornemann av Eilif Petersens maleri. Bymuseet, Kristiania	162
Børsen. Efter fotografi. Børsen, Kristiania	163
Thomas Johannesen Heftye. Efter maleri. Fru telegrafdirektor Heftye	164
Arkitekt Grosch. Efter fotografi. Direktor H. Grosch, Kristiania	166
Constitutionen og Prinds Carl. Efter litografi. Utsnit av Fredriksværn, tegnet av P. F. Wergmann 1835. Universitetsbiblioteket, Kristiania	169
Gregers Fougner Lundh. Efter maleri, angivelig av J. Flintoe. Advokat Carl Lundh, Kristiania	176
Nybrosen under opførelse 1826. Efter tegning av M. Dahl Gjessing. Fra Collett: Gamle Christiania Billeder. 1. utg., side 300	179
Det ældste rikshospital og Fødselsstiftelsen. Efter fotografi av O. Væring. Bymuseet, Kristiania	181
Det senere rikshospital, nu Justitsdepartementet. Efter fotografi av A. Wilse. Det antikvariske arkiv, Kristiania	183
Fredrik Holst. Efter tegning av D. Arnesen 1872. Medicinske Selskab, Kristiania	186
Rævbølgemakeren. Karikatur. Efter kobberstik. Universitetsbiblioteket, Kristiania	191
Krohg-støtten. Efter litografi av Winther efter tegning av Boyesen. Universitetsbiblioteket, Kristiania	193
Mor Sather. Efter litografi av Fehr. Bymuseet, Kristiania	195
Welhaven som ung. Efter tegning av ham selv. Fotografi i Det antikvariske arkiv, Kristiania	197
Johan Dahl. Efter tegning av J. W. Gertner 1843. Universitetsbiblioteket, Kristiania ..	200
Det dramatiske selskabs teater. Efter tegning av Kjelland Torkildsen 1890. Næsers samling, Bymuseet, Kristiania	203
Strombergs teater. Efter litografi fra en planche med Kristianiaprospekter efter tegning av P. F. Wergmann, trykt hos Winther 1835. Universitetsbiblioteket, Kristiania ..	205
Akershus og Kristiania set fra Prins Carl- 1831. Efter litografi av Fehr. Universitetsbiblioteket, Kristiania	213
Kart over Kristiania 1830. Efter litografi av Fehr og tegning av Carl B. Roosen. Universitetsbiblioteket, Kristiania	216—17
Andreas Tofte. Efter maleri utført i England. Fotografi i Det antikvariske arkiv, Kristiania	234
Møllergatens ældste skolehus. Efter fotografi. Folkeakademiet, Kristiania	236
Kristiania bys budget 1837. Efter Christiania Intelligenssedler 1838, no. 187	239
Borgerskolen, Kongens gate 22. Efter fotografi. Folkeakademiet, Kristiania	240
Norges Bank. Efter fotografi av A. Wilse. Det antikvariske arkiv, Kristiania	247
Frimurerlogen. Efter tegning av arkitekt v. Hanno 1879. Fra bidrag til Fremstilling av Kristiania Arkitektur i det nittende Aarhundrede, Kra. 1880, planche	249
Christiania theater. Utsnit av gouachemaleri av arkitekt Grosch, Kristiania kommune ..	251
Forslag til regulering av Slotsveien den nuværende Karl Johans gate, 1846. Bilag til sak angaaende regulering av Østergate 6. april 1846 (i Aktstykker, Kristiania kommune 1844—51). Kart fra Fedor Tegners litografiske institut	255
Karl Johans indtog 21. december 1838. Efter træsnit i Skillingsmagasinet, Aarg. 5, side 253	261

	Side
Herman Foss. Efter maleri av Jean Berg. Fotografi tilh. Aschehougs forlag, Kristiania	262
Severin Lovenskiold. Efter litografi av E. Westerberg efter tegning av D. Arnesen. Universitetsbiblioteket, Kristiania	264
A. M. Schweigaard. Efter maleri av K. Bergslien. Fotografi i Det antikvariske arkiv, Kristiania	268
Krohgstøtten med flagstangen. Efter vægmaleri av Peder Balke, tidligere i Dronningens gate 16, Kristiania. Efter fotografi paa Bymuseet, Kristiania	273
Oscar I. Efter litografi av H. Bucher. Universitetsbiblioteket, Kristiania	274
Kristiania marked. Efter maleri av L. T. M. Bratz 1843. Bymuseet, Kristiania	279
Kusker paa Stortorvet. Efter maleri av J. Flintoe. Forlagsbokhandler J. W. Cappelen, Kristiania	281
Piperviken med Observatoriet i bakgrunden i 1830-aarene. Efter litografi av Fehr efter tegning av P. F. Wergmann. Universitetsbiblioteket, Kristiania	283
Klängenberg. Fra studenterfesten 1852. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad, 1852, side 193	285
Kristiania. Efter originalbillede av Fahlcrantz i litografisk gjengivelse fra Gjøthstrom & Magnusson. Universitetsbiblioteket, Kristiania	287
Ole Falk Ebbel. Efter fotografi. Fru prost Ulstad, Kristiania	290
Karenslyst paa Ladegaardsoen. Efter fotografi av Ths. Fearnley 1883. Næsers samling, Bymuseet, Kristiania	293
Hotel du Nord. Efter litografert plakat fra Em. Barentzen & Co., lith. inst. Universitets- biblioteket, Kristiania	295
Mogens Thorsen. Efter maleri av C. M. Ross. Mogens Thorsens stiftelse	298
Thor Olsen. Efter maleri av J. Gørbitz. Bymuseet, Kristiania	300
Jacob Erasmus Dybwad. Efter silhouet. Fotografi i Universitetsbiblioteket, Kristiania	301
Nils J. Ytteborg. Efter maleri av Peter Petersen. Fotografi i Universitetsbiblioteket, Kristiania	303
Skillebæk. Efter fotografi av A. Wilse. Det antikvariske arkiv, Kristiania	305
Observatoriet. Efter fotografi av A. Wilse. Det antikvariske arkiv, Kristiania	309
Statsraad Petersens løkke. Efter fotografi av A. Wilse. Det antikvariske arkiv, Kristiania	311
Wergelands-grotten. Efter fotografi av O. Væring 1909	315
Hjerterum. -Husmandsstuen i Pilestrædet-. Efter træsnit i Norsk Familieblad, 4 bd., nr. 85	317
W. A. Wexels. Efter litografi fra Em. Barentzens & Co. lith. inst. efter tegning av Gørbitz. Universitetsbiblioteket, Kristiania	320
Iver Hesselberg. Efter maleri av Asta Norregaard. Gamle Akers kirke	322
Giste Johnson. Efter maleri av Asta Norregaard. Universitetet, Kristiania	326
Adolf Bredo Stabell. Efter maleri av Halfdan Strøm. Kredittbanken, Kristiania	333
P. A. Munch. Efter litografi. Universitetsbiblioteket, Kristiania	335
Ole Bull. Efter litografi fra Piloty und Loehle, München, efter tegning av Ramberg 1841. Universitetsbiblioteket, Kristiania	340
Brudéfærd i Hardanger. Efter maleri av Hans Gude og Adolph Tidemand. National- galleriet, Kristiania	341
Bernhard Dunker. Efter maleri av J. Gørbitz. Enkefru Dunker, Kristiania	343
Studenterfesten paa Klängenberg 1852. Fanen fra Kristianias damer overrækkes Upsala- studenterne. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1852, side 199	347
Æresporten ved kong Oscars ankomst 6. februar 1845. Efter træsnit i Skillingsmagasinet 1845, side 73	351

	Side
Honoratus Halling. Efter litografi fra Em. Barentzen & Co. lith. inst. efter maleri av J. Gorbitz. Universitetsbiblioteket, Kristiania	352
Marcus Thrane. Efter litografi efter tegning av J. Wittmach. Universitetsbiblioteket, Kristiania	353
Kart over Kristiania og forstæder, 1850 Fra Norsk Magazin for Lægevidenskaben. 2 R, 5. bd., 1851, side 181	357
Salonen i Den norske dramatiske skoles theater 1852. Scene fra skuespillet «Snedkeren i Liland». Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1852, side 234	361
Salonen i Christiania Theater efter ombygningen i 1853. Efter maleri av Lorentz Kleiser 1890. Fra Blanc: Christiania Theaters Historie, farveplanche	363
Pipervikens almueskole. Efter fotografi. Folkeakademiet, Kristiania	364
A. C. Conradi. Efter maleri av P. N. Arbo. Rikshospitalet	365
Sagene. Brukene ved Beierbroen. Efter litografi av G. L. Fehr efter tegning av P. F. Wergmann. Universitetsbiblioteket, Kristiania	369
Oslo set fra Vaalerengen. Efter stik efter tegning av J. Flintoe ca. 1830 i Jac. Aalls utgave av Snorre Sturlessens Norske Kongesagaer	371
Parti fra Enerhaugen. Efter træsnit efter tegning av Gerhard Munthe i Skillingstidningen 1872, side 724	373
Arbejderboligen av 1851 paa Hammersborg. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1852 side 210	375
Brogaten ved Vaterland bro. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Kristiania	377
Bodsfængslet paa Aakeberg. Efter fotografi. Universitetsbiblioteket, Kristiania	379
Politimester Morgensterne. Efter maleri. Fotografi i Det antikvariske arkiv, Kristiania	385
Bentse bruk. Efter tegning av J. E. Eckersberg. Bymuseet, Kristiania	388
Sellduksfabrikken. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1858, side 66	389
Nylands mekaniske verksted. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Kristiania	391
Jernbanearbeidet paabegyndes. Statsminister Løvenskiold ved trillebøren. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1852, side 19	393
Hovedbanens stationsbygning. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1854, side 79	395
Gasverket ved Ankerløkken. Efter træsnit efter tegning av H. Nissen i Illustreret Nyhedsblad 1858, side 203	397
De største skatteydere i Kristiania ifølge ligningen 1851. Gjengivelse efter Morgenbladet, no. 40, 1851	398—399
F. H. Frølich. Efter fotografi. Sogneprest Thorbjørn Frølich, Kristiania	400
Stortorvet med Fiat Lux. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Kristiania	401
O. M. Hauge. Efter maleri av Chr. Olsen. Bymuseet, Kristiania	402
Kart over senere overhvalvede bække i Kristiania. Utarbejdet av avdelingsingeniør J. Hartvig 1921	403
Universitetet. Efter fotografi av Worm Petersen. Det antikvariske arkiv, Kristiania	407
Vor Frelsers kirke. Efter tegning av arkitekt Chateaufeuf. Oberst von Hanno, Kristiania	409
Brandvagten og Slagterbodene ved Vor Frelsers kirke. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Kristiania	410
Trefoldighetskirken. Efter tegning av arkitekt v. Hanno. Oberst v. Hanno, Kristiania	411
Arkitekt A. F. W. v. Hanno. Efter fotografi. Oberst v. Hanno, Kristiania	412
Arkitekt H. E. Schirmer. Efter fotografi. Fru Annette Schirmer, Kristiania	413

	Side
Stenhuggeriet ved Trefoldighetskirken opførelse. Efter tegning av arkitekt v. Hanno.	
Oberst v. Hanno, Kristiania	415
Eilert Sundt. Efter fotografi. Fra H. Koht: Vore Hovdinger, nr. 41	417
Prins Gustavs lik paa lit de parade. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1852, sd. 227	419
Ole Jacob Broch. Efter maleri av Christen Brun, Universitetet, Kristiania	421
Branden 14. april 1858. Hoppes gaard — nu Karl Johans gate 12 — brænder. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1858, side 67	425
Brandtomten 1858. Efter maleri av kaptajn Christopher Meidell, Bymuseet, Kristiania	427
Kart over det brændte strøk 1858. Efter tegning i Illustreret Nyhedsblad 1758, sd. 67	431
Brandvagtens hovedstation. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Kristiania	435
Utsigt over Kristiania. Efter litografi efter tegning av John Fr. Kirchener, Universitetsbiblioteket, Kristiania	437
Et parti av Kristiania havn. Utsnit av J. W. G. Næsers kart 1860	441
Borkehullet. Efter sepietegning av fyrdirektor Diriks 1854. Bymuseet, Kristiania	443
Sadelmakerhullet. Efter fotografi av Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Kristiania	445
Abraham Hesselberg. Efter fotografi generalkonsul Abr. Hesselberg, Kristiania	449
Mads Langaard. Efter radering av Joh. Nordhagen trykt hos A. Salmon & Ardall, Paris.	
Fru Anna Langaard, Kristiania	450
Skonnerten Maren Jeanette. Efter tegning. Fru Anna Langaard, Kristiania	453
Embarkering. Efter tegning av fyrdirektor Diriks. Bymuseet, Kristiania	455
Stormen paa Kristiania havn 25. november 1861. Efter træsnit efter tegning av marinemaler Boll i Skillingsmagasinet 1861, sd. 772	457
Gamle Akers kirke før restaureringen. Efter maleri av N. B. Wingaard 1835. Professor C. W. Schnitler, Kristiania	461
Gamle Akers kirke efter restaureringen. Efter træsnit i Skillingsmagasinet 1862, side 8	463
Branden i Hotel du Nord 12. november 1859. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1859, side 203	465
Middagshvil under isvækningen. Efter tegning av arkitekt v. Hanno 1870. Oberst v. Hanno, Kristiania	467
Stortorvet. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Kristiania	468
Karl Johans gate med Hans Gulbransons gaard i forgrunden. Efter fotografi av O. Væring.	
Det antikvariske arkiv, Kristiania	469
Peter Petersens gaard. Efter arkitekterne v. Hanno og Schirmers tegning	470
Karl Johans gate med Scandinaviegaarden i forgrunden. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1859, side 195	471
Kristiania dampkjøkken. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1858, side 221	473
Thorvald Meyer. Efter fotografi. Konsul Axel Heiberg, Lysaker	474
Den katolske kirke og Trefoldighetskirken. Efter træsnit i Skillingsmagasinet 1871, side 297	475
Advokat Homan. Efter maleri av W. Holter. Bymuseet, Kristiania	476
Josefinegate i Homansbyen. Efter tegning fra 1869. Bymuseet, Kristiania	477
Grünerlokken med omgivelser. Utsnit av J. W. G. Næsers kart 1861	479
Møllerbroen (nu Grünerbroen) med New York i bakgrunden. Efter træsnit i Folkebladet 1866, side 216	481
Karl XV. Efter litografi fra J. W. Zawitz forlag i Berlin. Universitetsbiblioteket, Kristiania	485
Herolderne proklamerer Stortingets aapning 8. februar 1857. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1857, side 34	487

I L L U S T R A T I O N S F O R T E G N E L S E

	Side
Prinsregentens ankomst 10. oktober 1857. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1857, side 212	489
Hølesterets bygning i Dronningens gate. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Kristiania	493
Gamle hus paa den nuværende Stortingsbygningens grund. Efter tegning av arkitekt v. Hanno. Oberst v. Hanno, Kristiania	495
Arkitekterne Schirmer og v. Hannos utkast til Stortingsbygning. Efter tegning. Oberst v. Hanno	497
Arkitekt Chr. Hansens utkast til Stortingsbygning. Efter tegning. Universitetsbiblioteket, Kristiania	498
Grundstenen lægges til stortingsbygningen 10. oktober 1861. Efter fotografi. Nasers samling, Bymuseet, Kristiania	499
Stortinget. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Kristiania	501
Christopher Hansteen. Efter maleri av Asta Hansteen. Fotografi i Det antikvariske arkiv, Kristiania	502
Studentersamfundet. Efter fotografi av Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Kristiania	507
Frydenlunds bryggeri. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1860, side 95	511
Hovedpolitistationen Møllergaten no. 19. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Kristiania	515
Youngstorvet 1867. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Kristiania	517
Brandvagten og politstationen, kirken og skolen paa Grønland. Efter træsnit i Folkebladet 1869, side 76	519
Ludvig Kristensen Daa. Efter litografi fra Lunde & Anruds lith. anst. i Kristiania efter tegning av Alfred Fosterud. Universitetsbiblioteket, Kristiania	524
Frihedstøtten paa Slotspladsen. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1864, side 116 ..	527
Festen paa Slotspladsen om eftermiddagen 17. maj 1864. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1864, side 113	529
Johan Didrik Behrens. Efter fotografi. Frk. Emmy Behrens, Kristiania	530
Festen foran Universitetet 17. maj 1864. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1864, sd. 112	531
Fyrverkeriet paa Slotspladsen 4. november 1864. Efter træsnit i Skillingsmagasinet 1864, side 788	533
Universitetets dekoration 4. november 1864. Efter træsnit i Illustreret Nyhedsblad 1864, side 255	535
Formællingsfesten paa Ladegaardsøen 1869. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Kristiania	537
Carl Andreas Fougstad. Efter maleri av Bergslien. Bymuseet, Kristiania	541
Schweigaard og hustrus begravelse i Trefoldighetskirken 5. februar 1870. Efter tegning av arkitekt v. Hanno. Oberst v. Hanno	543
Advokat P. D.B.V. Kildal. Efter træsnit i Ny illustreret Tidende 1881, side 113	546
Rektor F. L. Vibe. Efter maleri av Jo. Piene. Kristiania Katedralskole	549
Smaaguttenes flagtog 17. maj 1870. Foran Krohgstøtten. Efter træsnit i Folkebladet 1870, side 185	551
Fra Kristiania—Drammensbanen. Efter træsnit i Skillingsmagasinet 1872, side 549	553
Halvor Schou. Efter maleri av P. N. Arbo 1879	556
Pauluskirken paa Sofienberg, den nuværende Petrus kirke. Efter træsnit i Skillingsmagasinet 1877, side 564	559
Jakobskirken. Efter fotografi av sogneprest Ole Tobias Olsen. Bymuseet, Kristiania ..	563
Det indre av en sporvogn. Efter træsnit i Ny illustreret Tidende 1874, side 173	567

K R I S T I A N I A S H I S T O R I E

	Side
Professor Fr. Brandt. Efter fotografi fra 1875. Professor Kr. Brandt, Kristiania	571
Haraldsstatuen paa Eldsvolds plads 1872. Efter træsnit i Folkebladet 1872, side 196 . . .	575
Karl Johans monumentets avsløring 7. september 1875. Efter træsnit i Ny illustreret Tidende 1875, side 293	577
Christiania Theaters brand 15. januar 1877. Efter tegning av arkitekt v. Hanno. Oberst v. Hanno	580
Oversvømmelsen ved Tobiasens teglverk 15. november 1877. Efter tegning av arkitekt v. Hanno. Oberst v. Hanno	581
Byutvidelserne av 1857 og 1877. Kartbilag til Forelæg 1 B Sak nr. 255 1919—20, pag. 3 (Kristiania Kommune)	583

948.21

058

4

Depotbiblioteket

76sd 43 749

KRISTIANIA
HISTORIE

1674

IV

948 21
038

MICHAEL